

Şer'îye Sicilleri'ne Göre
OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA
İÇ TİCARET:

Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyşa KARS

Şer'îye Sicilleri'ne Göre
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İÇ TİCARET:
Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyşa KARS

Merkez **Mağaza**

53. Sokak No: 29
Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 223 77 73 - 223 77 17
Faks: (0 312) 215 14 50

Döğol Caddesi No: 49/B
Beşevler / ANKARA
Tel : (0 312) 213 32 82 - 213 56 37
Faks: (0 312) 213 91 83

info@gazikitabevi.com.tr • www.gazikitabevi.com.tr

Şer'îye Sicilleri'ne Göre
OSMANLI
İMPARATORLUĞU'NDA
İÇ TİCARET:

Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyşa KARS

Œer' iye Sicilleri 'ne Göre
OSMANLI İMPARATORLUĞU' NDA İÇ TİCARET:
Ankara-Konya-Antep rneği (1700-1750)

Bu kitap; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 12.04.2017 tarihinde doktora eğitimini tamamlayan Rumeysa (Bilgili) Kars tarafından Doç. Dr. Metin Ziya Köse danışmanlığında hazırlanmış olan, jüri üyeleri Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. İlyas Gökhan, Doç Dr. Metin Ziya Köse, Doç Dr. Necmettin Aygün, Doç Dr. Murat Uluskan ve Doç. Dr. Saadettin Baştürk'ün jüri toplantısı karar tutanağı gereğince ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Dr. Öğrt. Üyesi Vedat Aktepe tarafından 2017.18.09 sayılı Enstitü kurul kararı hükmünce onaylanan ve 2011-Yurtiçi Doktora Burs Programı kapsamında TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı Birimi'nce desteklenerek hazırlanan "Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Ticaret:Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)" adlı tezden üretilmiştir.

Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
İÇ TİCARET:
Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyza KARS

Kitabevi

"En İyi
Akademi, Bir
Kitaplıktır."

Şer'îye Sicilleri'ne Göre

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İÇ TİCARET:

Ankara-Konya-Antep Örneği (1700-1750)

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyza KARS

ORCID: 0000-0001-5176-1107

© **Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.**

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayımlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-975-

Baskı • Nisan, Ankara, 2021

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi

Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
📍 Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
☎ 0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
📠 0.312 215 14 50
🌐 www.gazikitabevi.com.tr
✉ info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
📍 Döğol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
☎ 0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
📠 0.312 213 91 83

Sosyal Medya
📘 gazikitabevi
📷 gazikitabevi
🐦 gazikitabevi

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No: 47479

Matbaa
📍 İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420. Cadde
No: 58/1 Yenimahalle / ANKARA
☎ 0.312 395 85 71

Dr. Öğretim Üyesi Rümeyza Kars, 26 Şubat 1987-Nevşehir doğumlu olan RümeyzaKars, ilk ve ortaöğrenimini Nevşehir’de tamamladı. 2009 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve sonrasında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı’ndan mezun oldu. Aynı yıl Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Tezli Yüksek Lisans Eğitimine başlayıp; 2012’de “Şer’iyye Sicilleri Işığında Kadın: Kayseri Örneği(1700-1720)” adlı tez çalışmasıyla eğitimini tamamlamıştır. Ardından 2012 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı’nda Doktora eğitimine başlamış ve Doktora araştırması TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı Birimi’nce 2011-Yurtiçi Doktora Burs Programı tarafından desteklenen RümeyzaKars, doktora eğitimini 2017 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl mezun olduğu Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı’nda Dr. Öğretim Üyesi olarak göreve başlamış olup halen görevini sürdürmektedir. Ulusal ve uluslararası akademik yayınları bulunmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xii
HARİTALARLİSTESİ.....	xiii
GRAFİKLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANKARA-KONYA-AYNTAB'DA KENTSEL DOKU VE TİCARÎ ALT YAPI

I. Ankara'nın Genel Görünümü, Ticaret Yolları ve Mekânları	23
A. Ankara'nın Genel Görünümü.....	23
B. Ticaret Yolları	27
1. Ulaşım	27
2. Taşımacılık.....	32
C. Ticarî Mekânlar	36
1. Esnaf Çarşıları ve Pazar Yerleri.....	36
2. Bedesten ve Hanlar	43
D. Sanayi Kuruluşları.....	58
II. Konya'nın Genel Görünümü, Ticaret Yolları ve Mekânları	60
A. Konya'nın Genel Görünümü.....	60
B. Ticaret Yolları	64
1. Ulaşım	64
2. Taşımacılık ve Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü	67
C. Ticarî Mekânlar	71
1. Esnaf Çarşıları ve Pazar Yerleri.....	71
2. Bedesten ve Hanlar	78
D. Sanayi Kuruluşları.....	89

III. Ayntab'ın Genel Görünümü, Ticaret Yolları ve Mekânları	92
A. Ayntab'ın Genel Görünümü.....	92
B. Ticaret Yolları	94
1. Ulaşım	94
2. Taşımacılık.....	96
C. Ticarî Mekânlar	99
1. Esnaf Çarşıları ve Pazar Yerleri	99
2. Bedesten ve Hanlar	104
D. Sanayi Kuruluşları.....	113

İKİNCİ BÖLÜM

18. YÜZYILIN İLK YARISINDA ANKARA-KONYA-AYNTAB'DA İÇ TİCARET

I. Ticaret,İç Ticaret ve Tüccar Kavramları	117
II. Ankara-Konya-Ayntab'da Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri	119
A. Ankara'da Yürütülen Ticarî Faaliyetler	119
1. Ankara Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı	119
a. Ankara Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetlerine Konu Olan Emtia.....	121
2. Ticaret Amacıyla Ankara'ya Gelen Tüccarlar	131
a. Ankara'ya Gelen Yerli Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri	131
b. Ankara'da Bulunan Yabancı Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri	146
B. Konya'da Yürütülen Ticarî Faaliyetler	159
1. Konya Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı	159
a. Konya Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetlerine Konu Olan Emtia.....	160
2. Konya'ya Gelen Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri.....	177
C. Ayntab'da Yürütülen Ticarî Faaliyetler	188
1. Ayntab Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı	189
a. Ayntab Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetlerine Konu Olan Emtia.....	190
2. Ayntab'a Gelen Tüccarlar ve Faaliyetleri.....	205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARETİN ORGANİZASYONU VE TİCARÎ PROBLEMLER

I. Ticaretin Organizasyonu	221
A. Ticaret ve İnsan	221
B. Ticarî İşlemlerde Esas Alınan Ölçü Birimleri.....	224
C. Ticarî Faaliyetlerde Kullanılan Yöntemler	227
1. Ticarî Faaliyetlerde Ödeme Yöntemi.....	227
a. Nakit Ödeme Yöntemi	227
b. Borçlanma Yöntemi.....	229
ba. Borçlanmada Selem Yöntemi	230
bb. Takasla Borç Ödeme Yöntemi.....	233
bc. Borca Karşılık Emanet/Rehin Eşya Bırakma Yöntemi	234
bç. Borca Karşılık Kefil Tayini Yöntemi	235
bd. Borcun Havale Yöntemi ile Ödenmesi	236
be. Borcun Vade Yöntemi ile Ödenmesi	238
bf. Kredi Yöntemiyle Borçlanma.....	240
1. Şahıslar Yoluyla Kredi Temini (Tefecilik/Murabaha).....	240
a. Tüccarların Tereke Kayıtları ve Servet Birikimi	243
2. Kurumlar Yoluyla Kredi Temini/Para Vakıfları.....	254
c. Ticarî Faaliyetlerde Ortaklık Yöntemleri.....	257
ca. Muşareke/Şirket Kurma Yöntemiyle Ticarî Ortaklık.....	258
cb. Mudarebe/Muzarî Yöntemiyle Ticarî Ortaklık.....	261
cc. Vücut-ı Ticaret Yöntemiyle Ticarî Ortaklık	265
çç. Müfâvaza Yöntemiyle Ticarî Ortaklık.....	266
cd. İnan Yöntemiyle Kurulan Ticarî Ortaklık	268
ç. Ticarî Faaliyetlerin Sonlandırılması	271
ça. Şirketlerin Dağılması.....	271
çb. İflas.....	274

II. Ticarî Problemler.....	275
A. Ticarî Yapının Korunması İçin Devletin Aldığı Tedbirler.....	275
B. Gümrük Vergisi ve Diğer Vergilerin Ödenmesine İlişkin Problemler	287
C. Beytü'l-mal Emimi ile Tüccarların Terekelerinin Teslimi Esnasında Yaşanan Problemler	294
Ç. Tüccar ile Han Odabaşısı Arasında Yaşanan Problemler	297
D. Hırsızlık ve Yağma Olayları	299
E. Borçlanma Kaynaklı Problemler.....	303
F. Ticarî Yasaklar ve Men Cezaları.....	305

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAHİLİ TİCARETİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK

MUKATAALAR VE İŞLEYİŞLERİ

I. Dahilî Ticaretin Bir Göstergesi Olarak Mukataalar ve İçerikleri.....	315
A. Ankara Mukataaları.....	315
1. Ankara Bac-ı Bazar-ı Çüb ve İhtisap Mukataası.....	316
2. Damga, Boyahane ve Tevabii Mukataası.....	320
3. Kirpas-ı Penbe-i Ankara ve Tevâbiî Mukataası	323
B. Konya Mukataaları.....	324
1. Eyalet-i Karaman Mir- i Miran Hassı	324
2. İhtisab-ı Konya ve Kapan ve Gûsfend ve Gâv Der-Nefs-i Konya Mukataası	325
3. Mir'abiye Mukataası.....	327
4. Adet- i Ağnam Mukataası	328
5. Eşkin Mukataası.....	329
C. Ayntab Mukataaları.....	330
1. Hasha-i Mirliva-i Ayntab Mukataası	330
2. Dimos-ı Ayntab ve Tevabii Mukataası	331
a. İhtisab-ı Ayntab Mukataası.....	331
b. Vezzanlık-ı Kapan-ı Pekmez Han Maktû	332

c. Kahvehane-i Nefs-i Ayntab, Tahmis-i Kahve ve Rüsum-ı Duhan Mukataası	333
ç. Gümrük-i Duhan Mukataası	335
3. Dellaliye-i Bez der Haleb Mukataası	336
4. Resm-i Damga-i Kirpas Mukataası	337
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	339
KAYNAKÇA	357
EKLER	387
SÖZLÜK	435

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo G.1.	Ankara'nın İdarî Teşkilatlanması.....	16
Tablo G.2.	Konya'nın İdarî Teşkilatlanması.....	18
Tablo G.3.	Ayntab'ın İdarî Teşkilatlanması.....	22
Tablo 1.1.	1700-1750 Tarihleri Arasında Ankara'daki Meslek Kolları	38
Tablo 1.2.	1700-1750 Tarihleri Arasında Ankara Hanları'nın Nitelikleri	57
Tablo 1.3.	Sof Karhaneli Ev Satışları.....	58
Tablo 1.4.	1700-1750 Tarihleri Arasında Konya'da Mevcut Meslek Kolları	78
Tablo 1.5.	1700-1750 Tarihleri Arasında Konya Hanlarının Nitelikleri	88
Tablo 1.6.	1700-1750 Tarihleri Arasında Ayntab'daki Mevcut Meslek Kolları	103
Tablo 1.7.	1700-1750 Tarihleri Arasında Ayntab Hanlarının Nitelikleri	112
Tablo 2.1.	Ankara'ya Gelen Yerli Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri	145
Tablo 2.2.	Ankara'ya Anadolu Dışından Gelen Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri	158
Tablo 2.3.	Konya Tüccarının Ticarî Faaliyetleri.....	177
Tablo 2.4.	Konya'ya Gelen Tüccarların Ticaret Güzergâhları ve Faaliyet Alanları.....	187
Tablo 2.5.	Ayntab Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetleri	205
Tablo 2.6.	Ayntab'da Gelen Tüccarların Güzergâhları ve Faaliyet Alanları	218
Tablo 3.1.	Ticarî ortaklığa Konu Olan Ürünler ve Şehirlere Göre Değerlendirilmesi.....	271
Tablo 4.1.	Ankara İhtisâb Mukataâsının Yıllara Göre Mâli Kaynakları.....	319
Tablo S.1.	Ankara- Konya- Ayntab Kentlerinin Ortak Ticarî Yönleri	351
Tablo S.2:	Ankara- Konya- Ayntab Kentlerinin Ticarî Niteliklerindeki Farklılıklar	351

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1:	Osmanlı Devleti'nde Ticaret Yolları.....	30
Harita 2:	Ankara'dan Geçen Kervan Yolları	31
Harita 3:	Konya'dan Geçen Ticaret Yolları	66
Harita 4:	Ayntab Güzergâhından Geçen Kervan Yolları	96
Harita 5:	18. Yüzyılda Tiftik Keçisi Yetiştiriciliği Yapılan Alanlar	122
Harita 6:	18.Yüzyılda Anadolu ve çevresinden Ankara'ya Gelen Tüccarların Faaliyetleri	146
Harita 7:	Ankara'da Sof Ticareti Yapma Amacıyla Bulunan Tüccarların Kökeni	146
Harita 8:	18. Yüzyılda Sahtiyan Üretilen Merkezler	164
Harita 9:	1700-1750 Yılları Arasında Konya'da Ticarete Konu Olan Ürünler ve Güzergâhları.....	186
Harita 10:	1700-1750 Yılları Arasında Ayntab'da Ticareti Yapılan Ürünler ve Güzergâhları	217
Harita 11:	18. Yüzyılda Ankara-Konya-Ayntab Bağlantısı Olan İç Ticaret Gümrükleri.....	289

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1.	18. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara’da Tüccarların Tercih Ettiği En İşlek Hanlar	57
Grafik 1.2.	18. Yüzyılın İlk Yarısında Konya’da Tüccarların Tercih Ettikleri En İşlek Hanlar.....	88
Grafik 1.3.	18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab’da Tüccarların Tercih Ettiği En İşlek Hanlar	111
Grafik 2.1.	Ankara Tüccarının Ticaret Güzergâhı.....	121
Grafik 2.2.	Ankara’ya Gelen Yerli Tüccarların Sayısının Oranı.....	144
Grafik 2.3.	Ankara’ya Anadolu Dışından Gelen Tüccarların Oranı.....	157
Grafik 2.4.	Ankara’ya Gelen Tacirin Dinî Mensubiyeti.....	158
Grafik 2.5.	Konya Tüccarının Ticaret Güzergâhı.....	176
Grafik 2.6.	Konya’ya Gelen Tüccar Sayısının Oranı.....	185
Grafik 2.7.	1700-1750 tarihlerinde Konya’ya Gelen Tüccarların Dinî Kökeni.....	188
Grafik 2.8.	Ayntab Tüccarının Ticaret Güzergâhında Bulunan Kentler.....	204
Grafik 2.9.	Ayntab’a Gelen Tüccar Sayısının Oranı	216
Grafik 2.10.	1700-1750 Tarihleri Arasında Ayntab’a Gelen Tüccarların Dinî Kökeni.....	219
Grafik 3.1.	Ankara Tüccarının Tereke Kaydına Göre Gelir Dağılımı.....	244
Grafik 3.2.	Ankara’ya Gelen Tüccarın Tereke Kaydına Göre Gelir Dağılımı.....	245
Grafik 3.3.	Konya Tüccarının Tereke Kaydına Göre Gelir Dağılımı	246
Grafik 3.4.	Konya’ya Gelen Tüccarın Tereke Kaydına Göre Gelir Dağılımı.....	248
Grafik 3.5.	Ayntab Tüccarının Tereke Kaydına Göre Gelir Dağılımı.....	249
Grafik 3.6.	Ayntab’a Gelen Tüccarın Tereke Kaydına Göre Gelir Dağılımı.....	252
Grafik 3.7.	Ticarî Faaliyetlerde Borçlanma Yöntemleri.....	257
Grafik 3.8.	Ticarî Ortaklık Yöntemiyle Yürütülen Ticarî Faaliyetlerin Kentler Bazında Tercih Edilme Oranı.....	270

KISALTMALAR LİSTESİ

AŞS	: Ankara Şer'ıye Sicili
GŞS	: Gaziantep Şer'ıye Sicili
H.	: Hicri
h.	: Hüküm
KŞS	: Konya Şer'ıye Sicili
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
nr	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
vs	: Vesaire
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Çalışma konusu, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Ticaret: Ankara-Konya-Ayntab Örneği (1700-1750)*” olup böyle bir konunun ele alınmasındaki amaç üç Anadolu kentindeki dahili ticaretin yapısı ve niteliklerinden hareketle cihan imparatorluğunun iç ticaret politikasını genel anlamda değerlendirmek olmuştur. Bahsi geçen kentlerin iktisadî yönlerinin en bariz neticesi olan ticarî faaliyetlerin bu üç kentin (Ankara-Konya-Ayntab) kentsel dokusunu nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak çalışmamızın bir diğer amacıdır.

Bu üç kentin seçilmesindeki amaç ise Konya ve Ayntab’ın stratejik konumu dolayısıyla ticarî faaliyetlerin çeşitliliği bazında öneme sahip olması; Ankara’nın ise hem konumu hem de varolan ticaret sahasında ticarî ürünü alan, üreten, dağıtan bir merkez olma hüviyetinden ileri gelmektedir.

Osmanlı tarihine kaynaklık eden arşiv malzemeleri arasında şer‘iyye sicillerinin önemli bir yeri vardır. Bu defterler ait oldukları döneme ilişkin çalışmalarda bulunan araştırmacılara dönemin sosyo-kültürel, idarî, askerî, malî ve iktisadî durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Şehir tarihçiliği çalışmalarında sıklıkla başvurulmuş bu kayıtlar çalışmamızda başat rolü oynamaktadır. Bu belgelerden hareketle Osmanlı Devleti’nin, Anadolu’da yer alan üç kentindeki ticarî faaliyetlere çalışmamızda yer verilmiştir. Çalışmamıza zenginlik katacağı düşüncesiyle Mukataa, ihtisap ve gümrük kayıtlarının da daha sonraki süreçte incelenip, elde edilen veriler sentezlenerek çalışmamızın kapsamının bu verilerle destekleneceği yönünde bir fikre sahip bulunmaktayız.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, *18 Yüzyılda Ankara-Konya-Ayntâb’da Kentsel Doku ve Ticarî Alt Yapı* başlığı ile konuya giriş yapıp şehirlerin coğrafi konumu, ulaşım olanakları, ticarî mekânlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde *18 Yüzyılın İlk Yarısında Ankara-Konya-Ayntâb’da İç Ticaret* başlığı altında şehirlerde yürütülen ticarî faaliyetlere değinilmiştir. Üçüncü bölümde *18. Yüzyılda Ankara-Konya-Ayntâb’da Ticaretin Organizasyonu ve Ticarî Problemler* başlığı altında ticarî faaliyetlerin nasıl bir organizasyon yapısına dayandığı ve bu faaliyetlerin yürütülmesi esnasında hangi sıkıntıların yaşandığı konu edilmiştir. Dördüncü bölümde ise *Dahilî Ticaretin Bir Göstergesi Olarak*

Mukataâlar ve İşleyişleri başlığı altında üç kente ilişkin ticarî nitelikli mukataâlara değinilmiştir.

Bu çalışma konuyla ilgili yeterince araştırma yapılmamış olması ve dolayısıyla da bu alana yapacağı katkı açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle Ankara-Konya-Ayntab'ın ticarî faaliyetleri tasvir ve tahlil edilmeden önce konuyu daha iyi değerlendirmek açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun onsekizinci yüzyıldaki ticarî yapısını ele almak yerinde olacaktır.

A. Değişen Dünya Ekonomisi Karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Ticaret Politikası

Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllar ticaret yolları üzerindeki hakimiyeti dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak çağıydı. Ancak genişlemekte olan *kapitalist sistem* ki bu sistem, *özel mülkiyetin, üretim araçlarının büyük bir bölümüne sahip olduğu ve işlettiği; yatırım, gelir dağılımı, üretim, mal ve hizmet fiyatlarının arz ve talebin bulunduğu piyasa ekonomisi tarafından belirlendiği sosyal ve ekonomik* bir yapıya sahip olup (Rand, 2004: 5) böyle bir sisteme dayalı ekonomik yapının dünya ekonomisi içindeki iş bölümüne, gelişme merkezlerinden sanayi ürünleri satın alan ve onlara hammadde satan bir mahiyetle katılmasının onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda iyice belirginleştiği yönünde varsayımlar mevcuttu. (Özgün, 2008: 6)

Onaltıncı yüzyılın ilk yarısından başlayarak devam eden süreçte Coğrafi Keşifler ile yeni ticaret yollarının keşfedilmesi ve mevcut ticaret yollarını kontrolü altına alma çabalarıyla Avrupalı uluslar, dünya ile iktisadî ilişkilerinde inisiyatif kullanabilen, söz sahibi olabilen bir pozisyona yükselmeyi amaçlamışlardır.

Onyedinci yüzyıl başlarında büyüme ve merkezileşme sürecine girmiş olan Avrupa'da merkezîyetçi rejimin en önemli kaygısı *giderlerini azaltmak, daha da önemlisi gelirlerini artırmak* olmuştur. Devletin ekonomik işleyişini belirleyen etken iktisadın devlet nazarında gittikçe daha çok bir gelir kaynağı yaratma ve zenginleşme aracını ortaya çıkarmada kabul görmesidir. Bu dönemde Avrupa'da en önemli olay *burjuvazi* sınıfın yani kapitalist orta sınıf mensuplarının daha güçlü hale gelerek toplumda etkin bir sınıf oluşturmalarıdır. (İktisat Terimleri Sözlüğü, 2004: 176) Bu oluşumlar sosyal ve ticarî hayatı hızla değiştirerek yeni ekonomik kurumların ortaya çıkmasını da hızlandırmıştır. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda Avrupa ekonomileri uzun dönemli bir bunalım içinde kaldılar. Benzer şekilde uzun süren savaşlar

devletlerin ekonomik anlamda sarsılmasına yol açmaktaydı. Bunun yanında toplumsal anlamda üretim ve nüfus artışı, işsizlik gibi sorunlarla başa çıkmak için çözüm yolları aranmaktaydı.

Bu sorunları gidermek için *Hollanda, İngiltere ve Fransa* gibi devletler farklı dış ticaret politikaları izleyerek ülke içindeki altın ve gümüş miktarını artırarak milli servet sağlamaya çalışmakta idiler. Ayrıca onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda ticaretin içeriği değişti. Avrupa'nın yeni ticaret yollarını keşfiyle ticarî kapitalizm aşamasında *kapitülasyonlar* önem arz etmeye başladı. Burada bahsi geçen *Merkantilizm* yani *ticari kapitalizm* Avrupa devletlerinin zenginleşme yolu olarak ithalatı kısıp, ihracatı arttırarak dış ticaret fazlası vermelerini, deniz aşırı topraklarda koloniler kurarak pazarlarını genişletmelerini savunan bir ekonomik anlayıştır. (Pamuk, 2007: 71)

Bu yöntemle yerli üretim artırılacak, işsizlik azaltılacak ve her devlet kendi dış ticaretini şekillendirecek ve kendi tüccarına ayrıcalık sağlayacaktı.

Avrupa'da kol gücü yerine buhar gücünün geçmeye başlamasıyla üretimde artışlar yaşandı. Batı ekonomileri yeni teknolojilerin ve savunma savaşlarının giderek yükselen maliyetlerini yeni dünyadan akan muazzam zenginliğin yardımıyla daha rahat karşılayabilmekteydi. Ticarî imtiyazlarla donatılmış *kapitülasyon* kapısını aralayan Osmanlı Devleti'nin pazarında faaliyet yürütebilmek için Fransa, İngiltere, Rusya yarışa girdi. (Ekinci, 1997: 27)

Diğer yönden imparatorluk, bu devletlere kapitülasyonları verirken siyasî beklentileri yanında ekonomisini atıl vaziyette bırakmayacak kendi sınırları içerisinde üretilmeyen veya kıt olan kumaş, kalay ve çelik gibi maddeleri bu devletlerden sağlamayı ve hazinenin başlıca gelir kaynağı olan gümrük gelirlerini arttırmayı esas almaktaydı. (İnalçık, 1971: 1179- 1189) Bu süreçle birlikte Avrupa devletleri, Osmanlı topraklarında konsolos, kaptan ve tüccarları; para ve istihdam olanaklarıyla var olmaya başladı. (Faroqhi, 1997: 203-204) Osmanlı Devleti, yabancılara ahitnameler (*kapitülasyon-ticari imtiyaz*) verip gümrük oranlarını düşük tutarak ticareti canlandırdı. Anadolu'yu tüccarlar için cazip hale getirdi. (Aygün, 2005: 76) Bu süreçte kapitülasyon sebebiyle Avrupa'da üretilen ürünler ülkeye kolayca girme imkanı buldu. Tüm bunların etkisiyle Avrupa'da tarım ve sanayi alanında ilerleme sağlanacaktı. Avrupa merkezli tarih yazımı anlayışına göre; kapitülasyonların etkisiyle Avrupa sanayiinin ürünleri Osmanlı ülkesini kaplayacak, ülke sermayesi Avrupa'ya giderek zamanla tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi tamamen çökecekti.

Ayrıca yine bu anlayışa göre tarıma dayalı Osmanlı ekonomisindeki zafiyetin yol açtığı gelişmelerden biri olan nüfus artışı ile onaltıncı yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı şehirlerinin iâşe sorunu artmıştır. Köyler, şehirlerin ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Narh uygulamalarına rağmen fiyatlar yükselme eğilimine girmiş; Batılı tacirler köylerde yetişen tarımsal ürünleri, çok daha yüksek fiyatlara satın alıp kendi ülkelerine aktarmıştır. (Karta, 2013: 169) Tüm bu gelişmeler karşısında yine batı merkezli anlayış, Osmanlı Devleti'nin, onyedinci yüzyılda eski gücünü ıslahatlarla korumak istediye de yeteri kadar başarıya ulaşamadığı doğrultusundaki yorumlara kapı aralıyordu. Bu anlayış kapsamında, onsekizinci yüzyılda Osmanlı ülkesinde üretilen ürünlerin fiyatları düşmüş, ülke gelirleri azalmış ve halka yüklenen verginin oranında artış yaşanmıştır. Batı ekonomisi karşısında onyedinci yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin şehirlerdeki küçük sanayi üretimi üzerindeki denetiminin zayıflaması, devletin malî istikrar sağlayamaması ve köylülerin şehirlere göçü ile uzun savaşlar neticesinde harap duruma gelen şehirlerin pazar çekiciliğini ortadan kaldırması bu gelişmelerin birer neticesi olarak açıklanmaya çalışılmıştır. (Kasaba, 1993: 19)

Yine bu anlayışın bir tezahürü olarak Batının merkantilist politikalarının etkisi Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilediği gibi Osmanlı tebaası olan gayrimüslim tüccarlar da Osmanlı Devleti içindeki ticarî faaliyetlerini arttırmaya çalışmışlardır. (Karta: 163) Bu gerekçeyle Osmanlı tüccarları, Avrupa tüccarları ile rekabette boy ölçüşmemekte, hammadde sıkıntısı nedeniyle maliyetler yükselmekte, üretim gerilemekte idi. Ticarî hayatta Osmanlı akçesi yanında Venedik dükası, Hollanda, İspanya paraları da görülmeye başlamıştı. Avrupalılar altın ve gümüşü ayarı düşük olarak Osmanlı piyasasına sürdürdü. Batılı tüccarların kasıtlı olarak yaptıkları bu tavır, Osmanlı para düzeninin bozulmasına ve değer kaybına yol açmıştır. (Issawi, 1977: 152)

Bunun yanında yine Avrupa merkezli tarih yazım anlayışına göre onsekizinci yüzyıl, siyasî anlamda uzun süren savaşlarla yıpranan Osmanlı Devleti'nin sanayileşme sürecindeki Avrupa karşısında insan gücüne dayalı bir ekonomisi bulunan ve Avrupa'nın hammadde ve pazar ihtiyacına cevap verecek nitelikteki alanlarıyla bir sömürü mekanizmasına dönüşmeye başladığı şeklinde algılanan bir süreci yansıtmaktaydı. Ayrıca değişen iktisadî dünya düzeni karşısında Osmanlı, bolluk ekonomisinden yanayken Avrupa menşeli merkantilist bir ekonomide esas amaç *emeği ucuz tutup sanayide dünya pazarı için ucuz fiyatlarla ihraç ürünleri üretmeyi sağlamaktı*. Böyle bir rejimde ticaret yollarını koruma fikri de egemendi.

Nitekim ticarete oynadıkları kilit rol ile gerileme döneminde Osmanlı deniz ulaşımı büyük ölçüde Batı denizciliğine bağlı hale geldiği yönündeki anlayış yine bu kayıtlarda uzun süre boyunca dile getirilmişti. Oysa onsekizinci yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti bu zorlu koşullar altında elbetteki önceki yüzyıllara göre daha az merkezîyetçi, daha zayıf ve bu nedenlerle de dış etkilere daha açıktı. Çünkü doğal bir dönüşüm süreci mevcuttu. Bu dönüşümün ana nedeni, bir iç çürüme olarak değil, imparatorluğun varolmasını sağlayan dış koşullardaki değişme olarak görülmelidir. Avrupa'nın yeni ticaret yolları bulması, merkantilist anlayışla *daha çok satma ve daha az alma* şeklinde bir parolayla ekonomik yapısını güçlendirirken Osmanlı Devleti'nin yabancı tüccarlara bahsettiği imtiyazlarla ticarî anlamda gelenekçi bir anlayışa sahip olması bazı kesimler nezdinde dünyada varolan gelişmeleri takip edememesine yol açtığı şeklindeki düşünceleri gündeme getirmekteydi. Ancak yabancı kökenli tacirler, Osmanlı iktisadî ve mali hayatında ne kadar önemli olsalar dahi yine de onsekizinci yüzyıl boyunca iç ticarî hayat Osmanlı tüccarlarının kontrolü altında idi. (Issawi, 1977: 164)

Tüm bu gerekçeler kapsamında değişen dünya ekonomisi karşısında Osmanlı Devleti'nin varlığını muhafaza etme yöntemini saptayabilmek adına devletin konumunu, iktisadî politikalarını yani niteliğini zor koşullar altında da olsa iyi değerlendirmek gerekmektedir.

Şöyle ki ondördüncü yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadarki dönemde -ki bu süreç Avrupa'nın ekonomi anlayışındaki değişimin başlamasından Sanayi Devrimi'ne giden süreçtir. Hemen her devlet birbirine benzeyen iktisadî sorunlarla karşı karşıyaydı. Bu sorunların en başında devletlerin kendi varlıklarını koruyabilmek için yapmaları gereken işler geliyordu. İktisadî düzenin muhafazası noktasında bir takım sorunlar baş göstermekteydi.

Osmanlılar açısından başkent, ordunun ve diğer kentlerin iâşesinin sağlanması, vergi toplanması, uzun mesafeli ticaretin desteklenmesi ve denetlenmesi, para arzının istikrara kavuşturulması; iktisadî politika mevzuları arasında yer alıyordu. (Pamuk: 19) Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin üretim, dağıtım ve tüketim ilişkileri ekonomi temelinde birleşmekteydi, diyebiliriz. Genel anlamda bakıldığında Osmanlı Devleti'nde tarım ağırlıklı bir iktisadî düzenin hakim olduğu bilinmektedir. Bunun haricinde milletlerarası, bölgelerarası ve bölge içi ticaret, kentsel ekonomik faaliyetler ve hayvancılık gibi geçim türleri ekonomide hakim unsurlardı. (Aygün: 67)

Onsekizinci yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti, tarım ürünleri yönünden kendine yeten bir ülkeydi. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Avrupa, sanayi toplumu olmaya başlayacaktır. Dışarıdan tarım ürünleri talep etmeye başlaması, Osmanlı Devleti’ni ekonomik darboğaza götüren bir sürecin çıkış noktasını teşkil edecektir. Onsekizinci yüzyılda gözlenen değişime yönelik Osmanlı Devleti’nin durumunu anlamak adına İsmail Hakkı Uzunçarşılı: “*Bu asırda 18 yüzyıl Osmanlı ülkesindeki iktisadî durum ithalat ve ihracaat itibariyle bir asır evvelkine nazaran çok farklı idi. XVII. asırda memlekete giren yabancı eşyası daha az ve memlekette çıkmasına müsaade edilen eşya daha çoktu. Fakat Avrupa’da sanayinin inkişafı sebebiyle ucuz elde edilen eşyanın ucuz satılması ve buna mukabil Osmanlı imalatının eski tarzda devam etmesi, tabii olarak Osmanlı mallarının daha pahalıya mal olup o suretle satılmasını icap ettirdiğinden ve memleket dışından gelen ucuz eşyaya karşı rekabet etmek kabil olmadığından, Osmanlı sanayii yavaş yavaş sönmeye yüz tutmuştur. Burada dikkate şayan olan bir nokta da hariçten gelmekte olan eşyanın bir kısmının hakiki ihtiyacı olan eşya olmayıp daha ziyade lüks eşya olması idi*”, demektedir. (Uzunçarşılı, 2011: 589)

Osmanlı Devleti, Karadeniz, Ege Denizi, Marmara’yı 15. yüzyılda Akdeniz ve Kızıldeniz’i ise 16. yüzyıldan itibaren birer iç deniz olarak elinde bulundurmuştur. Dolayısıyla Anadolu’da *ipek ve baharat yollarına* da sahip olmuştur. Mevcut ticarî mirasını muhafaza için siyasi otorite, tüketicinin korunması temeline dayalı birtakım önlemler almıştır. Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda Osmanlı ekonomik düzeninde devlet, bütün ekonomik faaliyetlerin tek ve mutlak hakimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluğun genişliği, ordunun ihtiyaçları, büyük şehirlerin iâşe zorlukları, ulaştırma imkanlarının elverişsizliği, devletin ekonomiyi tek elden idare etmesini gerekli kılıyordu. (Nişancı, 2002: 69)

Osmanlı yönetiminin geleneksel ekonomik görevleri ona sosyal ve devletçi bir vasıf kazandırmaktaydı. Bu sayede düzene koyduğu ve kurullarla sabit hale getirdiği ekonomik sistemin aksamadan yürütülmesi ve denetlenmesi sağlanmış oluyordu. Oluşturulan istikrarın idame edebilmesi için iktisat politikasında birtakım ilkeler esas alınmıştır. Mehmet Genç, yaptığı araştırmalar doğrultusunda *provizyonizm (iâşe), gelenekçilik ve fiskalizm* olmak üzere üç temel ilkeye dayalı bir Osmanlı iktisadî anlayışının varlığından bahseder. (Genç, 2000: 45) İktisadî konularda Osmanlıların önceliği *iâşe-provizyonizm ilkesi* olarak ordu-saray ve bürokrasi de dahil olmak üzere kent ekonomisinin iâşesi olarak görülmekteydi.

Üretim ve ticaret özendirilirken devletin koyduğu kuralların ihlal edilmemesine gayret gösterilmekte, üretim ve ticarete kalite ve bolluğun devlet tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleşmesi halinde, devlet ve toplumun refaha erişebileceği kabul edilmekteydi. (*Gelenekçilik ilkesi*) Bu amaçla devlet, toprakları üzerinde yoğunlaşan ticaret yollarını denetimi altına alarak iç piyasada halkı darlığa düşürmemeye, ticarete üretici ve tüketiciyi zarara uğratacak temellerin önlenmesi için kuvvetli bir denetim mekanizması oluşturmaya ve yollarda güvenliğin sağlanmasına dikkat etmekte, dış ticarete yabancı devletlere ayrıcalıklar bahşederek iç piyasayı kuvvetlendirmeye ve hazineyi dolu tutmaya çalışmakta (*fiskalizm ilkesi*) dışarıya altın ve gümüşün çıkarılmamasına, bazı stratejik önemi haiz malların ihracının yasaklanmasına ve belirli malların, belirli mekânlara tahsis edilmesine özen göstermekteydi. (Aygün: 80- 81)

Devletin ekonomi dengesini ticaretle güçlendirmeye çalıştığı bir iktisadî anlayışın gereği olarak İtalyan kökenli Alman İmparatorluğu'nun ordusunda görevli bir asker ve araştırmacı olup Türklerle savaşan Kont Marsigli'nin gözlemleri önem arz etmektedir ve şu şekildedir: “*Bab-ı Ali'nin(Osmanlı İmparatorluk hükümeti) değişmez politikası, ticaretle uğraşanlara her türlü kolaylığı göstermektir. Osmanlı ilkesi, mümkün olduğu kadar ticarî malın girip çıkmasıdır. Ticarî yoğunlukta devletin geliri artmakta ve halk da o derecede zenginleşmektedir. Bab-ı Ali, her zaman ağır ticarî vergiden kaçınmıştır. Zira ağır vergi, kaçakçılığı artırmakta; halkı yoksullaştırmaktadır. Avrupa tacirlerine her şartta doğrusu her türlü kolaylığı sağlamıştır. Formaliteleri asgariye indirmiştir. Avrupalı, malını bir Osmanlı limanına getirir. Boşaltır ve parasını alır. Osmanlı ülkelerinin içlerine taşıyıp satamaz. Osmanlı bu malları mahirane bir şekilde bütün imparatorluğa dağıtır. Büyük kazanç sağlar. Üstelik Avrupalı malı doğrudan Osmanlı üreticisinden ve imalcisinden, üretim ve imalın yapıldığı yerlere gidip satın alamaz. Bu malları Türk tacirleri yerinden alıp limanlara getirip bize satarlar. Mallarını kendi gemileriyle Avrupa limanlarına götüren Türk armatörleri de vardır.*” (Öztuna, 2006: 236-237; Marsigli, 1732: 57-61) Bu açıdan bakıldığında Osmanlı ekonomi bürokrasisi kent piyasalarına mal sağlayan tüccarların oynadığı önemli rolün bilincindeydi. Onaltıncı yüzyılda sınırların genişlemesi ve Suriye ile Mısır'ın imparatorluğa katılmasından sonra, uzun mesafeli ticaretin ve ticaret yollarının denetimi daha da önem kazanmıştı.

Ancak iç piyasalarda kıtlık olduğu zamanlarda yabancı tüccarlar kıtlığı duyulan malları ihraç ettikleri için devlet ile yabancı tüccarlar karşı karşıya gelebiliyor, belirli malların ihracatına geçici yasaklamalar konuluyordu.

Çünkü tüccarların, lonca üyelerinin veya başkalarının hızla zenginleşmeleri düzenin çözüleceği endişesiyle olumlu karşılanmıyordu. Küçük ve büyük tüm tüccarların kent ekonomisinin işleyişi bakımından önemli bir işlevi olduğu kabul edilmekteydi. Ancak tüccarların kâr amacıyla giriştikleri faaliyetler, temel malların darlıklarını ağırlaştırabiliyor, loncaları ve kent ekonomisini güç durumda bırakabiliyordu. (Pamuk: 21- 22) Bu durumlarda merkezî yönetim tüccarları korumak, desteklemekten çok denetlemeyi görev edinmişti.

Ülkeyi beslemek için üretimin idamesini sağlamanın yolu olarak tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi de önem arz ediyordu. Tarımsal ürün, sınaî ve ticarî malların hammaddesini teşkil etmektedir. Dolayısıyla hammadde Osmanlı Devleti'nde son derece değer görmüştür. Hammaddenin ülke dışına yabancı tüccarlar tarafından çıkmasını engelleyici tedbirlerin alınması bu yüzdendir. Öyle ki *iç ticaret*, yani şehir ve kasabalar arasında yapılan geniş çaptaki toptan satış, ancak Osmanlı tebasından olan müslüman ve gayrimüslim tüccarlar tarafından yapılabilmektedir. Yabancı tüccarlar ise ancak ihracatına izin verilen malları alıp, yurt dışına satabilmektedirler. (Kazgan, 1999: 26) Bu şekilde Avrupa piyasalarında sömürü olarak işlev görev Osmanlı hammaddesi, devlet nezdinde ihraç yasakları oluşturularak korunmaya çalışılmıştır.

İç ticaretteki temel anlayış, orta büyüklükteki şehirlerde belli bir bölgenin malları toplanarak büyük tüketim merkezlerine gönderilmesi esasına dayanıyordu. Ayrıca büyük merkezlerde üretilen mallar bu bölgelere getirilerek pazarlanıyor ve bu durum, kentlere bölgesel ticaret merkezi olma hüviyeti kazandırıyordu. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nde iki tür ticarî faaliyet vardı: İlki zanaatkarların ürettiklerini dükkanlarında pazarlamaları, diğeri ise başka bir ülke veya bölgeden malların getirilmesi veya oralara satılmak üzere götürülmesi idi.

Kendi iç pazarlarına yönelik olarak yürütülen iç ticarete yerli malı ihracı yapılırdı. Osmanlı topraklarında gerek memleket içinde üretilen, gerekse memleket dışından gelen mahsul ve mamullerin üretildikleri yerler veya ulaştıkları limanlardan diğer yerleşim yerlerine dağıtılması işi de toptancı tüccarlar tarafından yürütülürdü.

Devlet ticaret yapmaz, atadığı görevliler aracılığıyla ticarî faaliyetleri takip eder ve denetlerdi. Bilindiği üzere ticaretin en belirgin özelliği arz ve talep dengesidir. Bir tür geçim kaynağı olan ticaret, üretimin artmasına ve ulaşım ağının genişlemesine bağlı olarak gelişim göstermekteydi.

Kapalı çarşılar ticarî faaliyetler açısından önem arz etmekteydi. Küçük yerleşme yerlerinde esnafın toplandığı çarşılar *uzun çarşı* veya *kapalı çarşı* şeklinde idi. Malların tüketiciye intikalinde *pazarlar* da önemli ticaret yerleri idi. (Emecen vd., 1994: 567-568) Şehirlerde ticareti kolaylaştıran *bedesten*, *han*, *kapalıçarşı* ve *pazarları*; şehirlerarası ana yollar üzerinde kurulan *kervansaray*, *han* ve *zaviyeler* tamamlamaktaydı. Cinsi ne olursa olsun emtia, o malın dağıtımının yapıldığı *kapan* veya *hana* getirilir ve burada perakendeci tüccara satış yapılırdı. Anadolu'da hanlar sadece malların el değiştirdiği yerler değil, aynı zamanda kervan bağlantılarının da yapıldığı yerlerdi. Ayrıca pek çoğu büyük külliye için de yer alan vakıf kuruluşlardı.

Osmanlı Devleti oluşturduğu toplumsal düzen kapsamında önceliği kent ekonomisinin işesi, uzun mesafeli ticaret ve ithalat ile istikrarı sürdürmeyi amaçlıyordu. Tüccarların, loncaların ve sarrafların faaliyetleri bu toplumsal düzenin yeniden üretilmesine katkıda bulunduğu sürece, devlet onlara hoşgörüyle yaklaşıyor ve hatta destekliyordu. Bu sebeple onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda merkezî yapının zayıflamasına karşın üretici ve tüccarlar baskı oluşturacak kadar güçlenemediler. Belli bir dönemde belli bir üretim malına iç ve dış talep artmışsa bu talebi karşılamak bir veya birkaç kişinin tekelinde gerçekleşmemekte, aynı iş kolunda çalışanların sayısı ve üretim araçları artırılarak talep karşılanmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde batıda olduğu gibi toprak aristokrasisi ve sanayi burjuvazisi oluşmamıştı. (Aygün: 81) Oysa aynı dönemde Avrupa'da üretici ve tüccarların siyasî güçlerinin artması ve devlet politikalarını yönlendirmeleri sayesinde merkantilist politikalar ağırlık kazanmıştı. (Pamuk, 2005: 21) Toplumsal düzenin yeniden üretilmesine katkıda bulunduğu sürece himayecilikle hiç ilgileri olmayan (savaşla ilgili malzemeler dışında) Osmanlılar külçe altın, gümüş ve sikke de dahil kendilerine cazip gelen her şeyi ithal etme konusunda hep rahat oldular. (McGowan, 2004: 833) Bunun yanında ekonomik düzeni sıkıntıya sokması muhtemel mallara ihrac yasası koymaktan da geri durmadılar. Nitekim onsekizinci yüzyılda Osmanlı hükümetlerinin önceliği savunma veya savaş için gerekli malzemelerin temini olmaya devam etti.

Stratejik sayılan ve ihracatı uzun zamandır yasak olan mallar, genellikle hükümetin kendi denetimi altında veya başka özel düzenlemelerle ürettiği mallardı. Madeni para ve diğer stratejik madenler, barut, gemi kerestesi, asker üniformaları için kumaş, ordu, saray ve başkent için tahıl ve et, ihracı yasak olan mallardandı. (Mc.Gowan: 841) Ayrıca savaş ve barış zamanlarında memleket dışına çıkacak mallar da farklılık göstermekteydi. Hububat başta olmak üzere tuz, at, silah, bakır vb. değerli maddelerin ihracı

yasaklanmıştı. (Aygün: 75) Osmanlı Devleti'nin altın ve gümüş ithalatını vergilerden muaf tutmasına karşılık ihracatını yasakladığını biliyoruz. Bu uygulama pamuk, ham yün ve deri gibi hammaddelerin ihracaatının yasaklaması ile de benzer özellikler taşıyordu.

Hazinenin dolu tutulması ve vergi yükümlülerinin zenginleşip hazineyi besleyebilmeleri amacıyla korunmaları noktasında gerek Doğu gerekse Batı toplulukları ortak noktada buluşabiliyordu. Ne var ki merkantilistler buna yeni bir fikir ekleyerek altın ve gümüş birikiminin yerli sanayilerde ve ihracatta sürekli bir büyümeyle sağlanacak elverişli bir ticaret dengesine bağlı olduğunu öne sürdüler. İşte bu fikir Batı'yı özellikle onsekizinci yüzyılda Doğu ekonomilerinden farklılaşmaya, Sanayi Devrimi'ne ve serbest piyasa ekonomisine götürdü. (İnalcık, 2000: 86)

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki devlet müdahalesi biçimleri yani gümrük ve lonca düzenlemeleri, fiyatlara üst sınır getirilmesi, malların kalite ve ölçülerinin pazarda denetlenmesi, nihayet bazı zorunlu ihtiyaç maddelerinin imalat ve satışına konan kontrol ve kısıtlamalar, amaç bakımından da farklıydı. (İnalcık: 87- 88)

Dolayısıyla Osmanlılarda ekonomik etkinliklerin tümü reayanın sıkıntıya düşmeden, bolluk içinde yaşamasını sağlamak amacıyla düzenlenmişti. Devlet eğer halkın isteğini karşılayamazsa açığı kapatmanın önlemlerini almak zorundaydı. Üretim bolluğunu sağlayacak koşullar oluşturulmalıydı. Bu uygulamalar sayesinde onsekizinci yüzyıl sonlarında bile Osmanlı Devleti yirmi- yirmibeş milyonluk nüfusunu besleyebilen, giydirebilen, büyük ölçüde kendi kendine yeterli bir iktisadi birim oluşturuyordu. Avrupa ile yapılan ticaretin hacmi ülkenin toplam üretim ve tüketim hacmi yanında oldukça sınırlı kalmaktaydı. (Tabakoğlu, 2012: 251)

Bakıldığında Avrupa'da merkantilist düşüncelerin ve uygulamaların gelişmesinde öncü rolü oynayan tüccar ve üreticilerin, Osmanlı iktisadî düşüncesinde etkileri olmamıştır. Ancak onbeşinci yüzyıldan belki de daha önceden başlayarak kurumsal ve teknolojik dönüşümlerle gelişen bir dış iktisadî gücün ondokuzuncu yüzyılda Doğu Akdeniz'de etkinliği ile Osmanlı çabasına rağmen geleneksel düzenin çözülmesini engelleyememiştir. Avrupa'da hemen her ülke ithalatı farklılaştırılmış tarifelerle sınırlandırarak korumacı bir politika için mücadele ederken, Osmanlıların ithalatı değil de ihracatı engellemekle uğraşmış olmalarına bir anlam vermek oldukça zor görünür. Osmanlılar, az olan pazarlık gücünü ithalatı değil de ihracatı sınırlandırmak ve vergilendirmek için kullanmışlardır. (Pamuk, 2005: 30; Genç: 57.)

Ondokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı Devleti, ekonomik politikasını tek başına belirleyebiliyordu. Uygulanan politikanın temeli ithalata kolaylık sağlamak, ihracata sınırlamalar koymaktı. Böylece dışa kapalı olmamakla birlikte kendi kendine yeten, ürettiğini tüketen bir toplum düzeni yerleşmişti. (Özgün: 8) Dolayısıyla şehirlerde ve kırsal bölgelerdeki üretim faaliyetleri dünya ekonomisindeki değişikliklerden pek etkilenmiyordu. Bu durumda da yerel halkın dış pazarlara veya merkez bölge ekonomilerine bağımlı olduğunu söylememiz oldukça zordur. (Kasaba: 37)

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapılanmasında öncelikle halkın ihtiyaçlarını karşılamak, bolluk ve zenginliğe dayalı bir ülke hazinesi teşkil etmek ve bunu yaparken de dönemin mevcut şartlarına göre kısmen değiştirilebilecek gelenekçi bir yapıya dayandığını göstermek amaçlanmıştı. Şöyle ki dışa bağımlı bir ekonomik yapıdan ziyade iç ticarete dayalı ve savaş dönemlerinde bir takım ihraç yasakları kapsamında yürütülen faaliyetlerle yabancıların istifadesine karşı alınan önlemler; eldeki zengin mal varlığının ve ticarî mekânların muhafazasının sağlanması ile rakip devletlere karşı ekonomik bir güç oluşturulmak istenmiştir. Yaşanan savaşlar ve birtakım olumsuz koşullar bir sendeleme sürecini gündeme getirirse de varolan ekonomik politika ile bu süreç en az zararla atlatılma gayesine hizmet etmiştir.

Böylece konumuzu oluşturan dahili ticaretin Osmanlı ekonomisi açısından önemi bizzat Osmanlılar tarafından geliştirilen ve çağdaşı Avrupa ekonomilerinden çok farklı konumda olan bir anlayışın tezahürüdür. Biz çalışmamızda bu yansımaları ortaya koymaya çalışacağız.

B. Osmanlı Hakimiyetinde Üç Kent: Ankara-Konya-Ayntab

1. Ankara

a. Ankara Adının Menşei

Ekonomik getirisi tarım dışı faaliyetlere dayanan yerleşim birimleri olan kentler kapsamında değerlendirebileceğimiz Ankara ve çevresi, tarih öncesi çağlardan itibaren sürekli olarak yerleşim görmüş, farklı kültürlerle etkileşim halinde olmuştur. Şehrin çeşitli devirlerde “*Ankyra*”, “*Ankras*”, “*Angora*”, “*Engürü*”, “*Engüriye*” gibi şekillerde kullanılan isminin kimler tarafından konulduğu ve ne anlam taşıdığı kesin olarak bilinmemektedir. Ankara adının

nereden geldiğiyle ilgili iki yazılı kaynaktan ve bir takım efsanelerden söz edilebilir:

M.S.II. yüzyılda yaşamış Yunanlı Tarihçi Pausanias'a göre, Frigya'nın ünlü kralı Gordios'un oğlu Midas'a bir gece rüyasında ilahî bir ses “*Bir gemi çapası aramasını ve bulduğunda da oraya bir kent kurmasını emreder.*” Bu çapa, Ankara Kalesi'nin olduğu tepelerde bulunur. Bunun üzerine Midas, buraya “*Gemi Çapası Kenti*” anlamına gelen “*Anker(-ium)*” ya da “*Ankyra*” adını vererek kenti kurar ve çapayı da Zeus (Jupiter) Tapınağı'nda saklar. Bir diğer görüş kentin adının Frig krallığı döneminde kullanıldığı “*Ank*” sözcüğünün Frig dilindeki “*Çengel, kıvrıntı, kayalık vadi ve dar boğaz*” anlamlarında olduğu ve de yazıtlarda “*Kayalıklar Kenti*” olarak kullanıldığı yönündedir.

Bu bağlamda kente Yunanca *Ankyra* (*Anküra*) ve Latince *Ankyr* (*Ankira*) anlamına gelen “*Gemi Çapası*” adı verildiği malumdur. (Sargın, 2012: 6) Stephanos Byzantios ise Pausanias'tan daha önce yaşamış olan Afrodisyaslı Apollonios'a atfen, Pontus kralı Mithridates'in müttefiki olarak Mısırlı Ptolemaioslar'a karşı savaşan Galatlar'ın kazandıkları bir deniz savaşı şerefine bu şehri kurdukları ve zaferin sembolü olarak Ptolemaioslardan ele geçirdikleri gemi çapasından dolayı da adını “*Ankyra*” koyduklarını yazmakta, o devre ait Ankara sikkelerinde de bir çapa resmi bulunmaktadır. (Erdem, 1991: 201)

Bizans kaynaklarında kentin adı “*Angora*”dır. Batılı kaynaklarda ise “*Aghuridha*” ve “*Angouri*” olarak geçer. (Sargın: 8) Ankara'nın tarih boyunca aldığı isimlere baktığımızda ise *Ankas* (*Sanskritçe'de kıvrıntı, engebe*), *Ankas* (*kayalık vadi, dar boğaz*), *Ancus* (*Çengel*), *Ankur* (*arızalı*), *Ankura* (*yüce Anka*), *Ankuria* (*Ancyre(a)*), *Ankeriya*, *Ang(k)ur*, *Ancora*, *Angore*, *Ancros*, *Engura(u)*, *Engüri*, *Engüriye*, *Unguri*, *Ungüriye* gibi ses düzeni olarak birbirlerine yakın isimlerdir. İmparator Antonine(M.S.138-161) ve Corocolla(M.S.186-217) kente “*Antonianania*” adını verir.

Romalılar ayrıca “*Sebasteian* (*saygıdeğer kent*), *Sebaste Tektasagon* (*Tektasagonların Augustus kenti*) *Metropolis* (*Anakent*), *Neocoras* (*İmparator adına tapınak kurarak bakımını yüklenen kişi veya kurul*) ve *Lamprotate* (*Roma'ya konsül olan valiler için büyük, ünlü, görkemli*) anlamına gelen isimler kullanılmıştır.

Selçuklu döneminde kentin adı, “*Darü'l-Hun*” olarak da geçer. Onikinci yüzyılda Türkmenlerin gelmesiyle Batılı kaynaklarda “*Angora*, *Angorah*, *Angoran*, *Angori*” diye bilinir. (Sargın: 8) İslamî dönem itibariyle *Engürü*, *Engüriye* gibi şekillerde müslüman halkın bu adı Farsça, *Engür*

(*Üzüm*) kelimesine benzetmesinden kaynaklanmıştır. (Erdem: 201) Selçuklulardan sonra kullanıldığı zikredilen bu ismin kaynağı ise kentin çevresinde yetişen üzümden dolayı verilmiştir. Evliya Çelebi de Seyahatnamesi’nde kent için “*Engürü*” adını kullanır. (Kurşun vd.- II, 1999: 222; Çelebi, 1314: 358a)

Onyedinci yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nda “*Ankara*” olarak geçse de yerli halk “*Angara*” derdi. *Angora* adlandırması da mevcuttu. Yine Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde “*Angora*” denmesinin nedenini kalenin halka angarya ile yaptırılması, diye açıklar. (Kurşun vd.: 223)

Harns Dernschwam, Ankara’ya seyahatinde düştüğü notunda “*Ancira*”ya “*Angur (Engarü)*” diyorlar ifadesini kullanır. (Dernschwam, 1987: 250) İslam tarihçileri ise Ankara’ya “*İmariye*”, “*İmadiye*”, “*Amudiye*”, “*Beldet-i selasil (zincirli kent)*”, “*Kala- i salasil*”, “*Zatü'l-selasil*” isimlerini vermişlerdir. (Sargın: 9)

b. Ankara’ nın Tarihçesi

ba. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Ankara

Ankara, eski çağlardan beri önemli bir yerleşim yeri olduğu gibi zengin tarihî mirasıyla da Anadolu’nun en eski şehirlerinden biridir. Bazı kaynaklara göre şehri ilk Friglerin kurduğu (M.Ö.VIII-VII yüzyıllar) ve kalıntılar arasında daha eski kavimlere ait izlerin bulunmadığı belirtilmektedir. Ankara II. yüzyıldan itibaren Hristiyanlıkta önemli bir merkez haline gelmiş, VII. yüzyıl başlarında ise İranlılar, daha sonra Arapların saldırıları başlamış ve şehir X. yüzyıl ortalarına kadar defalarca el değiştirmiştir. (Erdem: 203)

1073’te Selçuklular tarafından fethine kadar yaklaşık 150 yıl sakin bir dönem geçiren Ankara, 1101’de Haçlıların eline geçmiş ve onlardan tekrar Bizanslılara intikal ederek tahminen yirmi yıl yine bir Hristiyan şehri olarak kalmıştır. (Aydın, 2008: 6)

İslamiyet’in ilk yıllarında Ankara, Anadolu’nun diğer şehirleri gibi Bizans İmparatorluğu’nun hakimiyetindeydi ve imparatorluğun mühimmat ve erzak depolarının bulunduğu başlıca konaklama yerlerinden idi. Harun Reşid zamanında Abdülmelik bin Salih kumandasındaki İslam ordusu 797’de şehri fethetmiş, fakat daha sonra Bizans’a bırakmak zorunda kalmıştır. Bundan on yıl sonra tekrar Abbasi hakimiyetine giren Ankara, zaman zaman müslümanlar ve Bizans arasında el değiştirmiştir. Malazgirt

Zaferi'nden iki yıl sonra Büyük Selçuklular, Ankara'yı da fethettiler.(1073) I.Haçlı Seferi sırasında Ankara, Haçlılar tarafından ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan işgal edildi ve kaledeki Türkler kılıçtan geçirildi. Haçlılarla Bizans arasındaki anlaşma gereğince Ankara 23 Haziran 1101'de Bizans'a bırakıldı. Şehir, Bizans'ın elinde ne kadar kalmıştır bilinmemekle birlikte, 1127'den önceki bir tarihte tekrar Selçuklular'ın kontrolüne girmiştir. (Özaydın, 1991: 204)

Ankara 1304-1341 yılları arasında Anadolu'yu istila eden İlhanlılar'a tabi idi. XIII. yüzyılda Moğol istilasından kaçan çok sayıda sanatkâr ve küçük meslek erbabı Ankara'ya sığınmış ve Ahi teşkilatının yani Anadolu'da görülmeye başlayan bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî, ictimai teşkilat olarak bilinen kuruluşun etrafında toplanmıştır. (Kazıcı, 1988: 542) Bu kuruluş mensupları şehrin sosyo-ekonomik hayatında önemli rol oynamışlardır.

bb. Osmanlı Hakimiyetinde Ankara

Ankara, 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ankara, aynı yıl Osmanlıların elinden çıksa da 1362'de geri alınmıştır. (Özdemir, 1986: 204) Osmanlı-Karaman nüfuz mücadelesinden etkilenen Ankara, bunun yanı sıra 1402'de Yıldırım Bâyezid ile Timur arasındaki savaşa da sahne olmuştur.

Şehir, Timur'un Anadolu'dan çekilmesiyle Amasya'da hüküm süren Çelebi Mehmed'in hakimiyetine girdi. Fetret devri mücadeleleri esnasında İsa Çelebi tarafından kuşatıldıysa da alınamadı. 1406'da Süleyman Çelebi, Ankara önlerine gelerek kaleyi muhasara altına aldı. Kale muhafızı Yakup Bey, bir müddet dayandı ancak veziriazam Çandarlı Ali Paşa'nın bir hilesi sonucu kaleyi Süleyman Çelebi'ye teslim etti. Bunun üzerine Çelebi Mehmet, Karamanoğlu Mehmet Bey'le anlaşarak Süleyman Çelebi'ye karşı harekete geçti. Bu sırada Çandarlı Ali Paşa, Ankara önlerinde vefat etti.

Bunun üzerine Süleyman Çelebi, kardeşi Musa'nın faaliyetlerini haber alıp Rumeli'ye geçince Çelebi Mehmet, Ankara dahil olmak üzere Bursa yöresini tekrar ele geçirdi. Bu dönemde Ankara, Karaman sınır bölgesinde önemli bir askerî üs niteliğini taşıyordu. (Erdem: 207)

Ankara, 1482'de Cem Sultan ile II. Bâyezid arasındaki mücadeleler sırasında yeniden ön plana çıktı. (Özdemir, 1991: 205) Ankara sancakbeyi, Trabzonlu Mehmet Bey, Cem'in yanında yer almış, hatta Cem'in Ankara'da bulunan ailesini almak üzere şehir önlerine geldiğinde Cem'in ailesinin II. Bâyezid tarafından İstanbul'a götürüldüğünü öğrenmiş, kaleye giremediği

gibi meydana gelen çarpışmada öldürülmüştü. Bundan sonra uzun bir süre önemli bir olaya sahne olmayan Ankara, onyedinci yüzyıl başlarında Celali isyanları sebebiyle sıkıntılı günler yaşamıştı. Şehir halkı 1607’de burayı kuşatan Kalenderoğlu Mehmed’e karşı koydu. Kalenderoğlu şehre girdiyse de kaleyi ele geçiremedi. (Erdem: 207) 1623’te Abaza Mehmet Paşa, 1651’de Abaza Hasan Paşa ve 1652’de İbriş Paşa’nın saldırısına uğrayan kent, huzuru Köprülüler devrinde buldu.(Sargın: 12)

Onsekizinci yüzyılda önemli bir hadiseye sahne olmamakla birlikte zaman zaman isyan eden devlet adamları ve mahalli beyler tarafından sıkıştırıldı. Şöyle ki onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru Ankara, Anadolu’daki şiddetli sosyo-ekonomik sıkıntıdan etkilenmiş, 1558 tarihli Bâyezid isyanı ve bunu izleyen Celali karışıklıkları Ankara’yı sarsan olaylar olmuştur. Celali isyanları esnasında bir kaç kez saldırıya uğrayan şehirde klasik dönemin Ankara’sından pek bir şey kalmamıştır. Onsekizinci yüzyılda Ankara yöresinde yönetici zümreyi teşkil eden *Müderrişâdeler* ve *Mimarzâdeler* birbiriyle mücadele etmişler, bunlardan sonra ise *Zennecizâdeler* yönetimi ele geçirmişlerdir. (Güzel, 2002: 25) Ondokuzuncu yüzyılda kent, II.Mahmut’a karşı isyan eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın askerlerinin istilasına uğradı. (Erdem: 207) 1832-1833’te Mısır valisi Mehmet Ali Paşa orduları kente egemen oldu. 1836’da II. Mahmut döneminde ele geçirilen kent tekrar eyalet merkezi oldu.

İdarî teşkilât’a gelince; Osmanlı timar sisteminin uygulandığı topraklar üzerinde bu yönetim alanının en önemli olanı sancaktır. Ankara da timar sisteminin uygulandığı bir alandır ve 1462’ye kadar Anadolu Eyaleti’nin paşa sancağı merkezliğini yapmış, bu tarihten sonra eyalet merkezi Kütahya’ya taşındığı için olağan bir sancak durumuna gelmiştir.(Taş, 2004: 33) Onaltıncı yüzyılda şehzadelerin Kütahya’ya ikametleri üzerine beylerbeyi Ankara’da oturdu ve böylece zaman zaman yeniden eyalet merkezi durumuna geldi. Ankara sancağı onaltıncı yüzyılda merkez kazadan başka *Murtazabad*, *Çubuk*, *Ayaş*, *Bacı* ve *Yabanabad* kazalarından meydana geliyordu.

Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda bir sancakbeyi tarafından müstakil olarak idare edilen Ankara, onsekizinci yüzyıldan itibaren mutasarrıflık haline getirildi. (Özdemir, 1991: 207) Ankara Sancağı’nın merkezi olarak Anadolu Eyaleti’ne bağlı bulunan şehrin yöneticileri, Köprülüler dönemine kadar eyalet yöneticiliğine atanırken bu dönemden itibaren sancak “*Arpalık*” olarak yüksek rütbeli görevlilere verilmeye başlanmıştır. Çoğunlukla hükümet merkezinde oturan bu kişiler yönetimleri kendi adlarına

mütesellimlere bırakırken mütesellimler yörenin ileri gelen ailelerinden seçilmişlerdir. Böylece şehri ekonomik yönden denetimlerinde tutan aileler, yönetici olma imkanına da kavuşturulmuşlardır. (Güzel: 25) Ankara, Tanzimat'tan sonraki yıllarda ise mutasarrıflık ve valilik şeklinde idare edildi. 1848-50 ve 1855-59 tarihleri arasında Bozok, eyalet olunca Ankara sancağı buraya bağlanmış, 1860 sonrasında ise yeniden eyalet merkezi olmuştur. (Sargin: 13) 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal'in bu şehre gelmesiyle yeni bir döneme girildi. 23 Nisan 1920'de TBMM burada toplandı. 13 Ekim 1923'te yeni kurulan Türk Devleti'nin başşehri kabul edildi ve bu devletin yönetim şekli olan Cumhuriyet Ankara'da ilan edildi. (29 Ekim 1923). (Özdemir, 1991: 205)

TABLO G.1. Ankara'nın İdarî Teşkilatlanması (Sezen, 2006: 29)

İDARİ BİRİMİN ADI	UNVANI	Bağlı Olduğu Nahiye, Kaza, Sancak, Eyâlet veya Vilâyet
ANKARA	Eyâlet Mrk. (1393) Sancak (1461) Eyâlet (1841) Sancak (1849) Vilâyet (1867) Başkent (1923) (1836-1847 "Redîf-i Mansûre Ankara Müşirliği" adı altında eyâlet, 1847-1867 arası kâh Ankara, Kâh Bozok eyâlet olmuştur.)	Anadolu Eyâleti Anadolu Eyâleti Ankara Eyâleti Bozok Eyâleti Ankara Vilâyeti Ankara

2. Konya

a. Konya Adının Menşei

Konya, en eski yerleşim yerlerinden biri olma vasfına sahiptir. Konya şehrinin adının "İkonian" olarak zikredilen ve "Tasvir" anlamındaki "İkon"dan geldiği bilinmektedir. (Konyalı, 1964: 7) Konya adının Frig dilindeki *Kawania*'dan geldiği ve bunun *Konion* şekline dönüştüğü, daha sonra Roma çağında ve Bizans döneminde *İkonion/İkonium* olarak söylendiği de kaynaklarda belirtilir. (Konyalı: 7; Darkot, 1977: 842; Önder, 1984: 70) İslam coğrafyacılarının eserlerinde şehrin adı "Kuniye" şeklinde geçer. Bu yazılış tarzı Türkler tarafından da benimsenmiş ve *Konya* olarak söylenmiştir. Bununla birlikte XIII. yüzyıla ait bilgileri de içeren

Saltuknâme'deki “*Kavaniyye ki ona Konya derler*” ifadesi dikkat çeker. Ayrıca XI. yüzyıldan itibaren Batı kaynaklarında *Iconium*'dan başka *Conia*, *Conium*, *Como*, *Cunnya*, *Konn* şeklinde de zikredilir. (Baykara, 2002: 182; Rumi, 1988: 78)

Konya isminin *kutsal tasvir* anlamındaki *ikon* teriminden türediği noktasında kaynaklar hemfikir olmakla birlikte mitolojide de bu konuda değişik rivayetler vardır. Bunlardan birinde kente dadanan ejderhayı öldüren kişiye şükran ifadesi olarak bir anıt yapılır ve üzerine de olayı anlatan bir resim çizilir. Bu anıta verilen isim *İkonion*'dur. (Hacıgökmen, 2005: 187)

Araplar, kenti “*Kuniya*” olarak isimlendirmişlerdir. Bunun yanında Geç Bizans Dönemi'nde kente “*İkonium*” adı verilmiş ve kentin Türklerin kontrolüne girmesi itibarıyla adı Türkçeleştirilerek “*Konya*” diye kabul etmişlerdir. (Baykara, 1985: 15) Buradan hareketle diyebiliriz ki, Konya adı, Selçuklularla birlikte son şeklini alarak Türkçeleştirilmiş bir kelimedir.

b. Konya'nın Tarihçesi

ba. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Konya

Tarih öncesi dönemlere ait pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Konya, Hitit, Frig, Lidya, Pers, Büyük İskender'in istilaları akabinde Roma hakimiyeti de yaşamıştır. Hıristiyanlığın ilk yıllarında dinî bir merkez hüviyeti kazanmıştır. Şehir, VII. asırdan X. asra kadar pek çok defa müslümanların akınlarına; XI. asırdan itibaren de Türk akınlarına maruz kalmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Kutalmışoğlu Süleyman tarafından zaptedilmiş olan Konya, 1097 yılından itibaren Anadolu Selçukluları'nın eline geçmiştir. Şehir, bundan sonra İslam kültürü ile karşılaşmış ve bu devlete başkentlik yapmıştır. (Darkot: 844.)

Selçuklulardan sonra Konya, Karamanoğulları'nın eline geçmiştir. Selçukluların çöküşünden sonra onların başkenti Konya'ya sahip olmalarından dolayı Selçukluların topraklarının tamamına varis olduğunu iddia eden Karamanoğulları'nın hakimiyeti başlamıştır. Daha sonra Konya, Karamanoğulları ile Osmanlı Devleti'nin birbirleriyle mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadeleden Osmanlı Devleti kârlı çıkmıştır. (Turan, 1996: 214)

bb. Osmanlı Hakimiyetinde Konya

1468 tarihinde II.Mehmet, Karamanoğulları'nın üzerine yürüyerek Konya'yı egemenliği altına almıştır. Şehrin valiliğine Manisa sancakbeyi Şehzade Mustafa getirilmiştir. (Hacıgökmen: 210) Konya, kesin olarak

Osmanlı hakimiyetine girince ilk olarak şehzade sancağı olmuş, sonra da beylerbeyilik merkezi konumuna gelmiştir. Konya’da yedi yıl boyunca valilik yapan Cem Sultan, Konya halkının Osmanlı hakimiyetine alışmasını sağlamıştır. Ancak Cem Sultan, II.Bâyezid ile giriştiği taht mücadelesini kaybedince Konya’yı terk etmiştir. II.Bâyezid, önce Konya’ya oğlu Abdullah’ı, onun ölümünden sonra da diğer oğlu Şehinşah’ı, onun da ölümü üzerine torunu Mehmet’i vali olarak göndermiştir. (Uzunçarşılı, 1998: 109)

Yavuz Sultan Selim dönemi, Konya’da huzur ve sükûnetin olduğu bir dönemdir. Bizzat Yavuz, çeşitli vesilelerle bir kaç defa Konya’ya uğramıştır. İlk olarak 1512-13 yılları arasında ikinci kez Şah İsmail üzerine yaptığı sefer sırasında gelmiş 1514’te Konya’da altı gün kalmıştır. İran Seferi’nden dönüşte tekrar Konya’ya uğramış ve Mevlana dergâhında tamirler yaptırarak dervişlere sadaka dağıtmıştır. (Sevici, 2011: 26) Bu dönem itibariyle kent, Doğu Seferleri’nin uğrak yeri olarak önemini korumuştur. Onyedinci yüzyılda Konya ve çevresi Celali isyanları ile karışmıştır. 1635’te Konya’ya gelen IV. Murat isyanlarda faaliyet gösteren zorbaları idam ettirmiştir. İran Seferleri sırasında IV. Murat, bir kez daha Konya’ya uğramıştır. Konya ondokuzuncu yüzyıla kadar Karaman Eyaleti’nin merkez sancağı konumundadır. (Konyalı: 111) Bunun yanında Mehmet Ali Paşa’nın isyanına kadar Osmanlı siyasî tarihinde Konya’nın ismini pek duymayız. (Ağaladağ, 2003: 10) İdarî yapılanmasına gelince Osmanlı devrinde Konya, önce Karaman Eyaleti’nin sonra da Konya Vilayeti’nin merkezi olmuştur. (Hacıgökmen: 249) Konya şehri, onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında *Konya, Aksaray, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri, Akşehir* sancaklarından oluşan, Karaman Eyaleti’nin Paşa sancağı merkezidir. (Ergenç, 1995: 63)

TABLO G.2. Konya’nın İdarî Teşkilatlanması (Sezen: 319)

İDARİ BİRİMİN ADI	UNVANI	Bağlı Olduğu Nahiye, Kaza, Sancak, Eyâlet veya Vilâyet
KONYA	Sancak (1483) Eyâlet Mrk. (1514) Vilâyet (1865)	Anadolu Eyâleti Karaman Eyâleti Konya

3. Ayntab

a. Ayntab Adının Menşei

Çok eski bir yerleşim merkezi olan Antep (Ayntab) adının Yunanca “*Thebo*” sözünden geldiğini söyleyenler bulunmakla birlikte şehrin adının “*Güzel pınar*” anlamına gelen Arapça-Farsça birleşimi “*Ayntâb*” kelimesinden geldiğini ve buraya bu ismin müslümanlar tarafından

verildiğini söyleyebiliriz. (Çam, 2006: XXVII) Romalılar tarafından “*Antiochia ad Tourum*” adı verilmesi burasının Antioküsler tarafından tamir edilmiş olduğunu gösteriyor. (Gömeç, 1989: 10)

Ayntab ve civarı XI. ve XII. yüzyıllarda şiddetli Bizans, Arap ve Türk saldırılarına maruz kalmış, Ayntab Kalesi bu saldırılarda kendini müdafaa etmiştir. Bundan dolayı burada yaşayan Ermeniler, bölgeye Ermenice’de düşmeyen manasına gelen “*Antap*” kelimesinden hareketle “*Ayıntaf*” demişlerdir.(Yıldırım, 2010: 17)

Bir rivayete göre Ayntab’ın en eski ve asıl adı “*Kal’a-yı Füsus*” tur. Efsaneye göre kaleyi, bölgenin sahibi olan bir kız, çok kıymetli yüzüğünü satarak yaptırır. Füsus, yüzük taşı anlamına geldiğinden kale bu adla anılır. Buranın kötü bir hakimi vardır. Birçok uygunsuz iş yaptıktan sonra yaptıklarına pişman olur ve tövbe eder. Kişinin adı *Ayni* olduğundan halk “*Ayni, tövbe etti*” der. Bundan dolayı şehrin adı “*Ayni Tövbe*” yani “*Ayntab*” kalır. (Göğüş, 1997: 22) Başka bir rivayete göre bölgenin Müslümanlar tarafından fethi sırasında bölgenin beyinin “*Ayni*” adında biri olması nedeniyle “*Ayni’nin memleketi*” anlamında “*Ayntab*” denilmiştir. Ayntab’ın birçok kaynak suyu anlamına geldiği düşünülürse de “*Tab*” kelimesinin Sümer dilinde *güzel* anlamına geldiği belirtilir.

Buna göre de ismin anlamı “*Güzel kaynak*”, “*Güzel göz*” olur. *Tab* kelimesinin Farsça anlamı ise “*Güç, takat, parlaklık, taze, aydınlatan*” demektir. (Güzelbey, 1966: 97- 99) Şehrin isminin muhtelif kaynaklarda “*Hantab-Entab-Hamtab-Hatab-Ayntab*” olarak kullanımı Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki kullanımıyla eşdeğerdir. Bunlar arasında yer alan *Ayntab*(*parlak güneş*) demek iken *Hantab*(*Hükümdara ait toprak*) anlamına gelmektedir. (Kuzucu, 2006: 40)

İlk Arap coğrafyacılarının eserlerinde *Dülük* adı sık geçerse de *Antep*(*Ayntab*) adının Araplarca buraya verildiği söylenebilir. XIII. yüzyıl müelliflerinden Yakut-el-Hamevi’nin ifadesine göre “*Aynütub*” sağlam bir kale olup *Dülük* adıyla anılmaktaydı. Haçlı seferleriyle ilgili vekayinâmelerde *Hamtab*, Ermeni kaynaklarında *Anthaph* diğer bazı kaynaklarda ise *Hantab*, *Entab*, *Hatab* gibi adlandırmalara rastlanır. (Özdeğer, 1996; 466; Çetin, 2014: 67.)

Bugün *Dülük Baba* denilen Ayntab’ın eski yerleşim bölgesinin Asur kaynaklarına göre “*Dabigu*” ismiyle adlandırıldığı söylenmektedir. (Yetkin, 1996: 26) Ayntab adının ne zaman verildiği konusunda farklı rivayetler vardır. *M. Oğuz Göğüş*, “*Ayntab adı ilk kez Urfalı Mateos’un*

vekayinamesinde geçmektedir. Bu eserin Türkçesi'nde Antep adı Ayntab olarak geçmiştir." (Göğüş: 22) ifadelerini kullanmıştır.

Şehir, Cumhuriyet öncesi yıllara kadar "Ayntab" adıyla anılmıştır. Bu adın benzerine ilk kez Haçlı Seferleri'ne ilişkin kroniklerde rastlanmaktadır. Urfalı Mateos ve Papaz Grino'nun 1124-1155 yılları arasındaki seferlerde Arapların Ayntab adını verdikleri şehirden Hantap(Hampton) diye söz ettiği anlaşılmaktadır. Arapça *parlak pınar* anlamına gelen Ayntab, İslam egemenliği sonrasında Ayntab adı giderek Ayntap'a dönüşmüştür. Fransız kuvvetlerine karşı şehrin savunmasını bu uğurda verdiği 6317 şehide rağmen yılmadan, cesaretle sürdürmesi ve eşsiz bir direniş göstermesi nedeniyle 6 Şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından *gazilik* unvanına layık görüldüğünden "Gaziantep" olmuştur. 1928 yılında ise şehrin adı "Gaziantep" olarak değiştirilmiştir. (Aydın: 8)

b. Ayntab'ın Tarihçesi

ba. Osmanlı Hakimiyeti Öncesi Ayntab

Ayntab, tarih boyunca Hitit, Med, Asur, Pers, İskender, Roma ve Bizans, İslam ve Türk devirlerini yaşamıştır. Bu dönemlerin kent üzerinde bıraktığı izleri bugün de görmek mümkündür. (Aydın: 8)

Gaziantep bölgesinde M.Ö.1800'ler Hititler ile başlayan tarihî devirleri M.Ö.850-612 yılları arasında Asurlular, M.Ö.612-333 yılları arasında Medler ve Persler M.Ö.333-395 yılları arasında Helenistler, M.S.395-638 yılları arasında ise Bizanslılar dönemi olarak devam etmiştir. Bölge, Araplar tarafından ilk defa Hz. Ömer'in kumandanlarından İyaz bin Ganm tarafından İslam topraklarına dahil edildi.(638) Anadolu'da Antep müslümanlar tarafından fethedilen ve İslam halklarının ilk yerleştirildiği bölgeler arasındadır. (Aydın: 8) Arap istilasından sonra bu çevre Tolunoğulları, Atabeyler, Selçuklular, Timurlular gibi Türk devletlerinin eline geçmiştir. (Gaziantep İl Yıllığı, 1968: 105)

Bu süreç şu şekilde işlemiştir. Abbasi halifelerinin güçlü oldukları 750-868 yılları arasında Abbasiler, Anadolu'da Bizans sınırı boyunca uzanan *Avasım* adında bir eyalet kurmuşlardı. Orta Asya'dan yeni bir Türk yurdu edinmek amacıyla ayrılan Oğuz (Türkmen) boyları, batıya doğru göç etmeye başlayarak Avasım Eyaleti'nin bir parçası olan Antep bölgesine gelmişlerdi. 1071 Malazgirt Meydan Savaşı'ndan kısa bir süre önce Antep yöresinde küçük Türkmen beylikleri oluşmuştu. Bütün Anadolu'yu sarsan Moğol istilası önce bu bölgede etkili oldu. Ancak kısa bir süre sonra Memlükler, Moğollarla mücadeleye girişerek Ayn-ı Calut Savaşı'nda onları yendi.

Böylece Halep ve Antep bölgesi Memlûklü nüfuzu altına girdi. Antep, bundan sonra uzun bir süre bu bölgelerde etkili olan Dulkadiroğulları ile Memlûkler arasında ihtilaf konusu oldu. (Aydın: 8- 9)

bb. Osmanlı Hakimiyetinde Ayntab

Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi sırasında ve sonrasında Memlûk Sultanı Kansu'nun, Şah İsmail'i desteklemesi, Memlûk Devleti'ndeki sünni halkın memnuniyetsizliğine neden olmuştur. Yavuz Sultan Selim, bu konuda büyük bir propagandaya girişerek sünnileri Osmanlıların tarafına davet etmiş, Şam ve Halep naiblerinin yanı sıra Antep naibi de bu davete olumlu cevap vermiştir. Osmanlı ordusu Besni üzerinden gelip Antep yakınlarındaki Merziban Suyu kenarında ordugâh kurduğu sırada, Memlûkların Antep naibi Yunus Bey, Osmanlı hizmetine girerek orduyu Antep ve oradan da Halep'e kadar götürmeyi taahhüt etmiştir. Yavuz Sultan Selim, 20 Ağustos 1516'da Antep'e gelerek üç gün konaklamıştır. Bunun üzerine Antep şehri, Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. (Tiryaki, 2006: 7-8)

Osmanlı idaresine kadar birçok istilaya uğrayan ve savaşların eksik olmadığı Ayntab, bu yüzden gelişmemiştir. Osmanlı egemenliğine girmesiyle Ayntab, bu dönemde gelişmeye ve büyümeye başladı. (Gökhan, 2000: 65)

Osmanlı idaresi sırasında Antep'te önemli bir olay meydana gelmedi. Yalnız diğer Anadolu şehirleri gibi burası da XVII. yüzyıldan itibaren zaman zaman Celali saldırılarına uğradı. Şehir, 1836 Haziran'ında kısa bir süre için Mısır valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetleri tarafından işgal edildi. (Özdeğer: 467) Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecine girmesi ile birlikte görülen iç huzursuzluk buraya da sirayet etmiştir.

Onyedinci yüzyıl başlarında Canpolatoğlu isyanı kanlı mücadelelerle bastırıldı. Merkezi Kilis olan bu isyan Ayntab'ı da etkisi altına aldı. Amaç, Halep civarında bağımsız bir devlet kurma isteğiydi. (Ceyhan, 1999: 94- 95) Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda eşkiyalık, yolsuzluk faaliyetleri devam etti. Yavuz Sultan Selim döneminde oluşturulan Vilayet-i Arap'a ve daha sonra da Kanuni Sultan Süleyman döneminde ülke topraklarının genişlemesine paralel olarak Eyalet-i Halep ve Eyalet-i Şam'a bağlı bulunan Ayntab Sancağı, 1531 yılında Dulkadir Eyaleti'nin kurulmasıyla, bu eyaletin sancakları arasında yer almıştır. Onaltıncı yüzyıl başlangıcında önceleri Dulkadir iken sonraları Maraş(Zu'l-Kadriye) Eyaleti olan Dulkadir Eyaleti'ne bağlı bulunan Ayntab Sancağı, 200 yıla yakın buraya bağlı kalmıştır. (Altınöz, 1999: 118) Ayntab, 19. yüzyılda Halep'e bağlandı ve bu

yüzyıl boyunca bir kaza olarak kaldı. 1908’ deki düzenlemeler sırasında yeniden sancak oldu. (Özdeğer: 469) Bu şehir, bir kayda göre Hurşit Ahmet Paşa’nın Halep valiliği sırasında 1818 (Çam: 6) veya 1830 senesinde (Güzelbey: 18- 19) Maraş’tan alınarak Halep’e bağlanmıştır.

Antep, 1839 Haziranı’nda kısa bir süre için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. 1913 senesinde ise bağımsız sancağa dönüştürülmüştür. 1924’te il haline gelinceye kadar bu idarî vaziyette kalmıştır. (Tiryaki: 8)

1.Dünya Savaşı’ndan sonra ilk olarak 17 Aralık 1918’de İngilizler, şehre girdiler. Yaklaşık bir yıl süren işgalin ardından Fransızlar ile yaptıkları anlaşma gereği burayı onlara terk ettiler. (5 Kasım 1919) Gerek Fransızların gerekse onlarla birlikte hareket eden Ermenilerin baskı ve zulümleri halkın direnişine yol açtı. Antep-Kilis hattında Şahin Bey liderliğinde büyük bir müdafaa başladı. Onun şehit edilmesinden sonra bu defa Antep çatışmalarına sahne oldu. Antep halkı 1 Nisan 1920’den 7 Şubat 1921’e kadar Fransız kuvvetlerine karşı büyük bir mücadele verdi. Daha sonra direniş kırıldı ve şehri koruyan Türk kuvvetleri geri çekildi. Böylece Fransızlar 9 Şubat’ta şehirde duruma hakim oldular. TBMM kendi gücüyle düşmana on ay dayanan ve düşmana geçit vermeyen Antep’e 6 Şubat 1921’de gazilik unvanı verdi.

Böylece şehir Gaziantep adıyla anılmaya başlandı. Fransızlar Ankara Antlaşması’nın ardından 25 Aralık 1921’de şehri boşalttılar ve Gaziantep iki yıl süren işgalden kurtarıldı. (Özlü, 2004: 65)

TABLO G.3. Ayntâb’ın İdarî Teşkilatlanması (Sezen: 52)

İDARİ BİRİMİN ADI	UNVANI	Bağlı Olduğu Nahiye, Kaza, Sancak, Eyâlet veya Vilâyet
Ayntab (Gazi Ayntab) GAZİANTEP	Sancak (1517) Sancak (1520) Sancak (1830) Kaza (1865) Vilâyet (1924)	Arap Vilâyeti Zülkadriye Eyâleti Halep Eyâleti Halep Vilâyeti Gaziantep

BİRİNCİ BÖLÜM

18.YÜZYILIN İLK YARISINDA ANKARA-KONYA- AYNTAB'DA KENTSEL DOKU VE TİCARÎ ALT YAPI

I. Ankara'nın Genel Görünümü, Ticaret Yolları ve Mekânları

A. Ankara'nın Genel Görünümü

Ankara, Anadolu'nun ortasındadır. İç Anadolu'nun kuzey batısında, Sakarya Nehri'nin kollarından Ankara(Hatip) Çayı'nın geçtiği verimli Çubuk Ovası'nın güneyinde, savunmaya son derece uygun sarp kayalık bir tepenin eteklerinde kurulmuş bulunmaktadır. Orta Anadolu'nun step mintikasının kenarında fakat İç Karadeniz Bölgesi'nin dağlık yörelerinden uzak bir yerededir. (Ergenç, 2012: 4; Özdemir, 1986: 21)

Seyyahların kaleminden Ankara'nın fizikî görünümü hakkındaki izlenimlere baktığımızda şehre dair en detaylı bilgi veren kaynaklardan biri olarak; Onaltıncı yüzyıl Ankara'sı hakkında Alman seyyah Hans Dernschwam, *Ankara'nın yolları inişli yokuşlu. Güzel vadilerin hepsi ekilmiş, kaleden bakıldığında dağlar, vadiler uzanıp gidiyor. Kalenin bulunduğu güzergâhta Bent deresi denen bir dere akıyor.* (Dernschwam, 1987: 250-257) şeklinde şehri tasvir eder. 1648 yılında kenti ziyaret eden Evliya Çelebi ise; *Ankara bayındır, bereketli ve güzel bir kenttir.* (Tekinoğlu, 1970: 132; Çelebi, 1314: 356b) *İklimi ve toprağı verimli olduğu için yiyecek malları ucuzdur. Kendi yiyeceğini bağından, bahçesinden temin eden halk beslenmeye pek para vermezdi. Armut, elma, erik, kayısı, üzüm vb. üretiliyordu. Sakarya ve Kızılırmak'ın buradan geçtiği de bilinir.* (Şimşir, 1988: 25; Çelebi, 357a) ifadeleriyle kentin genel görünümü hakkında izahatta bulunur. Ayrıca koyun, tiftik keçisi yetiştiriciliği de kentte yaygındı.

Hacca gitmek niyeti ile 15 Şubat 1608 yılında Lvov/Lemberg şehrinden hareket eden Polonyalı Simeon, yapmış olduğu uzun seyahatlerin güzergâhında bir Anadolu kenti olan Ankara hakkında bilgi verirken; *Ankara'nın pastırma ve şarabının eşsizliğine değinmiştir.* (Andreasyan,

1964: 261) Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki Ankara, onsekizinci yüzyıl ve öncesinde bağlık, bahçelik bir görünüme sahipti.

Sicillerde satışa konu olan bağların ise yoğun olarak buldukları mevkiler; *Balgat, Virancık Yazusu, Dikmen, Dedem Çeşmesi, Gülharan Kurbu, Demirkapı mevzii, Kapu yazusu, Esad, Cebeci, Cengi Kaya* mevzileri olarak belirtilmiştir. (Akyüz, 2003: 75) Evliya Çelebi, bu husus hakkında: “Şehir mamur, şenlik olup üzümü çok olduğundan “Engüri” demişler. Bazıları kalesi angarya ile yapıldığından “Ankara” denilmiş derler. Bahçeleri gayet çoktur. Köylerde tarla çoktur.” (Çelebi: 350a) diyerek şehrin konumu ve dolayısıyla verimli tarım arazilerine hakim oluşu hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Ayrıca bu durum halkın temel ekonomik geçim kaynağı hakkında bilgi vermesi yönünden de önem arz etmektedir.

Ankara'nın nüfus yapısı ve ekonomik uğraşına dair; 1740 yılında buraya gelen İngiliz gezgin Richard Pococke, kentin daha da geliştiğini görmüştür. *Ankara nüfusu 100.000 kadaydı, der. 90.000'i Türk, 1500'ü Rum, geri kalanı Ermeni, 40 aile Yahudi vardı.* (Özkan, 2011: 24; Pococke, 1743: 56) Evliya Çelebi, *Ermenisi, Yahudisi gayet çoktur. Rum ve Çingene azdır.* (Kurşun vd-II: 228; Çelebi: 355a) *Türkler demircilik, bakırcılık, dericilikte ehildiler. Pazarda hırdavat, incik-boncuk satan Yahudiler, Ermeniler ise pazardaki dükkanlarda Avrupa kumaş ticaretiyle uğraşırlardı. Rumlar ticarete ehildi.* (Özkan: 266; Çelebi: 352b) şeklinde kentin sosyal yapısı hakkında bilgi verirken; onyedinci yüzyılda kente dair Katip Çelebi, *Ankara'nın halkının çoğunluğu Türkmen'dir.* (Özkan, 2008: 200; K. Çelebi, 1632: 100a) ifadelerini kullanır.

Ekonomik anlamda tarım ve hayvancılık konusunda gelişmişliğine dair bilgi edindiğimiz bu kentin iâşe ihtiyacının büyük oranda kent bünyesinden sağlandığı aşıkardır. Yetiştirilen ürünlerin pazarlanma gayesine hizmet ettiği düşünülürse günümüzde de olduğu gibi Osmanlı döneminde yerleşim birimlerinin birtakım özelliklere haiz olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında diyebiliriz ki kentleşme sürecinde yerleşim birimlerinin mekân organizasyonu temel faktördü.

Şehir, umumiyetle sakinlerinin iş bölümüne tabi olarak tarım dışı mal ve hizmet ürettiği ve bunları yakın çevresinde veya daha geniş bir alanda pazarladığı yer; başka bir tanımla kalabalık nüfuslu idarî yerleşim birimlerine denmektedir. (Ergenç, 1981: 1265 ; Baykara, 1988: 40)

A. Toynbee'nin tarifine göre şehir, orada oturanların yaşamaları için gerekli yiyecekleri sınırlar içinde üretmedikleri bir iskân yeridir. Şu hususiyetler dikkati çeker:

1. *Korunmuş olması gereklidir.*

2. *Bir pazarı yani ticaret merkezi olması lazımdır*

3. *Orada bir sanayi, yani gıda dışında bir üretim olması da icap eder.*

(Baykara, 1988: 42; Toynbee: 1970: 8)

Ayrıca İslam şehir tipinin üç temel ögesi cami, pazar ve hamam, Ankara planında da asıl elemanlardır. (Ergenç, 1980: 95) Bir kale ile çevrili olan kent, bedesten ve uzun çarşının merkez oluşturduğu zanaat ve ticaret mahalli esnaf çarşıları ile bütünleşerek şehrin hakim unsuru durumuna gelmiştir. (Erdoğan, 2005: 250) Nitekim ekonomik işlevi, konumu hasebiyle onaltıncı yüzyıl itibarıyla Ankara, Bursa'dan sonra Anadolu'nun en büyük kentidir. (Sargın: 55) Bu durumda kentin şehirleşmesinde ticarî organizasyonun katkısı fazladır, diyebiliriz. Şehirlerin korunaklı olması gereği de İslam dünyasından devşirilmiş bir anlayıştan ileri geliyor olmalıdır ki Ortaçağ İslam Dünyası'nda büyük şehirlerin bölümleri şu şekilde sınıflandırılırdı;

a. *İç (İçeri) Şehir: Küçük çapta bir iç kal'a ile çevrilen şehrin ortasında bazen yüksekçe sarp bir yerde bulunan bu şehir (Citadelle), İran'da (Şahrıstan), Arap memleketlerinde ise (Bâ-tin'ül-medine) adını almıştır. Anadolu'da bu gibi İç Kal'a'lara çoğu zaman (Ahmedek) denmektedir. Burada şehrin büyük camileri, saray ve köşkleri, cephaneliği, su depoları ve ambarlar bulunur.*

b. *Dış (Harici) Şehir: İç Kal'a'yı içine alan bazı kez 2. bir kal'a (dış kal'a) ile çevrilen büyük bir bölümdür. Buna zahir veya rabaz adı verilmiştir. Şehrin mahalleleri, meydanları ve pazar yerleri burada bulunur.* (Turan, 1997: 447)

Dolayısıyla Osmanlı dönemi Türk şehirlerinde de ilk göze çarpan unsur şehrin kalesi, surları ve şehre girişin yapıldığı kapılardır. İç kalede silah, mühimmat, zindan, barut, tahıl malzemeleri ile hazine ve resmî belgelerin korunduğu özel bölümler bulunurdu. Dış kale surları şehri çepeçevre sarmakta ve şehre gelen ana yollardan girişin yapılacağı yerlerde kapılar bulunmaktaydı. (Oğuzoğlu, 1987: 2) Bu açıdan bakıldığında Ankara da bir kale şehridir. Kale, sadece bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda şehrin can, mal güvenliğinin sağlandığı çeşitli faaliyetleri bulunan bir idarî birimdir.

Nitekim Ankara da, *onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda iç içe üç kat surla çevrilmiş. Ankara surları kale çevresinden aşağıya doğru halka*

halka yayılmış. 1. halka iç sur, sonuncu halka da dış sur imiş. Dış sur yaklaşık bugünkü Hamamönü, Samanpazarı, Hacettepe, Ulus semtlerinden kıvrılır gidermiş. 12 kapılıymış. (Şimşir: 22)

Ankara Kalesi'nin yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Galatlar zamanından kalmadır. Kale, Hatip Çayı'ndan 110 metre yüksekliktedir. Dört ayrı kaleden meydana gelmiştir. Dış kalenin 20'den fazla kulesi vardır. İç kalenin surları 15-16 metre arasında değişmektedir. (Özbekler, 1981: 13) Coğrafi bakımdan böylesine uygun bir yerde bulunan Ankara, topoğrafik açıdan Hisar'dan gittikçe alçalan eğimli bir alan üzerinde yer almıştır.

Ankara'ya uğrayan seyyahların eserlerindeki resim ve krokiler de bu konuda bilgi vermektedir. Katip Çelebi, *İç kalesi tepe üstünde, dış kalesi düzlüktedir. Kaleyi Kayser Konstantin yaptırmıştır*, der. (Özkan: 200; K. Çelebi: 102a); Evliya Çelebi, *Ankara Kalesi'ni ilk yapan Rum Kayseri'dir. Ak gül gibi beyaz sur tabakaları ile çevrili, zaptı güç bir kaledir*, şeklinde tanımlar. (Atsız, 2011: 224) Dernschwam, *Bir tepenin üzerinde hisar vardı. Her tarafa geniş bir bakışı var. Hisarın etrafı büyük kare şeklinde veya diğer taşlarla ve tuğlalarla örülmüş bir surla çevrili. Surda birbirinden 45 adım veya daha az mesafede üçgen şeklinde yarım kuleler bulunmakta. Kalenin bir de burcu var. Yüksekliği 2 adam boyu gelir. İçeriye açılan iki kapı gördüm*, şeklinde gözlemlerini yansıtırken (Dernschwam, 252-53); Polonyalı Ermeni asıllı seyyah Simeon, *dış, orta ve iç olmak üzere 3 surla çevrili olduğunu* yazar. (Özkan: 261; Andreasyan: 47)

1712 tarihli Ankara gravürü çizen Fransız seyyah Paul Lucas, kale içini resmetmektedir. Lucas, *yavaş giden atıyla çevresini 2 saatte dolaştığı surların, sadece düşmana karşı yapılmadığına ve 18. yy Ankarası'nda zamanında kentin etrafında sur yapmayı zorunlu kılan şartların devam ettiğine*, dikkat çeker. (Özkan: 263; Lucas, 1712: 67) Bu durumda kentin siyasî, iktisadî, sosyal anlamda yaşanan gelişmelerden etkilendiği kanaatine varabilmekteyiz. Bilim adamı ve seyyah Fransız Joseph Pitoen de Tournefort, 1717 Ankarası gravüründe kalenin surlarını anlattığını ve kalenin surları içinden ibaret bir kent olarak görüldüğünü belirtmektedir. (Tournefort, 2005: 266)

Evliya Çelebi, *kalesi yüksek bir dağın doruğunda dört kat beyaz taştan yapılmış sağlam bir kaledir. Her tabakasının arası 300'er adımdır. Her kat duvarının boyu 60 arşın kadar yüksektir. Her duvarın genişliği ve eni 10'ar Mekke ziraidir. Batı tarafı 4 kat birbirinden geçme demir kapılardır. İç hisarın çevresi 4000 adımdır*. (Atsız, 225; E.Çelebi: 357b) şeklinde

tasvirlerde bulunur. Bunun yanında bu korunaklı kentin girişi bir de kapılarla donatılmıştı. Bunlar *Cenabi Kapısı*, *Doğanbey Zaviyesi yanındaki kapı* ve *Araba Pazarı Kapısıydı*. (Ergenç, 2012: 7) Evliya Çelebi, şehrin 4 kapısı olduğunu (Kurşun vd- II: 430; E.Çelebi: 357b) Lucas, dış surun 7 tanesi büyük,5 tanesi küçük menfez olmak üzere 12 tane kapısının olduğunu belirtmektedir. (Eyice, 1971: 76-78; Lucas: 69)

Kentin krokisini çizen seyyah Hans Dernschwam, kenti yukarısı Akropolis (İçkale ve çevresi) ve aşağısı (Dış mahalleler) olmak üzere ikiye ayırarak tanımlar. (Sargın, 55; Dernschwam: 27) Yani diyebiliriz ki şehrin görünümüne hisar egemendir.

Kale dışında şehir iki bölümden oluşmuştur. Kale çevresinin *Yukarı Yüz*, bugünkü Anafartalar Caddesi'nin altında kalan ve Hacıbayram Camii'nden Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan bölümün de *Aşağı Yüz* diye adlandırıldığını şer'îye sicillerinden öğreniyoruz. (AŞS, nr. 82, s.15, h.37; H.1115- 16/ M. 1703- 1704; nr. 94, s.52, h. 104 ; H. 1131/ M. 1719)

Ticarî faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlar da bu alan üzerine bina edilmiş bulunmaktadır. Bu durum güvenlik gerekçesiyle hareket edildiğinin göstergesi olmalıdır. Tüccarların soygunlara ve yağmalara karşı kendilerini güvende hissedebilecekleri mekânları tercih ettiklerinden kentin ticarî organizasyonunun şekillenmesinde bu durumun da etkili olduğunu söylememiz mümkündür.

Şehir, zaman içinde güney ve batıya doğru genişlemiş, bu yönde oluşan mahallelerle açık bir şehir durumuna gelmiştir. Şehir içi yol sistemine, şehre gelen yolların bağlandığı şehir kapıları; iç kale; cami, mescit, zaviye, imaret, bedesten, han, hamam gibi dini-sosyal yapılar esas teşkil etmiş olmalıdır.

B. Ticaret Yolları

1. Ulaşım

Bir şehir, onu çevreleyen bölge ve diğer kasabalarla etkileşim halinde olmadığı sürece varolamaz. Bir şehrin büyüklüğünün diğerine oranı ikisini ayıran mesafenin boyutunu ortaya çıkarır.(Faroqhi, 2010: 250) Bu bağlamda şehrin konumu kapsamında ulaşım mekanizmasına değinmekte yarar olduğu kanaatindeyiz. Nitekim yollar ve yol sistemi tarih boyunca tüm devletler nezdinde büyük önem taşımıştır. Ticarî ve ekonomik faaliyetler, haberleşme-ulaştırma işlemleri ve askerî amaçlara hizmet edilmesi ancak düzenli bir yol sistemi ile gerçekleştirilebilmekteydi.

Anadolu kentleri birbirlerine kara ticaret yollarıyla bağlıydı. Osmanlı toprakları, Doğu ve Batı ekonomilerini birbirine bağlayan İpek ve Baharat Yolları'nın üzerinde bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet zamanında Kırım'ın ele geçirilmesi ile İpek Yolu denetimine; onaltıncı yüzyıl başlarında ise Yavuz Sultan Selim'in önce İran, arkasından Suriye ve Mısır seferleriyle Baharat yolu güzergâhında Osmanlı sınırları yaklaşık iki misli genişlemiş, İstanbul Boğazı, Akdeniz limanlarının ele geçirilmesi suretiyle Doğu'dan ve batıdan uzanan dünyanın en önemli ticaret yolları Osmanlı sınırlarına dahil olmuştu. Bu durum Avrupalıların yeni ticaret yolları aramalarına neden olmuştur. Coğrafi keşiflerin sonucunda yeni ticaret yollarının keşfi ile bahsi geçen bu güzergâhların eski önemini yitirmiş olduğu şeklinde genel bir kanı mevcuttur.

Coğrafi keşifler nedeniyle deniz ticaret yollarının değişmesinin Anadolu ekonomisi ve dolayısıyla kentsel gelişmesi üzerindeki etkisi muhtemelen abartılmış olmalıdır. Şöyle ki onaltıncı yüzyılda hızla gelişen kentlerin uluslararası ticaretteki değişmelerden önemli oranda etkilendiğini gösteren kanıt pek yoktur. (Faroqhi, 1994: 3) Ticarî faaliyetlerin bu güzergâhlarda çalışmamıza konu olan dönemde yani onsekizinci yüzyılın ilk yarısında devam ediyor olması da bunun bir göstergesi olmalıdır.

Çin'i Orta Asya'dan Batı'ya bağlayan tarihî kervan yoluna *İpek Yolu* denilmektedir. İpek yolu, Asya'yı Avrupa'ya bağlayan ve üzerinde en çok ipek taşındığı için ipek yolu adıyla anılan tarihî kervan yoludur. (Kırpık, 2012: 173) Doğu'dan gelen bazı mallar, ipek yolu üzerinden Anadolu'ya ulaşıyordu. İpek yolu, Çin'de Zian'dan başlar. Yol, Çin Seddi'nin yanından kuzeye kıvrılır.

Taklamakan ve Gobi Çölleri'nin arasından batıya, Türkistan'a yönelir. Kaşgar, Taşkent, Semerkant, Buhara ve Merv üzerinden Hazar'ın güneyine gelir. Tahran ve Tebriz ana duraklarıyla İran'a geçtikten sonra Anadolu'ya girer.

Buradan da Erzurum-Kayseri-Ankara üstünden İstanbul'a kadar gelir. Boğaz'ı geçtikten sonra temel olarak Roma'dan kalma *Via Egnatia* üzerinden Avrupa içlerine uzanır. (Belge, 2005: 300) Çin'in en uç noktasından başlayıp Anadolu'nun çeşitli yerlerinden geçerek İstanbul'da birleşen ve oradan da Avrupa'nın içlerine giden yol boyunca çeşitli alışveriş merkezleri ve konaklama yerleri bulunurdu. Bu konaklama ve alışveriş merkezlerinin şehirlerde bulunanlarına *han*, yol güzergâhlarında bulunanlarına da *kervansaray* veya *menzil hanı* denilmekteydi. (Gaziantep İl Yıllığı: 213)

Anadolu'da İpek Yolu'nun önemli bir noktası olan Tebriz ile İstanbul'u birleştiren başlıca iki ticaret yolu vardı: Birincisi Kuzey'den *Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Ankara, Bolu ve Bursa* üzerinden işlemektedir. İkincisi, daha güneyden olup *Van, Bitlis, Diyarbakir, Urfa, Birecik, Halep, Adana, Konya, Akşehir, Kütahya ve Bursa* yolunu takip etmektedir. (Tabakoğlu, 2012: 234)

Anadolu'da eski dönemlerden bu yana, iki ana yol güzergâhı mevcut idi. Bu güzergâhlardan birisi doğu-batı yolu denilen ve İzmir ile Efes'ten başlayıp doğuya giden yol; diğeri ise kuzey-güney yolu denilen ve önceleri Sinop'tan ve daha sonra Samsun'dan başlayarak Akdeniz'e inen yoldur. (Ramsay, 1960: 183) Bunun yanında Mısır'ı Anadolu'ya bağlayan kara yolları da vardı. Bu yol Suriye, Halep üstünden Konya'ya oradan da İstanbul'a bağlanıyordu. (Belge: 301)

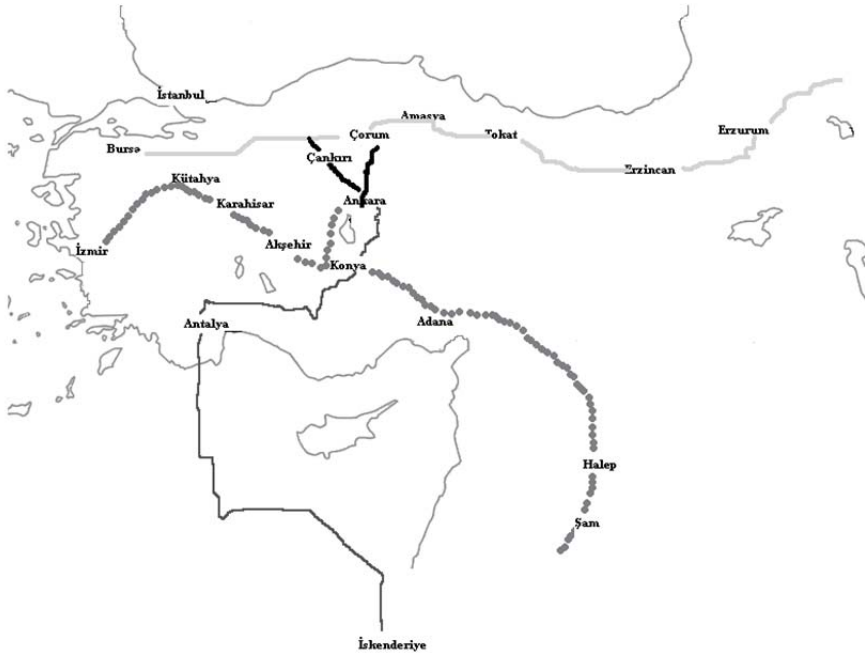
Anadolu'daki yol ağını tespit edebilme noktasında bize bilgi veren birtakım kaynaklar bulunmaktadır. Öncelikle seyyahların seyahat güzergâhları Anadolu yol ağı hakkında bilgi veren önemli bir kaynaktır. Bunun yanında hacıların yol güzergâhı konuya ilişkin tespitte bulunmamızı kolaylaştırmaktadır. Bir de Osmanlı padişahlarının çeşitli sefer güzergâhları da Anadolu'daki yollar için güvenilir birer kaynak niteliğindedir. Nitekim ele aldığımız şehirler birer yol kavşağı hükmündedir.

İstanbul ve Bursa'dan başlayan ve Suriye'ye kadar ulaşan kara yolu, hac seyahatleri yanında sair zamanlarda da ticaret yolu olarak kullanılırdı.

Franz Taeschner, bu yol güzergâhı hakkındaki tespitlerini şöyle ifade eder: *Onyedinci yüzyıl başlarında ordu yolları, Üsküdar'dan Antalya'ya uzanan ve daha eski güzergâhını belirleyen büyük diyagonal yol: Ereğli'de bu yoldan sapan ve Sivas üzerinden Erzurum'a giden yol. Daha yeni sistem kervanyollarından oluşur ve en önemlileri şöyledir: Üsküdar'dan Bolu, Tosya, Amasya, Tokat üzerinden Sivas'a giden ve bunun Malatya ve Diyarbakır yönündeki devamından oluşan kuzey kervan yolu ve onyedinci yüzyılda kervan trafiği için önemli bir yer tutan Tokat'tan, Erzincan ve Erzurum'a giden farklı bir güzergâh. Ayrıca Beypazarı üzerinden Ankara ve Bursa'dan Manisa ve İzmir'e giden yol.* (Taeschner, 2010: 104-105)

Ankara'dan geçen belli başlı kervan yollarına baktığımızda;

- Bursa-Tebriz İpek yolunun Anadolu içindeki bir kanadı Ankara-Çankırı-Çorum-Amasya-Tokat istikametini takip ederek Erzincan ve Erzurum'a ulaşıyor ve oradan Aras Vadisi'ne giriyordu.
- Anadolu'yu çaprazlama kat eden Halep-Şam yolu idi. Bu yol Anadolu'yu Kütahya-Afyon-Akşehir-Konya-Adana istikametinde geçtikten sonra Şam'a ulaşıyordu. Ankara, bu yol ile Kayseri üzerinden bağlantılı idi.
- Üçüncü yol, Antalya-İskenderiye deniz yoludur. Ankara, bu yola Konya üzerinden bağlantılıdır. (Ergenç, 2012: 4-5)

Harita 2: Ankara'dan Geçen Kervan Yolları (Çizen: Rümeysa KARS)

Anadolu'daki seyahat güzergâhını belirtirken, *Polonyalı Simeon*, Kayseri'den Ankara'ya, Ankara üzerinden de Konya, Sivrihisar, Afyonkarahisar'a geçtiğini yazar. (Andreasyan: 47) Bu durumda belirtilen güzergâh, Ankara'ya bağlantısı olan kervan yollarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Fransız seyyah *Joseph Pitoen de Tournefort*, Ankara'ya gidişinde kullandığı güzergâhı ve kentin diğer kentlere uzaklığı hakkında da bilgi verir. Anadolu seyahatini *İstanbul- Karadeniz- Gürcistan- Ermenistan-*

Erzurum- Ankara- Bursa üzerinden İzmir'de tamamlamıştır. "Ankara, şu anda Anadolu'nun en iyi kentlerinden biri ve eski görkemli döneminin izlerini taşımakta", diyerek kenti tasvir etmiştir. Ayrıca Tournefort'un Ermeni tüccarlardan aktardığı bilgide; *Ankara'nın kervanla İzmir'e 20, Bursa'ya 10, Kayseri'ye 8, Sinop'a 10, İzmit'e 9, İstanbul'a 12-13 gün uzaklıkta* olduğunu söyler. (Tournefort: 264- 65) Halaçoğlu'nun ifadesiyle ise; onsekizinci yüzyılda Ankara'nın İstanbul'a olan uzaklığı 92 saat idi. İstanbul'dan Ankara'ya gitmek için yola çıkan bir kimse bir kısmı Anadolu'nun orta kolunda yer alan menzillerden, diğer kısmı ise bu koldan ayrılan tali yollar üzerindeki mevcut konaklama yerlerinde otururlardı. (Halaçoğlu, 2002: 85) XIX. yüzyıl başlarında kervanlar ile *Ankara-İzmir arası 20, Ankara-Bursa arası 10, Ankara-İstanbul arası 12-13, Ankara-Sinop arası 10-12 gün sürüyordu.* (Baskıcı, 2012: 195) Tüm bu ifadeler, ulaşım olanakları ve geçiş güzergâhlarının bahsi geçen süreçte pek de değişim göstermediğini kanıtlar niteliktedir.

2. Taşımacılık

Ticarî faaliyetlerin yürütülmesi kapsamında Anadolu yol ağı üzerinde tüccar ve yolcuların seyahati açısından bir takım güvenlik önlemleri alınmış, seyahati kolaylaştıracak faaliyetler yürütülmüştür. Bu kapsamda bu seyahatin hangi şartlarda gerçekleştirildiğine değinmemizde fayda vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda sefer, ticaret, haberleşme, yolculuk gibi her türlü ulaşım hayvan kullanılmaktaydı. Taşımanın hayvanlarla yapıldığı dönemde kervanlar seyahat ve ticaretin başlıca unsuru olmuşlardı. Deve, yola dayanıklılığı ve taşıma gücü bakımından yük hayvanlarının başında gelmektedir. Deve kervanları, düz arazi ve çöllerde iş görürdü. Dağlık bölgelerde ise katır ve eşek ve daha seyrek olarak atlar kullanılırdı. (Orhonlu: 35) Kervanlar karışık hayvanlardan meydana geldiği gibi bazı zamanlarda da deve ve katır kafileleri ayrı ayrı teşkil edilirdi.

Kervan kafilelerinde yer alan bu yük hayvanlarıyla yolcu ve ticaret malı taşınmaktaydı. Yük, genel olarak bakıldığında nakliye ile bağlanmış çok çeşitli emtia çıkınları için kullanılırdı. Ebadı veya ağırlığı kullanılan yük hayvanının tipine veya nakledilecek emtianın cinsine göre değişirdi. (İnalçık, 1991: 9) Belgelerde tüccara hizmet eden deveçilerin ve katırcıların nasıl bulunduğu dair fikir verilmektedir. Bunların bir kısmı aşiret mensubu olurdu. Uzun yolculuklara çıkma olasılıkları olan zenginlerden bazıları at ve deve tercih ederlerdi. Bu taşımacılık işlemini gerçekleştiren "*mükarî, mekkari, mekkare*" olarak tabir edilen meslek grubu, tüccarlar için önem arz etmekteydi. *Mekkare*, nakliyat işlerinde çalıştırılan hayvanlar

hakkında kullanılır bir tabirdir. *Mekkare*, kira hayvanlarına yükletilmiş eşya ve levazım yerine de kullanılırdı. Arapça *mükarî* kelimesinden bozmadır. Bunun yerine *mekari* de kullanılırdı. (Pakalın II: 451) *Mekare*, *mekari*, *mekkare* kira ile tutulan hayvan, yük hayvanı demektir. (Develioğlu, 2011: 700)

Mükarî ise mekari, katırcı, kira ile hayvan işleten, demektir. (Develioğlu: 837) Dolayısıyla şehirler arasında ücret karşılığı tüccar ve yolcuları taşıyan kiralık kervanlara *mekkare* denilirdi. (Güzelbey, 1962: 79) Yerli tüccarlar ticarî ürün temini ve nakliyesi süreçlerinde bu meslek erbabıyla iş ilişkisi içerisinde olurlardı. Örnek verecek olursak; Mükarî taifesinden el-Hac Mehmet'e İzmir'de kalay satın alması ve Ankara'ya nakletmesi için el-Hac Receb, sahip olduğu mal varlığı üzerinden emaneten 121 kuruş ile borç olarak 5 kuruş nakit, üç kuruşluk bir donluk al sandal kaftan ve üç kuruşluk bir tabancalu ve tüfenk karşılığında gereken ödemeyi yapmıştır. Bu anlaşmayı mahkeme huzurunda kayıt altına aldırılmışlardır. (AŞS, nr. 80, s. 32, h. 484; H. 1112/ M. 1700)

Zımmi(gayrimüslim) ahalinin de bu taife aracılığıyla taşımacılık işlemlerini gerçekleştirdikleriyle ilgili başka bir emanet belgesinde bu kez bahsi geçen konu mükarîlere emanet edilen paranın gasp edilmesi hakkındadır. Ankara Keyyalin Mahallesi'nden Karabet adlı zımmi ile mükarî taifesinden Musa arasında vuku bulan anlaşmazlık emanet olunan bu parayla ilgilidir. Davacı Karabet, Aydın'da sakin Kuşçular cemaatinden Musa'yı kendisine emanet edilen parayı haksız yere gasp ettiği için dava etmiştir. (AŞS, nr. 131, s. 8, h.14; H. 1161/ M. 1749)

Gerek Müslim gerekse zımmi ahalinin yanı sıra müste'men tüccarların da mükarîleri tercih ettiklerini tasvir eden bir vesikada; Veslim ve Cemcem adlı Flemenkli müste'menlerin ticaret amacıyla Ankara'da buldukları esnada yaptıkları ticarete sof ipliğinin İzmir'e nakledilmesi gerekmiş; bu amaçla mükarî taifesinden Osman adlı şahsa 17 gün önce sof ipliği yükü teslim etmişlerdir. Ancak bu metanın bir yükünü Osman zayi ettiğinden dava açmışlardır. Kaybolan yük Akköprü civarında bir tarla kenarında eksiksiz bulununca müste'men tüccarlar açtıkları davadan vazgeçtikleri yönünde ifade vermişlerdir. (AŞS, nr. 80, s. 34, h. 221; H. 1112/ M. 1700)

Sof ipliği ticaretinde müste'menlerin ilgisini çeken Ankara'da taşımacılık işlemi esnasında yaşanan bir sıkıntıyı konu edinen belgeden mükarîlerin aynı zamanda uzak mesafe ticaretiyle de uğraştıklarını öğrenmekteyiz. İngiltere tüccarından olup Ankara'da Hacı Abdülkerim Hanı'nda sakin Mürevedde veled-i adlı müste'men Akkuzulu Türkmen

Cemaati'nden mükarî taifesinden olan Mustafa'yı dava eder. Davadan 1 sene önce kıyyesini 4'er kuruşa satın aldığı sof ipliğinin mükarînin devesine yüklenip nakli gerekmiştir. Ancak müste'menin eşyasının bir kısmı telef olmuştur. Mükarî Mustafa *gaiba* yani uzak mesafe ticaretiyle meşgul olduğu için kentte bulunmamaktadır. Mürevedde, gereğinin yapılmasını talep etmektedir. (AŞS, nr. 94, s. 100, h. 276; H. 1131/ M. 1719)

Mükarîlerin taşıdıkları ürüne dair zayıtı ve tazmininin talep edilmesine örnek niteliğindeki başka bir belgede; Aslen Flemenk tüccarından olup ticaret amacıyla Ankara'da Hatun Mahallesi'nde yaşayan Lester veled-i Lester adlı müste'men Ankara'da mükarî taifesinden Karamani es-Seyyid İbrahim Çelebi ibn-i Ali ile İzmir'e nakl etmek üzere her vukiyyesi 100 pare kıymetli 1100 vukiyye dirhemlik keçeyi teslim etmiş, ancak ödeme hususunda bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. (AŞS, nr. 134, s. 110, h. 233; H. 1162/ M. 1750)

Kervanda emniyet en önemli hususlardan biridir. Eski çağlarda tüccarlar, soygunlara karşı kendilerini korumak için birlikte yolculuk ederlerdi. Kervanların güvenliğini ve gidiş düzenini kervanbaşı sağlardı. Bir seyyah olarak Ankara'ya yolu düşen Paul Lucas, *Ankara ve çevresinin hırsızlarla dolu olduğunu insanların güvenlik endişesiyle yolculuk yapmaktan çekindiklerini* yazar. (Özkan: 263; Lucas: 27.) Uzak yörelerdeki konargöçerler için soygun, koyunlarının bir kısmı salgında kırıldığı ya da kışlaktaki ürünleri kuraklıkta yandığında tercih ettikleri kanun dışı bir faaliyetti. Bazı aşiretler ise kervanlardan haraç almak niyetindeydi. Bu sebeple bu konargöçer zümreler yolcuların geçiş güzergâhında ortaya çıkabiliyor ve yağmacılık faaliyetlerinde bulunabiliyorlardı.

Kervan kfilesinin soyguna ve yağmaya maruz kaldığı durumlara ilişkin bir belgede: Aslen Erzurum ahalisinden olup ticaret için Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin es-Seyyid Mehmet ibn-i es-Seyyid Mustafa, Kefeli Türkmen cemaatinden olup Karahisar-ı Sahip Sancağı'ndan Sadık ibn-i Mustafa, Süleyman ibn-i Mustafa, Hasan ibn-i Ahmet, Osman ibn-i Halil ile bir sorun yaşamışlardır. es-Seyyid Mehmet: "*Davadan 15 gün önce Bursa'dan Ankara'ya gelirken yakındaki bir köyde 1 gün kaldım. Adı geçen şakiler ihanetleriyle beni darp ettiler. Kılıç ile yüzümü yaraladılar. 600 kuruş kıymetli bir elmas taş altun tasımı ve her vukiyyesi 35'er kuruş kıymetli 10 vukiyye cehrimi, 57 kuruşluk emtia-yı mütenevvia eşyayı çaldılar*" diyerek bu hususta cezalandırılmalarını talep etmiştir. (AŞS, nr. 90, s. 172, h. 444; H. 1127/ M. 1715)

Tüccar ve mükarî iş ilişkisinin başka bir göstergesi olan davada mükarî taifesi mensuplarının taşımacılık misyonlarının yanı sıra uzak mesafe ticaretiyle uğraştığı bilinmekteydi. Aslen Kayserili olup Ankara'da Penbe Hanı'nda kalan Hater veled-i Baryem adlı zımmi, mükarî taifesinden Mehmet Beşe ibn-i İsa hakkındaki şikayet beyanında; *“Davadan 4 ay önce ikişer kuruş kıymetli bir küp ile 60 kuruş nakiti ortağım olan gaiba Mehmet Beşe'ye teslim eyledim. 4 yük eşya ile ortağım İsa nakl edildikten sonra adı geçen eşyayı satmıştır. Bu satış bedeli olarak bana 20 kuruşluk eksik ödeme yapmıştır, sorgulansın”* demiştir. İsa, bu ödemede ortağından kaçırdığı malı ve bu malın satışını gerçekleştirdiğini itiraf etmiştir. (AŞS, nr. 84, s. 120, h. 252; H.1117/ M. 1705) Hac kervanları Anadolu'daki bu yol güzergâhları aracılığıyla Mekke ve Medine dolaylarına erişmekteydiler. Mekke ve Medine'nin Anadolu'nun ekonomik hayatında sahip olduğu önemin başlıca ögesi, hac kervanlarının sağladığı ticarî olanaklarda aranmalıdır.

Osmanlı Devleti, Hac kervanının korunmasını yiyecek ve suyun bulunmadığı yerlerdeki iâşesini üstlendiğinden çoğu tüccar mallarını bu kervanlarla gönderirdi. Kervanın başındaki görevliler de ticaretle uğraşırlardı. (Faroqî, 1994: 67) Bu duruma örnek olarak bir belgede; Hacca giden kervanda iken Mina'da vefat eden Ürgüp Mahallesi mensubu mükarî taifesinden es-Seyyid el-Hac İsmail Ağa'nın Şam'dan gelen eşyasıyla beraber tereke toplamı 2228 kuruştur. Şam'dan gelen eşyası 21 kalem olup içerisinde özellikle giyimde kullanılan çeşitli kumaş ve bez türleri bulunduğu anlaşılmaktadır. (AŞS, nr. 134, s. 46, h. 190; H. 1162/ M. 1750)

Bu belgede, taşımacılık işiyle uğraşan bir şahsın terekesinin yüklü miktarda oluşu dikkat çekmektedir. Hac kervanında bulunması da güvenlik amacıyla böyle bir tercihte bulunulduğunu göstermektedir. Diğer bir örnekte ise Deveci Çorak Ali'nin varislerine kalan terekesi 1242 kuruş tutarındaydı. (AŞS, nr. 129, s.74, h. 170; H. 1159/ M.1747)

Askerî teşebbüslerde ordu ağırlıklarının nakli için at, deve, katır gibi hayvanlar bulundurulurdu. Ordu birliklerinin bir yerden bir yere nakilleri sırasında ve daha ziyade harb zamanlarında halkın hayvanları satın alınırdu. Bazen muvakkat bir zaman için ordu hizmetine alınarak sahiplerine mahallerince tayin olunan ücretler verilirdi. Sefer için geçiş güzergâhında bulunan Anadolu kentlerinden birisi olan Ankara'da bu konuyla ilgili bir belgede: Sefer-i Hümayun için mühimmat ve zahire naklinde 50 mükarî deve temini hususunda İbrahim Ağa, tayin olunmuştu. Ankara kaza ve nahiyelerine düşen miktar 1 deve 25 kuruş olmak üzere mükarî deveci ve

tüccar Ümmühani elinden kiralanmıştır. (AŞS, nr. 92, s. 10, h. 23; H. 1129/ M. 1718)

İlgili başka bir belgede cephane, mühimmat ve zahire sevkiyatı için Ankara'nın kazalarından 50 mükarî deve temini için Halil Ağa tayin olunmuştur. Her bir devenin kira bedeli 35 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu bedelin Halil Ağa'ya teslim edildiği de kayda alınmıştır. (AŞS, nr. 91, s. 73, h. 213; H. 1128/ M. 1716)

C. Ticarî Mekânlar

1. Esnaf Çarşıları ve Pazar Yerleri

Bir kentin fiziksel yapısını belirleyen unsurlar arasında yer alan ve şehirlerin iâşesinin temini noktasında esnaf çarşı ve pazarlarının yadsınamaz bir öneme sahip olduğu aşikârdır. İnsanların yiyecek, giyecek gibi çeşitli yaşamsal gereksinimlerini karşılamak üzere birbirleriyle kurmuş oldukları ticarî ilişkiler *alışveriş* denilen sosyal bir eylemi ortaya çıkarmıştır.

Alışverişin daha güvenli yapılabileceği mekânsal arayışlar pazar yeri, çarşı gibi mekânların varlığını zorunlu kılmıştır. Kervansaraylar, hanlar ve bedestenler bu gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkmış yapısal mekânlardır. Buradan hareketle şehirler, bölgesel bir hinterlandın merkezi olarak iki tip ticarî eylem merkezine sahip olmuşlardır. *Sabit mamul eşya çarşısı ve pazar yeri*. Genel olarak birinciler zanaat ürünlerinin alışverişinin yapıldığı ve depolama yapılan hanlar, kapalı-açık çarşılardır. Diğeri ise yiyecek maddelerinin satıldığı pazar yerleridir. Yiyecek pazarları özellikle küçük şehirlerde camiler çevresinde kurulurdu. Aynı şekilde çarşıların da farklı zanaatlara göre bölümlere ayrıldığını, her sokağın bir özel kola tahsis edildiğini görüyoruz. (Kuban, 1968: 71)

Çarşı, kökeni itibariyle Farsça olup *cıhar-ı sūk (dört sokak)* terkiibinden bozulmuş olup alışveriş maksadı ile kurulmuş olan ve genellikle iki tarafı bir dizi dükkanla çevrelenmiş, üstü örtülü veya açık sokak ve meydanları ifade etmektedir. (S.Ş.Aydın, 1989: 20; Özdeş, 1988: 17; Küçükkömürçü, 2005: 24) *Çar-su* olarak kayda geçen ifade *dört tarafı olan şey, pazar, çarşı* şeklinde tanımlanmıştır. (Develioğlu: 173) Osman Ergin ise bu hususta şu izahatı veriyor: *Fars dilinde üstü kapalı alım satım yerlerine bazar denildiği ve bu tabir garp dillerine de geçmiş bulunduğu halde bu kelime sonraları bırakılarak, yerine "Çarşı" tabiri kaim olmuştur.* (Ergin, 1945: 360) *Sūk* da denilen çarşı, alışverişin yapıldığı iki tarafında dükkanların sıralandığı bir veya birkaç sokaktan meydana gelmiştir.

Bir yerleşme yerinde kendiliğinden ortaya çıkan çarşılarından başka bir vakıf binasına gelir sağlamak ve eğer bu vakıf eseri bir camii ise vakıf eserlerine ait çarşılar kurulmuştur. (Özharat, 2014: 29- 30) Çarşının başka bir türevi olan *Arastalar* ise ana çarşının küçük bir bölümü olarak değerlendirilebilir. Hatta çarşıların belli iş kollarına ait kısımlarıdır. (H. F. Yılmaz, 2012: 84)

Pazar ise üretici ve tüketicilerin belli günlerde toplanarak alışveriş yaptıkları ya da belli bazı malların satışının yapıldığı yerlerdir. (Doğanay: 518) Pazar kelimesi için Şemseddin Sami, *alışveriş, ahz u ita, dad u sitad* manalarını vermektedir. Ayrıca burasının üstü açık bir yer olduğunu da vurgulamaktadır. (Sami, 2015: 289) Ayrıca *Bazar* olarak ele alınan terim pazar, çarşı, alışveriş, pazar yeri olarak da tanımlanmaktadır. (Develioğlu: 84) Pazar yerleri, Osmanlı şehirlerindeki mahalleler arasında haftanın belirli günü, üç beş çeşit esnafın geçici sergiler kurdukları mekânlardır. Kentlerde pazarların dağılımı yörenin ekonomik yapısı hakkında da bilgi vermekteydi. Nitekim *İplik Bazarı, Tahıl Bazarı, Buğday Bazarı, At Bazarı* isimlerinde pazarların mevcudiyeti bu duruma örnek teşkil eder. Bunun yanında kentlerde üretilen malların üretim hizmetleri ve tüketiciye dağıtım şekline tanımlanabilen ekonomik faaliyetler *tarım, ticaret ve sanayi* olarak üç ana kategoride ele alınabilir. Bunlardan genel olarak şehir hayatını ilgilendiren alanlar *ticaret ve sanayidir*.

Ankara şehri 18. yüzyıldan önce de gelişmiş bir sanayi yapısına sahiptir. Esnaf grupları bunun en bariz göstergesidir. Osmanlı toplum düzeninde bireyler birbirlerine nefsen kefindirler. Bu nedenle bir arada yaşamak için tanıdıkları, güvendikleri şahıslarla ortak yaşam alanı oluşturmuşlardır. Mahalleler dinî bir yapı etrafında meslek gruplarına, coğrafi özelliklere ve ticaret merkezlerine göre konumlandırılmaktaydı. Osmanlı şehirlerinde her bir esnaf grubu kendi adıyla anılan ayrı çarşılarda faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Ankara şehrinde ise esnaf grupları şehrin topoğrafik özelliklerine göre konumlanmışlardır. Ankara, Osmanlı Dönemi boyunca hisar adı verilen kale ve çevresini merkez almıştır.

Ticarî yaşam kalenin güneyinde Koyun Pazarı ve onun da güneyinde Saman Pazarı etrafında şekillenmiştir. Günümüzdeki Anafartalar Caddesi'ni izleyerek Sebze Hali'ne giden caddenin adı Uzun Çarşı idi. (Ergenç, 2012: 17) Bu bölgeye kale ile birlikte *Yukarı Yüz*, uzun çarşının alt tarafına da *Aşağı Yüz* denilirdi. (AŞS, nr., 133, s.13, h. 29; H.1162/ M. 1750) *Aşağı Yüz*'ün merkezi Sebze hali ve çevresi olup Tahte'l-kal'a (kaledibi) olarak adlandırılırdı. (Özdemir: 56) *Yukarı Yüz*'ün esnafı At Pazarı ile Koyun

Pazarı arasında faaliyette bulunurken Kaledibi(Tahte'l-kal'a) ile Karaoğlan Çarşısı arasında da Aşağı Yüz'ün esnaf ve zanaatkârları faaliyettedirler. (Ergenç, 2012: 19)

Üretim faaliyetlerine katılanların mensup oldukları sanayi dalının aynı zamanda şehrin sosyal, malî, idarî ve ekonomik hayatında büyük etkisi bulunmaktadır. (Akyüz: 118) Günümüzde esnaf denildiğinde şehir ve kasabalarda mal ve hizmet üretimi ile uğraşan kişiler akla gelmektedir.

Osmanlı döneminde ise çok dar, sınırlı zümreler halinde her mal ve hizmet için ayrı birer birim oluşturan kuruluşlar anlaşılmaktaydı. (Genç, 1986: 113) Bu kişiler sahip oldukları mesleğe göre lakaplar kullanmışlar, meslek dallarını ilgilendiren olaylarda bilgisine başvurma, şahit gösterilme gibi fonksiyonları yerine getirmişlerdir.

Sanat koluna mensup üyelerin belli sayılarda bir grup şeklinde örgütlendikleri bilinmektedir. *Lonca* adı verilen bu grupların başında *şeyh*, *kethüda*, *yiğitbaşı* unvanlı görevliler vardır. Bu kişiler meslek grubunun üyeleri arasından, kendisine itimad edilen şahıslar tarafından oy birliği ile seçilmekte ve kadı siciline kaydedilmektedirler. Öyle ki esnaf gruplarının kendilerine ayrılmış mahallelerde faaliyetlerini sürdürmelerinin nizamın bozulmaması için gelenek haline geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1.1. 1700-1750 Tarihleri Arasında Ankara'daki Meslek Kolları
(AŞS, 80-134 Numaralı defterler)

Gıda maddeleri ve unlu mamuller satanlar: Kasap, yağcı, kahveci, bezirci, ekmekçi (habbaz), duhancı (tütüncü), helvacı, bakkal, leblebici, börekçi, balıkçı, pekmezci.
Dokumacılık ve bilhassa pamuk dokumacılığı ile meşgul olanlar: Abacı, dikici, iğneci, iplikçi, muytab(kıl dokuyucular), urgancı, boyacı, bezci, keçeci, basmacı, döşekçi, kürkçü, cullah (çul dokuyan), sofçu, çadırıcı, tiftikçi, ketenci.
Dericilik ve onunla ilgili yan kollar: Harrat (çıkırıkçı), haffâf (ayakkabıcı), köşker (ayakkabı tamircisi), pabuççu, debbağ (deri imalatçılığı), mumcu.
Alet imalatı ile ilgili meslek grupları: Barutçu, dülgör (yapıların kaba ağaç işlerini yapan kimse) tekneçi, gümüşçü, kalaycı, taşçı, kılıççı, kirişçi, hançerci, çilingir, demirci, semerci, neccar (marangoz), kuyumcu, tüfekçi, kurşuncu, kerpiççi, kazancı, nalband, nalçacı, (ayakkabıların altına çakılan demire verilen isimdir.)
Diğer meslek grupları: Tüccar, arıcı, attar (güzel koku satıcısı, aktar), koyuncu, berber, deveci, dellak (hamamlarda müşterileri keseleyip yıkayan kimse), saraç (koşum ve eyer takımları yapan ya da satan kimse), mükarî, katırcı, tellal, eskici, çerçi.

Bunun yanında Evliya Çelebi, *kentin ticarî organizasyonu hakkında; süslü bir bedesteni (kapalı çarşı), yükseklerle kurulmuş uzun çarşısı, sipahi pazarı, kalealtı pazarı, 2000 kadar dükkanı vardır.* (E.Çelebi: 359a) şeklinde kentin ticarî mekânlarını tasvir eder.

Ankara'nın onsekizinci yüzyılda birçok pazar ve çarşıya sahip olduğu görülmektedir.

At Pazarı/Çarşısı: Ankara hanlarının bir çoğunun ve Bedesten'in bu çevrede yer alması dolayısıyla At Pazarı, Ankara'nın en önemli sanat ve ticaret merkezi olmuştur. (Ergenç, 1980: 94) Ankara Kalesi'nin altındaki düzlükte yer alan bu pazarda at alım-satımı yapılırdı. Bir kıyısında Bedesten yer almıştır. (Ergenç, 2012: 13; AŞS, nr. 130, s. 24, h. 56; H. 1160/ M. 1748)

At Pazarı, Uzun çarşı üzerinden kaledibine (Tahte'l-kal'a) bağlanmakta, kaledibi ise bir taraftan bugünkü Denizciler Caddesi'nin batısında yer alan Araba Pazarı Kapısı'na, öbür taraftan da Karaoğlan Çarşısı yoluyla da Hacı Bayram Camii ve Debbağhane'ye açılmaktadır. (Tunçer, 2012: 690) At Pazarı'nda çoğunluğunu her türlü eşya alıp satan çerçilerin işgal ettiği dükkanları yer almaktaydı. (AŞS, nr. 80, s. 342, h. 650; H. 1112/ M. 1700; nr. 92, s. 23, h. 64; H. 1129/ M. 1718) Belgelerde rastladığımız çarşının '*At Pazarı Sûk'u*' olarak kaydedildiğine ve bu dolaylarda yer alan dükkanların Sarrac Sinan Evkafı'na gelir sağladığına ve kiracılara 30 akçeye kiralanan bir eskici dükkanının varlığına rastlıyoruz. (AŞS, nr. 122, s. 40, h. 92, H. 1156/ M. 1745) Bazı belgelerde ise *sûk dolaylarındaki dükkanlar* olarak satış belgelerinde adı geçen çarşının da burası olabileceği muhtemeldir. (AŞS, nr. 84, s. 22, h. 46; H. 1117/ M. 1705.)

Koyun Pazarı Çarşısı/Bazar-ı Ganem Sûku: Bugünkü Saman Pazarı'nı At Pazarı'na bağlayan yokuşta Koyun Pazarı Çarşısı bulunmaktaydı. (Erdoğan vd, 2008: 134) Belgelerde *Bazar-ı Ganem* şeklinde de geçen bu çarşıda şer'îye sicillerine göre ekmekçi, nalbant, bakkal dükkanlarının bulunduğu ve buraya açılan sokaklarda çeşitli esnafın yer aldığı görülmektedir. Bir belgede satışa konu olan bir habbaz (ekmekçi) dükkanı mevki olarak belirtilmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 315, h. 726, H. 1112/ M. 1700) Ayrıca bu isimle anılan bir de mahalle ismine rastlamış bulunmaktayız. (AŞS, nr. 94, s. 58, h.163; H. 1131/ M.1719) Bu durum bu mahalle dolaylarında bir pazar olabileceğini akla getirmektedir. Bu mevkide dükkan satışlarına konu olan belgelerde çoğunlukla tüfenkçi dükkanı mevcut olup satış fiyatları 90-145 kuruş civarındaydı. (AŞS, nr. 106, s. 78, h. 148; H. 1141/ M. 1729; nr. 125, s. 34, h. 70; H. 1158/ M. 1746) Bu civarda yer alan

berber ve neccar dükkanları Ahi Şerafettin Vakfı'nın akarlarıdır. (AŞS, nr. 98, s. 35, h. 117; H. 1134/ M. 1722)

Karaoğlan Çarşısı: Ulus Meydanı'ndan Hükümet Caddesi'ne kadar uzanan Anafartalar Caddesi ile sağında kalan bir kaç sokağın bulunduğu bölgedeki çarşıdır. (Erdoğan, 2008: 130; Ergenç, 2012: 13) Hacı Paşa Mahallesi'nin yakınında yer alan çarşı, Aşağı Yüz'ün en önemli çarşılarından biri idi. (AŞS, nr. 84, s. 56, h. 132; H. 1117/ M. 1705) Bu çarşı bugün Anafartalar Caddesi'nin arkasına düşen ve o zaman bir ticaret yolu olan mıntıka ile birleşiyordu. (Ergenç: 14)

Araba/Kağrı Pazarı: Öksüzce Mahallesi yakınında bugünkü Denizciler Caddesi girişinde yer alıyordu. Araba Pazarı'nın ne zamandan beri bu adla anıldığını ve ne çeşit ticarî malların sergilendiğini net olarak belirleyemedik. Ancak, sûra yakınlığı dolayısıyla çevre köylerden gelenlerin kolaylıkla uğradıkları ve alışveriş yaptıkları bir yer olduğu düşünülebilir. (Ergenç: 14) Numune Hastanesi'nin karşısındaki düzlükte kurulan pazar, Ankaralı'nın kışlık odununun kağnılarla getirilip satıldığı yer olmalıdır. (Erdoğan vd: 133) Bir adı da *Odun Pazarıydı*. İhtiyaç sahibi burada pazarlığını yapar, böylece evlere odun kağnılarla taşınırdı. (Erdoğan, 1999: 62) Bir belgede mevki adı olarak bu pazarın ismine rastlamış bulunmaktayız. (AŞS, nr. 115, s. 97, h. 312; H. 1147/ M. 1735)

Debbağhane Pazarı: Ankara'nın deri imalatı yapan debbağları şehrin kuzeyinde Bend Deresi denilen yerde, dere kenarında yerleşmişlerdi. Sicillerde Debbağhane Pazarı olarak tanımlanan yerin de bu dere kenarına yakın olduğu anlaşılmaktadır. Debbağlar imal ettikleri derileri burada pazarlamışlardır. (Erdoğan: 135; AŞS, nr. 125, s. 40, h. 92; H. 1158/ M. 1746; nr. 97, s. 36, h. 68; H. 1133/ M. 1721; nr. 100, s. 56, h. 79; H. 1136/ M. 1724)

Uzunçarşı/Sûk-ı Tavi: Uzunçarşılar, onüçüncü ve ondördüncü yüzyıldan itibaren Anadolu'nun bir çok şehrinde oluşmaya başlanmış ve onbeşinci ve onaltıncı yüzyıldan itibaren de kaynaklarda ismen yer almışlardır. Genellikle iç kale kapısı önünde kurulan pazardan itibaren başlayan uzun çarşılar, bedesten ve şehrin büyük camilerinin çevresinde kurulmuşlardır. (Demirel, 2012: 377) Ankara'daki örneği, Mahmut Paşa Bedesteni'nden Hasan Paşa Hanı'na kadar uzanan etrafında her çeşit esnaf dükkanının bulunduğu oldukça uzun bir çarşıydı. Topoğrafik olarak oldukça eğimli bir arazi üzerinde oluşan bu çarşı, günümüzdeki Çıkrıkçılar Yokuşu doğrultusunda bulunmakta ve Sulu Han (Hasan Paşa Hanı)'dan başlayarak Bedesten'e kadar uzanmaktaydı. (Erdoğan: 132)

Her çeşit esnafın dükkanlarının bu çarşıda bulunduğu gibi şehrin esnafının özel çarşuları da Uzunçarşı'ya açılıyordu. (Ergenç, 1980: 94) Örneğin; çanakçı, çerçici, demirci, eskici, külahçı, saraç, semerci, tenekeci, terzi, yorgancı çarşılarının adları sık sık geçmektedir. Zira sicillerde *Uzun Çarşı kalaycıları, Uzun Çarşı'ya çıkan yol başında bezzaz dükkkanı* gibi ifadelerle rastlanmaktadır. (AŞS, nr. 129, s. 11, h. 25; s. 28: h. 59; s. 67, h. 106; H. 1159/ M. 1747)

Kal'a Sûku/Tahte'l-Kal'a Çarşısı: XVI. ve XVII. yüzyıllarda Ankara'nın Aşağı Yüz'ünde yer alan *Tahte'l-Kal'a* Çarşısı günümüzde de aynı adla anılan Doğanbey Mahallesi ile çevrelenmiş han, hamam, cami, mescit gibi anıtsal yapılarla belirlenen şehrin ikinci merkezi durumunda olan çarşı niteliğindedir.

Çarşı, Sulu Han'ın kuzeyinde bugünkü Ulus şehir halinin hana bakan girişine rastlayan yerde bulunmaktaydı. Günlük tüketim, gıda ve diğer bazı gereksinimlerin karşılandığı bir ticaret kesimi olarak gelişmiştir. (Erdoğan vd: 131- 132) Belgelerde *Sûk* olarak belirtilen mekânda Müslümanların teknesi, nalbant dükkanlarında faaliyet yürüttüklerini saptıyoruz. (AŞS, nr. 98, s. 36, h. 119; H. 1135/ M. 1723; nr. 93, s. 74, h. 148; H. 1130/ M. 1718; nr. 91, s. 71, h. 207; H. 1129/ M. 1717; nr. 116, s. 160, h. 252; H. 1149/ M. 1737) Aşağı Yüz'ün en önemli çarşuları *Tahte'l-Kal'a* denilen kesimde yer almaktadır. (Tunçer: 688)

Bu çarşı ve pazar yerlerinden başka İsa Bey Evkafı Arastası (Haffaflar Çarşısı), Mahmut Paşa'nın evkafı olan *Saraçhane* (Kaledibi'nden At Pazarı'na çıkarken) gibi çarşılar, ticaret kesiminin belli başlı yerlerindedir. Arasta sükunda Müslüman *keçeciler, bezzazlar, dikici esnafı* bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 114, s. 32, h.75: H. 1147/ M. 1735; nr. 131, s. 57, h. 107; H. 1161/ M. 1749: nr. 120, s. 112, h. 366; H. 1153/ M. 1741)

Sicillerden anlaşıldığına göre her esnafın ayrı bir çarşıda toplandığını söylemiştik. Bunların yerlerinin tam olarak tespiti mümkün olmamakla beraber, büyük kısmı At Pazarı ve çevresinde yani Yukarı Yüz'de yer almıştır. Aşağı Yüz'de Karaoğlan Çarşısı'nın yakınında da bir grup esnafın varlığı anlaşılmaktadır. (Ergenç, 2012: 15)

Çerçiciyan Sûku: Burada Abacı dükkanları yer almakta olup Mahmut Paşa Evkafı'na gelir sağlamaktadırlar. (AŞS, nr. 80, s. 413, h. 935; H. 1114/ M. 1702)

Çıkrıkçılar Sûku: Keçeci ve çıkrıkçı esnafı zanaatlerini burada yürütmektedirler. (AŞS, nr. 94, s. 86, h. 223; s. 84, h. 221: H. 1131/ M.

1719) Bir belgede şikayete konu olan bir davada olayın geçtiği mahal olarak bu çarşının bahsi geçmektedir.

Eşenhor, Keyyalin, Mihriyar Mahalleleri'ne yakın bu çarşı sakinleri mahalle halkından şikayetçidir. Belge, zimmilerin meskun olduğu bu mahaldeki evlerin lağımlarının sük derununa aktığı ve zararın giderilmesi gerektiğini talep etmelerini konu edinmiştir. (AŞS, nr. 131, s. 33, h. 66; H. 1161/ M. 1749)

İblik Pazarı Sûku: Sicillerde tiftik satış merkezi olarak belirtilmektedir. Bu çarşıda Bezzaz dükkanlarında satış yapan esnaflar bulunmaktadır. (AŞS, nr. 80, s. 325, h. 650; H. 1114/ M. 1702; nr. 109, s. 32, h. 148) Mevkii olarak Kurşunlu Han dolaylarında olduğu ve sükda yer alan dükkanların bu hana akar sağladıklarını öğreniyoruz. (AŞS, nr. 120, s. 46, h. 141; s. 53, h. 169; H. 1153/ M. 1741) Bu civarda dükkanların satış bedeliyle ilgili olarak bir miras belgesinde Ankara'da el-Hac Mehmet ibn-i Mehmet'in mirasında Mahmut Paşa ibn-i Veli Evkafı bünyesinde yer alan İplik Bazarı Sûku'nda 120 akçe kirası olan 1 pazar dükkanı ile eşyasını el-Hac Mehmet'in kardeşinden varislerin talep etmesinden bahsedilmiştir. (AŞS, nr. 97, s. 28, h. 60; H. 1134/ M. 1722)

Semerciler Sûku: Bu çarşıda Müderriszâde Hanı namıyla bilinen bir han bulunmaktadır. Rastladığımız bir belgede bu çarşıda bulunan dükkanlar, Sarrac Sinan Vakfı'nın geliri olarak belirtilmektedir. Kirası 60 kuruş olan semerci dükkanının işletim hakkının 90 kuruşa Abraham adlı zimmiye devredilmesi hakkındadır. (AŞS, nr. 91, s. 71, h. 208; H. 1129/ M. 1717)

Keçeciler Sûku: At Pazarı çevresinde yani Yukarı Yüz'de yer almaktadır. Keçeci esnafının meskun olduğu çarşıdır. Bu işi yürütenlerin Müslüman esnaf olduğunu biliyoruz. Bir keçeci dükkanının Müslümanlar arası satışına konu olan belgede satış bedeli 116 kuruştur. (AŞS, nr. 116, s. 96, h. 18; H. 1148/ M. 1736)

Tekneciler Sûku: Tiflis Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bu mahalde 1 tekneci dükkanının üzerine çift katlı bir kahvehane yapılması hakkında bilgi veren bir belgede mevki adı olarak geçmektedir. (AŞS, nr. 91, s. 126, h. 372; H. 1129/ M. 1717)

Abacılar Sûku: At Pazarı çevresinde Yukarı Yüz olarak tabir olunan mevkidedir. Ankara hisar sakini şahısların dükkan hisselerinin olduğu mevki olarak bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 109, s. 80, h. 183; H. 1143/ M. 1731) Abacı ve cullah esnafı anlaşmazlığını konu edinen bir belgede de mevki adı olarak geçmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 132, h. 174; H. 1114/ M. 1702)

2. Bedesten ve Hanlar

Osmanlılarda şehir ve kasaba, ‘Cum’a kılınur ve bazarı durur’ yer olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı kanunlarına göre han, hamam, bedesten ve kervansaray bina edilmişse o yer, kasabadır. (Ergenç, 1981; 1265) Ayrıca Osmanlı kentlerinde çarşı ve pazarların ortada bulunduğu; ikametgâhların da bunların etrafında sıralandığı bilinmektedir. Sokaklar, çarşı istikametinde açılırken; çarşının orta yerinde kıymetli eşyaların satıldığı *bedesten* bulunmaktaydı. (Küçükdağ, 1999: 130) Önemli bir gelir kaynağı olan ticaretin gelişmesi için yollara önem verilmekteydi. Tüccarların can ve mal güvenliği ve ticaretin canlı tutulması için yol güzergâhında Selçuklulardan itibaren hanlar ve kervansaraylar yaptırılmış olup Osmanlılar da bu yol ağını geliştirmişlerdir. Ankara’nın XV. ve XIX. yüzyıllar arasında gelişen ticarî yaşamında bedesten ve hanların çok önemli bir yeri olmuştur. Bu mekânların şehir içerisinde yer tespitinin yapılması ticarî faaliyetlerin nerelerde yoğunlaştığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bedesten; “*Bezzazistan, Bazistan’dan*” bozma bir kelimedir. Doğu’da hemen her büyük şehirde bez satılmak için yapılmış, sonraları kıymetli mallar ile antika eşyasının alım-satımına tahsis edilmiş olan kapalı çarşılarla verilen isimdir. Bedesten, büyük tüccarların bulunduğu ve transit ticarete konu olan malların alınıp satıldığı kapalı pazar yeridir. (Ergin, 1993: 440-442)

Büyük şehirlerde bedesten (kapalı çarşı) bulunurdu. Kapalı çarşısı olmayan kentlerde genellikle *kervansaray* adı da verilen bir, iki han bulunurdu. Bu binalardan kent dışında işlek yollar üzerinde olanları, tüccarlar için güvenli geceleme yerlerini oluşturur. Bazen de askerlerin yerleştirildiği kaleler olarak kullanılırdı.

Ankara, ticarî ve kentsel üretim potansiyeli bakımından gelişmiş bir yapıya sahip olması hasebiyle bu şehirde bir bedesten bulunmaktaydı.

Mahmut Paşa Bedesteni: Ankara Kalesi’nin eteğinde eğimli bir arazide yer alır. On kubbeli bir yapı olan bedesten, etrafını kuşatan 102 dükkanlı arasta ile türünün en büyük örneklerinden biridir. Dikdörtgen planlıdır. (Erdoğan: 128) Bedesten’in orta kısmında kapalı bir alan bulunmaktadır. Bu alana giriş, her biri bir kenar üzerinde yer alan sivri tuğla kemerli 4 kapıdan sağlanmaktadır. Taş duvarlı bu alanın üzeri 10 büyük kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerin dışı kurşun kaplı, içleri ise tuğla örgülüdür. (İşçen, 2015: 16) Bedesten dıştan ufak dikdörtgen pencerelerle çevrelenmiştir. Bedesten’e doğu tarafında iki uçta birer kapı, kuzeyde ortada bir kapı ve batıda bir kapı ile giriş sağlanmıştır.

Eski dönemlerde erkek giyiminde önemli bir yeri olan kuşak alım satımı ile uğraşan dükkanların çevrelediği Bedesten'de kapılardan biri “*Kuşakçılar Kapısı*” diğeri ise “*Sofcular Kapısı*” olarak adlandırılırdı. (İşçen: 17)

Bedesten, mekânsal olarak kalenin dış duvarının güneydoğu kıyısında ve At Pazarı denilen yerdedir. Günümüzde *Anadolu Medeniyetleri Müzesi* olarak kullanılan Bedesten, At Pazarı semtinde kalenin ana giriş kapısından batıya doğru giden eski adıyla Abacılar Yokuşu üzerinde, Kurşunlu Han'ın bitişiğinde bulunmaktadır. Üstü kurşun kaplı, on kubbeli 96 hücreli 4 kapılı bir bina olduğu bazı araştırmalarda da belirtilmiştir. (Ergenç, 1980: 4; Öney, 1971: 135) Fatih Sultan Mehmet'in sadrazamı Mahmut Paşa tarafından yaptırılmıştır. *Şahabeddin Tekindağ*, Bedesten'in inşa tarihi olarak Tacızade Cafer Çelebi'nin 1450-1460 yılını verdiğini vakfiyesine göre 1464-1471'de yapılmış olabileceğini yazmaktadır. (Tekindağ, 1997: 188) Bir vakıf kurum olarak içinde Müslüman ve gayrimüslim kiracılar yer almaktaydı. Birçok zımmının Bedesten'de dükkanı vardı. Ölen kişilerin sicillere intikal etmiş terekelerinde ağırlıklı olarak bez satışı yer alırdı. (Özdemir, 1986: 26)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bu bedestene ait 1663 tarihli bir vakfiye bulunmaktadır. Bir hazine kaydında ise Mahmut Paşa, Yargalı Hacı Mahmut Paşa olarak anılmaktadır. Bedesten'in onarılarak kullanılmaya başlanması Cumhuriyet Dönemi'nde, 1933-1946 yılları arasında olmuştur. Macit Kural tarafından restore edilen bedesten, onarım sonrası “*Ankara Arkeoloji Müzesi*” adıyla müze olarak kullanıma açılmıştır. 1968 yılında müzenin adı değiştirilmiş ve “*Anadolu Medeniyetleri Müzesi*” yapılmıştır. Günümüzde de bu adla müze olarak kullanılmaktadır. (Özdemir: 28)

Sicillerde Bedesten mevkiisi ‘*Haffaflar Sûku'nda Hacı Bayram Camisi'ne yakın bir yer*’ olarak belirtilmektedir. (AŞS, nr. 116, s. 159, h. 245; H. 1148/ M. 1737) Mahmut Paşa Evkafı'nın gelir kaynağı olduğu ve bu dolaylardaki zımmi esnafın kaftan, haffaf sanatıyla uğraştıkları ve bir dükkan satış bedelinin 80 kuruş olduğu da başka bir belgede belirtilmektedir. (AŞS, nr. 91, s. 38, h. 110; H. 1128/ M. 1716) Bedesten'de sof ticareti, kumaş ve değerli eşya alım satımı yapılırdı. Bunun yanında ticarî mekânların bir başka göstergesi olarak Osmanlı döneminde şehirlerde hanlar bölgesi de genellikle bir bedesten etrafında toplanmaktaydı.

Çalışmamıza konu olan dönemde Ankara'da şehiriçi birçok han bulunmaktaydı.

Kapan Hanı: Kapan, yiyecek ve giyecek eşyalarının toptan satıldığı yerlere denilmektedir. Aslı Farsça bir kelime olan *kabban*'dır. Bu kelime sonradan Arapça ve Türkçe'ye girmiştir. Eskiden yağ, bal, un, erzak,

hububat ve benzeri şeyler kapan, mizan, mengene ve çardak denen yerlere getirilir. Oralarda görevli olan emin ve naibler tarafından bunlardan devletçe alınacak vergiler alınır ve günlük narha göre satılırdı. (H.F.Yılmaz: 84) Erzak ve zahirenin toptan getirilerek satıcılara dağıtıldığı iskele ve toptancı pazarı (Doğan, 2008: 44) şeklinde de tanımlanabilir.

Çarşılar, daha çok tüketicilerin ihtiyaçlarını giderdikleri ticaret yerleri iken *kapan*, *han*, *mengene* vb. yerler hammaddelerin ve diğer mamullerin toptan olarak temin edildiği yerlerdi. Cinsi ne olursa olsun emtia, o malın dağıtımının yapıldığı kapan veya hana getirilir ve buradaki perakendeci tüccara satılırdı. Kapanlarda gerek tüketime hazır ürünün gerek hammaddenin fiyatı saptanır ve bu fiyatlar da perakendeci esnaf vasıtasıyla çarşılarda tüketiciye yansır.

Kapanlarda, toptancıdan sağlanan emtia; tüccarlar vasıtasıyla çarşılara girer ve burada loncaların, muhtesibin vasıtası ile iktisadî, ahlakî ve dinî bir çok kriter bazında teftiş edilirdi. Nitelik bakımından yeterli görülmeyen ürün satıştan men edilir, yüksek bulunan fiyatlar tesviye edilir ve diğer gerekli düzenlemeler yapılmak suretiyle gerek satıcı gerek alıcının mağduriyeti önlenmeye çalışılırdı. (Yılmaz: 89-90) Un, buğday, meyve ve diğer yiyecek maddelerinin yani şehrin beslenmesi ile ilgili ticaretin yapıldığı yer olan kapanlarda bir tartı aleti bulunurdu. Böylece kapanlar bir şehrin en önemli ticari merkezlerinden birisi olurdu. (Ergenç, 1980: 94)

Kapan Hanı, şeklindeki uygulamanın amacı şehre giren çıkan malların denetlenmesi ve alınacak rüsumun (*vergiler*) belirlenmesiydi. İhtisab Damgası'nın bulunduğu mekân da buradaydı. Vergisi alınan mallar, damgalandıktan sonra satışa çıkarılabilirdi. Kapan Hanı'nda çok çeşitli malların tartıldığı ve vergilerinin alındığı anlaşılmıştır. Kapan Hanı, dağıtım fonksiyonunu üstlenmenin yanı sıra devlet açısından da, satılan yiyecek maddeleri üzerinden alınan vergilerin toplandığı yerdi. Genellikle Kapan'da alınan vergiler, mukataâ halinde iltizama verilirdi. (İşçen: 22)

Kapan Hanları şehrin, çevresindeki kırsal kesim ile yiyecek maddelerine dayalı ticaret ilişkilerini belirlemekteydi. Ankara'daki Kapan Hanı, Keyyalin Mahallesi'ndedir. Keyyalin Mahallesi kalenin yakınında At Pazarı'nın batısına düşmektedir. Kapan Hanı, şehrin çevresi ile olan ticaretinin, özellikle yiyecek ve içecek maddeleri satışının yapıldığı kesimin önemli bir yapısıydı. (Tunçer, 1991: 40)

Çelebi Mehmet Dönemi Emirleri'nden Bâyezıd Paşa'nın oğlu İsa Bey tarafından Fatih Sultan Mehmet zamanında Bursa'daki İsa Bey cami, medrese, zaviye ve imaretine gelir sağlama amacıyla yaptırılmıştır.

(Özdemir, 1986: 28; Ergenç, 2012: 9) Kapan Hanı, Bursa'da Bayezid Paşa tarafından yaptırılan İsa Bey evkafına gelir sağlayan, 5 odasının tamiri ile ilgili olarak bir belgeye konu edilmiştir. (AŞS, nr. 94, s. 74, h. 211; H.1131/ M. 1719; nr. 96, s. 120, h. 363; H. 1132/ M. 1720)

Ankara'nın eski ve önemli hanlarından biri olarak bilinmektedir. Hanın önemi, Ankara'ya gelen yiyecek maddelerinin toptan ve perakende olarak bu handa tartıldıktan sonra satışa sunulmasından ileri gelmektedir. Ankara Şer'îye Sicilleri'nde hanın adı Ankara'da zahire mekanı yani gıda ve un satışı yapılan yer olarak geçmektedir. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; H. 1130/ M. 1718)

Ankara'daki Kapan Hanı'nın, bir yaralama olayının yaşandığı mevki olarak ilgili belgede adı geçmektedir. (AŞS, nr. 119, s. 19, h. 56; H. 1152/ M. 1740) Kemahlı ve Kayserili Müslüman tacirlerin çuha ticareti amacıyla gelip bu handa ikamet ettiğine yönelik belgeler mevcuttur. (AŞS, nr. 102, s.194, h.590; H.1138/ M.1726; nr. 94, s. 75, h. 213; H. 1131/ M. 1719; nr. 88, s. 268, h. 618; H. 1126/ M. 1714)

1790 tarihinde han, bir onarım geçirmiştir. Günümüze ulaşmayan Kapan Hanı'nın ne zaman yok olduğu belli değildir. Bu bölgeyi de içine alan 1881 yangınında yanmış olduğu tahmin edilmektedir. (İşçen: 22) Şehirlerin yerleşim alanlarının oluşumunda ve canlılığını sürdürmesinde iktisadî faaliyetler her zaman belirleyici olmuştur. Bu faaliyetlerin icra edildiği mekânlar olarak ticaret hanları da şehir hayatında önemli bir yer teşkil ederler. Selçuklu devrinin kervan ticareti yerine Osmanlılar Devri'nde artan tüketici kitleler önemli bir ticarî canlılık oluşturmuşlardır.

Bu sayede şehirlerin toplayıp dağıtma işleri hareketli hale gelmiştir. Bunun sonucunda önemli maddelerin elden ele devri pazar hizmetlerini çok arttırdığı için pazarlıkların kapalı yerlerde geçmesi halinde büyük kazanç sağlanacağı anlaşılmış olmaktadır. Han içi alım satım sisteminin bu işleme çok elverişli olması, depolama ve muhafaza kolaylığı, han yapımını teşvik etmiş olmalıdır. (Tunçer, 2014: 3)

Hanlar, yüksek ve sağlam duvarların çevirdiği, dış yüzeyleri sokağa açılan dükkanların yer aldığı, iç yüzeyleri altlı üstlü odaların, ortada dörtgen biçiminde üstü açık avlunun bulunduğu mekânlardı. Her han toplayıp dağıtım işini yaptıkları bir tür malın kapalı pazar yeri olma özelliğini fermanla tekeline geçirdiği için burada satılan mallar başka yerde satılamaz ve toptan satışı yapılamazdı. (Akdağ, 1999: 154- 156) *Han* kelimesi de yine Farsça'dan kullanımımıza giren bir kelimedir. Daha çok yolcuların gelip konakladığı ve temel ihtiyaçlarını karşıladıkları bir nevi ticaret mekânlarını

ifade etmek üzere kullanılmıştır. İçlerinde günlük alışverişin yapıldığı dükkanların, imalathane, depo hatta ticaret bürosu gibi alanların bile bulunduğu bu yerler ticarî hayattaki rolleri açısından önemli yapılardır.

Bir yolculuğun sonunda varılan şehirdeki *hanlar* bir depo, malların satıldığı veya değiş tokuş edildiği, tacirlerin belki de kısa bir süre konakladıkları ve hatta düzenli olarak imalat ve ticaret yapılan yerdir. Bu tip yapılara *han* ismi Memluklar ve Osmanlılar döneminden beri verilmektedir.

Osmanlılarda şehir hanları kervansaraylar gibi ücretsiz hizmet sağlamak değil, aksine ait oldukları vakfa gelir sağlamak amacıyla yapıldıklarından ücretliyidiler. Ancak ücretli de olsa şehir hanlarının hepsi konaklama hizmeti vermiyordu; konaklama hizmeti vermeyen hanlara *ticaret hanları* deniyordu.

Bu hanlarda sadece dükkan, imalathane, depo ve bürolar bulunuyordu. Konaklama hizmeti veren hanlar şehrin ticaret merkezinin dışındaydı ve genellikle bir külliye aittiler. (Gülenaz, 2011: 48- 49) Kentlerdeki hanlar ise daha uzun süreli kullanım içindi. Kentte geçici olarak kalan tüccarlar burada kalır, mallarını da aynı yerde saklardı.

Bazı hanlar belli bir malın ticaretine ayrılır ve giderek o malın adıyla anılmaya başlanırdı. Hanların geceleri korunması için çeşitli düzenlemeler vardı. (Faroqhi, 1994: 33) Şehir içindeki hanlar genellikle esnaf çarşıları içinde yer alan, çoğu 2-3 katlı, altlarında ve çevrelerinde dükkanlar, avlularında ahırlar olan yapılardı. (Oğuzoğlu: 3)

Şehirlerde bu kesimlerin gelişmesi tek tek yapılaşmadan çok, bir vakfa ait imaret ya da külliye halinde camisi, hamamları, hanları, bedesteni vb. öğeleri ile birlikte bütüncül bir uygulama ile gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı döneminde hanlar ticarî işlevlerinin yanı sıra cami, medrese gibi vakıf yapılarına gelir sağlamak amacıyla da yapıldıklarından devletin han yapımına destek olduğu bilinmektedir. (Tunçer, 2014: 3- 4)

Ankara'da vakıf kökenli hanların genel mimarî karakteri olarak büyük bir avlu etrafında iki katlı olduklarını ve ön cephede dükkanların sıralandığını söyleyebiliriz. Genellikle bedesten çevresinde yer alan hanlar, hem ticaret mallarının pazarlandığı yerler, hem de tüccarların konakladığı mekânlardı. İki katlı olan hanların üst katlarında tüccarların odaları, alt katta malların konulduğu depo görevini yapan dükkanlar yer almaktaydı. (Dalsar, 1960: 254- 262)

Yapımında taş, tuğla ve ahşap malzemeler kullanılan hanlarda avlu bazen bir bazen de iki tane olabilmektedir. Avlunun etrafı yan yana dizilmiş küçük odacıklarla çevrilidir. Tek katlı ve iki katlı olabilen hanlarda yer alan

odalar, ahır, depo, dükkan ya da konaklama amacıyla kullanılmaktadır. Hanın içinde genellikle yalıklı bir çeşme ve mescit bulunur. (İşçen: 1) İstanbul, Bursa ve hatta Ankara gibi büyük ticaret merkezlerinde hanlar birbirlerine çok yakın ve kapalı çarşının hemen yakınında bir iş merkezi oluştururdu. Bu hususta Ankara'da ticarî faaliyette bulunan birçok han mevcuttu.

Kurşunlu Han: At pazarı'nda Mahmut Paşa Bedesteni'ne bitişiktir. Kurşunlu Han, onsekizinci yüzyılda geniş çevre ve uzak çevre tacirlerinin uğrak noktası olan en işlek hanlardan biridir. Çatısı kurşun kaplı olup, bodrumuyla beraber 3 katlı, zemin katta 18, birinci katta ise 30 oda yer almaktadır. Hanın 1 tane portalı bulunmaktadır. (Ergenç, 1980: 90)

Ondokuzuncu yüzyılda ele aldığı çalışmasındaki değerlendirmesinde Rıfat Özdemir: "*Hanın 48 odası bulunmakta, zemin kattaki bazı odalar ise depo vazifesi görmektedir.*" demektedir. (Özdemir: 27) Ankara'daki Kurşunlu Han, İplik pazarı çarşısı yakınında iki katlı peykli bir yapıydı. Önü meydan olup, kaldırım döşetilmiştir. (Oğuzoğlu: 3)

Han, Fatih devri vezirlerinden Rum Mehmet Paşa tarafından Üsküdar'daki imaretine vakıf olarak yaptırılmıştır. (Ergenç, 1980: 90) Bir belgeye göre Hanın kiracılarından biri Avakim veled-i Mihail adındaki zımmidir. (AŞS, nr. 120, s. 53, h. 169: H. 1152/ M. 1740) Konaklama ve ticarî nitelikli bir handır. Ankara'nın zahire mekânı olarak listelenen hanlar arasında adı geçer. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85: H. 1130/ M. 1718)

Mahmud Paşa Evkafı'ndan olan Kurşunlu Han'da ticaret amacıyla kullanılan odalardan Begos'a ait olan iki odanın senede 100'er kuruş bedelle kiraya verildiğini varisler arasında yaşanan anlaşmazlıktan saptamaktayız. (AŞS, nr. 133, s. 89, h. 144; H. 1162/ M. 1750) Handa ikamet edenlerin zımmiler olduğunu gösteren bir diğer belgede; hanın işletmecisi Melekon adlı bir zımmidir. Allahverdi adlı bir zımmi aslen Kayseri'den olup ticaret için Ankara'da Kurşunlu Hanı'nda sakin olduğu esnada vefat etmiştir. (AŞS, nr. 84, s. 78, h. 143; H. 1119/ M. 1707) Başka bir belgede yine Kayserili bir zımmi bu handa ikamet etmektedir. (AŞS, nr. 97, s. 59, h. 117; H. 1134/ M. 1722) Kangırı kazasından bir zımmi eliyle gerçekleştirilen köle ticaretine konu olan bir belge de bu handa gerçekleşen bir köle satışına aittir. (AŞS, nr. 106, s. 62, h. 114; H. 1141/ M. 1729)

Urgancılar Hanı: At Pazarı civarında Abacılar Çarşısı'nda idi. Banisini ve yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Önemli bir ticaret merkezi olup çok değişik malların pazarlandığı bir mekândı. (Özdemir: 36-37) Otuz odası bulunmaktaydı. (Erdoğan: 113) Çalışmamıza konu olan dönemde bu

handa iplik satıcıları faaliyet göstermekteydi. (AŞS, nr. 131, s. 58, h. 126; H. 1161/ M. 1749)

Zağferan Hanı: At Pazarı'ndadır. Aslen Kayserili olup Ankara'ya yerleşen Hacı İbrahim bin Hacı Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyesi 1512 tarihlerinde düzenlendiğine göre bu tarihlerde yapılmış olmalıdır. (Öney: 141) Hanın yarısı mülk yarısı vâkıfın ruhuna cüz-i şerif okumak, Lütfi Hanı kapısındaki musluğa bakmak için vakfedilmiştir. İçinde bir mescit yer almaktadır. Klasik Osmanlı Hanları tipinde alt ve üst kattaki hücreleri iç avluya bakmaktadır. Etrafında duvarlarına bitişik 20 dükkan yer almaktaydı. (Özdemir: 35) Toplamda 37 odası bulunur. (Erdoğan: 113) Konaklama hanıdır. Köle ve kumaş ticaretinin yoğun olarak yapıldığı bir handır.

Hanın hissedarı olan Ahmet adlı bir şahsın terekesi bu handa meskun olduğu izlenimini vermektedir. (AŞS, nr. 80, s. 321, h. 726; H. 1112/ M. 1700) Ankara'da zahire mekânı olarak adı geçmektedir. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; H. 1130/ M. 1718)

Halep taciri ile Ankara tacirinin borç davasının görüşüldüğü mekân olarak bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 82, s. 366, h. 820; H. 1115/ M. 1703) Topyalı Müslüman bir tacirin köle satışı bu handa gerçekleştirilmiştir. (AŞS, nr. 102, s. 5, h. 34; H. 1138/ M. 1726)

Ayrıca köle satış işlemlerinin yoğun olarak bu handa yapıldığına dair belgeler bulunmaktadır. (AŞS, nr. 102, s. 20, h. 69; s. 84, h. 235; H. 1139/ M. 1727; nr. 115, s. 72, h. 257; H. 1147/ M. 1735; nr. 103, s. 18, h. 43; H. 1140/ M. 1728)

Kumaş ticaretinin de bu handa yürütüldüğüne dair veriler mevcuttur. Bir belgede; Borlu kasabasından gelip Yukarı Yüz'ün işlek hanlarından biri olan ve yine At Pazarı'nda yer alan Zağferan Hanı'nda kalan Halil Efendi ibn-i Mustafa, kumaş ticaretiyle uğraşmaktadır. Ankara'ya geldiğinde el-Hac Mehmet'e 114,5 kuruşa köle satmış ve 83 kuruş karşılığında nakit ücretle 116 adet astar almıştır. Kalan borcunu da peşin olarak ödemiş ve bir alacaklarının kalmadığını belirtmişlerdir. (AŞS, nr. 85, s. 54, h. 160; H. 1121/ M. 1709)

Hanın kumaş ticaretinde faaliyet yürüttüğünü örnekleyen başka bir belgede; Ali, Ahmet ve Mehmet adı verilen üç kardeş, Zağferan Hanı ve etrafındaki dükkanlarda ortaklaşa olarak ticarî faaliyet yürütmektedirler. Kumaş ticareti gerçekleştirmek amacıyla Ahmet, İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da kumaş satın almak için kendi malından 36 kuruş harcadığını söyleyerek diğer kardeşlerinden bu bedeli almıştır. Ancak harcadığı paranın

26 kuruş olduğu ve kendilerinden 10 kuruş fazla alındığı gerekçesiyle kardeşler arasında anlaşmazlık meydana gelmiştir. Dava mahkemeye intikal etmiştir. Fazla alınan miktarın kardeşlere devredilmesine karar verilmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 115, h. 330; H. 1112/ M. 1700) 1512 vakfiyeli olduğu bilinen Safran (Zağferan) Hanı, Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından onarılmaktadır. (Sönmez, 2014: 52)

Çengel Han: At Pazarı'ndadır. Rüstem Paşa'nın vakfından olduğu kaydedilmektedir. (AŞS, nr. 111, s. 53, h. 109; H. 1145/ M. 1733) Kitabesi'nden 1522-23 yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır. (Öney: 138)

Rüstem Paşa'nın kimliği net olarak bilinmemektedir. İncelediğimiz dönemde dükkanlarına ait bir çok icare temessükü sicillere yansımıştır. Bu handa odaların satışı 300 kuruş olarak belirtilmektedir. (AŞS, nr. 115, s. 3, h. 110; H. 1145/ M. 1733) Klasik Osmanlı hanları tipinde iki katlı olarak yapılmıştır. Revaklar ve hücreler ortadaki bir avlu etrafına sıralanmış olup içinde bir de mescit yer almaktadır. (Öney: 138) At pazarı çevresinin önemli bir ticaret merkezidir. 26 odası bulunur. (Erdoğan vd. : 113)

Çengel Hanı hem kaleye yakın hanlardan birisi olması dolayısıyla güvenlik açısından, hem ticaretin en yoğun olduğu bir alanda yer almasından dolayı geniş ve uzak çevrenin tüccarlarının tercih ettikleri hanlardandır.

Ayrıca ham deri, tiftik, yapağı, yün satışı da bu handa yapılırdı. (Erdoğan vd.: 116) Bugün Rahmi M. Koç Müzesi olarak varlığını sürdürmektedir. (Sönmez: 52) Kayserili bir tüccar olduğu anlaşılan Mehmet Bey ibn-i Ahmet Ağa'nın yanında bulunan Rus asıllı kölesini azad etmek için Ankara kadısına başvurması sonucunda sicile yansıyan kayıttan bu sırada Çengel Hanı'nda kaldığını öğreniyoruz. (AŞS, nr. 85, s. 64, h. 281; H. 1121/ M. 1709) Sof ipliği satışı yapan zimmilerle ilgili bir belgede ikamet alanı olarak söz konusu olan han (AŞS, nr. 97, s. 13, h. 16; H. 1134/ M. 1722) başka bir belgede Kayserili müslim ve zimmi tüccar arasında köle ticaretinin gerçekleştirildiği bir mekân olarak geçmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 323, h. 638; H. 1114/ M. 1702)

Köle ticareti handa yoğun olarak gerçekleştirilmekteydi. (AŞS, nr. 132, s. 26, h. 44; H. 1162/ M. 1750; nr. 111, s. 76, h. 164; H. 1145/ M. 1733; nr. 112, s. 36, h. 36; s. 102, h. 192; s. 191, h. 223; s. 187, h. 216; H. 1145/ M. 1733; nr. 114, s. 103, h. 243; s. 174, h. 432; H. 1147/ M. 1735; nr. 115, s. 46, h. 149; H. 1147/ M. 1735; nr. 116, s. 162, h. 257; s. 101, h. 36, H. 1149/ M. 1737) Karapınarlı, Konyalı ve Trabzonlu zimmi tacirlerin terekesine konu olan belgelerde de ikamet alanı olarak bu hanın adı geçer. (AŞS, nr. 102, s.

226, h. 857; H. 1138/ M. 1726; nr. 118, s. 97, h. 743; H. 1151/ M. 1739; nr. 130, s. 131, h. 113; H. 1160/ M. 1748)

Ayrıca Kastamonulu bir tacir bu handa çuha satışı yapmıştı. (AŞS, nr. 95, s. 11, h. 27; H. 1131/ M. 1719) Tüccarlar arasında hayvan satış işlemi de yine handa gerçekleştirilmiştir. (AŞS, nr. 125, s. 11, h. 20; H. 1158/ M. 1746; nr. 105, s. 65, h. 147; H. 1141/ M. 1729) Kırşehirli beyaz Niksar bezi satışı için gelen bir tacirin ikametgâhıdır. (AŞS, nr. 134, s. 237, h. 490; H. 1162/ M. 1750) Keçe ticareti yapmak için İstanbul'dan Müslüman tacirler gelip bu handa kalıyordu. (AŞS, nr. 102, s. 130, h. 272; H. 1160/ M. 1748) Bursalı, duhan (tütün) ticaretinde ortak tüccarlar bu handa tütün satışı gerçekleştirmekteydiler. (AŞS, nr. 102, s. 134, h. 292; s. 142, h. 434; H. 1160/ M. 1748)

Penbe Hanı: Ankara'daki bedesteni yaptıran Mahmut Paşa tarafından, 1400'lü yılların ikinci yarısında yaptırıldığı tahmin edilen bir handır. At Pazarı semtinde yer aldığı bilinmektedir. (İşçen: 17) 28 odalı olduğu ve yanındaki vakfa ait dükkanlarla birlikte kiraya verildiği bir belgede kayıtlıdır. (AŞS, nr. 91, s. 80, h. 178; H. 1128/ M. 1715) Onyedinci yüzyılın başlarında bez ve ipek ticaretine merkezlik ettiği bilinmektedir. (Ergenç, 1988: 89- 90)

İsminden anlaşıldığı üzere pamuk ve pamuklu ürünlerin satılması gerekirken ipekli dokumalarda satılmakta idi. İncelediğimiz dönemde bez ve bezden yapılan emtianın satıldığı bir merkez durumunda olduğu görülmektedir. (AŞS, nr. 91, s. 84, h. 195; H. 1128/ M. 1715) Bugün mevcut olmayan hanlardandır. Döneminde Ankara'nın ticarî anlamda canlı hanlarından biri olduğu ve çevresindeki dükkanlarda bulunan iplikçi, bezci gibi esnafa merkezlik ettiği anlaşılmaktadır.

Kayserili zimmilerin iplik ve bez ticareti kapsamında ortaklıkta anlaşmazlık yaşadıkları bir ticaret mekânı olarak bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 84, s. 120, h. 252; H. 1119/ M. 1707)

Pirinç Hanı: Pirinç Sokağı'nda At Pazarı semtinde "*Hanlar Bölgesi*" olarak adlandırılan alanın içinde yer alır. (Sönmez: 52) Bu handa oda satış bedeli 300 kuruş dolaylarındadır. (AŞS, nr. 111, s. 53, h. 110; H. 1145/ M. 1733) Eski Rumeli Kazaskeri Mehmet Emin Efendi tarafından yaptırılmıştır. (Özdemir: 57)

İran'ın Aşkan karyesinden olup Ermeni bir tüccar olan Vartan, Ankara'da Rumeli kadiaskeri Emin Mehmed Efendi'nin yaptırdığı Pirinç Hanı'nda kalmaktadır. Kardeşi Arton ile birlikte ticaret yapmak üzere Ankara'da iken kardeşinin vefatı üzerine Acem taifesinden Kirekos veledi-

Demürhan, Altun veled-i Kirkor adlı Ermenilerin şahitlikleriyle kardeşinin varisi olduğunu belirterek eşyasını teslim alması konu edilir. (AŞS, nr. 99, s. 20, h. 44; H. 1136/ M. 1724) Ankara zahire mekânı yani gıda, pirinç, bakliyat satışının yapıldığı handır. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; s. 78, h. 105; H. 1130/ M. 1718) Üst katta 24, alt katta 14 oda ile mahzen, 1 hancı odası, 1 mescit, yazlık kışlık 2 ahır, 2 kenef, han kapısı yanında ayrıca 2 maksure, (parmaklıklı bir alan) ve bitişiğinde bir berber dükkanı yer almakta idi. (Konyalı, 1978: 81) İşlek bir han idi. Üç katlı, avlulu, ahşap karkas ve kerpiç dolgulu olarak inşa edilmiş olan bu yapının eskiden han olarak kullanıldığı ve 1923 yılında onararak meskene dönüştürüldüğü bilinmektedir. Bu dönüşüm sonrası yapı, uzun yıllar ev olarak kullanılmıştır. 1985 yılında restore edilen yapı, “Pirinç Han” adı ile işletmeye açılmış ve içindeki odalar küçük dükkanlara dönüştürülerek kiraya verilmiştir. (İşçen: 22)

Çukurhan'ın güneyinde şimdilerde İlk Meclis İlköğretim Okulu'nun bulunduğu alanda yer aldığını bildiğimiz Pirinç Han'ın daha sonra yıkıldığı ve günümüze ulaşmadığı bilgisi mevcut olsa da günümüzde İlk Meclis İlkokulu'nun güneydoğu tarafında, Pirinç Sokak üzerinde, giriş kapısında “Pirinç Han” yazan bir yapı bulunmaktadır. Özel mülk olan bu yapının içinde bugün çeşitli antikacı vb. dükkanlar yer almaktadır.

Çalışmamıza konu olan dönemde İngiliz bazergânı bu handa ikamet ediyor. (AŞS, nr. 120, s. 12, h. 26; H. 1153/ M. 1741) Konyalı tacir ve hanın hissedarı olan şahıs arasında geçen bir borç davasının terekeden temin edilmesine konu edilen bir mekândır. (AŞS, nr. 80, s. 321, h. 726; H. 1112/ M. 1700; nr. 121, s. 82, h. 215; H. 1156/ M. 1744)

Arslan Ağa Han/Arslanhane Hanı: Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir. Ankara kadısına hitaben gönderilen belgede adı geçmektedir. Söz konusu belge, Karabet adlı bir Ermeni'nin bu handa kalırken bazı eşya ve parasının çalınmasıyla ilgilidir. (AŞS, nr. 81, s. 76, h. 143; H. 1115/ M. 1703) Ayrıca Kayserili tüccarlar arasında yaşanan bir yaralama davasına konu olan belgede olay bu handa gerçekleşmişti. (AŞS, nr. 90, s. 108, h. 348; H. 1128/ M. 1716) Kayserili müslüman bir keçe taciri keçe satışı amacıyla bu hana gelmişti.(AŞS, nr. 102, s. 200, h. 610; H. 1139/ M. 1727) Sivashlı bir tacir, köle ticaretini de bu handa gerçekleştirmiştir. (AŞS, nr. 115, s. 49, h. 159; H. 1148/ M. 1736)

Ağazade Hanı: Hacı İvaz Mahallesi'nde Bazar-ı Ganem (Koyun Pazarı) Çarşısı'ndadır. Ağazade denilen es-Seyyid el-Hac Abdullah Ağa ibn-i Salih Efendi tarafından Ağazade Medresesi'ne vakfedilmiştir. Vakfiyesinin H.1159/M.1746 tarihinde yazılışına bakılırsa hanın bu tarihlerde yapılmış

olması muhtemeldir. (Özdemir: 36) Üç odası bulunur. (Erdoğan vd. : 113) Hanın konum olarak Tahte'l-kal'a Sûku'nda olduğu belirtilmiştir. Burada demirci ve nalbant dükkanları mevcuttur. (AŞS, nr. 91, s. 75, h. 219; H. 1129/ M. 1717)

İçinde bir mescidi de bulunan han, avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Hanın içindeki mescit, kayıtlarda “Ağazade Mescidi” olarak geçmektedir. Mescidi yaptıran kişinin Aslan Ağa ibn-i Musli olduğu anlaşılmıştır. Ağazade Hanı ve içinde bulunan mescit 1940'lı yıllarda yıkılmıştır. Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir. (İşçen: 25) Yeri günümüzde, Ulucanlar Caddesi ile Koyun Pazarı Meydanı'nın kesiştiği noktada, Güven Çarşısı'nın bulunduğu yere karşılık gelmektedir.

Hasan Paşa Hanı/Suluhan/Ankaravî Hanı: Ankara'nın Aşağı Yüz'ünde kaledibi (Tahte'l-kal'a) denilen yerde olup, bu semtin önemli bir ticaret merkezi idi. Bir belgede Suluhan'ın İplik Pazarı yakınlarında bulunduğu kaydı mevcuttur. (AŞS, nr. 92, s. 31, h. 86; H. 1129/ M. 1718) Bedesten'e Uzun Çarşı ile bağlanmaktaydı. (Ergenç, 2012: 91) II. Bâyezid dönemi Beylerbeyileri'nden Hasan Paşa tarafından yaptırılmıştır. Hasan Paşa Vakfıyesı'nın H.914/M.1508 tarihinde düzenlenip buna 1511 tarihinde zeyl(ek) eklenmiş olmasına bakılırsa hanın bu tarihler arasında yapılmış olması gerekir. (Özdemir: 29)

Suluhan'da kahve ve iplik satışı yapılmaktadır. (AŞS, nr. 85, s. 13, h. 45; H. 1120/ M. 1708; nr. 86, s. 10, h. 23; H. 1121/ M. 1709)

Belgelerden anlaşıldığı gibi Hasan Paşa Hanı adıyla bilinen han, Rumeli kadıaskeri olan *Ankaravî Mehmet Efendi* veya Emin Mehmet Efendi tarafından satın alınıp yeniden imar edilmiştir. 62 odası bulunan hanın 1688 yılına tekabül eden sicil kaydında Suluhan adıyla anılmaya başlanmıştır. Hanın meyilli bir arazi üzerinde yer alıp zaman zaman su baskınlarına uğramış olması, Hasan Paşa Vakfı'ndan olup da uzun süre harabe vaziyette iken su birikintisinde kalması dolayısıyla halk arasında *Suluhan* adının yaygınlaşmış olması kuvvetle muhtemeldir. (Özdemir: 32)

Tamiratıyla ilgili vakıf malı sayılan Suluhan'ın tamir için masrafı kira bedelinden 446 kuruşun hanın odabaşısı Avavik adındaki zımmiden alınmasıyla ilgili bir belge mevcuttur. (AŞS, nr. 94, s. 19, h. 57; H. 1131/ M. 1719) Handa kalan zımmi tüccarlar arası borç-alacak davasına rastlıyoruz. (AŞS, nr. 90, s. 154, h. 434; H. 1128/ M. 1716) İzmirli zımmi bir tacirin handa yerleşme talebine dair belgeler vardır. (AŞS, nr. 106, s. 112, h. 222; H. 1141/ M. 1729; nr. 131, s. 131, h. 257; H. 1161/ M. 1750) Başka bir belge han içerisindeki üç adet kasap dükkanının satışıyla ilgilidir. (AŞS, nr. 92, s.

31, h. 86; H. 1129/ M. 1718) Vakıf hanı olarak belirtilen bu handa Acemli gayrimüslim bir tacir kalmaktadır. (AŞS, nr. 94, s. 9, h. 20; H. 1131/ M. 1719) Tokatlı bir tacirin sof ticareti yaptığı mekândır. (AŞS, nr. 87, s. 107, h. 354; H. 1124/ M. 1712) Aksaraylı Müslüman bir tüccar da bu handa ticaret maksadıyla kalmıştır. (AŞS, nr. 84, s. 225, h. 629; H. 1117/ M. 1705)

Bugün İbadullah Camii doğusunda kalıntıları bulunan ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen hana *Suluhan* adı verilmektedir. (Özdemir: 56)

Yenihan(Han-ı Cedid): At Pazarı semtinde, İplik Pazarı dolaylarında, Çukur Han'ın batı tarafında Hacı Arap Mahallesi olarak adlandırılan mahallede bulunuyordu. (AŞS, nr. 119, s. 28, h. 112; H. 1152/ M. 1740) Kabaca Çukur Han ile Kurşunlu Han arasında, Kıbrıs Hanı'nın doğusunda yer aldığı söylenebilir. Bu han ile Kurşunlu Han arasından küçük bir sokak geçiyordu.

Onaltıncı yüzyılda Yeniçeri Mustafa Bey tarafından yaptırıldığı bilinen Yeni Han, zimmilerin kaldığı bir handır. (AŞS, nr. 130, s. 133, h. 267; H. 1160/ M. 1748; nr. 131, s. 44, h. 98; s. 45, h. 98; H. 1161/ M. 1749) Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir.

1916 yangını sonrası hanın yanarak yok olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda 1940 yılında sadece bir duvarının ayakta olduğu belirtilmektedir. (Tunçer, 2014: 32)

Çukur Han: At Pazarı, Ser Meydanı'nda, Çengel Han'ın kuzeybatısında bulunan Çukur Han, (AŞS, nr. 131, s. 142, h. 254, H. 1161/ M. 1749) kerpiç duvarlı, ahşap hatıllı ve kiremit çatılı, XVI. veya XVII. yüzyıl hanlarından. Ortası avlulu yapı, etrafı iki katlı olarak birer revak sırası ve odalarla çevrilmiştir. Hana kuzeydeki meydandan tek giriş vardır ve alt kat revakları -doğu hariç- dükkân haline getirilmiştir. (Tunçer: 34) Ankaravî Mehmet Emin Efendi'nin Vakfiyesi'ndeki Çukurhan adıyla geçen bazı yerleri kargir, bazı yerleri ahşap hanın bu yapı olması muhtemeldir. (Erdoğan: 119) 1950 yangınından sonra yenilenerek tarihî değerini kaybetmiş Ankara Hanları'ndandır. (Tunçer: 34) Çukurhan bugün Divan Oteli'ne dönüştürülmüştür.

Kalecik Hanı: XVI. yüzyıl sonrası yapılmıştır. (İşçen: 36) 3 odası bulunur. (Erdoğan: 113) Larendeli Müslüman tüccarın kaldığı bir handır. (AŞS, nr. 118, s. 104, h. 756; H. 1151/ M. 1739) Ankara zahire mekânı olarak bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; H. 1130/ M. 1718) Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir. (İşçen: 36)

Abdülkerim Efendi Hanı: XVII. yüzyılda yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. (İşçen: 37) Konyalı ve Bolulu Müslüman tacirler handa faaliyet yürütmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 334, h. 688; H. 1112/ M. 1700; nr. 96, s. 36, h. 273; H. 1133/ M. 1721) Bu handa ikamet eden İngiliz müste'men yine burada yerli bir şahıstan ev satın almıştır. (AŞS, nr. 95, s. 16, h. 37; H. 1131/ M. 1719) Ayrıca Ankara'nın zahire mekânı olarak da başka bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; H. 1130/ M. 1718) Bu handa ikamet eden bir Rumeli tacirin terekesinin varislerine teslimi de yine bu handa gerçekleşmiştir. (AŞS, nr. 89, s. 236, h. 581; H. 1126/ M. 1714) Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir. (İşçen: 38)

Karaman Hanı: At Pazarı'ndadır. Fethullah Ağa tarafından yaptırılmıştır. 2 Mayıs 1810 (27 R. Evvel 1225) tarihinde oğlu, babası Fethullah Ağa'nın yaptırdığını söylediğine göre bu tarihten 30-40 sene önce 1700'lü yılların sonlarına doğru yapıldığını düşünebiliriz. (Özdemir: 37) Döneminde ticarî olarak işlek hanlardan biri olduğu bilinmektedir. (İşçen: 39) Karamanlı Müslüman bir tacirin kaldığı handır. (AŞS, nr. 134, s. 151, h. 70; s. 146, h. 340; H. 1162/ M. 1750) Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir.

Kederzade Hanı: Dört odası bulunur. (Erdoğan: 113) Zımmi tüccarlar arasında köle ticaretinin yapıldığı bir handır. (AŞS, nr. 101, s. 162, h. 501; H. 1137/ M. 1725) Eymirli ve Kayserili tacir bu handa esir ticareti yapmıştır. (AŞS, nr. 92, s. 33, h. 87; H. 1129/ M. 1718; nr. 97, s. 141, h. 294; H. 1134/ M. 1722; nr. 112, s. 70, h. 139; H. 1145/ M. 1733; nr. 113, s. 94, h. 181; H. 1146/ M. 1734) Zımmi tacirlerin 240 kuruş borç-alacak talebi dolayısıyla aralarında tartışmanın yaşandığı handır. (AŞS, nr. 90, s. 155, h. 436; H. 1127/ M. 1715) Günümüze ulaşmamış Ankara hanlarından biridir

Kazasker Hanı: Çalışmamıza konu olan dönemde Tokatlı zımmi bir tacirin bu handa kumaş satışı dolayısıyla ikamet ettiğini öğreniyoruz. (AŞS, nr. 103, s. 50, h. 191; H. 1140/ M. 1728) At pazarı dolaylarındadır.

Han-ı Sagır: İplik Pazarı kurbunda kain Mehmet Efendi Vakfı'na akar sağlayan hanın 50 aded odasının tamirat masrafı dolayısıyla bir belgede geçer. (AŞS, nr. 92, s. 31, h. 86; H. 1129/ M. 1718) Muhtemelen konaklama amacıyla kullanılan bir handır.

Hacı İsa Hanı: At Pazarı kurbunda bulunmaktadır. (AŞS, nr. 103, s.48, h.109; H. 1139/ M. 1727.) Ankara zahire mekânı olarak kaydına rastlamamızın yanısıra (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; H. 1129/ M. 1718) Larendeli Müslüman bir tüccar çuha ticareti amacıyla bu handa bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 118, s. 90, h. 728; H. 1151/ M. 1739) Ayrıca

tüccarların aba satışı yaptıkları bir handır. (AŞS, nr. 80, s. 345, h. 691; H. 1112/ M. 1700)

Emin Efendi Hanı: Kayserili ve Tosyalı Müslüman tacirlerin köle satışı yaptıkları mekândır. (AŞS, nr. 101, s. 170, h. 535; H. 1137/ M. 1725; nr. 102, s. 16, h. 55; s. 20, h. 69; H. 1139/ M. 1727)

Halil Paşa Hanı: Larendeli tacirin bu handa ikamet ederken vefatı üzerine terekeseine konu olan bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 84, s. 114, h. 235; H. 1119/ M. 1707) Ankara'da zahire mekânı olan hanlardandır. (AŞS, nr. 92, s. 65, h. 85; H. 1130/ M. 1718)

Lütfü Hanı: Han içerisindeki dükkanlar vakıf mülküdür. Mescidin harc ve sarfı için kira bedelinin 31 kuruş olarak belirtildiğine dair bir belge vardır. (AŞS, nr. 98, s. 55, h. 148; H. 1135/ M. 1723) Karahisar-ı sahipli bir tacirin kaldığı handır. (AŞS, nr. 106, s. 28, h. 56; H. 1142/ M. 1730)

Hacı Aşir Hanı: At pazarı mevkiindedir. İlgili bir belgede; handa 1 tekneci dükkanı bina edilmesi amacıyla mekân tespiti için Mevlana İbrahim Efendi görevlendirilmiştir. Ayrıca Han'ın mütevellisi olarak Ankara'da hisar dolaylarında sakin olan kadınların isimlerine rastlıyoruz. (AŞS, nr. 120, s. 11, h. 23; H. 1153/ M. 1741) Bu durum hanın işletme hakkının miras olarak bu kadınlara devredilmiş olabileceği fikrini akla getiriyor.

Bu bilgiler ışığında büyük vakıf hanları ile mülk hanlarının önemli kısmının At Pazarı ve çevresinde toplandığı, kaledibinin önemli bir ticaret merkezi olduğunu saptayabiliyoruz. Şehir “Yukarı Yüz” ve “Aşağı Yüz” diye ikiye ayrılmış ve her iki alanda da ticaret merkezleri oluşturulmuşsa da ticarî faaliyetlerin en yoğun olarak yaşandığı mekân Yukarı Yüz'de At Pazarı ve çevresidir. Gelen tüccarlar At pazarı civarında bulunan *Kurşunlu Han*, *Çengel Han*, *Zağferan Hanı*, *Pirinç Hanı* gibi hanlarda kalmayı tercih ediyorlardı. Şehir içinden ve şehir dışından gelen tüccarların ticarî faaliyetlerini sürdürdükleri hanların sayısında onsekizinci yüzyılda artış gözlenmiştir. Dolayısıyla Ankara'da ticaretin nabzının bir yandan Ulus'ta Suluhan, Tahte'l-kal'a çarşısı, Karaoğlan Çarşısı (Aşağı Yüz) ekseninde, diğer yanda kalede Koyun Pazarı ve özellikle At Pazarı Yukarı Yüz ile Mahmut Paşa Bedesteni'nde (Bugünkü Anadolu Medeniyetleri Müzesi) attığı bilinmektedir. (Sönmez: 51) Hanlar sokağını dik kesen Kuş Sokağı'nda Çelik yay Ocağı ile bitişiğindeki çuvalcıda başka açık kepengi bulunmayan Yeni Han ile Ankara hanlarından bugün mevcut olmayan hanlar arasında *Penbe*, *Kapan*, *Ağazade* hanları sayılabilir. Şehit Teğmen Kalmaz Caddesi'ndeki 1508-1511 arasında inşa edilen Suluhan(Hasan Paşa Hanı) ile halen Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin ofis odalarını barındıran onbeşinci yüzyıl yapımı Kurşunlu Han, ayakta kalabilen Ankara Hanları'ndandır.

Grafik 1.1. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara'da Tüccarların Tercih Ettiği En İşlek Hanlar (AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Tablo 1.2. 1700-1750 tarihleri arasında Ankara Hanları'nın Nitelikleri (AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Ticarî Mekânlar	Niteliği	Satışı Yapılan Ticarî Meta	Oda Sayısı	Tüccarların Dini Mensubiyeti
Kurşunlu Han	Konaklama-Ticaret	Köle Ticareti	48	Gayrimüslimler
Urgancılar Hanı	Ticaret	İplik Ticareti	30	-
Zağferan Hanı	Ticaret	Kumaş- Köle Ticareti	37	Müslim-Gayrimüslimler
Çengel Hanı	Ticaret	Hamderi,tiftik,yapağı, yün,sof,çuha,keçe,köle ticareti	26	Müslim-Gayrimüslimler
Penbe Hanı	Ticaret	İplik ve Bez Ticareti	28	Müslim-Gayrimüslimler
Pirinç Hanı	Ticaret	Zahire satış yeri (gıda, pirinç, bakliyat)	38	Müslim-Gayrimüslimler
Arslan Ağa Han	Ticaret	Keçe ve Köle Ticareti	----	Müslim
Suluhan	Konaklama-Ticaret	Sof, iplik ve kahve ticareti	62	Gayrimüslimler
Abdülkerim Efendi Hanı	Ticaret	Zahire satış yeri	----	Müslim
Karaman Hanı	Ticaret	Hayvan Ticareti	----	Müslümanlar
Kederzade Hanı	Konaklama-Ticaret	Köle Ticareti	----	Gayrimüslimler
Hacı İsa Hanı	Ticaret	Çuha- Aba Ticareti	----	Müslümanlar
Mahmut Paşa Bedesteni	Ticaret	Sof Ticareti, Kumaş, Değerli eşya ticareti	102	Müslim-Gayrimüslimler
Kapan Hanı	Ticaret	Hububat Ticareti	---	Müslim-Gayrimüslimler

Ç. Sanayi Kuruluşları

Kentlere özgü ticarî mekânlar kapsamında ele aldığımız esnaf çarşısı ve pazar yerleri ile bedesten ve hanların yanı sıra kentlerin ticarî faaliyetleri hakkında bilgi edinmemizi sağlayan birtakım kuruluşlar da bulunmaktaydı. Kentlerin iâşesinin teminini sağlayan bu türden mekânlar hakkında bilgiler de sicillerde mevcuttur.

Sof Karhanesi: Ankara'da tarihî süreçte sof, tiftik keçisinin yününden temin edilen bir kumaş türü olarak ticarî açıdan büyük bir öneme sahip bulunmaktaydı. Ankara'nın sof üretimi ve ticaretine dayanan ve Ankara sancağı sınırlarını taşan geniş çevre ilişkisinin, şehir planına nasıl yansıdığını en iyi şekilde ortaya koyan mekânlar, hiç kuşkusuz hanlardır. İşlenen kumaşların hanlarda satıldığına değinmiştik. Bunun yanında belgelerde sıklıkla örneğine rastladığımız sof karhanesi, sof karhaneli ev gibi mekânlar da satışa konu olan sofun işlenmesi için gereken mekânlar olarak tüccarların bilhassa da müste'menlerin rağbet ettiği yerler olarak bilinir. Kelime anlamı itibariyle de zaten *karhane*, işyeri, iş işlenen yer demektir. (Develioğlu: 564)

Tablo 1.3. Sof Karhaneli Ev Satışları (AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Sof Karhaneli Ev Sahipleri	Tarih	Satış Fiyatı	Belge No
Mihail Adlı zımmi	H.1112/M.1700	380 kuruş	AŞS,nr80/s.364/h.699
Kirekor adlı zımmi	H.1129/M.1718	550 kuruş	AŞS,nr92/s.17/h.50
Avavik adlı zımmi	H.1129/M.1718	400 kuruş	AŞS,nr92/s.25/h.68
Abraham adlı zımmi	H.1129/M.1718	320 kuruş	AŞS,nr92/s.29/h.77
Mirat adlı zımmi	H.1131/M.1719	260 kuruş	AŞS,nr94/s.42/h.121
Osman adlı müslim	H.1158/M.1746	300 kuruş	AŞS,nr125/s.64/h.138
Mehmet adlı müslim	H.1128/M.1716	320 kuruş	AŞS,nr91/s.83/h.247
Ohannes adlı müste'men	H.1152/M.1740	140 kuruş	AŞS,nr120/s.59/h.190
Bedros adlı müste'men	H.1152/M.1740	270 kuruş	AŞS,nr120/s.3/h.55
Kibekor adlı müste'men	H.1133/M.1721	394 kuruş	AŞS,nr97/s.160/h.355
İngiliz tüccarı arasında satışlar	H.1128-1134/M.1715-1716	150-290 kuruş	AŞS,nr98,s.21,h.47;nr91,s.83,h.247,nr96,s.65,h.28;s.29,h.70

Tabloda da gördüğümüz üzere Ankara'da halkın bu işletmeleri ev dokuma tezgâhı olarak evlerinde bulundurdukları ve bu işletmenin bulunduğu evlerinin satış bedelinin diğerlerine oranla daha yüksek meblağda olduklarını görebilmekteyiz. Örneğin içerisinde sof karhanesi bulunmayan evlerin satış fiyatları 50-100 kuruş arasında değişmekteyken sof karhanesi bulunan evlerin satış bedeli 140-550 kuruş arasında idi. (AŞS, nr. 90, s. 45, h. 98; H. 1129/ M. 1715; nr. 91, s. 67, h. 102; H. 1130/ M. 1717) Ayrıca müste'menler de bu evleri satın alma noktasında son derece istekli görünmektedirler. Bu karhanelerin bulunduğu mahalleler ise *Sed, Kurd, Hısn (kale), Mihriyar, Dibek, Hacı Doğan, Keyyalin Mahalleleri*'dir.

Boyahane: Tiftik ipliğinin renklendirilmesi açısından önem arz eden bu kuruluşlar gelir getirmesi dolayısıyla da satışa konu olan belgelerde bahsi geçen mekânlardır. Mukataâ malı olarak belirtilen ve yenilenmesi ile ilgili boyahane cenderesine ilişkin tamirat bedelini içeren bir belgede adı geçer. (AŞS, nr. 125, s. 65, h. 139; H. 1158/ M. 1746) Ahi Elvan Camii yakınlarındaki boyahane dükkanlarının varlığını belgelerden öğrenmekteyiz. (AŞS, nr. 91, s. 82, h. 241; H. 1128/ M. 1716; nr. 104, s. 67, h. 189; H. 1141/ M. 1729)

Debbağhane: Deri işiyle uğraşan sektörün başında *debbağlar* geliyordu. *Debbağhane* adı verilen yerler bir oda kireçlik ve önündeki avludan müteşekkil idi. Debbağhanelerde imal edilen deri, kireçlik adı verilen ve içinde kireç bulunan kuyuya batırılır, avluda serilerek kurutulurdu. (Ergenç, 2012: 35) Debbağhanenin bulunduğu mevkiide yani kalenin dibinde Hatip Çayı'nın aktığı yerde ayrıca bir de deri işlenen tabakhane bulunmaktaydı. (Özdemir: 56)

Cendrehane: Kumaş ve elbise ütülemek üzere birbirine bitişik iki silindirden oluşan bir çeşit ütünün bulunduğu yer, oda demektir. (Develioğlu: 150) Eşenhor Mahallesi'nde Karabet ve Isader adlı zimmiler arasında bir cendrehanenin 500 kuruşa satışı ile ilgili belgede bu işletmenin mevcudiyetine rastlıyoruz. (AŞS, nr. 133, s. 113, h. 212; H. 1162/ M. 1750)

Bezirhane: Zirai işlemlerin yapıldığı, buğday dövücülük şeklinde kentin değirmenlerine yakın mevkide olabileceği varsayılan, kelime anlamı olarak ise tohum demek olan bir tabirdir. Ankara'da bezirhanenin satışını konu alan bir belge bulunmaktadır. (AŞS, nr. 133, s. 153, h. 257; H. 1162/ M. 1750)

II. Konya'nın Genel Görünümü ve Yol Sistemi, Ticaret Yolları ve Mekânları

A. Konya'nın Genel Görünümü

Şehirlerin doğuşu ve gelişiminde coğrafi yapının önemli bir rolü vardır. Mekân şartlarının müsait olduğu stratejik noktalarda tarih boyunca şehirlerin doğuşuna tanık oluyoruz.

Konya, Asya'nın batısında yer alan Anadolu yarımadasının orta güney kısmında bulunmaktadır. (Baykara, 1985: 16) Şehir, İç Anadolu'nun güney kısmında bulunur ve aynı zamanda vilayet merkezidir. Aynı isimle anılan geniş ovanın kuzey batı kenarında ve batıda Toros silsilesine bağlanan dağların etekleri yakınlarında kurulmuştur. (Konyalı, 1964: 7) Konya şehri, geniş ve düz bir bozkırda olmasına rağmen ilkbaharda dağlardan inen suların da etkisiyle etrafı yemyeşil bağ ve bahçelerle kaplıdır.

Bu karakteriyle vaha şehri görünümündedir. (Karacaoğlu, 2008: 2) Kentin iç kalesi, yüksek bir yerde olup bu kalenin doğu ve kuzey yönleri ova ile bir gölceğizdir. Konya'ya gelen bütün pınarlar bu göle dökülür. (Kahraman ve Dağlı-III, 1999: 74; Çelebi: 270a)

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluşundan itibaren temellerini tarıma dayalı olan tımar sistemi üzerine inşa etmiştir. Bunun yanında Anadolu insanı için en az tarım kadar hayvancılık da önem kazanmıştır. Devletin sahip olduğu bu genel karakteri Konya'da da görmek mümkündür. Konya'da halkın büyük çoğunluğunun tarımla meşgul olduğunu tarla satışı ile ilgili belgelerden anlamaktayız. Konya'nın coğrafi özelliğinden dolayı *buğday ve arpa* ziraati yoğun olarak yapılmaktadır.

Konya'da özellikle *Meram mevkii, Kovanağzı mevkii, Yaka mevkii, Şeyh Vefa kurbu, Çayır kurbu, Çalıklı kurbu, Kurb-ı Cedit, Hoca Cihan, Dört Vukiyye mahalleleri, Kumköprü bağları, Hoca Fakih, Sille Bağları, Tahirler, Köyceğiz mevkii* bağcılığın yaygın olarak yapıldığı yerlerdir. (Sevici: 180) Şehrin cazibesinden dolayı seyyahlar kente uğramakta ve kent hakkında bilgi vermekteydiler.

Bunlardan biri olan Müzeler ve Kütüphaneler Umum Müfettişi merhum Ahmed Tevhid, Konya hakkında; "*Konya vasi ve dağınık bir şehirdir. Etrafında bulunan bağlar heman şehir ile ittisal peyda etmiş olduğundan...*" (Konyalı: 27; Tevhid, 1987: 25) ifadeleriyle şehrin bağ ve bahçelerine atıfta bulunur.

Evliya Çelebi ise, *Konya'nın suyu ve havası herkesçe övülür. Kaynağını Meram dağından alır. Şehir beşinci iklimin ortasında olup yazı, kışı itidal üzeredir. 7 türlü taneli buğdayı olur. Arpası çok yağlıdır. Tahılı ve otları, tarlaları çok, bereketli bir şehirdir. "Kamerüddin" denilen kayısı, 20 tür armudu, kirazi, üzüm sarması, badem kırması olur. 9000 kadar bağ ve bahçesi vardır.* (Kahraman ve Dağlı- III: 34; E.Çelebi: 270a- 272b); Katip Çelebi, *Konya'nın suyunun dağdan geldiğini ekser bağların dağa yakın olduğunu burada "Asuman-i Şukufe" olduğunu, ona "Debbağ çiçeği" dediklerini bununla asuman gönü ve sahtiyan tabbağ ettiklerini, Bilad-ı Rum ve Freng'e gittiğini... belirtir. Ayrıca... Burası büyük bir şehirdir, pek güzel bir şekilde inşa edilmiş olup, nehirleri, bağ ve bahçeleri ve meyveleri boldur...* (A.Erdoğan: 244; K.Çelebi: 122a) diyerek kentin ekonomik zenginliği hakkında bilgi vermişlerdir.

Lütfü Güçer çalışmamıza konu olan döneme ilişkin bir çalışmada seyyahların aksine bir görüş ileri sürmektedir. Ona göre; *Konya, tahıl ambarı özelliği ile geniş halk kitlelerinin ve tacir erbabının dikkatini çekmiştir. Ancak Osmanlı döneminde Konya'nın bu tahıl ambarı konumu mevcut değildi. Bu dönemde ekilebilir alan azdı. Başkent in iaşesi için yetersizdi. Verim düşüktü.* (Güçer, 1964: 3)

Dolayısıyla çalışmamıza konu olan dönem kapsamında Konya, bir şehir merkezi olarak Osmanlı idaresinde önemini koruyacak ve bir kültür, ticaret ve sanayi şehri özelliğini muhafaza edecektir. Geniş ovalara sahip olmasıyla da tarım sektörünün gelişme kaydettiği bir bölge olarak görülecektir. (S. Öztürk, 1999: 94) Buna karşılık bölgede hayvancılık devlet için daha önemlidir. Koyun, inek, eşek, at gibi hayvanlar kent için önem taşımaktaydı. Bölge, Osmanlı Devleti'nde *hayvancılık* bakımından eskiden beri önemli bir merkezdi. Çünkü bu bölge halkının bir kısmı ordunun ihtiyacı olan atları geniş bozkırlarda yetiştirmektedir. (KŞS, nr. 54, s. 22, h. 58; H. 1151/ M. 1739)

Sefer esnasında ordunun geçiş güzergâhı olmasının da bunda payı büyüktür, diyebiliriz. Konya'da devenin de yetiştirildiğini Rusya ve Avusturya üzerine yapılacak seferde kullanılmak üzere Konya'dan ve köylerinden develer kiralanmıştı. (KŞS, nr. 54, s. 12, h. 22; H. 1151/ M. 1739) Hayvancılığa bağlı olarak gelişen bir meslek kolu olan *debbağcılıkla* ilgili Evliya Çelebi, *debbağları Osmanlı ülkesindeki debbağların en ustasıdır. Meram dağında mavi renkli bir çiçek olur. Debbağlar onunla deriyi muamele edip gök, sarı, turunc, kırmızı sahtiyan yaparlar ki Arap ve Acem'de maruftur*, ifadelerine yer verir. (E.Çelebi: 270a)

Fransız botanikçi *Pierre Bellon*, 1546-1549 yılları arasında bir seyyah vasfıyla Anadolu seyahati esnasında Konya'ya uğramış ve kent hakkında; *...bağların gayet iyi yetiştirildiğini, bunlardan üretilen nefis şarabı Yahudilerin sattığını, Konya'nın surlarının farklı taşlardan inşa edildiğini şehrin doğu yönünün kırlara açıldığını, ahalisinin Rumlar, Türkler, Araplar, Ermenilerden oluştuğunu...* yazar. (Bellon, 1553: 78; A. Erdoğan: 249) Fizikî anlamda kentin korunmaya elverişli bir yapıya haiz olduğunu ortaya koyan Evliya Çelebi, *Konya kalesinin 569 tarihinde (12 Ağustos 1173-1 Ağustos 1174) yontma taş ile Mesud oğlu Sultan İzzeddin Kılıç Arslan tarafından yapılmıştır. Dışarı katındaki hisarın duvarı çepeçevre 10.000 germe adımdır*, bilgisini verir. (E.Çelebi: 268b) Katip Çelebi de bu hususta benzer ifadelerle 1058/1648'de 4.Mehmet için kaleme aldığı *Cihannüma* adlı eserde Konya'ya da değinir. *Konya...bunun kal'asını sultan Kılıçarslan-ı Selçuki yaptı, ...der.* (K.Çelebi: 122a)

Ayrıca Evliya Çelebi, kentin *İç kalesinin büyüklüğü belirsiz. Bu kale Selçuklular zamanında 12 kapılı idiyse de Osmanlılar eline geçtikten sonra 4 tanesi bırakılıp ötekiler kapatılmıştır. Dört köşesi beyaz mermerle kaplı süslü, sanatkârane bir kale...* olduğunu söyler. (E.Çelebi: 269a) Hem Fransız bir doktor hem de seyyah olan Paul Lucas, *1705 tarihinde Konya seyahatinde kentin surlarını dolaştığını, bu surların 30 adım genişliğinde, daha iri taşlarla örülmüş kare biçimli kulelerle donatıldığını ancak yıkıntı halinde bulunduğunu...* belirtir. (Lucas: 38; A. Erdoğan: 252)

Konya, Selçuklular zamanında yapıldığı bilinen bir sur ile çevrilidir. Anadolu'da (Ahmedek) denilen iç kal'a'lar çoğu zaman sarp tepeler veya kayalar üzerinde yükselen sağlam hisarlardır. Konya şehrinin ortasında *Alaaddin Tepesi* adı verilen bir höyüğü çeviren Konya İç Kal'ası'nın ne zaman yapıldığı hakkında kesin bilgilere sahip değilsek de Selçuklulardan önce mevcut olduğu da bir gerçektir. (Önder: 57) Alaaddin Tepesi üzerinde kurulup, yayılan Konya'nın mekânsal gelişmesinde surlar önemli bir yer tutmaktadır. Alaaddin Tepesi, aynı zamanda Konya kalesinin iç kale kısmını oluşturmaktadır. Selçuklulardan önce de var olan bu tepenin etrafı surlarla çevrilince iç kale durumuna gelmiştir. İç Kale, Selçuklular döneminde idarî merkez durumundaydı. İncelediğimiz dönemde de burası bir yerleşim yeridir. Konya Kalesi, İç Kale ile birlikte Dış Kale ve Zindan Kale'den oluşmaktadır. Dış Kale, Selçuklular döneminde inşa edilmiştir. Zindankale, Ahmedek de denilen bu kale şehrin batısında İç Kale'den ayrı dış sura bitişik sonradan hapishane olarak kullanılan kaledir. 13. yüzyılda şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla, şehrin dışına İç Kale'yi kontrol edecek yükseklikte

Ahmedek Kalesi, henüz dış sur yapılmadan önce, I.İzzeddin Keykavus tarafından 1213'te inşa ettirilmiştir.(Küçükdağ, 2004: 13)

Onsekizinci yüzyılda kentin dış surların dışında Sahip Ata Külliyesi civarından başlayıp Mevlana Dergâhı'nı da içine alarak doğu yönüne kadar (Bugünkü Köprübaşı-Sedirler Mahallesi'ne kadar) uzandığı anlaşılmaktadır. Kuzey ve batı yönleri dahil geniş bir çevrede kent, sur içi yerleşme karakterini sürdürmektedir. (A. Alkan, 1988: 203-204)

Katip Çelebi, *kalenin taştan yaptırıldığını, hendeği 20 zira' duvarı 30 zira' olduğunu. Bu surun 12 kapısı olup her biri büyük kasr şeklinde kulesi vardır*, diyerek betimler. (K. Çelebi, 121b- 122a) Dış kale, İranlı yazar ve tarihçi *İbn Bibi*'ye göre; *...dış kalenin uzunluğu 56 km yüksekliği 18 m. ve genişliği de 3 metreyi bulmaktaydı. Her 40 km de bir 140 burçla takviye edilmiştir. Surların 12 kapısı bulunur*, diyerek mekânsal bir analizde bulunmuştur. (A. Alkan: 205; Yinanç, 2007: 56)

Dolayısıyla sicillerde de adı geçen kentin büyüklü küçüklü 12 kapısından bazıları zamanla kapatılmış, ayrıca büyük kapıların önlerinde pazar yerleri açılmıştır. Dış Kale 19. yüzyıla kadar işlerliğini korumuş, ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmaya yüz tutmuştur. (Odabaşı, 1998: 77) Dış kalenin de günümüz Konya'sında izleri hemen hemen kalmamıştır. Özer Ergenç'in ifadeleriyle kentin giriş kapıları; *Şehrin güneyinde Sahip Ata Külliyesi'nin yakınında yer alan kapı, Larende(Karaman) Kapısı idi. Bugünkü Kapıcamii ve Aziziye Camileri'nin arasında yer alan At Pazarı Kapısı, şehrin civarındaki köy yolları ile bağlantılı idi. Mevlana Külliyesi'nin yakınındaki Aksaray Kapısı, adını Konya'yı Aksaray ve Kayseri'ye bağlayan yoldan almıştı. Şehrin batı ve kuzeybatısındaki kapılar, Akşehir üzerinden Antalya ve İstanbul yönüne uzanan yolların çıkış yerleri idi. Şehrin civarındaki bağlarla Sille ve Meram gibi mesire yerleri ile bağlantı da buralardan sağlanıyordu.* (Ergenç, 2012: 32)

Fransa'da bir şövalye olan ve İslam ülkelerini araştırma amacıyla 1432'de deniz yoluyla Kudüs'e oradan bir kervanla Anadolu üzerinden Avrupa'ya giden *Bertrandon De La Broquiere* adlı gezgin, Konya'nın; *Karaman ülkesinin en güzel ve büyük şehri olduğunu, ticareti geliştiğini, etrafı sağlam surlarla ve düzgün meyilli hendeklerle çevrili surları kulelerle tahkim edilmiş bir kent olduğunu şehrin bir ucunda küçük bir kale bulunduğunu adet olduğu üzere şehrin ortasında da büyük ve muhkem bir kale bulunduğunu ancak şimdilerde harap halde* ifadeleriyle belirtir. (A. Erdoğan: 244; Eyice, 1975: 14)

İncelediğimiz kaynaklarda belirtilen kentin muhkem yapısı ve giriş kapılarının çevresi, birer sanat ve ticaret bölgesi haline gelmiş, açılan dükkanlar ile buralarda çarşılar oluşmuştu. Bu giriş noktalarının ticarî önemi İslâm şehirlerinde bir karakteristik özelliştir. (Barthold, 1984: 24) Bunun iki nedeni olmalıdır: Birincisi şehre gelenlerin (civar köyler ahalisinin, yabancı tüccarların) kolayca uğrayabilecekleri yer oluşu; ikincisi de buraların özel bekçiler tarafından korunduğu için güvenilir alanları teşkil etmesidir. (Ergenç: 33) Bu konuda 1766'da matematikçi ve topograf olan Carsten Niebuhr adlı Alman bir gezgin Halep'ten Konya'ya geldiğinde kervanda Rum yolcuların da olduğunu belirtir ve şehrin plânını betimlemiştir. Şöyle ki, Konya'nın 7 giriş kapısı var: *Pazar kapısı, Yeni kapısı, Erdaş kapısı, Çimse kapısı, ..., Yapulag kapısı, Narende kapısı...Konya'da 11.000 kadar nüfus vardır. Bunların 300'ü Ermeni, 50'si Rum(Sille Rumları) her gün Konya'ya ticaret için gelip giderler*, diyerek kentin nüfus yapısına ve ticarî mahiyetine de değinir. (A. Erdoğan: 256; Göyünç, 1998: 78)

B. Ticaret Yolları

1. Ulaşım

Anadolu, tarihî yolların kavşak noktasında kurulmuş bir uygarlık merkezidir. Tarih boyunca önemli bir medeniyet merkezi olan Konya, dünyanın iki eski kıtası olarak kabul edilen Asya ve Avrupa'nın kesiştiği bir yer olan Anadolu'nun ortasında küçük ve büyük çaplı güney-kuzey ve doğu-batı eksenli tarihî geçiş yollarının merkezinde bulunmaktadır. (Darkot: 842)

Konya ulaşım açısından transit noktasında bulunduğu için Selçuklu Dönemi'nde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de önemini korumaya devam etmiştir. Konya, coğrafyanın bahsettiği imkanlara sahip bir şehirdir. Bu yönüyle Konya, tarihî ticaret yollarının kesiştiği ve ticaret mallarının değiş-tokuş yapılarak el değiştirdiği önemli tarihî ticaret merkezlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Konya, Orta Anadolu steplerinin güneyinde, topografik şartlarının uygunluğu sebebiyle, en eski yol şebekesinin içinde yer almıştır. *Bursa'dan başlayıp Kütahya- Karahisar-Akşehir-Konya-Adana'dan geçerek, Halep ve Şam'a ulaşan bu yol, aynı zamanda Konya'yi başta merkez İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı şehirlerine bağlıyordu. Suriye'den Anadolu'ya gelen bir başka ticaret yolunun geçtiği Kayseri, Aksaray üzerinden Konya'ya bağlantılı idi. Osmanlıların, Arap ülkeleri ile münasebetlerini temin ettikleri bir başka yol da, Antalya-Alanya deniz yolu idi.* Bu yolun kontrolü Karaman Eyaleti ve dolayısıyla Konya tarafından yapılıyordu. (Ergenç, 2012: 31- 32)

Daha önceden de bahsettiğimiz üzere Orta Çağ'da Hindistan deniz yolunun keşfi, İpek Yolu ticaretini başka istikamete kaydırды. Böylece Orta Asya ve Hindistan'a giden İpek Yolu, Anadolu'dan geçmeyecekti. Konya şehri, Avrupa'dan gelip, Asya'ya giden İpek Yolu üzerindediydi. Bu da Konya şehri gibi, Anadolu'daki diğer ticarî şehirleri de etkilemiştir.

Konya, Tarihî İpek Yolu'nun batı kanadını oluşturan *Tebriiz-İzmir-İstanbul* ve hakeza tarihî Baharat Yolu olan *İstanbul-İzmir-Şam-Bağdat* güzergâhının üzerinde bulunmaktadır. Anadolu'yu çapraz kateden bu eski yol, Osmanlılar zamanında Bursa'nın iktisadî bir merkez olarak yükselmesinden sonra tali yollarla beslenerek büyük bir önem kazanmıştır. (İnalçık, 1960: 46) Ayrıca kuzey-güney eksenli tarihî ticaret yolu Sinop'tan başlayarak buradan geçer ve güneyde, Akdeniz sahillerinde Antalya ve Alanya limanları ile Kıbrıs-Mısır ve batıdan Doğu Akdeniz'e gelen ticaret yollarına ulaşır. (O. Turan, 1993: 358- 363)

Konya, Üsküdar'dan Şam'a kadar uzanan Anadolu'nun sağ kolu üzerinde bulunmaktadır. (Aykut, 1984: 198) Bu yol ana yoldur. Bu yol üzerinde tali yollar vardır. *Konya-Ankara*, *Konya-Aksaray-Kayseri*, *Konya-Alanya*, *Konya-Karaman-Mut-Silifke* tali yolları bulunmaktadır. Konya'ya diğer bir yol da *İznik'ten başlayan ve Pınarbaşı üzerinden gelen yoldur*. (Soyucak, 1997: 17)

Dolayısıyla Konya, her yönden gelen yolların geçtiği transit merkezi idi. Osmanlılar zamanında sağ kol güzergâhında, *İstanbul'dan başlayarak Anadolu ve kutsal topraklara doğru devam eden bir hat üzerinde yer almıştır*. Osmanlı Devleti'nin haberleşme, ticaret, askerî sefer, hac seferi, devlet memurlarının görev yerlerine salimen ulaşmaları amacıyla belli güzergâhlar üzerinde *menziller ve konaklama tesisleri* bina ettikleri bilinir. (Çaycı, 2006: 115) Bunlardan en önemlileri, yukarıda sözünü ettiğimiz büyük şehirler ve ülkelerarası ticaret yollarına açılmakta ve muhtemelen şehir içindeki yol sisteminin bağlantılı bulunduğu kapılar da bu güzergâha dayanmakta idi. Anadolu'ya gelen hemen her seyyah Konya'ya da uğramış *Gez dünyayı gör Konya'yı demiş, dedirtmiştir*. Onsekizinci yüzyıla gelinceye değin ve sonrasında çok sayıda seyyahın geçiş güzergâhı olan şehir hakkında verdikleri malumat önem arz etmektedir.

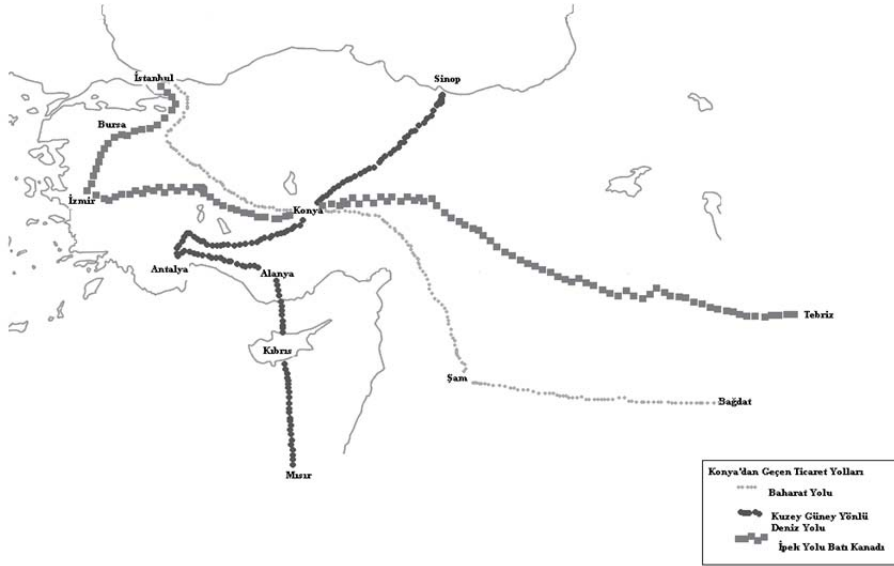
Bunlar arasında detaylı bilgi verenlerden birisi olan İbn Batuta, ondördüncü yüzyılda şehre uğramış ve ulaşım serüveni şöyle gerçekleşmiştir. Anadolu'ya Lazkiye'den bindiği bir Ceneviz gemisi ile gelmiş, Alanya'da karaya çıkmıştır. *Antalya-Burdur-Eğirdir-Göhisar-Acıpayam (Karaağaç)*, *Denizli-Tavas* üzerinden Milas'a geçmiştir. Buradan

ise hiçbir güzergâh belirtmeksizin Konya'ya ulaştığını belirten seyyah Konya hakkında bilgiler vermiştir. (Aykut, 2004: 37; A. Erdoğan: 243)

Fransız seyyah *Pierre Bellon*, *Filistin ve Suriye üzerinden Anadolu'da ilk olarak Antakya ve İskenderun'u sonra Ceyhan ırmağını, Antik Misis'i geçerek Adana'ya buradan Ereğli ve Konya'ya ulaştığını* belirtir. (Bellon: 78; A. Erdoğan: 249)

Fransız *Paul Lucas*, 1705-1707 tarihleri arasında Anadolu'ya ikinci seyahatinde Konya'ya uğramıştır. *Şehre Karapınar üzerinden eriştiklerini 2000 kişiyi barındıracak konaklama kışlaları bulunduğunu sayısının 4 tane olduğunu belirtir. Şehre gelirken sağda ve solda kasabalar gördüğünü ama bunlara ulaşmak için ana yoldan içeri girmek gerektiğini* belirtir. (Lucas: 38; A. Erdoğan: 252)

Onyedinci yüzyıl sonlarında yaşayan *Bahri* adlı müellif, Üsküdar'dan Şam'a gerçekleştirdiği seyahatinde Konya'ya ulaşım hakkında; "*İrişdik Konya'ya 17 günde, 2 gün oturak ittik anda biz*" diyerek ulaşım koşulları hakkında da bilgi vermiştir. (Coşkun, (-): 15-16) Bu bilgiler ışığında belirli bir sefer güzergâhı bulunduğunu ve bu yola bağlanan tali yollarla tacirlerin Konya üzerinden seferlerini gerçekleştirdiklerine şahit oluyoruz.

Harita 3: Konya'dan Geçen Ticaret Yolları (Çizen: Rümeyza KARS)

2. Taşımacılık ve Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü

Ticarî faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı bir coğrafyada var olan Konya, tüccarların ulaşımını sağlama açısından önem arz eden bir konuma sahip bulunmaktaydı. İstanbul'dan güneydeki Osmanlı topraklarına giden yol üzerinde oluşu şehrin gelişmesini de olumlu yönde etkilemiştir. Konya, Anadolu'nun hemen merkezinde ve anayol üzerinde bulunduğundan birçok Osmanlı padişahı seferlere giderken buradan geçmiştir. (Baykara, 2002: 186-187) Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Konya, Anadolu'nun büyük sayılabilecek şehirleri arasında yer almaktaydı.

Sefer güzergâhında yer alması, Mevlana Celalaeddin Rumi'nin türbesinin ziyaretgâh olarak önem arz etmesinden ileri gelmekteydi. Ayrıca yol üzerine konuşlanan menzil, derbent, hanlar seferilerin ihtiyacına karşılık verecek şekilde organize edilmekteydi. Nitekim Konya ve civarındaki mevzilerde kervanların, yolcuların, ulakların güvenli yolculuk yapabilmelerini sağlayan konaklama istasyonları hükmündeki *menzilhaneler* yaptırılmıştır. (Doğan: 46; Aykut: 183)

Bu menzilhaneler, memurların, elçilerin seyahatinde konaklama, ağırılanma ve korunmasında kullanılmışlardır. Askerî kuvvetlerin konaklama yeri olarak kullanıldığı gibi iâşe ambarı fonksiyonunu da yerine getirmişlerdir. Bu sayede ordunun sefer sırasında zahire ihtiyacı giderilmiş olmakta idi. Bunun yanında da menziller, seferlerde reyanın mallarını getirip satabilecekleri bir ticaret merkezi hüviyetiyle iktisadî hayata canlılık kazandırmışlardır. (Aykut: 184)

Hac Seyahatnamesi yazarlarından es-Seyyid Mustafa Niyazi es-Sadi, H.1272/M. 1855 tarihlerinde kaleme aldığı eserinde İstanbul-Mekke arasındaki menzillerden bahsederken Konya menzilleri arasındaki mesafeye de değinmiştir. *Akşehir-Ilgın: 9 saat, Ilgın-Ladik:12 saat, Ladik-Konya: 9 saat, Konya-İsmil: 12 saat, İsmil-Karapınar: 12 saat, Karapınar-Ereğli: 12 saatlik* mesafede menzillerin varlığına işaret eder. (es-Seyyid Mustafa Niyazi, 1272: 16-18) Belirli mesafelerle sefer güzergâhı üzerinde inşa edilen bu kuruluşlar hem güvenlik hem de ekonomik gelir sağlama amacına hizmet etmekteydi.

Osmanlı ordusunun bir veya ihtiyaca göre daha fazla konakladığı sefer menzillerinde devletin ne şekilde zahire ve diğer ihtiyaç maddelerini organize ettiği, günlük ihtiyaçların karşılanması için Orducu esnafının nasıl bir fonksiyon üstlendiği ve sefer menzillerinde oluşan ekonomik faaliyetin nasıl şekillendiğine değinecek olursak; Osmanlı ordusu sefer için toplandığı sahradan, muharebe sahalarına kadar her gün bir menzil ilerlerken her

menzilde ihtiyaca göre konaklamaktadır. Bu mekânlardaki organizasyon, bol emtia, rahat ve huzur seferin neticesine tesir edebilecek kadar önemlidir. Bu miktardaki zahirenin menzilde hazır bulundurulması, aynı zamanda önemli bir nakliye organizasyonunu da gerektiriyordu. Tonlarca hayvan ve insan yiyeceğinin zamanında menzillerde hazır durumda bulundurulması hayati öneme sahipti. (Tekeli, 1971: 5.)

Sefere çıkacak ordunun çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanması için bir takım görevlilere ihtiyaç vardı. Bunlar genel olarak *orducu* olarak adlandırılan esnaflardan oluşuyordu. Ordunun levazım hizmetlerini görecektiği kişiler, ülkenin çeşitli bölgelerinden ihtiyaç nispetinde temin edilir ve bu işlerden ilgili yerlerin kadıları sorumlu olur idi. (Türkmen, 2009: 74) Ordunun ihtiyacının temin edilmesinde durak mahiyetindeki menzillerin önemi apayrı olsa da ihtiyacı gideren Mükarî menzilci taifesinin önemi yadsınamaz bir boyuttadır. İlgili bir ferman, dergah-ı mualla çavuşlarının kentteki ikametleri esnasında iaşelerinin sağlanması talebi hakkındadır. (KŞS, nr. 51, s. 269, h. 3; H. 1141/ M. 1728) *Şark Seferi* dolayısıyla ordunun konuşulduğu Konya menziline zahire toplanması hakkındaki bir ferman ile (KŞS, nr. 51, s. 270, h. 1; H. 1141/ M. 1728) Konya menziline 3000 esedî kuruşa kiraya verilmesi hakkında başka bir belgede bulunmaktadır. (KŞS, nr. 38, s. 3, h. 1; H. 1112/ M. 1699) Karapınar menziline işletmesi ile ilgili bir mesele de bu dolaylarda bulunan bir menzilin varlığına rastlıyoruz. (KŞS, nr. 57, s. 40, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Sefer-i Hümayun için hazırlık yapılması hakkında bir ferman yollanan Konya'da Konya valisi Mustafa Paşa'ya hitaben, İran canibine gerçekleştirilecek sefer için Ilgın ve Keçiborlu ve Gönen ve Eğridir kazalarından Ilgın menziline nakil ve mevcut ettirilmesi gereken arpa, saman talebi söz konusudur. (KŞS, nr. 57, s. 159, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Ilgın'da bulunan başka bir menzilin varlığına şahit olduğumuz belgede miktarı belirtilen zahirenin sefer öncesi ilgili kazalardan tedarik edilip Ilgın'daki menzilde hazır bulundurulması emrolunmuştur.

Sefer için mühimmat naklini gerçekleştirecek yük hayvanlarına olan ihtiyacın da Konya'dan karşılandığını örnekleyen bir belgede; Tiflis taraflarına gönderilecek sefain ile Trabzon'a gönderilecek cephe ve tophane mühimmatı ve zahire türleri Trabzon İskelesi'ne dahil olduktan sonra mükarî develeriyle karadan naklettirmek için Karaman Eyaleti'ne vaki kazalardan 750 mükarî deve kiralanması istenilmiş, her biri için 30 kuruş mübaşir Yusuf Ağa eliyle deve sahiplerine teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 49, s. 173, h.1; H. 1130/ M. 1718)

Rusya ile bu dönemde Osmanlı Devleti'nin arasında devam eden savaşlarda sefer güzergâhlarından yük hayvanlarının tedarik edildiğini öğreniyoruz. İlgili başka bir belge ise; Moskov keferesi üzerine yapılacak sefer amacıyla istenen mükarî develer için sefer güzergâhında yer alan Konya'dan her res' deveye 43'er kuruşdan 250 kuruş bedelin Deve Ağası'na teslim olunduğu hakkındadır. (KŞS, nr. 53, s. 1, h. 7; H. 1149/ M. 1737)

Konya'da bu türden hayvan kiralama işlemlerine o kadar sıklıkla rastlanmaktaydı ki halkın mükarî lik adını verdikleri bir meslek kolu geliştirdikleri ve bu yolla önemli ekonomik gelir temin etmişlerdir. Sefer için Konya'dan talep olunan 358 adet mükarî deve Kaza-i Konya, Larende, Erikli, Eskiil, İnsuyu, Turgud, Gaferyad, Aladağ, Kaza-i Türkmenan-ı Bozulus'tan tedarik olunmasına dair (KŞS, nr. 54, s. 5, h. 2; H. 1151/ M. 1739) bu belgede adı geçen civardaki ahalinin *mükarîlik* adı verilen meslek grubu mensupları olduğu çıkarımında bulunabiliriz. Bu dolaylarda yer alan geniş otlaklar yük hayvanlarının yetiştirilmesinde önemli bir etken olmalıydı.

Taşımacılığın mükarîler aracılığıyla gerçekleştirildiğini biliyoruz. Konya'da sefer için bu taifelerden at, deve kiralandığına dair belge örneklerinden bahsettik. Bunun yanında tüccarların kervanlar halinde uğradıkları kentte taşımacılıkta yine bu işle uğraşan zümrelerden istifade ettikleri de aşikârdır. Beygir fiyatları tüccarların taşımacılık işlemleri esnasında 1119/1707'de 20 kuruş olarak belirtilmektedir. (KŞS, nr. 43, s. 76, h. 3; H. 1119/ M. 1707)

Tüccarlar zaman zaman kendi imkanlarıyla taşımacılık işlevini yürütmekteydiler. Kafile halinde yolculuk yapmanın daha emniyetli olduğu düşünülerek kendi yük hayvanlarıyla bu kafilelerde yer alan tüccarlara rastlıyoruz. Bu taifelerden istifadeyle taşımacılık yapıldığını örnekleyen bir belgede; Mustafa ibn-i Hasan Ağa'nın kölesi Abdullah ve mükarî taifesinden Bekir; Aslen Bursa'da yaşayan Diyarbakirli Mustafa'nın, ticaret eşyasını kendi develerine yükleyip mükarî eşliğinde Konya'ya getirme niyetindeydiler. (KŞS, nr. 41, s. 55, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

Konya-İzmir arasında ticarî anlamda bir hareketliliğin söz konusu olduğunu bu güzergâhta yolculuk yapan mükarî nin varlığından öğreniyoruz. Şöyle ki, es-Seyyid Mehmet adlı şahıs devecilik mesleğiyle uğraşmaktadır. İzmir'e gidip gelmesi esnasında kervanında yer alan Konyalı es-Seyyid Ali'den taşıma bedeli olarak kalan 12 kuruşluk borcun talep etmekteydi. (KŞS, nr. 53, s. 84, h. 2; H. 1149/ M. 1737)

Halep-Konya arasındaki irtibat hakkında bilgi edindiğimiz ve bu güzergâhta da mükarîlerden istifade edildiğini örnekleyen bir belge; Halep'te Harem köyünden mükarî el-Hac Murat ibn-i el-Hac Kasım'ın; Konyalı el-Hac Şaban ibn-i Veli ile aralarında geçen bir taşıma bedeli hakkındadır. Söz konusu taşıma olayı, Halep'te başlamış Konya güzergâhında son bulmuştur.

Halep'ten Konya'ya gittiklerinde her kantarına 9 kuruş vermek üzere Şaban, 7 kantar yükünü kardeşi Ahmet ile mükarî el-Hac Murat'ın davalarına yükleyip yola çıkmışlardır. Konya'ya geldiklerinde Şaban ile aralarında yaptıkları yeni bir anlaşma gereği taşıma bedeli olarak 8,5 kuruşluk 1 bütün ve 1 yarım sarığı el-Hac Murat'a vermiş ve böylece aralarında sulh edilmiştir. Şaban'ın 7 kantar yükünü 8,5 kuruştan kafiledeki diğer yolculardan da el-Hac Mehmet'in 3 yükünü ve Mahmut ibn-i el-Hac Mehmet'in 3 yükünün kiralalarını aynı bedel üzerinden tamamen kendilerinden aldığı ve alacağına kalmadığı hakkında bilgi ihtiva etmektedir. (KŞS, nr. 39, s. 100, h. 3; H. 1113/ M. 1701)

İzmir-Konya arasında gerçekleştirilen ticarî ürün nakliyatında da mükarîlerden istifade edildiğini belirtmiştik. İlgili bir belgede bu güzergâhta Yemen'den getirilen kahvenin ülke içerisine naklinin İzmir üzerinden Konya yönünde gerçekleştirildiğini saptayabilmekteyiz. Konya Kasap Sinan Mahallesi'nden es-Seyyid Mustafa ibn-i Mehmet, deveci taifesinden Asayir Türkmen Cemaati'nden olan Kel Ali ibn-i Abdinin develerini İzmir'den Konya'ya belirli bir miktardaki eşyanın nakli için kullanılmıştır. Uşak kazasında Cafer Ağa Sarayı adlı mahalde es-Seyyid Mustafa'nın izni olmadan Ali, arkadaşları İbrahim, Mehmet, Vasıl, Hüseyin ile 103 vukiyelik Yemenî kahveyi zayi etmişlerdi. Zayi olan kahve bedelinin es-Seyyid Mustafa'ya teslim edilmesi hususunda Ali, uyarılmıştır. (KŞS, nr. 57, s. 63, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

Mükarîlerin aynı zamanda köle ticaretiyle uğraştıkları da bilinmektedir. Aynı zamanda Mısır'dan İstanbul'a yapılan hazinenin naklinin Konya üzerinden mükarîler aracılığıyla gerçekleştirildiğini örnekleyen başka bir belgede; Mısır'dan İstanbul'a giden hazine-i hümayun kafilesinden es-Seyyid Ebubekir Çavuş, Konya'dan katırcı taifesinden Arap Ali ibn-i Abdi arasında gerçekleşen bir olayda Ali, Humus kasabasında hizmet ederken aynı zamanda köle ticaretiyle de uğraşmaktadır. İstanbul'da bulunduğu esnada Abdullah adlı köleyi Ebubekir Çavuş'a 60 kuruşa satmıştır. Ancak Abdullah bir süre sonra firar etmiş ve Ebubekir Çavuş'un malından 41 kuruş, 1 rub' kıymetli altın kakmalı ve sim kakmalı 2 adet fitilli tufengi

çalarak yeniden Arap Ali kafilesiyle Konya'ya hareket etmiştir.(KŞS, nr. 57, s. 52, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

Taşımacılık faaliyetinin kervan halinde gerçekleştirildiğini ve güvenliğine de ayrı bir ehemmiyet verildiğini, güven duyulmayan kişilerin kervana dahil edilmediğini örnekleyen bir belgede; Adana'dan Konya'ya giden bir kervana sonradan katılmak isteyen Arab Ömer ibn-i Abdullah, mübaşir Mehmet Ağa mübaşeretiyle, Hacı Mehmet ibn-i Ali, Molla Ahmet ibn-i Hacı Mustafa, Hacı Mehmet ibn-i Süleyman ile bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Arab Ömer, "*Davadan 8 gün önce Karapınar kazasında bu şahıslar kervan olmuş giderken ben yanlarına vardığımda bana bu şahıs hürsüz casusudur dediler, at- besat ve malıma zarar verdiler.*" diyerek sulh için 75 kuruş talep etmiştir. Kendisine bu bedelin ödenmesi üzerine anlaşmazlık son bulmuştur. (KŞS, nr. 53, s. 125, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Konya, Hac yolculukları açısından da önemli bir konumda bulunuyordu. Konya Arapları, çöl şartlarını bilen kişiler olduklarından hacca gidecek olan şahısları belli bir ücret karşılığı develeriyle götürüp getirirlerdi. Arap el-Hac Süleyman ibn-i Abdullah, bu işi kendisine ait 19 deve ile yapıyordu. (KŞS, nr. 52, s. 34, h. 3; H. 1142/ M. 1730) Üsküdar'dan Şam-ı şerif'e varıp gelinceye kadar yol üzerindeki hacıların muhafazası hakkında kent yetkililerine bir ferman yollandığını başka bir belgeden öğreniyoruz. (KŞS, nr. 57, s. 148, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Konya'ya böyle bir ferman suretinin gönderilmiş olması, şehrin hac, hacılar ve hac ticareti açısından önemli olduğunu gösterir.

Hac güzergâhı, Konya'dan başladığında *Adana-Ayntab-Halep-Şam-Hicaz* olarak devam etmekteydi. Bu durum Konya ve Ayntab kentlerinin hac güzergâhı niteliğiyle de ortak özelliğe sahip olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bu güzergâhı takip etmemize imkân tanıyan bir vesika, Konya'da Müşki Mahallesi'nden olup hac dönüşü esnasında Şam'da vefat eden el- Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ahmet'in ölmeden önce vasi tayin ettiği el-Hac Mustafa aracılığıyla mallarının varislerine teslim olunması hakkındadır. (KŞS, nr. 51, s. 130, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

C. Ticarî Mekânlar

1. Esnaf Çarşıları ve Pazar Yerleri

Ticarî yolların güzergâhında bulunan Konya'nın ticarî mekânları olan çarşı ve pazar yerleri kesin sınırlarla mesken alanlarından bağımsız olarak

gelişmiştir. (Odabaşı: 88) Aynı meslekten olan esnaf genellikle *sûk* denen çarşıların bulunduğu sokaklarda toplu halde bulunurlardı.

Kayseri, Konya, Tire ve Tokat gibi canlı ticaret merkezlerinde bu işe ayrılmış sokak ve avlular vardı. (Faroqhi, 1994: 40) Çarşılar, Alaaddin Tepesi'nin doğu ve güneyindeki saha ile dış kalenin At Pazarı kapısı dışında toplanmış durumda idiler. (Küçükdağ, 1989: 24) Konya'da deri işlemeyle ilgili zanaatlar çok daha sık görülmektedir. Tekstille ilgili zanaatlar da gelişmiş olup bunlar arasında en çok boyacılıktan söz edilmektedir.

İbn Batuta, 1329-1330 tarihleri arasında Konya'yı ziyaret ettiğinde *Konya, büyük ve gelişmiş bir şehirdi. Caddeleri geniş, çarşısı düzenliydi. Küçükbaş hayvanlar buradaki pazarlarda mevcuttu. Konya şehri kapalı kent şeklindeydi. Çarşı, pazarlar surların içinde yer alıyordu. Ticaret yapılarını meydana getiren çarşı ve pazarlar; Alaaddin Tepesi civarında bulunuyordu. Şehir geliştikçe çarşı-pazar mevkii sur dışına taşmıştır.* ifadelerine yer vermiştir. (Aykut, 2004: 211) Evliya Çelebi ise *Sipah Pazarı, Saraçhanesi, Tahta Kalesi mamur ve süslüdür*, ifadeleriyle şehrin ticarî mekânlarının mevcudiyetine değinir. (Kahraman ve Dağlı- III, 1999: 270)

Konya'da kentsel dokunun oluşmasında vakıfların da apayrı bir yeri bulunmaktaydı. Nitekim, Osmanlı Devleti'nde çarşı, pazar, han, bedesten gibi yapılar vakıf müessesesinin çatısı altında birleştirilmekteydi. Vakfedilen gayri menkullerin bir kısmı doğrudan hizmet için kullanılmış, bir kısmı ise kiraya verilmiş ve elde edilen kira geliri vakfın hizmetlerinde değerlendirilmiştir. *İcare, belirli bir menfaati muayyen bir ivaz karşılığında satmak* şeklinde tanımlanmaktadır. Kira hususunda kiralayana *mucir*, kiracıya *müstecir*, kiralananana *mecur* ve kira bedeline *ücret* ya da *icar* denilmektedir. (Cin, 1989: 224)

Bu bağlamda Konya'da, Ayntab ve Ankara'da pek çok dükkan vakıf malıydı. Kimi zaman kiracılar başlangıçta yüklü bir meblağ ödeyerek mülk üzerinde miras bırakabilecekleri bir tasarruf hakkı edinirlerdi. (İnalçık, 2004: 701)

Vakfa devamlı bir gelir getirmek üzere tahsis edilen paralarla ev,han,arsa gibi gayrimenkuller alınmış biriken sermaye bu şekilde ekonomiye kazandırılmış, kişilerin elinde biriken servetler vakfedilme cihetleriyle atıl olmaktan çıkarılmış, ayrıca bu varlıklardan elde edilen kira gelirleri vakfın giderlerine sarf edilmiştir. (İ.Kurt, 1996: 4) Oldukça farklı bir ticarî yapı türü ise eskiden özel mülk sahipleri tarafından vakıflara bırakılan dükkanlardır. Büyük vakıflar ise genellikle sıralar halinde dükkan yaptırırlar ve kiraya verirlerdi. Vakfedilen menkullerden ise eşyalar doğrudan hizmet

için kullanılmış, vakıf malı olan dükkanlar kayıtlarda çoğunlukla üzerinde buldukları sokağın adıyla belirtilmektedir. (Faroqhi, 1994: 37- 39)

Konya’da onsekizinci yüzyılın ilk yarısında yer alan çarşı ve pazarların mahiyetine değinecek olursak; Selçuklu devri çarşısının bulunduğu bu alan, Osmanlı belgelerinde *Tahte’l-Kal’a*, *Sipahi Pazarı* ve *Eskipazar Sûku* olarak tanımlanmaktadır. Şehrin ticarî faaliyetinin en yoğun olduğu yer şüphesiz Konya Kalesi’nin, At Pazarı kapısından Mevlâna Celaleddin’in türbesine kadar olan yerdir. Pek çok sicil kaydında bu bölgeden söz edilir. (KŞS. nr. 41, s. 124, h. 4; H. 1116/ M. 1704; nr. 42, s. 48, h. 1; s. 157, h. 3; H. 1117/ M. 1705; nr. 51, s. 27, h. 3; H. 1140/ M. 1728; nr. 52, s. 226, h. 2; H. 1142/ M. 1730)

At Pazarı Çarşısı/Pazar yeri: At Pazarı kapısı dışında bugünkü Kapı Camii civarında idi. Bu çarşıda at ve merkep pazarları bulunuyordu. *Mutaflar, demirciler, semerciler, kasaplar çarşıları* bu çevrede yer alıyordu. (Küçükdağ, 1989: 28) Ayrıca bu mevkide *Nalbant, Bakkal, Tağlik(Anahtarıcı), Berber, Attar, Terzi* dükkanlarının bulunduğunu da sicillerden öğreniyoruz. (KŞS, nr. 39, s. 22, h. 1; H. 1113/ M. 1701; nr. 40, s. 41, h. 2; s. 43, h. 2; H. 1114/ M. 1702; nr. 41, s. 96, h. 3; H. 1116/ M. 1704; nr. 48, s. 143, h. 3; s. 188, h. 1; H. 1130/ M. 1718) Özer Ergenç, At Pazarı’nın aynı zamanda Sipahi Pazarı olduğunu belirtir (Ergenç, 1995: 34) Fakat bu bilgi doğru değildir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Sipahi Pazarı tarih içerisinde sıklıkla yer değiştirmiş ve muhtelif bölgelerde aynı ismi koruyarak faal olmuştur. İleride Sipahi Pazarı üzerinde ayrıca durulacaktır. Mevkii olarak bakıldığında At Pazarı; Konya şehrini çevreleyen tarihî surların oniki kapısından biri olan ve Kapı Camisi ile Aziziye Camisi arasında ve biraz güneyde yer alan At Pazarı kapısının hemen dışındadır. At Pazarı Kapısı, bugünkü Larende Caddesi’nin başlangıcı ile Tevfikiye Caddesi’nin sonundaki meydana açılan yerde, Vakıflar Çarşısı’nın doğusunda idi. (Uz, 2010: 300) Fakat bu bölge Osmanlı devrinde, ticarî anlamda o kadar gelişmiştir ki kapının iç kısmı da yoğun şekilde ticaret amacı ile kullanılmıştır. Pek çok esnaf çarşısının yanı sıra şehiriçi hanlarından birçoğu da bu bölgede faaliyet göstermiştir. İlgili bir belgeye göre; At Pazarı kapısı hâricinde bir yangın çıkmış ve burada bulunan dükkanlar yanmıştır. (KŞS, nr. 56, s. 124, h. 2; H. 1155/ M. 1743)At Pazarı kapısı çevresi belirtildiği üzere tarihî Konya şehrinin ticarî faaliyetlerinin adeta kalbi gibidir. At Pazarı’nın dahilinde ve haricinde birçok dükkan olduğu gibi, belgelerde *sûk* diye anılan ve aynı işi yapan esnafın çarşıları da burada bulunmaktaydı.

Helvacılar Sûku: At Pazarı'nda bulunmaktadır. (KŞS, nr. 48, s. 192, h. 1; H. 1130/ M. 1718; nr. 56, s. 28, h. 1; H. 1155/ M. 1743) Helvacı dükkanlarının bulunduğu bir mevkidir.

Muytablar/Mutaflar Sûku: Keçi kılından elde edilen dokumaların mutaflar tarafından yapıldığı bilinir. Keçi kılından kıl eşya ve çul dokuyan esnafın bulunduğu çarşı da *Mutaflar Sûku* olarak anılmakta idi. At Pazarı ile Debbağhane arasındadır. Mutaflar Mescidi de bu çarşıda bulunuyordu. (Küçükdağ, 1989: 29; KŞS, nr. 39, s. 31, h. 4; H. 1113/ M. 1701; nr. 55, s. 16, h. 3; H.1153/ M. 1741)

İplikçi Camisi'nin Bedesten'e bakan cephesinin biraz doğusunda idi. (Oğuzoğlu, 1980: 16; Ergenç, 1995: 38) Onsekizinci yüzyılın başlarında mutaflar, Aziziye Camisi'nden Mevlana Türbesi'ne giden caddenin üzerinde sıralanan dükkanlarda faaliyet göstermişlerdir. (Keşmir, 2004: 403) Mutaflar dükkanı satışına konu olan belgelerde bu çarşının adına rastlanmaktadır. (KŞS, nr. 39, s. 22, h. 1; s. 47, h. 3; H. 1113/ M. 1701) Kentte dokumacılık için gerekli iplik, Müslüman ve gayrimüslim iplikçi esnafınca imal ediliyor, satışını ise üyeleri arasında yine Müslim ve gayrimüslimlerin bulunduğu cüllahlar yapıyorlardı. Bu esnaf atların eğeri altına çul, at ve eşeklere palan, kolan, yem torbası, köylü erkekler için pantolon, kadınlar için örtü dokuyup satarlardı. (Küçükdağ, 1989: 32)

Kürkçüler Sûku: Sipahi Pazarı ile Kuyumcular Çarşısı arasında, İplikçi Camisi civarında olmalıdır. (Küçükdağ, 1989: 27) Çünkü 4 Kasım 1713 tarihli bir dükkan satışı kaydında kürkçü dükkanları kuyumcularla beraber anılmaktadır. (KŞS. nr. 46, s. 245, h. 3; H. 1125/ M. 1713)

Uzun Çarşı (Sûk-ı Tavîl): Şehrin ticarî anlamda en yoğun olduğu bölgelerinden birisi de Bedesten ve İplikçiler Camisi'nden At Pazarı'na kadar uzanan Uzun Çarşı'dır. (Oğuzoğlu, 1980: 20) Uzun Çarşı'nın kendisinde sağlı-sollu muhtelif dükkanlar vardır. Bu dükkanların yanı sıra Uzun Çarşı'ya dik açılan sokaklarda faaliyet gösteren esnaf çarşıları da vardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu çarşılar şunlardır:

Attarlar Sûku: Attarlık, güzel koku, iğne, iplik türü satan esnaf kolu idi. At Pazarı kapısı içinde Alaca Han ile yan yana bulunuyordu. (Küçükdağ: 26) Attarların çoğunluğunun burada yer aldığını sicillerden öğreniyoruz. Konya sur kapılarından At Pazarı Kapısı ile Aksaray Kapısı arasında bir yerdedir. (KŞS, nr. 42, s. 164, h. 2; H. 1117/ M. 1705; nr. 44, s. 47, h. 3; s. 60, h. 2; H. 1121/ M. 1709; nr. 45, s. 73, h. 1; H. 1127/ M. 1715)

Arasta/Haffaflar Sûku: Hacı Hasan Camii yakınında idi. Burası ayakkabı dikicileri ile yapılmış ayakkabı satan esnafın çarşısıdır. Arasta'da külahçı ve saraç dükkanları mevcuttu. (KŞS, nr. 46, s. 199, h. 2; H. 1125/ M. 1713) Ayrıca çilingir dükkanı hibe edilmesine dair bilgi edindiğimiz bir belgede de mevki adı olarak geçer. (KŞS, nr. 48, s. 128, h. 1; H. 1130/ M. 1718) Bu mevkide yer alan bir haffaf dükkanı Türbe-i Celaliye Vakfı akarı olup, kirası senede 10 cedit akçe olarak belirlenmiştir. (KŞS, nr. 48, s. 160, h. 3; H. 1130/ M. 1718; nr. 55, s. 129, h. 2; H. 1153/ M. 1741)

Postalcılar Sûku: Haffaflarla birlikte Hacı Hasan Camii yakınında olmalıdır. Çünkü bu iki esnafın işi birbirine yakın kabul ediliyordu. Mevkii olarak bu çarşının adına rastladığımız bir belge bulunmaktadır. (KŞS, nr. 40, s. 39, h. 2; H. 1114/ M. 1702)

Eski Bazar Çarşısı: Selçuklu dönemi çarşılarından olduğu için bu isimle anılıyordu. Belgelerde Eski Bazar Çarşısı'ndaki dükkanlar kale ve kale hendeğine sınır gösterilmektedir. (KŞS, nr. 48, s. 168, h. 4; H. 1130/ M. 1718) Muhtemelen Alaaddin Tepesi'nin doğusunda bulunuyordu. Bu çarşıda bakkal, nalbant, kasap ve demirci dükkanları yer alıyordu. (Küçükdağ: 25; KŞS, nr. 39, s. 132, h. 2; H. 1113/ M. 1701)

Çömlekciler Sûku: At Pazarı kapısı dışında Buğday Pazarı'nın karşısında idi. (KŞS, nr. 40, s. 152, h. 2; H. 1114/ M. 1702; nr. 46, s. 32, h.1; H. 1125/ M. 1713; nr. 49, s.16, h.1; H. 1130/ M. 1718; nr. 57, s. 165, h. 2; H.1162/ M. 1750) Sille'de yapılan testiler buradaki dükkanlarda satılırdı. (Küçükdağ: 29)

Kutucular Sûku: Çömlekciler Çarşısı'nın bitişiğinde bulunmaktadır. Çıkrıkçı dükkanı satışında mevki olarak bir belgede adı geçer. (KŞS, nr. 53, s. 16, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Sipahi Bazarı: Osmanlı devri Konyası'nın en eski çarşılarından birisidir. Sicillerde çok sık adı geçen Sipahi Pazarı, Kürkçü Çarşısı yakınında bulunuyordu. (KŞS, nr. 49, s. 177, h. 4; H. 1130/ M. 1718; nr. 53, s. 136, h. 4; H. 1149/ M. 1737) Tahte'l-kal'a Camii, Sipahi Pazarı yakınında gösterildiğine göre bir tarafı Tahte'l-kal'a Çarşısı'na dayanan bu Pazar, Hacı Hasan Camii ile Kürkçü Mescidi arasında bir sokakta olmalıdır. (Küçükdağ, 1989: 25) Sipahi Pazarı'nda koltukçu da denilen dellalın halı ve kilim gibi eşyayı açık artırma ile sattığına bakılırsa burası mahkeme kararıyla malların müzayede usulü ile satıldığı *Sûk- ı sultaniye* olmalıdır. (KŞS, nr. 45, s. 233, h. 2; H. 1127/ M. 1715; nr. 53, s. 168, h. 2; H. 1149/ M. 1737)

Sultan Alaaddin Vakfı gelirleri arasında yer almaktadır. İlgili bir belge Tahte'l-kal'a'da Sipahi Pazarı'nda vaki Alaaddin Vakfı'na tabi 4 dükkan 40 cedit akçeye el-Hac Ahmet'e 93 kuruşa satışını ihtiva eder. (KŞS, nr. 48, s. 138, h. 5; H. 1130/ M. 1718) Başka bir belge, Sultan Alaaddin Vakfı'na 10 akçe kira bedeliyle dükkan hissesinin el-Hac Ali'ye 37 kuruşa satılmasını konu edinir. (KŞS, nr. 55, s. 222, h. 1; H. 1153/ M. 1741)

Çarşı, zaman içerisinde farklı bölgelerde faaliyet göstermiştir. 1758 yılından sonraki bir tarihte Nakibü'l-hac Seyyid İbrahim Efendi'nin Konya Çarşısı'nda yaptırdığı işhanına taşınmıştır. (Önder, 1976: 418; Arabacı, 1999: 58)

Tahte'l-Kal'a Sûku: Şehirde ticaret faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir diğer yer de şehrin en eski çarşılarından biri olan Tahte'l-Kal'a'dır. Alaaddin Tepesi'nin eteğinden başlayarak Doğu ve Kuzeydoğu yönlerinde, Karamanoğlu İbrahim Bey'in yaptırdığı eserlere kadar uzanan bölgede olmalıdır. (KŞS, nr. 45, s. 195, h. 1; H. 1127/ M. 1715; nr. 47, s. 296, h. 3; H. 1128/ M. 1716; Oğuzoğlu, 1980: 19)

Karamanoğlu İbrahim Bey Evkafı'nı oluşturan imaret, Kapan Hanı ve medresenin Alaaddin Tepesi'nin doğu, kısmen kuzeydoğusunda olduğunu biliyoruz. Bu durumda çarşının da bu civarda olması doğaldır. Sipahi Pazarı yakınında gösterilen Tahte'l-Kal'a Sûku, Attarlar Çarşısı'ndaki dükkanlara bakıyordu. At Pazarı kapısının içinde yer alıyordu. Burada zemini Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfı'na bağlı dükkanlar ile şerbetçi, ekmekçi, leblebici ve berber dükkanları yer alıyordu. (Küçükdağ: 25; KŞS, nr. 45, s. 191, h. 3; H. 1127/ M. 1715; nr. 50, s. 244, h. 2; H. 1138/ M. 1726) Tahte'l-kal'a Çarşısı'nın kendi ismiyle anılan bir camisi ve bir de çeşmesi bulunuyordu. (KŞS, nr. 47, s. 296, h. 3; H. 1128/ M. 1716).

Keçeciler Sûku: At Pazarı Kapısı içinde bu kapı ile Aksaray Kapısı arasında bulunuyordu. Attarlar Sûku ile birlikte At Pazarı kapısının içerisinde ve Alaca Han civarındadır. Bu han, At Pazarı kapısı ile Aksaray kapısı arasında olduğuna göre çarşı da bu iki kapı arasında idi. Dönemin önemli çarşılarından. Alacahan, Hacı Hüseyin Mescidi, Yediler Sultan Tekkesi bu çarşıda yer almaktadır. (Küçükdağ: 27) Keçeciler Sûku'nda bir tarafı Musline Vakfı, bir tarafı Aksaray Mahallesi olarak zikredilen keçeci dükkanlarının satışına konu olması dolayısıyla çarşının mevkiini belirleyebiliyoruz. (KŞS, nr. 39, s. 59, h. 2; H. 1113/ M. 1701; nr. 44, s. 55, h. 3; H. 1121/ M. 1709)

Kassâblar Sûku: At Pazarı kapısının dışında, Çukuryer denilen yerdedir ve bir tarafında kal'a duvarı vardır, şeklinde sicillerden mekân olan

çarşının yerini öğreniyoruz. (KŞS, nr. 49, s. 231, h. 1; s. 231, h. 2; s. 242, h. 3; H. 1130/ M. 1718)

Külahcılar Sûku: Kale içinde Hacı Hasan ile İplikçi Camileri arasında saraçlarla yan yana bulunuyordu. (Küçükdağ: 28) Türbe-i Celaliye Vakfı'na akar sağlayan 1 dükkanın 155 kuruşa satışı hakkında bir belgede mevki olarak adı geçer. (KŞS, nr. 48, s. 35, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

Buğday Pazarı/Tahıl Pazarı: At Pazarı Kapısı taşrasında yer almaktadır. (KŞS, nr. 43, s. 196, h. 2; H. 1119/ M. 1707) Bir belgede ...*kal'a hendeğinde eskici dükkanı köşesinden irak duvarın taşrasında tahıl pazarı civarında...* ibaresiyle pazarın mevkisini öğreniyoruz. (KŞS, nr. 41, s. 143, h. 251; H. 1116/ M. 1704)

Devletin bütün sistemlerinin temelini oluşturan tarımsal üretim, geçmiş asırların en önemli belirleyicisi durumunda idi. Doğal olarak Buğday Pazarı da en büyük ve önemli pazar durumundadır. Temel tüketim malzemesi olan hububat ürünlerinin üreticisi ile tüketicinin buluşma yeri bu pazardır. Bir başka deyişle üretici kırsal nüfus ile tüketici şehirli nüfusun en sık karşılaştığı alanlardan birisi de Buğday Pazarı'dır.

Konya'da Selçuklular devrinden itibaren bir Buğday Pazarı mevcuttu. Bu dönemde Alaaddin Tepesi'nin kuzeyinde yer alan pazar, (Baykara, 1985: 62) sonraki dönemlerde, şehrin gelişimine bağlı olarak muhtelif bölgelere taşınmış ve varlığını yakın zamanlara kadar sürdürmüştür. Osmanlı kayıtlarında bazen *Buğday Pazarı*; bazen *Tahıl Pazarı* olarak anılan pazar, At Pazarı Kapısı'nın dışında idi (Küçükdağ, 1989: 29; Kıvrım, 2005: 227) 6 Aralık 1704 tarihli belgede devlete ait bir arsanın satışı dolayısıyla Tahıl Pazarı'nın yeri ve konumu hakkında açıklama yapılmaktadır. (KŞS, nr. 41, s. 223, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

Yağlıkçılar Sûku: Berber, leblebici, bakkal, kahve dükkanı satışlarına konu olan belgelerde mevki adı olarak geçer. (KŞS, nr. 56, s. 36, h. 2- 3; H. 1155/ M. 1743)

Ticarî sirkülasyonun artması, iç ticaretin canlanması, ticaret yollarının devamlı açık tutulması gibi düşüncelerle belli yerlerde haftada bir pazar kuruluyordu. *Kadınhanı, Argıd hanı ve Doğanhisar* kazasında haftada bir gün arayla Pazar kuruluyordu. (S. Öztürk : 95)

Tablo 1.4. 1700-1750 tarihleri arasında Konya'daki Meslek Grupları
(KŞS, 39---57 Numaralı Defterler)

Gıda maddeleri ve unlu mamuller satanlar: Kasap, kahveci, arpacı, yağcılar, balcılar, helvacılar, leblebiciler, duhancı (tütüncü), fırıncı, bezirci, bakkal, tuzcu, şerbetçi, habbaz (ekmekçi)
Dokumacılık ve bilhassa pamuk dokumacılığı ile meşgul olanlar: Külahcı, iplikçi, kendirciler (keten bezcileri), boyacı, bezzaz (bezciler, kumaş satıcıları), terzi, şalvarcı, kazzaz (ipekçiler), keçeci, abacı, mutaf (kıl dokuyan), cullah (çul dokuyucular), yorgancı, hallac
Dericilik ve onunla ilgili yan kollar: Mumcu, kürkcü, debbağlar, haffaf (postalcı, pabuççu-yemenici)
Alet imalatı ile ilgili meslek grupları: Postalcı, çömlekçi, nalçacı, rençber, kuyumcu, kalaycı, mıhçı neccarlar (marangozlar), külahcı, kazgancı, demirci, çıkırcı, dülger, nalbant, bıçakçı, bakırcılar, nalçacı, kılıççı, kutucular, kavukçu, semerci, çilingir
Diğer meslek grupları: Tüccar, sabuncular, attar, berber, kireççi, benna (yapı yapanlar), eskici saraclar, değirmenci, kirişçiler, dellal, dellaklar, katırcı (mükarî), çerçi

2. Bedesten ve Hanlar

Esnaf çarşı ve pazar yerlerinin dışında ticaretin en yoğun olduğu yerler vakıf hanların bulunduğu mevkilerdi. Vakıfların şehir içindeki arsa, han, hamam, dükkan, ev, bağ, bahçe, tarla, değirmen gibi yerlerin kiralari dışında köylerdeki vakıf arazilerinden gelen öşürleri ile Mukataâlardan ve vergi gelirlerinden ayrılan payları büyük yekün tutmakta ve Konya'nın ekonomisine canlılık katmaktaydı. (Oğuzoğlu: 172)

Evliya Çelebi, onyedinci yüzyıl ortalarında Konya'da 26 han bulunduğunu yazar. Hanlar genellikle şehrin güney ve doğu tarafında toplanmıştır. (Kahraman ve Dağlı- III: 22)

Bunun yanında Bedesten adı verilen kapalı çarşılar da kentlerin ticarî faaliyetlerinin akışının gerçekleştiği önemli mekânlardan idi.

Bedesten: Konya'da bulunan Bedesten; karşısında Ebu'l Fazl (İplikçi) ve yakınındaki Şerafeddin Camiileri ile bir toplanma ünitesidir. Biraz kuzeydoğuda İbrahim Bey İmaret, Unkapanı ve hanı ile bunların civarındaki Karatay medreseleri ayrı bir grup teşkil ederler. Güneydoğu'da Mevlana Külliyesi, Selimiye Camii, Yeni imaret, Kiremidli Han (Sultan Bayezıd Hanı) bir diğer önemli sosyal odak noktasıdır. Hemen yakınında Piri Paşa Külliyesi vardır. Şehrin batısında bugün İnce Minare denilen Darülhadis, Beyhekim Camii bu arada sayılmalıdır. (Küçükdağ: 37) Ayrıca Bedesten'in mevkii olarak kale içerisinde olduğunu sicillerden öğreniyoruz. (KŞS, nr. 39, s. 258, h. 2; H. 1113/ M. 1701)

Burada çuha ve kumaş satışı yapılmaktaydı. (KŞS, nr. 39, s. 49, h. 1; s. 168, h. 2; s. 268, h. 1; H. 1113/ M. 1701; nr. 41, s. 70, h. 1; s. 156, h. 1; s. 157, h. 2; H. 1116/ M. 1704)

Bugün Karatay Lisesi'nin bulunduğu yerde dokuz kubbeli bir bedesten yer alıyordu. Yazıtına göre bu bina Kanuni Sultan Süleyman zamanında H.945/M.1538 yılında yaptırılmıştır. Kadri Molla veya Kadri Çelebi diye anılan Kanuni devri kazaskerlerinden biri tarafından inşa ettirilmiştir. Bedesten, en yoğun ticarî faaliyetlerin geçtiği yerdir. Bedesten ve çevresi, Uzunçarşılı vasıtasıyla At Pazarı ve Piri Paşa Külliyesi'ne açılır. Uzunçarşılı'ya çıkan esnaf çarşıları, şehir içi trafiğin dağılma yollarıdır.

Mevlana ve civarından At Pazarı'na yakınlığı sebebiyle çarşı ve pazar olarak kullanılan sokaklara ulaşılır. (Ergenç, 2012: 34- 35) Bugün Mevlana Türbesi ile İplikçi Camii dolaylarındaki mevkide Bedesten Çarşısı olarak adlandırılan geniş alanı kapsayan bir çarşı bulunmaktadır.

Bedesten'in yanı sıra ticarî organizasyonda etkinliği olan mekânlar olarak hanlar da Konya'daki ticarî faaliyetler açısından önem arz ediyordu.

Evliya Çelebi, *Konya'nın hanlarından At Pazarı Kapısı dışında Bağdat Fatihî'nin annesi Kösem Sultan'ın yaptırdığı büyük han meşhurdur. 26 tane bekar hanı vardır. Bedesteniyle birlikte 1900 dükkânı vardır. Kagir yapılı ve demir kapılı kanatlarla kurulmuş kurşun örtülü bedestenindeki zengin tüccarlarda bütün dünyanın kıymetli malları bulunur.* (Atsız, 2011: 27) şeklinde değerlendirmelere yer verir.

Kapan Hanı: Şehirlerde sadece yolcuların kaldığı hanlarla bir de kapan hanları bulunurdu. Kapan Hanı “*etraf kasabat ve kuradan şehre gelen zehayir makulesi için düzenlenmiş olup handa “talibine bey’ olundukça” gerekli vergiyi alan mizandar ve kantarcı görev yapar,* ifadelerine rastladığımız bir belgede hanın işletilmesinde gereken hususlara ilişkin bilgi bulunmaktadır. (KŞS, nr. 45, s. 27, h. 136; H. 1127/ M. 1715)

Konya'da Kapan Hanı, 1464 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından, aynı yerde bulunan imaret ve medresesine gelir sağlamak maksadıyla yaptırılmıştır. *Konya'da vaki merhum İbrahim'in Karaman Evkafı'ndan olan vakf-ı handan...* ibaresine rastlıyoruz. (KŞS, nr. 39, s. 66, h. 1; H. 1113/ M. 1701; Konyalı, 1964: 968; Oğuzoğlu, 1980: 12; Ergenç, 1995: 36)

Selçuklu devri hanlarından Nizamiye Hanı'nın yakınında ve İbrahim Bey imaretine bitişik olan hanın yeri bugün Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü ile Öğretmen evi arasındadır. (Ergenç, 1995: 36) Ticarî amaç taşıyan şehir

hanlarının en işlek ve fonksiyonu itibariyle en önemlisi olduğunu söyleyebiliriz. Kapan Hanı, İbrahim Bey İmareti'ne bitişiktir ve yeri Alaaddin Tepesi'nin doğusundadır. Bu han özellikle şehrin iâşesini sağlayan ticaret mahallini teşkil etmesi bakımından civar köylülerin konakladıkları bir yer olmuştur. (Ergenç, 2012: 36) Bu han, bir avlu içinde iki katlı, bazı bölümleri kemerli idi. (Küçükdağ: 18) İncelediğimiz dönemde Kapan Hanı'nın tamiratıyla ilgili bir belgeye rastlıyoruz. (KŞS, nr. 57, s. 163, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Kapan Hanı'nda kible duvarından içeride olan kapının doğu yönünde 3.olup ortaklaşa kiralananan 1 odanın 29 kuruşa tasarruf edildiğini ilgili başka bir belgeden anlıyoruz. (KŞS, nr. 44, s. 33, h. 2; H. 1121/ M. 1709) Başka bir belgeden ise hanın kiracısının es-Seyyid İbrahim idi ve burada Müslüman konuklar kalmaktaydı. (KŞS, nr. 43, s. 117, h. 3; H. 1119/ M. 1707; nr. 52, s. 113, h. 3; s. 113, h. 3; H. 1142/ M. 1730)

Bunun yanında Konya'nın sosyo-ekonomik hayatında şehiriçi hanlarının rolü büyüktür. Köyünden mahsulünü şehre getirenler, pazarlarda satarlardı. Köyden gelenler ile tacir grubu kentte buldukları dönemlerde şehiriçi hanlarından birinde kalırlardı. Konya'da mevcut şehiriçi hanları ise şunlardı;

Karbansaray Hanı: Musahib Vezir Mustafa Paşa adına mütevellisi Şeyh Ahmet Efendi tarafından yaptırıldığı bilinen Karbansaray Hanı, Konya Kalesi'nin At Pazarı dışında bulunan, Kanlı göl diye bilinen miri arazinin üzerinde idi.(KŞS. nr. 47, s. 27, h. 74; H. 1128/ M. 1716) Aziziye Camisi'nin yerinde bulunan iki katlı Yüksek Cami'nin bitişiğinde ve Bazirgan Hanı'nın 540 ayak uzağında idi. İki katlı, kerpiç ve taş karışımı bir yapıydı. (Küçükdağ, 1989: 21- 22; KŞS, nr. 39, s. 156, h. 2; H. 1113/ M. 1701) Musahip Vezir Mustafa Paşa adına babası Şeyh Ahmet Efendi tarafından yaptırıldığından bu sonuncusunun adıyla da anılmıştır. Şeyh Ahmet Efendi Evkafı olarak kayıtlarda geçmektedir. Yolcu ve hancıların ikametine tahsis edilen bir handı. Hacıların hacca giderken ve gelirken konaklamaları için hacılara tahsis edilmiş odaları bulunan Karbansaray Hanı'nın, yukarıda sözü edilen belgelerden iki katlı olduğu ve alt katında dükkanlar bulunduğu anlaşılmaktadır. At Pazarı'ndaki Karbansaray Hanı'nın samanlığının kible canibindeki duvarın tamir masrafına dair kayıttan 8 adet üst katında, 12 adet alt katında oda ve dükkanı olduğunu saptayabilmekteyiz. (KŞS, nr. 39, s. 156, h. 3; H. 1113/ M. 1701)

Bunun yanında hana ilişkin bilgi edinebildiğimiz başka bir belgede, Sipahi Pazarı dolaylarındaki dükkanların kirasından hanın tamir masrafı ödeneğinin temin edildiğinden hareketle burasının bir vakıf hanı olduğunu

anlamaktayız. (KŞS, nr. 39, s. 156, h. 2; H. 1113/ M. 1701) Han'ın 20 odasının tamiratına dair 125'er akçe ücret bedeli olduğuna dair başka bir kayıt daha mevcuttur. (KŞS, nr. 54, s. 42, h. 1; s. 60, h. 1; H. 1151/ M. 1739) Karbansaray Hanı gerek kullanım amacı, gerekse kapladığı alan itibariyle Konya hanlarının en önemlilerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Hanın kiralama sözleşmesinin yenilenmesine ilişkin bir belge; Şeyh Ahmed Vakfi Hanı'nın kiraya verilmesi hususunda vakfın mütevellisi Şeyh Mustafa ibn-i Şeyh Halil, vakfa tabi At Pazarı'nda vaki Karbansaray Hanı'nı kiracılarından Hacı Mustafa ibn-i Ahmet'e 3 sene önce senesi 50 kuruşa kiraladı. Vesika, beş ay kullanımı sonrasında 1750'den 2 sene tamamına kadar tekrardan 80'er kuruştan 160 kuruşa Hacı Mustafa'ya kiralınması hakkındadır. (KŞS, nr. 57, s. 55, h. 2; H. 1162/ M. 1750)

Dedemoğlu/Dedeler Hanı: es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi el-Nakşibendi ibn-i es-Seyyid eş-Şeyh Muslihiddin Efendi'nin 14 Nisan 1724 tarihli vakfiyesine göre han, At Pazarı kapısının haricinde ve Valide Hanı'nın kible tarafındadır. (KŞS, nr. 49, s. 216, h. 1; H. 1130/ M. 1718; nr. 50, s. 18, h. 2; H. 1138/ M. 1726) 10 oda ve büyük bir avluyu ihtiva ediyordu. Yine aynı vakfiyeden bu tarihte on oda ve bir büyük havluyu müştemil olan hanın henüz tamamlanmamış olduğunu öğreniyoruz. Vâkif, bu hanı ve aynı yerde bulunan iki dükkan ile bir boyahaneyi kendi mahallesi olan Dedemoğlu Mahallesi Mescidi ile Dedemoğlu köyündeki çeşmeye gelir sağlamak için yaptırmıştır. (Küçükdağ: 22- 23) Şerafeddin Camii civarında onun evkafındadır, şeklinde bir belgede de adı geçmektedir. (KŞS, nr. 54, s. 178, h. 2; H. 1151/ M. 1739)

Abdulfettah Çavuş Hanı/Saraçzâde Hanı: Abdulfettah Ağa ibn-i Mehmet tarafından 1683'te Şerafeddin Mahallesi'nde iki katlı olarak yaptırılmıştır. (KŞS, nr. 43, s. 119, h. 1; H. 1119/ M. 1707) Tüccar ve yolcuların konaklama hanı olarak hizmet veriyordu. (Küçükdağ: 20) Ayrıca bu handa paşalar ikamet ediyordu. (KŞS, nr. 42, s. 4, h. 4; H. 1117/ M. 1705) At Pazarı Kapısı haricinde Çadır Çeşme yakınında odaları ve holü ve ahuru olan han, vakıf alanıdır. Abdulfettah Çavuş, Dergah-ı Ali Çavuşları'ndandır. (Küçükdağ: 22; KŞS, nr. 39, s. 55, h. 1; s. 141, h.1; H. 1113/ M. 1701) Han, Şerafeddin Camisi ile mahkeme binasının yakınında iki katlı olarak yaptırılmıştır. Abdulfettah Ağa, handan elde edilecek geliri, Hamid Sancağı'nda Akyazı kasabasında kendi yaptırdığı hamam ile birlikte Konya'da Fakih Paşa Mescidi' ne, yine Konya'da çeşmelere ve Akyazı'daki Orhan Gazi Camisi'ne vakf etmiştir.

Üst katında 35 odası olan hanın alt katında odalardan başka dükkanlar, bir kahvehane ve bir de ahır vardır (KŞS, nr. 47, s. 110, h. 111; H. 1128/ M. 1716) Handa genel olarak Müslümanlar ikamet etmektedir. (KŞS, nr. 39, s. 141, h. 1; H. 1113/ M. 1701; nr. 42, s. 170, h. 3; H. 1117/ M. 1705)

Handa mevcut dükkanların kirasından temin edilen parayla tamir olunmasına ilişkin bilgi edindiğimiz bir belge mevcuttur. (KŞS, nr. 42, s. 168, h. 2; s. 170, h. 3; H. 1117/ M. 1705) İlgili başka bir belgede bu handa Filibeli Müslüman ve zimmi tacirler, çuha ve aba ticareti gerçekleştirmek maksadıyla kalmaktaydı. (KŞS, nr. 48, s. 222, h. 2; H. 1130/ M. 1718; nr. 57, s. 124, h. 2; H. 1162/ M. 1750) Bunun yanında han yakınında kazzaz dükkanları bulunuyordu. Bunlar ipek işleyenlerin imalathaneleri idi.

Çelebi Efendi Hanı: Bu han, bir dükkan satışı belgesinde At Pazarı kapısının dışında ve 23 odalı olarak kayıtlıdır. (KŞS, nr. 47, s. 11, h. 4; H. 1128/ M. 1716) Mevlana Celaleddin neslinden gelenlere ait olduğu için bu ismi almış olmalıdır. Bir belgede bir miktar duhanı bir tüccarın bu handa kalan birilerine emanet etmesi konu edilmiştir. (KŞS, nr. 50, s. 73, h. 2, s. 193, h. 4; H. 1138/ M. 1726) Belki bu alanda ticaret yapanların uğrağı olan bir handı. Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında faal durumda olan hanın çevresinde berber dükkanları vardır. Birden fazla belgede satış veya hibe ilgili dükkanların yeri tanımlanırken Çelebi Hanı ve berber dükkanları birlikte zikredilmektedir. (KŞS, nr. 45, s. 91, h. 2; H. 1127/ M. 1715; nr. 47, s. 11, h. 4; s. 201, h. 2; H. 1128/ M. 1716) Hanın içerisinde bir de mescid bulunuyordu. (Küçükdağ, 1989: 21). Ekseriyetle bu handa Müslüman tüccarlar kalıyordu. (KŞS, nr. 41, s. 53, h. 2; H. 1116/ M. 1704; nr. 43, s. 178, h. 1; H. 1119/ M. 1707)

Hasan Efendi/İbad-İbadzâde/Çaylıoğlu-Çaylızade-Çaylıpazar Hanı: Keçeciler Çarşısı'nda Alacahan'ın yakınında Alişerbeti Mahallesi'nde bulunuyordu. İbadullah Efendi ibn-i Abdülhalim, 1683 yılında satın aldığından İbad veya İbadzâde Hanı adıyla anılır olmuştur. Bazı belgelerde Çaylızade Hanı olarak da geçmektedir. İki katlı olup 69 odası ahır ve avlusu ile içinde su kuyusu bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 45, s. 126, h. 2; H. 1127/ M. 1715) Müslüman ve gayrimüslim tüccar ve yolcuların kaldıkları dışarıdan gelen tüccarın oda tutup, dükkân gibi kullandığı bir han idi. (Küçükdağ: 20; KŞS, nr. 40, s. 143, h. 2; H. 1114/ M. 1702; nr. 45, s. 247, h. 2; H. 1127/ M. 1715; nr. 46, s. 116, h. 1; H. 1125/ M. 1713; nr. 48, s. 204, h. 2; s. 229, h. 1; H. 1130/ M. 1718; nr. 50, s. 103, h. 1; H. 1138/ M. 1726)

Belgelerde Merhum Hendekizâde el-Hac Mehmet Efendi Evkafı olduğu ve tamir masrafına dair, ayrıca Keçeciler Süku'nda bulunan handa çeşme

binası yapılmasına dair bilgiler mevcuttur. (KŞS, nr. 48, s. 1, h. 3; s. 229, h. 1; s. 189, h. 3; H. 1130/ M. 1718) Handa iki dükkanın ortaklaşa kiralanması da başka bir belgede söz konusu olmuştur. (KŞS, nr. 48, s. 18, h. 5; s. 186, h. 1; H. 1130/ M. 1718)

Arslan Ağa Hanı/Valide Hanı: Evliya Çelebi bu han için “*Atbazarı kapusu haricinde Fatih-i Bağdat’tan evvel validesi Kösem Sultan’ın binası olan Han-ı Azim meşhurdur*” diye bilgi vermektedir. At Pazarı yakınında Hacı Fettah Çavuş Hanı bitişiğinde bulunan (Çelebi, 1314: 14b; Küçükdağ, 1989: 19- 20) ve Valide Hanı olarak bilinen bu han, IV. Murad’ın annesi Kösem Sultan tarafından, Üsküdar’da merhum kethüda Arslan Ağa’nın inşa ettirdiği camiye vakıf olmak üzere yaptırılmıştır (KŞS, nr. 44, s. 126, h. 2; H. 1121/ M. 1709). Bu nedenle kayıtlarda “*Aslan Ağa Hanı*” olarak da geçmektedir. (KŞS, nr. 55, s. 69, h. 4; H. 1153/ M. 1741; Oğuzoğlu, 1980: 9) İki katlı olarak inşa edilen Valide Hanı’nın 64 odası vardır (KŞS, nr. 40, s. 144, h. 2; H. 1114/ M. 1702)

Ayrıca bir deposu, 5 kenefi bir ahır ve taş döşeli bir avlusu da bulunmaktadır (Oğuzoğlu, 1980: 9) Valide Hanı’nda, yolcuların yanısıra handa sürekli kalarak odalarda satış yapan tüccarlar da bulunmaktaydı. (Oğuzoğlu, 1980: 9, KŞS, nr. 41, s. 56, h. 1; H. 1116/ M. 1704) Yerli ve yabancı tüccarlar hanın içinde ve dışında kumaş boyası, kapama ve attar malı satıyor; akşamları handaki depolarına kilitliyorlardı. Devamlı işyeri olarak kullanılan odalardan bir kısmında terziler oturuyordu. (Küçükdağ, 1989: 20)

Bedesten’deki esnafın bu tür hanlardaki ticareti yasaklatması üzerine hanın kiracıları, Edirne’ye giderek, padişaktan kendi yararlarına emir almışlardı. (KŞS, nr. 39, s. 168, h. 2; H. 1113/ M. 1701) Han’ın mevkisi, bağlı bulunduğu vakıf, bünyesindeki odaların kiralanması ve kira bedelinin tutarına ilişkin bir belge; At pazarı haricindeki Han’da, Arslan Ağa Vakfı’na tabi olduğu zemin kattaki odalardan her ay 15 cedit akçelik kira bedelini ödeme şartıyla Mustafa ve Süleyman ortaklaşa oda kiralamaya talip olduklarından bahseder. (KŞS, nr. 49, s. 201, h. 4; H. 1130/ M. 1718) Han’ın ortak kiracıları el-Hac es-Seyyid Ahmet ibn-i Mehmet, Mehmet Bey ibn-i el-Hac İbrahim’in arasında ticaret malına konu olan başka bir belgede de hanın adı geçer. (KŞS, nr. 41, s. 70, h. 1; H. 1116/ M. 1704) Menemen Kazası’ndan Helvacı Karyesi sakinlerinden iken Hac için Konya’da Valide Hanı’nda misafirken ölen Bekir oğlu Hacı Şerif’in malının tesbiti ile ilgili bir belgeden bu şahsın bu handa kaldığını anlıyoruz. (KŞS, nr. 57, s. 12, h. 6; H. 1162/ M. 1750)

Konya'da Arslan Ağa Han ve Bedesten'de kumaş ticareti yapılmaktaydı. Gördüğümüz kadarıyla her belgede kumaş satış güzergahı olarak iki mekân birlikte zikredilmektedir. (KŞS, nr. 41, s. 70, h. 1; H. 1116/ M. 1704) Bunun yanında daha önce de belirttiğimiz gibi Arslan Ağa Han'da attar eşyası da satılmaktaydı. (KŞS, nr. 41, s. 157, h. 2; H. 1116/ M. 1704)

Cebecioğlu Hanı: At Pazarı yakınında Pürçeklü Mahallesi'nde olan han, Nakîbü'l-eşrâf el-Hac İbrahim Efendi vakfındandır ve bir kısım odaları, ahır ve samanlığı olan avlu içerisinde küçük bir handır. ((KŞS, nr. 52, s. 14, h. 1; H. 1142/ M. 1730; Küçükdağ, 1989: 23) Nakîbü'l-eşrâf olan el-Hac İbrahim Efendi 22 Haziran 1728 tarihinde Konya kadılığına (KŞS, nr. 51, s. 13, h. 1; H. 1140/ M. 1728) 28 Ocak 1736 tarihinde de Konya müftülüğüne atanmıştır (KŞS, nr. 53, s. 8, h. 3; H. 1149/ M. 1737) Bu süre zarfında hanın yaptırılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Nakîbzâde Hanı: Kapı Camisi civarında, Cebecioğlu Hanı'nın yakınında olan han, Nakîboğlu Medresesi'nin vakfidir. (Küçükdağ, 1989: 23) Nakîbü'l-eşrâf olan el-Hac İbrahim Efendi tarafından vakıflarına gelir getirmek amacıyla yaptırılmış olmalıdır. Nakîbzâde Hanı'nda Sofya asıllı Süleyman bin Mehmet adındaki Müslüman bir tüccarın kaldığını öğreniyoruz. (KŞS, nr. 43, s. 119, h. 2; H. 1119/ M. 1707)

Burada bulunan bir dükkan satışında ise Nakîbzâde Hanı'ndan, satılan dükkanın tanımlanmasında bahsedilmektedir. Buna göre; Konya Arastası'nın başında bulunan ve bir tarafı Nakîbzâde Hanı olan helvacı dükkanının satışı konu edilmektedir. (KŞS, nr. 51, s. 37, h. 3; H. 1140/ M. 1728) Bu durumda Nakîbzâde Hanı, Arasta civarında olmalıdır. 1774 tarihinde hanın ayakta olduğunu yine bir dükkan satışından öğreniyoruz. Bu tarihte Nakîbzâde Hanı karşısında yer alan bir demirci dükkanının satışı gerçekleşmiştir. (KŞS, nr. 62, s. 46, h. 3; H. 1168/ M. 1774)

Şeyh Ahmed Efendi/Bezirgân Hanı: Hanın yapılış tarihi ile ilgili olarak farklı görüşler vardır. Bazı araştırmacılar 1667 tarihini verirken (Önder, 1962: 444), bazı araştırmacılar ise 1675 tarihinde yapıldığını belirtir (Küçükdağ, 1992: 22). Ancak genel kanı Şeyh Ahmet Efendi tarafından 1086/1675'te yaptırıldığı yönündedir. Han, bir darü'l-hadis vakfidir. (Küçükdağ: 22; KŞS, nr. 39, s. 156, h. 2; H. 1113/ M. 1701) At Pazarı Kapısı taşrasında yer alır. (KŞS, nr. 41, s. 161, h. 2; H. 1116/ M. 1704) Bezirgan Hanı, Şeyh Ahmed Efendi tarafından yaptırılan Çifte hamam ile Debbağlar Hamamı'nın bitişiğinde, Şeyh Ahmed Efendi Camisi'nin(Yüksek Cami) yakınındadır. (KŞS, nr. 47, s. 27, h. 74; H. 1128/ M. 1716)

Merhum Şeyh Ahmed Efendi Müsahip Paşa tarafından bina olunmuştur. Üç seneliğine es-Seyyid Abdulkadir Çelebi ve es-Seyyid Ebubekir Çelebi'ye 468 kuruşa kiralananmıştır. Bu kira bedeli Hatunsaray'ı Çeşmesi'nin masrafına vakfedilir. (KŞS, nr. 48, s. 4, h. 4; s. 100, h. 1; s. 106, h. 1; H. 1130/ M. 1718) denilmektedir. Bezirgan Hanı, Musahib Mustafa Paşa tarafından vakıflarının mütevellisi olan Şeyh Ahmed Efendi'ye 2000 kuruş (dört kese) verilmek suretiyle, Konya Kalesi'nin At Pazarı Kapısı dışında, Piri Paşa Tekkesi yakınında ve *Kanlı Göl* diye bilinen miri arazi üzerine (ki burayı Mustafa Paşa, padişahın temellük etmiştir) yaptırılmıştır. (KŞS, nr. 47, s. 76, h. 2; H. 1128/ M. 1716; Ağaoğlu, 2004: 394)

Konya'da Şeyh Ahmet Efendi'nin inşa ettiği Bezirgan Hanı evkafına evladiyet üzerine mütevellî olan eş-Şeyh Halil Efendi, Han'ın kiracıları, es-Seyyid Abdulkadir ibn-i Halil, es-Seyyid Ebubekir Çelebi ibn-i es-Seyyid Osman'dan handa kiraladıkları 1 odadan 2 seneliğine 312 kuruşluk bedel üzerine anlaşmışlar ve bu bedel ile hanın tamirâtı gerçekleştirilmiştir. (KŞS, nr. 48, s. 100, h. 1; H. 1130/ M. 1718) Bu handa hem gayrimüslimlerin (KŞS, nr. 49, s. 26, h. 1; H. 1130/ M. 1718) hem de Müslüman tacirlerin kaldığına dair bilgi mevcuttur. (KŞS, nr. 40, s. 52, h.1; H. 1114/ M. 1702; nr. 41, s. 161, h. 2; H. 1116/ M. 1704; nr. 51, s. 93, h. 3; H. 1140/ M. 1728)

1682 tarihli vakfiyesine göre yaptırıldığı dönemde *Hân-ı Cedîd* olarak anılan han iki katlı olup, 57 odası, bir ahır, ahırın üzerinde bir mahzeni ve bir samanlığı vardır. (Sak, 2005: 16; KŞS, nr. 47, s. 27, h. 74; H. 1128/ M. 1716) Vakfiyesinde hanın ne amaçla kullanılacağı açıkça belirtilmiştir. Buna göre hanın hücreleri diğer hanlarda olduğu gibi icara verilecek (icar süresi üç yıl ile sınırlandırılmış) ve elde edilen gelir; hanın kendisinin, hana bağlı olan yerlerin, dükkanların ve caminin yakacağına ve ısıtılmasına, Yüksek Cami'nin tamir ve onarımına, Şeyh Ahmed evkafında görev yapanların maaşlarına harcanacaktır, şeklinde belirtilmiştir. (Sak, 2005: 17; KŞS, nr. 47, s. 27, h.74 ; H. 1128/ M. 1716) Çalışmamıza konu olan dönemde bir belgeden hanın kiracısının Molla Mustafa olduğunu öğreniyoruz. (KŞS, nr. 55, s. 182, h. 1; H. 1153/ M. 1741) Ayrıca Ahmet Çelebi ibn-i Mehmet, Yenihan'daki odalarını, keçeci dükkanlarını Hüseyin ibn-i Mustafa'ya 45 kuruşa kiraladığına dair bir belge mevcuttur. (KŞS, nr. 48, s. 18, h. 5; H. 1130/ M. 1718)

Alacahan: Konya Beylerbeyileri'nden Mahmud Paşa tarafından, Konya sur kapılarından Aksaray kapısı civarında yaptırılmıştır. İki katlı olarak inşa edilen hanın üst kattaki üç odası, Selçuklu dönemi vakıflarından Hoca Sultan Vakfı üzerine, iki odası ise yine Selçuklu devri vakıflarından Hoca Mezîd

Vakfi üzerine kurulmuştur.(Sak: 17) Bazı sicil kayıtlarında At Pazarı Kapısı civarında,Uzun Çarşı'da, Keçeciler Çarşısı'nda bulunduğu (KŞS nr. 41, s. 2, h. 4; H. 1116/ M. 1704; nr. 43, s. 144, h. 1; H. 1119/ M. 1707; nr. 44, s. 31, h. 3; H. 1121/ M. 1709; Ergenç, 1995: 36) Başka bir belgede ise Attarlar Çarşısı dolaylarında Helvacılar Süku'nda olduğu belirtilir: "...Attârlar Sûkunda vâki' bir taraftan Alaca Han..." (KŞS, nr. 51, s. 88, h. 1; H. 1140/ M. 1728; nr. 48, s. 192, h. 1; H. 1130/ M. 1718; nr. 56, s. 41, h. 2; H. 1155/ M. 1743) At Pazarı ve Aksaray kapıları, Konya surunun doğusunda birbirine yakın iki kapı olduğu için bu dolaylarda olduğunu söyleyebiliriz.

Buradan hareketle diyebiliriz ki; han, At Pazarı Kapısı dahilinde Aksaray kapısı tarafındaki keçeciler, attarlar, helvacılar çarşılarına yakındı. Yeri Mahmut Paşa Vakfı'nın binası ise Mevlana soyundan eş-Şeyh Abdülhalim Efendi'nin olan Alacahan iki katlı idi. (Küçükdağ: 21- 22) Hanın kiralanmasına ilişkin belgelerden Alacahan'da dükkan satışının 700 kuruş olduğunu ve Mahmut Paşa evkafından olduğunu öğreniyoruz. (KŞS, nr. 42, s. 22, h. 1; H. 1117/ M. 1705; nr. 53, s. 193, h. 1; H. 1149/ M. 1737) Bu dolaylarda zımmi dükkanları mevcuttur ve zımmiler satış yapar. (KŞS, nr. 39, s. 39, h. 1; H. 1113/ M. 1701; nr. 41, s. 147, h. 1; H. 1116/ M. 1704) Bu handa Müslümanların satış yaptığı dükkanlar da mevcuttur. (KŞS, nr. 46, s. 114, h. 1; H. 1125/ M. 1713) Konaklama ve ticarî faaliyet amacıyla kullanılan hanlardandır. Müslüman ve Gayrimüslim yolcu ve tüccarlar ikamet etmektedir. (KŞS, nr. 49, s. 151, h. 5; H. 1140/ M. 1728) Kasaba-i Karahisar'da Vakf-ı Ğaşa Mahallesi sakini olup Konya'da iken ölen es-Seyyid Hasan ibn-i es-Seyyid Mehmet'in mirasında handa hissesi olduğu bilinir. At pazarı kapısı dahilinde Alacahan'daki odalardan 10 sehimden 1 sehimi babalarından kendilerine intikal ettiği gerekçesiyle varisleri haklarını talep ederler. (KŞS, nr. 56, s. 41, h. 2; H. 1155/ M. 1743) Bu verilerden hareketle bu hanın bir vakıf hanı olduğunu da saptayabiliyoruz.

Küçük Han: At Pazarı Kapısı kurbunda Küçük Han önündeki kaldırımın yenilenmesi için masraf tespitine dair bir belgede adı geçer. Bu han da Nakîbü'l-eşraf el-Hac İbrahim Efendi tarafından yaptırılmış bir handır. Selimiye Camisi yakınlarındadır ve bir tarafı bu caminin avlusuna bakmaktadır. (KŞS, nr. 56, s. 76, h. 1; H. 1155/ M. 1743)

Bozağaçoğlu Hanı: At Pazarı Kapısı dolaylarında bulunmaktadır. (KŞS, nr. 48, s. 18, h. 5; H. 1130/ M. 1718)

Hilmi Efendi Hanı: Bir dükkan icaresine konu olan belgede bu han mekân adı olarak geçer. At Pazarı Kapısı dolaylarında bulunmaktadır. (KŞS, nr. 41, s. 16, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

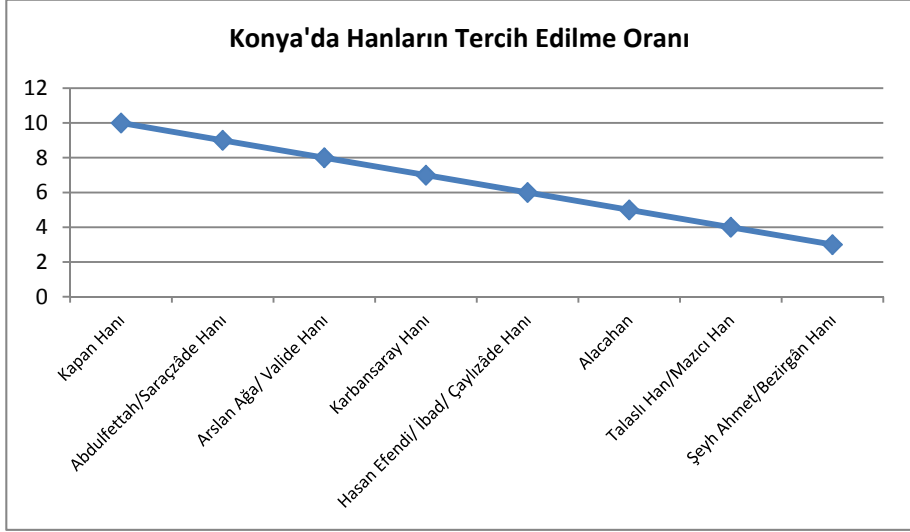
Talâşlı Hanı/Mazıcı Hanı: Bu handa Müslüman konuklar ikamet etmektedir. (KŞS, nr. 53, s. 250, h. 2; H. 1149/ M. 1737; nr. 44, s. 156, h. 1; H. 1121/ M. 1709) 5 Mart 1715 tarihli bir belgeden Debbağhane Mahallesi'nde olduğunu öğrendiğimiz han, bu tarihte harap durumdadır (KŞS, nr. 45, s. 196, h. 5; H. 1127 /M. 1715) Harap haldeki hanın 4 hissesinden bir hissesine sahip olan Mehmet bin Receb, bu hissesini İsmâîl Çelebi'ye 22 kuruşa satmıştır. Han'ın ismi hakkında bir belgede; ... *Konya'da Talâşlı Hanı demekle ma'rûf Mazucu Hanı...* şeklinde her iki ismi birden belirtilmiştir. (KŞS, nr. 47, s. 159, h. 1; H. 1128/ M. 1716)

Debbağlar Mahallesi'nde bulunan handa daha çok deri tüccarları kaldığı için ve deri malzemesinden biri olan mazı burada alınıp satıldığı için *Mazıcı Hanı* diye isimlendirilmiş olmalıdır. Yukarıda bahsi geçen belge bu konuya da ışık tutmaktadır. Aslen Diyarbakır ahalisinden olup, ticaret sebebiyle Konya'da bulunan Hacı Mehmet bin Hacı Osman, Debbağ Ahmet bin Hacı Mehmet'ten iki ay önce her kantarı 85 kuruş olmak üzere kendisinden satın aldığı iki kantar mazı bahası olarak 170 kuruş talep etmesi bu handa gerçekleşmiştir. (KŞS, nr. 47, s. 159, h. 1; H. 1128/ M. 1716)

Arıkoğlu Hanı/Şerafeddin Hanı: Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından tamir ettirilen Şerafeddin Camisi zaman içerisinde tekrar harap olunca Yediler Mahallesi'nden *Arıkzâde* adıyla şöhret bulan Eymür oğlu Mehmet Çavuş isimli hayırsever, camiye yeniden yaptırmaya karar vermiştir. Ciddi bir kaynak hazırlamış fakat ömrü vefa etmeyince oğlu Memi Çavuş(Arıkoğlu Mehmet), 1636 yılında, babasının bıraktığı yerden devam ederek camiye yaptırmış ve camiye gelir sağlamak amacıyla da iki katlı, kerpiç; dükkanları ve ahırları olan bir han yaptırarak vakfetmiştir. (Konyalı, 1964: 550; Küçükdağ: 21) Han'ın mevkii, Şerafettin Camii'nin doğusunda mahkeme binası önünde idi. Şerafeddin Camii vakfi olduğundan *Şerafeddin Hanı* olarak da biliniyordu. Han odası satışında bu hanın adına rastlıyoruz. (KŞS, nr. 48, s. 18, h. 5; H. 1130/ M. 1718)

Erbaoğlu Hanı: *Konya Şerafeddin Cami evkafından Erbaoğlu Hanı...* şeklinde bir sicil kaydında bahsi geçer. İki katlı olduğunu kavradığımız hanın 12 dükkanının bina ve tamirâtı için 230 kuruş masraf çıkarılmasına ilişkin bir belge örneği mevcuttur. (KŞS, nr. 54, s. 178, h. 2; H. 1151/ M. 1739)

Konya'ya uğrayan tüccarların konaklamaları ve ticarî ürünlerinin satışını gerçekleştirdikleri hanlar arasında sıklıkla tercih edilenleri bir grafik üzerinde inceleyecek olursak;

Grafik 1.2. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Tüccarların Tercih Ettikleri En İşlek Hanlar (KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

Tablo 1.5. 1700-1750 Tarihleri Arasında Konya Hanlarının Nitelikleri (KŞS,39-57 Numaralı Defterler)

Ticari Mekânlar	Niteliği	Satışı Yapılan Ticari Meta	Oda Sayısı	Tüccarların Dini Mensubiyeti
Kapan Hanı	Ticaret	Hububat ticareti	---	Müslim
Bedesten	Ticaret	Çuha Kumaş satışı	---	Müslim, Gayrimüslim
Karbansaray Hanı	Konaklama-Ticaret	Şam, Hicaz Eşyası	20	Müslim
Abdulfettah Çavuş/Saraçzade Hanı	Konaklama-Ticaret	Aba, çuha, ipek satışı	35	Müslim
ÇelebiEfendi Hanı	Ticaret	Duhan/Tütün satışı	23	Müslim
HasanEfendi/İbad/Çaylıoğlu Hanı	Ticaret	Köle satışı	69	Müslim, Gayrimüslim
Arslan Ağa Han/Valide Hanı	Konaklama-Ticaret	Kumaşboyası, kapama, attar eşyası	64	Müslim, Gayrimüslim
Dedemoğlu Hanı	Konaklama	-	10	Müslim
Cebecioğlu Hanı	Konaklama	-	---	Müslim
Şeyh Ahmet Efendi/Bezirgan Hanı	Konaklama	-	57	Müslim
Alacahan	Konaklama-Ticaret	-	5	Müslim, Gayrimüslim
Nakibzade Hanı	Ticaret	-	---	Müslim
Talash Han/Mazıcı Han	Ticaret	Debbağ malzemesi-mazı satışı	---	Müslim
Yeni Han	Ticaret	Keçe Satışı	57	Müslim
Arıkoğlu Hanı/Şerafeddin Hanı	Ticaret	-	---	Müslim
Erbaoğlu Hanı	Konaklama	-	12	Müslim
Küçükhan	Konaklama	-	---	Müslim

Ç. Sanayi Kuruluşları

Debbağhane: Konya’da hayvancılığın gelişmesine bağlı olarak en çok gelişen meslek kolu debbağlık yani deri işlemciliği idi. Debbağhane, şehrin kuzey doğusunda, günümüz İstanbul Caddesi’nin doğu tarafında Diğın Camii, Sırçalı Mescit ve İsmet Paşa İlköğretim Okulu’nun bulunduğu yerde, Kâfur Nehri’nin yakınında idi. (Ergenç, 1995: 37; Küçükdağ, 1989: 28) Burası tarihî Konya surlarının Aksaray Kapısı civarındadır. Belgelerde *İçeri Debbağhane* ve *Taşra Debbağhane* isimlerine rastlanması (KŞS, nr. 54, s. 129, h. 1; H. 1151/ M. 1739) debbağların iki ayrı yerde faaliyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Debbağlık mesleği doğası gereği akarsuya ihtiyacı olan bir meslektir. Bu yüzden Konya’da da debbağ esnafı, Sille tarafından gelip, şehrin kuzeyinden geçerek sur dışına akan nehrin kenarında kümelenmişlerdir. Debbağların atık sularının oluşturduğu Çirkâb ırmağı ve bu suyun biriktiği Debbağ Bellesi adı verilen göl, kale duvarının yakınında idi. (Küçükdağ: 28)

Osmanlı devri Konya şehrinde bir Debbağhane Mahallesi ve bu mahallenin içerisinde bir Debbağhane Tekkesi (KŞS, nr. 44, s. 96, h. 1- 2; H. 1121/ M. 1709; nr. 57, s. 28, h. 1; H. 1162/ M. 1750) ile bir de Debbağhane Mescidi (KŞS, nr. 42, s. 23, h. 1- 2; H. 1117/ M. 1705) bulunuyordu. Burada kireçlikler ve tiftikçi dükkanları da yer almaktaydı. (KŞS, nr. 52, s. 123, h. 2; H. 1142/ M. 1730) Debbağların iş yerleri ise Debbağhane Mahallesi’nde bulunuyordu. Debbağhane’de dükkan satışına dair bir belgede burada yer alan dükkanlar Sırçalı Medresesi Vakfı’na aitti. (KŞS, nr. 48, s. 160, h. 3; H. 1130/ M. 1718; nr. 54, s. 27, h. 5; s. 34, h. 3; H. 1151/ M. 1739) Önemli gelir sağlayan debbağ mesleğinden elde edilen gelirler bu vakıf için özellikle seçilmiş olmalıdır. Konya debbağları koyun, keçi ile Sudirhemi Nahiyesi ve köylerinden zimmilerin topladıkları kedi derisini de debbağlardı. (KŞS, nr. 40, s. 55, h. 1; H. 1114/ M. 1702; nr. 42, s. 15, h. 1; s. 127, h. 3; s. 129, h. 1; s. 138, h. 3 H. 1117/ M. 1705; nr. 52, s. 138, h. 4; H. 1142/ M. 1730) Sahtiyanların perdahtlarının yapıldığı perdaht odaları da debbağhanede yer alıyordu. (Ergenç, 2012: 35- 36) Konya debbağları eskiden beri Osmanlı ülkesinde meşhurdur. Nitekim Evliya Çelebi Konya için “...debbağları *Mülk-i Osmaniye’deki debbağların en mahirleridir...*” derken bu gerçeği yansıtmış olmalıdır. (Çelebi: 14a) İlgili bir şirket belgesinde debbağlar ortak sermaye ile *şirket-i sinai* kurdukları ve imal edilen derileri İstanbul, İzmir ve Rumeli’de alıcı buluyordu. (KŞS, nr. 54, s. 23, h. 6; H. 1151/ M. 1739) Konya’da mest yapıp İstanbul’da pazarlamak üzere kurulan ortaklıklar görülüyordu. Bu durum gerek kalite ve gerekse maddi getirisi açısından debbağcılığın önemli bir iş kolu olduğunun göstergesidir. Cebeci Mehmet

ibn-i İbrahim ile el-Hac İbrahim ibn-i Ahmet'in 2248 kuruş sermaye ortaya koyarak bir şirket-i sınıyî kurmaları ve bu işletmede deri imal etmeleri söz konusu olmuştur. (KŞS, nr. 54, s. 56, h. 2; H. 1152/ M. 1739) Araştırma konusu olan dönemde Konya'da deri ve dokuma sanayisinin diğer sanat dalları içinde en gelişmiş olduğu söylenebilir.

Kireçhane: Kirecin debbağcılıkta önemli bir madde olduğu bilinir. İlgili bir belgede, "... Kireç ihrak olunur iki aded ocak Konya Kalesi'nin Yeni Kapı dışında bulunuyordu." (KŞS, nr. 43, s. 168, h. 1; H. 1119/ M. 1707) ifadesi yer almaktadır. Cedidiye Mahallesi ile Pir Ebi Tekkesi arasında bulunmaktadır. (Küçükdağ: 29) Debbağhane' de yer aldığı ve dericilik işlemlerinin gerçekleştirildiği bir mekân olarak Konya'da sıklıkla satış işlemlerine konu olmuştur. Bu meslek sahipleri, debbağlarda inşaat sektörünün kireç ihtiyacını karşılayan esnafî teşkil ederdi.

Debbağhane Mahallesi'nde kireçlik satış fiyatının 40-60 kuruş arasındaydı. (KŞS, nr. 43, s. 220, h. 2; H. 1119/ M. 1707; nr. 48, s. 108, h. 5; H. 1130/ M. 1718; nr. 53, s. 153, h. 3; H. 1149/ M. 1737; nr. 57, s. 14, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Boyahane: Boyacılık, dokuma sanayisinin yan kollarından biridir. İpliklerin renklendirilmesi ve kumaşların boyanması boyahanelerde yapılmaktadır. Boyahaneler Mukataâ usulü ile işletilmektedir. (Ünal, 2007: 164) Böylece boyacılık, Konya'da gelişmiş bir meslek kolu idi. Şehir çevresinde ekilen boyalar, burada mamul hale getiriliyordu. Konya'da eskiden iki boyahane varken onsekizinci yüzyıl başlarında sayıları beşe çıkmıştır. Debbağlanmış deriye renk, Konya çevresindeki bağlarla; Meram'da yetiştirilen debbağ çiçeği ile verildiğinde makbul oluyordu. Deri boyamacılığında *mazı* da önemli bir hammaddeydi. Çeşitli yerlerden gelen mazılar içinde Diyarbakır yöresinden getirilen kürt mazısı en fazla tutulmuş idi. Mazı, debbağhane yakınında bulunan Talaslı Hanı'nda alınıp satıldığı ve dışarıdan gelen mazı tüccarı burada kaldığı için bu hana Mazıcı Hanı da denmekteydi. (Oğuzoğlu, 1980: 150)

Konya Boyahaneleri, ağırlıklı olarak Hilmi Efendi Hanı karşısındaki mevkiide bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 41, s. 16, h. 1; H. 1116/ M. 1704) Başka bir belgede ise Purçaklar Mahallesi'nde olduğu bilinen bir boyahaneye rastlıyoruz. (KŞS, nr. 56, s. 25, h. 1; H. 1155/ M. 1743) Boyacılık'ta ortaklığın söz konusu olduğu belgeler de mevcuttur. (KŞS, nr. 51, s. 246, h. 4; H. 1140/ M. 1728; nr. 53, s. 118, h. 3; H. 1149/ M. 1737) Boyacıların imalathaneleri Şeyh Ahmed Efendi Hamamı'nın yakınında bulunuyordu. (KŞS, nr. 51, s. 246, h. 4; H. 1140/ M. 1728) Boyacıların tamamı zımmi idi.

İstanbul'daki zimmi boyahanelerine gidip çalışan Konyalı boyacı ustalarının bulunması Konya'nın bu konudaki gelişmişliğini gösterir. (S. Öztürk: 17; Küçükdağ, 1989: 45)

Mumhane/Şemhane: Kasaplardan alınan iç yağdan temin edilen mumlar boyacılıkta istifade edilen bir madde idi. (S. Öztürk: 13) Bir miras belgesinde boyahaneye bitişik bir mumhane ibaresine rastlıyoruz. (KŞS, nr. 43, s. 67, h. 2; H. 1119/ M. 1707)

Buzhane: Etlerin muhafazası için ayrılan bir mekândı. Kasaplar Çarşısı'nda bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 43, s. 34, h. 4; H. 1119/ M. 1707)

Tahmis Karhanesi: İşyeri olarak tanımlayabileceğimiz karhane, tahmis(kahve dövücülerinin mekânı) olarak Konya'da varlığına rastladığımız bir işletmedir. At Pazarı Kapısı içinde Keçeciler Sûku'nda vaki tahmis karhanesinde kahve dövücülerini mevcuttu. Tahmis Karhanesi bir vakfa aitti.

Burada bulunan tahmishane es-Seyyid Bostan Efendi tarafından bina edilmişti. Burada çalışan kahve dövücülerini, Mustafa Paşa Vakfı'na ait olan bu tahmishanede iş işlerken merhum Bostan Efendi'nin varisleri tahmishanede kiracı olan şahıslara gelip buradan elde edilen meblağın yarısını talep etmiştir. Haksız talebi dolayısıyla ilgili şahıs bu davranışından men edilir. (KŞS, nr. 41, s. 186, h. 2; H. 1116/ M. 1704)

Bezirhane: Yağ üretim merkezi olarak da bilinen Bezirhane, Konya'da da mevcuttu. (Ünal: 67) Şehrin bezir ihtiyacı Hatunsaray ve Detse gibi yakın köylerde istihsal edilen keten tohumu ile zeğrekten(keten tohumundan elde edilen yağ) karşılanıyordu. Konya'nın ihtiyacı karşılanmadan bu mahsulün dışarıya götürülüp satılması yasaktı. (KŞS, nr. 54, s. 45, h. 8; H. 1151/ M. 1739)

Bezir yağı, şehrin içinde değişik yerlerdeki bezirhanelerde üretiliyordu. Müslüman bir şahıstan miras olarak ortak mülk olarak kalan bir bezirhane işletmesinin varlığına rastlamaktayız. Bu belgeden bezirhanenin 12 sehimden 4,5 sehiminin vefat eden el-Hac Mustafa'nın varislerine nafaka hissesi olarak ayrıldığına dair bilgi ediniyoruz. (KŞS, nr. 39, s. 198, h. 1; H. 1113/ M. 1701)

Yağhane: Konya'da hayvanî yağların dışındaki sıvı yağlar şehir içinde değişik yerlerde bulunan yağhanelerinde üretiliyordu. Mevkii olarak yağhane, bedesten yakınındaydı. (KŞS, nr. 42, s. 252, h. 3; H. 1117/ M. 1705; nr. 56, s. 36, h. 3; H. 1155/ M. 1743) Bir miras belgesinde mülk olarak adı geçen yağlık dükkanı satışına rastlıyoruz. (KŞS, nr. 39, s. 15, h. 1; H.

1113/ M. 1701) Bu durum halkın kendi beslenmesi için gereken gıdayı temin edebileceği işletmelere sahip olduğunu göstermektedir.

III. Ayntab'ın Genel Görünümü, Ticaret Yolları ve Mekânları

A. Ayntab'ın Genel Görünümü

Ayntab kenti, tarih boyunca devletleri, uygarlıkları ve kültürleri birbirinden ayıran bir uc bölgesinde yer alıyordu. Gaziantep ili, Akdeniz Bölgesi'yle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleştikleri yerde bulunmaktadır. Engebeli bir arazide, Fırat Nehri'ne karışan Sacur Çayı'nın yukarı kollarından Alleben Deresi üzerinde kurulmuştur. Türkiye'nin Suriye'ye komşu bir sınır ilidir. (Göğüş: 13) Gelen ziyaretçiler kentin hoş manzarasından hep etkilenmişlerdir. Ayntab, konumu itibarıyla Ortadoğu'nun merkezi sayılan önemli bir stratejik bölgededir.

Evliya Çelebi ilk kez kenti ziyaret ettiği 1648'de Ayntab için; "...Bu şehre Arabistan gelinciği demişler, bostanlı gülistanlı düz bir yerde ve bazı zemini bayırlar üzere vaki bir şehirdir. Nehr-i Sacur buradan geçer. Şehrin yazı yazdır, kışı kıştır..." ifadelerini kullanır. (E. Çelebi: 162a)

Benzer şekilde Antep'i olduğu için *Ayni* lakabıyla tanınan *Bedreddin Mahmud bin Ahmed*, burayı *bağlar ve bostanlarla çevrili güzel çarşılara sahip bir şehir...* olarak tarif eder. Ayrıca pek çok ilim adamı toplandığı için de buraya *Küçük Buhara* dendiğini belirtir. (Özdeğer: 468; Aynî, 1451)

Ayntab, kuzeyinde kendisinin de ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğine kadar idarî olarak bağlı bulunduğu Maraş(Dulkadir), güneyinde aynı zamanda bir ticaret merkezi de olan Halep, doğusunda onyedinci yüzyılın sonlarında aşiretlerin iskân merkezi haline getirilmiş olan Rakka Eyaletleri'nin ortasında ve etkisinde kalmış; batıda ise İskenderun ve Payas gibi deniz bağlantılı iki yerleşim yeri ile Fırat Nehri arasında bir bağlantı merkezi olmuştur. Ayntab şehri, Fırat Nehri'ne Birecik üzerinden 55 km Halep şehrine de 100 km mesafededir. (Karasakal, 2009: 1) Ayntab'ı ikinci kez 1671-72'de ziyaret eden *Evliya Çelebi*, kentin bu süreçte daha da büyüdüğünü ve artık kent bünyesinde daha fazla han, cami ve dükkan bulunduğunu yazar. (E. Çelebi: 163b)

Ayntab kenti Sacur Suyu'nun güney yakasında gayet verimli bir noktada yer almaktaydı. Etrafında çok sayıda bahçelerin, bağların ve bostanların bulunduğu bir kavis çizen ırmak, kentin doğu kesimi boyunca güneye doğru kıvrılıyordu. Sacur'un suyunu kentin üst kesimlerine taşıyan

su kemerleri sayesinde kentin içinde bol miktarda ağaç ve bahçe bulunmaktaydı. (Canbakal, 2009: 37- 38)

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun hem sosyal hem de ekonomik buhranları yaşadığı dönem olmasına rağmen Antep halkının Anadolu'daki diğer illerden daha iyi yaşam koşullarında olduğunu tereke kayıtlarındaki serveti göz önünde bulundurarak söyleyebiliriz. Gaziantep halkı geçimini umumiyetle esnaf ve zanaatkarlık ile ziraattan sağlamaktaydı. Onsekizinci yüzyıl başlarında Ayntab'da gayrimüslimlerin tekstil sektöründe hayli söz sahibi oldukları anlaşılıyor. Osmanlı toplumunun genelinde olduğu gibi Ayntab kentinde de çiftçilik yaygındı.

Buğday, arpa yanında penbe(pamuk), darı(mısır), zeytincilik, bağcılık, ceviz ve bostancılık yaygındır. Nitekim şehirde zaman zaman bağ, bahçe ve bostan gibi gayrimenkullerin satışlarına da rastlanmaktadır. (GSS, nr. 52, s. 102, h. 207; H. 1114/ M. 1702; nr. 56, s. 87, h. 116; H. 1117/ M. 1705) Bağcılığın hayli gelişmiş olduğu Ayntab'da halk, bağlardan elde edilen üzümü hem kurutarak hem de pekmez ve şıra haline getirerek tüketmişlerdir.

Hayvancılığın da önemli bir ekonomik gelir kaynağı olarak yaygın olduğu kentte; koyun, keçi, inek, katır, at, deve gibi hayvanların da yetiştirilmesine önem verilmekteydi. Antep şehri, eski devirlerden beri iklim ve bulunduğu yer dolayısıyla iskâna açık bir saha olmuştur. Müstahkem kalesi, bol suyu ve güzel bahçelerinin yanı sıra ticaretin yapıldığı hoş çarşılarıyla Ayntab güzel ve bakımlı bir şehirdir. (B. Pamuk, 2012: 77) Bu açıdan bakıldığında, şehirlerin kurulmasında ve gelişmesinde önemli katkıları bulunan fizikî mekânlardan birisi de şüphesiz kalelerdir. (Streck, 1993: 124-125) Bu yapılar tarihin eski dönemlerinden itibaren askerî, dinî ve iktisadî yönlerden oldukça önemli hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamışlardır.

Tepelerle çevrili bir düzlükte kurulan Antep'in ilk çekirdeğini teşkil eden kale bugün *Türktepe* denilen yükseklikte yer almaktadır. Şehir muhtemelen bu kale çevresinde gelişme göstermiştir. (Özdeğer, 1996: 468) Eski çağlardan beri kervan yollarının kavşak noktasında yer alması buranın fizikî bakımdan gelişmesine de yol açmıştır. Gaziantep Kalesi'nin ilk olarak Roma döneminde bir gözetleme kulesi olarak yapıldığı ve zaman içerisinde genişletildiği anlaşılmaktadır. Bugünkü biçimini ise Bizans İmparatoru Justinianus döneminde M.S.VI. yüzyılda almıştır. Kale daire planlı olup, çevre uzunluğu 1200 metredir. Büyük taşlardan örülmüş duvarlar, 12 kule ve burçla desteklenmiştir. Kale çevresinde eni 30 m. derinliği 10 m. olan bir hendek mevcuttu ve kaleye geçiş köprü ile sağlanmaktaydı. (Aykın, 2005:

42) 1656-1663 arasında bölgeyi ziyaret eden *Aigen*, kentin surlarla çevrili olduğunu belirtir. (*Aigen*, 1980: 90) 1699'da şehri ziyaret eden *Maundrell* ise...*Antep'in yüksek bir yerde inşa edilmiş olduğunu, Halep yönünde kuzeyden yuvarlak bir dağ üzerinde bir kalenin bulunduğunu dağın eteğindeki mezarlar ve galeriler arasından kaleye çıkıldığını ve kalenin büyük kapılarının olduğunu...bahsetmektedir.* (*Maundrell*, 1703: 78; *Ergeç*, 1999: 300)

Pococke, Antep'in iki tepelik üzerinde kurulmuş olduğunu, tepeler arasından bir derenin aktığını, şehrin çevresinin üç mil olduğunu, Sacur Irmağı'nın şehrin doğusundan geçtiğini ve burada su kemerleri bulunduğunu, kalenin yuvarlak bir tepe üzerinde yapılmış olduğunu, çevresinde kaya mezarları bulunduğunu, her kapısının esas kale binasına asma köprülerle bağlanmış olduğunu ve Türklerin kale çevresinde ikamet ettiklerini, gözlemlemiştir. (*Pococke*, 1743: 56)

Evlîya Çelebi, şehrin ortasında bir iç kal'a gayet metindir. Çevresi 1300 adımdır. Hendeği 40 arşın enli, 20 arşın boylu kesme kayadandır. Kale çevresi 26 kuleden oluşur. Batısında 7 kat demir bir kapı vardır. Kalede çarşı-pazar imareti yoktur. Cümle aşağı şehirdedir. (*Çelebi*: 164a) şeklinde kentin fizikî organizasyonu hakkında bilgi verir. Bu verilerden hareketle kent, bahsi geçen kale etrafında fiziken şekillenmiş ve ticarî mekânlar da bu güzergâh doğrultusunda sıralanmıştı.

B. Ticaret Yolları

1. Ulaşım

Ayntab, Osmanlı İmparatorluğu ve daha eski dönemlerde bir kaç yüz hayvandan oluşan ticaret ve seyahat kervanlarının geçiş ve konaklayış yeri idi. Ulaşım ve konum bakımından çok önemli bir noktada yer alan bu şehrin topraklarından tarihî ipek yolunun da geçiyor olması, kentin önemini her zaman canlı kılmıştır. (*Güzelbey*, 1992: 18) Şehir, bulunduğu konum itibarıyla ilk uygarlıkların hüküm sürdüğü Mezopotamya ve Akdeniz arasında olması ve doğu ile batıyı birleştiren yolların kavşağında konumlanmasıyla tarih öncesi çağlardan bu yana insan topluluklarına yerleşme sahası olmuştur. (*Kalkan*, 2015: 101)

Eski uygarlıkların burada doğup gelişmesini *Cemil Cahit Güzelbey* şöyle izah eder: *Gaziantep'te birçok uygarlığın doğup gelişme sebebi, kentin coğrafi konumudur. Atalarımızdan dinlediğimize göre: Eski günlerde 3-5 yüz katır, beygir veya deveden oluşan kervanların biri kalkarken, birisi kente girermiş, Suriye, Mısır, İran'a, Avrupa, Kafkasya ve daha ötelere gidip*

gelirlermiş. Başta ipek yolu olmak üzere tarihte uluslar arası bir geçit yolu olması, bunun sonucu ticaret ve sanatın gelişmiş olması Gaziantep'in en eski kent olmasının delillerindedir. (Güzelbey: 9)

Ortaçağ'da İpek yolu, Antakya'dan başlayıp Gaziantep'ten geçerek İran ve Afganistan'ın kuzeyinde Pamir Ovası'na kadar giderdi. (Gaziantep Rehber, 2013: 106) Doğu ile batının yol güzergâhı olan şehirde, tarihin eski günlerinde Hindistan'dan ve Çin'den gelen kervanlar Batı'ya geçer. Batı'nın kervanları da yine buradan geçerdi. Bu geliş gidişler şehre iş imkanı sağlar ve para bırakırdı. (Göğüş: 311) Irak ve Suriye yönünden gelen ticaret yolları Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde *Antep ve Diyarbakır'dan* geçerek *Ağrı-Konya-İstanbul* ana ticaret yoluyla birleşmekteydi. Çevre bölgelerden ve dış ülkelerden özellikle de Halep'ten Antep'e mallar getirildiği gibi buradan başka yerlere de mallar nakledilmekteydi. (Orhonlu: 275)

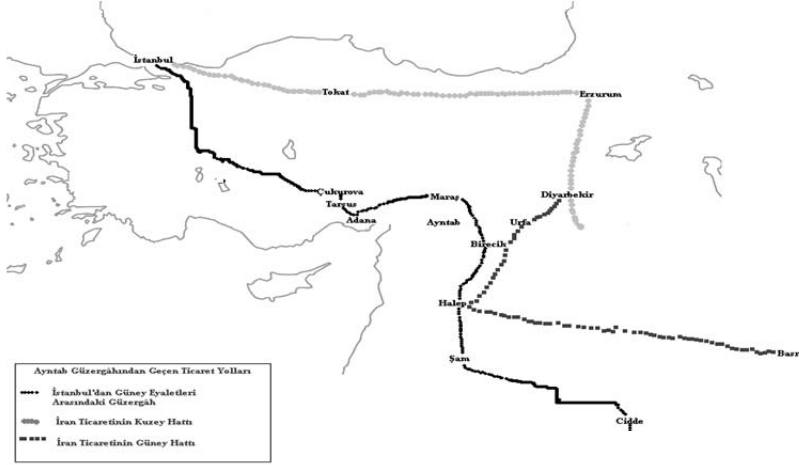
Şehrin ticaret merkezinin dokusal ve mekânsal oluşumuna bakılacak olursa kaleden sonra ilk konut yapılaşması olarak kabul edilen Türktepe ve kale arasında oluşan yol sistemi topoğrafyayı takip ederek Boyacı Camisi'ne kadar ana ulaşım aksı olarak şekillenmiştir. Oluşan bu yol daha sonraları Irak yönünden gelen İpek yolu ile birleşerek Halep'e giden transit yol özelliği kazanmıştır. Uzun Çarşı ismini alan bu yol üzerinde daha sonraları hanlar gelişmiştir. (Uğur, 2010: 2004)

Basra'dan Halep'e giden kuzey yollarından biri Ayntab'ın bir nahiyesinden kentin 60 km kadar güneydoğusunda kalan Birecik'ten geçiyordu. Çölü geçerek karadan seyahat etmek tehlikeli bir hal alıp da tüccarlar Fırat'tan geçmeyi tercih ettiklerinde kervanlar bu yolu kullanıyorlardı. (Canbakal: 60)

Aynı şekilde Şam üzerinden geçen Cidde-Mekke hattı da Halep'te son buluyordu. Halep'ten Anadolu'ya giden karayolu da Akdeniz'e yakın bir güzergâh izliyor. Ayntab'a uğramıyordu. Bu aynı zamanda payitahtı Hameyn'e bağlayan ana hac yoluydu. İslamın kutsal mekânları Ayntab'ın güneyine düşüyordu. *Kudüs, Hevron, Medine, Mekke*. Ayrıca kent seyyahların da güzergâhı idi. Evliya Çelebi'nin yolu, Çukurova'da Tarsus'tan Adana'ya oradan Maraş'a sonra güneyde Ayntab üzerinden Halep'e ulaştı. (Pierce, 2005: 108; Çelebi: 162b)

Dolayısıyla Hac yollarının güvenliğini sağlamak ve eşkıyalıkla mücadele için kentte güvenlik tedbirlerine sıklıkla başvurulmaktaydı. Bunun yanında İran Ticareti de iki farklı yol izliyordu. Kuzey hattı (*Diyarbakır, Erzurum, Tokat*) kentin ekonomisini doğrudan etkilemeyecek kadar uzaktan

geçiyordu. Güney hattı ise *Urfa ve Birecik* üzerinden geçerek *Halep*'te son buluyordu. (Canbakal: 59- 60)

Harita 4: Ayntab Güzergâhından Geçen Kervan Yolları
(Çizen: Rümeyssa KARS)

2. Taşımacılık

Taşımacılık, daha önce de bahsettiğimiz üzere Anadolu kentlerinde genellikle deve ve katırlarla gerçekleştirilmekteydi. Ayntab şehrinde de deve ve katırlarla taşımacılık yapan kimseler, esnaf teşkilâtı içerisinde başlarında şeyhleri bulunan bir meslek grubuydu.

Kent lojistik açıdan vazgeçilmez bir önem taşıyordu. İstanbul ile güney eyaletleri arasındaki sefer güzergâhı Adana'dan sonra sahile yakın geçerek, Ayntab'ı ikincil önemde iletişim hatlarında bırakıyordu. (Güzelbey: 142-144) Taşımacılık faaliyetleri sadece tüccar ve yolcuların seyahatlerinde kolaylık sağlamakla kalmıyor; aynı zamanda savaşların yaşandığı süreçte de yöre halkının istifadesiyle temin edilen erzak ve mühimmat nakli ile önem kazanıyordu. Her dönemde olduğu gibi savaşlar, erkekleri bölge sınırları ötesine götürüyordu. İmparatorluğun savunma ve savaş gereksinimini karşılamak üzere sancak valilerinden sık sık asker ve erzak göndermesi talep ediliyordu. (Göncü, 1998: 79)

Daha önceden de bahsi geçtiği üzere bu erzakların toplanma noktaları sefer güzergâhında bulunan kentlerde bina edilmiş olan menzilhaneler aracılığıyla temin edilebiliyordu. Menzil, Osmanlılar çağında devletin haberleşmesini sağlamak için kullandıkları ulakların, posta tatarlarının yatmaları, hayvan değiştirmeleri için yol üzerinde yapılmış, içinde ahır ve

yatacak yerlerin bulunduğu tonoz biçiminde binalardır. (Göncü, 1998: 79) Bugün bildiğimiz bir tanesi kalmış olup Ayntab'da Araban yolu üzerinde Bedirkent köyü önündedir.

Sefer menzili olarak mevcudiyetine rastladığımız bu mevki kentin ekonomik açıdan önem kazanmasını sağlamış olmalıdır.

Araştırma konumuz olan dönemde Ayntab şehrinde nakliye işlerinde artış görülmüştür. Bu da İran Savaşları'nın askerî amaçlı nakillerinin büyük etkisi olmuştur. Ayntab'ın İskenderun-Birecik-Diyarbakir yol güzergâhında olması, İran savaşları esnasında asker, top ve cephane taşıma işi, şehir üzerine bazı yükümlülükler de getirmiştir.

Nakliyat işlerinde develer ve katırlar en fazla kullanılan hayvanlar olmuştur. İsfahan tarafına gönderilecek olan ordunun İstanbul'dan İskenderun'a oradan da İsfahan'a ulaşmasından Ayntab, Maraş güzergâhından 200 deve talep olunmuştur. **GSS**, nr. 78, s. 9, h. 10; s. 21, h. 22- 27- 28; H. 1139/ M. 1727) Bu belge bize ordunun sefer güzergâhına dair bilgi vermektedir. Ayrıca İstanbul'dan İskenderun güzergâhıyla sefere gidecek olan askerî mühimmatın bir kısmının Ayntab, Halep, Maraş'tan talep edilmekteydi.

Buradan hareketle nakliye hizmetinin, mükarî taifesi olarak bilinen ve kiralama yolu ile taşımacılık yapan kimseler tarafından yerine getirildiğini söyleyebiliriz. Burada dikkati çeken hususlar arasında bu develerin gerçek sahiplerinin kimler olduğudur. Belgelerde yer alan müste'cir yani kiracı kelimesi bunu az da olsa açıklamaktadır. Bu kelimedden yola çıkarak mükarî taifesinden olan kimseler, develerden belki bir kısmını halktan kiralayarak şirketleşmeye gitmiş olabilirler. Böylece nakliyat işleri, şehirde belli başlı kimselerin elinde toplanmış ve bir meslek halini almıştır.

Ordu hizmetinde kullanılmak üzere tedarik edilmesi emredilen develerin yerine bazen nakdî ödemenin yapılması istekleri de gerçekleşiyordu. Mesela, Rusya ve Avusturya üzerine düzenlenecek olan seferde ordunun nakil vasıtası için mükarî develer eyaletlerden talep edilmiş, Maraş Eyaleti'ne isabet edenlerden 100 deve Ayntab Sancağı'ndan istenmiştir. Ancak bu kez uzaklığından dolayı aynı değil nakdi olarak tahsil edilme yoluna gidilmiştir. Her deve için 80'er kuruştan toplam 8000 kuruş teslim edilmiştir. (**GSS**, nr. 94, s. 34, h. 59; H. 1152/ M. 1740)

Ayrıca savaş esnasında Basra ve Birecik'te yapılacak olan gemilerin kereste ve diğer levazımları Maraş, Besni, Kahta, Güvercinlik, Andırın, Kasr-ı Zülkadriye(Kadirli), Hısn-ı Mansur ile birlikte Antep bölgesinden temin edilmekteydi. (Altınöz, 1995: 135)

İnşa edilecek gemiler için Ayntab'dan Diyarbakir'e nakl edilecek olan tulumların sevkiyatı Halep, Maraş Eyaleti'nde ve Ayntab Sancağı'nda mükarîlerle sevkedilmesine dair beyanda bulunulduğuna ilişkin bir ferman mevcuttur. (GSS, nr. 99, s. 33, h. 66; H. 1156/ M. 1744) Darü's-seda ve Bağdat Kaleleri'nde bulunan Osmanlı askerlerine gönderilecek olan zahire ve mühimmatın taşınması için, Ayntap, Maraş ve Halep'ten 20.000 tulum istenmiştir. Her biri için 20 akçe ücret tesbit edilmiştir. Ayntab 6.500 tulum satış yapmış, bunun karşılığında 130.000 akçe (1.083 kuruş) halka ödeme yapılmıştır. (GSS, nr. 98, s. 78, h. 139; H. 1156/ M. 1744)

Buradan hareketle taşımacılık ve mirî mal tedariki açısından Ayntab'ın ve çevresindeki merkezlerin önemli roller aldıklarını söylememiz mümkündür. Taşımacılık faaliyetlerinde yük hayvanlarının kira ve satış bedeline bakıldığında; Deve fiyatları 35-120 kuruş arasında değişmekteyken; at, merkep ve katır fiyatları 10-30 kuruş civarındaydı. Ticarî mamullerin naklinde de istifadesi yadsınamaz olan mükarî taifesinin faaliyet yürüttüğünün göstergesi olarak bir belgede; Aslen Kastamonu sükkanından olan misafiren Ayntab'da bulunan el- Hac Ali ibn-i el-Hac Mustafa, mükarî taifesinden Şerafettin Mahallesi sakini Ömer ibn-i Veli'den eşyasını taşımak için için 3 katır fiyatından 190 kuruş ve kalan 56 kuruş borcunun da toplamı olarak 246 kuruşluk ödeme yapması gerekmiştir. Şahsın vefatı üzerine alacağı olan bedelin terekesinden alınması yönünde bir karar çıkarılmıştır. (GSS, nr. 62, s. 31, h. 3; H. 1125/ M. 1713)

Taşımacılığı meslek edinen ve yeniçeri olduğunu saptadığımız bir nakliyecinin iyi gelir getirdiği için bu mesleği tercih ettiği aşikârdır. Ayntab'da katırcılar esnafı şeyhi ve sarbanbaşı olan Hüseyin adlı yeniçeri Ayntab-Halep arasında ticarî amaçlı bir sefer gerçekleştirdiği esnada vefat etmiştir. Terekesinde 1115 kuruş mevcuttur. (GSS, nr. 69, s. 12, h. 1; H. 1131/ M. 1719)

Taşımacılık esnasında eşkiya saldırıları ve malların yağmalanması olayları da bu kent güzergâhında sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Bir mahkeme kaydı, Ayntab'da Cüzlüce Mahallesi'nden bazı tüccarların Maraş'tan Ayntab'a kervan halinde gelirken Zevkirli Türkmen aşiretinin mensupları tarafından kervanlarının basılıp eşyalarının yağmalanması hakkındadır. Kahve-incir-kurşun-saçma gibi bazı eşyaları çalınmıştır. (GSS, nr. 99, s. 46, h. 4; H. 1156/ M. 1744)

Rakka incelediğimiz dönemde aşiretlerin iskân edildikleri bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu unsurlar arasından türeyen eşkiya nitelikli zümreler, bu güzergâhtan geçen kervanları rahatsız etmekten geri

durmamışlardır. Mükarî Ali Beşe'nin Halep'ten gelirken Nurvana Köyü'nde geceleyin yükünün denginin yarılması; Mehmet ve kardeşi Hüseyin adlı şahıslar tarafından 83 kuruş kıymetli 12 top Şam alacası ve 2 sarığı çalınarak Rakka tarafına kaçtıkları belirlenmiştir. (GŞS, nr. 61, s. 22, h. 43; H. 1124/M. 1712)

C. Ticarî Mekânlar

Onsekizinci yüzyıla kadar Ayntab, uzun mesafeli ticaret yollarının çok yakınında olmakla beraber üzerinde yer almıyordu. Sicillerde uzun mesafeli ticaret ile ilgili kayıtlara hayli seyrek rastlanıyor, rastlanan kayıtlar ise çoğu kez tüccarın ölümü nedeniyle kaleme alınmış bulunuyor. Ancak kent, bölgelerarası ticaret açısından Halep'e yakın olması dolayısıyla transit akışın gerçekleştiği stratejik bir önem arz eder.

Katip Çelebi, *Ayntab, bereketli tarımsal kaynakların yanı sıra görkemli pazarlara sahip müreffeh bir kent görüntüsü çiziyor; Ayntab'ın ticaret ortakları arasında Halep de yer almaktadır.* (K.Çelebi: 598) diyerek kentin ticaret açısından gelişmişliğinin bir sebebinin de Halep'e yakınlığından ileri geliyor oluşuna atıfta bulunmuştur.

Ticarî mekânların varlığı ve sayılarında yaşanan artış; kent ekonomisine katkı sağlayan faaliyetlerin artışıyla da doğru orantılıdır. Dolayısıyla Ayntab'da kalenin alt bölgesinde organize edilen bir ticaret merkezinden bahsedebiliriz.

1. Esnaf Çarşıları ve Pazar Yerleri

Onsekizinci yüzyılda incelediğimiz diğer şehirlerde olduğu gibi Ayntab'da da ticarî hayat son derece hareketlidir. Bu dönemde Ayntab, hem dışarıya mal pazarlamakta hem de Ayntab pazarlarında ithal edilen pek çok mal bulunmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu, reyanın iâşe ve beslenmesine ayrı bir önem vermiş; böylece şehirlerin iktisadî hayatının canlı ve düzenli tutulmasına çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı ekonomik politika halkın refahı ve korunmasını amaçlamaktaydı. Halkın ihtiyaçlarının karşılanması ve mal sıkıntısının yaşanmamasına dikkat eden devlet, bu amaçla ülke içinden ve dışından ticarî faaliyetlere destek vermiştir. Osmanlı şehirlerinin en hareketli yerleri hiç şüphesiz *çarşı*, *arasta* ya da *sûk* denilen ticarî hayatın canlı olduğu yerlerdir.

Ayntab şehri de bu özelliği ile ön plana çıkan şehirlerdendir. Belli ki bunun en önemli sebebi, Halep gibi ticarî ve ekonomik bakımlardan hareketli olan bir şehrin komşusu olmasıdır.

Ayntab Kalesi'nin güneyindeki daha alçak yamaçlarında ticarî bölgeler yoğunlaşmaktaydı. Kalenin kuzeyinde Uzun Çarşı, güney uçtaki ana kavşakta ise Arasa Meydanı yer almaktaydı. Bu iki merkez boyunca esnaf çarşıları, pazarları yer alıyordu.

Bu ticaret merkezinin haricinde *Eblehan, Hayık Müslüman, İbn Eyüb, Şehreküstü Mahalleleri*'nde mahalle pazarları mevcuttu. Eski Halep yolu kuzeybatı/güneydoğu ekseninden ilerleyerek Arasa yakınındaki ticarî damar ile birleşiyordu. (Canbakal: 39) Antep şehri esnafının ise bir çarşı etrafında meslekî hususiyetlere göre umumiyetle toplu halde buldukları görülmektedir.

Kal'a Altı (Tahte'l-kal'a Çarşısı): Dikkat edildiğinde ele aldığımız üç kentte de ticaret merkezi kale çevresinde örgütlenmiş bulunmaktadır. Ayntab'da da Tahte'l kal'a denilen kısımda pazarlar bulunur ve burada genellikle yerleşik olmayan ticarî faaliyetler gerçekleştirilirdi. Bu kesimde şehre dışarıdan gelenlerin konakladığı han ya da kervansaraylar, tekke, zaviyeler ile tarım arazileri bulunuyordu.

Onsekizinci yüzyıla gelindiğinde Ayntab'da Kal'a altı, özellikle şehre dışarıdan gelenlerin ihtiyaçlarının karşılandığı ve semerci, nalbant gibi dükkanların bulunduğu bir alandı. (Çınar: 31) Mevki olarak belgelerde bazı esnaf dükkanlarının satışı esnasında karşımıza çıkan mekân (GŞS, nr. 81, s. 128, h. 2; H. 1142/ M. 1730; nr. 100, s. 203, h. 1; H. 1156/ M. 1744; nr. 107, s. 32, h. 1; H. 1162/ M. 1750.)

Mısırlı bir tacirin terekesinin varislere teslimi esnasında ...*Ayntap Kal'a'sı kapısında vefatına dair...* ibaresiyle de bir mevki olarak belirtilmesi dolayısıyla söz konusu olmuştur. (GŞS, nr. 101, s. 171, h. 2; H. 1157/ M. 1745)

Sûk-ı Sultanî: Ayntab'daki cüllah (dokumacı) esnafının imal ettiği bezler *Sûk-ı Sultanî*'de yani şehrin en büyük çarşısında dellallar vasıtasıyla satılmaktaydı. Bez dellalları arasında Mehmet ibn-i Süleyman, Mehmet ibn-i Receb, Ömer ibn-i Süleyman ve Mehmet adındaki kimseler de bulunmaktaydı. Ayntablı tüccarlar, cüllahların işledikleri bezlerin, bez dellallığını bu çarşıda gerçekleştirmekteydiler. (GŞS, nr. 56, s. 11, h. 27; H. 1117/ M. 1705) Ayrıca mevki adı olarak da bu çarşının belgelerde bahsi geçer. (GŞS, nr. 81, s. 220, h. 6; H. 1142/ M. 1730; nr. 69, s. 46, h. 1; H. 1131/ M. 1719)

Arasa Meydanı/Arasta Çarşısı: Günümüzde halkın “*Arasa*” olarak bildiği çarşıdır. Emir Ali Hanı’na sınırdır. Varlığı, Evliya Çelebi’nin şehre gelişinden sonraya rastlar. (Göğüş: 189) Evliya Çelebi’nin Ayntab’a iki kez uğradığından bahsetmiştik. Muhtemelen burada kastedilen ilk gelişidir. Çünkü kentin ticarî organizasyonundan bahsederken Evliya Çelebi, ‘*Ayntab şehrinde halka açık Arasta meydanında...*’ ibaresini kullanır. (Çelebi: 165a) Burada yer alan dükkanlar toptancı dükkanlarıdır. Bu tarz toptancı dükkanlarında köyden gelen ürünler ortaklardan alınıp perakendecilere satılmaktadır. (Nakıboğlu, 2009: 30)

Arasa, bir nevi hububat pazarıydı. Hacı Nasır, Boyacı ve Tekke Camileri’nin yakınında bulunan arpa, buğday, un gibi ihtiyaç maddelerinin satıldığı meydandı. Burası aynı zamanda halk arasında *galle pazarı* yani köylüler tarafından getirilen mahsullerin satıldığı yer olarak bilinirdi. (Özharat: 31) Bir belgede; Arasa için iki kapılı çeşitli mahsullerin satıldığı pazar yeri olarak bahsedilmekte ve burasının Halep Beylerbeyi Ahmet Paşa’dan alınan han yeri olduğu belirtilmektedir. (GŞS, nr. 70, s. 110, h. 2; H. 1131/ M. 1719)

Arasa meydanı, şehirlilerle köylülerin birbirleriyle karşılaştıkları ve karşılıklı alışveriş yaptıkları bir çarşı özelliğini taşımaktaydı. Onsekizinci yüzyılın başlarında Arasa meydanında 8 un, 12 arpa dükkanı bulunmaktaydı. (Çınar: 57) Burada hububat mamulleri ile birlikte şıra türü yiyeceklerin de satıldığı ve muhtesip kantarının bulunduğu kayıtlıdır. (GŞS, nr. 51, s. 67, h. 125; H. 1112/ M. 1700)

Pazar yerlerinde oldukça sık rastlanan ve neyi ifade ettiği kesin olarak bilinmeyen “*zemin-i dükkan*” tabiri ile kastedilen şeyin çarşı esnafının mallarını pazarda satmak için kira ile tuttıkları etrafı çevrili boş arsalar olabileceği muhtemeldir. (Altınöz: 129) Ayntab’da at, merkep, camus, deve, öküz, sığır ve koyunların satıldığı *hayvan pazarı* ile birlikte kölelerin satıldığı *esir pazarının* bulunduğu bilinir. Satışa konu olan belgelerde Arasa yakınlarında olduğu zikredilen bu mekânlardan haberdar olabilmekteyiz. (GŞS, nr. 103, s. 45, h. 67; H. 1159/ M. 1747; nr. 107, s. 34, h. 78; H. 1162/ M. 1750)

Uzunçarşı (Sûk-ı Tavi): Evliya Çelebi, *Ayntab şehrinde halka açık Arasta meydanında Uzun çarşusu vardır, 3900 dekakin, 2 bedesteni var, uzunçarşusu ve saraçhanesinin üstleri örtülü kargir ve korunaklı dükkanlardır*, ifadeleriyle Ayntab’ ın ticarî mekânları hakkında bilgi vermiştir. (Çelebi: 168b- 169a) Mitat Enç, *bu çarşı...manav dükkanları*,

ekmek fırınları, attar dükkanları, berberler, bedesten ve hanları ile cıvıl cıvıl bir Osmanlı çarşısıdır, der. (Nakıboğlu: 33)

Ayrıca burada uzmanlık alanlarına göre kümelenen esnafın faaliyet gösterdiği çok sayıda dükkan vardı. Sûk-ı Tavil'deki esnaf çarşılarından bazıları şunlardı: *Yağcı pazarı, Kazzaz çarşısı, Neccar çarşısı, Kazgancı çarşısı, Haffaf çarşısı, Boyacı pazarı, Attar pazarıydı.* (Özharat: 32) Ayntab, ticarî mekanları Tahtalı Camii etrafında gelişim göstermiştir.

Mısır Memlûkluları'ndan kalma binaların da bulunduğu bu çarşı, Osmanlı döneminin sonlarına doğru çevresindeki binaların konumu ile birlikte doğuda Hüseyin Paşa'nın Zincirli Bedesteni'nin *Kazancılar Çarşısı'na*, kuzeybatıda Millet Hanı'nın önündeki Bedesten'e kadar uzanmaktaydı. (Çınar: 30) Sağında Attarlar, Kazzazlar (İpekçi dükkanları) bulunuyordu. Bir yaralama olayının gerçekleştiği olayda bu çarşının ismine rastlıyoruz. (GŞS, nr. 76, s. 22, h. 1; H. 1137/ M. 1725) Boyacı Camisi'nin vakıf geliri arasında bu çarşının da olduğunu saptayabilmekteyiz. (GŞS, nr. 62, s. 163, h. 1; H. 1125/ M. 1713)

Boyacı Pazarı: Uzun Çarşı'da yer alırdı. (Özharat: 34) Kahve dükkanı satışına konu olan bir belgede mevki adı olarak geçer. (GŞS, nr. 87, s. 79, h. 4; H. 1147/ M. 1735)

Neccar Pazarı: Uzun Çarşı'da bulunurdu. (Özharat: 32) Neccarlık zanaatıyla uğraşan kesim burada bulunurdu. Mevkisi Boyacı Cami-i Şerifi dolaylarında ve burada yer alan dükkanlar da bu caminin vakıf alanına dahildi. (GŞS, nr. 66, s. 29, h. 1; H. 1127/ M. 1715)

Kendirci Pazarı: Sûk kapısında mevki adı olarak geçen pazar, Boyacı Camii'ne gelir sağlayan vakıf alanı olması dolayısıyla söz konusudur. (GŞS, nr. 62, s. 179, h. 3; H. 1125/ M. 1713; nr. 68, s. 48, h. 1; H. 1130/ M. 1718)

Yağcı Pazarı: Uzun Çarşı'dadır. (Özharat: 33) Yağcı pazarı, Tuti Hamamı altında Koprut Vakfı geliri olarak bir belgede belirtilmiştir. (GŞS, nr. 66, s. 183, h. 2; H. 1127/ M. 1715) Zeytin yetiştiriciliğinin yoğun olduğu bölgede zeytin yağı satışının yapıldığı bir pazar adı da mevcuttur. (GŞS, nr. 66, s. 140, h. 2; H. 1127/ M. 1715; nr. 69, s. 12, h. 1; s. 45, h. 3; H. 1131/ M. 1719) Muhtemeldir ki bugünkü Zeytin Han'ın temellerinin bulunduğu dolaylarda yer almaktadır.

Oruç Bey Bazarı: Pazarın bu isimle neden adlandırıldığına dair bir veri elde edemedik. Ancak vâkıf olan kişinin ismiyle adlandırılmış olması ihtimal dahilindedir. Mevki olarak kalealtında bulunurdu. Bu mevkiye bakkal ve

berber dükkanları yer almaktaydı. (GŞS, nr. 102, s. 52, h. 4; H. 1158/ M. 1746; nr. 106, s. 8, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

Eskici Bazarı: Şehreküstü Mahallesi'nde bulunurdu. (Özharat: 34) Kozluca Mescit Mahallesi mevkiindeki pazar dolaylarındaki vakıf dükkanlardan 11 tanesinin 11 seneliğine 400 kuruşa kiralanması hakkında bir belgede adı geçer. (GŞS, nr. 107, s. 154, h. 2; H. 1162/ M. 1750) *Sinekoğlu Hüsmâ-i el-Ayntabi Vakfı'na* ait mevkide yer alan dükkanlar ibaresine de başka bir belgede rastlıyoruz. (GŞS, nr. 101, s. 441, h. 2; H. 1157/ M. 1745)

Demirci Pazarı: Bu mevkide dükkan satışına konu olan bir belgede bu meslek grupları kendilerine özgü pazarlarda satış yapmaktaydılar. (GŞS, nr. 96, s. 69, h. 1; H. 1153/ M. 1741)

Karagöz Pazarı: Kazzaz ve Attar dükkanlarının bulunduğu mekândır. (GŞS, nr. 74, s. 122, h. 2; H. 1134/ M. 1722)

İbn Eyüp Pazarı: İbn Eyüp Mahallesi'nde yer alan pazarda dört bab kebabcı dükkanı satışına dair bir belge dolayısıyla mevcudiyetini öğrenebilmekteyiz. (GŞS, nr. 59, s. 102, h. 2; H. 1120/ M. 1708)

İplik Pazarı: İplik dükkanı satışına konu olan belgede mekân adı olarak geçer. (GŞS, nr. 81, s. 193, h. 3; H. 1142/ M. 1730) Ayntab'da mevcut çarşı ve pazarlarda faaliyet yürüten esnafın örgütlendiği meslek grupları, kentin ekonomik faaliyetlerinin hangi alanda yoğunlaştığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tablo 1.6. 1700-1750 Tarihleri Arasında Ayntab'daki Meslek Kolları
(GŞS,51-107 Numaralı Defterler)

Gıda maddeleri ve unlu mamuller satanlar: Kasap, helvacı, leblebici, tahmisci, şalgamcı, kahveci, tütüncü, şerbetcı, arpacı, bakkal, habbaz (ekmekçiler), tuzcu, yağcı, bezirci
Dokumacılık ve bilhassa pamuk dokumacılığı ile meşgul olanlar: Külahçı, kazzaz, abacı, bez dokumacıları, bezzaz, haffaf, çiticilik, kumaş boyacılığı, pamukçu, keçeci, boyacı (sebbağ), bez dellalları, hallac, kasarçı, cüllah.
Dericilik ve onunla ilgili yan kollar: Sarac, köşger, debbağ, mumcu
Alet imalatı ile ilgili meslek grupları: Marangoz, kazgancı, demirci, nalband, kılıççı, kuyumcu, semerci, neccar, nalçacı
Diğer meslek grupları: Attar, tüccar, samancı, dekakçılık, bostancılar, berber, sabuncu, değirmenci, bazargan, sarbanbaş (başbuğ=devecibaşı), mükarî

2. Bedesten ve Hanlar

Ayntab'da tarihî süreçte altı adet bedesten inşa edilmiştir. Bedestenler, kalenin güneybatısında ve Şekeroğlu Mahallesi'nde, Tahtani Camii batısında yer almaktaydılar. 1957 yılında yandıktan sonra sebze hali olarak kullanılan şimdilerde ise restore edilip bakır eşya ve baharat dükkanlarına dönüştürülen *Zincirli Bedesten* (1717) ile halen iş yeri olarak kullanılan *Kemikli Bedesten* (1853) günümüze ulaşabilmiştir. Varlığını sürdüremeyen bedestenler ise Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı 110 dükkandan oluşan *Eski (Karanlık) Bedesten* (1578), *Kadri Paşa Bedesteni* (1854-57), *Oturakçılar Bedesteni* ile Hüsrev Paşa'nın yaptırdığı (*Kuyumcular Bedesteni*di- 16. yüzyıl) (Çam: 2000)

Bedesten adı verilen bu yapıların eskiden alış veriş hayatının kalbinin attığı üstü kapalı içinde alış veriş yapılan uzunçarşılar olduğuna daha önce değinmiştik. Ayntab'da günümüzde ticarî fonksiyonlarını devam ettiren bedestenler, birbirlerine bitişik olan *Kemikli Bedesten* ve *Zincirli Bedesten*'dir. Eski Bedesten olarak bahsi geçen yer, günümüzde sebze hali olarak kullanılmaktadır.

Ayntab şehrinde onsekizinci yüzyılda iki bedesten bulunmaktaydı. Bunlar Lala Mustafa Paşa'nın kalealtındaki 16. yüzyılın 2. yarısına ait, içerisinde 112 dükkan bulunan *Eski Bedesten* ile Hüseyin Paşa'nın 1717 yılında Tarla-i Atik Mahallesi'nde Çekirdeklik mevkiinde yaptırdığı *Zincirli Bedesten (Yeni Bedesten)*'in varlığına rastladığımız belgeler bulunmaktadır. (GŞS, nr. 76, s. 99, h. 95; H. 1137/ M. 1725; nr. 84, s. 81, h. 141; H. 1145/ M.1733)

Onsekizinci yüzyılda yaptırılan *Zincirli Bedesten* içinde 80 dükkan bulunmaktadır, üstü kapalı ve tek katlı bir yapıdır. (Aykın: 94) *Zincirli Bedesten*'in üç kapısı bulunur. Birisi *Bakırcılar Çarşısı'na (Kazancılar Çarşısı)*, ikincisi *Alaüddeve Camisi'* ne, üçüncüsü *Kunduracılar Çarşısı'na* açılmaktadır. (Güzelbey, 1992: 94) Bu bedesten aynı zamanda Hüseyin Paşa'nın Ayntab'daki medrese ve camii ile Darendede tamir ettirdiği Hatuniye Medresesi'nin vakıf gelirleri arasında yer almaktaydı. (Çınar: 24) Sicil kayıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla Bedesten'e tayin olunacak *dellalbaş* yani alıcı ve satıcı arasında vasıta olan kimsenin (Develioğlu: 191) atamasına ilişkin bir belgeye rastlıyoruz. (GŞS, nr. 67, s. 471, h. 1; H. 1128/ M. 1716) Ticarî faaliyetlerin yürütülmesine ilişkin Bedesten'de bulunan dükkanların kirası 10 akçe olarak belirtilmiştir. (GŞS, nr. 65, s. 45, h. 90, s. 65, h. 126; H. 1126/ M. 1714)

Bedestenlerin çevresindeki dükkanlar belli bir sıraya göre dizilirdi. Sattıkları malın değeri ne kadar yüksekse bu dükkanların yeri de Bedesten'e o kadar yakın olurdu. Bu çekirdeğin çevresindeki ilk çember hanlardı; daha sonra sırasıyla değeri daha az olan dükkanlar, zanaat bölgeleri gelir ve son olarak da en dış bölgede deri atölyeleri (debbağhane) ve pazarlar yer alırdı. (Cerasi, 1999: 120; İnalçık, 1994: 120-122; Eyice, 1992: 303- 304)

Bedesten etrafına kümelenen hanların sayıları Ayntab'da azımsanmayacak boyuttaydı. Gaziantep ili günümüzde olduğu gibi eskiden de ekonomi ve ticaret şehri idi. Hanların bir bölümünde gelen misafirlerin (tüccarların) konaklamaları için odalar bulunur. Diğer bölümünde ise ambarlar ve geniş avlular yer alırdı. (Aykın: 94) Ayıntab'daki hanlar; *tüccar hanları*, *ticarethâne hanları*, *işyeri olarak kullanılan hanlar* ve *gece yatmak için odası kiralanabilen hanlar* olduğu gibi bunların karışımından da oluşmaktaydı. Tüccar hanları, tamamı bir tüccara ait olan hanlardı. Ticarethâne hanları ise ya mülk sahibi tarafından ya da tamamını kiralamış kişi tarafından odaları kiraya verilen yerlerdi. Bu kişiye "hancı" denilirdi. Hanların kapıcılığını "odabaşı" denilen kimse yapardı. Bu kişi, hana girip-çıkanlardan, hanın temizlik ve korunmasından sorumluydu. Handa, toptan alınan eşyalar, handan çıkarılırken bu kişiye "hancılık" denilen bir ücret ödenirdi. (Yıldırım: 113)

Gaziantep hanlarının bir bölümü tam anlamıyla kervansaray niteliğindedir. Gördüğümüz kadarıyla genel olarak bunlar ikişer katlıdır. Üst katında genellikle otel odaları gibi odalar sıralanır. Önlerinde boydan boya bir oda eninde sofa uzanır. Alt katta ise tüccar büroları, mal ambarları, ahırlar yer alır. Bir dikdörtgen biçiminde olan binaların ortası geniş bir avludur. Depo olarak kullanılan mağara tarzı ambarlar günümüzde turistik amaçlı varlıklarını sürdürmektedirler.

Osmanlı çarşılarında *kain (yerleşik)* ve *seffar (gezgin)* olarak adlandırılan iki sınıf tüccar faaliyet gösterirdi. Yerleşik tüccar sınıfının işyerleri çarşıların en değerli mekânları kabul edilen Bedestenlerde yer alırken, gezgin tüccarlar da Bedesten'in yakınında bulunan hanlarda faaliyette bulunurlardı. (İnalçık, 1994: 120) Kale çevresindeki *Karagöz*, *Alaybeyi*, *Salabaağzı* mevkilerinde ticarî nitelikli hanlar mevcuttu. Şehirdeki hanlar esas itibariyle gelir getirme amacına dayalı ticarî mahiyetteki yapılardır.

Evliya Çelebi, *Mustafa Paşa Hanı*, *Pekmez Hanı*, *Tuz Hanı*, *İki Kapulu Han*, *Börekçi Hanı*, *Arasta Hanı*, *Mustafa Ağa Hanı* şehrin en meşhur

hanlarıdır, diyerek ziyareti esnasında kentte gördüğü hanların varlığından bahseder. (Çelebi: 170a)

Paşa Hanı (Mustafa Paşa Hanı/Hışva Han): Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırılıp kurduğu vakfa gelir kaynağı olarak adanmıştır. Yıkılan Karanlık Bedesten, Paşa Hamamı yine yıkılan Tüffah Hamamı da Lala Mustafa Paşa'nın vakıf malları içindeydi. Bu hana halk *Hışva Hanı* demektedir. Sicillerde *Paşa Hanı* olarak geçmektedir. (GŞS, nr. 70, s. 65, h. 123; H. 1131/ M. 1719; nr. 98, s. 45, h. 98; H. 1156/ M. 1744; nr. 102, s. 57, h. 108; H. 1158/ M. 1746)

Kalenin güneyinde karşındadır. Dikdörtgen bir avlusu vardır ve çok geniştir. Tek katlıdır. (Göğüş: 187) Lala Mustafa Paşa'nın Külliyesi içerisinde yer alan bu han, Karagöz Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Bu hanın 1563-68 yılları arasında inşa edildiği zannedilmektedir. Tek katlı, tek avlulu ve bu avluya bitişik ahır bulunan bir yapıdır. (Özkarıcı, 1987: 19- 21; Çam: 473) 1733 yılında bir yıllığına 120 kuruş karşılığında ortaklaşa es- Seyyid Ali Çelebi, Kaleli Mehmet ve İsmail'e kiraya verilmiştir. (GŞS, nr. 76, s. 99, h. 95; H. 1137/ M. 1725) Bu han, 1822 yılında bir depremde yıkılmış ve 1834 yılında tamir ettirilmiştir. (Özkarıcı: 19) Zımmi bir tüccarın terekesiyle ilgili bazı belgelerden bu handa zımmi konukların kaldığını öğreniyoruz. (GŞS, nr. 62, s. 112, h. 2; H. 1125/ M. 1713; nr. 80, s. 316, h. 2; H. 1141/ M. 1729) Tüccarlar arası yaralama olaylarında mevkii olarak yine bu hanın adına rastlıyoruz. (GŞS, nr. 69, s. 80, h. 2; H. 1131/ M. 1719; nr. 77, s. 96, h. 2; H. 1143/ M. 1731) Hışva Han pamuk ticaretinde uzmanlamıştı. (Canbakal: 63; GŞS, nr. 62, s. 112, h. 2; H. 1125/ M. 1713; nr. 80, s. 316, h. 2; H. 1141/ M. 1729)

Mustafa Ağa Hanı: Mevlevihane-Tekke Camii bitişisindeki zahire satışı yapılan hanın adıdır. Gerek Mevlevihane veya camiyi ve gerekse hanı, Mustafa Ağa yaptırmıştır. Mustafa Ağa, Türkmen voyvodası iken kendisine Ağa denilirdi. Sonradan Sancak Beyi olunca önce Bey, sonra Paşa olmuştur. Öbür yapıtları gibi bunları da 1638 yılından biraz önce yaptırarak yararını camii ve mevlevihaneye, Şaban dedenin çocuklarını mütevellî olmak üzere vakfetmiştir. (Göğüş: 189)

İki Kapulu Han: Şehrin merkezindeki en eski hanlar arasında *İki Kapılı Han* veya *Yeni han(Han-ı Cedid)* de denilen han bulunmaktadır. Mihaloğlu Yahşi Bey Medresesi Vakıfları arasında yer alan bu hanın yapılış tarihi muhtemelen onbeşinci yüzyıl başlarına kadar gitmekte ve şehirdeki iki katlı hanlar arasında yer almaktadır. Bu han sonraki dönemlerde yıktırılarak yeri yol ve meydan oldu. (Çınar: 26)

Uzun Çarşı ve Gümrük Caddesi'nin birleştikleri yerde idi. Küçük bir handı. İki katlı olup biri Uzunçarşı, diğeri Gümrük Caddesi'ne açılmak üzere iki kapısı vardı. Bu hanın Osmanlılardan önceki dönemden kaldığı sanılmaktadır. (Göğüş: 188) Bu han, ilgili bir belgede Trabzonlu bir tacirin Trabzon'a özgü keten bezi satışına konu olmuştur. (GŞS, nr. 91, s. 51, h. 1; H. 1149/ M. 1737) Türkmenlerin kürk ticareti yaptığı bir yerdir. (GŞS, nr. 107, s. 68, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Ayrıca handa Ayntab kasaba ve köylerinden zimmi tacirler kalıyordu. (GŞS, nr. 52, s. 208, h. 2; H. 1114/ M. 1702) Nitekim Ayntab'ın Orul, Hıyam, Keret gibi köylerinde ve diğer mahallerde dokunup, satılmak için şehre getirilen bez yükleri, pamuk ve ketenli dokumalar, sığır derisi (camız gönü) ve keten gibi mamullerin şehirde satılma imtiyazı olan yeri burasıdır. (Canbakal: 63; GŞS, nr. 101, s. 165, h. 393; H. 1157/ M. 1745)

Emir Ali Hanı/es-Seyyid Ali Hanı/Sebil Han: Sekkak (bıçakçı) oğlu es-Seyyid Ali Bey tarafından 1131/1719 yılında yaptırılmış olup mimarî yapısı itibariyle tek avlulu, iki katlı hanlar grubuna girmektedir. Bu hanı yaptıran kimsenin adından çok daha sonraki sahibi Emir Ali'nin adı ile meşhur olmuştur. Hanın bir diğeri adı da *Sebil Han*'dır. (Çınar: 27)

Hanın üst katında 57 alt katında 43 oda bulunmaktadır. Bunların dışında 3 büyük mağara, 1 havuz, güney yanında 12 dükkan, kuzey yanında da 1 ev; hanın diğeri kısımlarını teşkil etmektedir. Kunduracı Çarşısı'ndadır. (GŞS, nr. 94, s. 234, h. 463; H. 1152/ M. 1740) Vakıf han olarak bilinen bu han, Şirvan Camii dolaylarındadır. (GŞS, nr. 107, s. 188, h. 1; s. 168, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Bu han birden değil bölüm bölüm yaptırılmıştır. Hanın yeri *Sinekoğlu Hüsmâ-i el-Ayntabî Vakfî'na* aittir. Vakfın mütevellisi olan Hacı Mehmet, kendi parasıyla bu yere 16 odalık bir han yaptırdı. Sonra oğlu Seyit Ali ve dört arkadaşı her yıl vakfa belli bir para ödemek koşuluyla üç mağaranın üstüne ve geri kalan boş yerlere odalar ve dükkanlar yaptırarak hanı büyütmüş ve tamamlamışlardır. H.1134/M.1722 yılında hanın ikinci bölümü yapılmıştır. Seyit Ali, sonradan görevi gereği Bey olarak anılmış olmalı ki kendisine Emir Ali denilmiştir. Bu ad Seyit Ali diye de geçmektedir. (GŞS, nr. 79, s. 234, h. 471; H. 1140/ M. 1728; Göğüş: 193) Bu han da Ayntab'da önemli bir ticaret merkezidir. Bu handa Darendeli, Maraşlı, Sivashlı, Kayserili, Halepli tacirler kalıyor. Bunlar kürk, köle, kumaş ticareti maksadıyla kentte bulunurlardı. (GŞS, nr. 85, s. 121, h. 2; s. 120, h. 1; H. 1145/ M. 1733; nr. 93, s. 328, h. 2; H. 1154/ M. 1742; nr. 106, s. 4, h. 2; s. 3, h. 1; H. 1162/ 1750; nr. 81, s. 220, h. 6; H. 1142/ M. 1730; nr. 68, s.

38, h. 1; H. 1130/ M. 1718; nr. 68, s. 38, h. 4; H. 1130/ M. 1718; nr. 68, s. 44, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

Ham camız gönü, ham bez ve keten gibi mallar bu hanın inşasıyla burada satılmaya başlanmıştır. Bu mallardan alınan rüsum, Mihaliye Medresesi'ne gelir sağlamaktaydı. (GŞS, nr. 84, s. 142, h. 2; s. 143, h. 4; H. 1145/ M. 1733)

Kandil Çavuş Hanı: Bu han, Kandilli ya da Kandil Çavuş da denilen Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'nın malikane mutasarrıfı Hüseyin Ağa tarafından onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Ammu Mahallesi'nde yaptırılmıştır. (Özkarıcı, 1987: 30) Hanın üst katında 24, alt katında 14 oda ve ahır bulunmakta; ayrıca kible tarafında da iki hadravat (sebze) iki bakkal ile ekmek ve berber dükkanı bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 55, s. 124, h. 241; H. 1116/ M. 1704; nr. 101, s. 67, h. 129; H. 1157/ M. 1745) Bu hanın çevresinde de çeşitli dükkanlar bulunmaktadır. Han'da bulunan dükkanların kira bedelinin 300 kuruş olduğunu saptayabilmekteyiz. (GŞS, nr. 101, s. 87, h. 129; H. 1157/ M. 1745)

Nakib Hanı/Koca Nakıp Hanı/Osman Ağa Hanı/Mecidiye Hanı: Tek avlulu, iki katlı olan Nakibü'l-eşraf kaimakamı es-Seyyid el-Hac Mustafa Çelebi'nin 1139/1726 yılından önce yaptırdığı Nakib Hanı, muhtemelen işlek bir handı. (GŞS, nr. 80, s. 67, h. 127; H. 1141/ M. 1729; nr. 88, s. 55, h. 129; H. 1148/ M. 1736; nr. 104, s. 78, h. 90; H. 1160/ M. 1748) Bu han, Uzun Çarşı'da bulunmaktadır. (Özkarıcı, 1987: 28)

Eski kayıtlara göre *Koca Nakıp Hanı* olarak anılan *Mecidiye Hanı'nın* 1725 yılında Hacı Osman Ağa oğlu Hacı Mustafa Ağa tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Osman Ağa Hanı adıyla da sicillerde yer alan han, bu han olmalıdır. (GŞS, nr. 98, s. 27, h. 49; H. 1156/ M. 1744) Sultan Abdülmecit zamanında (1829-1861) büyük ölçekli bir tadilat geçirmiş ve bu tarihten sonra *Mecidiye Hanı* olarak anılmaya başlanmıştır. (Çınar: 30)

Şahinbey Mahallesi'nde Antep-Halep ipek yolunun şehir çıkışında bulunan ve tamamen kefekî kesme taş malzemededen oluşan Mecidiye Hanı, bir kenarı dar, yamuk bir avlunun etrafında kurulmuş iki katlı bir handır. Şehitler Caddesi'ne bakan cephesindeki oniki dükkan ile Yeniçarşı Sokağı'na bakan cephesindeki 15 dükkanı mevcuttur. (Yüce, 2010: 96) Hanın üst katı bir revak arkasında sıralanan yolcu odalarından meydana gelmiştir. Bu odalar birer kapı ve revaka açılmış olup, odalar kirişler üzerine düz damlı olarak yapılmıştır. (Çam: 2006) Bir belgeye göre, Trabzon Sancağı'na bağlı Rize kazasından, Üsküdar'dan, Halep'ten gelen tüccarların

köle, çuha, kumaş ticareti yapmak üzere bulunduğu bir handır. (GŞS, nr. 99, s. h. 27, 49; H. 1156/ M. 1744; nr. 101, s. 168, h. 2; H. 1157/ M. 1745; nr. 80, s. 314, 416; H. 1141/ M. 1729)

Yenihan(Han-ı Cedid)/Pekmez Hanı: Uzunçarşı içinde orta büyüklükteki kervansaraylardan biridir. Doğu yanında geniş mağaralar bulunmaktadır. Beton eklemelerle iç bölümünde değişmeler olmuştur. Eskiden ünlü ticaret merkezlerinden biri idi. (Göğüş: 191) İbn Şeker Mahallesi'nde bulunan ve onaltıncı yüzyıldaki adı ile Han-ı Cedid(Yeni Han) daha sonraki yıllardaki adı ile de tanınacak olan Pekmez Hanı, (Özkarıcı, 1987: 29) Tahtani Camii önüne doğru uzanan yolun sağındadır. (GŞS, nr. 82, s. 144, h. 276; H. 1143 /M. 1731) Şeyh Abdurrahman Erzincanî evladından Hasan Dedeoğlu Mehmed Muhiddin'in bina ettirdiği medresenin masraflarını karşılamak üzere yaptırılıp vakfedilmiştir. Sözü geçen medrese Tahtani Camii'nin kuzey bitişiğindeydi. (Göğüş: 188)

Pekmez adını eskiden Gaziantep'in ticaret merkezlerinin en önemlilerinden birisi olan Uzunçarşı'da Pekmez Pazarı'nın mevcudiyeti sebebiyle almaktadır. Varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Pekmez Hanı, onsekizinci yüzyılda şehirde tartı işlerinin yapıldığı kapalı ile dikkati çekmektedir. (Özkarıcı, 1987: 28) Pekmez Hanı'na 1543 yılında verilen ferman gereğince konulan kapan ile şehre gelen pirinç, bal, pekmez, yağ, kuru üzüm gibi ihtiyaç maddelerinin ücreti devlete ait olmak üzere burada tartılmasına izin verildiği belirtilmiş ve eskiden olduğu gibi hareket edilmesi istenmiştir. (Güzelbey ve Yetkin, 1966: 77- 78) Onsekizinci yüzyılda şehirde faaliyette bulunan Seyyid Hacı Mustafa Çelebi'nin 1139/ 1726 yılından önce yapılmış olan Arasa'daki Han-ı Cedid(Yenihan) adlı han bugün de mevcuttur. Handa şehre gelen kervanlar konaklamaktaydı. Alt kısmında ahırları bulunmaktadır. (Nakıboğlu: 66) Merzifonlu tacirler bu handa kalmaktaydı. (GŞS, nr. 67, s. 477, h. 677; H. 1129/ M. 1717; nr. 70, s. 110, h. 2; H. 1132/ M. 1720)

Sirkeci Hanı: Onsekizinci yüzyılda şehirdeki hanlar arasında Sirkeci Hanı da bulunmaktaydı. İbn Şeker Mahallesi dolaylarında olup 1750'de Osman Ağa adlı şahsın hanın kiracısı olduğunu öğreniyoruz. (GŞS, nr. 106, s. 99, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Merhum Müftü Mehmed Efendi Medresesi Evkafı'na gelir sağlayan handaki odaların kiralanması hakkında da bilgi içeren bir belge bulunmaktadır. (GŞS, nr. 62, s. 179, h. 3; H. 1125/ M. 1713)

Yüzükü Hanı: Antep'in iş ve ticaret merkezi konumundaki Uzun Çarşı adı verilen alanda yer alan han, onsekizinci yüzyılda yapılmış olmasına rağmen 1897 yılında kapsamlı bir tadilatın geçirilerek büyük ölçüde

yenilenmiştir. Binanın doğu ve güney kısımları tek katlı, kuzey kısmının tamamı ve batı kısmının yarısı iki katlıdır. Batıdaki bir kapıdan girilen hanın kuzeyinde iki tane küçük oda ile bir merdiven ve güneyinde bir tane büyük oda bulunan bir dehlize geçilmekte buradan da avluya ulaşılmaktadır.

Hanın doğusunda bulunan bir dehlizden geçilip mağara şeklindeki ahır kısmına ulaşılmaktadır. (Yüce: 116) Bu han, Kayserili, Sivaslı, Tokatlı, Amasyalı tüccarın terekesini konu alan belgelerde adına rastladığımız hanlardan bir tanesidir. **GŞS**, nr. 77, s. 100, h. 2; H. 1143/ M. 1731; nr. 60, s. 150, h. 2; H. 1121/ M. 1709; nr. 71, s. 187, h. 2; H. 1132/ M. 1720; nr. 52, s. 175, h. 1; H. 1114/ M. 1702)

Çalışma konusu olan dönemde, bazı hanların satışları gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi de Yüzükçü Han'dır. Hanın 24 kıratıta 5 kıratı (hissesi) Ehl-i Cefa Mahallesi'nden el-Hac Ömer ibn-i el-Hac Ahmet mülküdür. el-Hac Ömer, üzerindeki hissenin 1 kıratını, es-Seyyid el-Hac Mustafa İbn-i Osman'a 97 kuruşa satmıştır. (**GŞS**, nr. 52, s. 120, h. 250; H. 1114/ M. 1702) Aynı günlerde es-Seyyid el-Hac Mustafa, Yüzükçü Hanı'nın 24 kıratıta 1, 5 kıratını da, Tarla-i Cedid Mahallesi'nden Şaban ibn-i Mehmet'ten 147 kuruşa satın almıştır. Bu satışlar sonucunda 24 kıratıta 2, 5 kırat, es-Seyyid el-Hac Mustafa'ya geçmiştir. (**GŞS**, nr. 52, s. 102, h. 204; H. 1114/ M. 1702)

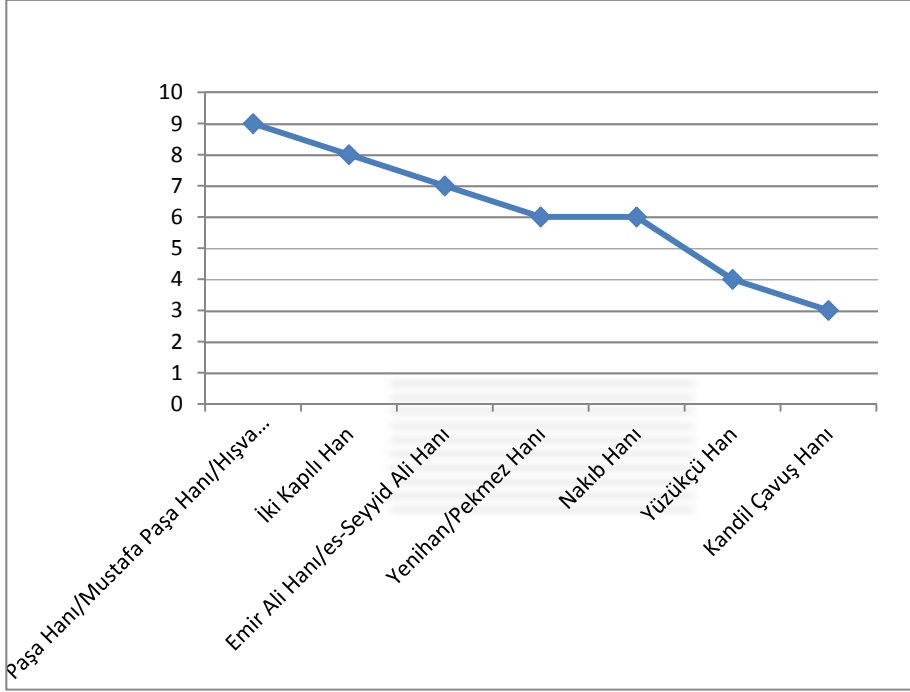
Yüzükçü Hanı'ndaki satışlar daha sonraları da devam etmiş; bu kez Hayık Zımmiyan Mahallesi'nden Mühni binti Rüstem adındaki kadın, vekili el- Hac Ali ibn-i Nur Ali aracılığıyla kendisine ait olan hanın 12 sehimde 1 sehmini yani hissesini el-Hac Ömer ibn-i el-Hac Ahmet'e 185 kuruşa satmıştır. Ancak bu satıştan 1 yıl geçtikten sonra, yine aynı kişiler arasında 12 sehimde 1 sehimin satışı 200 kuruş olarak gerçekleşmiştir. (**GŞS**, nr. 54, s. 134, h. 228; H. 1115/ M. 1703) Yüzükçü Hanı'nın ortaklarından birisi de 24 kıratıta 1 kıratın sahibi Abide Hatun binti Abdurrahman'dır. Bu kadın da daha önce 2,5 hisseyi satın alan es-Seyyid el-Hac Mustafa Çelebi'ye 102 esedi kuruşa hissesini satmıştır. (**GŞS**, nr. 57, s. 89, h. 200; H. 1119/ M. 1707)

Mazı Hanı: Halep tacirinin ticarî faaliyet amacıyla bu handa kaldığını ve köle satışı gerçekleştirdiğini öğreniyoruz. (**GŞS**, nr. 80, s. 314, h. 546; H. 1141/ M. 1729)

Kızıl Hüseyin Ağa Hanı: Mevki olarak bir belgede bu hanın bahsi geçer. (GŞS, nr. 86, s. 97, h. 2; H. 1146/ M. 1734)

Ayrıca *Ezbahçioğlu Hanı*, *Alkan hanı* gibi han isimleri de onsekizinci yüzyılda var olan Ayntab hanları olarak belgelerde geçmektedir. (GŞS, nr. 86, s. 99, h. 4; H. 1146/ M. 1734; nr. 87, s. 30, h. 3; H. 1147/ M. 1735)

Ayntab'da Hanların Tercih Edilme Oranları

Grafik 1.3. 18.Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab'da Tüccarların Tercih Ettiği En İşlek Hanlar (GŞS,51-107 Numaralı Defterler)

Tablo 1.7: 1700-1750 Tarihleri Arasında Ayntab Hanlarının Nitelikleri
(GŞS, 51-107 Numaralı Defterler)

Ticari Mekânlar	Niteliği	Satışı Yapılan Ticari Meta	Oda Sayısı	TüccarlarınDini Mensubiyeti
Paşa Hanı/ Mustafa Paşa Hanı/ Hışva Hanı	Ticaret	Pamuklu mamul satışı	---	Gayrimüslimler
Mustafa Ağa Hanı	Ticaret	Zahire satışı	---	Müslim
Zincirli Bedesten	Ticaret	Kumaş ve değerli eşyalar satışı	80	Müslim-Gayrimüslim
İki Kapılı Han	Ticaret	Keten bezi, kürk, ham bez, camız gönü (sığır derisi), pamuklu ve keten dokumalar satışı	---	Müslim-Gayrimüslim
Emir Ali Hanı/ es-Seyyid Ali Hanı	Ticaret	Aba, deri, kürk, köle, tüfek, ham camız gönü, ham bez, keten satışı	57	Müslim-Gayrimüslim
Kandil Çavuş Hanı	Konaklama-Ticaret	Hadravat(sebze), hububat satışı	38	Müslim
Nakıb Hanı	Konaklama-Ticaret	Çuha ticareti, köle satışı	5	Müslim
Yeni Han/ Han-ı Cedid/Pekmez Hanı	Konaklama-Ticaret	Pirinç,bal, pekmez, kuru üzüm, yağ gibi hububat satışı	---	Müslim-Gayrimüslim
Yüzükçü Hanı	Ticaret-Konaklama	Kumaş satışı	---	Müslim-Gayrimüslim
Mazı Hanı	Ticaret	Debbağ malzemesi satışı	---	Müslim-Gayrimüslim
Kızıl Hüseyin Ağa Hanı	Konaklama	-	---	Müslim
Sirkeci Hanı	Ticaret	Üzüm mahsulatı	---	Müslim

Ç. Sanayi Kuruluşları

Boyahane: Boyahânenin iplik veya kumaşların boyandığı yerlere verilen isim olduğuna değinmiştik Ayntab da boyacılık anlamında gelişmiş bir kenttir. Ayntab boyahaneleri önemli oranda gelir getirdikleri için Mukataâ gelirleri arasında yer almaktadır. Hasan Paşa'nın Halep'te yaptırdığı camii ve medrese evkafına ait Antep'te çalışmamıza konu olan dönemde 3 adet boyahane gelirine dair bilgiler mevcuttur. (GSS, nr. 66, s. 102, h. 122; H. 1127/ M.1715; nr. 69, s. 65; h. 2; H. 1131/ M. 1719; nr. 93, s. 14, h. 1; H. 1154/ M. 1742)

Şehirde satışa çıkarılan dükkanlar ya da işyerleri arasında en fazla ücrete satılanı Müftü İvaz Efendi'nin Yahni Mahallesi'ndeki boyahanesinin olduğunu saptayabilmekteyiz. Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında şehirde varolan 3 boyahänenin geliri, Hüsrev Paşa'nın Halep'teki külliyesine vakıf olarak tahsis edilmişti. Şehirde yeni açılanlarına Hüsrev Paşa Vakfı'nın gediği olmasından dolayı izin verilmemekteydi. Ancak satış yoluyla boyahaneler el değiştirebilmekteydi. Bir kayıt aslen Mahmiye-i Halep'te Buhuryan Mahallesi'nden olup hala Ayntab'da Bekmez Hanı'nda mütemekkin Nesmi veled-i Yagob, Vanos veled-i İsvan adlı zimmiye boyahane dükkanını 128 kuruşa satması ve parasının teslim edilmesi hakkındadır. (GSS, nr. 70, s. 110, h. 2; H. 1131/ M. 1719)

Müftü İvaz ibn-i Mehmet, boyahanesini, 300 kuruşa es-Seyyid el-Hac Mustafa Çelebi ibn-i el-Hac Osman, es-Seyyid Hasan Çelebi ibn-i es-Seyyid Mehmet ve Dimos Emimi el-Hac Hüseyin Ağa'ya ortak olarak satmıştır. (GSS, nr. 56, s. 87, h. 116; H. 1117/ M. 1705) Kumaş boyacılığı, kentte önemli bir sanat koludur. Bu nedenle boyacılar ve boyahaneler kumaş sanayisinden ayrı düşünülemez. Boyahanelerin faaliyetleri hem uygun boyaların bulunabilmesine, hem de dokuma sanayinin, kumaş imalinin yani üretiminin durumuna bağlıdır. (Faroqhi, 1994: 182- 189) Hüsrev Paşa'nın vakfı olan Ayıntab'daki üç boyahänenin geliri onsekizinci yüzyılda düşme göstermiştir. Bunun sebebi, Hüsrev Paşa Vakfı'nın eski mütevellilerinin vakıf boyahanelerin gelirine zarar vermemek şartıyla, şehirde yeni boyahanelerin açılmasına izin vermeleri gösterilmiştir. Bu izin sonucunda hızla artan boyahane sayısı araştırma konusu olan dönemde 63'e çıkmıştır. (Çınar: 67) Artan boyahaneler daha önceden gedik olarak faaliyette bulunan vakıf boyahanelerin gelirinde azalmaya sebep olmuş; bu da vakıf yöneticileriyle boyahane sahiplerini karşı karşıya getirmiştir. Bunun üzerine Halep valisi Mehmet Paşa, Hüsrev Paşa Vakfı'na ait üç boyahänenin dışında

şehirde boyahane ihdas olunmaması, muhalefet edenlerin de Halep'e bildirilmesini istemiştir. (GŞS, nr. 53, s. 34, h. 69; H. 1115/ M. 1704)

Halep valisinin bu isteğinden kısa bir süre sonra, vakfın mütevellisi Yahya Ağa'nın vekili ile Ayntab'daki boyahanelerden 53'ünün sahipleri arasında Ayntab mahkemesinde vakıf boyahanelerin gelirinde meydana gelen zararın telafisi için bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile Ayntablı boyahane sahipleri yılda 300 kuruşu vakfa vermeyi kabul etmişlerdir. (GŞS, nr. 53, s. 44, h. 82; H. 1115/ M. 1703) Hüsrev Paşa Vakfı yöneticileri ile yapılan bu anlaşmadan iki yıl sonra şehirdeki 61 boyacı esnafı bu kez Ayntab mahkemesine gelerek vakıf malı aralarında esnaf-ı selase (âlâ, evsat ve edna) itibarıyla tevzi ederek iltizama aldıklarını bildirmişlerdir. Boyahanelerin gelir durumuna ve kapasitelerine göre oluşan bu grupta sonucunda boyacı esnafı içerisinde âlâ(zengin), olanların 5'i Müslüman, 7'si de zimmi olmak üzere 12 kişi; evsat(orta halli) olanların 18'i Müslüman, 10'u da zimmi olmak üzere 28 kişi; edna(düşük gelirli) olanların 13'ü Müslüman 8'i de zimmi olmak üzere 21 kişidir. (GŞS, nr. 57, s. 33, h. 72; H. 1119/ M. 1707) Halep valisi Mehmed Paşa'nın Ayntab'a gönderdiği buyruğuda Ayntablı boyahane sahiplerinin taahhüt ettikleri yıllık 300 kuruşu 3 yıldır vermedikleri, boyahane sahiplerinin Halep'e bildirilmelerini Ayntab yöneticilerinden istenmekteydi. (GŞS, nr. 61, s. 102, h. 287- 288; H. 1124/ M. 1712)

Hüsrev Paşa Vakfı yöneticileriyle boyacılar arasında yeni bir anlaşma yapılmış, buna uyulmadığı takdirde boyacıların Matbah-ı Amire'ye 5 kise (2500 kuruş) nezir vermeleri kabul edilmiştir. (GŞS, nr. 65, s. 100, h. 180-181; H. 1126/ M. 1714)

Debbağhane: Debbağhâne, Ayntab'da meşin ve kösele yapmak için hayvan derilerini kullanarak bunların üretildiği yere verilen isimdir. *Tabakhâne* olarak da kullanılmıştır. (Pakalın- I: 408) Mevkii ve satışına konu olan belgeler mevcuttur. (GŞS, nr. 62, s. 54, h. 2; s. 180, h. 3; H. 1125/ M. 1713; nr. 66, s. 45, h. 4; s. 48, h. 2-3; H. 1127/ M. 1715; nr. 104, s. 176, h. 3; H. 1160/ M. 1748; nr. 107, s. 28, h. 2; H. 1162/ M. 1750)

Ayntab'daki debbağhaneler şehrin kenarından geçen ve tek akarsu olan Alleben Deresi'nin yakınına inşa edilmiştir. Debbağhanelerin bulunduğu semt her ne kadar bir mahalle adını taşımasa da ekonomik bakımdan olduğu kadar, kendi adını taşıyan camisi, hamamı ve tekkesi ile sosyal yönden de hareketli bir yerleşim yeridir.

Bestilhane: Ayntab, bağcılık açısından gelişme gösteren bir Anadolu kentiydi. Dolayısıyla üzümden üretilecek mamullerin bir imalathânesinin

kentte bulunulması kaçınılmazdır. Bestilhane adı verilen bu işletmelerde helvacı dükkanlarının mevcut olduğu bilgisine ulaşıyoruz. (GŞS, nr, 100, s. 203, h. 1; H. 1156/ M. 1744) Helvaların saklanıp korunduğu dolaplar da Ayntab şehrinde pahalı olan ve zaman zaman satışı çıkarılan mekânlardı. İbn-i Kör Mahallesi'nden Bayrakdaroğlu denilen Mehmed Ağa, İbn-i Şeker Mahallesi'nden Mahmut ibn-i es-Seyyid el-Hac Ramazan'a kendi evinin altında bulunan ve bir tarafında Bademzade dolabının bulunduğu helvacı dolabının kendine ait olan yarı hissesini 200 kuruşa satmıştır. (GŞS, nr. 101, s. 98, h. 115; H. 1157/ M. 1745)

Kahvehane/Tahmishane: Tahmishâne, kahvenin dövülerek satıldığı dükkana verilen isimdir. (Pakalın-I: 119) Ayntab'da ticarî faaliyetlerde kahve üzerinden borçlanma işlemleri karşımıza çıkmaktadır. (GŞS, nr. 69, s. 204, h. 2; H. 1131/ M. 1719) Ayntab'da bulunan tahmishane bugün de turizm amaçlı hizmet vermektedir. Kahvenin kent için önem arz ettiğini biliyoruz. Çok sayıda kahve dükkanı mevkisi ve satış belgesi bulunmaktadır.

Masere: Arapça'da bir şeyin sıkılarak suyunun veya yağının çıkarıldığı yer demektir. Ayntab'da zeytin üretimi bol olduğundan bu işyerleri zeytinyağı çıkarmakla uğraşmışlardır. (Y. Yıldırım: 119)

Selhhâne (salhâne): Günümüzde mezbaha olarak kullanılan bu kelime hayvanların kesilip derilerinin yüzüldüğü yere verilen isimdir. (Y. Yıldırım: 118) Hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı Ayntab'da halkın et ihtiyacının karşılanması hasebiyle kesimhanenin varlığı olağan bir durumdu.

Müskirat: Sarhoşluk veren şeyler için kullanılan bir kelimedir. Müskirat fabrikası da bu ürünlerin üretildiği yerlere verilen isimdir. (Y. Yıldırım: 118) Üzümüyle nam salmış olan Ayntab'da gayrimüslimlerin şarap yapımında ve satışında etkindiler.

Mumhane: Adından da anlaşılacağı gibi mum üretiminin yapıldığı yerdir.

Saraçhane: Kalealtında bulunmaktadır. Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Ayntab'da 47 saraç dükkanı bulunmaktaydı. (Güzelbey, 1966, 78)

Keçehane: Derilerin kıllarından ve tiftiklerden çeşitli eşyaların imal edildiği ve aynı zamanda bu ürünlerin pazarlandığı yerdir. Kalealtından başlayıp Tabakhaneye uzanan bölgede bulunmaktaydı. Ayntab'da keçecilik mesleği ile meşgul olanlar, keçehane de faaliyette bulunmaktaydılar. Keçehane şehirde hem üretimin hem de bu ürünlerin pazarlandığı mekanlardır. Keçehane'deki dükkanlarda koyun yünlerinin kaliteli olanları kırısten bir yay üzerine konarak, ağaçtan bir topuz ile dövülüp paçavra

haline getirildikten sonra ıslatılır, böylece güzel şekillerde külah, hayvan semeri için konan keçeler, çoban yamçıları, kar ve buz sarılacak keçeler ile evlere halı, kilim gibi serilecek nakışlı keçeler yapılırdı. Bundan dolayı bu sokağa keçehane denilmiştir. Keçehanenin kuzey ucu tabakhane semtine ve Alleben'e dayanırdı. (Güzelhan, 1965: 115)

Keçeci esnafından bazılarının işledikleri keçenin içine öküz kılı koyarak ümmet-i Muhammed'e ve İbadullah'a haksızlık ettikleri, ayrıca bu keçelerin kalıp haline getirilerek semer yapımında kullanılması esnasında keçelerin uzunluğunda genişliğinde ve ağırlığında noksanlıklara sebep olduğu yönünde şikayetler olmuştur. (GŞS, nr. 93, s. 108, h. 246; H. 1154/ M. 1742)

İKİNCİ BÖLÜM

18.YÜZYILIN İLK YARISINDA ANKARA-KONYA- AYNTAB'DA İÇ TİCARET

*“Cüret ve cesaret, ticaretin belli başlı şartları arasındadır.
Tacirin husumete kadir, hesap ve kitapta mahir olması gerektir.”
(İbn Haldun, Mukaddime -II, 720)*

I. Ticaret, İç Ticaret ve Tüccar Kavramları

Ticaret kavramı, dilimize Arapça'dan girmiş ve anlamı büyük ölçüde alışveriş olan bir sözcüktür. (TDK Sözlük, 1982: 348) Bir başka sözlükte kazanç ereğiyle yürütülen her türlü alım satım etkinliği olarak açıklanmaktadır. (Püsküllüoğlu, 2000: 234) *Ticaret* sözcüğünün Arapça kökünün *tecr* olduğu; alışveriş, alım-satım anlamına geldiği ve Türkçe'ye Araplarla kurulan alışveriş ilişkileri sonucu Ortaçağ'da geçtiği bilinmektedir. (Eyüboğlu, 1991: 67).

Buradan hareketle kazanç sağlamak amacıyla mal alıp satma faaliyetine ticaret denilmekte olduğunu; ticaretin aynı zamanda ticarî alışverişlerden sağlanan kâr anlamına geldiğini de söyleyebiliriz. Ekonomi literatüründe ticaret alanına ve sınırına göre temelde ikiye ayrılır. *Dış ticaret* yani uluslararası alanda yapılan ticaret ve *iç ticaret* yani ülke sınırları içinde yapılan ticaret. (Doğan: 66) Konumuz dolayısıyla iç ticaret fonksiyonunun üç kentteki yansımalarını işlemeye çalışacağız.

İç ticaret, sınırlı bir alan içinde alışverişi yapılan malların daha belirli ve ihtiyaca yönelik olduğu, az çok sürekli ve kurumsal, örgütlü olmayan alım-satım işlemlerini ifade eder. (Doğanay: 516) Ticarî faaliyetlerin iç tüketim merkezleri yani iç pazarlara yönelmiş bölümüne *iç ticaret* denilmektedir.

Yerel ticaret olarak da adlandırabileceğimiz bu ticaret türü, tüm Osmanlı halkı açısından daha cazip bir hüviyet teşkil etmektedir. Nitekim yerel ticarete uzun mesafeler aşılmadığı için soygun, yağma gibi riskler ve taraflar arasında anlaşmazlıklar daha azdır. Ayrıca bu çeşit ticarete sadece ihtiyaç karşılanmaz, toplumsal ilişkiler de geliştirilir. İç ticaretin gelişmesi, öncelikle mal arzı ve bu mallara talep bulunmasına bağlıdır. Küçük ve orta büyüklükteki kentler sınırlı birer bölgenin ticaret merkezleridir. Bu kentler,

belirli bir bölgenin mallarını toplayıp; büyük tüketim merkezlerine gönderirler.

Büyük merkezlerde üretilen çeşitli malları getirerek kendi ticaret bölgelerine pazarlarlar. (Doğanay: 517) Şehir ve kasabalara yapılan ticaret genel olarak toptan ticaret mahiyeti arz etmektedir. Cinsi ne olursa olsun emtia o malın dağıtımının yapıldığı kapan veya hana getirilir ve buradaki perakendeci tüccara satılırdı. Malın tüketiciye intikali perakendeci tüccar vasıtası ile yapılırdı. Perakendeci esnaf, malı toptancıdan değil; kendi teşekkülünün idarecileri vasıtasıyla alırdı. (Nişancı: 92- 93)

Ticaretle uğraşan meslek erbabına ise *tüccar* denilmektedir. (Doğanay: 515) Arapça masdar olarak Aramice'den alıntı olan *tacir* sözcüğünden türetilmiştir. Tüccar sözcüğü, ticaret yapan anlamındaki tacir sözcüğünün çoğulu olup Aramice'deki "*taggara*" ve Akadca'daki "*tamkaru*"dan gelmektedir. (Doğan: 32)

Ticaret denilince ise başlıca iki tür etkinliği düşünmek gerekir: Birincisi *ehl-i hiref* dediğimiz sanatkârların ürettiklerini pazarlamaları biçimidir. İkincisi ise bir başka beldeden ya da ülkeden getirdiklerini satan veya satmak üzere götüren tüccarın yaptığı işlemdir. (Ergenç, 1988: 501) Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde ticarî faaliyetler iki gruba ayrılmaktaydı. Bunlardan ilki *ehl-i hiref* başka bir deyişle *hadıra* olarak da tanımlanan yerel ticaretle uğraşan kimselerdir. Hadiralılar, kendi ürettiklerini veya ikinci el mal pazarlarlardı. İkincisi ise *gaiba* denilen ve uzak mesafe ticareti ile uğraşan, başka bir beldeden ya da ülkeden getirdiklerini satan veya satmak üzere götüren tüccarlardır. Osmanlı kayıtlarında *gaiba* olarak adlandırılan tüccarlar da iki gruba ayrılmıştır: Birincisi uzak mesafeli kervan ya da deniz ticaretiyle uğraşan, yolculuk yapan (*Tacir-i seffar(bazergân)*); ikincisi de işlerini oturdukları yerde bir merkezde yürüten *tacir-i mütemekkindir*. (İnalçık, 1969: 98- 100) Tüccar ve yolcu kabileleri alışageldikleri yol güzergâhları üzerinde belirli konak yerlerinde konaklamış ve ticarî faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Tacirler için resmî metinlerde kullanılan *bazergân* veya *madrabaz* kelimeleri halk dilinde vurguncu ve dalavereci gibi küçültücü anlamlar kazanmıştır. (Braudel, 1991: 155) Bu söylemlerde belki de kâr amacıyla yapılan ticarî faaliyetin faizle işletilmesinden kaynaklanan gayrimeşru gelir kazanma ereği etkili olmuştur. Buna ilaveten ticaretin zorlukları ve sıkıntıları yüzünden bu işe talip olanların sayısının az olduğu, diğer taraftan da büyük kâr sağlayarak ekonomik bakımdan toplumun üst tabakalarında oldukları görülmektedir.

Ticaret, daha rahat ve bazı sınırlamaların dışında bir anlamda devletçe özendirilerek sürdürülmüştür. Sadece tüccar, sermaye birikimi yapabilen, hırfet örgütlenmesi içinde buldukları halde hisbe kurallarına bağlı olmayan ticaret girişimcileriydi. (Ergenç: 501)

Şehirlerdeki iktisadî faaliyetler arasında üretim ve hizmet sunan esnaf teşekküllerinin dışında uluslararası ve bölgelerarası ticaret yapan tüccar da bulunmaktaydı. Tüccarlar sayesinde hem lüks tüketim malları, hem de şehirlerdeki çeşitli sanayi dallarının ihtiyacı olan ipek, yün, pamuk, boya, şap gibi hammaddeler temin edilmekte; imal edilen ürünler de uzak pazarlara dağıtılmaktadır. (İnalçık, 1969: 103)

II. Ankara-Konya-Ayntab'da Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri

Şehir, her şeyden önce en yüksek düzeyde ekonomik işbirliğinin gerçekleştiği mekândır. (Simmel vd., 2000: 180; Avcı, 2004: 10) Varolan ekonomik işbirliği kuşkusuz şehrin gelişmişliğine de yön verir. Çünkü şehir, hem kendi kalabalık nüfusu için hem de çevresi için bir nevi alışveriş güzergâhı ve dolayısıyla da ekonomik yönden belirli bir alanın merkezi durumundadır. Ekonomik fonksiyonları başında da ticarî faaliyetler gelir. (Şahin vd., 2004: 325)

A. Ankara'da Yürütülen Ticarî Faaliyetler

1. Ankara Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı

Ankara'ya ilişkin Evliya Çelebi, *Ankara halkının çoğu kara ve deniz tüccarıdır. İzmir'den, Frengistan'a Mısır'da, Sırbistan'da hasılı her bir yerde sofları makbul olduğu için ahalisi seyahat ve ticaret ederler*, ifadelerini dile getirir. (E.Çelebi: 228b)

Ankara, hem konumu itibarıyla hem de uluslar arası üne sahip tiftik geçisinden elde edilen sof ve şalilerin üretimi ve pazarlanması noktasında ticarî bir organizasyona sahip olması dolayısıyla önem arz etmektedir. Ankara tüccarı da sofa konu olan ticarî faaliyetlerini yürütmek amacıyla sıklıkla seyahat gerçekleştirmekteydi. Ankara'nın ticarî önem kazanmasında etkisi büyük olan tiftik geçisinin tüylerinden elde edilen sof ve şali nevinden kumaşlar *İstanbul* için önem arz etmekte olup, saray kıyafetleri için farklı türlerde sof kumaşlarının Ankara'dan temin edildiğini görmekteyiz. (AŞS, nr. 84, s. 41, h. 64; H. 1117/ M. 1705) Ayrıca sof ipliğinin ve mamul ürünlerinin satışının gerçekleştirilmesi için de *İstanbul* önemli bir pazar

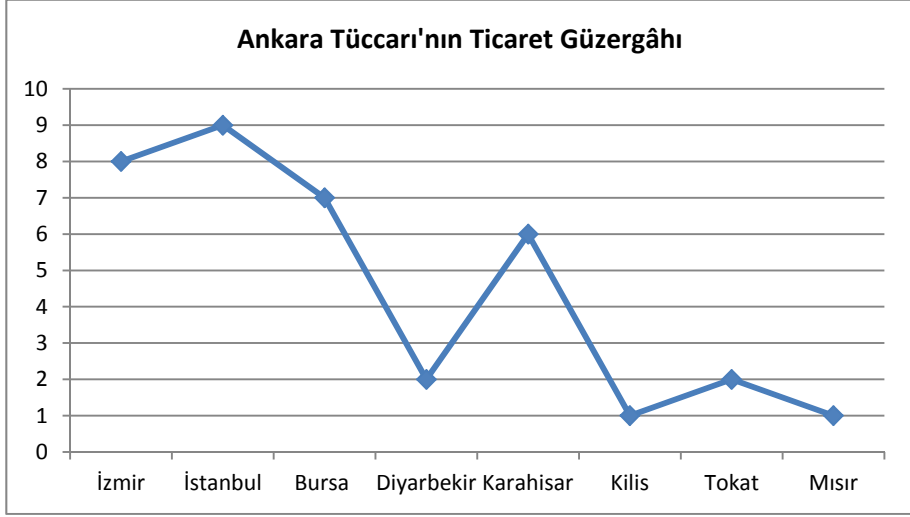
merkeziydi. Bu gerekçeyle Ankaralı sof tüccarlarını İstanbul'da görmek mümkündü.

Ankaralı bir tüccar, *Kilis*'te yine bu alanda faaliyet yürütmek için bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 84, s. 43, h. 76; H. 1117/ M. 1705) Uluslararası mahiyet de arz eden bu ürün Ankaralı sof tüccarınca *Mısır/Kahire* dolaylarına götürülmekteydi. Bu ürün mukabilinde kahve alışverişi yapıldığını da görmekteyiz. (AŞS, nr. 80, s. 293, h. 409; H.1112/ M.1700) Sof ipliğinin boyanması için kumaş boyasına duyulan ihtiyaç dolayısıyla Ankaralı sof tüccarı, *Diyarbakır*'da mazı ticareti gerçekleştirmek için bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 80, s. 297, h. 419; H.1112/ M.1700)

İzmir de Ankara tüccarı için bir pazar hüviyeti teşkil etmekteydi. Ankaralı tüccarlar, bu kentte sof satışı yapıp aynı zamanda bu kentten Ankara'ya *kalay, çuha* ve *boya* nakli gerçekleştirmekteydiler. Ayrıca *duhan/tütün ticareti* gerçekleştirme gayesiyle Ankaralı tüccarın *Ayntab*'da bulunduğunu görmekteyiz. *Ankara civarından* kente meyve ve hububat getiren tüccarlar da mevcuttu. Bu suretle kentin ihtiyacı olan ürünler temin edilebilmekteydi. (AŞS, nr. 91, s.11, h.33; H. 1128/ M. 1716)

Kumaş ticareti açısından gelişmiş olan *Bursa*, başkente yakınlığı dolayısıyla ticarî açıdan önem arz etmekteydi. İpekli dokuma kumaşların satışı için de Ankaralı tüccarın *Bursa*'da bulunduğunu görmekteyiz. (AŞS, nr. 89, s. 36, h. 95; H. 1127/M.1715)

Karahisar da Ankara tüccarının sık uğradığı mekânlar arasında olmalıdır. İlgili başka bir belge de; *Karahisar* kazasında iken ölen Ankaralı *Arton* veled-i *Martiz* adlı zımminin terekesinin varislerine teslim edilmesi esnasında *Beytü'l-mal Emini* ile yaşanan anlaşmazlık hakkındadır. (AŞS, nr. 107, s. 80, h. 181; H. 1142/ M. 1730) *Ayntab*'da dahi tütün üzerine faaliyet yürütme amacıyla Ankara tüccarının bulunduğunu görmekteyiz. (AŞS, nr. 94, s. 55, h. 157; H. 1131/ M. 1719)

Grafik 2.1: Ankara Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı
(AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Bu grafikteki verilerden hareketle Ankaralı tüccarların çoğunlukla İstanbul-İzmir-Bursa güzergâhında faaliyet yürüttüklerini söyleyebiliriz. Diyarbakır, Kilis, Karahisar ve Tokat ise ikincil öneme sahip güzergâh olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kentlerin ticarî merkez vasfına sahip olmalarından ileri gelmektedir.

a. Ankara Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetlerine Konu Olan Emtia

Ankara tüccarı gerek Anadolu coğrafyasında gerekse ülke toprakları dışında çeşitli ticarî faaliyetlerde bulunmuştur.

Tiftik keçisinin kılından üretilen çok kaliteli bir kumaş olan sofun ticareti Ankara'ya çok değer kazandırmıştır. İmal edilen sof ve şaliler yerli ve yabancı tüccarlar tarafından *İstanbul*, *Bursa*, *Şam*, *Halep* gibi iç piyasada pazarlanırken *Hollanda*, *İngiltere*, *Fransa* ve diğer Avrupa ülkelerine de ihraç ediliyordu.

Harita 5: 18. Yüzyılda Tiftik Keçisi Üreticiliği Yapılan Alanlar (Taş: 46)

Haritada da görüldüğü üzere Tiftik keçisi, Orta Anadolu'da kuzeyde *Kastamonu*'dan güneyde *Haymanalar*'a doğuda *Elmadağı*, *Çankırı* ve *Kalecik*'ten batıda *Beyazarı* ve *Sivrihisar*'a kadar uzanan geniş bir alanda görülüyordu.

Tiftik keçisi, yünü için beslenmekte ve ticarî bir öneme sahip bulunmaktaydı. Ankara'da sakin Mahmut ve Halil adındaki şahıslar, iki sene önce hayvan ticaretinde ortaklık faaliyetine girişmişlerdir. Şirketleri için 267 koyun ve keçi, sermaye olarak ortaya konulmuş olup; bu hayvanların bakımlarının gerçekleştirilmesi görevi Mahmut'a verilmişti. Anlaşma gereği bu hayvanlardan çıkan yün ve tiftik satılacak ve kârı da ortaklar arasında paylaşılacaktı. Hayvanlardan beklenen verim elde edilememiş ve şirketin zarara uğraması dolayısıyla feshedilmesi söz konusu olmuştur. Ancak bu hususta da ortaklar arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiştir. (AŞS, nr. 133, s. 87, h. 159; H. 1162/ M. 1750) Polonyalı seyyah *Simeon*, Kudüs'e yaptığı hac yolculuğu esnasında uğradığı kent hakkında; Ankara halkının kamilen sof işiyle uğraştığını, dünyanın her tarafına iyi cins sof sevk edildiğini belirtmiş; ayrıca Ankara'yı burada oturan her memleketten tüccarın kumaş toplamakla meşgul olduğu bir ticaret kenti olarak tasvir etmiştir. (Özkan: 261)

Ankara'daki tekstil üretimi konumunu iyi korumuştur. Ondokuzuncu yüzyıl başlarında bile birinci kalite tiftik ihracı yasaktı ve Avrupa'ya yasal olarak ancak ikinci kalite tiftik satılabiliyordu. Bunun yanında Konya ve

Kayseri gibi öteki Anadolu kentlerindeki tekstil imalatının yerel pazarlara yönelik ve dolayısıyla oldukça sınırlı boyutlarda olduğu bilinir. (Faroqhi, 1994: 178- 179)

Ankara ve çevresinde dokunan *sof* denilen kumaşlar, en çok işleme Ankara’da tabii tutulurdu. Dokunan kumaşların cendereye sokularak perdahtlanması yani düzgün hale getirilmesi, Ankara’daki cenderelerde olurdu. Ayrıca dokunan kumaşların boyanması için boyahaneler de yine Ankara’da idi. O yüzden yerli ve yabancı tüccarlar kumaşları Ankara’dan satın alarak istedikleri yerlere götürüyorlardı. (Taş, 2004: 50)

Sof, genellikle beyaz renklidir. *Şal* ise tiftik ve yün karışımından yapılmış bir kumaş çeşididir. (Özdemir, 2012: 729) Bir lüks tüketim emtiası olarak sof, sarayın ve hanedanın tercih ettiği önemli bir kumaş türü idi. Böylece sarayın sof ihtiyacı Ankara’dan karşılanmaktaydı. Talep edilen sofların renk ve çeşitlerine baktığımızda bunlar arasında; *al sof, tavşan kanı sof, açık şarabi sof, açık menevş sof, açık yeşil sof, fıstıklı yeşil sof, açık nefti sof, siyah sof, gülgünü sof, açık narenci sof, koyu menevş sof, açık darçını sof, mısır moru elvan sofları* bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 84, s. 41, h. 64; H. 1117/ M. 1705) Renkli sof çeşitlerinden anlıyoruz ki Ankara, sof üretimi, boyanması ve pazarlanması hususunda uzmanlaşmıştı. Sof kumaşının özellikleri kullanım alanını genişlettiği için kumaş çok aranan bir iktisadî meta durumuna gelmiştir.

Kumaş, tiftik keçisinin yününün liflerinin uzun ve düzgünlüğünden dolayı parlak, dökümlü bir nitelik gösterdiğinden öncelikle toplumun üst tabakalarının kullandığı bir meta idi. Ayrıca *şali* ve *gömleklilik* denilen daha ince ve ikinci sınıf soflar da iç giyim eşyasında kullanılmaktaydı. Bir de tiftik keçisinin yününün lifleri, hafif yağlı oluşundan dolayı yağmurluk yapımında tercih edilirdi. Giyim eşyası olmasının yanı sıra yine sağlamlığından dolayı Tersane-i Amire sof ve şalilerden çok miktarda satın alıyordu.

Ayrıca Avrupalılar sof kadın modasında çok revaçta olan düğme yapımında kullanıyorlardı. Bu nedenle sof Ankara’da hem iç pazarda hem de dış pazarlarda çok aranan bir meta idi. (Taş: 88)

Seyyahların da ilgisini çeken ve uluslararası üne sahip sofuyla ticarî açıdan önem kazanmış olan Ankara hakkında, 1555’te Ankara’yı görmüş olan *Mechele Membre*, burasını “*zambelotti yapılan yer*” olarak tanımlar. “*Zambelotti*” dediği softur. 1555’te Ankara’yı görmüş olan *Busbecq*, uzun tüylü tiftik keçilerini, tüylerinden iplik yapımını, bu işlemin Ankara’ya has olduğunu anlatır. (Erdoğan A. vd, 2007: 94) *Busbecq*’in yanında bulunmuş

ve gördükleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş olan *Dernschwam*'ın gözlemleri sof dokuma işlemi konusunda bizleri aydınlatır. *Dernschwam*, sof üretiminin her safhasını dikkatlice gözlemlemiş ve dokunan kumaşların güzelliğinden övgüyle söz etmiştir. Şöyle ki; *Ankara şehrinde Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Türkler bir arada yaşıyorlar, burada çok miktarda sof dokunuyordu. Bizzat gördük. Dokumacı sayısı da çok fazla. Sof, tiftikten yapılıyor. biz yalnız Rumların sofu nasıl yaptıklarını gördük. Bizim kazada görebildiklerimizin hepsi de siyah softu. Yarım parça kumaşı 1 akçeye satıyorlardı. Boyama ve kaynatma işleri için ayrı ayrı özel aletler kullanılıyor. Dokumacı sayısı da pek çok. Sofun büyük kısmı Ankara'da yapılıyor. Bu zanaat sayesinde halk geçimini sağlıyor. Başka zanaat yok. Ankara'da keçeciler de gördük. Develeri olan kişiler kumaş ihtiyaçlarını gidermek için deve tüylerini dokuyorlar. Bu adamların kullandıkları bütün aletler ve iş yerleri çok sade ve ilkel, diyerek gördüklerinin tasvirini yapmıştır. (Dernschwam: 96)*

Sofçular, yoğun olarak şehrin doğusunda *Avancıklar Mahallesi*'nde otururlar. Ayrıca şehrin batısında *İstanos(Zir), Erkeksu, Miranos* gibi köylerde de sof dokuma tezgahları vardır. (Erdoğan A. vd, 2007: 98) Onsekizinci yüzyılda sofçuluk, üretimden sof ipliğine yani hammaddeye doğru bir yönelim göstermiştir. Bunun yanında Ankara'da dokumaya yönelik ticarî faaliyetler de yaygınlaşmıştı. *Tiftikten*, keçi kılı, yapağı, kilim, halı ihraç olunmaktaydı.

Dolayısıyla *sof ve şal* imalatının asıl maddesi *Ankara tiftik keçisinin tiftiği ile bu tiftikten yapılmış tiftik ipliği*ydi. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Ankara'da keçi yetiştiriciliğindeki azalma ile tiftik ipliği temininde sıkıntı yaşanmaya başlandı. Bunun nedeni, Avrupalı tüccarların Ankara ve çevresinden bazı simsarlar(aracı, temsilci) vasıtası ile tiftik, tiftik ipliği, tiftik keçisi postu toplattırıp İstanbul ve İzmir yolu ile Avrupa'ya kaçırmalarıdır.

Devlet görevlilerinin kıyafeti için de sof ve şali sıklıkla talep edilmekteydi. İlgili bir belgede, Anadolu valisi Mehmet Paşa, bir buyruldu ile libas için çeşitli sof türlerinin lüzumu olduğundan 1000 kuruşluk sof tedarik edilmesini Ankara kadısı ile diğer eşraf ve ayandan istemiştir. (AŞS, nr. 131, s. 98, h. 193; H. 1161/ M. 1749)

Ancak 1000 kuruşluk sof bahasının karşılanmasında sıkıntı olduğuna dair bilgiler mevcuttur. (AŞS, nr. 131, s. 87, h. 194; H. 1161/ M. 1749) Dolayısıyla olayın tam olarak ne şekilde neticelendiğini saptayamıyoruz.

Ankara’da gayrimüslim tacirlerin de softan üretilen eşya üzerine ticarî faaliyet yürüttüklerini örnekleyen bir belgede, ticareti yapılan mamul maddeler arasında yer alan *elvan sof, şali* gibi kumaş türleri, Ankara’da bu ürünlerin aynı zamanda dokumasının da yapıldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Ankara’da Arton, Kevrek ve Kanoş adlı kardeşler ortaklıktır. Kanoş, Maraşî Ebubekir Efendi’nin kendisinden beş sene önce 214 kuruşluk çeşitli elvan sof ve şali aldığı gerekçesiyle parasının ödenmesini talep etmiştir. Ancak, Maraşî Ebubekir Efendi adlı şahıs, bu süre zarfında iflas etmiş olduğundan kendisine sadece 82 kuruş ödeme yapabilmiş, geriye kalan 132 kuruşu ortağı olan kardeşinden talep edilmiştir. Ödemenin yapılmasıyla sorun çözülmüştür. (AŞS, nr. 133, s. 38, h. 80, H. 1162/ M. 1750) Sofun sadece kumaş olarak ticaretinin yapılmasının yanısıra ipliğinin de ticarete konu edildiğini; benzer bir biçimde zimmiler arasında ortaklığa konu olduğunu saptadığımız *sof ipliğinin ticaretine* ilişkin bir belgede; Ankara’da ikamet edip sof ipliği ticaretinde ortaklık üzerine faaliyet yürüten tacirlerden kendisine *Bezcioglu* da denilen Begos ölünce varisleri, ortağı Agop’a sof ipliği fiyatından 250 kuruşluk meblağın babalarının hakkı olarak kendisinde kaldığı gerekçesiyle dava açmışlardır. Ancak Agop, Begos ile aralarında bir alacak davası bulunmadığını iddia edince varisler davalarını ispatlayamadıklarından şikayetlerinden vazgeçmek zorunda kalmışlardır. (AŞS, nr. 131, s. 12, h. 30; H. 1161/ M. 1749)

Tiftik ipliği üzerine ticarî faaliyetlerini ortaklaşa yürüten Kirakoz ile Acı Aslan bu satıştan hasıl olan kâr payını aralarında paylaşma şartıyla tiftik ipliği satışı gerçekleştirmektedirler. Kirakoz’un ölümü üzerine şirket fesholunacaktır. Bu şirkete ait 160 kuruşluk ipliği satıp ücretinin tamamını kendisi alan Acı Aslan’a, Kirakoz’un varisleri dava açmışlardır. Acı Aslan, sadece 87 kuruşluk mal sattığını itiraf edince davacılar, satışı gerçekleştirilen bu iplik ücretinin 43,5 kuruşunu alarak; davalının kendi payına düşen hakkını ona bırakmışlardır. (AŞS, nr. 80, s. 234, h. 429; H. 1112/ M. 1700)

Müste‘men denilen yabancı ülke vatandaşı olan tacirler, Ankara’da sof ipliği üzerine ticarî faaliyet yürütme maksadıyla bulunmakta ve yerli tüccarla alışveriş yapmaktaydılar. Çengel Hanı, bu satış için tercih edilen ticarî mekânlardan birisi idi.

Ankara’da Hacı Tufan Mahallesi ahalisinden olup Ankara’da Çengel Hanı’nda sakin Kirkor veled-i Mirat, Hollanda taciri İlliapapasi veled-i Yorgi adlı zimmiye 750 vukiyye sof ipliği satmıştır. Hasıl olan 846 kuruşluk meblağdan arta kalan borcunu ödemesi için hakkında şikayette

bulunulmuştur. Borcunu ödemesi üzerine anlaşmazlık çözüme kavuşturulmuştur. (AŞS, nr. 97, s. 13, h. 16; H. 1133/ M. 1721)

Yerli tüccarın satış gerçekleştirdikleri yerlerin Bedesten; esnaf çarşı ve pazar yerleri olduğundan daha önce bahsetmiştik. Ankaralı bir tüccarın ticarî faaliyetini bir handa gerçekleştirmesi ise bu hanın, satışı yapılan ürüne özgü bir mekân olmasından ileri gelmekteydi. Alıcıların toplanma merkezi olması ve kâr elde etme gayesi de yerli tüccarları bu mekânlarda bulunmaya yönlendirmekteydi, diyebiliriz. Ankara'da Attarin Mahallesi'nden olan ve Çengel Hanı'nda bulunduğu esnada ölen Edrik veled-i Tater'in mirasında 1250 kuruş kıymetli 50 top elvan sofı ile 1 elmas, 1 yakut taşlı cemî altun yüzüğü bulunmaktadır. (AŞS, nr. 97, s. 68, h. 157; H. 1133/ M. 1721) Terekede belli bir miktarda bulunan "elvan sofı" ölen şahsın sofun çeşitli türlerinin satışını gerçekleştiren bir tüccar olduğunu saptamamıza da olanak sağlamaktadır.

Ankara'nın civar köylerinden bazı şahıslar ticarî faaliyette bulunma maksadıyla kente uğrarlardı. Bu durum, köylerde tiftik ipliğinin dokuma ve boyama işlemini yapan şahısların ürettikleri eşyaları satma amacıyla kent merkezine geldiklerini göstermektedir. Konuya ilişkin bir belgede adı geçen tiftik türlerinin satışa konu olması ve renkli sof tabirleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayaş/Yergözü köyünden iken Ankara'da misafir olarak bulunan Hacı Beşe, Hacı Şahin adlı zımmiyle arasındaki tiftik ipliği satışındaki ödemedeki kaynaklanan bir tartışmada sulh akdi yaptığını belgelemiştir. Hacı Beşe, Hacı Şahin'in öz kardeşi Hacı Mazhar zimmetinde olan elvan tiftik ipliği satışından kalan 79 kuruşu kardeşine kefil olan Hacı Şahin'den talep etmiştir. Anlaşmaya varılmış ve taraflar arasında her biri 45'er kuruş olan kıymetli 3 adet renkli sof üzerine sulh sağlanmıştır. (AŞS, nr. 80, s. 80, h. 161; H. 1112/ M. 1750)

Ayrıca bölgelerarası ticarete de sofun önemli bir yeri vardı. *Sof ve kahve ticareti üzerine kurulan bir ticarî ortaklık* bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bahsedildiği üzere Ankara tüccarının faaliyeti sadece Ankara ile sınırlı bulunmayıp bu tüccarın uzak mesafelerle de bağlantısı bulunmaktaydı. Ankara tüccarlarından Zindancızade el-Hac Mehmed Efendi, *Mısır/Kahire'de* el-Hac Musa Çelebi ile sof ve kahve ticareti üzerine şirket kurmuşlardır.

Kahve ve sof ticaretinin bu ortaklıkta kullanılan meta olarak seçilmesi ise Ankara ve Mısır nezdinde bu ürünlerin birbirinden bağımsız öneme sahip olmasından ve büyük gelir sağlamasından ileri gelmekteydi. (AŞS, nr. 80, s. 293, h. 409; H. 1112/ M. 1700)

Ankaralı tüccarın *sof* üzerine ticarî faaliyetini gerçekleştirmek maksadıyla *İstanbul*'da bulunduğunu biliyoruz. *İstanbul*'a *sof* ticareti gerçekleştirmek amacıyla yerleşen Badlu adlı şahıs, Ankara Keyyalin Mahallesi'nden İsfender ile burada bir şirket kurmuştur. Bu ortaklıkta, Badlu, 365 kuruş, İsfender, 300 kuruş ortaya koymuştur. 1,5 sene ticaret yaptıktan sonra Badlu, ölmüştür. 365 kuruş kardeşi Panayut'a intikal etmiştir. Panayut'a bu meblağın teslim edilmesi ile ortaklık son bulmuş ve ortaklar arasında bir alacak kalmamıştır. (AŞS, nr. 80, s. 135, h. 267; H. 1112/ M. 1700)

Ankara'da imal edilen *sof ipliğinin* satışı için yine *İstanbul* tercih edilmekteydi. Ankaralı Serkiz veled-i Manos ile *İstanbul*'da bulunan Agop, *sof* ipliği ticaretinde ortaklardır. Serkiz, şirket için satın aldığı *sof* ipliğini Agop'a göndermekte, Agop'ta *İstanbul*'da satmaktaydı. Serkiz ile Agop, ipliğin 4500 kuruşa satışının yapılmasına dair aralarında anlaştılar. (AŞS, nr. 133, s. 123, h. 237; H. 1162/ M. 1750) Gayrimüslimler arasında ortak ticarî faaliyete konu olan bu belgede Manos adlı şahsın *sof* ipliğini Ankara'da toptan satın aldığına ve Agop'un *İstanbul*'da bu malları sattığına ilişkin bilgi ediniyoruz. Başka bir belgede de yine aynı güzergâhta ticarî faaliyet yürütüldüğüne dair bilgi ediniyoruz. Aslen Ankaralı olup, *İstanbul*'da Vezir Han'ında sakin iken vefat eden el-Hac Hasan ibn-i Ali'nin terekesinde *sof* ipliği yer almaktaydı. (AŞS, nr. 88, s. 12, h. 13; H. 1126/ M. 1714)

Yine Ankara'da Müslüman tüccarın *sof* ipliği imal ettiğini, imal edilen bu iplerin ise zimmi tüccarlar aracılığıyla *İstanbul*'da satıldığını saptıyoruz. Ankaralı es-Seyyid el-Hac Cafer, Avazoğlu Agop ve Semercioğlu Serkiz'i *sof* ipliği satışından kalan 2127 kuruşluk borç için dava eder. Tarafların 1 aylık sürede *İstanbul*'da ticaret yaptıklarını anlıyoruz. Davacı Cafer, *sof* ipliği üzerine düzenlenen borç senedine göre bu şahıslarda kalan 2000 kuruş ile bunun haricinde borç olarak verdiği 127 kuruşu da talep etmiştir. Davalı taraf, 2000 kuruşluk borcu kabul ederek, bunun 1000 kuruşunu senet tarihinden itibaren bir senede ve diğer 1000 kuruşu da altı ay içerisinde ödemek üzere Cafer'in borcu ödeme süresini ertelediğini söylemiştir. Bu durumda 2000 kuruş ertelenme sebebi dolayısıyla belirtilen tarihte ödenecektir. Kalan 127 kuruşu ise zimmi tüccarların ödemesi gerektiğine karar verilmiştir. (AŞS, nr. 131, s. 90, h. 184; H. 1161/ M. 1748)

Başka bir tereke kaydı, aslen Ankaralı olup *sof ipliği* ticareti maksadıyla *Kilis*'te iken vefat eden el-Hac Ömer ibn-i Yusuf'un mirasının varisleri arasında sulh üzere paylaşımı hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. (AŞS, nr. 82, s. 145, h. 872; H. 1115/ M. 1703)

Ankaralı tüccarın ticaretini yaptığı bir diğer emtia mazı idi. *Mazı*, sof ipliğinin boyanmasında kullanılan bir tür boya malzemesi olduğundan Ankaralı tüccarlar için tedariki ehemmiyetliydi. Buna dair bir örnekten Ankaralı Manes veled-i Kabril adlı zımminin mazı ticareti maksadıyla Diyarbakır'da iken ölmesi üzerine terekesinin oğlu Karabet'e teslim edildiğini öğreniyoruz. (AŞS, nr. 91, s. 10, h. 32; H. 1128/ M. 1716)

Bir diğer emtia ise kalaydır. *Ankara-İzmir* arasında gerçekleşen ticarî faaliyette satın alınacak ürün kalaydır. Mükarî taifesinden el-Hac Mehmet'e *İzmir'de kalay* satın alması ve Ankara'ya nakletmesi için kendi malından emaneten 121 kuruş ile 3 kuruşluk bir donluk al sandal kaftan ve 3 kuruşluk 1 tabancalu ve boylu tüfenk veren el-Hac Recep'in açtığı davada mükarî Mehmet, kendisine verilen miktar karşılığı kalay teminini sağlamamıştır. Anlaşma gereği talep edilen kalayın şahsa teslim edilmesi hususunda Mehmet uyarılmıştır. (AŞS, nr. 80, s. 246, h. 484; H. 1112/ M. 1700) *İzmir'de* gerçekleşen kalay ticaretine ilişkin borcun ilgili şahsın terekesinden teslimi gerçekleştirilmiştir. Ankaralı olup, İzmir'de Vezir Hanı'nda ticaret amacıyla bulunduğu esnada ölen Sarkiz veled-i Arton'un oğlu Kirkor adlı zımminin, Manes adlı zımmiye 5 kuruş borcu vardır. Varisler bu borcu inkar edince, şahitler aracılığıyla gereken bedelin ölen şahsın terekesinden Manes'e teslim edilmesi gerektiği bildirilmiştir. (AŞS, nr. 122, s. 18, h. 46; H. 1156/ M. 1744)

Ankara tüccarının *İzmir'de boya ve çuha* üzerine faaliyet gerçekleştirdiğini öğreniyoruz. *Çuha*; tüysüz, ince, sık dokunmuş kaba kumaştan yapılan yün bir kumaştır. (Develioğlu: 567) Ankaralı olup, İzmir'de Vezir Hanı'nda sakin iken ölen Yakumi veled-i Yani adlı zımminin eşi Sofya binti Sava; Pavlos veled-i Dimitri adlı zımmi vekaletinde kocasının terekesinde bulunan 1934 kuruş nakit ve 10 vukiyye *boya* ve 1 kantar *çuhayı* katırcı el-Hac Hüseyin'den tamamen teslim almıştır. (AŞS, nr. 96, s. 132, h. 336; H. 1133/ M. 1721)

Ankara tüccarı için sof kumaşlarını dokumada gerekli olan bir başka ihtiyaç maddesi ise *şap ve kök boyadır*. Kadim dönemden itibaren Ankara sof ve şalcı esnafı *Gediz(Kütahya)* ve *Karahisar-ı Şarki* şapını kullanırdı. Beyaz, gri, sarı ve kırmızımtırak renkte, suda kolaylıkla eriyen, ağız buruşturucu bir tadı olan *şap*, tabiatta kaya şapı ve toz şap olmak üzere iki türde bulunmaktadır.

Eski çağlardan beri bilinen bir maden olan şap, kumaşın tepelenme, yıpranma, güneşe dayanıklılık, yani haslık derecesinin artmasını ve boyanın sabitleşmesini sağlamada ayrıca deri sanayisinde de kullanılmıştır. (M.

Sayar, 1960: 161) Dolayısıyla sof kumaşlarının istenilen dayanıklılıkta üretimi açısından bu ürünün önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Ancak sonraki dönemlerde Avrupa şapları ucuz ucuz getirilip Osmanlı ülkesinde satıldı. Bu şaplar kumaşların yapısını bozup, kalitesini azalttı. Bir diğer sorun da Avrupalıların İzmir üzerinden getirip Ankara sof ve şalcı esnafına ucuz sattıkları *kimyasal boyalardır*. (Özdemir, 2012: 731)

Dolayısıyla bu konuda zarar gören esnafın sıklıkla durumdan şikayet ettiklerine bazı sicil kayıtlarında rastlamaktayız.

Ankara tüccarı, Karahisar-ı Şarkî'den, Ankara'da satmak amacıyla *şap ve kök boya* satın almıştır. *Karahisar-ı şarkî*'de bulunan aslen Ankaralı olan Abdullah adındaki tüccarın vefatı üzerine terekesinin varislerine teslimi söz konusu olmuştur. Şap ve kök boya türünden ürünler bu şahsın terekesinde yüklü miktarda bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 125, s. 78, h. 181; H. 1158/ M. 1746) Ankaralı tüccarın ticaretine konu olan bir diğer emtia ise tütündür. Buna dair bir sicil kaydında Ankaralı iki tüccarın Ayntab'da tütün sattıklarına dair bilgiler mevcuttur. (AŞS, nr. 94, s. 55, h. 157; H. 1131/ M. 1719)

Kumaş ticaretinin kapsamı hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak; Osmanlı sınırları içerisinde pamuklu imalatı, renk ve desene göre çeşitli adlarla anılmaktaydı. (*Dülbent/tülbent*), *bez ve bogasi* (*ince pamuklu kumaş*) olmak üzere başlıca üç ana grupta üretim yoğunlaşmaktadır. Şehir ve köylerde pamuklu dokuyanlar, cüllah ve bogasici olarak adlandırılırdı. Bunların birbirinden farkı cüllahlar, kaba bez; bogasiciler de ince bez dokurlardı. Osmanlı kayıtlarında yer alan *kirpas* kelimesi de bez ile aynı anlamda, kaba pamuklular için kullanılmıştır. (İnalçık, 1993: 279- 280) Kumaş satışlarından elde edilen gelirler *damga-i akmişe*, *damga-i kirpas* vergileridir. Kumaş uzunluklarını belirleyen ve Osmanlı Devleti'nin gereksinimi karşılanmadığı sürece tüccarlara iplik ve ham elyaf satışının birtakım sınırlamalara tabi tutulduğuna dair veriler mevcuttur. Giysi astarı genellikle *bogasi* diye bilinen ve çeşitli renklerde bulunabilen basit bir kumaştan yapılırdı. Hristiyan ve Musevîlerin giyebileceği giysi türlerini saptayan fermanlarda bogasi ve mütevazi miktarda pamukludan yapılmış başlıklardan sık sık söz edilmektedir. *Kutni* ise ipekli ve pamuklu kumaş için kullanılmaktaydı. Yeniçerilerin iç giyim ve astarları bogasiden yapılmaktaydı. Donanma için yelken bezi üretimi, yeniçeriler için pamuklu giysi yapımından daha önemliydi. (Faroqı, 1994: 157)

Ticarî faaliyetlerde kumaş ticareti önem arz ettiğinden Ankara tüccarının da kumaş alıp sattığına dair bilgiye erişiyoruz. Mesela bir Ankara

tüccarının *Bursa*'da *kumaş ticareti* amacıyla bulunduğunu görmekteyiz. Bursa, ipekli dokuma kumaşların ticaretinin yapıldığı önemli bir merkezdi. Ancak Ankaralı tüccarın burada gerçekleştirdiği ticarî faaliyet softan imal edilen kumaşın satışı hakkında olmalıdır. Ankara'da Hisar sakinlerinden olup Bursa'da iken ölen Mehmet ibn-i Ramazan'ın bir borç ilişkisi kumaş ticareti yaptığının göstergesidir. (AŞS, nr. 89, s. 36, h. 95; H. 1127/ M. 1715)

Kentin meyve ihtiyacının taşradan temin edilmesi ve bakkal taifesi aracılığıyla satışının gerçekleştirilmesine ilişkin bir sicil kaydında Ankara'daki meyve tüccarları hakkında malumâta sahip oluyoruz. (AŞS, nr. 106, s. 24, h. 45; H. 1141/ M. 1729)

Ankara mahkeme kayıtlarında köle ticaretine dair birçok veri mevcuttur. Köle, eski zaman muharebelerinde esir edilen ya da bir suretle ele geçirilip satılan erkekler hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın- II: 300) Türkçe'de *kul*, *bende*, *halayık*, *esir*, kadın köle anlamında *cariye*, *odalık*, Farsça'da *bendenin* yanı sıra *gulam*, kadın köle için *keniz*, Arapça'da *abd*, *rakik*, *memlük*, *kinn*, *rakabe*, *vasif*, *mülk'ül-yemin*, kadın köleler için *memlüke*, *vasfiye*, *ene* ve *gurre* kelimeleri kullanılmıştır. (M. A. Aydın, 2002: 237-248) Osmanlılar'da kelime olarak esir ve köle arasında belirleyici bir ayrım yoktur. Hür olmayan kişiler her iki kavramla da anılır. Kölelik daha sonra savaş esiri olmaksızın Afrika'dan, Kafkaslar'dan ve kuzey steplerinden getirilip esir pazarlarında satılan kişileri niteleyen bir kavram haline gelmiştir. (N. Ergin, 2002: 237- 248)

Ankara kadı sicillerindeki esirlerin çoğu Rus ve Macar kökenli olup; bir kısmının sınır savaşlarında yakalandığı, diğer bir kısmının ise esir tüccarlarından alındığı görülmektedir. (Faroqhi, 1994: 111)

Bu şekilde esirci taifesi denilen bazı kişiler değişik kaynaklardan toplayarak getirdikleri köle ve cariyeleri, mahkeme kanalıyla istekli olan müşterilere geçer fiyata satmaktaydılar. Ankara'da satış işlemi yapılan köle ve cariyelerden daha çok Gürcü asıllı Arap, Acem asıllı olanlarla kefer milletinden Rus ve Macar kökenli olanlar göze çarpmaktadır. (Özdemir, 1986: 129) Buna bağlı olarak taşrada esir satışı yapanlar yanında esir pazarlarında esir satışı yapan kişiler de bulunmaktaydı. Bunların dışında kara ve deniz yoluyla gelen esirleri taşımakta uzmanlaşmış nakliyeciler de vardı. (Özsoy, 2010: 23)

Ankara'da *Seferhisar* kazasından olup Ankara'da Çengel Hanı'nda kalan el-Hac Ömer ibn-i Mehmet, Anastas veled-i İskalos adlı zımmiye bir cariyeyi 50 kuruş nakit 150 kuruş kıymetli bir kılıca satmıştır. (AŞS, nr. 115, s. 46, h. 149; H. 1148/ M. 1736)

Başka bir belgede ise Ankara'da Aharcıdâr Mahallesi'nden el-Hac Ömer Beşe ibn-i Hasan Efendi misafir olarak Ankara'da Zağferan Hanı'nda kaldığı esnada bu handa sakin olan Ahmet Bey ibn-i İbrahim ile bir anlaşmazlık yaşamışlardır. el-Hac Ömer Beşe, davadan 1 sene önce 64 kuruşa Ahmet Bey'in kendisinden cariyeye satın aldığını ve bu borcu talep ettiğini, bu borcun dava nihayetinde ödenmesi üzerine tartışmanın son bulduğunu ve alacaklarının kalmadığını belirtmiştir. (AŞS, nr. 115, s. 72, h. 257; H. 1147/ M. 1735) 1700-1750 tarihleri İran ile savaşların yaşandığı bir sürece isabet etmesine rağmen Osmanlı ülkesinde Acem kökenli esirlerin satışına da rastlamak mümkündür. Esirci taifesinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda kalan Mehmet Beşe ibn-i Osman, Manes veled-i Arzman adlı zimmiye Acem asıllı nasraniyyeyi 150 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 112, s. 102, h. 192; H. 1145/ M. 1733) Ankara'da Zağferan Hanı'nda sakin Mehmet Beşe, Acem asıllı bir cariyeyi 240 kuruşa Kırkor veled-i Tater'e satmıştır. (AŞS, nr. 955, s. 84, h. 235; H. 1132/ M. 1720) Bir diğer belge ise aslen Ankaralı olup *Tokat*'ta bulunan Bali adlı bir şahsın iki nefer gulamı 120 kuruşa Manes adlı zimmiye satışı hakkında bilgi vermektedir. (AŞS, nr. 102, s. 75, h. 214; H. 1139/ M. 1727)

2. Ticaret Amacıyla Ankara'ya Gelen Tüccarlar

Ankara, sof ticareti nedeniyle şehre dışarıdan gelen tüccarın uğradığı bir merkez olmuştur. Konumu dolayısıyla ticaret yolları güzergâhında bulunmasının da bunda payı büyüktür. Gaiba adı altında iki başlıkta kategorize edilen tüccardan *şehirlerarası ticaretle uğraşan tüccar grubu* yanında uzak mesafe kervan-deniz ticareti yapan *bazergân(tacir-i seffar)* adı verilen tüccar grubu da bu kente sık sık uğramış ve faaliyet yürütmüştü.

a. Ankara'ya Gelen Yerli Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri

Kayseri Tüccarı ve Faaliyetleri: Kayseri, gerek sosyal yapısı ve gerekse konumu dolayısıyla tarihî süreçte ticaret bazında ekonomik bir gelir düzeyine sahip olan Anadolu kentleri arasında öneme sahiptir. Bunun yanında çalışmamıza konu olan dönemde Kayseri tüccarı, Ankara'da da sıkça gördüğümüz tüccar arasındadır.

Nitekim, hububat tacirleri, pastırma, sucuk imalatçıları, demir ve çimento satıcıları, kumaş satıcıları, çerçiler, halı ve kilim satıcıları, yün, yapağı ve deri tacirleri, Kayseri'nin ticarî yaşamının canlılığını ve hareketliliğini yansıtmaktadır. (Adilatasoy, 2004: 13; Kılıç, 2006: 7)

Kayserili bir tüccarın *sof ticareti* yapmak amacıyla *Ankara'da* bulunduğunu anlatan bir belgede aslen *Kayserili* olup *Ankara'da* Şeyh Abdurrahim Efendi Hanı'nda sakin olan Tater veled-i Abraham kardeşi Pedros'a 12 sene önce *sof* satın alması için 30 kuruş borç vermiştir. Bu borcun ödenmesinde bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. (AŞS, nr. 88, s. 96, h. 233; H. 1124/ M. 1712)

Sof ticaretinde ortaklık kurarak yürüttükleri faaliyetlerine son veren *Kayserili* Yorgi *Ankara'da* Mukaddem Mahallesi'nde sakin iken ticarete ortağı İmam Yusuf Mahallesi'nden Yorgi ile mahkemeye gelmeyen Anastas'tır. *Kayserili* Yorgi, ticaret için uzak diyarlara giden bir tüccardır. 12 sene önce ticarete ortak olan bu şahıslar, iki sene sonra ticaret ortaklığını bozarak paylarını aldıklarını, alacaklarının kalmadığını ifade etmişlerdir. (AŞS, nr. 133, s. 39, h. 81; H. 1162/ M. 1750)

Mükarî yani taşımacılık işiyle uğraşan şahısların da şehirler arasında ticarî faaliyetlerde bulduklarına bir kez daha şahit oluyoruz. Aslen *Kayserili* olup misafiren *Ankara'da* Penbe Hanı'nda sakin Hater veled-i Baryam adlı zımî ortağı mükarî tairesinden Mehmet Beşe ibn-i İsa'ya ticaretini gerçekleştirmesi için davadan 4 ay önce kıymetli 1 küp yükün bedeli olan 60 kuruşu teslim etmiştir. Satıştan elde edilen meblağın paylaşılmasına ilişkin bir sorun yaşamışlardır. (AŞS, nr. 84, s. 120, h. 252; H. 1117/ M. 1705)

Softan üretilen çarşafı satın alma maksadıyla *Ankara'da* bulunan bir *Kayserili* tüccar *Ankara'da* Çengel Hanı'nda faaliyet yürütmekteydi. Aslen *Kayserili* olup *Ankara'da* Çengel Hanı'nda misafir olan Bahadır oğlu Agop veled-i Arton adlı zımî; *Ankaralı* Eyerci tairesinden Hüseyin Beşe ibn-i Mehmet Beşe'den 170 kuruş nakit ile 3 kuruş kıymetinde bir yüzüğe karşılık 1 top *sof çarşaf* satın almıştır. (AŞS, nr. 111, s. 76, h. 164; H. 1145/ M. 1733)

Kayserili zımî bir tüccarın *Ankara'dan* satın aldığı ve *Erzurum'a* satış için götürdüğü *sof* ipliğinin satışı esnasında vefatına ve mirasına konu olan bir kayıтта, *Ankaralı* Vemrid veled-i Nikole adlı zımî; ölen şahsın vekili olup *Erzurum'da* Büyük Vezir Hanı'nda sakin iken ölen *Kayserili* Yosef veled-i Baskal adlı zımminin develerine yüklenen 9 yük *sof ipliğinden* elde ettiği bedeli Anastas adlı zımîden talep etmiştir. (AŞS, nr. 115, s. 62, h. 196; H. 1147/ M. 1735)

Kayserili bir tüccarın *Ankara'da* bulunan Tiryaki adlı tüccarla aralarındaki alacak konusuna ilişkin bir davada; *Kayserili* olup *Ankara'da* Kurşunlu Hanı'nda kalan Yıvan veled-i Mirat adlı zımî *Ankara'da* Boyacı

Ali Mahallesi'nden Tiryaki veled-i Dimitri adlı zimmiden 10 sene önce kendisi için satın aldığı 700 kuruşluk *emtia-yı mütenevvia-yı malumeyi* teslim etmiştir. Bu alışverişten arta kalan 90 kuruşluk borcun da ödenmesi üzerine aralarında alacak kalmamıştır. (AŞS, nr. 97, s. 59, h. 117; H. 1133/ M. 1721)

Kayserili tüccarların Ankara'da *köle satışı* gerçekleştirdiklerine dair kayıtlar mevcuttur. Köle satışında esas kriter ev köleliğiydi. Ancak ticaret maksadıyla kentte bulunan tüccara yardımcı olması gerekçesiyle de köle satışı yapılmaktaydı. Satışlar, Ankara'da ticaret hanlarında olmaktadır. Bir Kayserili esir tüccarının Ankara'da bilhassa Çengel Hanı'nda bu faaliyetini yürüttüğünü, kentte köle satış bedelinin ortalama 60 kuruş ile 190 kuruş arasında değişen meblağlarda olduğunu incelediğimiz belgelerden öğreniyoruz.

Aslen *Kayserili* olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin Ahmet Beşe ibn-i Halil, davadan bir gün önce Ankara'da Zağferan Hanı'nda sakin Hüseyin Beşe adlı şahsa Ali adlı bir kölenin satışı esnasında bir anlaşmazlık yaşamışlardır. (AŞS, nr. 116, s. 99, h. 8; H. 1148/ M. 1736)

İran asıllı bir kölenin satışını gerçekleştiren Kayserili esir tüccarı Ankara'da faaliyet yürütmektedir. Aslen *Kayserili* olup Ankara'da Çengel Hanı'nda esirci taifesinden el-Hac Mehmet ibn-i Mustafa, Arton veled-i Sarkiz adlı şahsa *Acem asıllı* Almilanet binti Ohana adlı cariyeyi satmıştır. (AŞS, nr. 112, s. 36, h. 36; H. 1145/ M. 1733)

Köle satışına ilişkin başka bir belge de bulunmaktadır. Aslen Kayseri ahalisinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin esirci taifesinden el-Hac İbrahim ibn-i Mehmet, Ankaralı Seaf veled-i..? 'a *Acem asıllı* bir cariyeyi 125 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 112, s. 189, h. 216; H. 1145/ M. 1733) Bu konuyla ilgili başka bir belgeden Aslen Kayserili olup esirci taifesinden Ankara'da Kederzade Hanı'nda misafir olarak kalan Mehmet Beşe ibn-i Ali, Berdan veled-i Abraham adlı zimmiye *Acem asıllı cariyesini* 190 kuruşa sattığını öğrenmekteyiz. (AŞS, nr. 112, s. 70, h. 139; H. 1145/ M. 1733) Aslen Kayserili olup Ankara'da Çengel Hanı'nda misafir olarak kalan esirci taifesinden es-Seyyid İbrahim ibn-i el-Hac Ahmet; Toros veled-i Lodros'a *Acem asıllı bir cariyeyi* 95 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 112, s. 191, h. 223; H. 1146/ M. 1734) Bir diğer belgede; aslen Kayserili olup Ankara'da Emin Efendi Hanı'nda sakin olan es-Seyyid Mehmet Çelebi ibn-i Abdullah; Ferağil veled-i Yori adlı zimmiye *Acem asıllı cariyesini* 60 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr.102, s.16, h.55; H.1138/M.1726)

Simsarları genellikle müste'men tüccarın kullandığını biliyoruz. Zımmi kökenli tüccarın da bunlardan istifade ettiğine bakılırsa genel anlamda gerçekleştirilen bir ticarî faaliyette bu şahıslara müracaat edildiğini söyleyebiliriz. Ankara'da bu türden şahısların mevcudiyetinden hareketle gelen konukların da varlıklı şahıslar olduğu ve uluslararası ticarete konu olan faaliyetlerini bu kent üzerinden yürüttüklerini ileri sürebiliriz. Kayserili tacir Maydros veled-i Bedros ile kardeşi Andiryas sık sık Ankara'ya gelmekte hatta bu bölgedeki ticarî faaliyetlerini yine Ankara'nın Sed Mahallesi sakinlerinden olan Yasef veled-i Tater simsarlığı ile sürdürmekteydiler. Bu iki kardeş *İzmir ipliği, sof, çuha, çelik, gulam ticareti* ile uğraşmaktadırlar. Aynı belgeden 15 yıldan beri Ankara'ya ticaret için geldikleri ve Ankaralı bir simsarla işbirliği yaptıklarına dair verilere bakılırsa kentte mevcudiyetlerinin eskiye dayandığı ortaya çıkmaktadır. (AŞS, nr. 97, s. 64, h. 134; H. 1133/ M. 1721)

Kangırı/Tosya Tüccarı ve Faaliyetleri: Tosya, onsekizinci yüzyılda Anadolu Eyaleti bünyesinde yer alan Kengırı (1925'te Çankırı'ya dönüşecek) sancağına bağlı bir kazaydı. (Sezen: 493) Bu bölge tüccarının da zaman zaman Ankara'da varlığına rastlıyoruz. Kangırı/Tosya dolaylarından gelen tacir ekseriyetle *esirci taifesindendi* ve bu alanda ticarî faaliyet yürütmekteydi. Kentte *köle satışındaki* orana baktığımızda, 73 kuruş ile 340 kuruş arasında fiyat aralığı değişmektedir. Karaman dolaylarından bir tüccarın Ankara'da Zağferan Hanı'nda Tosyalı bir esir tüccarından köle satın almasını konu edinen bir belgede, Aslen Tosya kazasından olup Ankara'da Zağferan Hanı'nda kalan esirci taifesinden el-Hac Ali ibn-i Mehmet Efendi, Eyalet-i Karaman'da Sille köyü sakini Azunehan Yorgi veled-i İstan adlı zımmiye cariyesini 73,5 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 102, s. 5, h. 34; H. 1139/ M. 1727)

Ankara'da Tosyalı tüccarların varlığına yine köle satışı ile ilgili diğer bir kayıta rastlanmaktadır. Buna göre, Tosya kazasından Cami-i Atık Mahallesi ahalisinden olup misafir olarak Zağferan Hanı'nda kalan esirci taifesinden Mustafa Halife ibn-i Abdulkadir; Ankara'da Keyyalın Mahallesi'nden Mirat veled-i Simon'a 270 kuruşa *Rus asıllı bir cariyeye* satışı gerçekleştirmiştir. (AŞS, nr. 103, s. 18, h. 43; H. 1140/ M. 1728) Aslen Tosya kazasından olup Ankara'da Zağferan Hanı'nda bulunan Mehmet ibn-i Veli, Ankaralı Ali ibn-i Mustafa'ya 110 kuruşa bir cariyeye satışı yapmıştır. (AŞS, nr. 102, s. 5, h. 34; H. 1139/ M. 1717) Tosya kazasından olup Ankara'da Zağferan Hanı'nda sakin olan esirci taifesinden Ahmet Beşe ibn-i el-Hac Ali, Ankara'da Emin Efendi Hanı'nda kalan Hicadır veled-i Sarkiz adlı zımmiye *Acem asıllı*

cariyesini 340 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 102, s. 20, h. 69; H. 1139/ M. 1727)

Kangırı tüccarının da Ankara'da yine köle ticareti maksadıyla bulunduğu dair bilgi edindiğimiz başka bir belgede; Kangırı kazasında Şeyh Osman Mahallesi ahalisinden olup Ankara'da Kurşunlu Hanı'nda sakin olan İsmail Beşe ibn-i el-Hac Mustafa, Ankaralı Zenis veled-i Karakir Arton adlı zimmiye *Acem asıllı Maria adlı cariye*yi 135 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 106, s. 62, h. 114; H. 1141/ M. 1729)

Borlu/ Safranbolu Tüccarı ve Faaliyetleri: Bu nahiye onsekizinci yüzyılda Bolu'ya bağlı idi. (Sezen: 89) Borlu nahiyesinden gelip Ankara'da Zağferan Hanı'nda kalan Halil Efendi ibn-i Mustafa, *kumaş ticaretiyle* uğraşmaktaydı. Ankaralı el-Hac Mehmet'e 114,5 kuruşa *köle* satmış 83 kuruşu nakit ödemiş ve ondan 116 adet *astar* satın almıştı. (AŞS, nr. 85, s. 64, h. 281; H. 1121/ M. 1709)

Kırşehir Tüccarı ve Faaliyetleri: Kırşehir, onsekizinci yüzyılda Karaman Eyaleti'ne tabi Niğde Sancağı'na bağlı bir kazadır. Bu bölgeden Ankara'da bir tüccarın varlığına mevcut tereke kaydında rastlıyoruz. Tüccar, *Tokat*'a bağlı *Niksar dolaylarından bez* satın alıp ticaretini gerçekleştirmek maksadıyla Ankara'da bulunmaktaydı. Kırşehirli olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin iken ölen Halil Beşe ibn-i Mustafa'nın tereke kaydında; 1470 kuruş ve 116 kuruş değerinde 105 adet *beyaz Niksar bezi* bulunmaktadır. (AŞS, nr. 134, s. 237, h. 490; H. 1162/ M. 1750)

Tokat Tüccarı ve Faaliyetleri: Onsekizinci yüzyılda Sivas Eyaleti'ne tabi bir sancak olan Tokat ticarî yolların güzergâhında bulunması dolayısıyla önem arz etmekteydi. (Sezen: 491) Tokat tüccarı kumaş ticaretine endeksli bir ticarî ağ oluşturmuş bulunmaktaydı. Niksar bezi kentte imal edilen ve ticarete konu olan bir üründü. Dolayısıyla da bu bezin satışı maksadıyla kente gelen tüccar grubu aynı zamanda burada *sof ipliği ticaretiyle* de uğraşmaktaydı. Bir tüccarın terekesinin varislerine teslimini konu alan bir belgede; Tokatlı Milkon adlı zimmi, Ankara'da Emin Efendi Hanı'nda bulunduğu esnada ölmüş ve Milkon'un babası Bağlon terekeyi teslim almıştır. Şahsın terekesinde bulunan kumaş türleri içerisinde *Niksar bezi, sof, şali* türünden ürünler bulunmaktadır. (AŞS, nr. 103, s. 50, h. 191; H. 1139/ M. 1727)

Bir diğer örnekte, aslen *Tokat*'tan olup misafir olarak Ankara'da bir handa kalan Ohannes veled-i Milkon adlı zimmi; Hallac Mahmud Mahallesi ahalisinden el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ali ile 10 sene önce *sof ipliği* satışı gerçekleştirmiş ve bu satıştan 200 kuruş alacağı kalmıştır. Borcun büyük bir

kısmı teslim edilmiş, yalnızca 7 kuruş kalmıştır. Kalan meblağın ödenmesi üzerine sorun çözülmüştür. (AŞS, nr, 122, s. 42, h. 81; H. 1156/ M. 1744)

Tokat ve Acemli tüccarların ortaklık ilişkisine işaret eden bir mahkeme kaydında anlaşmaya konu olan sof ipliği tedariki Ankara'da; satışı ise İzmir'de gerçekleşmiştir. Tokat tüccarı Mehmet ibn-i Ahmet, *Ankara*'da Suluhan'da sakin olduğu esnada vefat eden *Acem* Mustafa ibn-i Abdullah ile üç sene önce Ankara'da 102 kuruşluk *sof ipliği* satın alıp, İzmir'e nakl edip satışını gerçekleştirmişlerdir. Bu satıştan hasıl olan kâr payını aralarında 5 hissede 3 hissesi ölen şahsın, 2'si kendi hissesi olacak şekilde paylaşmak kaydıyla şirket sözleşmesi yapmışlardır. Mustafa ölünce şirketin feshi gereği hisse paylaşımı söz konusu olmuş; ancak bu hususta bir anlaşmazlık yaşanmıştır. (AŞS, nr. 87, s. 107, h. 354; H. 1124/ M. 1712)

İzmir Tüccarı ve Faaliyetleri: Ankara'nın uzak alanlarla ilişkisinde sof üretim ve ticareti yanı sıra onyedinci yüzyıl itibariyle *tiftik ipliğinin* ön plana çıkması; sof ticaretinde *sof kumaşının* hammaddesi olan tiftik ipliğinin ihracında önemli bir liman kenti olan İzmir'in önem kazanmasına yol açmıştır. Belgelerde ticarete konu olan *İzmir ipliği* olarak geçen ticarî ürünüyle de Ankara-İzmir arasındaki tiftik ipliği ticareti kastedilmiş olmalıdır. (Taş, 2004: 124)

Nitekim, onyedinci yüzyıl başlarında İstanbul dışında İzmir merkezli yeni bir ticaret ağı hızla gelişmeye başladı. *İzmir*, bu dönem itibariyle malların toplandığı ve Avrupa'ya aktığı işlek bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Bundaki tek etken Batılı tüccarların Halep, Bursa ve İskenderun'daki ticarî faaliyetlerinin sekteye uğraması değildir. Önemli başka bir etken de tüccarların vergiden kurtulma çabalarıdır. Özellikle İranlı tüccarların Avrupa'ya ipek ihracatı ile meşgul olmaları ve İzmir'e yönelmeleri karşısında devlet de birtakım tedbirler almaya çalışmıştır. Bunun yanında İngiliz ve Flemenkler bu dönemde bizzat kendileri ya da simsarları aracılığıyla sürdürmekte oldukları sof ticaretini, İzmir üzerinden gerçekleştirmeye başlamışlardır. (Syrett, 2006: 56; Ergenç, 2014: 235)

Buradan hareketle onsekizinci yüzyılda Avrupalı'nın hammaddeye doğru talebinin arttığı ve yüzyıl sonlarına doğru talebinin hız kazandığı ve ticaret yapılan metanın sof değil büyük oranda ipliğe dönüştüğünü bilmekteyiz. Uluslar arası boyutta ortaya çıkan ve sof kumaştan tiftik ipliği şekline dönüşmeye başlayan yeni talep daha çok İngiltere, Hollanda ve Fransa kanadından gelmekteydi. Üstelik yüzyıl boyunca batıya yapılan tiftik ipliği ihracının büyük bir kısmının İzmir yoluyla gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur. (Eldem vd, 2003: 113; Ergenç, 2000: 20)

Özer Ergenç, onaltıncı yüzyıl Ankarası'nda sof kumaşı üretimini ve ticaretini incelemiştir. Onun değerlendirmelerine baktığımızda Ergenç, sofun onyedinci ve onsekizinci yüzyıllardaki serüveninin izini İzmir üzerinden İngiltere'ye kadar sürmektedir. Bu dönemde mamul bir meta olan sof kumaşını kara yoluyla ihraç eden Ankara üreticileri, Avrupa'daki Sanayi Devrimi sebebiyle tedrici olarak yarı mamul tiftik ipliğine ve hammadde olarak tiftiğe dönmektedir. Bu dönüşümle eş zamanlı olarak da Batı'ya açılan bir liman kasabası olan İzmir'in önemi artmakta ve bu iki kent arasında oluşan ticarî ilişki aslında Ergenç'in Osmanlı ekonomisinin yeni ortaya çıkan Avrupa merkezli dünya ekonomisine eklenmesine dair pek çok gözlem yapmasına izin vermektedir. Bu gözlemlerin başlıcası Osmanlı ekonomisinin yeni dünya sistemine entegrasyonunun zannedildiğinin aksine üretim artışı ile değil, Osmanlı imalat sanayisinin girdisi olan yarı mamul (tiftik ipliği) ve hammaddenin doğrudan Batı ekonomisinin girdisi haline gelmesi ile olduğudur. Ergenç'in bu gözlemleri yaparken iki dayanağı vardır: *Maliye kayıtları (Mukataâ defterleri)* ve *Şer'îye sicilleri*. Şer'îye sicillerinde Ankara-İzmir hattının en önemli yansıması Ankara'da üretilen tiftik ipliğine *İzmir harcı iplik* yahut *iştirası Ankara mübayaası İzmir'e mahsus olan iplik* adı verilmesidir. (Ergenç, 2012: 303- 305) Ankara'ya has tiftik ipliğinin bu şekilde adlandırılması da muhtemelen ihracının İzmir Limanı üzerinden gerçekleşiyor olmasından ileri gelmektedir.

Sof ipliği ticareti, İzmir için ayrı bir öneme sahipti. İhracının yapılmasında bu kentin limanı kullanılmaktaydı. Ticarî faaliyetlerin *İzmir* merkezli yürütülmesine örnek teşkil eden sicil kayıtları bulunmaktadır. İlgili bir davada söz konusu ticarî ilişki bir borç davası olarak kadı huzurunda halledilmiştir. *Ankara* sakini olan İbrahim ve Murat isimli tüccarlar arasında bir satış sözleşmesi yapılmıştır. İbrahim, 3 ay önce Murat'tan *sof ipliği* satın almış ve bedelini de İzmir'de ödemek üzere aralarında anlaşmışlardır. İbrahim'in 1280 kuruşu vaktinde ödememesi dolayısıyla bir anlaşmazlık yaşamışlardır. (AŞS, nr. 133, s. 33, h. 66; H. 1162/ M. 1750)

Ankara'da sof karhaneli evlerin varlığından daha önce bahsetmiştik. Ankara dışından gelen tüccarın bu özellikteki evlerden gerek kiralararak ve gerekse satın alarak daha uzun erimli ticarî faaliyette bulduklarını ve şehirden ayrılacakları zaman eğer ki satın almışlarsa bu mülkleri satışa çıkardıklarını görmekteyiz.

Mesela, İzmir ahalisinden olup Ankara'da Suluhan'da sof ipliği ticareti yapma maksadıyla bulunan Hüseyin Ağa ibn-i Hasan, Sarkiz veled-i Mihail ile kardeşi İlya adlı zımmilerden bu şahısların babalarından Ankara'da miras

kalan evlerini 1000 kuruşa satın almıştır. (AŞS, nr. 106, s. 112, h. 222; H. 1141/ M. 1729)

İzmir, çalışma konumuza isabet eden dönemde *kalay* konusunda ticarî bir öneme sahipti. Konuya ilişkin bir belgede; mükarî tafesinden el-Hac Mehmet'e *İzmir*'de *kalay* satın alması ve Ankara'ya nakletmesi için kendi malından emanet olarak el-Hac Ahmet tarafından 121 kuruş ile 3 kuruş değerinde bir donluk al sandal kaftan ve 3 kuruş değerinde 1 tabancalu ve boylu tüfenk verilmişti. Mehmet, kendisine verilen miktar karşılığı kalay temin edememiştir. Açılan dava sonucunda istenilen metanın teslim edilmesi hususunda Mehmet uyarılmıştır. (AŞS, nr. 80, s. 246, h. 484; H. 1112/ M. 1700)

İzmirli tüccarların köle ticareti yaptıkları da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Mesela; aslen İzmirli olup Ankara'da Kederzade Hanı'nda kalan el-Hac Mehmet, cariyesini 100 kuruşa Halil ibn-i Veli'ye satmıştır. (AŞS, nr. 113, s. 94, h. 181; H. 1146/ M. 1734)

Konya/Karaman(Larende) Tüccarı ve Faaliyetleri: Konya, hem çalışma konumuz olması hasebiyle elde ettiğimiz verilerden hareketle hem de konumu itibarıyla önemli bir Anadolu kentidir. Tüccarların uğrak yeri olması yanında Konyalı tüccarların da aynı şekilde yerel ticarete etkin oldukları aşikârdır.

Ankara'da daha önce örneğine rastladığımız *Konyalı* tüccarların varlığı, şehirler arası ticaretin yapısı hakkında bilgilerimizi şekillendirmemiz açısından önem arz etmektedir. *Sof ticareti ortaklık(şirket) kurularak* Ankaralı ve Konyalı tüccarlar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Mesela; Konyalı Mustafa, Ankara'da Abdülkerim Hanı'nda sakin iken Ankaralı Mehmet ile sof ticaretinde ortaklık ilişkisine girmiştir. İki şahıs arasında şirket hesabında yaşanan anlaşmazlık mahkemeye intikal etmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 345, h. 688; H. 1114/ M. 1702)

Konyalı bir tacirin Ankara'da bulunduğu sırada Kayserili bir *esir satıcısından* borç karşılığı *köle* satışına, daha doğrusu takas usulüne şahit olmaktadır. Kayseri ve Konya tüccarının Ankara'da böyle bir faaliyette bulunmaları Ankara'nın ticarî merkez vasfını kanıtlar niteliktedir.

Konya ahalisinden es-Seyyid Ahmet Efendi, Kayseri ahalisinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin Ramazan Beşe ibn-i Hasan'dan davadan bir gün önce cariyesini kendi cariyesine karşılık 60 kuruşa takas ettiklerini ve aralarında alacağın kalmadığına dair beyanda bulunmuştur. (AŞS, nr. 116, s. 101, h. 36; H. 1149/ M. 1737)

Konya'nın dericilik ve deriden imal edilen ürünler konusunda uzmanlaşmış bir Anadolu kenti olduğundan bahsetmiştik. *Konyalı* bir şahsın terekesinden Ankara'da *dericilik* konusunda ticarî faaliyet yürüttüğünü öğreniyoruz. Konyalı olup Ankara'da Çengel Hanı'nda kaldığı esnada ölen tüccar Malet veled-i Tande adlı zimminin terekesinde bulunan 1300 kuruşluk nakit ve bir miktar *değerli sansar, kedi derisi* varislerine teslim edilmiştir. (AŞS, nr. 130, s. 131, h. 113; H. 1160/ M. 1748)

Tiftik keçisi, koyun, tavşan, deve ve lama gibi hayvanların yünlerinin su, sabun ve ısı yardımıyla oluşturulan alkali bir ortamda liflerin birbiri arasına girmesi ile elde edilen *keçe*, bilinen en eski tekstil yüzeyli el sanatı ürünüdür ve bu kapsamda farklı kullanım alanları mevcut olup ticarî ürün vasfı taşımaktadır. (Çeliker, 2011: 1) *Keçecilik* üzerine kurulan şirketin yöneticilerinin *Konyalı* ve Ankaralı tüccarlar olduğunu saptadığımız bir belgede; Aslen Konya kazası sakinlerinden olup Ankara'da Arasta sükunda bulunan Keçeci taifesinden Sendil veled-i Köstendil adlı zimmi Ankaralı Mustafa ibn-i İbrahim ile ortaktır. 5 sene keçecilik etmişlerdir. Davadan 6 sene önce ise şirketi feshetmişlerdir. Satışı gerçekleştirilen keçeden hasıl olan kâr payından isabet eden 106 kuruşu aralarında paylaşmışlardır (AŞS, nr. 114, s. 32, h. 75; H. 1146/ M. 1734) Karaman'da çuha adı verilen kumaşların imal edildiğini ilgili sicil kayıtlarından öğrenebiliyoruz. *Karaman* tüccarının *çuha satışı* gerçekleştirmek amacıyla Ankara'ya geldiğini görmekteyiz. Larende(Karaman) kazasından olup Ankara'da Hacı İsa Hanı'nda sakin iken vefat eden el-Hac Mehmet ibn-i Ahmet'in terekesinde; 1000 kuruşluk nakit yanında 17 kuruş değerinde 17 vukiyye çuha ve bir sandık bulunmaktadır. (AŞS, nr. 118, s. 90, h. 728; H. 1149/ M. 1737) Başka bir belgede; Aslen *Karaman*'dan olup *çuha ticareti* üzerine uzak mesafe ticaretiyle uğraşan ve Ankara'da bulunduğu esnada ölen Mehmet ibn-i Mehmet adlı kişinin kardeşi Ali ibn-i Mehmet, abisinin Karamanlılar Hanı'nda bulunan odasındaki eşyalarını varisi olduğu gerekçesiyle teslim almıştır. (AŞS, nr. 134, s. 151, h. 70; H. 1162/ M. 1750)

Erzurum Tüccarı ve Faaliyetleri: Anadolu'nun coğrafi ve stratejik açıdan fevkalade önemli merkezlerinden olan Erzurum, XI. yüzyıldan itibaren giderek artan İpek Yolu ticareti potansiyeli ile dikkat çekmektedir.

Osmanlı idaresi altında özellikle Tebriz-İzmir ipek yolu güzergâhı olarak kullanılması Erzurum'un aktif bir ticarî merkez olmasında önemli rol oynadı. Nitekim XVII. yüzyılda Osmanlı hazinesinin %1-2'lik gelirini teşkil eden üçüncü büyük gümrüğün Erzurum'da olması, kentin ekonomik pozisyonu hakkında da fikir vermektedir. (B. Pamuk, 2007: 125) İpek Yolu

ticareti sayesinde müreffeh bir konumda olan *Erzurum* tüccarı Ankara'da ticarî faaliyette bulunmaktaydı.

Erzurumlu Topçu serdengeçti Ağası yani askerî sınıf mensubu bir şahıs Ankaralı bir tüccarla ortak faaliyet yürütmekteydi. İran Seferi'ne katılan ve dönüş yolunda vefat eden Topçu serdengeçti Ağası el-Hac Musa Ağa, Ankara'da Leblebici Mahallesi'nden Yağcı Abdullah Çelebi'yle 1700 kuruş ortaya koyarak kâr payını aralarında paylaşmak üzere ortaklık kurmuşlardır. Meblağdan hasıl olan kâr payı ile 1870 kuruşa ulaşan meblağın Musa Ağa'nın ölümü üzerine varislere teslim edildiği ve şirketin fesholunduğu anlaşılıyor. (AŞS, nr. 131, s. 89, h. 109; H. 1161/ M. 1749)

Erzurumlu Mustafa Beşe ile Çubukabad Kazası'nın Ulupınar köyünden Mahmut arasında gerçekleşen ortaklığın hukukî niteliğini açıklayan bir belgede sof ipliği anlaşması yapılmıştır. Erzurumlu Mustafa, eniştesi Halil ile ortaktır. Ankara'da buldukları esnada Mustafa, borç olarak *sof ipliği* satın alması için Halil'e 85 kuruş verir. Bu borçlanmada Halil'e kefil Çubukabad sakini Mahmut'tur. Halil borcunu ödemeyine Mahmut'tan borcun talep edilmesi üzerine borca karşılık 15 gün önce 3 baş kara sığır öküzü, 1 baş camus ineği teslim edilmiş ve aralarında anlaşma sağlanmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 86, h. 156; H. 1162/ M. 1750)

Kumaş ticareti gerçekleştiren Erzurum tüccarıyla ilgili bir sicil kaydına göre, Erzurumlu es-Seyyid Mehmet ibn-i es-Seyyid Mustafa adlı tüccarın Ankara üzerinden Bursa'ya gittiği ve burada kumaş satın alarak Ankara'ya dönme niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Ankara'da Çengel Hanı'nda kalan tüccar dönüş yolunda bir köyde bir gün kaldığını ve Kefeli Türkmeni Cemaati'nden olup *Karahisar-ı Sahip Sancağı'ndan* Sadık ibn-i Mustafa, Süleyman ibn-i Mustafa, Hasan ibn-i Ahmet, Osman ibn-i Halil adındaki şahıslarca darp edildiğini ve bu eşkiyalarca yanındaki kumaşlarının çalındığını belirtmiştir. (AŞS, nr. 90, s. 172, h. 444; H. 1127/ M.1715)

Kemah Tüccarı ve Faaliyetleri: Tarihî ipek yolunun geçiş güzergâhında bulunan Kemah, 18 yüzyılda Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. (Sezen: 298)

Bir miras davasında; *Kemah* ahalisinden olup Ankara'da Emin Efendi Hanı'nda sakin iken vefat eden İbrahim Beşe ibn-i Mehmet'in terekesinde; 800 kuruşluk 12 adet *astar* ve 20 top *çakşır*(çarşaf); ayrıca farklı tüccarlara borç olarak verdiği 132 kuruş bulunmaktadır. (AŞS, nr. 88, s. 268, h. 618; H. 1124/ M. 1712)

İstanbul Tüccarı ve Faaliyetleri: İstanbul, imparatorluğun başkenti olması hasebiyle öncelikle iâşesinin temin edilmesi gereken bir merkez olma

hüviyetindeydi. İmparatorluk genelinde ürün temini öncelikle bu kent için gerçekleştirilmekte, kalanı diğer kentlerin ihtiyacına hizmet etmekte ve daha sonra ise ihraç yoluna gidilmekteydi. Bu suretle ticarî faaliyetler gerçekleştirme maksadıyla ticarî arenada İstanbul menşeli tüccarlara rastlamamız mümkündür.

Sof ipliği ticareti açısından önem arz eden İstanbul, aynı zamanda tüccarlarının, bu ürüne revaç gösterdikleri bir kent mahiyeti arz etmekteydi. İstanbul'da oturan Dergah-ı âli yeniçerilerinden Mehmet Beşe'nin; Ankara Kalealtı'nda sakin Bezciöglü adıyla bilinen Sofcu Begos veled-i Serkiz adlı zımmiye şahitler huzurunda 1265 kuruşluk borç verdiğini, Begos'un buna karşılık *sof ipliğine yönelik* ticarî faaliyet yürüteceği bilgisi mevcuttur. Ortaklık ilişkisinin başlatılması vekaleten gerçekleştirilmiştir. (AŞS, nr. 131, s. 1, h. 2; H. 1161/ M. 1748)

Keçe satışı üzerine borç esasına dayalı olarak yürütülen başka bir ticarî faaliyet söz konusu olmuştur. *İstanbulu* olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin olan es-Seyyid Ahmet Çelebi ibn-i es-Seyyid Mustafa ile keçeci taifesinden Hüseyin ibn-i Osman ile 4 sene önce *keçe ticareti* gerçekleştirmişler ve bu satıştan 13 kuruşluk borç kalmıştır. es-Seyyid Ahmet Çelebi'den bu borcun teslim alınmasıyla anlaşmazlık son bulmuştur. (AŞS, nr. 102, s. 130, h. 272; H. 1138/ M. 1726)

Afyon/Karahisar-ı Sahip Tüccarı ve Faaliyetleri: Anadolu'dan geçen ipek yolu güzergâhında bulunan başka bir kaza da Karahisar'dır. Karahisar tüccarının da Ankara'da ticarî faaliyet yürüttüğüne dair belgeler mevcuttur. *Karahisar, Diyarbekir, Trabzon, Ankara* güzergâhında söz konusu olan bir davada tüccarlar arasında bir anlaşmazlık hasıl olmuştur. Karahisar ve Diyarbekir *kumaş boyası* konusunda uzmanlaşmış kentler arasında yer almaktadır. Trabzonda keten bezi, Ankara'da ise softan üretilen kumaşlar tüccarı bu şehirlerde faaliyet yürütmeye sevk etmiş olmalıdır.

Karahisar-ı Sahip kazasından olup Ankara'da Zağferan Hanı'nda sakin olan Hasan Beşe ibn-i Ahmet handa sakin Diyarbekirli es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i Ahmet ile *kumaş ve bez ticareti* yürütmektedir. (AŞS, nr. 106, s. 28, h. 56; H. 1142/ M. 1730)

Kastamonu/Taşköprü Tüccarı ve Faaliyetleri: Kastamonu, Anadolu Eyaleti içinde ayrı bir sancaktı. Kastamonu çevresindeki Taşköprü ve Koçhisar (İlgaz) sancağın kazalarındandır. (Taş: 46) Bu yerler aynı zamanda tiftik keçisi yetiştiriciliği ile de önem kazanmışlardı. *Çuha'nın* kaba yünlü bir kumaş çeşidi olduğundan bahsetmiştik. Ankara'da *Kastamonulu çuha* tüccarlarının varlığına ilişkin bir belgede kumaş ölçümünden kaynaklanan

bir anlaşmazlık söz konusudur. Kastamonulu el-Hac Şaban ibn-i Mehmet; Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin el-Hac Recep ibn-i Hüseyin'den her zira'ı 3,5 kuruş olmak üzere *çuha* satın almıştır. 3,5 zira' çuhanın noksan olduğunu fark edince noksanıyla toplamda 23,5 zira' çuhanın bedelini kendisinden talep etmiştir. Bu meblağın kendisine teslim edilmesiyle anlaşmazlık son bulmuştur. (AŞS, nr. 95, s. 11, h. 27; H. 1132/ M. 1720) Daha önce de defalarca kez örneğine rastladığımız köle satışına dair bir belgede, aslen *Taşköprü* kazası ahalisinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda ikamet eden İbrahim Beşe ibn-i Halil, handa sakin Ali Beşe ibn-i Ramazan'a *Acem asıllı bir cariyeyi* 80 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 114, s. 174, h. 432; H. 1146/ M. 1734)

Sivas Tüccarı ve Faaliyetleri: Onsekizinci yüzyılda eyalet merkezi olarak varlığını muhafaza eden Sivas, kervan yollarının geçiş güzergâhında olması nedeniyle önem arz etmekteydi. (Sezen: 451) Ankara'da varlığına rastladığımız *Sivaslı tüccar* ise sof ipliği üzerine faaliyet yürütme amacıyla kentte bulunmaktadır. Ankara'da el-Hac Ali ibn-i el-Hac Hasan'ın, Arslan Ağa Hanı'nda sakin Sivasî es-Seyyid Mehmet ibn-i es-Seyyid el-Hac Ali'de 6 sene önce *sof ipliği* satışından kaynaklanan 120 kuruş borcu bulunmaktaydı. Borcun 72 kuruşunu vermiştir. Kalan borcuna karşılık da kölesini vermesi üzerinde aralarında bir alacak kalmamıştır. (AŞS, nr. 115, s. 49, h. 159; H. 1147/ M. 1735)

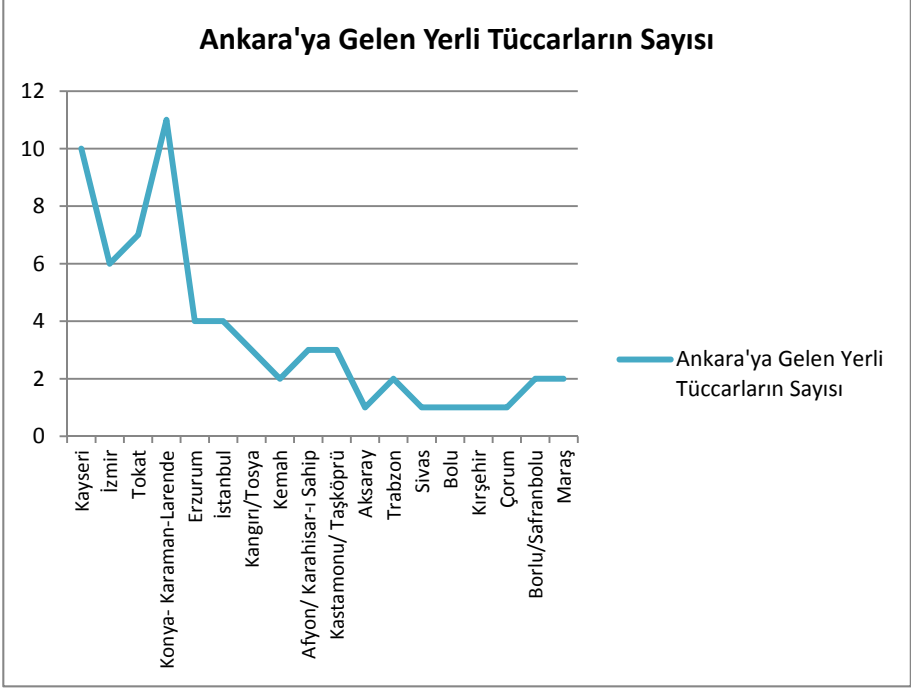
Çorum Tüccarı ve Faaliyetleri: Çorum, onsekizinci yüzyılda Sivas Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. (Sezen: 131) Ankara'da *köle satışı* konulu belgeden hareketle *Çorumlu* tüccarın kentte varlığına rastlıyoruz. Çorum ahalisinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin es-Seyyid Mustafa Beşe ibn-i Osman Beşe cariyesini Ankara'da Riyas veled-i Manas adlı zimmiye 180 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 114, s. 103, h. 243; H. 1147/ M. 1735)

Bolu Tüccarı ve Faaliyetleri: Bolu, onsekizinci yüzyılda Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkeziydi. (Sezen: 88) Başkente yakınlığı dolayısıyla önem kazanmıştır. Bu konuyla ilgili bir sicil kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt, *Bolu* ahalisinden olup Ankara'da el-Hac Abdülkerim Efendi Hanı'nda sakin iken hastalığı sebebiyle vefat eden Mehmet Beşe ibn-i Hasan'ın 2300 kuruşluk nakit ve bir miktar emtia-yı mütenevviadan oluşan terekesinin varislerine teslim olunması hakkındadır. (AŞS, nr. 96, s. 36, h. 273; H. 1133/ M. 1721) Tereke kaydından anlaşıldığına göre ölen şahsın bir *kumaş tüccarı* olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Trabzon Tüccarı ve Faaliyetleri: Trabzon, onsekizinci yüzyılda kendi adıyla anılan eyaletin merkezidir. (Sezen: 493) Denize kıyısı bulunması dolayısıyla ticarî ürün nakliyatı ve gümrük gelirleri noktasında hazineye önemli oranda gelir sağlaması hasebiyle değer kazanmış bir kenttir. Ankara’da Trabzonlu tüccarın varlığına ilgili bir tereke kaydında rastlıyoruz. Aslen *Trabzonlu* olup Ankara’da Çengel Hanı’nda sakin iken vefat eden Ahmet Beşe ibn-i Abdullah’ın terekesinde yüklü miktarda *çuha, keten bezi* bulunmaktadır. (AŞS, nr. 102, s. 226, h. 857; H. 1138/ M. 1725)

Aksaray Tüccarı ve Faaliyetleri: Aksaray, onsekizinci yüzyılda Karaman Eyaleti’ne bağlı bir sancaktır. (Sezen: 18) Ankara, Aksaray’a yakın olması dolayısıyla tüccarının da uğradığı ve ticarî faaliyet yürüttüğü bir kentti. Ankara’da sof ticareti maksadıyla Aksaraylı bir tüccarın varlığına rastlıyoruz. Aslen Aksaray ahalisinden olup Ankara’da Suluhan’da sakin iken ölen Ali Çelebi ibn-i Mustafa, Ankaralı es-Seyyid Mustafa Çelebi ile hayattayken aralarında *sof ipliği* üzerine bir şirket oluşturmuşlardı. Şirket, Ali Çelebi’nin ölümü üzerine feshedilmiş ve bu satıştan elde edilen 1000 kuruşun ortaklar arasında paylaşımı söz konusu olmuştur. (AŞS, nr. 84, s. 225, h. 629; H. 1119/ M. 1707)

Maraş Tüccarı ve Faaliyetleri: Maraş, onsekizinci yüzyılda Dulkadir Eyaleti’nin merkezi konumundadır. (Sezen: 352) Ankara’da ticarî faaliyet yürüten Maraşlı tüccara dair bir kayıta Ankara’da sakin Arton, Kevrek ve Kanoş adlı kardeşler, ortaklıklar. Kanoş, *Maraşî* Ebubekir Efendi’nin kendisinden 5 sene önce 214 kuruşluk çeşitli *elvan sof ve şali* aldığını, bedelini ödemediğini belirtmiştir. Ancak, Maraşî Ebubekir Efendi adlı şahıs bu süre zarfında iflas etmiş olduğundan kendisine sadece 82 kuruş ödeme yapabilmiş, geriye kalan 132 kuruşu onun da ortağı olan kardeşinden talep edilmiş ve ödemenin yapılmasıyla sorun çözülmüştür. (AŞS, nr. 133, s. 38, h. 80, H. 1162/ M. 1750)

Grafik 2.2. Ankara'ya Gelen Yerli Tüccarların Sayısının Oranı
(AŞŞ, 80-134 Numaralı Defterler)

Dikkat edilirse Ankara'ya en sık uğrayan tüccar grubunu *Konya ve Kayseri* tüccarı oluşturmaktadır. Bunda yakın güzergâhta bulunmaları etkili olmuştur. *İzmir ve İstanbul'un* pazarlama imkanı dolayısıyla tüccarın uğrak yeri olması yanında bu dolaylardan da tüccarın Ankara'da bulunması var olan ticarî mekanizmayı kavramamıza olanak sağlamaktadır. Bunun yanında Anadolu'nun pek çok yerinden tüccar kentte bulunmaktaydı.

Tablo 2.1. Ankara'ya Gelen Yerli Tüccarlar ve Faaliyetleri
(AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Tüccarlar ve Kökenleri	Ticarî Faaliyetleri	Ticaret Yaptıkları Güzergâh
Kayseri Tüccarı (Müslim- Gayrimüslim)	Kumaş, Sof İpliği, İzmir İpliği, Köle, Çuha, Çelik,	Kayseri- Ankara- Erzurum
TokatTüccarı (Gayrimüslim)	Kumaş Ticareti, Sof İpliği	Tokat- Ankara- İzmir & Tokat- Ankara- İran
İzmir Tüccarı (Müslim)	Sof İpliği- Köle Ticareti	İzmir- Ankara
Konya-Karaman (Larende)Tüccarı (Müslim)	Sof İpliği, Köle, Deri, Keçe, Çuha Ticareti	Konya- Ankara- Kayseri & Konya- Ankara- Bolu
Erzurum Tüccarı (Müslim)	Bez ve Kumaş Ticareti	Erzurum- Ankara- Bursa
Kemah (Erzincan) Tüccarı (Müslim)	Sof Ticareti, Tüccara Kredi sağlama	-----
İstanbul Tüccarı (Müslim- Gayrimüslim)	Sof İpliği, Keçe Ticareti	
Afyon/ Karahisar-ı Sahip Tüccarı	-----	Karahisar- Diyarbekir- Trabzon- Ankara
Kangırı/ Tosya Tüccarı (Gayrimüslim)	Köle Ticareti	-----
Kastamonu/Taşköprü Tüccarı (Müslim)	Köle Ticareti, Çuha Ticareti	-----
Sivas Tüccarı (Müslim)	Sof İpliği	-----
Bolu ve Trabzon Tüccarı	Tereke Dolayısıyla	-----
Çorum Tüccarı	Köle Satışı	-----
Kırşehir Tüccarı (Müslim)	Beyaz Niksar Bezi	Kırşehir- Tokat- Ankara
Aksaray Tüccarı (Müslim)	Sof İpliği	-----
Maraş Tüccarı (Müslim)	Sof ipliği	Maraş- Ankara
Borlu (Safranbolu) Tüccarı (Müslim)	Kumaş ve köle satışı	Borlu- Ankara

tüccar grubu oluşturmaktaydı. İşte bu grup içerisinde yer alan tüccarlara Ankara'da rastlamak mümkündür.

Acem(İran) Tüccarı ve Faaliyetleri: İran diyarının ipekli kumaşlarının ticarî önemi bilinen bir gerçektir. İran'a gidip gelen ipek kervanlarının izlediği birkaç yol vardı. En kuzeydeki yol Erzurum'dan geçirdi. İran'dan gelen kervanlar genellikle Bursa ve İstanbul'a giderlerdi. İran'dan gelen bazı tüccarlar ise Balkanlara doğru yola devam ederek Edirne ve Selanik'e varırlardı. Anadolu'da *Acem tüccarı* diye adlandırılan kişilere de rastlamak mümkündür. (Faroqî, 1994: 64- 66) Askerî ve siyasî gerilimler bir yana bırakılırsa ticaret yollarının güzergâhında bulunan üç kentimizde de Acem tüccarlarının ticarî faaliyette bulunduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Acem tüccarları adı geçen şehirleri transit geçiş merkezi olarak kullanmışlardır.

Onbeşinci yüzyıla girerken Bursa'nın doğu-batı ticaretinde önem kazanmasıyla birlikte İran tüccarının deniz yolu yerine karayolunu tercih ederek Bursa'ya yönelmeye başlaması, onsekizinci yüzyılda siyasî anlaşmazlıklar, yeni yollara kayan ticarî ağ, kaliteli ipeğin batıdan gelmesi gibi sebepler dış ticaret ilişkilerinde sekteleri beraberinde getirmişti. 1723-1746 yılları arasında Osmanlı-İran Savaşları'nın aralıklarla devam ettiği yıllarda Acemli tüccarlara Osmanlı kentlerinde pek rastlanmamaktadır. Bu durum savaşların iktisadî faaliyetler üzerindeki olumsuz etkilerini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu süreç öncesinde Acem tüccarının varlığına diğer kentlerde olduğu gibi Ankara'da da rastlıyoruz.

Osmanlı Devleti'nde İran mücadeleleri nedeniyle İranlı tüccarların etkinliğini artırabilmek amacıyla Ermeni tüccarlara önemli ayrıcalıklar tanınmıştır. Osmanlı kervanları aracılığıyla İstanbul ve İzmir üzerinden ticaret yaptıkları bilinen bu Ermeni tüccarların kullandıkları ticaret yolu Ankara'dan geçmektedir. Ankara'da İranlı Ermeni tüccarlara bu nedenle sık rastlanmaktadır. (Alemdar, 1981: 101) Daha onbeşinci yüzyılda Osmanlı'da İran'dan gelme tüccarlar bulunurdu. Kadı sicillerinde tüccarların tamamına "*Acem*" denmesine rağmen bazıları Azerî ve Ermenî asıllıydı.

İran için ipeğin önemli bir ticaret metaı olması, ipekten elde edilecek gelir üzerinde de kontrol kurmayı gerektirmiş ve bu durum, birtakım önlemler alınmasına sebebiyet vermişti. Safevî Devleti, Kafkasya ve Yakınoğu'da siyasî ve iktisadî bakımdan Osmanlı Devleti'nin ciddi bir rakibi oldu. Şah Abbas, ticaret yollarını Osmanlı aleyhine değiştirme gayesiyle Tebriz ve Erzurum ortasındaki bütün köylerin nüfusunu boşalttı. Hem Osmanlı topraklarında hem de İran'da dağınık halde yaşayan Ermenilerin transit ticarete mahir bir yapıya sahip olmaları dolayısıyla da

İran Şahı I.Abbas, Ermeni tüccarların Avrupa ile bağlantısından istifade etmek için Azerbaycan'ın Culfa şehrinde bulunan Ermeniler'in büyük bir bölümünü İsfahan'a nakledip yine Culfa adıyla yeni bir yerleşim yeri kurmuş ve onlara geniş imtiyazlar tanımıştır. Böylece Ermenilere, *ipek ticaretinde* tekel olma yetkisi verilmişti. (Gündüz, 1999: 456; Daei, 2011: 71- 72)

Ankara'da Acem tüccarların içerisinde Ermenilerin varlığına işaret eden mahkeme kayıtları dikkate şayandır. Mesela; *İran'ın Aşkan köyünden Ermeni bir tüccar* olan Vartan, Ankara'da Pirinç Hanı'nda kalmaktadır. Kardeşi Arton ile birlikte *kumaş* ticareti yapmak üzere Ankara'da iken kardeşi vefat etmiştir. Acem taifesinden Kirekos veled-i Demürhan, Altun veled-i Kirkor adlı Ermeniler'in de o esnada kentte bulunması dolayısıyla verasete şahadet etmeleri üzerine Vartan, kardeşinin eşyasını teslim almıştır. (AŞS, nr. 81, s. 20, h. 44; H. 1114/ M. 1702)

Bir hırsızlık davasında şikayetçi olan taraf İranlı Ermeni bir tüccardır ve kentte *kumaş ticaretiyle* uğraşmaktadır. İranlı Ermeni tacir Karabet, Ankara'da Arslan Ağa Hanı'nda kalırken handa sakin bazı şahıslar eşyalarını ve 600 kuruşunu çalmıştır. (AŞS, nr. 82, s. 34, h. 76; H. 1115/ M. 1703) Bir diğer örnekte ise, Birham veled-i Sarkiz adlı *Acemli bir kumaş tüccarı* Ankara'da Suluhan'da kalmıştır. (AŞS, nr. 94, s. 9, h. 20; H. 1131/ M. 1719)

Ankara'da *sof ipliği ticareti* yapan Acem tüccarının Tokatlı tüccarlarla ortaklık kurdukları görülmektedir. Tokatlı tüccar Mehmet ibn-i Ahmet, Ankara'da Suluhan'da sakin olduğu esnada vefat eden Acem Mustafa ibn-i Abdullah bin Abdülmenan ortaklardır. Ankara'da sof ipliği satın alıp İzmir'e götürüp orada satarak kâr payını da aralarında paylaşma hususunda şirket anlaşması yapmalarına rağmen Mustafa'nın ölmesi ile şirket feshedilmiş ve şirketteki hisseler taraflar arasında paylaştırılmıştır. (AŞS, nr. 87, s. 107, h. 354; H. 1124/ M. 1712)

Halep Tüccarı ve Faaliyetleri: Halep'in ticarî açıdan önemine Ayntab kentinin ticarî niteliğini konu aldığımız bölümde değineceğiz.

Ancak malumdur ki Orta Anadolu kentleri, lüks mal gereksinimlerini İran, Osmanlı, Fransız, İngiliz tüccarlarının sık sık uğradığı uluslararası bir pazar olan Halep kentinden sağlamaktaydı. (Faroqı: 68) Çünkü Halep kumaş ticareti açısından gelişmiş bir kentti. *Halepli* olup Ankara'da Zağferan Hanı'nda kalan Ali ibn-i el-Hac Abdullah ile Mehmet ibn-i Ömer arasında *kumaş* satışından kaynaklanan bir alacak meselesi söz konusudur. Ali, Mehmet'e olan borcunun 50 kuruşunu ödemiş 50 kuruş kalmıştır. Bu

hususla ilişkin bir dava açılmış; Ali'nin gereken bedeli ödemesiyle aralarında anlaşma sağlanmıştır. (AŞS, nr. 82, s. 366, h. 820; H. 1116/ M. 1704)

Köle tüccarı vasfıyla Halep tacirinin Ankara'da köle satışı gerçekleştirmesine ilişkin bir belgeye göre, Çengel Hanı'nda bulunan aslen *Halepli* Esirci taifesinden Abdullah ibn-i Mehmet adlı esir tüccarı, Aslan veled-i Varto'ya, İskender adlı köleyi 210 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 116, s. 162, h. 257; H. 1148/ M. 1736)

Rumeli Tüccarı ve Faaliyetleri: Rumeli, başkentini et ihtiyacının karşılandığı dolayısıyla da genellikle bu alanda faaliyet yürütülen bir merkez vasfıyla karşımıza çıkmaktadır. *Rumeli tacirinin* Ankara'da varlığına kumaş ticareti dolayısıyla rastlamaktayız. İlgili bir belge şahsın terekesine ilişkin bilgi içermektedir. Aslen Vilayet-i Rumili'nde Kal'a Kasabası'nda Sanbaz Tepesi Mahallesi'nden olup Ankara'da Hacı Abdülkerim Efendi Hanı'nda iken ölen Dimitri veled-i Yagob adlı zımminin terekesinde özel eşyaları yanında, kumaş satışı dolayısıyla *handaki tüccardan alacağı yüklü bir meblağ* bulunmaktadır. (AŞS, nr. 89, s. 236, h. 581; H. 1127/ M. 1715)

Anadolu dışından olup da bölgelerarası ticarete mahirleşmiş bu tüccar gruplarının dışında *yabancı ülke vatandaşı tüccarın(müste'men)*, Osmanlı sınırları içerisinde faaliyette bulduklarını biliyoruz. Bu sürecin oluşumundaki amillere baktığımızda; Osmanlı Devleti'nin dış ticareti, kapitülasyonların etkisiyle yabancı uyruklu tüccarların etkin olduğu bir süreci beraberinde getirmiştir. *Müste'menlerin* yargılama, gümrük, seyahat gibi konularda birçok ayrıcalığı mevcuttu. 18 yüzyıla gelindiğinde müste'men tüccar, tamamen ayrıcalıklı bir sınıf haline geldi. Bu tüccarlar kendilerine yardımcı olacak iki adet hizmetçi *-tercümanlık ve diğer işler için-* bulundurabilmekte ve kendilerinin sahip oldukları haklara bu kişilerin de sahip olmasını sağlanmaktadırlar. Zaman içerisinde tercümanlıkla hiçbir ilgisi olmadığı halde, tercümanlık yapıyor denilerek gayrimüslim Osmanlı tebaasına yabancı elçilikler tarafından berat alınmaya başlandı. Bu tüccarlara *"beratlı tüccar"* denildi, hem dış ticarete hem de iç ticarete çok etkin oldular. (Çadırcı, 1997: 112)

Avrupa tüccarının Osmanlı piyasasında tutunmasının temel şartı ucuz mal getirip satmaktı. Piyasada yer edinmek için asıl mesele ucuzluğu sağlamak olunca, sadece ürün maliyetleri ile rekabet edilemeyecek durumlarda ucuzluğu sağlamanın başka yolları devreye giriyordu. Bunlardan biri ticareti aracısız olarak gerçekleştirmektir. Ancak genellikle yerli gayrimüslimlerden olan *simsarların(aracıların)*, *ticarî temsilcilerin* rolü Osmanlı piyasasında yabancı tüccar için yol göstericilik olmaktadır.

(Baskıcı, 2009: 42- 43) Evliya Çelebi'nin tabiriyle “*Ticaret olan yere azınlıklar ve yabancılar da üşüşürlerdi.* (E. Çelebi: 133a)

Osmanlı Devleti, yabancı tacirlerin ülke topraklarında serbestçe ticaret yapabilmeleri için padişah tarafından diğer ülkeden gelen tüccarın hükümdarına *amannâme* vermiştir. Bu karşılıklı bir güven ortamı oluşturmaya ve güvenli ticaretin garantisini vermeye yönelik önemli bir adımdır. İşte bahsi geçen şekilde amannâme alan tüccarlara *müste‘men* deniliyordu.

Padişah bizzat bu kişilerin güvenliğinden sorumlu olduğunu beyan ederken, tacirlerin yanına *yasakçı kul* adında güvenlikçi olarak yeniçerileri vermiştir. Yasakçı kul, tacirin her türlü güvenliğinden sorumlu olmasının yanında, Osmanlı toprakları içindeki ticaret kurallarına uyup uymadığını denetler ve vergi kaçırılmasını da engellerdi. (İnalçık, 1971: 245- 246)

Ticaretin yapılması ülke bünyesinde son derece teşvik edilmesine karşın, bu anlamda casusluk çekinceleri de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki tüccarlar yenilgi ya da zafer karşısındaki tepkiler ne olursa olsun mallarını ülke dışına çıkarmayı sürdürmüşlerdir. Ticarî yasakların ticareti engelleme amacından uzak olduğu aşikârdır. Fakat savaş yıllarında yasak olan metallerin ya da önemli bilgilerin taşınması ihtimali daha güçlüdür. Çalışmamıza konu olan dönemde Ankara, Doğu'dan ve Avrupa'dan yabancı tüccarların ticaret maksatlı geldikleri bir ticaret şehri hüviyetindedir. Şer‘iyye sicillerinden hareketle Ankara'ya gelen yabancı tüccarlar *İngiliz, Netherland/ Flemenk(Hollanda), ve Firançelü(Fransız)* idiler. Ayrıca milletinden bahsedilmeyen ancak Avrupalı olduğunu bildiğimiz ve *Efrenç* olarak bahsedilen bir tüccar grubu da mevcuttur. Bu durum çalışma konusu olan dönemde Osmanlı Devleti'nin ilişkide olduğu ülkelerle yürüttüğü ekonomi politikası hakkında bilgi edinmemize yardımcı olması hasebiyle önem arz etmektedir.

Netherland/Flemenk(Hollanda) Tüccarı ve Faaliyetleri: Onyedinci yüzyılda sof ticaretinin yanı sıra Avrupalı tacirlerin taleplerinin tiftik ipliğine kayması sebebiyle İngiliz, Fransız, Hollandalı tacirlerin hamulelerinin yüklenmesi için *İzmir* limanında demirlemiş birçok gemiye rastlamak mümkündür.

Öyle ki onyedinci yüzyılda *tiftik ipliği*, İzmir için çok önemli ihraç malı haline gelmiştir. (Syrett, 2006: 218- 219) Onsekizinci yüzyılda da benzer duruma rastlamak mümkündür.

Hollanda/Flemenk tüccarlarının daha çok *kumaş ticareti* gerçekleştirdikleri; *Ankara ve Beypazarı* kazalarından *sof ve sof ipliği*

aldıkları bilinmektedir. Ticaret amacıyla Ankara'da bulunan *Flemenk tüccarı* Sinor Anton adlı müste'mene Hacı Arap Mahalleli el-Hac Üveys Çelebi, sof ticaretinde kullanması gerekçesiyle 2000 kuruş borç vermiştir. Tüccarın vekilinin İstanbul'da oturan *İngiltere tüccarından* Vilyım Kilis adlı müste'men olduğunu belgeden anlamaktayız. Çünkü Üveys Çelebi 1000 kuruşu İngiltere tüccarından İstanbul'da aldığını ifade etmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 234, h. 434; H. 1112/ M. 1700)

Ankaralı zımmi bir tacirin *Flemenk tüccarıyla* sof üzerine ticarî faaliyet yürüttüğünü ilgili borçlanma davasından öğreniyoruz. Sirmsarlar bu şahıslar arasında aracılık yapmaktaydılar. Ankaralı Serkiz, İstanbul'da Flemenk tüccarıyla hesabının olduğunu söylemektedir. İsvader adlı zımmi, Serkiz'in simsarı Mustafa'ya emaneten Serkiz'e teslim için 100 kuruş borç vermiştir. Borcun ödenmesine ilişkin bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. (AŞS, nr. 80, s. 112, h. 265; H. 1112/ M. 1700)

Flemenk tüccarının piyasa ilişkilerinde bir nevi kredi sayılabilecek nitelikte borç verdiğini geri ödemedede sıkıntı yaşadığını anlıyoruz. Flemenk bazergânından olup Ankara'da sakin Fentine veled-i Fentine adlı müste'menin Hacı Tufan Mahallesi'nden Yivalin veled-i Mamdros adlı zımmiye, davadan 1,5 sene önce borç olarak verdiği 100 kuruşu talep etmesine rağmen ödemek istememiştir. (AŞS, nr. 120, s. 33, h. 98; H. 1152/ M. 1740)

Flemenk tüccarları, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara'da sof ticaretinden pay almak istediler. (Akyüz: 140) 18 yüzyıl başlarına gelindiğinde ise sof ticareti için Ankara'ya uğrayan Hollandalı tüccarların şehirdeki ikamet sürelerinin uzadığı ve bu yüzden hanlarda kalmak yerine Ankara'da kendilerine ev kiraladıkları ya da satın almaya başladıklarını görmekteyiz.

Nitekim, *Flemenk tüccarından* olup Ankara'da ticaret amacıyla bulunan Simon veled-i Dimitri adlı müste'men, Dimitri veled-i Bavlos adlı zımmiden şikayetçidir. Menzilin 4 seneliğine; seneliği 80 kuruşa kendisine kiraladığını, toplam 320 kuruşu tamamen ödemesine rağmen evi kendisine vermediğini bu husus dolayısıyla sorgulanmasını talep etmesi üzerine şahsın evi müste'mene vermesi konusunda uyarıldığını saptıyoruz. (AŞS, nr. 84, s. 163, h. 475; H. 1117/ M. 1705)

Sof ipliği üzerine faaliyet yürüten Hollandalı bir tacire ilişkin belgede bu satıştan kaynaklı bir borçlanma söz konusudur. Ankara'da Hacı Tufan Mahallesi ahalisinden olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin Kirkor veled-i Mirat, *Hollanda taciri* İlliapapasi veled-i Yorgi adlı zımmiye 8 sene önce her

vukiyesi 2'şer zolataya olmak üzere 750 vukiyye *sof ipliği* satmıştır. İlliapapasi, bu ticareten 846 kuruşa tekabül eden borcunun 96 kuruşunu ödemiş ve bu meblağdan 754 kuruş kalmıştır. İlyapapasi'nin borcunu ödemesi üzerine sorun çözülmüştür. (AŞS, nr. 97, s. 13, h. 16; H. 1133/ M. 1721)

Edirne'den gönderilen bir ferman Osmanlı idaresinin Netherland tüccarına gösterdiği ihtimam açısından değerlendirilmelidir. İlgili hükümde Netherland tüccarının belirtilen bölgelerde *sof ipliği* ticareti yapmasına engel olunmaması emredilmektedir. Netherland elçisi Dergâh-ı muallaya arzuhal göndererek Netherland tüccarı, *Ankara ve Beypazarı* kazalarında *rızalarıyla bey' edenlerden akçeleri ile iştira edegeldikleri sof ve sof ipliğine* kimse müdahale etmezken bazı kimseler; "*Biz size âlâ iplik ve sof aldurmazız*" diyerek ahidnâme-i hümayûna aykırı hareket ederek, müste'menlerin kâr elde etmelerine mani olup, onları rencide etmişlerdir. Bu şahısların bu davranışlarından men olunmaları hükm-ü hümayûn gereği kendilerine emredilmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 321, h. 801; H. 1112/ M. 1700)

İzmir, müste'men tüccarların ticarî ürünü ihraç noktasında şehir dışına çıkarmak için kullandıkları bir liman kenti olması dolayısıyla önem arz etmekteydi. Veslem ve Cemcem adlı Flemenkli müste'menler ticaret amacıyla Ankara'da ikamet etmekteydiler. Yaptıkları ticarete *sof ipliğinin İzmir'e* nakledilmesi gerekmiş, bu amaçla mükarî taifesinden Osman adlı şahsa mahkeme gününden 17 gün önce *sof ipliği* yükü teslim etmişlerdir. Ancak bu metanın bir yükünü Osman zayi ettiğinden dava açmışlardır. Kaybolan yük Akköprü civarında bir tarla kenarında bulununca müste'men tüccarlar açtıkları davadan vazgeçtikleri yönünde ifade vermişlerdir. (AŞS, nr. 80, s. 113, h. 221; H. 1112/ M. 1700)

Ankara'da Hisar sakinlerinden es-Seyyid el-Hac Mehmet Emin Efendi ibn-i es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Efendi, *Flemenk bazergânından* Fentine veled-i Fentine, Pazulester veled-i Pazulester adlı müste'menler, Ankara'da Eşenhor Mahallesi'nden Cosyendes adlı müste'menle 10 ay önce 1125 kuruş ile ticaret ortakları olup *sof ipliği satışı* gerçekleştirirler. Para ödemede bir sıkıntı yaşanır. Ortaklık şartı gerekçesiyle gereken bedelin taraflar arasında eşit oranda ödenmesi hususunda uyarılmışlardır. (AŞS, nr. 120, s. 37, h. 110; H. 1152/ M. 1740)

Ankara'ya gelen müste'men tüccar, burada ticarî faaliyette bulunurken kendi ülkesinden ticarî meta getirip ticaretini de yapmaktaydı. *Flemenk Çuhası* üzerine çıkan anlaşmazlık bu konuda düşüncemizi şekillendirmemize olanak sağlamaktadır. Ankara-İstanbul merkezli yürütülen bu ticarî faaliyette

müste'men tüccarların bir Yahudi ile iş yürütmesi de dikkat çekicidir. Ankara'nın Kebkebur-ı zımmi Mahallesi'nde ikamet eden Flemenkli tüccar Serkiz ile *İstanbul*'da bulunan Agop ortak olup 900 zira'lık Flenk çuhayı Agop, *İstanbul*'da oturan Menahim isimli Yahudiye satmıştır. Satılan çuhanın bedeli 3150 kuruşluk bir meblağdır. (AŞS, nr. 133, s. 98, h. 236; H. 1162/ M. 1750)

Flenk çuhası yerli tüccarlar nezdinde de önem arz ediyor ve ticareti yapıyordu. Ankara'da Kurşunlu Han'da bulunan Karabet adlı tüccar, Ankaralı Koyunoğlu Manas'a, *Flenk çuhası* malından bir balya çuhayı fiyat misliyle satması için emaneten vermiş, Manas ise çuhayı 1615 kuruşa diğer Karakaşoğlu Karabet'e satmıştır. Davacı, Karabet öldüğünden çuha fiyatını Manas ve diğer Karabet'ten talep etmektedir. (AŞS, nr. 131, s. 45, h. 97; H. 1161/ M. 1749) Flenk tüccarları, sof ticareti yanında *keçe ticareti* de yapmakta ve güzergâh itibariyle ana ithalat limanı olan İzmir'i tercih etmekteydiler.

Aslen *Flenk tüccarından* olup Ankara'da Hatun Mahallesi'nde sakin Lester veled-i Lester adlı müste'men, Ankara'da mükarî taifesinden Karamani es-Seyyid İbrahim Çelebi ibn-i Ali ile dava gününden 3 ay önce ücret ile *İzmir*'e nakletmek üzere her vukiyesi 100'er pare kıymetli 1100 vukiye dirhem tabir olunur *keçenin* taşınması için bir nakliye anlaşması yapmıştır.(AŞS, nr. 134, s. 110, h. 233; H. 1162/ M. 1750)

Firançe(Fransa) Tüccarı ve Faaliyetleri: XVI. yüzyılda ticaret amacıyla Ankara'da Fransa tüccarı bulunmazken takip eden yüzyıllarda Ankara'da Fransız tüccarını görmek mümkün olmuştur. Özellikle sof ipliği ticareti bu mevcudiyeti belirgin hale getirmiştir. 18. yüzyılda ise Fransızların Osmanlı ülkesindeki ticaret bağlantıları bir hayli artmıştır. (S.Yılmaz, 1993: 89-115) Dolayısıyla Ankara'da Fransız tüccarına rastlamak mümkün olmuştur.

Hanlardan ziyade ev kiralayıp yahut da satın alıp ticarî faaliyet yürütme müste'menler arasında zaman zaman başvurulan bir yöntemdi. Mesela, Ankara Kalecik kasabasından Veli Beşe ibn-i Mehmet, *Firançe bazergânından* olup Ankara'da ikamet eden Faranse veled-i Manas'tan ticarî faaliyetlerinde kolaylık sağlaması amacıyla 170 kuruşa menzil satın almıştır. (AŞS, nr. 119, s. 141, h. 134; H. 1151/ M. 1739)

Yerleşik düzende ticarî faaliyet yürütme gayesinde olan müste'menlerin ticarî faaliyetlerinde *sof karhaneli bir ev* kiralamalarındaki gayelerinin sof ipliğinin üretim mekanizmasındaki incelikleri saptamak olduğu kanısını taşımaktayız. *Firançe tüccarından* olup Ankara'da İmam Yusuf

Mahallesi'ndeki müste'men taifesinden Mirağun veled-i Mirağun adlı müste'men, Şeyh Ahmed Efendi'nin sof karhaneli menziline dava gününden 3 sene önce 5 seneliğine 500 kuruşa kiralamış bedelini de ödemiştir. 134 kuruşluk tamir masrafı kira bedelinden düşürülmüştür. (AŞS, nr. 134, s. 84, h. 198; H. 1162/ M. 1750)

İngiliz Tüccarı ve Faaliyetleri: Ticaret amacıyla Osmanlı ülkesine gelen İngilizlere onaltıncı yüzyılın sonlarında rastlanmakla beraber Ankara'da görülmeleri onyedinci yüzyılın hemen başlarındadır. (Ergenç, 2012: 116; Ergenç, 1995: 116) Onsekizinci yüzyılda İngiliz tüccarının da Ankara'da sakin olduğu, bu amaçla menzil satın aldıkları görülmektedir. Örneğin; *İngiltere* tüccarından Sinor David adlı müste'men Mukaddem Mahallesi'nden 400 guruş değerinde *sof karhaneli bir ev satın alarak* burada sakin olmuştur. (AŞS, nr. 80, s. 104, h. 389; H. 1112/ M. 1700)

Sinor David, Beypazarı Mukataâsı'na malikane mutasarrıfı iken vefat eden Abdi Efendi'nin terekesinin sayımında bizzat bulunmuştur. Zira Abdi Efendi'ye hayattayken 200 kuruş borç vermiştir. Abdi Efendi ayrıca hayattayken David'e menziline kiralamıştır. David ölen şahısta kalan borcuna karşılık menzil kirasından 92 kuruşu kestiğini belirterek geriye kalan 108 kuruşu varislerden talep etmektedir. Varisler borcu itiraf edince ödemenin yapılmasına karar verilmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 53, h. 103; H. 1112/ M. 1700)

Bir belgede adı geçen müste'menin babasından kalma evi satışa çıkarması babasıyla birlikte ticarî faaliyet amacıyla kentte bulunduğu bilgisine ulaşmamızı sağladığı gibi şehirdeki ticarî etkinliğinin bir aile işletmesi mahiyeti arz ettiği yönünde bir çıkarımda bulunmamıza da imkan tanımaktadır. Valtarin Mahallesi'nden ev satın alan *İngiliz bazergânından* Ebur isimli müste'men; babalarından kendisine kalan mülk *menzili* 1955 kuruşa Abraham ve Kirkor isimindeki zımmi kardeşlere satmıştır. (AŞS, nr. 131, s. 33, h. 77; H. 1161/ M. 1748)

Belgede geçen *mütemekkin bazergân* ifadesinden de anlaşılacağı üzere bilhassa İngiliz tüccarı Ankara'da yerleşik hayata geçişle daha sık ticarî faaliyetlerini yürütmekteydiler. *Mütemekkin bazergânından* Ankara'da ibn Yusuf Mahallesi'nde sakin Hıvan Zayil veled-i İsak adlı müste'menin vekili Molla Ahmet ibn-i Mehmet Halife ve şahidi Molla Yunus ibn-i Ali adlı kimseler, Nikole veled-i Hidadros adlı zımmiden 6 sene önce 5 adet menzil satın almıştır. Bedelinin ödenmesi ile aralarında bir alacağın kalmadığını belirtmişlerdir. (AŞS, nr. 124, s. 34, h. 86; H. 1157/ M. 1745) Başka bir belge yine mütemekkin bazergân hakkındadır. Ankara'da Eşenhor Mahallesi

sakini *İngiliz Bazergâni'ndan* Abadi veled-i Abadi adlı müste'men; Abdullah adlı şahıstan mülk menziline 1600 kuruşa satın almıştır. (AŞS, nr. 122, s. 46, h. 89; H. 1156/ M. 1744)

Ankara'da ikamet eden tüccar sınıfına dahil ettiğimiz tüccarlar ticarî faaliyetleri sona erdiğinde kiraladıkları evi başkalarına devredebilmekteydiler. Bu hususta ödemede herhangi bir anlaşmazlık yaşanmaması için şahitlere ve vekile ihtiyaç duymaktaydılar. *İngiltere tüccarından* olup ticaret yapmak için Ankara'da el-Hac Abdülkerim Efendi Hanı'nda sakın Medvil veled-i Medvil adlı müste'men vekili Astoğror veled-i Ohannes ve Atom veled-i Mirad adlı zımmilerin şahadetleriyle; Kirkor veled-i Agop adlı zımmiye Mihriyar Mahallesi'ndeki evini 810 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 95, s. 16, h. 37; H. 1131/ M. 1719)

Müste'menler bu ev satışlarını kendi aralarında da gerçekleştiriyorlardı. Ankara'da Kebekebur zımmi Mahallesi mütemekkini Edin veled-i Arton adlı zımmi *İngiltere tüccarlarından* olup Hacı Tufan Mahallesi'nde sakın Midval veled-i Midval adlı müste'mene *sof karhaneli bir evi* 394 kuruşa satmıştır. (AŞS, nr. 97, s. 160, h. 355; H. 1134/ M. 1722)

İngiliz tüccarı tıpkı diğer Avrupalıların yaptığı gibi taşımacılık işlemlerinde mükarîlerden istifade etmekteydi. Mesela *İngiltere tüccarından* olup Ankara'da Hacı Abdülkerim Hanı'nda sakın Mürevedde veled-i...? adlı müste'men Akkuzulu Türkmen cemaatine mensup mükarî taifesinden Mustafa'ya 1 sene önce kıyyesini 4'er kuruşa satın aldığı *sof ipliğini* teslim etmiş ve develerine yükleterek bir taşıma sözleşmesi yapmıştır. Ancak mükarî malları zayi ettiğinden zararının ödenmesini talep etmiştir. (AŞS, nr. 94, s. 100, h. 276; H. 1131/ M. 1719)

Benzer konudaki başka bir sicil kaydında da, mükarîlerden istifade edilerek Ankara üzerinden Edirne'ye sof ipliğinin nakli gerçekleştirilmek istenmiştir. *İngiltere tüccarından* olup *Ankara'da* Altayın Mahallesi sakini Abadi veled-i Abadi adlı müste'men, Ankara'da Tabatlı Türkmen taifesinden Aydınoğlu denilen Sarbanbaşı Bektaş adlı kişiye 11 sene önce Ankara'dan Edirne'ye nakl için 97 baş deve sahibine 97 yük *sof ipliği* teslim edilip develere yükletilmişti. Her yüküne 4'er kuruş peşin verilmek üzere toplamda 1358 kuruş ücret ve 50 kuruş hizmet ve 10 kuruş kahve pahası için 448 kuruş ile toplamda 1866 kuruş teslim edilmiştir. Ancak Zir suyundan geçerken yüklerin bir kısmı zayi olmuştur.

Bektaş'ın, Zir suyu başında ipliği bırakıp firar ettiği saptanmıştır. Sorgulandığında parayı aldığını kabul etmiş, ancak malların zayi olduğunu inkar etmiştir. Şahitlerin dinlenmesi üzerine zararın karşılanması şartıyla

tarafklar arasında anlaşma sağlanmıştır. (AŞS, nr. 122, s. 7, h. 16; H. 1156/ M. 1744)

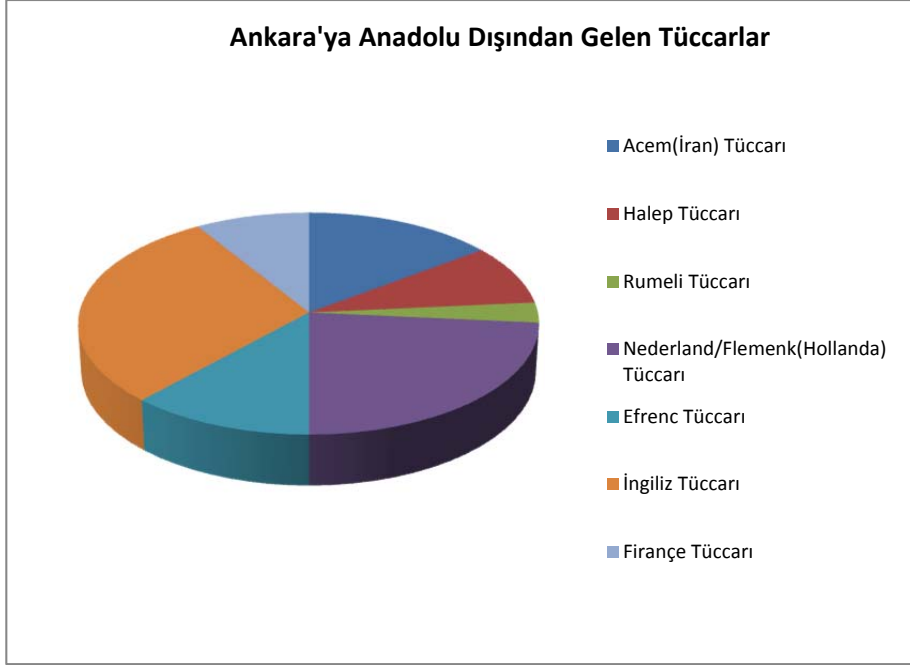
Beypazarı mahallatından olup misafir olarak Pirinç Hanı'nda sakin el-Hac Ali ibn-i el-Hac Salih, *İngiliz bazergânından* olup ticaret kasdıyla Beypazarı'nda sakin Senorili veled-i Yoli adlı müste'menle bir borç anlaşmazlığı yaşamışlardır. Ankara'da Mihriyar Mahallesi sakini Kirkor veled-i Arton adlı zımmi, bu müste'mene vekalet ederek 1 ay önce müvekkili Senorili, Halep eşyasıyla Pirinç Hanı'nda sakin iken el-Hac Ali'ye *Halep eşyası* satmıştır. 1000 kuruş borcu kalmıştır. Müste'men şehirde bulunmamaktadır ve bu hususta kendisini vekil tayin etmiştir. Borcun teslim edilmesi konusunda el-Hac Ali uyarılmıştır. (AŞS, nr. 120, s. 12, h. 26; H. 1152/ M. 1740)

Efrenç Tüccarı ve Faaliyetleri: Efrenç tabiri, ülkesi belli olmayan Avrupalı tüccar anlamına gelmektedir. (Develioğlu: 299) Sof ipliğine yönelik ticarî işlemler hakkında bilgi edindiğimiz bir belgede ticarî bir yasaktan ziyade birtakım kuralların ihlal edilmesinin adı geçen mukataâya zarar vereceği endişesiyle sof ipliği ticaretiyle uğraşan yerli ve yabancı tüccarın uyması gereken kurallar sıralanmıştır. Adı geçen belge, ticaret amacıyla şehirde oturan *İzmir ve İstanbul'a* sof ipliği nakleden *Müslim, kefer ve Efrenç* taifesini ilgilendirir. Damga Mukataâsı Emmini Mehmet Ağa'nın vekili ve Sofcular şeyhi Süleyman Halife *sof ipliği* nakleden taifeye mahsus meşin torba üstadlarının uyması gereken kuralları belirterek bunun dışında işlem yapılmasına izin verilmediğini ifade ederler. Sof ipliğinin konulduğu meşin torbaların dikimine özellikle askerî taifenin müdahil olmak istemesi Damga Emmini ve Sofcular şeyhi tarafından mukataâya zarar verileceği gerekçesiyle önlenmeye çalışılmaktadır. (AŞS, nr. 131, s. 97, h. 177; H. 1161/ M. 1748)

Başka bir kayıтта Ankara'da Eşenhor Mahallesi'nde sakin iken ölen Pater veled-i Andon adlı Efrenç müste'menin Ankara'da kendisine ait olan evde meskûn olduğu kanaatine vardığımız bilgiden hareketle terekesinde 1765 kuruş nakit ve 650 vukiyye *sof ipliği ve mamul maddelere* ilişkin mal varlığına rastlamaktayız. (AŞS, nr. 116, s. 14, h. 69; H. 1149/ M. 1737)

Simsarlar yerli ahali arasından genellikle zımmi vatandaşlar arasından seçiliyordu. Bir belgede, ortaklaşa bu işi yürüten iki zımmi şahıs Efrenç müste'meni için bu görevi yerine getirmekteydiler. Ankara'da Hisar sakinlerinden Kirkor veled-i Bali adlı zımmi, Hicadır veled-i Sahak adlı zımmi ile Ankara'da *sof ipliği tüccarından* olup *Efrenç taifesinden* Bedrirar adlı müste'mene sof ticareti gerçekleştirmesi esnasında simsarlık hizmetinde

bulunmuşlardır. İki sene hizmetten sonra simsarlıktan ayrılmışlar ve hizmet bedelini aralarında paylaşmışlardır. (AŞS, nr. 120, s. 44, h. 135; H. 1152/ M. 1740)

Grafik 2.3. Ankara'ya Anadolu Dışından Gelen Tüccar ların Oranı
(AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

İncelediğimiz belgelerden ve grafikteki verilerden hareketle Ankara'da 1700-1750 yılları arasında bazergân taifesinden toplamda 33 tüccar bulunmaktaydı. Bunların 11'i Nederland Tüccarı, 10'u İngiliz tüccarı, 4'ü Acem tüccarı, 3'ü Efrenc Tüccarı, 2'ser tanesi Halep ve Fırınçe tüccarı ve 1 tanesi de Rumeli tüccarından oluşmaktadır.

Tablo 2.2. Ankara'ya Anadolu Dışından Gelen Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri (AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Tüccarlar ve Kökenleri	Ticarî Faaliyetleri	Ticaret Yaptıkları Güzergâh
Acem/ İran Tüccarı (Zımmi-Müslim)	Kumaş ticareti, Sof ipliği ticareti	İran-Ankara-Bursa-İstanbul-Edirne- Selanik
Halep Tüccarı (Müslim)	Kumaş ve Köle ticareti	Ankara
Rumeli Tüccarı (Müslim)	Sof ipliği, tüccara kredi sağlama	Ankara
Nederland/Flemenk(Hollanda) Tüccarı (Müste'men)	Tiftik ipliği, sof ipliği, Flemenk çuhası, keçe ticareti	Beypazarı- Ankara- İzmir
Efrec Tüccarı (Müste'men)	Sof ipliği ticareti	Ankara- İzmir
Firance Tüccarı (Müste'men)	Sof ipliği ticareti	Ankara- İzmir
İngiliz Tüccarı (Müste'men)	Sof ipliği ticareti, kahve ticareti, Halep Eşyası	Halep- Ankara- İzmir

Grafik 2.4. Ankara'ya Gelen Tacirin Mensubiyeti (AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Çalışma konumuzu kapsayan dönemde Ankara'ya gelen tüccarların % 55'ini müstemen, % 20'sini müslüman ve % 25'ini zimmi tüccarlar oluşturmaktaydı.

B. Konya'da Yürütülen Ticarî Faaliyetler

Ticaret yolları üzerindeki Konya'ya Osmanlı ülkesinin hemen her yerinden ticaret maksadıyla gelip kalanların ve yine aynı gerekçeyle başka yerlere gidenlerin bulunduğu dair çok sayıda sicil kaydı bulunmaktadır.

1. Konya Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı

İncelediğimiz dönemde *Konyalı tüccarlar* genellikle ihracatçı olmayıp yol şebekesinin içinde belli başlı ticaret merkezleri (*İstanbul, Bursa, Antakya, İzmir, Halep, Şam*) arasında sefer yaparak şehirlerin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Bu hususta küçük ortaklıklarla girilen ticarî faaliyetlerden, büyük paralar yatırılarak yapılan muamelelere de sicillerde rastlanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî politikasından bahsederken başkentin (İstanbul'un) iaşesinin temininin önem arz ettiğini belirtmiştik. Başkentin et ihtiyacının karşılanmasında Rumeli ve akabinde Anadolu kentlerinden biri olan Konya'nın önemli bir rol üstlendiğini biliyoruz. Nitekim hayvancılık, Konya ekonomisinde başat rolü oynayan bir sektördü. Dolayısıyla ticarete de mâl olması hasebiyle bu kentte hayvancılığa dayalı iş kollarında da gelişmişlik söz konusuydu.

İstanbul'un et ihtiyacının temininde Konya önem arz etmekteydi. Bu yüzden hayvan ticareti gerçekleştirmek amacıyla İstanbul'da bulunan Konyalı tüccarlara rastlamak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında İstanbul, Konya tüccarının faaliyetleri için bir pazar hüviyeti teşkil etmekteydi. Deriden mamul eşyaların satışı da Konyalı tüccarlar tarafından İstanbul'da gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca kumaş boyası, attar eşyası satışı için Konyalı tüccarlar İstanbul'da bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 47, s. 45, h. 2; H. 1128/ M. 1716; nr. 54, s. 56, h. 2; H. 1152/ M. 1739; nr. 57, s. 48, h. 1; H. 1162/ M. 1759)

Konyalı tüccar, *İstanbul, İzmir, Rumeli'de deri ve mazı ticareti gerçekleştireyordu. Konyalı tüccarlar nezdinde İzmir de önemli bir ticarî mahiyet arz etmekteydi. Sahtiyan, tiftik, bal mumu, tüfek, güherçile, muhtab eşyası gibi metalleri İzmir'de satan Konyalı tüccarlar, buradan Konya'ya kahve, çivid, kalay nakli gerçekleştirmekte ve satışını yapmaktaydı. (KŞS, nr. 42, s. 23, h.17; H. 1117/M. 1705)*

Konyalı tüccar, *Ankara*'da ise tiftik ticareti gerekçesiyle bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 53, s. 107, h. 2; H. 1149/ M. 1737) Konyalı tüccarlar, *Ayntab*'da sabun, yemeni, kutni ve bogasi ticareti maksadıyla bulunmaktaydı. Ayrıca kente hububat nakli *Konya civarından* sağlanmaktaydı. (KŞS, nr. 53, s. 129, h. 3; H. 1149/ M. 1737) *Bursa*'da Konyalı tüccar, kumaş ve ipekli dokuma ticareti yapmaktaydı. (KŞS, nr. 57, s. 104, h. 1; H. 1162/ M. 1750; nr. 48, s. 18, h. 2; H. 1130/ M. 1718) *Manisa*'da alaca adı verilen kumaşın ticaretini gerçekleştiren Konyalı tüccarlar da mevcuttu. (KŞS, nr. 48, s. 19, h. 4; H. 1130/ M. 1718)

Karaman/Larende dolaylarında bez, sarık, bogasi, çuha, zağferan ticareti maksadıyla bulunan Konyalı tüccarlara rastlamak mümkündür. *Larende ve Hemedan* dolaylarında Konyalı tüccar köle ticareti gerçekleştirmekteydi. (KŞS, nr. 51, s. 61, h. 1; H. 1140/ M. 1728) Tarihi İpek yolu güzergahında ve stratejik konumuyla önemini koruyan İran'ın orta-batı kesiminde bir kenti olan *Hemedan* da Konyalı tüccarların faaliyet yürüttüğü kentler arasında yer almaktadır. (KŞS, nr. 51, s. 24, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

Halep de Konya tüccarı için önem arz eden başka bir merkezdi. Halep eşyası, bogasi, sarık, Halepkarî iplik ticareti maksadıyla Konya tüccarı Halep'te bulunmaktaydı. (KŞS, nr.48, s. 148, h. 1; s. 152, h. 3, s. 156, h. 5; H. 1130/ M. 1718) *Şam* da benzer şekilde Konyalı tüccarın uğrak merkezlerindendi. Kilim, keçe, sakız, karanfil ticareti gerçekleştiren Konyalı tüccar burada da bulunuyordu. (KŞS, nr. 57, s. 114, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

Konyalı tüccar, tütün ticaretini *Antakya, Yenice, İskeçe, Kırcaali, Serez, Suriye, Lazkiye* civarında gerçekleştirmekteydi. (KŞS, nr. 57, s. 60, h. 1 ; H. 1162/ M.1750) Dolayısıyla Konyalı tüccarın da tıpkı Ankara tüccarları gibi farklı güzergâhlar arasında ticarî faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz.

a. Konya Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetlerine Konu Olan Emtia

Konya'da Türkmen aşiretler ekseriyetle hayvancılık alanında ticarî faaliyet yürütmekteydiler.

Bunun yanında *İstanbul'un et ihtiyacının* temini için Rumeli'nden yapılan tedarik yetersiz kaldığı gerekçesiyle *Konya*'dan da *koyun ihracı* söz konusu olmuştur. Bu anlamda koyun tüccarına kolaylık sağlanması için müdahale edilmemesi gerektiği bir fermanla İstanbul kasapbaşısına bildirilmiştir.

Konya tüccarlarına hitaben; *Şehir, kasaba ve köylerde oturan fakir reyanın ve diğer ticaret erbabının konargöçer kabile ve aşiretlerin*

ellerinde olan koyunlarını satmak için Asitane'ye getirdiklerinde kassabbaşı ve diğer kişiler tarafından işlerine karışılmadan koyunlarını kendileri satıp eskiden çıkarılan ferman üzere herkesin çekişmeden, dilediği kimseye ağnam satıp kazanç sağlamalarına yardımcı olunup, satılmayan bir koyun bile kalmamasına dikkat edip; Yalnız Rumeli'den gelen koyunlar İstanbul'a yetmediğinden Anadolu'dan daha çok koyun gelmesine ihtiyaç olduğu için Anadolu'dan koyun getirenlerden farklı bir şey istenilmeden, koyunlarını satıp gidenlerin tekrar İstanbul'a koyun getirmeleri için onlara yardımcı olunup koyunların naklinde gereken kolaylıkların gösterilip kimsenin rencide edilmemesi gerektiği hususunda uyarılar yapılmıştır. (KŞS, nr. 57, s. 84, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Bu konuya ilişkin bir belge toptan satış yapan bir koyun tüccarı hakkındadır. Kasaplar esnafından kasapbaşı Muharrem Beşe ibn-i Memi ile yiğitbaşı Mehmet ibn-i Ali, Konya mahkemesinde Türkmen İsmail adındaki *koyun tüccarının* elindeki 440 koyunu yabancı tüccara her birini 20'şer kuruşa sattığından şikayetçi oldular. Şehrin et ihtiyacını belirlenen fiyat üzere karşılayabilmeleri için kendilerine 14'er kuruşa vermesini talep ettiler.

Türkmen İsmail ise yabancı tüccarın aldığı fiyat üzerinden kasaplar kabul ederlerse verebileceğini, noksana verdiğinde zarar edeceğini söyledi. Kasapların 20'şer kuruşa satın almayı kabul etmeleri üzerine kasapbaşı ile yiğitbaşının Türkmen İsmail'in yabancı tüccara koyunlarını satmasına mani olmamaları gerektiği bildirilmiştir. (KŞS, nr. 39, s. 24, h. 19; H. 1113/ M. 1701)

Konyalı tüccarın İstanbul'da hayvan satışı gerekçesiyle bulunmakta olduğunu öğrendiğimiz bir tereke kaydında; *Konyalı* tüccar Ali Efendi ibn-i eş-Şeyh Ahmet Efendi'nin İstanbul'da *hayvan ticareti* kasdıyla bulunduğu esnada ölmesi üzerine terekesinde: 20 baş ağnam(*koyun, camus*), 332 kuruş nakit, Konya'da bir kasap dükkanı, bazergân Hanı'nda bir dükkanı bulunduğu kaydedilmiştir. (KŞS, nr. 40, s. 23, h. 1; H. 1114/ M. 1702)

Hayvan ticaretine ilişkin ortaklaşa faaliyet yürüten Konya tüccarının ilgili bir sicil kaydında satış işlemi için Adana'ya gittiğini öğreniyoruz. *Konyalı* Halil ibn-i el-Hac Abdi, es-Seyyid İvaz ibn-i Mustafa ile bir sene önce *bargir(at)* ticaretinde ortak olurlar. Halil, kendi malından 146 kuruş verecek ve İvaz, 20 at satın alacaktır. Bu atları Adana'da satıp elde edilen meblağdan hasıl olan faideden yarısı kendisinin diğer yarısı da İvaz'ın olacak şekilde bir paylaşım sözleşmesi yapmışlardır. Zarar etmeleri üzerine şirketi fesh ederek, hisselerini devralmışlardır. (KŞS, nr. 45, s. 82, h. 2; H. 1127/ M. 1715)

Bir başka sicil kaydına göre Konyalı iki şahsın koyun ticaretinde ortak oldukları görülmektedir. Buna göre iki ortak 6.000 kuruşluk hayvan satın alırlar. Yagop adlı hayvan tüccarına paranın bir kısmını ödeyip kalan kısmını sonra vermeyi taahhüt etmişlerdir. Aralarında hesap görülüp şirketlerini feshederken her birinin kâr ve zarar hesabı yapılmıştır. (KŞS, nr. 53, s. 97, h. 1; H. 1149/ M. 1737) Hayvancılıkla birlikte Ankara'ya özgü tiftiğin kentte satışına ilişkin de sicil kayıtları bulunmaktadır. Konya'da Postacı dükkanı ve *Tiftik* mağazası satışının söz konusu olduğu bir belgeden hareketle bu mekânlarda satışının yapılabileceği çıkarımında bulunabilmekteyiz. At Pazarı kapısı dahilinde Alacahan yakınlarında 750 kuruşa bir tiftik mağazası satışı gerçekleşmiştir. (KŞS, nr. 53, s. 107, h. 2; H. 1149/ M. 1737)

Başka bir belgede; *Konya*'da es-Seyyid el-Hac Yusuf'un mirasında 400 kuruş nakit yanında 40 kuruş değerinde *100 vukiyye tiftik* bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 57, s. 115, h. 4; H. 1162/ M. 1750) Bu sicil kayıtları, tiftik ticaretinin Konyalı tüccarlar için önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca bir postacı dükkanının içerisinde yer alan tiftik mağazasından bahsedilmesi tiftiğin işlenmesi için bu tarz mekânların bulunduğunu göstermekte olup, hammaddenin kente tüccarlar vasıtasıyla getirildiğini de açığa çıkarmaktadır.

Araştırma konusu olan dönemde Konya'da deri ve dokuma sanayinin diğer sanat dalları içinde en gelişmiş olduğu söylenebilir.

Deri ve Mamul Meta Ticareti, Konya'da hayvancılığa bağlı olarak yürütülen bir alanı teşkil etmekteydi. Hayvan ticareti yanında hayvancılığa ilişkin iş kollarından biri olan *debbağlık* ve buna bağlı olarak yürütülen *deri ticareti* de Konya'da sık rastlanılan bir iş koluydu. Evliya Çelebi, *Konya Debbağları mülk-i Osmaniye'deki debbağların en mahirleridir*, tespitinde bulunur. (E. Çelebi: 14a) *Kürk ticareti* olarak da varlığına belgelerde rastlanılmaktadır.

Deriler, *debbağlar* tarafından; kılları ve tiftikleri de *muytablar ve keçeciler* tarafından kullanılmaktaydı. Konya'da iki tür kürk(deri) dikilip satılıyordu. Bunlardan *Türkmen kürkü* namıyla şöhret bulmuş olanını, Müslüman kürkçü esnafı, koyun derisinden yapıp satıyordu. Gayrimüslim kürkçü esnafı ise *sansar, tilki, kedi derisi* gibi kıymetli kürkleri yapıp satıyorlardı. (Oğuzoğlu: 151)

Ayakkabı, at koşum takımı, sofrası, kırba, matara gibi halkın ve ordunun ihtiyaç duyduğu çeşitli malzemeler deri ile yapılmaktaydı. Genellikle sığır, öküz, keçi, koyun gibi eti yenen hayvanlardan elde edilen deri, kullanılabilir hale gelmesi için bazı kimyevî işlemlerden geçirilmekteydi.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi; deri terbiyesine *debağat* (*sepicilik*); bu işi yapan esnafa da *debbağ* denilirdi. (Kütükoğlu, 1994: 635; Bozkurt vd, 1991: 174) Debbağların hammadde ihtiyacı Osmanlı salhanelerinde ve kasap dükkanlarında kesilen hayvanların derileriyle karşılanırdı. Bu derileri satın alma hakkı öncelikle debbağlara tanınmıştı. (Ergenç, 1980: 520- 521)

Konya sicillerinde deri tüccarlarının girişimlerine dair bazı bilgiler mevcuttur. Mesela, el-Hac Ali ibn-i Cafer, İstanbul'da Valide Hanı'nda kalıyor ve deri mamulü eşyaların ticaretini yapıyordu. (KŞS, nr. 47, s. 45, h. 2; H. 1128/ M. 1716)

Deri çeşitleri içerisinde *esmanî* adı verilen bir deri revaç görmekteydi. Bu deri Konya'ya özgüydü. Bunun yanında keçi derisi de kalite bakımından esmanî derisi ile hemen hemen eşdeğer görülmekteydi. Bu deri çeşitlerinin İstanbul'da satıldığına dair bir sicil kaydı mevcuttur. Bu hususta satın alınan esmanî deriden hasıl olan borcun ödenmesi için keçi derileri takas gereci olarak kullanılmıştır. Konya Fakihdede Mahallesi'nden Mustafa Beşe ibn-i Süleyman ve Gurbicedid Mahalleli es-Seyyid Mustafa ibn-i el-Hac Mehmet, deri ticareti hususunda bir borç anlaşmazlığı yaşamışlardır. (KŞS, nr. 57, s. 48, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Anadolu'daki uzun mesafe deri ticareti hakkında bilinenler şimdilik oldukça sınırlı olmakla birlikte Konya, Akşehir ve Seydişehir'de üretilen sahtiyân ve meşinin önemli bir miktarı İstanbul'a gönderiliyordu. (Faroğlu, 1994: 208) Gerçekten de incelenen döneme ait veriler bu görüşü doğrular niteliktedir.

Deriden mamul meta kapsamında değerlendirebileceğimiz *sahtiyân*, keçi derisinin işlenmiş halidir. Bu deri çeşidinin de ticareti yapılan bir ürün olduğunu saptayabilmekteyiz. Sahtiyânın, kolay şekil alabilen, yumuşak bir yapıya sahip olduğunu *mest* yapımında kullanılmasından anlıyoruz. Konya sakini Ahmet ibn-i Nasrullah ile İsmail ibn-i Mehmet bir şirket kurarak; 198,5 kuruş değerindeki 305 *sahtiyândan* 1400 *mest* dikip İstanbul'a götürüp satmışlardır. (KŞS, nr. 47, s. 65, h. 3; H. 1128/ M. 1716) İstanbul, Konyalı deri tüccarlarının pazar yeri konumunu bu dönemde korumaktaydı. Konyalı Ali ibn-i el-Hac İvaz ile es-Seyyid el-Hac İsmail ibn-i Mahmut da benzer bir biçimde 4000 çift *mest* dikip İstanbul'da satmışlardır. (KŞS, nr. 52, s. 15, h. 5; H. 1143/ M. 1730) Bir diğer kayıttan ise Cebeci Mehmet ibn-i İbrahim ile el-Hac İbrahim ibn-i Ahmet'in 2248 kuruş sermaye ortaya koyarak bir *şirket-i sınıyî* kurmaları ve bu işletmede deri imal etmeleri mevzu edilmiştir. (KŞS, nr. 54, s. 56, h. 2; H. 1152/ M. 1739)

Konya'da Pir Paşa Mahallesi'nden iken ölen es-Seyyid el-Hac Salih ibn-i Mustafa, el-Hac Süleyman'dan, hayattayken her biri 45'er para değerindeki 500 *sahtiyanı* borç almış ve bedeli ödemeye ömrü ifa etmediği için ücretinin varislerinden teslimi talep edilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 81, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

İstanbul deri ticareti açısından en önemli merkez durumundaydı. Merkezî yönetim bu nedenle *Konya*'da üretilen derilerin İstanbul dışındaki yerlere götürülüp satılmasına engel olmak için tedbirler alırdı. Mesela bir ferman suretinde, *Konya, Erzurum, Aydın, Bayburt, Tokat, Erzincan, Çorum, İznik, Amasya, Uşak, Gümüşhane, Adana, Kuşadası* gibi yerlerde işlenen *sahtiyan, çarık, ayakkabı, mest ve gönü* tüccarın kendileri satmayıp şehir dışına nakl olunmasına da kat'i rıza göstermeyip derhal başkente gönderilmesi için bir emr-i şerif bulunmaktadır. (KŞS, nr. 52, s. 124, h. 3; H. 1142/ M. 1730)

Harita 8: 18. Yüzyılda Sahtiyan Üretilen Merkezler
(KŞS, nr. 52, s. 124, h. 3; H. 1142/ M. 1730) (Çizen: Rümeysa KARS)

Konya'da sahtiyan alışverişi dolayısıyla esnafar arası bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. *Konya*'da Dikiciler hırifetinden Abdullah ibn-i Hüseyin; Babuççu Mehmet'in şehir dışından gelen *sahtiyanı* kendilerine pahalıya vermekte olduğunu bu gerekçeyle bu şahsın kendilerine sahtiyan satışından men olunması gereğini bildirmişlerdir. Babuççu Mehmet, aykırı harekette bulunmaması gerektiği hususunda uyarılmıştır. (KŞS, nr. 41, s. 18, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

Başka bir alacak belgesi de *Konyalı* Hasan ibn-i Mustafa; Hüseyin ibn-i Ahmet'te *sahtiyan* kıymeti olan 1111 kuruş alacağını talep etmesine ilişkin bir kayıttır. (KŞS, nr. 53, s. 57, h. 2; H. 1149/ M.1737) *Konya*'da Mehmet ibn-i Ali'nin dükkanından bir miktar *sahtiyanın* çalınmasını konu edinen başka bir belge de mevcuttur. (KŞS, nr. 53, s. 83, h. 3; H. 1149/ M.1737)

Konya'da bir debbağa ait terekede de bu deri çeşidinin varlığına rastlıyoruz. *Konya*'da Hoca Habib Mahallesi'nden Debbağ el-Hac Mehmet vefat eder. Terekesinde; debbağhanede 750 kuruş değerinde 7 adet kireçlik 1 adet oda, debbağhanede 3000 kuruş değerinde 800 adet *sahtiyan*, 300 adet 1500 kuruş değerinde *esmanî sahtiyan* ile bazı kişilerdeki bu satıştan elde edilen nakit parasıyla beraber toplamda 14.360 kuruş bulunmaktadır. (KŞS, nr. 54, s. 75, h. 3; H. 1152/ M. 1739)

Kedi derisinin satışı temeline dayalı bir mahkeme kaydına göre, *Konya*'da *Sudirhemi nahiyesinin Yağıkutlu karyesinden* Şaban ibn-i Kündek, bir süre önce *Birman Mahallesi*'nden Kayser ibn-i Hatırbalı adlı zımmi ile bu hususta bir anlaşmazlık yaşamıştır. *İstanbul*'da *Valide Hanı*'nda kaldığı esnada *Konyalı tüccarın bir deve yükü kedi derisi* kaybolmuş ve Şaban adlı şahıstan şüphelenilmiş, inceleme yapılması sonrasında bu eşya bulunmuş ve ilgili şahsa teslim edilmişti. (KŞS, nr. 51, s. 31, h. 1; H. 1140/ M. 1728)

Konyalı tüccar için önem arz eden bir diğer emtia çeşidi olan Mazı, yaprakları kaynatılarak yeşil renkte boya elde edilen bir bitkidir; pamuk ve yün boyanmasında kullanılır. (Develioğlu:456) Ticarete konu olması, *Konya*'da tekstil ve deri ticaretinin önemli olduğunun bir göstergesidir.

Tüccarlar, *Konya*'dan *İstanbul*'a *mazı* da götürülüp satılıyordu. Bu hususta *Konyalı el-Hac Musa ibn-i Ömer* adlı şahsın *İstanbul*'da bulunduğu esnada vefat etmesi üzerine terekesinde 3 batman *mazı* ve 500 kuruş değerinde *esmanî sahtiyan* bulunmaktadır. (KŞS, nr. 42, s. 23, h. 15; H. 1117/ M. 1705)

Sahtiyan ve *mazı* metayı yanında *meşin* tabirinden kastedilen koyun derilerinin çeşitli yollarla sepilenmesi sonucu elde edilen, doğal renkte ya da boyanmış, ince yumuşak bir deri çeşididir. (Develioğlu: 780) Bir debbağa ait terekede yer alması bu işlemlerin debbağhanelerde yürütüldüğünü göstermektedir.

Konya Kerimdede Mahallesi'nde sakin iken ölen Debbağ Mustafa ibn-i Mehmet'in terekesinde; 20 kuruş değerinde kantar, 610 kuruş değerinde debbağhanede 1 oda ve 2 kireçlik, 178 adet *sahtiyan*, 70 adet *meşin* toplamda 970 kuruş, 100 kuruş değerinde 3 batman *mazı*, 150 kuruş değerinde yapağı kıl ve tecemmülatı ve bunların satışından elde edilen nakit

parasıyla da beraber toplamda 6300 kuruş hesaplanmıştır. (KŞS, nr. 54, s. 75, h. 3; H. 1152/ M. 1739)

Sahtiyân, bir deri çeşididir. *Tiftik*, bir keçi türünün kıllarıdır, *muytab eşyası* bu kılların dokunmasından oluşur, *bal mumu*, kasaplıkta hayvanın iç yağından üretilen bir hammadedir. Dolayısıyla da bu ürünler dericilikle ilgili olarak Konya'da üretilmiş ve Konyalı tüccarlar vasıtasıyla ticareti gerçekleştirilmiştir. Deri dışında başka emtianın da ticareti yapıldı. Bunlar arasında *kahve*, *çivid*, *kalay ticareti* dikkat çekicidir. Tüccarın İzmir'den temin ettiği *kahve*, muhtemelen ihraç yoluyla kente gelmekteydi ve yerli tüccarlar vasıtasıyla ülke içerisine dağıtımı yapılmaktaydı. *Kalay* ise kentte ticarete konu olan başka bir üründü.

Bunun yanında *çivid* adı verilen madde, yapay yollarla elde edilen, mavi renkli olan ve boyacılıkta kullanılan bir bitki idi. *Konyalı* Mehmet ibn-i Ali ve Mustafa ibn-i Ahmet adlı şahıslar ortaklaşa ticarî faaliyet yürütmekteydiler. *İzmir*'e de *sahtiyân*, *tiftik*, *bal mumu* ve *muytab eşyası* götürüp satıyor; oradan Konya'ya dönerken *kahve*, *çivid (boya)* ile *kalay* getiriyorlardı. (KŞS, nr. 42, s. 23, h. 17; H. 1117/ M. 1705)

Kalay ve *muytab* eşyasının yanında sabun satışı da Konya tüccarının faaliyetleri arasında yer almaktadır. Sabun ticaretinde uzmanlaşmış kentlerden Ayntab, bu hususta Konya tüccarının faaliyet yürüttüğü merkezler arasında yer almıştır. İzmir-Ayntab güzergâhında bu konuya ilişkin bir ticarî faaliyet yürütülmekteydi. Konyalı Ahmet ibn-i Mehmet; Konya'da İbad Efendi Hanı'nda sakin Mustafa ibn-i Mehmet adlı şahsa *İzmir ve Ayntab* dolaylarından getirdiği *kalay ve sabun* yanında *muytab eşyası(kıldan dokunan eşya)* satışı gerçekleştirmiştir. (KŞS, nr. 53, s. 44, h. 4; H. 1149/ M. 1737) *Kumaş metası* üzerine ticarî faaliyet yürüten Konyalı bir tüccara ilişkin belgede; es-Seyyid Musa'nın emaneten bıraktığı dükkanındaki eşyalarından bez ve kumaştan mamul eşya satıcısı ve aynı zamanda bir kumaş tüccarı olduğunu anlıyoruz.

Konyalı es-Seyyid Musa ibn-i es-Seyyid Ali, yine Konyalı Ayşe binti Mustafa'dan emanet bıraktığı eşyaların zayi olduğu gerekçesiyle şikayetçi olmuştur. Emanet bıraktığı eşyalar arasında yüklü miktardaki *bez*, *kaftan*, *alaca*, *serpuş*, *yağlık*, *hatayi entari*, *peşkir*, *uçkur*, *çember*, *işleme kese* ve 13 kuruş nakit parası bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 57, s. 62, h. 4; H. 1162/ M. 1750) Bu belgede *alaca* adı verilen ürün, el tezgâhlarında dokunan renkli pamuklu bir tür bez idi. (Develioğlu:125)

Muhtemelen Konya dolaylarındaki köylerde dokunup pazarlanması gerçekleştiriliyordu. Başka bir belgede yer alan ürünlerden *kumaş tüccarı*

olduğunu belirlediğimiz zımmi bir tüccar, *İstanbul-Manisa* güzergâhından getirdiği ürünleri, *Konya*'da satma maksadıyla Alacahan'da bulunmaktaydı. Aslen *Konya*'da Çamardı kazasına tabi Dönekle köyünden olup *Konya*'da Alacahan'da sakin iken ölen Borluoğlu Anıştaş adlı tüccarın terekesinde; yüklü bir miktarda *Kırmızı entari harcı, Üsküdarkarî çenber değirmi, Manisa alacası, yemeni, at koşum takımı, bir miktar enfiye* bulunmaktadır. (KŞS, nr. 57, s. 76, h. 9; H. 1162/ M. 1750) Kazzazlık, ipek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel olarak bilinen ipeğin satışını gerçekleştiren meslek erbabını ifade eder. *Konya-Bursa-İstanbul* üçgeninde ortaklık esasına göre yürütülen bir ticarî faaliyette bu ürün karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta önem kazanmış bir Anadolu kenti olan *Bursa*'da ticaret maksadıyla *Konya* tüccarını görmek mümkündür. *İstanbul*'un da yine pazar ihtiyacına cevap verdiğini saptıyoruz.

Konyalı olup *Bursa*'da iken ölen es-Seyyid el-Hac İbrahim ibn-i es-Seyyid Hüseyin, el-Hac Ebubekir ve Mehmet Çelebi ile kazzazlık sanatında 2500 kuruş sermaye ile ortak olmuşlardır. Bu meblağın 1864 kuruşuna İbrahim, ipek alıp satışı için *İstanbul*'a gittiğinde 1230 kuruşluk ipek satmış ve *Bursa*'da iken ölmüştür. Sattığı ipekten elde ettiği meblağ terekesinden alınarak ortaklar arasında paylaşılmıştır. (KŞS, nr. 57, s. 104, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Bursa'da ipek ticareti gerçekleştiren başka bir *Konyalı* tüccarın varlığına ilişkin bir belge de bulunmaktadır. *Konyalı* olup, *Bursa*'da ticaret maksadıyla bulunduğu esnada ölen Molla Abdullah ibn-i Mehmet Efendi'nin terekesindeki 1600 kuruş nakit, 500 kuruş değerinde *kazzaz eşyası* ölen şahsın varislerine teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 47, s. 47, h. 1; H. 1128/ M. 1716)

Kumaş ticareti, *Konya* tüccarının yürüttüğü faaliyetler arasında yer almaktadır. Bir tür yün kumaş çeşidi olan *çuhanın* ticareti de *Konya*'da yapılmaktadır. (Develioğlu: 179) *Konya*'da sakin Musa ibn-i Veli, İbad Efendi Hanı'nda sakin Osman ibn-i Mehmet'e 3 zira' çuha satmıştır. Bu şahıs 180 kuruşluk borcunu ödememiştir. Musa'nın talebi doğrultusunda Osman'ın bu borcu ödemesi gerektiği kendisine bildirmiştir. (KŞS, nr. 53, s. 59, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Kumaş ticaretinin yapıldığının göstergesi olan başka bir belgede; rehin eşya bırakılarak satışı yapılan mamullere baktığımızda *gülgünü kutnu, İstanbul hatayisi, siyah bogasi, çuha serpuş* isimlerine rastlıyoruz. Bogasi ve çuhanın ne anlam ifade ettiğine değinmiştik. Diğer kumaş türleri arasında

yer alan *kutnu*, pamuk veya ipekle karışık pamuktan dokunmuş kalın, ensiz kumaş türüdür. (Develioğlu: 789)

Ayntab'da da ticarete konu olan emtia arasında yer almaktadır. Başka bir kumaş cinsi olarak da *Hatayi* kumaş, Hoten ve Hıta olarak da adlandırılan Doğu Türkistan'ın Hıta bölgesinde dokunan veya Hıta'dan gelen ipekli kumaş anlamına gelmektedir. (Develioğlu: 1078) İstanbulla özdeşleşmesi ise bu kumaşın pazarlandığı yer olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bu ürünlerin Konya'ya erişimi için *Ayntab-İstanbul* arasında bir ticarî ağın varlığına işaret edilmektedir. Konya'da Mihmandar Mahallesi sakini Hacı Mehmet ibn-i Abdullah; Fatma ibn-i Mevlüt ile aralarında bir alışveriş gerçekleştirirler. Bu belgeden anladığımız kadarıyla Hacı Mehmet, kumaş ticaretinde bir toptancı tüccardır. Fatma ise satın aldığı kumaşları pazarda satma niyetinde olan bir satıcıdır. Aldığı kumaş karşılığında bıraktığı küpeyi ödemeyi yapmadan geri almak istemesinden anlıyoruz ki kumaşların satışını zamanında gerçekleştirememiştir. (KŞS, nr. 53, s. 129, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Bez ticareti, Karaman/Larende dolaylarında yürütülmekteydi. Karaman Vilayeti'nde kaba ve ince pamuklu satışı üzerinden alınan damga vergisi mevcuttu. (Faroqhi, 1994: 166) Bu durum, Karaman'ın aynı zamanda dokumacılıkta da uzmanlaştığını kavramamızı kolaylaştırmaktadır. Larendeli el-Hac Abdülkerim ibn-i el-Hac Mehmet, Ali Çelebi ibn-i Mirza ile ortak olarak bezzazlık ticareti için şirket kurmuş ve daha sonra anlaşamadıkları için ayrılmaları üzerine birbirlerinde alacaklarının kalmadığını beyan etmişlerdi. (KŞS, nr. 51, s. 61, h. 1; H. 1140/ M. 1728)

Attar eşyası üzerine ticarî faaliyetlerin de Konyalı tüccarlar vasıtasıyla yürütüldüğünü görmekteyiz. *Attarlık*(aktar), Itr'dan türetilmiştir. Güzel kokular, iğne iplik vesaire satıcılarını ifade eden bir tabirdir.(Develioğlu: 398) Attar eşyası yanında kumaş boyası satışı üzerine de faaliyet yürüten Konyalı bir tüccarın İstanbul'da bulunması Konya'nın ticarî niteliğe haiz emtialara ilişkin bilgi edinmemize kolaylık sağlamaktadır. *Konyalı* iken *İstanbul'da* Valide Hanı'nda ticaret maksadıyla sakin olduğu esnada ölen Molla Abdulkadir'in ölüm gerekçesini saptama amacıyla Ahmed Efendi ibn-i Hasan Efendi görevlendirilir. Kasıtlı bir ölüm olmaması üzerine ölen şahsın terekesi varislerine teslim edilir. Şahsın terekesinde; bir miktar *attar eşyası*, *kumaş boyası*, 1600 kuruşluk nakit bulunmaktadır. (KŞS, nr. 55, s. 21, h. 3; H. 1153/ M. 1741) Bir miras kaydında *Konyalı* iken Halep'te bulunduğu esnada vefat eden el-Hac Süleyman ibn-i el-Hac Durmuş, *Halep'te* bogasi

ticareti amacıyla bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 48, s. 148, h. 1; H. 1130/ M. 1718)

Konya tüccarı açısından *Halep eşyası* özel bir öneme sahipti. Mahkeme kayıtlarında buna dair veriler mevcuttur. Mesela iki Konyalı tüccar arasındaki ticarî alışverişin konusu 183,5 kuruşluk Halep eşyası idi. (KŞS, nr. 54, s. 96, h. 2; H. 1151/ M. 1739)

Halep metaı denilen ticarî mamuller kapsamına nelerin girdiğini tam olarak bilemiyoruz. *Konyalı* Bezircizâde Mehmet Çelebi ibn-i el-Hac Ömer, kardeşi el-Hac İbrahim ile *Halep metaı ticaretinde ortaklık* kurmuşlardır. Bu ortaklığı mahkemede tescil ettiklerini öğreniyoruz. (KŞS, nr. 53, s. 178, h. 3; H. 1149/ M. 1737) Bunun yanında başka bir sicil kaydında Halep'e özgü ticarî ürünlerin içeriğine dair bilgi ediniyoruz. *Konya'da* Burdabaşı Mahallesi'nden olup *Halep'te* sakin iken vefat eden Abdullah ibn-i Ali'nin 300 kuruş değerindeki *Halebî bogasi, sarık* ve 400 kuruşluk nakitten oluşan mirası varislerine teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 50, s. 193, h. 1; H. 1138/ M. 1726)

Halep eşyası, Konya'da rağbet gören bir mahiyet arz etmekteydi ve devlet görevlileri de bu hususta ticarî faaliyette etkindiler. *Konyalı* Kadızade Abdullah Efendi, *Ruha (Urfa) kadısı* iken vefat etmiştir. Ali ibn-i Veli adlı şahıs Abdullah Efendi'nin davadan 1,5 sene önce kendisinden *Halep eşyası* satın aldığı, 440 kuruş borcu olduğunu belirterek bu meblağı terekesinden temin etmiştir. (KŞS, nr. 54, s. 29, h. 1; H. 1151/ M. 1739)

Halep-Akşehir-Konya-Bozkır-Tarsus arasında yürütülen ticarî faaliyetin konusu *Halepkari iplik* satışlarıdır. Bu ticaret kapsamında bahsi geçen bir belgede; *Konya* Akşehir'den olup Bozkır'da sakin iken ticaret amacıyla Tarsus'a gidip Tarsus'ta ölen Agop, kardeşi Ağya ile ortaklaşa yürüttükleri ticari faaliyette Agop'un ölümü üzerine varisi olarak terekesini teslim almıştır. (KŞS, nr. 54, s. 144, h. 3, H. 1152/ M. 1739)

Halep'ten getirilen eşyanın Konya'da satışının gerçekleştirilmesine yönelik bir belgede ticarete konu olan eşyanın gümrük bedelinin ödenmemesi durumunda bir ferman yollanmıştır. Buna göre, *kente getirilen ürünün Konya ve kazalarında tüccar, çerçi, rençber eliyle satılabileceği başka diyara götürülmemesi kaydıyla bu ürünlerden gümrük talep edilmeyeceği belirtilmiş olup bu doğrultuda tüccara kolaylık sağlanacağı dile getirilmiştir.*

Bizzat vurgulanan *Acem, Hindistan, Bağdat, Mısır* dolaylarından meta alınıp Konya'da satılmaması, *Halebî bogasi* türü eşyanın Konya esnafınca bedesten ve dükkanlarında satışına izin verilmesi üzerinde durulmuştur.

Gümrük kapsamına dahil edilen bu civardan getirilen meta *İstanbul*'a satış için nakledildiğinde gümrüğe tabi tutulacaktı. *Acem, Mısır, Basra, Musul, Diyarbekir, Erzurum* metaı da bu kapsama dahil edilmişti. (KŞS, nr. 39, s. 49, h. 1; H. 1113/ M. 1701) Yani diyebiliriz ki *Halep bogasisi yani astarlık pamuklu bez, sarık* gibi kaba eşya denen maldan gümrük alınmazdı. Bu şekilde emtiası olana da hüccet verilerek gümrük görevlilerinin bu tüccarın eşyalarını kontrol etmek bahanesiyle bir daha rahatsız etmemeleri kendilerine tembih edilirdi.

Kervan ve taşımacılıkla ilgili kayıtlar bize Halep'ten ticarî ürün naklinin yapılıyor olduğuna dair bilgi vermektedir. Konya'dan el-Hac Şaban ibn-i Veli ve kardeşi Ahmet, Halep'te *kumaş ticareti* maksadıyla bulunmaktaydılar. *Halep'te Harem köyünden mükarî* el-Hac Murat ibn-i el-Hac Kasım; Konya'dan el-Hac Şaban ibn-i Veli ve kardeşi Ahmet ile Halep'te iken Konya'ya gelince her kantarını 9 kuruş üzerinden verme şartıyla anlaşmışlardır.7 kantar yükü el-Hac Murat'ın davalarına yükleyip Konya'ya geldiklerinde her kantar için 8,5 kuruş *1 bütün ve 1 yarım sarık vermiş* ve bu suretle mükarî ile aralarında anlaşıklarını belirtmişlerdir. (KŞS, nr. 39, s. 100, h. 3; H. 1113/ M. 1701)

Hac güzergâhında faaliyet yürüten bir tüccara ilişkin bilgi edindiğimiz bir belgede; *Konyalı olup Hac dönüşü esnasında Şam'da vefat eden el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ahmet'in ölmeden önce vasi tayin ettiği el-Hac Mustafa'nın, ölen şahsın, Şam'dan hasıl ettiği mallarını ve 1278 kuruşluk nakiti* Beytü'l-mal emininden teslim alıp varislerine vermesinden bahsedilmektedir. (KŞS, nr. 51, s. 130, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

Bir kumaş satıcısıyla yapılan alışveriş sürecini ihtiva eden ilgili diğer bir sicil kaydında yer alan bilgiler, satışı gerçekleştirilen eşyanın çeşitliliğindeki fazlalığı ortaya koymaktadır. Bogasi, dülbend, asdar gibi türevler yanında *Adana* bezinin de bulunması dikkat çekicidir. Yine satışı gerçekleştirilen kumaşlardan *Bogasi* asdarlık kumaş niteliğinde pamuktan dokunan bir kumaş çeşidiydi. (Develioğlu: 457) *Kırmızı ve kebabi* şeklinde farklı renklerde olması aynı zamanda boyalı bir kumaş çeşidi olduğunu da göstermektedir. *Atlas* ise ince ipekten sık dokunmuş düz renkli, sert ve parlak, altın ve gümüş tellerle işlenmiş kumaş cinsidir. (Develioğlu: 209) *Arakiye* ise yün veya tiftikten dövülerek yapılmış ince keçe kumaştır. (Develioğlu: 198) *Darayi, İran* menşeli gümüş ve altın sırma tellerle dokunmuş bir cins ipekli *kumaştı*. (Develioğlu: 406) Dolayısıyla Konya'ya İran dolaylarından da değerli kumaşlar getirilip satışı yapılmaktaydı. Konya'da kaba kumaş dokumacılığı da önemli bir sektördü. Bu nedenle

sarık, kavuk gibi ürünlerin imal edilip satışının gerçekleştirilmesi de söz konusu idi. *Konya* sakini Tekyeli İbrahim Çelebi ibn-i Abdülkerim; Mustafa Bey ibn-i İlyas ile rengi ve cinsi malum eşyayı şahitler huzurunda aralarında hesap eylemişlerdir. Eşya bedeli toplamda 120 esedî kuruş olup; gerçekleşen bu alışverişte İbrahim Çelebi'den *Adana bezi, atlas, asdar, sarık, dülbend, kavuk, yorgan, döşek, bogasi, beledi yastık, arakiye, darayi, kırmızı bogasi, kebabi bogasi ve pirinç, sade yağ, asel(bal), tuz* alınmış ve 20 kuruş borç kalmıştır. Borcun teslimi ile taraflar arasında bir alacak kalmamıştır. (KŞS, nr. 39, s. 2, h. 2; H. 1113/ M. 1701)

Konya yakınındaki çevrenin hububat ihtiyacını karşıladığına dair bilgi edindiğimiz Konyalı Hacı Ahmet ibn-i Osman adındaki bir tüccarın tereke kaydında; iri ufak 15 adet 290 kuruş değerinde davar ile 8 kıyye miktarında 50 kuruş değerinde bekmez, 25 kuruş değerinde bulgur, 20 kuruş değerinde deri ve tecemmülat, satışını da gerçekleştirdiği *hububattan* hasıl olan meblağ ile toplamda nakit parası da dahil 2560 kuruş bulunmaktadır. (KŞS, nr. 45, s. 75, h. 4; H. 1126/ M. 1715)

Kentin hububat ihtiyacının taşradan temin edilmesi konusunu daha önce vurgulamıştık. *Hububat* üretimi ve bu ürünlerin pazarlanması konusunda ortak faaliyet yürütülmesini konu edinen bir belgede; *Konya* sakini iken ölen Köstekçiogulları denilen Mustafa ve İbrahim ibn-i Mehmet adlı kardeşler hububat üzerine ortaklık kurmuşlardır. Ürettikleri ürünü satıp hasıl olan miktarı aralarında paylaşacaklarına dair ortaklık sözleşmesi yapmışlardır. 52 keyl buğdaydan, 18 katar saman, 2 çift öküz, 70 kuruş nakiti aralarında paylaşmışlar ve ortaklığa son vermişlerdir. (KŞS, nr. 57, s. 55, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Hububat satışını konu edinen ve bu hususta ortak faaliyet yürüten şahıslara ilişkin başka bir belgede ise bahsi geçen *Konevî buğday* tabiri *Konya*'nın tahıl üretimi konusunda etkin bir yapıya sahip olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Konyalı Alemdar el-Hac Abdurrahman ibn-i Mehmet; Mustafa ibn-i Hüseyin ile iki sene önce 36 keyl *Konevî buğday, 20 keyl arpa, 10 keyl fiğ, 20 araba saman* satın alınıp buğday pazarında satılması hususunda şirket üzere satış gerçekleştirme kararı almışlardır. Alemdar'dan satışa ilişkin bedel talep edildiğinde vermek istememiştir. Bu hususta şahsın uyarılması gerekli görülmüştür (KŞS, nr. 57, s. 70, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

Bir diğer emtia ise *safrandır*. Bu ürünle alakalı yalnız bir kayıt mevcuttur. *Safran/Zağferân* sarı, anlamındadır. Bir baharat çeşidi olarak bilhassa sağlık alanında kullanılan bir bitkidir. Kurutulup toz haline

getirilerek kullanımı yaygındır. Bir zamanlar Bizanslılarca *İzmir*'de yetiştirilen zâğferân, Osmanlı döneminde ise başta *Safranbolu* olmak üzere *İstanbul*, *İzmir*, *Tokat*, *Adana* ve *Urfa*'da yetiştirilmiştir. (Ceylan, 2005: 3- 4) Karaman ahalisinden olan şahıslar, ortaklaşa zağferan ticareti gerçekleştirmekteydiler. *Larendeli* olup *Konya*'da Hasan Efendi Hanı'nda sakin el-Hac İsmail ibn-i el-Hac Hüseyin, Süleyman Çelebi ibn-i el-Hac Abdullah ile ortak olup, 120 vukiyye miktarında zağferan satın almışlar ve bu ürünü satıp elde edilen ücreti aralarında paylaşırken bir anlaşmazlık yaşamışlardır. (KŞS, nr. 50, s. 103, h. 1; H. 1138/ M. 1726)

Enfiye ticaretine dair kayıtlar da mevcuttur. Buna göre Kütahya dolaylarından şehre getirilen 3 yük enfiye, tüccar ile hancı arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. *Konya* Valide Hanı'nda kalırken Kütahyalı Yozefti'nin handa sakin Anaştaş adlı zımkiye teslimi için hancı Hacı Mustafa'ya emaneten verdiği 3 yük *enfiyyesi* (*enfiye, keyif için buruna çekilen tütün tozudur.*)(Develioğlu: 254) hakkında bir anlaşmazlık yaşamışlardır. (KŞS, nr. 41, s. 78, h. 6; H. 1116/ M. 1704)

Yine bir tereke kaydından *Konya* tüccarının *tütün ticareti* yaptığını da anlıyoruz. İsmail ibn-i Ömer'in terekesinde 4,5 yük tütün bulunmaktaydı. *Konyalı* İsmail ibn-i Ömer, ticaret amacıyla *Bursa*'da bulunduğu esnada vefat etmiştir. Tütün ticaretinde Veli adlı şahısla ortaklık kurmuşlardır. Terekesinde 4,5 yük duhanı bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 48, s. 18, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

Geniş bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm bölgelerinin eşzamanlı olarak tütünle tanışması beklenemezdi, ancak literatürdeki yaygın bilgi Osmanlı'da tütün tarımının ilk olarak *Yenice* ve *İskeçe* taraflarında yapıldığıdır.

1687'de Sultan II. Süleyman'ın fermanıyla Makedonya'da *Yenice*, *Kırcaali*, *Drama* ve *Serez ile Suriye*, *Lazkiye* bölgesinde tütün tarımı başlamıştır. Konu ile ilgili yapılan son araştırmalardan birinde tütün tarımının 1598'den daha erken bir dönemde Batı Anadolu'da yapıldığı öne sürülmektedir. (F. Yılmaz, 2005: 34-35) Zaman zaman tüketilmesi yasaklanmış olsa da Osmanlı topraklarında üretimi ve satışı gerçekleştirilmiştir. İlgili bir belgeden Cafer ve Molla Ahmet'in *duhan ticaretinde* ortak olduklarını öğreniyoruz. *Antakya* ve *Konya* arasında gerçekleşen bu ticarî ağın ortaklar arası ortaklık şartı ihlalinden kaynaklanan bir anlaşmazlıkla gündeme gelmişti. Molla Ahmet, burada ilaveten kâr elde etme amacıyla duhan satışı gerçekleştirmiş olmalıdır. *Konyalı* Cafer ibn-i Ali, Ali ibn-i Abdullah; Salih ibn-i Abdi ile tütün ticareti konusunda bir

anlaşmazlık yaşamışlardır. Cafer ve Molla Ahmet *duhan ticaretinde* ortaklardır. Cafer, *Antakya*'da sakin Molla Ahmet'e malından emanet olarak verdiği duhanı şehir dışında satmasını istememesine rağmen Molla Ahmet, gereksiz yere duhanın 120 batmanını Ali ve Salih Bey'e satmıştır. Bu satıştan hasıl olan meblağı da kendisine vermediğini belirterek sorgulanılması istenilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 60, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Hac yolu güzergâhında *Şam* dolaylarında *deve, kilim, keçe, sakız, karanfil* üzerine ticarî faaliyet yürütülmekteydi. Konyalı el-Hac Ahmet ibn-i Hekim Osman; el-Hac Abdurrahman ile ticaret ortaklarıdır. *Kilim, keçe, sakız, karanfil* ve kalan miktara da 1 deve sürüsü alıp *Şam*-ı şerif'e götürüp satışını gerçekleştirmektedirler. Zarar edilmesi durumunda bu meta üzerine yürütülen ortaklık faaliyeti son bulmuştur. (KŞS, nr. 57, s. 114, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

İslamiyet eskiden Araplarda yaygın olan köleliğin kaynağını savaş esirlerine inhisar ederek tedricen kaldırılması metodunu kabul etmiştir. *Konya'daki köle ve cariyelerin* esas kaynağını da savaşlarda elde edilen esirler teşkil ediyordu. Köle ve cariyeler umumiyetle *Rus, Acem, Çerkez, Gürcü, Rum, Macar, Ulah* asıllıydı.

Ev köleliği çalışma konumuz olan dönemde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Konya'da köle ve cariyelerin büyük çoğunluğunu Müslüman köleler oluşturmaktaydı. Cariye fiyatları Konya'da 100-333 kuruş; kölelerinki 71-110 kuruş arasında değişmekteydi. Konya'da gerçekleşen köle satışı ile ilgili bir kayıтта, *Beyşehir bazarından* bir kölenin alındığına dair veri bulunmaktadır. (KŞS, nr. 47, s. 45, h. 9; H. 1128/ M. 1716)

Bunun yanında Konya'da hususi bir *köle pazarı* bulunmuyordu. Ancak belgede Beyşehir bazarından bir kölenin satın alınması buranın köle pazarı olabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bu konudaki alım-satım işlerinin değişik malların satıldığı bilinen *Sipahi Pazarı'nda* yapılabileceği ihtimali mevcuttur. (Oğuzoğlu: 98)

Bir köle ticaretine örnek teşkil eden belgeden anlıyoruz ki, Hemedan'da ticarî faaliyet yürüten Mehmet Beşe beraberindeki 5 adet kölesini İsmail'e tesliminden dolayı bir sorun yaşamıştır. İsmail adındaki şahıs, muhtemelen bir kervanla Konya'ya dönüş gerçekleştirmektedir. Emanete verdiği cariyeye sayısı aklımıza Mehmet Beşe'nin *köle ticaretiyle* uğraşıyor olabileceği ihtimalini getirmektedir. (KŞS, nr. 51, s. 24, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

Belgelerde yer alan şahısların esirci taifesinden kimseler olduklarına dair ifadeler köle ticaretinin Konya'da belirli kimseler tarafından yapıldığını ortaya koymaktadır. Rus asıllı köle satışının gerçekleştiğine dair bir kayıтта;

Konya ahalisinden Hüsn-ü Beşe ibn-i Cafer, *Rus asıllı Şahin ibn-i Abdullah* isimli gulamını *İlgın* kazasından Veli ibn-i Mustafa'ya Konya'da Alacahan'da 100 kuruşa satmıştır. (KŞS, nr. 39, s. 78, 1; H. 1112/ M. 1700) Başka bir belgede de zenci asıllı bir kölenin satışı gerçekleşmiştir. *Konyalı* Ahmet ibn-i Halil, Zincirlikuyu Mahallesi'nden Fındıkzâde es-Seyyid Mehmet Efendi'ye *zenci asıllı kölesini* 4 yıl önce Alacahan'da 59 kuruşa satmıştır. Ölümü üzerine bu satıştan kaynaklanan borcunun terekesinden ödenmesi kararlaştırılmıştır. (KŞS, nr. 51, s. 238, h. 1; H. 1140/ M. 1728)

Larende sakini olup Konya'da sakin *esirci taifesinden* es-Seyyid İbrahim ibn-i Ahmet, Artin veled-i Kirkor'a bir *memlükeyi* 125 kuruşa satılmıştır. (KŞS, nr. 50, s. 201, h. 3; H. 1138/ M. 1726)

Konya'da *demircilik sanatı* da oldukça faaldi. Bu durum *tüfenk ve kılıç sanayisinin* ve buna bağlı olarak kurşun ve saçmanın iç piyasada satışının da gelişmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca kurşunun üretim ve satışı belirlenen imalathaneler dışında yasaktı. Devletin vergi gelirine zarar verilmesine müsaade edilmemesi amacıyla böyle bir önlem alınmış olunmalıdır. İlgili bir hükümde Konya'da saçma imalatının her yerde yapılmaması ile ilgili ferman, bazı tüccarların izinsiz olarak *saçma* imal edip *şehir dışında* satmamaları, belirlenen yerler dışında üretim yapılmasının yasak olduğu, aykırı davranılırsa devletin vergi kaybının yaşayacağı belirtilerek bu hususta aykırı iş yapanlar uyarılmaktaydı. (KŞS, nr. 56, s. 130, h. 4; H. 1155/ M. 1743)

Bu konudaki üretim denetimine önem veriliyor olmalıydı ki, sık sık kente ilişkin fermanlar gönderilmiştir. Ayrıca bu hususta birtakım yolsuzlukların da mevcudiyetine rastlıyoruz. Konya'da *kurşun üretimini* yapan Ali Beşe adlı kişinin izinsiz üretim yapmaması gerektiği ve eğer kaçak üretim yaparsa kurşun üretim fabrikasının kapatılacağı uyarısı yapılmıştır. (KŞS, nr. 56, s. 130, h. 7; H. 1155/ M. 1743)

Tüfek satışına dair bir kayıt, bu satışın Konya-İzmir arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Konyalı Müslüman ve zımmi tüfek üreticilerinin ortak olduklarını öğreniyoruz. Konyalı el-Hac Ahmet, Karatekili, Andon veled-i Papas Yoseb adlı zımmi ile Konya'da üretip İzmir'de tüfek satışını gerçekleştirdiği esnada Andon'un, Yordan veled-i Kiryoka adlı zımminin sipariş ettiği *tüfengi* Konya'dan getirirken içerisinden bir miktarını alıp, satışını gerçekleştirerek hakkı olan meblağı kendisine vermemesi nedeniyle bir anlaşmazlık yaşamışlardır. (KŞS, nr. 42, s. 67, h. 7; H. 1117/ M. 1705)

Konya'da *güherçilenin* de önemli bir hammadde olarak üretildiğini ve başkente gönderildiğini saptamaktayız. Siyah barutun üç unsurundan en önemlisini teşkil eden ve büyük bir kısmını oluşturan ayrıca dumansız barutlarda da kullanılan ve külçe halinde madeni bir maddeden oluşan *güherçile* eskiden barut yapımında kullanılmıştır. (Keskin ve Hülagü, 2007: 185)

Konya'da, ilk güherçile (baruthane) imalathanesinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, XV. yüzyıldan itibaren Konya çevresinde güherçile imal edildiği bilinmektedir. Varlığına bir mevkii adı olarak rastladığımız bir belgede; Konya'da *güherçile öyüğü* mevzisindeki boyalığın 120 kuruşa satışı söz konusudur. (KŞS, nr. 57, s. 93, h. 1; H. 1162/ M.1750)

Sicil kayıtlarından Konya baruthanesinden *İstanbul'a* güherçile sevki yapıldığını öğrendiğimiz gibi, *Konya civarında, Ilgın ve Karaman, ilçeleri köylerinde de*, güherçile karhadesi/karhanesi bulunduğu, bunların mültezimler aracılığıyla toplanarak, İstanbul'a gönderildiği anlaşılmaktadır. (Önder: 363; KŞS, nr. 57, s. 67, h. 9; H. 1162/ M. 1750) Osmanlı merkezi idaresi için bakır ibrik yapma ve onarma işiyle uğraşan ibrikçiler vardı. İbriklere barutun üretim sürecinde kullanılan güherçile konurdu. (Faroğlu, 1994: 223) Bu ibrikler ise Sille'den temin edilmekteydi.

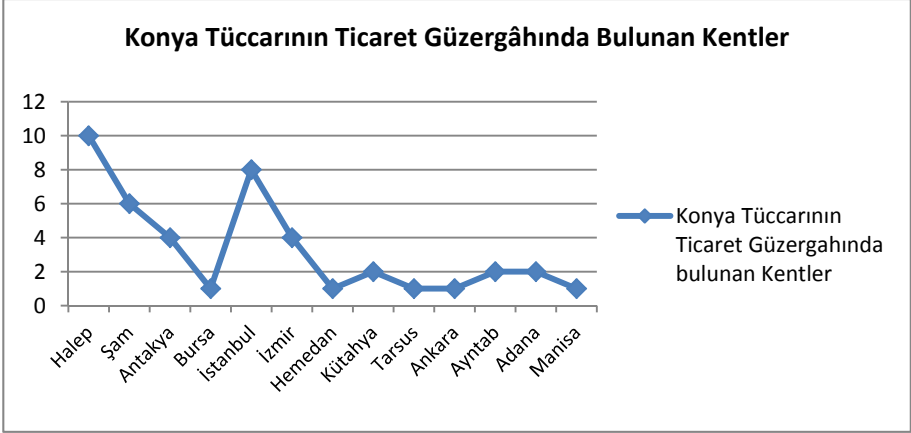
İzmir'in yabancı tüccarın istikamet merkezi olduğu ve bu kent vesilesiyle ticarî ürünleri kendi ülkelerine aktarmakta olduklarını biliyoruz. Bu doğrultuda yasak çıkarılması tartım ve vergilendirme işleminden kaçan tüccarın faaliyetini engelleme amacına hizmet etmektedir.

Konya ve Kütahya bu ürünün imali ve pazarlanması hususunda da gelişmişti. Güherçilenin keferce tüccarına satışının yasaklanması hakkındaki bir ferman, *Asitane'nin baruthanesi için belirli mahallerde güherçile tabh edenler keferceye fûruht için bu ürünü kaçırmaya, hükmü gereğince Kütahya ve Konya Eyaletleri'ndeki şahısların bu emri çiğnemeleri; ürettikleri güherçileyi kantardan kaçırap İzmir'e götürüp keferceye satmaları halinde bu üretimden men olunmaları* hakkındadır. (KŞS, nr. 53, s. 277, h. 1; H. 1149/ M. 1737)

Ticarî yasak kapsamında ele alınan başka bir ürün de *bezir yağı*'dır. Şehrin bezir ihtiyacı *Hatunsaray ve Detse* gibi yakın köylerde istihsal edilen *keten tohumu ile zeğrekten(keten tohumundan elde edilen yağ)* karşılanıyordu. Konya'nın ihtiyacı karşılanmadan bu mahsulün dışarıya götürülüp satılması yasaktı. (KŞS, nr. 54, s. 45, h. 8; H. 1151/ M. 1739) Bezir yağı, şehrin içinde değişik yerlerdeki bezirhanelerde üretiliyordu. Bu

yasak öncelikle kentin iâşesinin temininin sağlanması açısından alınan bir önlem olarak değerlendirilmelidir.

Konya Tüccarı'nın ticaret güzergâhında bulunan kentlere bir grafik üzerinde baktığımızda *Halep*'in ilk sırada yer aldığını görmekteyiz. Bunun yanında *İstanbul* ve *İzmir* de diğer kentlere nazaran daha sık uğranılan güzergâhlar arasında yer almaktadır.

Grafik 2.5. Konya Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı
(KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

Konya tüccarının Halep, Şam, Bursa, İstanbul, İzmir dolaylarında yoğun olarak ticarî faaliyette bulunduğunu grafikteki verilerden de öğreniyoruz. Bunun yanında Ankara, Ayntab, Manisa, Adana, Antakya, Kütahya, Tarsus ve Manisa'da Konya tüccarının ticarî faaliyet yürüttüğü diğer merkezler arasında yer almaktaydı.

**Tablo 2.3. Konya Tüccarının Ticarî Faaliyetleri
(KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)**

Konyalı Tüccarın Dini Mensubiyeti	Ticarî Faaliyet	Ticaret Güzergâhı
Müslüman Tüccar	Debbağ eşyası, attar eşyası, kumaş boyası, mazi, sahtiyan, deri ticareti, keçi derisi, mesnevi- yi esmani deri, kumaş ticareti, mest, İstanbul hatayisi, darayi	Konya- İstanbul
Müslüman Tüccar	Duhan ticareti, kumaş, bez ticareti, ipek ticareti	Konya- Bursa
Müslüman Tüccar	Halep metalı (kumaş ticareti), halebi bogasi, sarık.	Konya- Halep
Müslüman Tüccar	Köle Ticareti	Konya- Hemedan
Müslüman tüccar	Duhan Ticareti	Konya- Antakya
Müslüman Tüccar	Kilim, keçe, sakız, karanfil, hayvan ticareti (deve- kısarak)	Konya- Halep- Şam- Hicaz
Müslüman ve Gayrimüslim Tüccar	Tüfeng satışı, kalay, tiftik, balmumu, muytab eşyası, kahve, çivid (boya)	Konya- İzmir
Müslüman Tüccar	Bezzazlık, köle ticareti, zağferan ticareti	Larende- Konya- Bursa
Müslüman tüccar	Ayntab yemeni, gülgünü kutnu	Konya- Ayntab
Müslüman tüccar	Manisa Alacası	Konya- Manisa
Gayrimüslim Tüccar	Halebi iplik, Halepkarî beyaz bez	Konya- Halep- Tarsus
Müslüman Tüccar	Tiftik	Konya- Ankara
Gayrimüslim tüccar	enfiyye	Konya- Kütahya
Müslüman tüccar	Deri ve mamul eşya	Konya- İstanbul- Rumeli

2. Konya'ya Gelen Tüccarlar ve Ticarî Faaliyetleri

Konya'nın ticaret yolları üzerinde bulunan bir konuma sahip olması ona transit bir ticaret merkezi olma hüviyeti kazandırmıştır. Yerel ticarete etkin rol oynayan uzak mesafe kervan ticareti yapan tüccar grubunun kentte faaliyet gösterdiğine ilişkin veriler mevcuttur.

Halep Tüccarı ve Faaliyetleri: Halep kenti, daha önce de bahsedildiği üzere Konya tüccarı için ehemmiyetliydi. Bu nedenle Halep tüccarı, Konya'ya ticarî faaliyet yürütmeye maksadıyla gelmekteydi. Bununla ilgili elimizde çeşitli kayıtlar mevcuttur.

Konya'da bir anda ölen Halepli bir tüccarın kumaş cinsi emtiaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aslen *Halepli* olup Konya'da bir anda iken ölen Arap Hacı Ömer'in vefatı üzerine handa bulunan eşyasının tesbiti ve Beytü'l-mal Emîni aracılığıyla varislerine teslim edilmesi için bir tereke tutanağı oluşturulmuştur. 5 kuruşluk han kirası, 429 kuruş çeşitli kimselerde bulunan borcu dışında yüklü miktarda *Halebkarî iplik, bogasi ve Ermenek sarığı* gibi eşyalarında yer aldığı terekesinde toplam 1255 kuruş bulunmaktadır. (KŞS, nr. 54, s. 35, h. 2; H. 1151/ M. 1739)

Bir diğer belgede, Halep tüccarının Konya'da bulunduğu esnada yürüttüğü ticarî faaliyet esnasında yaşanan bir borçlanma ilişkisine dair veriler mevcuttur. Ancak borçlanmanın ne üzerine olduğunu belirleyemiyoruz. *Halep tüccarından Arap Ömer*, Konya'da bulunduğu esnada es-Seyyid Mehmet ibn-i Şaban'ın kendisine 130 kuruş borcun ödenmesine ilişkin bir anlaşmazlık yaşanmıştır. (KŞS, nr. 40, s. 26, h. 1; H. 1114/ M. 1702) Halep tüccarı, tıpkı Konya gibi imparatorluğun diğer önemli merkezlerinde de ticaret yapmaktaydı. Ancak bu güzergâhlara erişebilmek için Konya'ya uğramak durumundaydı. *Halepli tacir el-Hac Mahmut Ağa, Galata'da ikamet edip, Konya'da Halebî bogasi alışverişinde bulunmaktaydı.* (KŞS, nr. 47, s. 166, h. 3; H. 1128/ M. 1716) Konuya ilişkin diğer bir belgeden Halep tüccarının Konya'ya kafile halinde geldiğini öğreniyoruz. *Halep tüccarının Konya'ya kafile halinde gelmesi* Konya'nın önemli bir geçiş güzergâhında bulunmasından ileri gelmekteydi. İlgili kayıta; *Şam, Halep, Bağdat, Basra, Musul, Diyarbekir, Tokat, Erzurum, Acem tarafından İzmir'e giden Emtia kervanları Konya, Karaman, Karahisar dolaylarından bazı nevahi, kasabat, köylerde perakende olub gelecek emtia ve eşyanın rüsum gümrüğünü eskiden olduğu gibi Ferman-ı âlî gereğince ödemeleri ve tüccarlara eda tezkiresi vermek şartıyla ticarî faaliyetlerini yürütmelerine mani olunmaması gereği bildirilmekteydi.* Bazen Halepli tüccarın bu yol güzergâhından ayrılarak talî yollardan geçmeye çalıştıkları da olurdu. Bu durumda olan tüccarlara uyarılar yapılır, ticaret güzergâhı üzerinde kalmaları telkin edilirdi. Yine de bu duruma riayet etmeyen tüccara rastlanırdı.

Mesela, Çuhadar Mehmet ibn-i Ali, *Konya Sudirhemi nahiyesinde Sille köyü ahalisinden* Abdulvehhab Beşe ibn-i Ali ve Kürd Hüseyin Beşe ibn-i Ali adlı kişiler ile *Halep tüccarlarından Boduroğlu Aniştas* adlı zımminin vekili amcası Andon veled-i Yıvan adlı zımminin arasında bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. Aniştas, *Halep* tarafında *Halep kafilesi tüccarlarıyla* gelirken *5 yük emtia* ile *Bulasan mevkiinde* kervandan ayrılıp gizlice firar etmişti. (KŞS, nr. 54, s. 137, h. 1; H. 1151/ M. 1739)

Antakya Tüccarı ve Faaliyetleri: Antakya, onsekizinci yüzyılda Halep Eyaleti'ne bağlı bir sancak konumundaydı. (Sezen: 29) Daha önce de değindiğimiz üzere Konya tüccarı, Antakya'ya hayvan ticareti gerçekleştirmek maksadıyla gidiyordu. Antakya'dan da bazı tüccarlar Konya'ya ticaret amacıyla gelmişlerdi.

Antakyalı tüccarın Konya'da kumaş ticareti maksadıyla bulunduğuna ilişkin bir kayıt mevcuttur. Belgede bir hırsızlık olayında bahsi geçen *Penbe bezi*, *Antakya bogasisi* ve *Ermenek Sarığı* isimleri bunun göstergesidir. *Penbe*, pamuk için kullanılan bir tabirdir. (Develioğlu: 1268) *Penbe bezi* adıyla bir çeşit pamuklu bezin kastedildiğini saptayabilmekteyiz. Antakya bogasisi tabiri ise Antakya'ya özgü bir dokumanın varlığından haberdar olmamızı sağlamaktadır. Ermenek sarığı ise Karaman'a bağlı bir ilçe olan Ermenek'te üretilen ve ticarete konu olan başka bir emtiadır.

Tüm bu ürünlerin şahsın beraberinde bulunması ise bu eşyalar üzerine ticaret yaptığını göstermektedir. *Konya*'da Ahmed Efendi Hanı'nda kalan *Antakyalı Veli* ibn-i Talha isimli kimsenin At Pazarı kapısı hâricindeki dükkanların altı ay önce yandığı gece handaki odasından 34 adet *penbe bezi*, 7 adet *Antakya bogasisi*, 4 adet *Ermenek sarığı* toplam kırk kuruş kıymetli eşyâsı ile nakit on kuruşu çalınmıştır. (KŞS, nr. 56, s. 124, h. 2; H. 1155/ M. 1743)

Ermeni asıllı Acem bir kölenin satışına dair iki Antakyalı tacir arasında yapılan satış işleminin Konya'da bir handa gerçekleştirilmesi Antakyalı tüccarların Konya ile ticarî bir ağ oluşturduklarının göstergesidir. *Antakyalı* olup *Konya*'da Hasan Efendi Hanı'nda sakin olan el-Hac Mehmet Beşe ibn-i Hasan, 8 ay önce satın aldığı Acem asıllı Ermeni kölesi Hurmisima'yı Konya'da yine Antakyalı Nazar veled-i Karar'a 333 kuruşa satmıştır. (KŞS, nr. 39, s. 10, h. 6; H. 1112/ M. 1700)

Acem/İran Tüccarı ve Faaliyetleri: Konya'da belli dönemler dahilinde Acem tüccarının varlığına rastlamaktayız. Acem tüccarının Konya hanlarında ticarî faaliyet yürüttüğünü gösteren bir belgeye göre, Konya'da Kapan Hanı'nda sakin *Acem tüccarından* Mirat veled-i Kalyos ve Erkil veled-i Bagos ve Aslan veled-i Evanos ve Mirat veled-i Mirzamili ve Davud veled-i Pulad adlı zımmiler handaki odalarında metalarının satışını gerçekleştirdikleri esnada Serdar Abdi Beşe, handaki odalarında "*Siz şarap üretip satarsınız!*" diye odalarını mühürleyip gitmiştir. Acem tüccarının şarap satmadıkları saptanınca ceza almamışlardır. (KŞS, nr. 52, s. 34, h. 2; H. 1142/ M. 1730)

İranlı olduklarını öğrendiğimiz tüccarların Konya'da ortaklaşa ticarî faaliyet yürüttüklerini öğrendiğimiz bir belgeden bu tüccarların ticarî faaliyetlerinin içeriğini öğrenemiyoruz. Ticaret güzergâhlarının Konya'nın ötesinde bir yer olduğunu da belgede geçen *sefer halinde bulunmaları* tabirinden saptayabilmekteyiz. *Acem tüccarı* tairesinden İvaz ve Gözhak isimli zimmiler sefer halinde iken Konya'da buldukları esnada İvaz, rahatsızlanır. Bir cerraha muayene olur. *İşinde ehil olan Konyalı cerrahın, hastalığın tedavisi için gereken ilacı yapmasını, eğer tedavi işe yaramaz ölürse masrafının terekesinden giderilmesi gerektiğini belirterek*, Gözhak'ı kendisine kefil tayin etmiştir. (KŞS, nr. 39, s. 12, h. 1; H. 1113/ M. 1701)

İran-Osmanlı ilişkilerinde bir gerginlik süreci yaşanması dolayısıyla ticarî ilişkilerin bir takım yasaklara tabi tutulduğunu, Acem tüccarı ve Acem metasının bu süre zarfında Osmanlı İmparatorluğu dahilinde bulundurulmamaya özen gösterildiğini, gerekli malzemenin ise belli denetimler dahilinde gümrüğe tabi tutulup temin edilmesi gibi uygulamaların bulunduğunu biliyoruz.

Bu süreç kapsamında ele alabileceğimiz *İranlı esirlerin satışının yasaklanması* hakkında fermanların yayınlandığını biliyoruz. (KŞS, nr. 53, s. 268, h. 1; s. 301, h. 4; s. 500, h. 2; s. 700, h. 1; H. 1149/ M. 1737)

Kayseri Tüccarı ve Faaliyetleri: Kayseri, ticaret açısından önemli bir şehirdi. Ahalisi genellikle ticaretle iştigal ederdi. Bu bakımdan Kayseri tüccarına Konya'da rastlamak şartıca değildir.

Şer'iyeye Sicilleri, Kayserili tüccarın Konya'da faaliyet yürüttüğüne dair veriler ihtiva etmektedir. İlgili bir tereke kaydında; Aslen Kayserili olup Konya'da Şeyh Mehmed Efendi Hanı'nda kalırken ölen Musa Beşe ibn-i Halil'in terekesinde yer alan 300 kuruşluk *sahtıyan* ve 400 kuruş nakit, varisi Hacı Ali'ye teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 68, h. 4; H. 1162/ M. 1750) Yine Kayseri tüccarının Konya'da *bogasi ve muhtab eşyası* ticareti amacıyla bulunması şartıca değildir. Zira Konya'nın bu hususta uzmanlaştığını biliyoruz.

Bu konuyla ilgili bir kayıt, Kayserili bir tüccar olan es-Seyyid Halil ibn-i Ebubekir'in Konya'da Ahmed Efendi Hanı'nda misafir iken ölmesi ve terekesinde yer alan 1500 kuruş ve 4 top *bogasi* ile belli bir miktardaki *muhtab eşyasının* varislerine teslimi hakkındadır. (KŞS, nr. 57, s. 74, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Kayserili tüccarların daha öncede gördüğümüz üzere ticarî metaları arasında kölenin ağırlıklı olarak yer alması, uzak mesafe ticaretinde uzmanlaşmalarından ileri gelmekteydi. Nitekim Kayserili esir tacirlerinin

farklı güzergâhlardan getirdikleri köleleri Anadolu'daki kentlerde sattıklarını biliyoruz. *Konya*'da bulunan *Kayserili tüccarla* ilgili bir yaralama davasında, Kayserili tüccarın mağduriyetinin giderilmesi söz konusu olmuştur. Kayserili Mehmet ibn-i Ali Beşe, *Konya*'da bulunduğu esnada Hasan Efendi Hanı'nda kalan İyad veled-i Alye'yi siyah saplı bıçakla sol tarafından yaralamıştır. *Köle satışı* gerçekleştirdiklerini, bu satışa ilişkin borcun ödenmediğini, tartışma esnasında bu durumun gerçekleştiğini belirten şahısların, gereken meblağın ödenmesi neticesinde aralarındaki anlaşmazlığın çözüme kavuştuğunu öğreniyoruz. (KŞS, nr. 40, s. 143, h. 2; H. 1114/ M. 1702)

Belgelerde “*Çâr-şeb*” olarak adına rastladığımız ticarî ürün kadın giysisini temsil etmektedir. (Develioğlu: 221) *Çarşaf*, Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş bir kelimedir. Arapça'da, Türkçe'de kullanıldığı gibi dört köşe örtü veya yatak örtüsü anlamına gelmektedir. *Çarşaf*, baştan yere kadar uzanan, kolsuz, tek parçalı bir kadın giysisiydi. (Aktaş, 1991: 34) *Kayseri-Konya-Ayntab* güzergâhında *çarşaf*, bir ticarî emtia olarak alınıp satılmaktaydı. *Çarşaf*, kumaş ticareti maksadıyla bu bağlamda önem kazanmış bulunan *Ayntab* pazarında satışa çıkarılmak istenmiş olabilir. Aslen *Kayseri*'ye bağlı *Talas*'ta sakin iken *Konya*'da Hasan Efendi Hanı'nda misafir olan Semevin veled-i Sefer adlı zımmi, *Konya*'da Deveci İsa aracılığıyla *Ayntab*'da Bekmez Hanı'nda sakin ortağı el-Hac Süleyman'a satması için *17 yük çarşaf* göndermek istemiştir. Nakil işlemi esnasında bir sıkıntı yaşanmıştır. (KŞS, nr. 48, s. 204, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

Urfa Tüccarı ve Faaliyetleri: Onsekizinci yüzyılda Rakka Eyaleti'nin merkezi konumunda olan *Ruha*(*Urfa*) ticaret yollarının yakınında bulunmaktaydı. (Sezen: 423) *Urfalı* tüccarlar, bu güzergâh üzerinde bazı ürünlerin satışını gerçekleştirme maksadıyla şehirlerarası ticaretle uğraşırlardı. *Konya*'da da bu amaçla *Urfalı* tüccarlar bulunmaktaydı.

Konya'da *bogasi satışı* maksadıyla bulunan, zımmi olduğunu saptadığımız *Urfalı* bir tüccara rastlıyoruz. *Ruha*(*Urfa*)'dan olup ticaret yapmak için *Konya*'ya gelip *Çaylıpazar Hanı*'nda sakin olan *Markiz veled-i Nakson* adlı zımmi *Konya*'da sakin *Bağos veled-i Ğornos* adlı zımmiden şikayetçidir. *Bogasi satışı* gerçekleştirdiği esnada *Urfalı* tüccarın eşyalarının çalınma tehlikesi zuhura gelmiş; ancak olay çözümlenmiştir. (KŞS, nr. 39, s. 115, h. 1; H. 1113/ M. 1701)

Konyalı ve *Urfalı* iki tüccarın *Konya*'da *kumaş ticaretinde* ortaklık faaliyeti yürüttüğünü ilgili bir diğer belgeden öğreniyoruz. Belge, *Konyalı Mehmet ibn-i Ahmet* adlı şahsın ortağı *Urfalı Hasan ibn-i Ali* ile *Konya*'da

Ahmet Efendi Hanı'nda *Antakya bezi, Urfa Bezi, Halep Alacalı, Şam metai* üzerine ticaret yaptıkları esnada Hasan'ın ölmesi üzerine bu satıştan elde edilen 3400 kuruşluk miktar varislerine teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 53, s. 46, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Diyarbakır Tüccarı ve Faaliyetleri: Onsekizinci yüzyılda eyalet merkezi olan Diyarbakır, ticarî açıdan *kumaş boyası satışı* konusunda uzmanlaşmış bir kent olması sebebiyle önem arz ediyordu. Bu ürünün ticaretini gerçekleştirme amacıyla Diyarbakırlı tüccarlar Konya'da bulunmaktaydı.

Mazı-mazu, ak meşenin üzerinde hasıl olan bir ur olup debbağlık, boyacılık ve tıpta kullanılan bir maddedir. (Kütükoğlu, 1983: 100- 355) Bu anlamda kaliteli mazu Diyarbakır'de ticarete konu olan önemli bir malzemeydi. *Konya-Bursa-Diyarbakır* güzergâhında yürütülen ticarî faaliyette diğer Anadolu kentleri arasında da gördüğümüz gibi mükarîlerden istifade edilmekteydi.

Diyarbakırlı tüccar, Bursa'dan aldığı kumaşları ve Diyarbakır'den getirdiği mazıyı satmak için Konya'yı tercih etmişti. İlgili belgede ölen şahsın mükarîler eşliğinde kente gelmekte olduğunu, ancak eşkiya saldırısında öldürüldüğünü ve eşyasının Beytü'lmal'e intikalini açıklayan bir konu işlenmektedir. Ticaret eşyası *kumaş ve kumaş boyası(mazu)* olarak kaydedilmiştir.

Konya'da Beytü'l-mal Emmini olan Ahmet Ağa ibn-i el-Hac Mehmet; Mehmet ibn-i Hasan Ağa'nın kölesi Abdullah ile mükarî taifesinden Abdülbaki ve Bekir'den şikayetçidir. Buna göre, Bursa'da bulunan Diyarbakırlı Mustafa, kumaş, kumaş boyası(mazu) gibi ticaret eşyasını kendi develerine yükleyip mükarîler eşliğinde Konya'ya getirirken yolda eşkiyalarca katledilmiş, kalan eşyasını mükarîler getirdiğinde, ölen adamın varisinin olmadığı gerekçesiyle eşyasının Beytü'l-mal için ayrılması gerekmiştir. Ölen tüccarın kölesinin, mükarîlerin bu şahsın diğer eşyalarını gizlice aldıklarını belirtmesi ve mükarîlerin bu hususta sorgulanmaları üzerine gerçeğin tespitiyle ölen şahsın eşyasının tamamının Emin'e teslimi gerçekleşmiştir. (KŞS, nr. 41, s. 55, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

Bir diğer vesikada da Aslen *Diyarbakır* ahalisinden olup, ticaret sebebiyle *Konya'da* bulunan Hacı Mehmet ibn-i Hacı Osman, *Debbağ Ahmet* ibn-i Hacı Mehmet'ten iki ay önce her kantarı 85 kuruş olmak üzere satın aldığı iki kantar *mazı* bahası olarak 170 kuruşu talep etmektedir. Debbağ Ahmet söz tonusu mazı ayıplıdır, geri vereceğim deyince mahkeme, konuyu incelemesi için bir çuhadar görevlendirmiş, çuhadar, malı incelemiş

ve ayıbı olmadığına karar vermiştir. Borcunu ödemesi konusunda Debbâğ Ahmet'e tembihte bulunulmuştur. (KŞS, nr. 47, s. 159, h.1; H. 1128/ M. 1716)

Bursa Tüccarı ve Faaliyetleri: Bursa, Osmanlı payitahtına yakınlığı dolayısıyla aynı zamanda önemli ticarî ve ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada konumlanmasından dolayı ticarî potansiyeli üst düzeyde olan bir merkez durumundaydı. Nitekim şehir, kuzeyinde İran'a uzanan yol ile batı ve güneyde yer alan transit yolunun ortasında bulunmaktadır. Bu yönüyle de İslam Dünyası'nın Batı'ya açılan önemli bir merkezidir. Ayrıca Bursa'nın *stratejik konumu* yanında *ipek ticaretinde* de önem arz ettiği malumdur. (Reyhan, 2008: 10)

Çalışma konumuzu kapsayan dönemde Bursa, *Konya* ile ticarî ilişkilerin yürütüldüğü kentlerden birisidir. İlgili bir davada *Bursalı kumaş tüccarının Konya'da* bulunduğu esnada yaşadığı bir hırsızlık olayından bahsedilmektedir. Aslen Bursa sakini olup Konya'da Kapan Hanı'nda sakin Ahmet Beşe ibn-i İsmail, hanın odabaşısı Yosef veled-i Korye ve han odalarında bulunan Sava veled-i Ağya ve İlyaz veled-i Sonon ve Karabet veled-i Santi adlı zimmilerin 1 gün önce gece ile handa odasında olmadığı bir esnada odasını açtıklarını ve içinden *1 çift mai çuhali sansar parçası kürk, 5 simli Bursa kisesi* çaldıklarını ifade etmiştir. Eşyalarının kontrol edilmesi ve bu hususta sual olunmalarını talep etmiştir. Bu şahıslar, o eşyaları almadıklarına dair yemin etmişlerdir. (KŞS, nr. 52, s. 113, h. 3; H. 1142/ M. 1730)

Adana Tüccarı ve Faaliyetleri: Adana tüccarının varlığına da Konya'da rastlamaktayız. Adana-Konya güzergâhında ticarî faaliyet yürütürken haksız yere suçlanan ve eşyası zarar gören bir şahsın hakkını talep etmesi ile alakalı bir belgede, *Adana'dan Konya'ya* giden bir *kervana* sonradan katılmak isteyen şahsın hırsız olduğu iddiasıyla atının ve malının zarar görmesi karşılığında zararına mukabil sulh bedeli olarak 75 kuruş istediğini öğreniyoruz. (KŞS, nr. 53, s. 125, h. 3; H. 1149/ M. 1737) Adana, pamuk yetiştiriciliğinde önem arzeden bir kenttir. Dolayısıyla pamuklu dokuma kentte gelişmiş bir üretim sektörüydü. Kentin adıyla anılan bezin ticarete konu edilmesi de bunun bir göstergesidir. *Adanalı* Ahmet ibn-i Süleyman'ın *Konya'da* ticaret amacıyla bulunduğu esnada, İsmail ibn-i el-Hac Mehmet ile At Pazarı kapısı dahilinde bir ödemededen kaynaklı tartışma yaşamışlardır. İsmail, Ahmet'i yaralamıştır. Adana bezi satışı sonrasında satış bedeli miktarından kalan 50 kuruşun Ahmet'e ödemesi gereği İsmail'e bildirilmiştir. (KŞS, nr. 44, s. 156, h. 2; H. 1121/ M. 1709)

Güney bölgelerinde sıklıkla rastladığımız bir husus olan *duhan ticareti*, ağırlıklı olarak bu yöre taciri marifetiyle gerçekleştirilirdi. Konyalı bir tacirin Adanalı duhan tüccarından vade ile satın aldığı duhanın satış bedelinin teslim edilmemesinden kaynaklanan bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. Aslen *Adanalı* olup *Konya*'da Hasan Efendi Hanı'nda kalan es-Seyyid Ebubekir Beşe; Mehmet ibn-i Mustafa'ya 1 sene önce 50 kuruş nakit ve 50 kuruşluk *duhan* ile toplamda 100 kuruş teslim edip 3 sene vade şartıyla borcunu teslim etmesi konusunda aralarında bir anlaşma yapmışlardır. Üç senelik vade süresi dolmasına rağmen hala borcun teslimi gerçekleşmemiştir. (KŞS, nr. 45, s. 247, h. 2; H. 1127/ M. 1715)

Rumeli/Filibe/Sofya Tüccarı ve Faaliyetleri: Filibe ve Sofya, Rumeli Eyaleti içerisinde yer almaktaydı. (Sezen: 183) *Rumeli*, İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla başkentin iâşesinin sağlanmasında önemli bir misyon üstlenmişti.

Bunun yanında *Konya*'da varlığına rastladığımız Rumeli tüccarları da faaliyet yürütmekteydiler. *Konya*'da ölen *Filibeli* bir tüccarın varlığından haberdar olmaktadır. (KŞS, nr. 48, s. 222, h. 2; H. 1130/ M. 1718) Başka bir kayda göre *Sofyalı* bir tüccara da *Konya*'da rastlamaktayız. Bu tüccarların *Filibe abaları*, *bogasi* üzerine ticarî faaliyet yürütmekte olduklarını ve tüccara borç verecek ekonomik refaha sahip bulduklarını ilgili tereke kayıtlarından öğreniyoruz. (KŞS, nr. 57, s. 124, h. 2; H. 1162/ M. 1750)

Tokat Tüccarı ve Faaliyetleri: Tokat, konumu yanında bez ticaretinde gelişmiş bir kentti. Tüccarı ise bu hususta faaliyet yürütmek için bölgeler arasında seyahat etmekteydi.

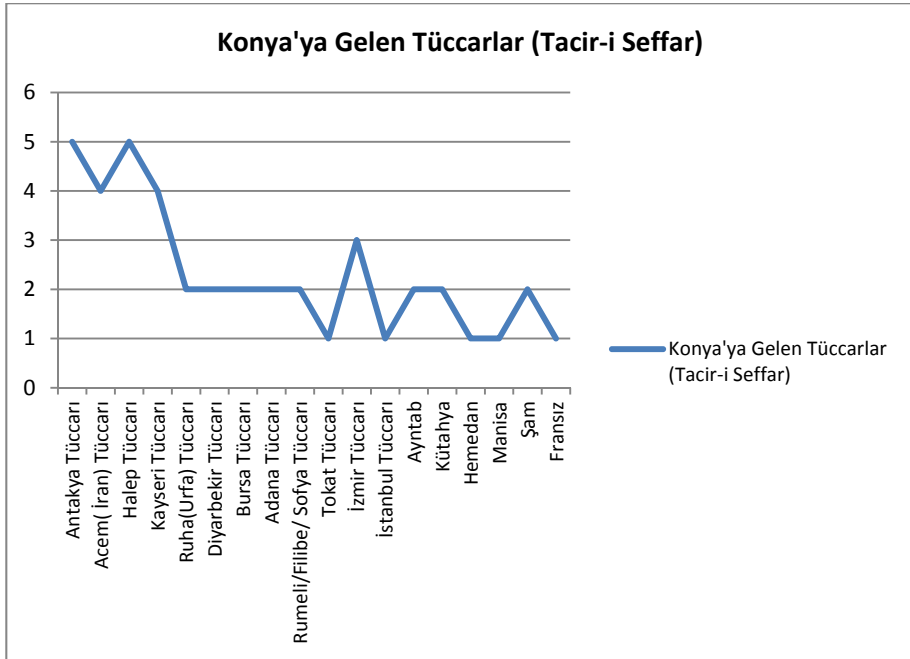
Tokat tüccarının *Konya*'da bulunduğu dair bir belgede; Aslen Tokatlı olup *Konya*'da ticaret için bulunduğu esnada ölen Ali ibn-i Ebubekir adlı şahsın terekesinde yer alan 340 kuruş değerindeki *Niksar bezi* Beytü'l-mal Emmini es-Seyyid el-Hac Mehmet Ağa aracılığıyla ailesine teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 45, s. 83, h. 3; H. 1127/ M. 1715)

Tokatlı tüccarların *kafîle halinde Konya*'ya geldiklerini öğreniyoruz. 1126/1714'te Tokat'tan gelen bir grup zımmi tüccar, *Konya*'da hanlarda kalırlarken içlerinden Serkiz veled-i Tarator ölmüş, terekesinde 758 kuruş değerinde farklı cinsten *kumaş* bulunmuştur. (KŞS, nr. 45, s. 45, h. 89; H. 1126/ M. 1714)

İzmir Tüccarı ve Faaliyetleri: İzmir, *Konya* için önemli bir pazardı. Tüccarları da iki kent arasında karşılıklı olarak faaliyet yürütmekteydiler. İzmir tüccarının *Konya*'ya mükâriflerle nakliyat işlemini gerçekleştirdiğini; ancak bu esnada bir yolsuzluk söz konusu olmuş, ticarî meta olarak nakli gerçekleştirilen *yemeni kahve* ziyan olmuştur.

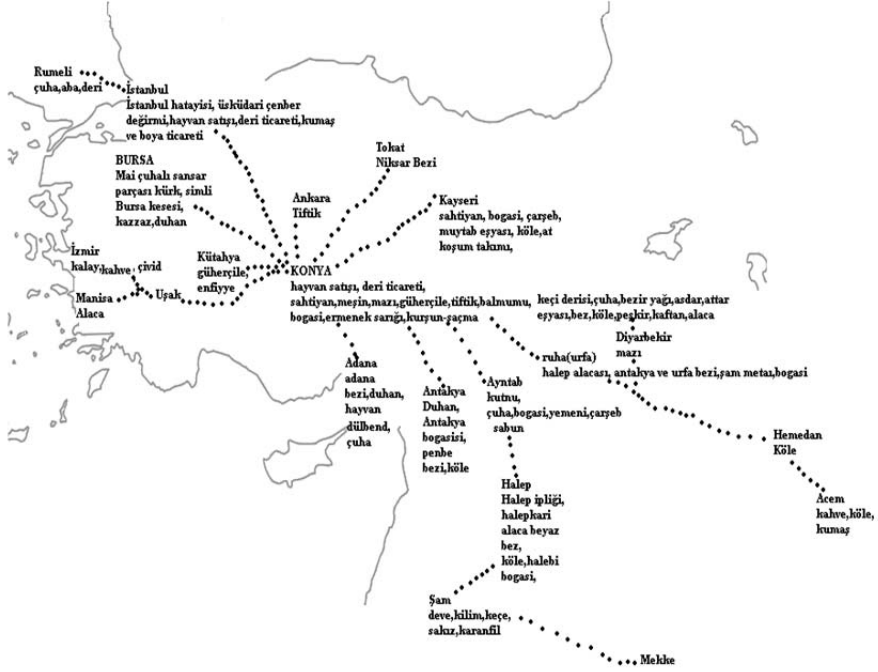
İzmir-Uşak-Konya güzergâhında İzmirli tüccar faaliyet yürütmekteydi. *İzmir'den* es-Seyyid Mustafa ibn-i Mahmut, *deveci taifesinden* Asayir Türkmeni Kara Bey Cemaati'nden Kel Ali ibn-i Abdi'ye; İzmir'den Konya'ya nakletmesi için eşya-yı mütenevvasını teslim etmiştir. Develere yüklenen eşya *Uşak* kazasında Cafer Ağa Sarayı mahallinde İzmirli tüccarın izni olmadan Kel Ali tarafından arkadaşları İbrahim, Mehmet, Vasıf ve Hüseyin adlı kişilere teslim edilmiş ve bu şahıs, iki gün Konya'ya gelmeyerek eşyanın içerisinde yer alan 103 vukiyelik *Yemeni kahveyi* de ziyan etmiştir. Davacı, bu kahvenin bedelinin kendisine teslim edilmesini talep etmektedir. (KŞS, nr. 57, s. 63, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

Tüccardan batılı devletlerin elçileriyle yakından ilgisi olanlar da vardı. Mesela, 1138/1725 tarihli bir sicilde *İzmir sakinlerinden*, *Fransız balyosu tercümanı* Ezarye veled-i Avanos'un *Halep metaı* ile *İzmir'e giderken Konya'da* yüklü develerinden birinin kaybolduğu; vali ve naibin yardımlarıyla yitik deve ve eşyanın bulunduğu anlaşılmaktadır. (KŞS, nr. 50, s. 12, h. 45; H. 1138/ M. 1725) Ayrıca Konya ve çevresinde Osmanlı tabiyetine bağlı büyük tüccardan başka *yabancı tacirler* de bulunuyordu. Bunların büyük bir kısmı mukim olmayıp gelip geçici idi. Konya'da buldukları müddet içinde hanlarda otururlardı. (Küçükdağ, 1989: 162)

Grafik 2.6. Konya'ya Gelen Tüccar Sayısının Oranı
(KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

Konya'ya *Kayseri, Halep, Antakya, İzmir, İran* tüccarının daha sıklıkla gelmekte olduğunu grafikteki verilerden elde ediyoruz. Ayrıca *Adana, Bursa, Diyarbakır, Urfa, Tokat, İstanbul, Ayntab, Kütahya, Manisa* tüccarının da kentte varlığına rastlıyoruz. Ayrıca kentte Fransız müste'men bir tüccar da bulunmaktaydı.

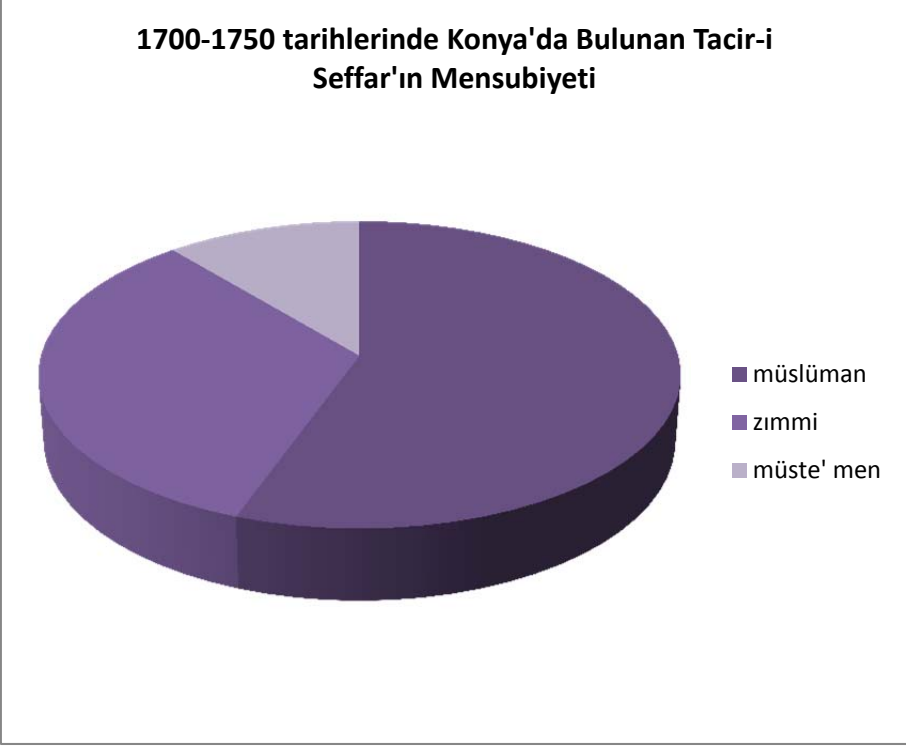

Harita 9: 1700-1750 yılları arasında Konya'da Ticarete Konu Olan Ürünler ve Güzergâhları (KŞS,39-57 Numaralı Defterler) (Çizen: Rümeyza KARS)

Konya'ya Anadolu'nun bir çok ticaret kentinden tüccarın ticaret maksadıyla geldiği ve faaliyet yürüttüğü aşikârdır. Çoğu ürünün uğrak yeri olmasında ise konumunun önemli bir payı olmalıdır. Hac yolu güzergâhında yer alması sayesinde Halep-Şam metası Konya üzerinden İzmir'e kadar uzanmaktaydı. Yine benzer şekilde İran üzerinden bilhassa Ermeni tacirler vasıtasıyla çoğu ürün kent üzerinden İstanbul'a kadar ulaştırılmaktaydı. Ayrıca doğudan batıya, kuzeyden güneye bir çok ürünün Konya vasıtasıyla kentler arasında dolaşımı mümkün olabilmekteydi.

Tablo 2.4. Konya'ya Gelen Tüccarların Ticaret Güzergâhları ve Faaliyet alanları
(KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

Tüccarlar ve Kökenleri	Ticari Faaliyetleri	Ticaret Yaptıkları Güzergâh
Acem/ İran Tüccarı, zımmi	Kahve, köle ticareti, kumaş	İran- Hemedan- Konya
Halep Tüccarı, Müslim	Bogasi	Halep- Konya- İstanbul
Rumeli / Filibe / Sofya Tüccarı, zımmi	Filibe abaları ve tüccara kredi sağlama, siyah aba, çuha	Filibe- Sofya- İstanbul- Konya
Diyarbakir Tüccarı, Müslim	Mazı, Kumaş	Bursa- Konya- Diyarbakır
Bursa Tüccarı, zımmi	Mai çuhali sarsar parçası kürk, Bursa kisesi	Bursa-Konya- İstanbul
Adana Tüccarı, Müslim	Duham ticareti ve hayvan ticareti, Adana bezi	Adana- Konya
Tokat Tüccarı, Müslim	Niksar bezi	Tokat- Konya
İzmir Tüccarı, Müslim	Yemeni kahve, İzmir ipliği, kumaş ticareti, çivid, kalay, tüfeng	İzmir- Uşak- Konya
Antakya Tüccarı, Müslim	Antakya bogasisi, Ermenek sarığı, Penbe bezi, duham	Antakya- Konya
Kayseri Tüccarı, Müslim	Köle ticareti, at koşum takımları, çarşeb, sahtiyan, bogasi, muytab eşyası,	Kayseri- Konya- Ayntab
Urfa Tüccarı, zımmi	Bogasi, Antakya bezi, Urfa bezi, Halep Alacalı, Şam metai	Şam- Halep- Urfa- Antakya-Konya
İstanbul Tüccarı, müslim	Keçi derisi, meşin, sahtiyan, mazı, hayvan satışı, attar eşyası, kumaş boyası, İstanbul hatayisi, üsküdarî çenber değirmi	İstanbul- Konya
Manisa Tüccarı, müslim	Manisa alacası	Manisa- Konya
Ayntab Tüccarı, müslim	Kutnu, çuha, bogasi, yemeni, çarşeb, sabun	Ayntab- Konya
Kütahya Tüccarı, zımmi	Güherçile, enfiyye	Kütahya- Konya
Ankara Tüccarı, zımmi	Tiftik	Ankara- Konya

Grafik 2.7. 1700-1750 tarihlerinde Konya'ya Gelen Tüccarların Mensubiyeti (KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

Konya'ya gelen tüccarlar içerisinde sayı olarak çoğunluğu Müslüman tüccarlar oluşturmaktadır. Yabancı kökenli tüccarlar, transit geçiş noktası olması hasebiyle Konya'da da bulunurdu. Az sayıda da olsa müste'men tüccarın varlığına kentte rastlamamız mümkündür. Oransal olarak baktığımızda grafikte de belirttiğimiz gibi Müslüman tüccarlar kente gelen tüccarların yaklaşık olarak %60'ını, zimmiler yaklaşık %30'unu, müste'men tüccarlar ise %10'unu oluşturmaktaydılar.

C. Ayntab'da Yürütülen Ticarî Faaliyetler

Ayntab, coğrafi konumu, ulaşım imkânları ve ticarî mekânlarının elverişliliği dolayısıyla önem arz eden bir Anadolu kentidir. Bu özellikleri dolayısıyla ticarî açıdan gelişmiş olduğunu saptadığımız kentin tüccarı, bölgeler arası ticarete etkin bir konumdaydı.

1. Ayntab Tüccarı'nın Ticaret Güzergâhı

İmparatorluğun iç kesimlerinde yer alan Ayntab, güneyinde bir ticaret merkezi olan Halep, batıda İskenderun ve Payas gibi deniz bağlantılı iki yerleşim yeri ile doğu ve batının yol güzergâhında ticaretin aktif, tarım faaliyetlerinin zirai üretime bağlı olarak yürütüldüğü, ithalat ve ihracatın gelişmiş olduğu birçok medeniyetin birikimini taşıyan bir Osmanlı şehriydi. Ticaret, bu kentte ekonomik faaliyetlerin başında gelmekteydi.

Ayntab tüccarı *İstanbul-Konya* güzergâhında çerçi eşyası satışı gerçekleştirmekteydi. (GŞS, nr. 97, s. 90, h. 118; H. 1154/ M. 1742; nr. 80, s. 305, h. 1; H. 1141/ M. 1729)) *Tokat ve Maraş* dolaylarında da aynı şekilde Ayntablı tüccarlar faaliyet yürütmekteydi. Bu güzergâhta *bez, bakır, kalay, çivit, kahve, incir, saçma* ticareti yapılmaktaydı. (GŞS, nr. 86, s. 156, h. 278; H. 1146/ M. 1734; nr. 53, s. 12, h. 29; H. 1115/ M. 1703)

Rumkale(Halfeti) Halep Eyaleti'ne bağlı bir kaza olarak Urfa-Birecik dolaylarındadır. (Sezen: 423) *Rumkale'de ve Halep'te* hububat satışı amacıyla bulunan Ayntab tüccarına rastlıyoruz.(GŞS, nr. 103, s. 104, h. 234; H. 1159/ M. 1747; nr. 101, s. 44, h. 88; H. 1157/ M. 1745) *Edirne-Selanik-Aydın-Muğla-Adana* dolaylarında tütün ticareti maksadıyla Ayntablı tüccarlar faaliyet yürütmekteydi. (GŞS, nr. 85, s. 59, h. 274; H. 1145/ M. 1733) *Hac yolu güzergâhında* bulunan Ayntab tüccarı burada Hicaz eşyası ticareti gerçekleştirmekteydi. (GŞS, nr. 85, s. 100, h. 154; H. 1145/ M. 1733) Aynı zamanda *Halep* üzerinden kente bu güzergâhtan Frengi kahve, şeker nakli yapılmaktaydı. (GŞS, nr. 104, s. 90, h. 170; H. 1160/ M. 1748) Ayrıca *Halep-Şam* dolaylarında Ayntab tüccarı koyun ticaretiyle uğraşmaktaydı. (GŞS, nr. 53, s. 13, h. 32; H. 1115/ M. 1703)

Ayntablı tüccar, *Halep-Mısır-Kilis* dolaylarında kumaş boyası, sahtiyan, kaba pamuklu bez ticareti yapmaktaydı. (GŞS, nr. 62, s. 24, h. 40; H. 1125/ M. 1713) Bunun yanında *Şam'da Şam* keteni, bez, astar, alaca, sarık ticareti maksadıyla bulunan Ayntablı tüccara rastlıyoruz. (GŞS, nr. 84, s. 10, h. 15; H. 1144/ M. 1732) *Halep-Şam-Humus-Hama-Acem* dolaylarında ipekli-pamuklu kumaş, hububat, pamuk, kahve, tütün, Frengi atlas, Londra ve İngiliz çuhası ticareti maksadıyla Ayntablı tüccarın bu güzergâhlarda faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz. (GŞS, nr. 61, s. 22, h. 43; H. 1124/ M. 1712)

Ayntab tüccarının farklı güzergâhlarda farklı ürünler üzerine yönelik ticarî faaliyet yürütmesi kentin ticarî potansiyelinin ehemmiyetini anlamamızda bize yol göstermektedir.

a. Ayntab Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetlerine Konu Olan Emtia

Ayntab'da ticarî faaliyetler farklı ürünler üzerinden yürütülmekteydi. Bunların başında hayvan ticareti gelmekteydi. Kentliler, bakmaları için koyunlarını ve keçilerini aşiretlere emanet ediyordu. Bölgeden çok sayıda kervanlar eşliğinde koyun kabileleri de geçiyordu. Dolayısıyla hayvan satışı kentte yaygındı. Buradan hareketle İmparatorluğun güney eyaletlerinin et ihtiyacının temininde kentin önem arz ettiğini söyleyebiliriz.

Bu hususa ilişkin bir sicil kaydı, *Ayntablı Müslüman tüccarlar arasında hayvan satışının Şam-Halep güzergâhında yürütüleceği esnada hayvanların gasp edilmesini ve tüccarların zarara uğradığını tasvir etmektedir. (GŞS, nr. 100, s. 65, h. 178; H. 1156/ M. 1744)*

Ayntab şehrinin et ihtiyacı genellikle konar göçerlerin şehre satmak için getirdikleri koyunlardan karşılanmaktaydı. Ayntab'da Konargöçer taifesinden Döğerli Cemaati'nden Ali ibn-i Mikail mahkemeye gelerek Abdülaziz ibn-i Asaf'a iki sene önce vermiş olduğu 180 kuruş değerindeki 90 *koyunun* ücretini hâla alamadığını ifade etmiştir. Bu alacak davası şahitlerin dinlenmesinden sonra Abdülaziz'in borcunu ödemesi yönünde Kadı'nın tembihiyle neticelenmiştir. (GŞS, nr. 58, s.100, h. 251; H. 1119/ M. 1707)

Ayntab'da hayvancılık ve alt kolu olan deri işlemeciliği, kumaş boyası ve ticaretinin de yapıldığını görmekteyiz. Osmanlı döneminde Ayntab şehrinde *dericilik* önemli sanayi kollarından biriydi. Bilhassa *sarı ve kırmızı renklere işlenen sahtiyanlar Halep, Mısır ve Kilis pazarlarına sevkedilmekteydi. (Özdeğer, 1996: 468) Mazı*, bir çeşit boya maddesidir. *Cehri* ise altın ağaç, boyacı dikenini cehni, cehil ve cehri şeklinde adlandırılan bitkilerin meyvelerine denir. Bu yemişlerin terkiibinden *sarı iplik boyası* elde edilir. Cehriden çıkarılan kuvvetli ve şeffaf sarı renge de cehri sarısı denir. Bu madde sarı boya imalinde makbuldür. (Canatar, 1998: 91- 92) Bir tereke kaydı bu hususta muhtelif bilgiler ihtiva etmektedir. *Ayntablı el-Hac Mehmet ibn-i Hanefi'nin terekesi 1.022 kuruştan oluşmaktadır. 40 kuruş değerinde 40 adet öküz kayışı, 100 kuruş değerinde 100 adet sahtiyan, 100 kuruş değerinde 60 adet sarı sahtiyan, 100 kuruş değerinde 30 vukiyye mazı, 8 kuruş değerinde 20 vukiyye kara mazı ve 4 kuruş değerinde 4 vukiyye cehri bulunmaktadır. (GŞS, nr. 97, s. 90, h. 118-119; H. 1154/ M. 1742)*

Başka bir belgede bahsi geçen kürk tabirinin bugünkü anlamında kullanılmadığı kanaatindeyiz. Muhtemelen bu tabirle değerli deri türleri kastedilmektedir. *Ayntap Kal'a'sı* kapısında Coşerli Türkmeni'nden Mustafa ve Ömer adlı kişilerin aralarında kürk satışından kaynaklı bir borç söz

konusudur. (GŞS, nr. 107, s. 68, h. 1; H. 1162/ M. 1700) Bir başka belgeden Okcızade Mehmet Ağa adlı şahsın aslen *Mukataâcılık* yaptığını, bunun yanında *tekstil işinde ve boyahane işletmeciliğinde* ticarî ortaklığının bulunduğunu saptayabilmekteyiz. 7 devesi de bulunan şahsın bölgesel ya da uzun mesafeli ticaretle veya nakliyatla uğraştığını söyleyebiliriz. (GŞS, nr. 92, s. 110, h. 172; H. 1150/ M. 1738) Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi *Ayntab*'da da kaba bez dokumacılığı evlerde ve dükkanlarda dokuma tezgahlarında yapılırdı. Bez dokumacılığı yapan esnaf şehirlerde cüllahlar olarak teşkilatlanmışlardı. Hıyam, Keret, Orul gibi köylerde de dokunan *bez ve astarlar* dellal aracılığıyla İki Kapılı Han'da satılmaktadır. (GŞS, nr. 93, s. 42, h. 87; H. 1154/ M. 1742) Bu alanda yürütülen faaliyetler kapsamında değerlendirdiğimizde; onsekizinci yüzyıl başlarında *Ayntab*'a kırsal kesimden ham kumaş gelmeye devam etmekteydi. (GŞS, nr. 82, s. 9, h. 21; H. 1143/ M. 1731) Mesela, *Ayntablı bir köylüden satın alınan 20 top bez ve 4 top Şam keteni (Belde-i Şam ketenü)* hakkında bilgi sahibi olmaktayız. (Akgündüz, 1989: 24; GŞS, nr. 84, s. 80, h. 171; H. 1145/ M. 1733) Fakat imalatın ve pazarlamanın nasıl bir çerçevede örgütlendiği belirtilmemiştir.

Bez ticaretinin Ayntab-Konya güzergâhında da yapıldığını örnekleyen başka bir belgede; *Ayntablı olup Konya'da bez ticareti sebebiyle sakin iken ölen Mehmet ibn-i Ebubekir'in terekesinde 17 yük bez ve bir miktar nakit kaydı* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 80, s. 305, h. 1; H. 1141/ M. 1729)

Tereke kayıtları bize tüccarın hangi tür metayı pazarladığı hakkında veriler sunmaktadır. Mesela, bir tereke kaydında *Ayntablı el-Hac Yunus oğlu* denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Cafer'in 10.698 kuruşluk terekesinin yaklaşık 5.500 kuruşunu *Bedesten'deki bezi* ve çeşitli kimselerdeki alacağı oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 103, s. 104, h. 234- 232; H. 1159/ M. 1747)

Ayntab-Halep güzergâhında mükarî taifesinin sefer hali göz önünde bulundurulursa kentin Halep ile irtibatının ve bu yol üzerinde faaliyeti gerçekleşen ticarî emtianın mahiyeti de önem arz edecektir. *Şam*, *Ayntab*'a yakınlığı dolayısıyla *Ayntablı tüccarın faaliyet alanına girmektedir*. Bu güzergâh, aynı zamanda hac yolu üzerinde bulunduğundan Hicaz metası bu dolaylardan temin edilebilmekteydi.

Ayntablı Mükarî Ali Beşe'nin Halep'ten gelirken *Nurvana Köyü'nde* geceleyin yükünün denginin yarılması ile bir miktar eşyası Mehmet ve kardeşi Hüseyin adlı şahıslar tarafından çalınmıştır. Bu kimseler çaldıkları 83 kuruş kıymetli *12 top Şam alacası ve 2 sarık* ile *Rakka* tarafına kaçmışlardır. Mahkemede çalınan malların sahibine iade edilmesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS, nr. 61, s. 22, h. 43; H. 1124/ M. 1712)

Ayntablı bir tüccarın terekesinden önemli miktarda servete sahip olduğunu öğreniyoruz. Bu tüccarın terekesinde çoğunlukla kumaş cinslerinin yer alması şehrin kumaş ticareti açısından önemini ortaya koymaktadır. *Bu tüccarın Halep-Şam- Humus-Hama-Acem* doğrultusunda faaliyet yürütmekle beraber bu civara ait *ipekli ve pamuklu dokumalar* temin ettiği ve satışını gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Ayntab'a özgü *kutni, yemeni, sarık, alaca, beyaz bez, darayi* gibi kumaş çeşitlerini barındıran; ayrıca terekede şahsa özgü kumaş işi olarak adı geçen kumaşların varlığı da kenttin dokumacılık anlamında gelişmişliğini göstermesi açısından kayda değerdir. Bunun yanında *Frenge atlas, Londra/İngiliz çuhası* satışını da gerçekleştiriyor olması kentte *Avrupa kumaşlarının bilindiğinin* kanıtıdır. Ayntab'da Hayık zımmiyan Mahallesi'nden Keleş Derviş ibn-i Mehmet adındaki tüccarın terekesi 8.000 kuruştan oluşmaktadır. 3.500 kuruşu dükkanındaki kumaş, bez ve eşyalarından oluşur. Ayrıca onun 139 kişide bu alanda satışını gerçekleştirdiği yaklaşık 2.354 kuruş alacağı vardır. Keleş Derviş'in dükkanında çoğu *Halep, Şam, Hama işi olan ipekli ve pamuklu kumaş* bulunmaktadır. Keleş Derviş, Ayntab dışından getirdiği kumaşları satan bir tüccardır. Satışını gerçekleştirdiği kumaş türleri arasında; *Halep kutni alacası, kutni parçası, taklid alacası, Frenge atlas, Hama bezi, sakız beldarı, kağıdılı alaca, Halep kuşağı, Halep atlası, Bayık alacası, Halep alacası, donluk Acem bezi, Londra parçaları, Halep kanavizi, Londra çuhası, darayi, Halep beldarı, İngiliz çuhası, Fransız çuhası, Şam alacası, Şam şekeri alacası, Hacı Mustafa kızı işi alacası, havandiv helvani işi, Ayrıca Seydi Ali Beşir işi, kedibasdı şekeri işi, şekeri işi sade 3 top kutni, telli Halep hatayisi, telli Frenge hatayisi, Humus kuşe yağlığı, Humus poşisi, Vani kebir poşi, mor şali, Humus siraç alacası, çift Halep'in kırmızı peştemali, telli Humus peştemali, Emir işi 8 top darayi, yemeni, çifte kadife, sarık, çakmaklı bendi sarık, Halep bendisi, puşakî sarık, fitilli beyaz bez* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 104, s. 90, h. 170- 174; H. 1160/ M. 1748)

Boyacılar arasında en makbul boyamanın yapıldığı *çivit* bitkisi mavi renk vermek için kullanılmaktaydı. En bilineni de *Pakistan Lahor*'da yetişenidir. Bu nedenle *çivit*, Osmanlı ülkesine ithal yolu ile gelmekteydi. (Kütükoğlu, 1994: 634; Canatar: 92) Bunun dışında Ayntab şehri ithal *çivide* sahip olabilmek bakımından *çivid* ticaretinde uzmanlaşmış olan Halep gibi önemli bir ticaret merkezine yakın olmaktan dolayı diğer Anadolu şehirlerine göre avantajlı sayılırdı. Şehirde *çivit* boyama dışında elvan(renkli) boyama işi yapan esnaf da bulunmaktaydı. Bu konuya ilişkin bir tereke kaydında; Ayntab şehrinin Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden 1727 yılında ölen Ermeni Kuca veled-i Culal'ın vefatı ile oğullarına kalan mirasta

ticarî ürünlerinin taksimine dair bilgi mevcuttur. *Ermeni kökenli bu tacir Ayntab halkındandı*. Adı geçen emtianın ticareti için *Tokat ve Maraş'a* uğramaktaydı. Kuca'nın oğulları olan Serkiz, Artin ve Ağya adlı kardeşler *bez, bakır, kalay, çivit* gibi malların ticareti ile uğraşmışlardır. Bu kardeşlerin ticareti Tokat ve Maraş gibi çevre şehirlere kadar uzanmaktadır. Terekede yer alan ticarî emtia arasında Tokat'ta bulunan 500 kuruş değerindeki 2 kantar kahve, Ayntab'da 274 kuruş değerinde çivit parası alacağı, 500 kuruş değerinde 10 adet helvacı kazanı, dükkan ve odada yaklaşık 2500 kuruş değerinde bakır, yaklaşık 2000 kuruş değerinde 10 yük bez ve çeşitli kimseler üzerindeki alacakları kayıtlıdır. (GŞS, nr. 86, s. 156, h. 278; H. 1146/ M. 1734)

Tokat, Ayntab'ın bez pazarları arasında yer almaktaydı. Konuya ilişkin bir belgeden, buraya ticaret amacıyla giden bir tüccara yardımcı olan şahsın bir köle olma ihtimali yüksektir. Seyahat süresinin 60 gün olarak belirtilmesi emtianın satış işlemiyle alakâli olmalıdır. Şhreküstü Mahallesi'nden el-Hac Ali ibn-i Hasan beraberinde ona hizmet eden Ali ibn-i Mehmet ile *5 yük bezi Tokat'a* götürüp satmış; daha sonra aralarında çıkan yol masrafı ve yevmiye anlaşmazlığı mahkemeye intikal etmiştir. (GŞS, nr. 53, s. 12, h. 29; H. 1115/ M. 1703) Tokat'a bez satmak için giden tüccarlardan birisi de *Ayntablı* el-Hac Ömer ibn-i Mahmut'tur. *Tokat'a* giden kervana 200 kuruş kıymetinde *300 donluk bir yük bez* ile katılmış; fakat kervanın *Rumkale* civarında soyulması sonucunda bezleri de kaybolmuştur. (GŞS, nr. 53, s. 13, h. 32; H. 1115/ M. 1703) Bunun yanında kentte *bakır ve demir işlemeciliği ve satışına* yönelik faaliyetler de yürütülmekteydi. *Ayntab* şehrindeki demirciler ve bakırcılar kendi çarşılarında faaliyette bulunurken hammadde ihtiyaçlarını muhtemelen Anadolu'daki maden ocaklarından karşılamaktaydılar. (Faroqhi, 1994: 211)

Bu konuda *esnaf-tüccar arasında bir anlaşmazlık* yaşanmıştır. Kentte varolan satış düzeninin idamesi için bir girişimde bulunulmuştur. *Nezir verme* kuralı bir ceza bedeli olarak bağışta bulunma esasına dayanıyordu. *Bakırcılar*, şehre dışarıdan gelen eski ve yeni bakırın gizlice alınıp satılması ve bundan bazı esnafın zarar görmesinden muzdarip olmuşlardır. Bakırcı esnafı şehre satılmak için gelen eski ve yeni bakırın bundan böyle kendi çarşılarında satılmasını, bunun da kimseye zarar vermemesi için şeyhleri tarafından alınarak taksim edilmesini ittifakla kabul etmişlerdir. Bu anlaşmayı bozan esnafın mahkemenin tamiri için 50 kuruş nezir vermesi kararlaştırılmıştır. (GŞS, nr. 52, s. 104, h. 251; H. 1114/ M. 1702)

Madeni eşya imalatı içerisinde sayılabilecek bir başka iş kolu da *silah imalidir*. Tüfek ticareti esnasında eşkiya baskını yaşanmasıyla ilgili bir belgeden Ayntablı tüccarın da silah imali ve satışında faal olduğunu saptamaktayız. Bir emr-i şerifte *Halep, Şam, Trablusşam, Sayda, Amid, Maraş, Ayntab, Beyrut, Ruha ve Malatya*'da bulunan *tüfek karhanelerinde* işlenen tüfeklerin alım-satımı esnasında *Araban/Arap eşkiyasının* ellerine geçtiği ifade edilmiştir. Bu silahların daha sonra yol kesme ve diğer isyanlarda kullanıldığı, silahhanelerde yapılan tüfek ve benzeri aletlerin bu tür faaliyetlerin artmasına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu tür faaliyetleri engellemek için de yukarıda belirtilen şehirlerin kadı ve diğer yöneticilerinden tüfek karhanelerinin tatil edilmesi istenmiştir. Bu emre uymayanların haklarından gelineceği ve gönderilen emr-i şerifin de mahkeme sicillerine kaydedilmesi ayrıca belirtilmiştir. (GSS, nr. 73, s. 102, h. 259; H. 1133/ M. 1721) Hububat, kentin iaşesi için gerekli olan yiyecek maddelerini ihtiva ettiğinden *Ayntab* kentinde bu tür ürünlerin satıldığı merkez Arasa Meydanı idi. Ayntab ve civarından getirilen ürünler burada satıcısıyla buluşurdu. Bir tereke kaydından ölen şahsın hububat ticaretiyle uğraştığına dair bilgi edinmekteyiz.

Ayntab'da Şehreküstü Mahallesi ahalisinden iken ölen Suhte oğlu el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Mehmet'in terekesinde; bir sepet içerisinde sekizbin kuruş nakit ve ayrıca üçbin kuruş nakit parası bulunmaktadır. el-Hac Mehmet, kardeşinin ölmeden önce kendisine üçyüz altmış kuruş *pirinç* ve ikiyüz kuruşa verdiği *fistiğa* karşılık onbirbin kuruşluk terekedeki payından ziyade kendisine beşyüz altmış kuruş borcu olduğunu ve teslimini istemiştir. (GSS, nr. 77, s. 19, h. 38; H. 1143/ M. 1731)

Ayntab'da bölgeye has özelliği günümüzde de devam eden *üzüm*, bağcılık faaliyetleri kapsamında yaygın olarak sürdürülmekteydi. Belgelerde satışa konu olan bağların adı *boz bağ, karalık bağ, harabe bağ, bağ* şeklinde belirtilirken üzüm ve kuru üzüm; siyah üzüm, üzüm şeklinde ifade edilmiştir. (GSS, nr. 99, s. 21, h. 37, h. 39, h. 45- 54- 55; H. 1156/ M. 1744)

Üzüm gerek kurutulularak gerekse işlenip pekmez haline getirilerek tüketilmiştir. Tulum içinde, küp içinde pekmez ibareleri kullanılan tereke kayıtları da mevcuttur. (GSS, nr. 99, s. 3, h. 6, h. 39, h. 43, H. 1156/ M. 1744; nr. 67, s. 55, h. 104; H. 1128/ M. 1716) Ayntablı bir tüccardan satın alınan üzüme yönelik borçlanmanın ev takasıyla sonlandırıldığını saptayabildiğimiz bir belgede; Nersiz veled-i Kesber adlı zımmi, Ayntablı el-Hac Ebubekir'den 50 kuruşluk *kuru üzüm* satın aldı. 20 kuruşu verip 30

kuruşluk borcuna karşılık köhne evini takas etti. (GŞS, nr. 65, s. 165, h. 255; H. 1126/ M. 1714)

Hububat satışıyla ilgili bilgi edindiğimiz başka bir belgede; *Ayntab, Kilis, A'zaz ve Biret'ül-Fırat(Birecik)* kazalarından bazı hayvan sahiplerinin daha önceden de olduğu gibi, *Halep'e* satmak için *buğday, arpa ve un* gibi ihtiyaç maddelerini Halep valisi Ahmet Paşa'nın korkusundan götürmedikleri belirtilmektedir. Tüccar tarafından bu ihtiyaç maddelerinin Halep'e getirilmemesi başta vali olmak üzere diğer görevlileri endişeye sevketmiş; bunun üzerine Halep valisi tarafından bu kazalardaki görevlilere bir buyruldu gönderilmiştir. Burada Paşa için gerekli olan malzemelerin hazırlandığı, şehre gelecek olan tüccar ya da nakliyecilerin korkmalarına gerek olmadığı ve hayvanlarına da dokunulmayacağı belirtilmiştir. (GŞS, nr. 104, s. 99, h. 291; H. 1160/ M. 1748) Bir diğer örnekte ise es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi ibn-i Ahmet'in terekesi 11.275 kuruştan oluşmaktaydı. Bunun 1.500 kuruşu *hububat* ticareti ile alâkalıdır. Çünkü hububat üzerine faaliyet yürütmekte ve terekesinde yüklü miktarda *buğday* ve *arpa* bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 70, s. 100, h. 212- 208; H. 1131/ M. 1719)

Bağcılık alanında faaliyet yürüten başka bir şahsın terekesine baktığımızda; Ayntablı Ahmet Çelebi ibn-i el-Hac Mehmet'in terekesinde *Çegde, Karasöğüt, İncesu, Ağcakent, Mizar, Keklikpınarı* köylerinde 38.000 teyek yani *üzüm* kütüğü ile 1.811 kuruş değerinde 52 kıta bağının bulunduğu dair bir kayıt mevcuttur. Ahmet Çelebi bu bağlardan temin ettiği mahsulün satışıyla uğraşmaktaydı. (GŞS, nr. 92, s. 50, h. 101- 109; H. 1150/ M. 1738) Temel ihtiyaç maddelerinin ve kente özgü metanın öncelikle kentin iaşesi için gerekli olduğunu bu nedenle kent bünyesinde satışa konu edildiğini öğreniyoruz. Ayntab, yakın çevrenin de hububat ihtiyacını gideren merkezler arasında yer almaktaydı.

Ayntab'da Arasa Meydanı'nda Ali Bey ibn-i Mahmut Bey'in terekesinin: 7.613 kuruştan oluştuğunu öğreniyoruz. Bu şahıs *ticaretle* meşguldü. Ticarî olarak satışını gerçekleştirdiği *40 kilo buğday, 10 kilo arpa, 83 batman kuru üzüm, 80 kuruş değerinde pekmez ve 40 batman kahve* terekesinde tahrir olunmuştur. Bu satıştan kaynaklı bazı şahıslarda 3.876 kuruşluk alacağı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 102, s. 41, h. 1; H. 1158/ M. 1746)

Ayntablı es-Seyyid el-Hac Halid Çelebi ibn-i es-Seyyid Hacı Mehmet, ibn-i Eyüp Mahallesi'nden Şahin Ağa ibn-i Abdullah'tan 6,5 sene önce babası hayatta iken 36 kuruşa aldığı 72 keyl *buğdayı* 1 sene vade ile selem-i şer' ettiğini mahkemede belirtip gereken bedeli talep etmiştir. Şahin Ağa'ya

kadı tarafından borcunu ödemesi yönünde tembihte bulunulmuştur. (GŞS, nr. 91, s. 78, h. 139; H. 1149/ M. 1737)

Ayntablı olup Kanburoğlu denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Osman'ın buğday alımı için yaptığı anlaşmaları kapsayan başka bir belgede, davadan 22 yıl önce *Rumkale kazasından* Ebubekir ibn-i Hamza'dan iki ayrı zamanda 150 kuruş kıymetinde 300 kilo *buğday* satın almak için selem-i şer' anlaşması yapmış ve parasını teslim etmiştir. Kanburoğlu, ayrıca Kızık cemaatinden el-Hac Mahmut ibn-i Abdullah'tan da yine selem-i şer' usulü ile 100 kuruşa 200 keyl *buğday* alımı ile ilgili anlaşma yapmıştır. Bunun da parasını vermiş; fakat her iki buğday satıcısı bu kadar zaman geçmesine rağmen ürünü teslim etmemişlerdir. Bunun üzerine mahkemeye müracaat eden Kanburoğlu, selem anlaşması yaptığı buğdayı talep etmiştir. (GŞS, nr. 101, s. 44, h. 88; H. 1157/ M. 1745)

Osmanlı ekonomisinin hububattan sonra en önemli sektörünü pamuk istihsalı ve sanayisi teşkil etmekteydi. Bu durum Ayntab şehri için de geçerli idi. Ayntab'da pamuk ipliği işlemeciliğine dayalı meslek gruplarının yaygın olduğu görülmektedir. Özellikle *pamuğun dokuma haline getirilip* dış pazarlara satılması *Ayntablı tüccarlar* vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. *Antep-Halep* tüccarları aracılığıyla yabancı memleketlere ve bu arada Avrupa'ya dokuma ihracının gerçekleşmesiyle Antep bir ihracat şehri haline gelmişti. Antep şehri esnafları arasında yer alan *cullah* esnafı pamuk ipliğini işleyerek *bogasi (ince pamuklu kumaş), asdarlık alaca* haline getirip satışını yaparlardı. (Altınöz: 36)

Dokuma sanayinin hammaddesi olan pamuk ticareti, Ayntab'da yürütülen faaliyetler arasındaydı. *Ayntablı* el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe'nin terekesinde *satmak için getirdiği pamuk* ile mudarebe usulüyle vermiş olduğu borçlarından oluşan 8.959 kuruşluk servet bulunmaktaydı. Bunun 2.580 kuruşu farklı şahıslara sattığı pamuktan alacaklarını oluşturmaktaydı. (GŞS, nr. 79, s. 300, h. 520- 523; H. 1140/ M. 1728)

Bu alanda faaliyet yürütülen başka tüccara ilişkin bir tereke kaydına baktığımızda; *Ayntab'da* Seng-i Tavil Mahallesi'nden el-Hac Ömer Beşe'nin terekesi 8.500 kuruştan oluşmaktadır. Pamuk ticaretiyle uğraştığını terekesinde yer alan kapanda 500 kuruş değerindeki *penbe (pamuk)* ve 300 kuruşluk çeşitli kimseler üzerinde bu satıştan kaynaklı alacağı bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 84, s. 108, h. 210- 209; H. 1145/ M. 1733) *Ayntab'da* Bostancı Mahallesi'nden el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanvirdi, pamuk ticaretiyle uğraşmaktadır. Ticaretle uğraşanlara sermayedarlık da yaptığını tereke kaydından öğreniyoruz. *Penbeci(pamukçu)* dükkanında terazisiyle

beraber 600 kuruş değerinde *pamuğun* bulunduğu kaydedilmiştir. (GŞS, nr. 83, s. 300, h. 178; H. 1140/ M. 1728)

Onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru ve daha sık olarak da onyedinci yüzyılda en azından büyük kentlerin pazarlarında ödenen vergiler arasında kahve satışından alınan ve *tahmis-i kahve* denen verginin adı geçmeye başlamıştır. *Tahmishane*, daha önce de bahsettiğimiz bir işletme olup, kahvenin kavrulup döğülerek satıldığı yerdir. (Develioğlu: 1508) 1740'lı yılların başında Ayntab şehrindeki Tahmishane 2 hisse halinde ortak malikanedir. Kahve ile ilgili mukataânın rağbet gören bir gelir kalemi olması, keyif verici olarak algılanan bu maddenin kullanımının ve ticaretinin yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. (Faroqhi, 1994: 86) İlgili bir Mukataâ kaydında *Ayntab* kentine *kahvenin Halep ve Şam*'dan tüccarlar vasıtasıyla getirilip satışının gerçekleştirildiğini öğreniyoruz. (GŞS, nr. 55, s. 32, h. 70; H. 1116/ M. 1704)

Bunun yanında Ayntab'da İbn Eyüp Mahallesi'ndeki kahvehanelerde kahve satışı gerçekleşirdi. (GŞS, nr. 96, s. 104, h. 2; H. 1153/ M. 1741) *Ayntablı* el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanverdi'nin terekesi 14.400 kuruştan oluşmaktadır. Bunun 10.133 kuruşu çeşitli kimselerle *kahve* üzerine yürüttüğü ticaretteki mudarebe ortaklığından alacağı, 90 kuruşu da selem ticareti dolayısıyla olan alacağıdır. (GŞS, nr. 83, s. 59, h. 176- 178; H. 1144/ M. 1732)

Tüccarların eşkiya saldırılarına maruz kalmaları ve mallarının yağmalanmasını tasvir eden bir kayda göre yağmaya konu edilen ürünlerin *kahve ve incir* olduğuna şahit olmaktayız. Ayntab'da Cüzlüce Mahallesi'nden kişilerin şakilerce katli hakkında bir belge, es-Seyyid Mehmet ve Zevkirli Türkmani Aşireti'nden Ali'nin, Maraş'tan kervan ile gelen el-Hac Ebubekir'in kervanını basıp yağmalaması sonucu yakalanmalarını konu edinir. Şöyle ki kervandan *40 batman kahve, 40 kuruş kıymetli 2 at, 1 boy tüfengi, 4 batman saçma ve 59 batman inciri* gasp etmişlerdir. (GŞS, nr. 99, s. 46, h. 4; H. 1156/ M. 1744)

Ayntab'da Avaris veled-i Hactor, davadan iki sene önce Ayntab'da Garb kuzanı Mahallesi'nden *Gökçe* adıyla da bilinen es-Seyyid Mehmet ibn-i Yusuf'tan *160 kuruşa 160 batman kahve fiyatı üzerinden* borç olarak almış ancak borcunu ödememiştir.

Açılan davada Avaris'in kahve fiyatı üzerinden Mehmet'e olan borcunu *bezzazlık sanatında kullanmak ve bez imal etmek için* kullandığını ve satışını gerçekleştirdikten sonra da borcunu teslim ettiğini şahitlerin de onaylamasıyla belirtince Mehmet'in Avaris'ten alacağı olmadığına hüküm

verilmiştir. (GŞS, nr. 88, s. 100, h. 2; H. 1148/ M. 1736) *Ayntab*'da Tarla-yı Cedîd Mahallesi ahâlisinden Mehmet ibn-i el-Hac Mustafa, İbn-i Eyyub Mahallesi sakini Ahmet ibn-i Mehmet Ağa ile dokuz ay önce üç ay vade ile 75 kuruş 75 batman kahveyi almıştır, talep edildiğinde Ahmet adlı şahıs vermek istememiştir. (GŞS, nr. 80, h. 45, s. 156; H. 1141/ M. 1729)

Kahve ticareti genellikle selem usulü ile yani ürün üzerinden vade ile yapılmakta; bu konu ile ilgili anlaşmazlıklar zaman zaman mahkemeye intikal etmektedir. Bu konudaki davalar kahvenin fiyatı ve bu işle uğraşan tüccar hakkında da bilgi vermektedir. Konuya ilişkin bir belgede; *Ayntab*'da Çukur Mahallesi'nden Derviş Mehmet ibn-i Mehmet, el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Pir'e selem-i şer usulü ile 200 batman kahve satmış ve bunun karşılığında iki taksit halinde 220 kuruş almıştır. (GŞS, nr. 61, s. 36, h. 84; H. 1124/ M. 1712)

Benzer nitelikteki başka bir belge de; el-Hac Ahmet ibn-i Ahmet'in daha önce ölmüş olan Ahmet ibn-i Osman'da olan 100 kuruş değerindeki 100 batman kahve alacağı ile ilgili selem-i şer davasıdır. Davalı bunu varislerinden talep etmiştir. (GŞS, nr. 65, s. 90, h. 187- 188; H. 1127/ M. 1715)

Şehre gelen kahvelerin 1 batmanı 1 kuruştan işlem görmektedir. *Ayntab*'da Şehreküstü Mahallesi'nden Suhteoğlu denilen Ali ibn-i el-Hac Mehmet ile Ehl-i Cefa Mahallesi'nden el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Mehmet'in aralarında yaptıkları bir sene vadeli selem anlaşması yine kahve temini ile ilgilidir. Buna göre 100 kuruşa 100 batman kahve ticareti gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu anlaşmada Emine binti Mehmet kefil olurken el-Hac Mehmet' in evi de rehin olarak Ali'ye bırakılmıştır. Bu kahve ticareti ile ilgili selem anlaşmasının, 27 ay geçmiş olmasına rağmen hâla yerine getirilmemesi üzerine, Suhteoğlu bu borcu talep etmiştir. (GŞS, nr. 105, s. 122, h. 341- 340; H. 1161/ M. 1748)

Kahvenin *Ayntab*'a getiriliş sürecine ilişkin bilgi edindiğimiz başka bir belgeden, Payas İskeleyi'nin gümrük yeri olduğunu saptamaktayız. *Ayntablı tüccarların* Divan-ı Hümayun'a sundukları bir şikayette tüccar Payas İskeleyi'ne getirdiği kahve ve diğer eşyanın gümrüğünü iskeledeki Gümrük Emmini'ne verip eda tezkiresi(izin belgesi) almakta, daha sonra da mallarını *Ayntab* şehrine getirmektedir.

Şehre gelen tüccar *Ayntab* Emmini'ne bac vergisini vermekte, bunun dışında da her bir yük için tüccardan fazladan para alınmaktadır. Bu durumun şikayet edilmesi üzerine *Ayntab* Naibi'ne ve Mukataâ Emmini'ne gönderilen emirde, her bir yükten 6 akçeden fazla para alınmaması ve tüccar

taifesinin taciz edilmemesi istenmiştir. (GŞS, nr. 53, s. 32, h. 77; H. 1115/ M. 1703)

Ayntablı iki kardeşin ortaklaşa faaliyet yürüttüğünü öğrendiğimiz bir belgede, bu tüccarların ticaret güzergâhlarını öğrenemesek de; uzak mesafe ticaretiyle uğraştıklarını ve yine *kahve* üzerine endeksli bir borçlanma yönteminin tatbik edildiğini öğrenebilmekteyiz.

Ayntablı el-Hac Ali ibn-i el-Hac Murat; 16 ay önce kardeşi İbrahim ile kurdukları şirket için *300 kuruş 300 batman kahveyi* 1 sene vade ile el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Hüseyin'den alırlar ve 150 kuruş borçları kalır. Bu tüccarlar şehir dışında faaliyet yürütmektedirler. Borcu ödemeleri hususunda uyarılmışlardır. (GŞS, nr. 66, s. 122, h. 1; H. 1127/ M. 1715)

Ayntab şehrinde *selem* anlaşmalarının yapıldığı ürünler arasında *kahve* önemli bir yer tutmaktadır. Bunda kahvenin uzak diyarlardan getirilmesi ve gelen malın fiyatının yüksek olması gibi sebepler etkili olmuştur. *Ayntab*'da saraçlık sanatını icra etmek isteyen bir şahsın kahve fiyatı üzerinden borçlanması, kahve fiyatının bir nevi piyasa belirleyicisi olduğunun göstergesiydi. Kahvenin batman fiyatı üzerinden verilen borç, kahvenin batman fiyatındaki artışa göre ödemeye yansyordu. Yani bir nevi gizli kredi (faiz) hükmündeydi. Ayntablı Sarraç el-Hac Abdurrahman'ın, es-Seyyid Yusuf ibn-i Mustafa'da olan *200 batman kahve* ücreti için verdiği borçtan kalan 140 kuruş ile ilgili açılan bir davada adı geçen şahsın *saraçlık sanatında kullanma amacıyla* bu borcu aldığı beyan edilmiştir. Ancak ölümü üzerine el-Hac Abdurrahman, bu borcu es-Seyyid Yusuf'un terekesinden teslim almıştır. (GŞS, nr. 85, s. 59, h. 273; H. 1145/ M. 1733)

Haffaflık sanatını icra etme noktasında yine kahve fiyatı üzerinden borçlanma gerçekleştirilirdi. *Ayntablı* el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe; Çobaz da denilen el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Ahmet ile *haffaflık etme amacıyla ortaklık faaliyetine* girerler. 300 kuruşa aralarında hesaplaşmış olduklarını, meblağın 150 kuruşunun borcu olduğunu Çobaz el-Hac Ahmet, şahitler huzurunda beyan etmiştir. (GŞS, nr. 66, s. 117, h. 2; H. 1127/ M. 1715)

Kahvenin Halep menşeli olarak kentte bulunduğu ve borç işlemlerinde kullanılmasına örnek teşkil eden başka bir belgede; el-Hac Abdullah adlı bir şahsın aynı anda birden fazla kişiye borç vermesi onu *murabahacı(faizle borç veren)* bir şahsiyet olarak algılamamıza sebebiyet vermektedir. Bunun yanında borca bir de kefil bulunması işlemin nasıl yürütüldüğünü göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Ayntablı el-Hac Abdullah ibn-i Molla Mustafa, Mehmet ibn-i Mehmet'ten 300 kuruşa 1 sene vade ile 300 *Halebi batman kahveyi* selem usulüyle almak istemiştir. el-Hac Abdullah, bu kahvenin dışında Mihbanlı Aşireti'nden Kör Mehmet ile de 100 kuruşa yine bir sene vade ile 100 batman kahve için selem üzere anlaşma yapmış; daha önce anlaşma yapılan Mehmet ibn-i Mehmet'te buna kefil olmuştur. el-Hac Abdullah, parasını verdiği kahvenin istenilen zamanda teslim edilmemesi üzerine mahkemeye müracaatla Mehmet ibn-i Mehmet'in hem almış olduğu 300 kuruşu hem de kefil olduğu 100 kuruşun karşılığı olan kahveyi teslim etmesini istemiştir. Mahkemeden de bu yönde karar çıkmıştır. (GŞS, nr. 85, s. 100, h. 134- 133; H. 1145/ M. 1733)

Ayntab'da dükkan satış işlemlerine yansıdığı üzere tütün dükkanlarının oldukça fazla miktarda olduğu görülmektedir. (GŞS, nr. 65, s. 100, h. 7; H. 1126/ M. 1714; nr. 66, s. 12, h. 1; H. 1127/ M. 1715) Dolayısıyla kentin tütün ticareti açısından da gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Ayntab'a dışarıdan satılmak üzere getirilen tütünlerden Ayntab Dimos Emini'nin gereğinden fazla vergi aldığı yönünde mahkemeye intikal eden bir olay vasıtasıyla şehirdeki tütün ticaretinin potansiyelini ortaya koyabilmekteyiz. *Ayntablı tütün tüccarlarından* Süleyman Beşe ve es-Seyyid Osman, 22 yük tütün satın alarak Ayntab'a satmak için getirmiştir. Bu kimseler Dimos Emini'ne *resm-i adî* olarak her bir yük için 2 kuruş vermişler; ancak Dimos Emini buna kanaat etmeyip fazla vergi talebinde bulunmuştur. Bu isteğin tütün tüccarları tarafından kabul edilmemesi hapsolünmalarına sebep olmuştur. Dimos Emini'nin bu tavrı *Halep* valisine şikayet edilmiş ve oradan gelen buyruhduda her 1 yükten 2 kuruş alınması ve bu kişilerin serbest bırakılmaları kendisine bildirilmiştir. (GŞS, nr. 75, s. 1, h. 1; H. 1135/ M. 1723)

Ayntab tüccarı, *Edirne-Selanik-Aydın-Muğla* dolaylarından kente farklı türlerde tütün getirmiş, belirlenen meblağ üzerinden vergi ödemek koşuluyla satışını gerçekleştirmişti. Şehre tütün getirenlerin sadece tüccarlar/bazergânlar olmadığını yeniçeri ve asker kökenli kimseler olduğunu da bu suretle öğrenmekteyiz. Halep Muhassıllığı'na bağlı bulunan Şam Eyaleti'nin Duhan Gümrüğü Eminleri'nin Ayntab'a adam göndererek tütün tüccarından belirtilen orandan fazla gümrük talep etmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Ayntab Duhan Gümrüğü ile ilgili Başmuhasebe kayıtlarında şehre tüccar, yeniçeri, diğer askerî kimseler ve bazergânlar tarafından getirilen *Yenice ve Vardar Yenicesi* denilen tütünün her okkasından 60 akça,

Kırcaali'nin okkasından 40 akça, *kaba tütünün* okkasından 20 akça, *Cebeliye*, *Amediyye (kente dışarıdan gelen maldan alınan vergi)* ve *Milas* denilen tütünün yüksek kalitelisinin okkasından 20 akça duhan resmi/tütün vergisi alınması ibaresi yer almıştır. (GŞS, nr. 80, s. 13, h. 26- 27; H. 1141/ M. 1729) Ayntablı tütün tüccarları, şehirler arası ticarî faaliyette bazen bizzat etkin oldukları gibi bazen de birtakım araçlar marifetiyle emtia temin edebilmekteydiler. *Ayntab*'da Şehreküstü Mahallesi'nden es-Seyyid Mehmet, Ali Beşe'ye tütün almak için 300 kuruş vermiştir. Fakat Ali Beşe, sefere giderken getirdiği tütünü başkasına havale etmiştir. Mehmet, Ali Beşe'de bulunan borcunu talep etmiş ve ödemesi hususunda uyarılmıştır. (GŞS, nr. 64, s. 76, h. 156; H. 1124/ M. 1712) Bu konuya ilişkin bir belge duhan ticareti amacıyla Ayntab-Adana güzergâhında Ayntab tüccarının bulunduğunu göstermektedir. Aslen *Ayntablı* olup *Adana*'da Hızırbeyoğlu Hanı'nda *duhan ticareti* sebebiyle sakin iken vefat eden Mehmet Beşe ibn-i Süleyman'ın verasetinin varislerine teslimi hususundaki bir tereke kaydı Ayntablı bir tütün tüccarının irtibatta olduğu yer hakkında bilgi ihtiva etmektedir. (GŞS, nr. 79, s. 460, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

Borçlanma davaları da Ayntab'daki tütün ticaretinin mahiyeti hakkında bilgi vermektedir. Bu husus ile alakalı elimizde iki örnek bulunmaktadır. *Ayntablı* Ali Beşe, Mustafa Beşe ile yaptığı *tütüncülük sanatında* faaliyetlerine ortaklaşa olarak 300 kuruş sermaye ile başlamışlardır. Ancak kâr edemedikleri gerekçesiyle aralarında hesaplaşıp ayrılmışlardır. (GŞS, nr. 64, s. 78, h. 155; H. 1124/ M. 1712)

Tütün ticareti yapan Ayntablı tüccarlar arası borçlanma olayına ilişkin bir diğer belgede ise *Ayntab*'da İbn-i Eyüp Mahallesi'nden Mustafa Bey ibn-i Mehmet Ağa, *tütüncü es-Seyyid el-Hac Ahmet ibn-i Mehmet*'ten tütün satın almıştır. Tütün satışından kalan 16,5 kuruşluk borcun tütüncü Ahmet'e teslim edilmesi gerekmektedir. (GŞS, nr. 96, s. 105, h. 2; H. 1153/ M. 1741) *Ayntablı Devecizâde* Mehmet Ağa ibn-i Yusuf Ağa'dan bir miktar *tütün ve kahveyi* 18,5 kuruşa satın almıştır ve borcunu ödemesine ilişkin uyarılmıştır. (GŞS, nr. 96, s. 90, h. 1; s. 159, h. 2; H. 1153/ M. 1741)

Zeytin yetiştiriciliğinin yoğun olduğu bölgede zeytinyağı satışının yapıldığı bir pazar adına da rastlamaktayız. (GŞS, nr. 66, s. 140, h. 2; H. 1127/ M. 1715; nr. 69, s. 12, h. 1; s. 45, h. 3; H. 1131/ M. 1719) Ayntab'da zeytinden hem *zeytinyağı* hem de sabun üretilmekteydi. İlgili bir tereke kaydında ise ölen şahsın sabun ticareti yaptığını öğreniyoruz.

Şehreküstü Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ömer'in terekesi 4.420 kuruştan oluşmaktadır. Seyyid bir tüccardı ve

terekesinde ticarî meta bulunmaktaydı. Han-ı Cedid'de bulunan odasında 600 kuruş değerinde 13 kantar *sabunun* mevcudiyeti dikkat çekicidir. (GŞS, nr. 80, s. 102, h. 296- 297; H. 1141/ M. 1729)

Ayntab şehrinden *Hacca* giden tüccarlar dönüşlerinde bazı ticarî emtiayı da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu hacılar, bir yandan dini vazifelerini yerine getirirken, bir yandan da *Hindistan*, *Mısır* ve *Yemen* gibi bölgelerden *Hicaz*'a getirilen ticarî emtiayı *Ayntab*'a ve diğer şehirlere taşımışlardır. Burada bilhassa *Frengi kahve*, *şeker* gibi ürünlerden bahsedilmesi Avrupa mallarının şehre girdiğinden haberdar olmamızı sağlamaktadır. *Kahve başta olmak üzere, kalay, mazı, çivit, sabun, karanfil, kına, biber, pirinç, nişadır ve bakır kazanlar* üzerine bir ticarî faaliyet yürütüldüğünü görmekteyiz. İlgili belgede bahsi geçen emtiaya ve miktarına baktığımızda; İbn Şeker Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Kasım ibn-i es-Seyyid el-Hac Osman Çelebi, *hacca* gitmiş ve dönüş yolunda *Halep* şehrinde vefat etmiştir. Aynı zamanda *Ayntab* şehrinin önde gelen tüccarlarından olan bu kimse *Halep*'te öldüğünde 1.320 kuruş tutarındaki terekesinde yer alan ticarî emtiadan bazıları şunlardır: *Hacc-ı Şerif'ten* gelen 166 batman *kahve*, 11 kuruş değerinde 7 batman 4 nügi *Frengi kahve*, 2 kuruş 10 sümün değerinde 1 batman 2 nügi *biber*, 7,5 kuruş değerinde 40 batman *pirinç*, 7 kuruş değerinde 17 batman 3 nügi *mazı*, 100 kuruş değerinde 7 batman *karanfil*, 6 kuruş değerinde 5 batman *Frengi şeker*, 22,5 kuruş değerinde 80 batman *kına*, 3 rub' değerinde 5 nügi *kalay*, 9 kuruş değerinde 5 batman *nişadır*, 6 kuruş 8 sümün değerinde 6 vukiyye *sabun*, 10 dirhem *çivit*, denizde çürümüş 30 kuruşluk *siyah kahve*, 23 kuruş değerinde 13 batman *kırmızı bakır kazanlar* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 93, s. 67, h. 107- 106; H. 1154/ M. 1742)

Ayntab-Tokat arasında faaliyet yürüten bir tüccarın tereke kaydında farklı metalar bulunmaktaydı. Bu nedenle bu ürünleri tek bir başlıkta ele almayı uygun bulduk. Aslen *Ayntablı* olup *Tokat*'a ticaret için giden el-Hac Osman'ın öldüğünde bekar olması; ona isabet eden hissennin de diğer kardeşler arasında bölüşülmesine neden olmuştur. Terekede yer alan mallar arasında en önemli yeri *Ayntab*'da ticari hayatta önemli bir yer tutan *dokuma sanayinin ham maddeleri* ile, *sabun*, *şalvar* gibi ticari mallar kaplamaktadır. Bir diğer önemli husus da bu kardeşlerin o zamanın önemli nakil vasıtalarından olan 25 adet *katır* ve *beygire* sahip olmasıdır. Kurd Ali ile oğulları el-Hac Mehmet, el-Hac Ahmet, el-Hac Osman ve Şahin adındaki kardeşler ticaret ile uğraşmaktadırlar.

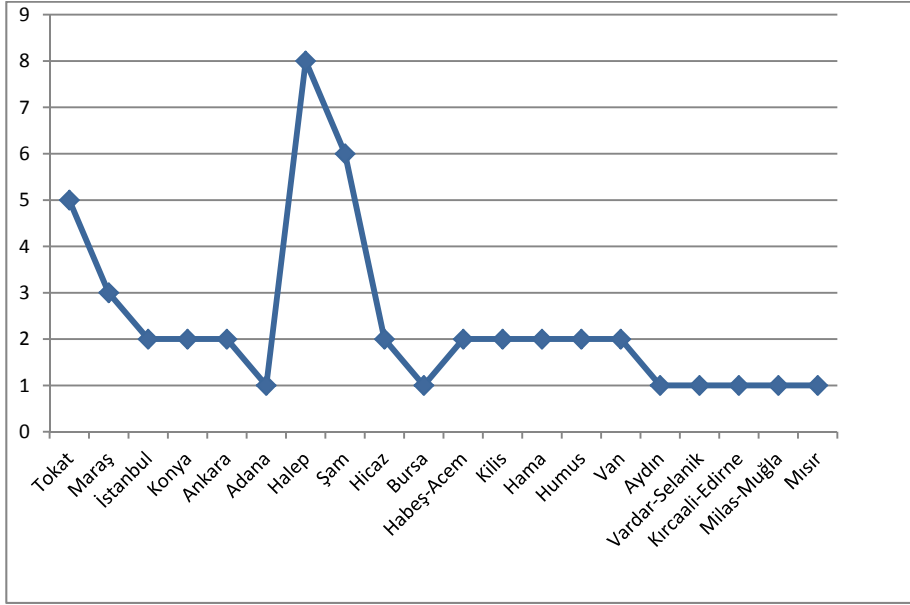
Bu kardeşlerden el-Hac Osman'ın ticaret için gittiği *Tokat*'ta meydan yakınında ölmesinden sonra ailenin ortak olan bütün malları ve el-Hac

Osman'ın yanında bulunan ticari emtia Ayntab mahkemesinde taksim edilmiştir. Bu tereke içerisinde kıymetleri ortalama 40-45 kuruş olan 12 *katır* ve yine kıymetleri 20-30 kuruş olan 13 beygir ile 60 kuruş kıymeti olan 1 erkek *köle*, 5 kuruş rub' kıymetinde 19 *şalvar*, 26 kuruş sülüs kıymetinde 163 *torba*, 160 kuruş kıymetinde 4 kantar *mazı*, 48 kuruş kıymetinde *cehri*, 216 kuruş kıymetinde 7 kantar 20 kıyye *kırmızı boya*, 14 kuruş kıymetinde 3,5 kantar *kuru üzüm*, 1.280 kuruş kıymetinde 40 kantar *sabun*, 9 kuruş kıymetinde 6 kıyye *kalay*, 20 kuruş kıymetinde 1 kantar *kendir* ve çeşitli kimseler üzerindeki borç alacakları bulunmaktadır. Bu kardeşlerin terekesinin toplamı 4.154 kuruş olarak kaydı tutulmuş ve her bir kardeşe 1.038 kuruş düşmüştür. (GŞS, nr. 70, s. 89, h. 164- 166; H. 1131/ M. 1719)

Ev köleliği satışı uygulamasının örneklerine diğer şehirlerde olduğu gibi *Ayntab*'da da rastlamamız şaşırtıcı değildir. Konuya ilişkin bir belgeden öğrendiğimiz kadarıyla *Ayntab*'da Habeş ve Acem kökenli kölelerin satışı yapılmaktaydı. *Ayntab*'da Şehreküstü Mahallesi'nden el-Hac Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Ali'nin terekesinde 250 kuruş değerinde biri *Habeş* diğer ikisi *Acem* asıllı üç cariye'nin adı geçer. (GŞS, nr. 82, s. 100, h. 200; H. 1143/ M. 1731)

Ayntablı bir tüccar, İstanbul'a ticarî faaliyet yapmak için gitmiştir ve dönüşte Konya'ya da uğramış ve burada vefat etmiştir. *Ayntablı* Mehmet ibn-i İbrahim, ticaret için gittiği *İstanbul*'dan dönüşte *Konya*'da vefat etmiş ve yanında bulunan 921 kuruş tutan ticari emtia varisleri tarafından *Ayntab*'a getirilmiştir. Mehmet'in *Ayntab*'da pazar bulabilen ağırlık bakımından hafif fakat değer bakımından oldukça kıymetli malların ticaretini yaptığını tahmin etmekteyiz. Terekede yer alan ticarî emtialardan bazıları: yüklü miktarda *ipek kenarlı yeni gömlek*, *kelbedenli elvan çekme*, *cüzdan*, *tüfek tabancası*, *kağıt*, *mercanlı kilit*, *yüzük*, *afyon kutusu* ve *hamail (kılıç kayışı)*, *kilit*, *kilit*, *divid*, *demir cetvel*, *kahve kaşığı*, *hamam kesesi*, *ustura*, *makas*, *diş kelpedeni*, *kalemtraş*, *altın veznesi*, *beyaz saplı bıçak*, *yeşil saplı bıçak*, *kıyma bıçağı*, *küpe*, *bakır kuşak*, *kemik kaşık*, *helvacı kağıdı*, *at hamaili*, *tüfek iğneliği*, *tesbih*, *zeytin tarak*, *yeşil saplı bıçak*; *Bursa kesesi*, *bıçak kını*, *boncuk*, *tarak*, *kuşak*, *keten bez*. Bu eşyalar *çerçi* dediğimiz gezgin satıcıların *Ayntab*'da da bulunduğunu saptamamıza yardımcı olmuştur. (GŞS, nr. 53, s. 100, h. 202- 201; H. 1115/ M. 1703)

Ayntab Tüccarının ticaret güzergâhına grafik üzerinden baktığımızda; *Ayntab*'da bilhassa *Halep-Şam* merkezli yürütülen faaliyetlerde kullanılan metanın pazarlanması hususunda *Tokat*, *İstanbul*, *Bursa* dolayları yoğun olarak tercih edilmekteydi.

Grafik 2.8. Ayntab Tüccarının Ticaret Güzergâhında Bulunan Kentler (GŞS, 51-107 Numaralı Defterler)

Grafikteki verilerden hareketle Ayntab tüccarının *Tokat, Maraş, Adana, Halep, Şam, Hicaz, Bursa, İstanbul* güzergâhında ekseriyetle faaliyet yürüttüğünü söyleyebiliriz. Bunun yanında Anadolu'da birçok ticarî kente uğrayan Ayntab tüccarının Anadolu coğrafyası dışında da *İran, Suriye, Mısır, Habeş, Rumeli* dolaylarında da faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz.

Tablo 2.5. Ayntab Tüccarı'nın Ticarî Faaliyetleri (GŞS, 51-107 Numaralı Defterler)

Ayntablı Tüccarın Dini Mensubiyeti	Ticarî faaliyet	Ticaret Güzergâhı
Müslüman Tüccar	Hayvan satışı	Ayntab- Halep- Şam
Müslüman Tüccar	Tütün/ duhan	Ayntab- Adana- Payas İskelesi- Aydın- Edirne-Selanik- Milas
Müslüman Tüccar	Deri (sahtiyen) ve kumaş boyası (mazı, cehri, çivid)	Ayntab-Halep-Mısır-Kilis- Tokat Ayntab- Halep- Lahor
Müslüman Tüccar	Çerçî eşyası	Ayntab- Konya- İstanbul- Bursa
Müslüman tüccar	Kahve	Hindistan-Mısır-Yemen- Hicaz- Halep
Müslüman Tüccar ve zimmi tüccar	Pamuk ve pamuklu dokuma	Ayntab-Halep- Avrupa(Fransa-İngiltere)
Müslüman ve Gayrimüslim Tüccar	Bez-kumaş-keten ticareti(kutni, alaca, atlas, yemeni, sarık, çuha)	Ayntab-Rumkale-Konya- Ankara-Tokat-Ayntab- Halep- Şam- Humus- Hama- Acem Ayntab- Halep- Fransa- İngiltere
Müslüman Tüccar	köle	Ayntab- Habeş- Acem
Müslüman tüccar	tiftik	Ayntab- Kilis
Müslüman tüccar	Zeytinyağı ve sabun	Ayntab-Halep-Şam-Hama- Humus-Hicaz
Müslim Tüccar	Hububat (buğday, arpa, kuru üzüm, pekmez)	Ayntab- Kilis- Halep
Müslüman Tüccar	Bakır, kahve	Ayntab-Maraş-Tokat- Halep- Hicaz
Gayrimüslim tüccar	Kalay- kahve- incir- saçma- tüfeng	Ayntab- Maraş- Tokat

2. Ayntab'a Gelen Tüccarlar ve Faaliyetleri

Ayntab şehri, temeli çok eski devirlerden beri oluşmuş bir ticaret ağı içerisinde yer almıştır. Bu ticaretin merkezinde en büyük şehir olarak *Halep* bulunmaktaydı. XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına katılan bu önemli ticaret merkezi, etrafında bir ticaret alt alanı oluşturmuştu.

Antakya, Adana, Maraş, Urfa, Antep, Kilis, Hama, Humus gibi şehir ve köylerde üretilen meta için canlı bir pazar olmasının yanı sıra sınırlar

ötesinden *İran, Hindistan ve Avrupa*'dan gelen tüccarların şehir pazarında bulunduğu bir merkez görevi de görmekteydi. (Akis, 2007: 78)

Ayntab'ın ticarî hayatına yerli tüccarın yanısıra dışarıdan gelen tüccarların da canlılık kazandırdığı görülmektedir.

Bazergân tanımlaması dahilinde Ayntab tüccarlarının faaliyet alanlarına değinirken tesadüf ettiğimiz yerli tüccar arasında *Kayseri* ve *Tokat bazergânları* ile Ayntab dokuma kumaşlarının pazar yeri olarak Halep güzergâhında yer alan *İngiliz* ve *Fransız bazergânlarına* rastlamak mümkün olmuştur. *Çuha*, *atlas* gibi kumaş cinslerinin ticaretini yapan bu müste'menler, Halep'ten Ayntab'ın *Hıyam, Orul, Keret* gibi köylerinde dokunan *beyti bez, beyaz fitilli bez, bogasi, kutni, asdarlık alaca* gibi dokuma ve deri mamullerine rağbet ediyorlardı.

Kayseri Tüccarı ve Faaliyetleri: Kayseri tüccarı, çalışmamıza konu olan diğer kentlerde olduğu gibi Ayntab'da da varlık göstermiştir. *Kayseri bazergânları*, Ayntab'da ticarî faaliyet maksadıyla bulunmaktaydı. Ayntablı bir tüccardan aldıkları belli bir meblağ ile borçlanma yöntemiyle kentte ticaret yaptıklarını ilgili bir belgeden öğreniyoruz. Ayntab'da sakin el-Hac Mahmut ibn-i Mehmet'in 14.440 kuruşluk terekesinin 10.133 kuruşunu çeşitli kimselere verilen alacak oluşturmaktadır. el-Hac Ahmet'in *mudarebe ortaklığı* yaptığı kimselerden *Kayseri bazergânları* için verilen 1000 kuruş alacağı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 83, s. 97, h. 172; H. 1144/ M. 1732)

Kayserili tüccarın Ayntab'da ticarî faaliyet yürüttüğünü belirleyebildiğimiz bir diğer belgede *Kayseri* ahalisinden olup *Ayntab*'da bulunan *tüccar* el-Hac Ramazan ibn-i el-Hac Mehmet'in, Hüseyin adındaki kimsede *kumaş satışından* kaynaklı 700 kuruşluk borcu bulunduğunu ve bu parayı kendisinden talep ettiğini öğreniyoruz. (GŞS, nr. 55, s. 22, h. 43; H. 1116/ M. 1704) Başka bir belgeden, Kayserili tüccarın Ayntab'da *kumaş ve sabun ticareti* gerçekleştirmek amacıyla bulunduğunu anlıyoruz. Ayrıca tacir seyahati esnasında güvenlik endişesi dolayısıyla yanında tüfek bulunduruyordu. Kayseri ahalisinden olup Ayntab'ta Emir Ali Hanı'nda bulunduğu esnada ölen Mazer adlı zımminin terekesi, Ayntab Mukataâsı Emimi Ahmet Ağa marifetiyle tahrir edilir ve Sûk-ı Sultanî'de satışı gerçekleştirilir.

Terekesinde 258 kuruş nakit para ve tüfek, 46 kuruş, *mai sarık* 86 kuruşluk *alaca kuşak* 26 kuruşluk, *aba* ve *gömlek*, 5 kantar *sabun* ve *cüzdan* bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 81, s. 220, h. 6; H. 1142/ M. 1730)

Konya ilişkin bir diğer sicil kaydında ise asdarlık alaca, çuha, beyaz tiftikli bez satışının yapıldığını saptamaktayız. Kayserili Mehmet Beşe,

Ayntab'ta Yüzükçü Hanı'nda kaldığı esnada ölmüştür. Terekesinden kumaş ticaretiyle uğraştığını saptamaktayız. 2 top *asdarlık alaca ve çuha*, 10 top *beyaz tiftikli bez* gibi ürünler ve 500 kuruşluk nakit bulunmaktadır. (GŞS, nr. 77, s. 100, h. 2; H. 1143/ M. 1731)

Tokat Tüccarı ve Faaliyetleri: Tokat, kumaş tüccarı için önem arz eden bir merkezdi. Ayntab'da da Tokat tüccarının faal olduğunu saptamaktayız. Ayntablı bir tüccardan aldıkları belli bir meblağ ile borçlanma yöntemiyle kentte ticaret yaptıklarını ilgili bir belgeden öğreniyoruz. Ayntablı el-Hac Mahmut ibn-i Mehmet'in 14.440 kuruşluk terekesinin 10.133 kuruşunu çeşitli kimselere verilen alacak oluşturmaktadır. el-Hac Ahmet'in *mudarebe ortaklığı* yaptığı kimseler ve onlardaki alacak miktarları arasında *Tokat bazergânları* için verilen 2000 kuruş alacağı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 83, s. 97, h. 172; H. 1144/ M. 1732)

Bir belgede ismine rastladığımız *Kutni*, Ayntab'da üretim bazında üne kavuşmuş bir kumaş türüydü ve ipek karışığı pamukla yapılmış renkli entariliğin erkeklerin giyim eşyası idi. (Develioğlu: 811)

*Tokat Eyaleti'*nden olup *Ayntab*'da Paşa Hanı'nda sakin iken ölen Sarkiz veled-i Ohanik'in terekesinde; 300 kuruş nakit; 40 kuruşluk 75 zira' *Kırmızı şal*, 15 kuruşluk 25 zira' *sarı şal*, 12 *mai kuşak*, 2 *kise*, 5 *kırmızı kaftan*, 4 *sagir aba*, 7 *mai peşkir*, 9 *mai makrome*, 34 *tesbih*, 15 *bilezik*, 6 *vukiyye sabun*, 50 kuruşluk 100 zira' Halep alacası, 20 kuruşluk 35 zira' *Şam alacası*, 5 top *bez kutni*, 1 *kilim*, 1 *gömlek* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 80, s. 316, h. 2; H. 1141/ M. 1729)

Başka bir tereke kaydında ise Tokat'tan zımni bir tüccar *kaba kumaş* sınıfında nitelendirebileceğimiz metanın ticaretini gerçekleştirme amacıyla Ayntab'da bulunuyordu. Bu ürünler arasında yer alan yünden yapılmış kaba bir kumaş türü olan *aba* aynı zamanda bu kumaştan yapılmış bol, geniş giyecek olarak da bilinmekteydi. (Develioğlu: 4) Getirilen metanın hammadde halinde bulunması bu tüccarın Ayntab boyahanelerinden istifade etme maksadında olabileceğini de düşünmemize yol açmaktadır.

Tokat'tan olup *Ayntab*'ta Yüzükçü Hanı'nda misafirken ölen Asder veled-i Zaher'in terekesinde; 1 *kantar*, 1 *terazi*, 1 *sanduk*, 7 *kaftan*, 4 top *donluk beyaz bez*, 7 *aba*, 7 *kuşak*, 5 *sarı*, 20 *kürk*, 53 kuruş değerinde bir miktar *keçe* 680 kuruşluk nakitten 80 kuruşluk çeşitli kimselere olan borcu da çıkarılınca 600 kuruşluk terekenin varislerine teslimi gerçekleştirilmiştir. (GŞS, nr. 71, s. 187, h. 2; H. 1132/ M. 1720)

Ankara Tüccarı ve Faaliyetleri: Ankara, sof-şal üretimi ve satışı noktasında önemli bir ticarî merkezdi. Kumaş ticareti gerçekleştirme

maksadıyla *Ankara tüccarı Ayntab*'da bulunuyordu. Bir Ankaralı tüccarın yanında hammadde halinde boyalı donluk bezin bulunduğunu öğrendiğimiz belgeden Ayntab'a bu bezleri boyatma amacıyla beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

Belgede bahsi geçen kimsenin Ayntab'da zımni Yori'nin evinde kalması ve Manik'e kefil olması, onun sık sık Ayntab'a geldiğine ve o çevrede tanınan bir tüccar olduğuna işaret etmektedir. Ankara'nın İstanos Köyü'nden Karagöz veled-i Noros adlı zımni Ayntab şehrinde misafir olduğu Kayacık Mahallesi'nde Yori veled-i Budak adlı zımminin evinde kaldığı esnada ölmüştür. Varisi olmadığından mirası Beytü'l-mal'a havale edilir. Terekesinde 190 kuruş değerinde 400 adet *boyalı donluk bez*, 148 kuruş değerinde *beygir, çakmaklı tüfek, kılıç ve hırdavat* bulunmaktadır. Ayrıca Yori'den alacağı 35 kuruş ve Manik adlı şahsın da kefil olduğu kaydı yer almaktadır. (GSS, nr. 56, s. 58, h. 102; H. 1117/ M. 1705) Konu ile alakalı diğer bir belgede bahsi geçen borç konusunun teslimi gündeme gelmiş olup adı geçen Karagöz adındaki zımminin Ayntab'dan aldığı *ham donluk bezi* yine burada boyatarak Ankara'ya götüreceği anlaşılmaktadır. (GSS, nr. 56, s. 58, h. 103; H. 1117/ M. 1705)

Maraş Tüccarı ve Faaliyetleri: Maraş'ta çok üstün cins atlar bulunduğundan, mükemmel ve sırmalı meşin üzerine iplikten işlenen çeşitli deri işleri yapılmakta, ayrıca sırmalı Frenk ipinden boz ve kırmızı abalar, meşhur alaca ile pamuktan sayfiye elbiseleri, gayet üstün sahtiyan ve köseleler imal edilmekteydi. Bununla beraber Acem şalı taklidi güzel şallar ve çeşitli renklerde güzel çarşaflar, hamam takımı havlular, pencere örtüsü, yatak, yastık yüzü ve perdeler de imal edilmektedir. Ayrıca deri imalatları, aba, sahtiyan, alaca ve diğer çarşaflar ile hamam takımlarının yanı sıra pekmez ve çeşitli şıraların Sivas vilayetine, Kayseri sancağına, Adana ve Harput vilayetlerine nakli yapılmaktadır. Maraş şehrinde ve kazalarında her türlü meyve (üzüm, zerdali, kiraz, vişne, elma, nar, incir, şeftali, armut ve diğerleri) ile fıstık, zeytin, çeşitli sebzeler ve buğday, arpa, nohut, mısır darısı, mercimek, pamuk, kök boya, meyankökü, susam ve cehri yetişmektedir. (Eroğlu vd: 124)

Demirin silah sanayi için önem arz etmesinden dolayı Maraş ve Ayntab'ın sefer güzergâhında yer almaları silah takviyesi için bu kentlerden istifade edilmesine vesile olmaktadır. Dolayısıyla demir de ticarî faaliyetlere konu olan bir başka emtia idi. İlgili bir belgede, demirci esnafının hammaddesi olan *demiri, Maraş'tan Ayntab*'a getiren Maraşlı zımni Serkis veled-i Vanis ile Ayntab'ın Hoşkadem Mahallesi'nden Allahverdi veled-i

Murat arasında bir anlaşmazlık hasıl olmuştur. Serkiz, Ayntab mahkemesine gelerek 20 ay öncesinden itibaren Allahverdi'ye her bir kantarı 42 kuruş olmak üzere çeşitli defalarda 17 kantar demir gönderdiğini ve bunun karşılığı olan 714 kuruştan sadece 566 kuruşunu alabildiğini ifade ederek, demir parasının alınması yönünde davacı olmuştur. Ayntab naibi tarafından, Allahverdi'ye bu iddia sorulduğunda Serkiz'den aldığı demirin 17 kantar değil, 13 kantar 80 batman olduğunu ve bunun karşılığında da 566 kuruşu kendisine verdiğini ifade etmiştir. Bu karşılıklı iddialar üzerine Ayntab naibi, Serkiz'den iddiasını delillendirmesini isteyince, buna delil getirememiş ve dava düşmüştür. (GŞS, nr. 104, s. 12, h. 49; H. 1160/ M. 1748)

Ayntab-Halep-Maraş bağlantısı önem arz ediyordu. Bir borçlanma davası daha önce de bahsettiğimiz üzere yine *kahve fiyatı* üzerinden gerçekleşmekte olup *deri işlemeciliğinin* icrası maksadıyla Ayntablı bir tüccardan temin edilmiştir. Maraş'ta Divanlı Mahallesi ahalisinden olup Ayntab'da Emir Ali Han'nda misafir iken Veli ibn-i Ömer, Akyol Mahallesi'nden Ahmet ibn-i Süleyman'dan davadan 9 ay önce Kasım adlı bir vekil aracılığıyla *sahtiyan ve kösele imali* işinde ve satışında kullanmak üzere *200 kuruş 200 Halebi batman kahveye* 6 ay vade ile borçlanmış, bu borcun teslim edilmesi gereği şahsa bildirilmiştir. (GŞS, nr. 93, s. 328, h. 2; H. 1154/ M. 1742)

Kilis Tüccarı ve Faaliyetleri: Kilis'in Ayntab'a yakınlığı dolayısıyla Kilis tüccarlarını da kentte görebilmekteyiz. Evliya Çelebi ve Katip Çelebi, ham ipeğin ve ibrişimin dut üretiminin çok yaygın olduğu Kilis ve Azaz'dan kente geliyor olması mümkündür. Pamuk da muhtemelen Adana ve Kilis'ten geliyordu. (E. Çelebi: 165a ; K. Çelebi: 598; Canbakal: 64) diyerek kentin ticarî alt yapısından bahsetmişlerdir.

Kilis'te pirinç, buğday, arpa, mercimek, nohut, susam ve pamuk yetişmektedir. İplikten bez, alaca, aba üretilip satıldığı gibi ayrıca sabun, kösele, zeytinyağı üretimi de yapılmaktadır. (Eroğlu vd, 2012: 119) Şer'iyye sicilleri de bu hususta bilgiler ihtiva etmektedirler. Ancak Kilis tüccarı, Ayntab'da tiftik ticareti maksadıyla bulunmaktaydı.

Tiftik ticaretinin bu kent tüccarı vasıtasıyla gerçekleştirildiğine ilişkin bir belgede, *Ayntab'daki Muysab esnafından eş-Şeyh Mustafa ibn-i Arslan, es-Seyyid Mehmet ibn-i Zeynelabidin ve 12 arkadaşı mahkemeye gelerek aslen Kilisli olan tiftik tüccarlarından zımmi Allahvirdi, Abraham ve diğer bazı tiftik tüccarının huzurunda kendi mesleklerinin ana malzemesi olan kılın tüccar tarafından satın alınarak kendilerine haksızlık yapıldığı iddiasıyla şikayetçi olmuşlardır.*

Muytablar, kendilerinin eskiden beri debbağhane esnafının keçi derilerinden kırktıkları kılları ve tiftikleri satın alarak mesleklerini devam ettirdiklerini; fakat son zamanlarda tiftik tüccarı olan kimselerin derileri ve onların kıllarını gizliden gizliye almaya başladıklarını ve kendilerine bu yönde haksızlık edildiğini ifade etmişlerdir. Zımmi taifesinden olan bu tiftik tacirlerine şikayet konusu olan durum sorulduğunda kendilerinin ancak tiftik aldıklarını, keçi derilerinin kıllarına müdahale etmediklerini bildirmeleri üzerine, birbirlerinin zararına faaliyette bulunmamaları Ayntab naibi tarafından kendilerine tembih edilmiştir. (GŞS, nr. 102, s. 28, h. 66; H. 1158/ M. 1746)

Diyarbakır Tüccarı ve Faaliyetleri: Kumaş boyası ticaretiyle ün salmış olan Diyarbakır tüccarını da kumaş ticaretinde uzmanlaşmış Ayntab'da görmek şaşırtıcı değildir. Bunun yanında kumaş ticaretinin Diyarbakır tüccarları nezdinde de önem arz ettiğini belirtebiliriz. *Alaca*, daha önce de bahsettiğimiz gibi birkaç renkte iplikten dokunmuş bir kumaş türüdür. Kumaş boyasıyla birlikte ticaretinin yapılması yine kentin boyahanelerinden istifade etmek isteyen Diyarbakırlı bir tüccarın kentte varlığını müşahade etmemize imkân tanımaktadır.

Aslen *Diyarbakır* sancağında Pazık kasabasından olup *Ayntab*'da Emir Ali Hanı'nda ölen el-Hac Ömer'in terekesine göre tüccarın *alaca ve kumaş boyası* satışı gerçekleştirdiğine dair bilgi edinmekteyiz. (GŞS, nr. 106, s. 3, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Konu ile alakalı bir diğer belgede ise ölen *Diyarbakırlı* bir tüccarın mirasının varislerine teslimi söz konusu olmuştur. Adı geçen şahıs ortaklık faaliyetinde bulunmuştur. Tereke teslimi için ortağının da kentte bulunması birlikte ticaret yapmak için kente geldiklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. (GŞS, nr. 106, s. 4, h. 2; H. 1162/ M. 1750) Terekesinde *zemzem* bulunması şahsın *Hicaz* güzergâhında faaliyet yürütüyor olabileceğini akla getirmektedir. Bunun yanında *yağmurluk* terekelerde rastladığımız eşyalardan olup yapımında sert yapıya sahip bir kumaşın kullanılması gerekmektedir. Bu ürünün *kumaş ticaretinde* gelişmişliğine tanık olduğumuz Anadolu kentlerinde üretimi ve satışı yapılan mamul madde arasında yer aldığını belirtebiliriz.

Sivas Tüccarı ve Faaliyetleri: Deri ticareti ve kumaş ticareti amacıyla Sivaslı zımmi bir tüccar kentte faaliyet yürütmekteydi. Sivaslı tüccarın, Ayntab'dan temin etmiş olabileceği dokumalık bezleri yine burada boyatmış olabileceğini belirtebiliriz. *Sivaslı* olup *Ayntab*'da Yüzükçü Hanı'nda sakin iken ölen Mahsud veled-i Fezik adlı zımminin terekesinde 160 kuruş nakit, 5

top bez, 40 kuruşluk 75 zira‘ *alaca* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 60, s. 150, h. 2; H. 1121/ M. 1709)

Sivaslı bir şahıs *değerli deri ticareti* yapmak amacıyla Ayntab’da bulunmuştur. Sivas’tan olup Ayntab’da es-Seyyid Ali Hanı’nda sakin iken ölen; varisi olmadığı için de terekesi Beytü’l-mal Emmini marifetiyle tahrir ve zapt olunan Mafes adlı zımminin terekesinde, 130 kuruş nakit; 22 kuruş değerinde *tilki derisi*, 11 kuruş *değerinde siyah kürk*, 15 kuruş değerinde *kuzu kürkü*, 50 kuruş değerinde *kedî derisi*, 26 kuruş değerinde *çakal derisi* ve bir miktar *hırdavat* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 68, s. 38, h. 1; H. 1130/ M. 1718)

Trabzon Tüccarı ve Faaliyetleri: Trabzon, deniz bağlantılı bir merkez olması dolayısıyla gümrük geçiş noktası sıfatıyla ticarî anlamda önem arz eden bir kent olmasının yanı sıra keten beziyle ticarî fonksiyona sahip bir görünüm sergilemektedir. Trabzon tüccarı *keten bezi* satışı dolayısıyla Ayntab’da bulunmaktadır. İlgili bir belgede; Aslen *Trabzon* kazasından olan İsmail ibn-i Abdullah adındaki bir tüccar *Ayntab’a* keten satmak için gelmiştir. İki Kapılı Han’da misafir olarak kalan bu kimse Ayntablı tüccarlardan Hüseyin ibn-i Osman’a bu tarihten 2,5 ay önce 192,5 kuruş kıymetinde 304 arşın *Trabzon keteni* satmıştır. Belirlenen hesap miktarından 176,5 kuruş borcu kalmıştır, borcunu teslim etmesiyle alacaklarının kalmadığı kayıt altına alınmıştır. (GŞS, nr. 91, s. 44, h. 81; H. 1149/ M. 1737)

Rizeli Tüccar ve Faaliyetleri: Bir tereke kaydına göre Rizeli tüccar da *kımaş satışı* dolayısıyla kentte bulunmaktaydı. Aslen *Trabzon sancağında Rize kazası* ahalisinden olup *Ayntab’da* Nakib Hanı’nda misafir olan el-Hac Mustafa’nın vefatıyla terekesi el-Hac Ali’ye teslim edilmiştir. (GŞS, nr. 99, s. 23, h. 49; H. 1156/ M. 1744)

İstanbul Tüccarı ve Faaliyetleri: İstanbullu tüccarın *kumaş satışı* maksadıyla kentte bulunduğu görülmektedir. Aslen *Konstantiniyye* ahalisinden olup *Ayntab’da* vefat eden Hasan Ağa ibn-i Abdullah’ın terekesinde 1950 kuruş ve 30 kuruşluk 55 zira‘ *alaca*, 4 top bez bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 73, s. 107, h. 3; H. 1133/ M. 1721) İlgili diğer bir belgede; *İstanbul’da* Üsküdar ahalisinden olup *Ayntab’da* Nakip Hanı’nda misafir iken ölen el-Hac Halil ibn-i Mustafa’nın varisi kardeşidir.

Terekesinde; 150 kuruş nakit, 4 top *mai çarşeb*, 36 kuruşluk *çuha*, 2 kuruş değerinde *tabanca* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 101, s. 168, h. 2; H. 1157/ M. 1745)

Malatya Tüccarı ve Faaliyetleri: Malatya, onsekizinci yüzyılda Rum Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. (Sezen: 320) Ayntab'a yakın mesafede bulunması dolayısıyla Malatya ve çevresinden tüccar da bu kente uğradı. Aslen *Malatyalı* olup *Ayntab*'da Paşa Hanı'nda misafir olan Hasan ibn-i Mustafa, *kumaş satışından* kaynaklı 45 kuruşluk borcu konusunda Ayntablı Ali ibn-i Ömer ile bu hususta husumet yaşamışlardır. Olayın mahkemeye intikali neticesinde borcun teslim edilmesi sağlanmış ve alacaklarının kalmadığı kayıt altına alınmıştır. (GŞS, nr. 77, s. 96, h. 2; H. 1143/ M. 1731)

Darende Tüccarı ve Faaliyetleri: Darende, onsekizinci yüzyılda Rum Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. (Sezen: 136) Ayntab'da bu sancaktan gelen tüccara da rastlamaktayız. Darendeli iki şahsın Ayntab'da bulunması bu şahısların ortak olabileceği varsayımını güçlendirmektedir. Ölen şahıs bez ticareti ile uğraşmaktaydı. Aslen kasaba-i *Darende sükkanından olup hala Ayntab'da* Emir Ali Hanı'nda iken ölen Sarı Ali ibn-i Musa'ya Darendeli Ömer ibn-i Abdullah, terekesinin varislerine teslimi için vasi tayin edilir. Ölen şahsın terekesinde 160 kuruş nakit, 5 top *beyaz bez* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 85, s. 121, h. 2; H. 1145/ M. 1733)

Gürün Tüccarı ve Faaliyetleri: Gürün de onsekizinci yüzyılda Rum Eyaleti'ne bağlı bir nahiye idi. (Sezen: 211) Gürün dolaylarından gelen zımmi bir tacirin *bez* satın almak için Ayntab'da faaliyet yürüttüğünü söyleyebiliriz. Aslen *Gürünlü* olan Abraham veled-i Nihabed adındaki zımmi İki Kapılı Han'da misafirirken ölür. Terekesinde 8 kuruş değerinde 3 top *beyaz bez*, 3 kuruş değerinde 28 zira *Trabzon keteni* ve 1200 kuruş değerinde ayrıca *Trabzon keteni* bulunmaktadır. (GŞS, nr. 52, s. 104, h. 208; H. 1114/ M. 1702)

Kastamonu Tüccarı ve Faaliyetleri: Bez satın alması ve bu metanın naklini gerçekleştirmek için kurduğu münasebetler esnasında Ayntab'da varlığına rastladığımız Kastamonu tüccarının vefatı dolayısıyla ticaret güzergâhı bilinemese de dahili ticarete faal olduğu bilinmektedir. *Kastamonulu* Ahmet Beşe ibn-i Ali *Ayntab'da mükarî* tafesinden el-Hac Hasan ibn-i el-Hac Mustafa ile Ayntab'dan satın aldığı 14 top *bezin* taşınması için 3 katırı kiralamak istemiş ve 190 kuruş peşin, 56 kuruş borcu olacak şekilde toplamda 246 kuruşluk taşıma ücretinde anlaşmışlardır. Ancak Ahmet Beşe vefat edince el-Hac Hasan borcunun ödenmesi için varislerinden talepte bulunmuştur. (GŞS, nr. 62, s. 31, h. 3; H. 1125/ M. 1713)

Şebinkarahisar(Karahisar-ı Şarki) Tüccarı ve Faaliyetleri: Şebinkarahisar, onsekizinci yüzyılda Erzurum Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. (Sezen: 279) Şebinkarahisarlı olup *Hac güzergâhında faaliyet yürüten* bir

tacire Ayntab dolaylarında rastlıyoruz. Şebinkarahisar kasabasından olup Hacc-ı şeriften gelirken Ayntab'da Paşa Hanı'nda hastalanıp ölen el-Hac Habib ibn-i Hasan ibn-i Mahmut, es-Seyyid Ali Çelebi ibn-i es-Seyyid Ömer'i kendisine vasi tayin ederek, eğer ölürse terekesini devralıp, 15 kuruşu defin masrafı için ve bir miktarını da fakirlere vermesi için ayırmasını kalan eşya ve parasının ailesine teslim edilmesini talep etmiştir. Terekesinde ayrıca 330 kuruş nakit para ve 2 top *Şam alacası*, 3 top *Halep alacası*, 1 top *Halep kuşağı* ve 6 vukiyye *sabun*, *ab-ı zemzem* ve özel eşyaları bulunmaktadır. Olayın incelenmesi için görevlendirilen Molla Osman ölümün hastalıktan kaynaklandığını saptayarak mirasın vasiye tesliminde bir sıkıntı yaşanmayacağını belirtmiştir. (GŞS, nr. 69, s. 211, h. 2; H. 1131/M. 1719)

Merzifon Tüccarı ve Faaliyetleri: Merzifon, onsekizinci yüzyılda Rum Eyaleti'nde Amasya'ya bağlı bir kaza idi. (Sezen: 363) Bu dolaylardan da tüccarlar Ayntab'da faaliyet yürütmekteydiler. İlgili bir kayıta *Merzifonlu* bir şahsın sermaye sahibi olduğunu *Ayntab* debbağlarına borç verdiği meblağdan çıkarabilmekteyiz. Bunun yanında *kumaş odaklı ticarî faaliyetinde* ise Ayntab yanında Mardin dolaylarında da bulunduğunu ürünlerin niteliğinden saptayabilmekteyiz.

Aslen Merzifonlu olup ticaret için Ayntab'da Bekmez Hanı'nda bulunduğu esnada ölen Osman Ağa ibn-i Ahmet'in terekesinde; 635 kuruş nakit parası ve debbağ Şeyh Mustafa'dan 84 kuruş, debbağ Şeyh Ahmet'ten 40 kuruş alacağı, yüklü miktarda *Mardin sarığı*, *zeytuni kaftan*, *mai kaftan*, *top alacası*, *mai peştamal*, *mai kürk*, yanında *kantar*, *gömlek*, *kahve ibriği*, *peşkir* gibi özel eşyaları bulunmaktadır. Varisi bulunmadığı için para ve eşyası Beyt'ül-mal'e intikal etmiştir. (GŞS, nr. 67, s. 477, h. 2; H. 1128/ M. 1716) Eşyalarının Sûk-ı Sultanî'de açık arttırmayla satılıp nakit olarak hazineye aktarımı yapılmıştır.

Amasya Tüccarı ve Faaliyetleri: Amasya, onsekizinci yüzyılda Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı. (Sezen: 25) Amasya dolaylarından *Ayntab-Halep* güzergâhında faaliyet yürütmek amacıyla gelen tüccara rastlıyoruz. Ayntab'da bulunan *Amasyalı* bir tüccarın tereke kaydından hareketle ölen şahsın *aba*, *sabun*, *mai bez kise*, *kilim* ve *bakırdan mamul eşya* odaklı bir ticarî faaliyet yürüttüğünü söyleyebiliriz. Amasyalı olup Ayntab'da Yüzükçü Hanı'nda bulunduğu esnada ölen el-Hac Ömer ibn-i Mehmet'in ticarî faaliyetine ilişkin çıkarımda bulunabiliyoruz.

Terekesinde, 711 kuruşu ve yüklü miktarda *mai bez kise*, *boz aba*, *kilit*, *el ibriği*, *saplı tas*, *kahve ibriği*, *tesbih*, *kilim*, *siyah kaftan*, *şalvar*, *sarık*, *mai*

zebu, *siyah yağmurluk*, *sabun* yanı sıra özel eşyaları olarak da *bargir*, *kara kılınç*, *camedan*, *sim yüzüğü* bulunmaktadır. (GSS, nr. 52, s. 14, h. 28; H. 1113/ M. 1701)

Ayntab'da bu işle uğraşanların şehir dışından gelen zımmi tüccarlar olduğunu öğrenmekteyiz. Şehir dışından getirilerek Ayntab'da satılan emtia arasında *camus gönünün* rağbet gördüğünü söyleyebiliriz. Ayntab-Halep tacirinin bu hususta ortaklık ilişkisi yürüttüğüne de bakılırsa bu durum daha net anlaşılabilir.

Amasyalı olan ve *Ayntab'da* İki Kapılı Han'da misafir olarak kalan Nikos veled-i Serkiz, Nikos veled-i Kesper, Mıkırdıç veled-i Gırapos ve Halep'ten Kostatis veled-i Etiz adındaki zimmilerin şehirde sattıkları camus gönünün her bir kuruşundan 1 akça vergi alınması gerektiğini Ayntab'da tımar ve zeamet sahiplerinden Alaybeyi es-Seyyid Ali Ağa kendilerine bildirmiştir. Ayntab'a camız gönü getirerek satan bu zımmi tüccarlar, yaptıkları satışa ilişkin bir ücret gerekmediğini öğrenmişlerdir. Şikayet üzerine Alaybeyi es-Seyyid Ali ve arkadaşlarının tüccardan herhangi bir ücret talep etmemeleri kendilerine bildirilmiştir. (GSS, nr. 101, s. 89, h. 169; H. 1157/ M. 1745)

Halep Tüccarı ve Faaliyetleri: Halep, doğu-batı ticaretinde önemli bir yeri bulunan Fırat ile Asi nehirleri arasında uzanmaktadır. Memlûk idaresinde iken onaltıncı yüzyıl başlarında Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Suriye'nin kuzeyindeki en önemli kent olan Halep, Anadolu ile Mezopotamya ve Akdeniz ile İran arasındaki yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı ticaret kervanlarının uğrak noktası haline gelmiştir. *Akça şehir* anlamında kullanılan '*Haleb'üş-şehba*' olarak kaynaklarda adı geçen şehir üzerine çalışmaları bulunan *Bruce Masters* burası hakkında "*Osmanlı İmparatorluğu'nun kervan kenti*", tanımlamasını yapmıştır. (Masters, 2003: 36; Eroğlu vd, 2012: 21)

18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab'da tekstil üretiminde izlenen genişleme Osmanlı ekonomisinin genelinde gözlenen büyüme eğilimiyle koşuttu. (Genç, 1984: 52- 61) Ancak bir dış etken de söz konusuydu. Halep kenti, onaltıncı yüzyılda İran ipeğinin, pamuklu kumaşın ve baharat ticaretinin yapıldığı önemli bir merkezdi. 18. yüzyıla gelindiğinde Halep'in ticarî hayatında değişimler yaşandı. İran Safevi Devleti'nin dağılması, İran ipeğinin kalitesinde ve veriminde düşüslere neden oldu. (Eroğlu: 24- 26) Bu durumda onsekizinci yüzyıl başlarında Halep ekonomisi transit ticarettten yöresel imalata ve pamuklu ihracatına yönelmek zorunda kaldığında, bundan en kârlı çıkan Ayntab oldu.

Kent, *Acemi* adı verilen boyasız pamuklu kumaşların üretiminde uzmanlaşmıştı. Bu kumaşlar Halep üzerinden Marsilya'ya gönderiliyordu. Ayntab'da üretilen *Acemi* kumaşları Halep'e muhtelif yerlerden ihracat amacıyla gelen diğer bütün kumaşların miktarını aştı. Ayntab, çevresindeki benzer kentleri ekonomik anlamda gölgede bıraktı. (Fukasawa, 1987: 46- 51; Pococke: 155)

Nitekim Ayntab'da bu hususta oluşturulmuş bir mukataâ bile bulunmakta olup önemli oranda gelir temin edildiğini de saptamış bulunmaktayız. Bir sicil kaydında yer alan *Haleb'üş-şehba'ya Ayntab tarafından gelen ham bez dellallığının...* ifadeleri Halepli dellalların Ayntab'a gelerek burada kumaş ticareti piyasasında belirleyici bir unsur olduklarını ortaya koymaktadır. (GŞS, nr. 92, s. 39, h. 82; H. 1150/ M. 1737) Bu durumu mukataâlar kısmında detaylı bir biçimde açıklayacağız. Bu hususta yaşanan birtakım anlaşmazlıklara ilişkin bilgiye de ticarî problemlerden bahsederken değineceğiz.

Ayntab kentinde Halep'ten gelen tüccarın farklı faaliyetlerde de bulunduğu bilinir. Aslen *Haleb* şehrinden olup *Ayntab'da* Nakib Hanı'nda sakin Mansur ibn-i Süleyman, Ayntab'da Kürtüncüyan Mahallesi'nden es-Seyyid Ali ibn-i Ahmet'e 90 kuruş kıymetindeki *Acem asıllı cariyeyi* Ayntab'a götürmek üzere Mazı Hanı'nda teslim alınma akdiyle kendisine emanet ettiğini, ancak istendiğinde öldüğünün belirtilerek verilememesi dolayısıyla gereken bedelin şahsa teslimi hususunda Ali, uyarılmıştır. (GŞS, nr. 80, s. 314, h. 4; H. 1141/ M. 1729) Başka bir köle satışı konu alan belgeden *Halepli* Aslan veled-i Satılmış adındaki bir zımminin *Acemi köle satışı*, Ayntab'dan Veli ibn-i Ömer'e 65 kuruşa gerçekleştirdiğini öğreniyoruz. (GŞS, nr. 68, s. 44, h. 1; H. 1130/ M. 1718)

Değerli deri sınıfına giren ve önemli gelir sağladığı gerekçesiyle bu ürünlerin satışını gerçekleştirmek amacıyla Halepli zımminin tacirlere Ayntab'da rastlanmaktadır. Aslen *Haleb'üş-şehba'dan* olup Ayntab'da es-Seyyid Ali Hanı'nda bulunduğu esnada ölen Aslan veled-i Satılmış adlı zımminin varisi olmadığı için terekesi Beytü'l-mal Emmini el-Hac Ahmet Ağa tarafından hazineye intikal edilir. Terekesinde 1400 kuruş ve yüklü miktarda kuzu derisi, kedi derisi, oğlak derisi, parça kurt derisi bulunmaktadır. (GŞS, nr. 68, s. 44, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

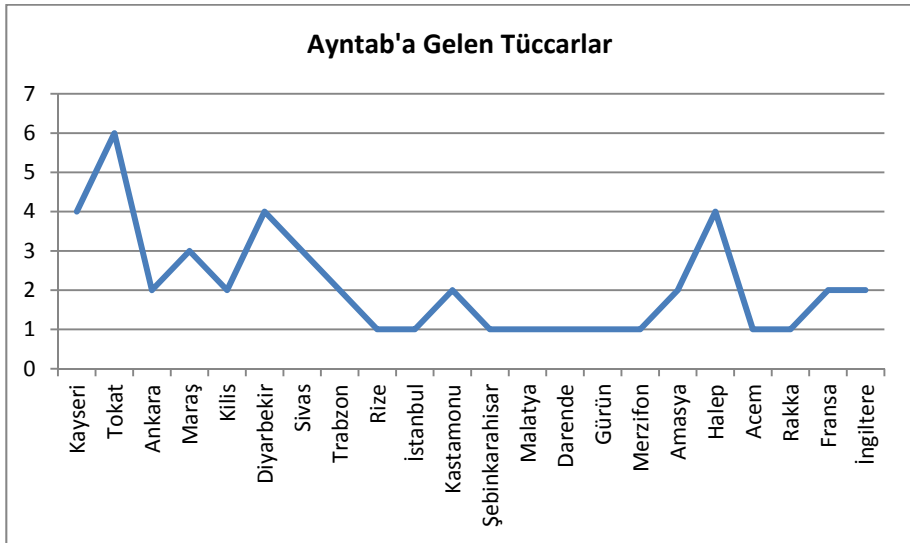
Acem Tüccarı ve Faaliyetleri: *İran tüccarının Ayntab-Tokat* bağlantılı olarak ortaklaşa tütün ticareti yaptıklarını öğreniyoruz. Muhtemeldir ki Ayntab'dan satın alınan tütün; Acem tüccarı marifetiyle Tokat'ta satılmak istenmiştir. Aslen *Diyar-ı Acem'de duhan* tüccarından olup *Tokat'ta* Viyada Hanı'nda bulunduğu esnada ölen Sefer veled-i Şahnazır'ın mirası *Ayntab'da*

bulunan ve aynı zamanda tütüncülükte de ortağı olan kardeşine teslim edilmiştir.

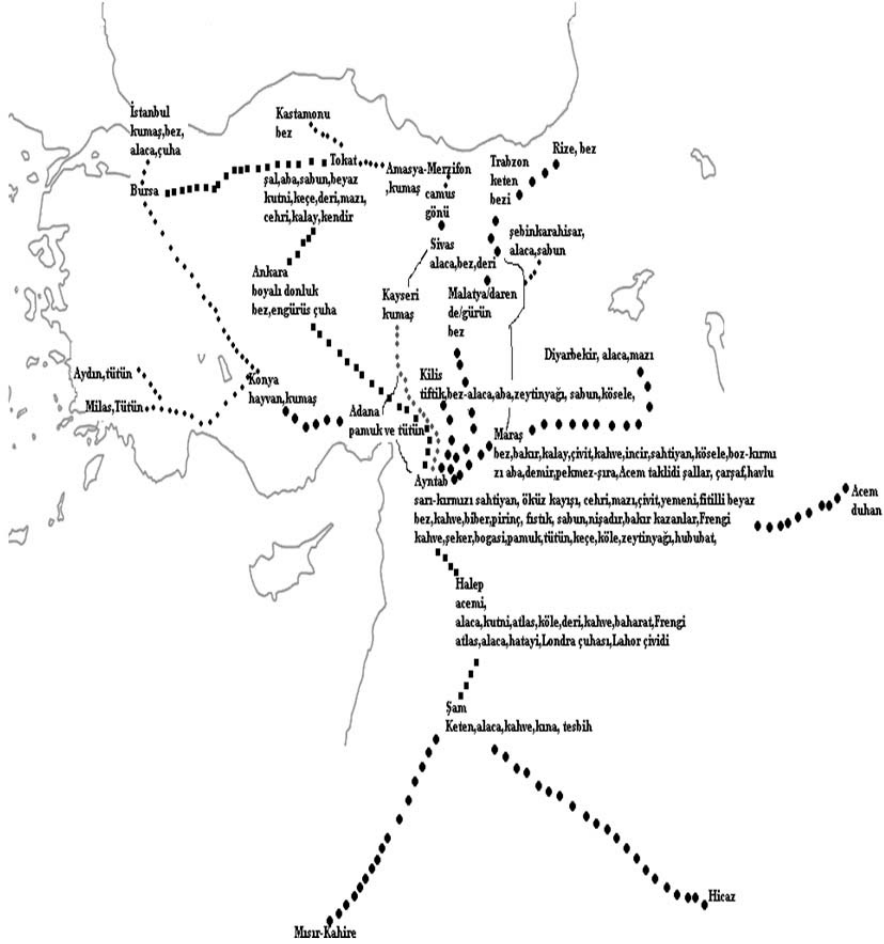
Terekesinde 400 kuruş ve yüklü miktarda duhan bulunmaktadır. (GSS, nr. 70, s. 112, h. 4; H. 1131/ M. 1719)

Rakka Tüccarı ve Faaliyetleri: Rakka Eyaleti'nin onsekizinci yüzyılda merkezi Urfa idi. (Sezen: 416) Rakka'da bölgelerarası nakliyat için kullanılan yük hayvanları göçerler tarafından tedarik edilmekteydi. Bunlar aşiret kökenli ordu mensupları olan yerli tüccarlarla aşiretler arasında ticarî ve siyasi işbirliği fırsatları doğurmuş olmalıdır. (Canbakal: 59) *Hayvan ticaretine* konu olması dolayısıyla bir örneğine rastladığımız kayıt, Rakka valisi Mehmet Paşa'nın Ayntab Naibi'ne göndermiş olduğu 1704 yılı başlarına ait bir buyruldu hakkındadır. *Rakka* tarafındaki bazı bölükbaşlarının ve levend taifesi mensuplarının *Ayntab ve çevresine sığır, beygir, kısrak* gibi hayvanları götürerek sattıkları bildirilmiştir. Bu tür hayvan satımı için gelenlere Rakka valisi tarafından satış yapabilmeleri için izin mahiyetinde buyruldu verildiği belirtilerek buyruldu olmayanlara müdahale edilmesi ve satış yapmalarına engel olunması istenmiştir. (GSS, nr. 52, s. 33, h. 96; H. 1113/ M. 1701)

Ayntab'a gelen tüccarların güzergâhlarına grafik üzerinde bakacak olursak; *Tokat, Diyarbekir, Halep, Kayseri* dolaylarından gelen tüccarlar kentte daha fazla faaliyet yürütmekteydi.

Grafik 2.9. Ayntab'a Gelen Tüccar Sayısının Oranı
(GSS,51-107 Numaralı Defterler)

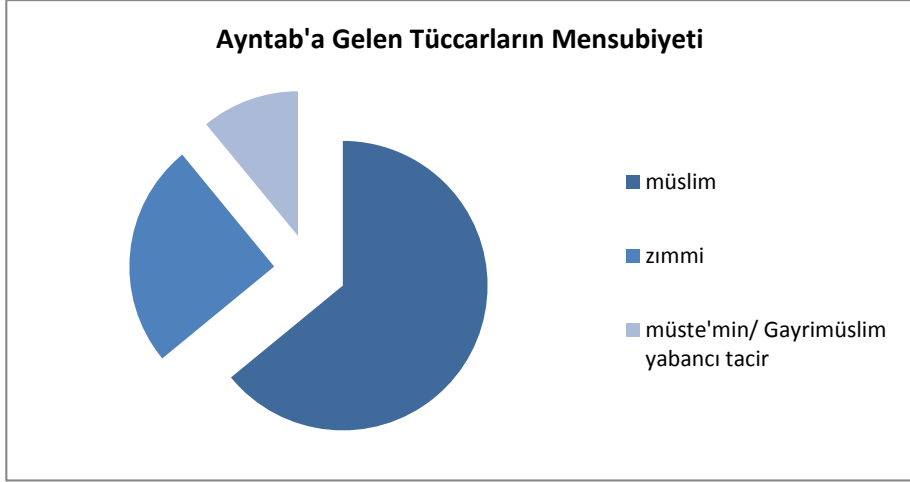
Harita 10: 1700-1750 Yılları Arasında Ayntab'da Ticaretî Yapılan Ürünler ve Güzergâhları (GŞS, 51-107 Numaralı Defterler) (Çizen: Rümeysa KARS)

Ayntab'ta pamuk, kumaş, kumaş boyacılığı, bez, kahve, tütün, sabun, bakır eşya, dericilik üzerine yoğunlaşmış bir ticarî ürün alışverişi oluşturulmuştu. Konumu ve imal edilen ürünlerinin varlığıyla tüccarlar için önem arz eden bir kentti. Kentin ihtiyaç duyduğu ürünler ise yakın çevreden temin edilmekteydi. Anadolu'nun çoğu yerinden tüccarlar kente gelip faaliyet yürütmekteydi. Bunun yanında Halep-Şam-Hicaz-İran menşeli ürünlerin pazarlanması hususunda da Ayntab'ın özel bir mahiyeti bulunmaktaydı.

Tablo 2.6. Ayntab'a Gelen Tüccarın Ticaret Güzergâhı ve Faaliyet Alanları
(GSS,51-107 Numaralı Defterler)

Tüccarlar ve Kökenleri	Ticarî Faaliyetleri	Ticaret Yaptıkları Güzergâh
Acem/ İnan Tüccarı, zımmi	duhan	Acem- Tokat- Ayntab
Halep Tüccarı, Müslim-zımmi	Köle ve deri ticareti, acemi denilen kumaş ticareti	Halep- İnan- Ayntab Ayntab- Marsilya
Fransa, müste'men - berathlı tüccar	Frengi atlas, Frengi hatayisi, Frengi ipliği, Frengi kahve, Frengi şeker	Halep- Ayntab
Diyarbakır Tüccarı, Müslim	Alaca- mazi	Hicaz- Ayntab- Diyarbakır
İngiltere, müste' men	Londra parçaları, Londra ve İngiliz çuhası	Halep- Ayntab
Maraş, Müslim- zımmi	Sahtiyan, kösele, boz- kırmızı aba, Acem şalı taklidi şallar, çarşaf, havlu, pekmez, şıra, demir, kahve	Sivas- Kayseri- Adana- Harput- Maraş- Ayntab
Tokat Tüccarı, zımmi	Kırmızı şal, sarı şal, mai kuşak, kise, kaftan, aba, mai peşkir, mai makrome, tesbih, bilezik, sabun, Halep alacası, Şam alacası, bez kutni, keçe, deri, kumaş, kuşak, sarık, kaftan	Bursa- Tokat- Ankara- Ayntab- Halep- Şam
Lahor/Pakistan,müslim	çivid	Lahor- Halep- Ayntab
Kilis,müslim	Ham ipek, ibrişim, pamuk, tiftik, iplikten bez alaca, aba, sabun, kösele, zeytinyağı	Adana- Kilis- Ayntab
Kayseri Tüccarı, Müslim-zımmi	Mai sarık, alaca kuşak, aba, sabun; asdarlık alaca, çuha, beyaz fitilli bez	Kayseri- Ayntab
Rakka Tüccarı, müslim	Yük hayvanı satışı	Rakka- Ayntab
İstanbul Tüccarı, müslim	Bez, alaca, mai çarşeb, çuha	İstanbul- Ayntab
Sivas, zımmi	Alaca- bez, tilki derisi, siyah kürk, kuzu kürkü, kedi derisi, çakal derisi, hırdavat	Sivas- Ayntab
Trabzon- Rize, müslim	Trabzon keteni, bez	Rize- Trabzon- Ayntab
Kastamonu, müslim	bez	Kastamonu- Ayntab
Ankara Tüccarı, zımmi	Boyalı donluk bez	Ankara- Ayntab
Şebinkarahisar, müslim	Halep- Şam alacaları, Halep kuşağı, sabun	Ayntab- Halep- Şam- Hicaz
Malatya, müslim	kumaş	Malatya- Ayntab
Darende, müslim	Beyaz bez	Darende- Ayntab
Gürün, zımmi	Bez ve Trabzon keteni	Gürün- Trabzon- Ayntab
Merzifon, müslim	alaca, mai peştamal, Mardin sarığı	Merzifon- Ankara- Mardin- Ayntab
Amasya, Müslim- zımmi	Mai bez kise, boz aba, sabun, kilim, camus gönü	Amasya- Ayntab- Halep

Faaliyette bulunan tacir-i seffarın kökeni de bizim için önem arz etmektedir. Müslüman tüccarların da yabancı tüccarlar kadar ticarî faaliyet yürüttüklerinin göstergesi olması hasebiyle bu yapının oranına grafik üzerinde bakacak olursak;

Grafik 2.10. 1700-1750 Tarihleri Arasında Ayntab'a Gelen Tüccarların Mensubiyeti (GŞS, 51-107 Numaralı defterler)

1700-1750 yılları arasında Ayntab'a çok farklı ticaret merkezlerinden tüccarların geldiğini ve faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz. Gelen tüccarın yaklaşık %65'ini Müslüman tüccarlar; %20'sini zımmi tüccarlar; kalan %15'ini de müste'men tüccarlar oluşturmaktaydı. Ancak müste'men tüccarlar Ayntab'da bizzat faaliyet yürütmekten ziyade Halep ağırlıklı faaliyet yürütmekte; transit ticaret merkezi olması dolayısıyla da Ayntab'a uğramış olmalıydılar. Londra çuhası, Frengi şeker gibi tabirler bunun göstergesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİCARETİN ORGANİZASYONU VE TİCARÎ PROBLEMLER

Çalışmamıza konu olan üç kentte de ticarî faaliyetler yoğun olarak gerçekleştirilmekteydi. Peki bu faaliyetler hangi ticarî esaslar çerçevesinde gerçekleştirilmekteydi? Bu noktada olgunlaşmış ticarî bir yapı ve bu yapıya özgü uygulamaların olduğunu saptamış bulunmaktayız. Ayrıca ticarî alışverişler gerçekleşirken tüccar kesimi hangi problemlerle karşılaştı? sorusuna yanıt teşkil edecek verilere de ulaşmış bulunmaktayız.

I. Ticaretin Organizasyonu

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde ticarî faaliyetler, devlet kontrolünde yürütülmekteydi. Oluşturulan nizamî bir düzen çerçevesinde belirlenen fiyatlar, satış yerleri organizasyonu, ticarî yasaklara konu olan malzemenin satışındaki kısıtlamalar, hem yerli tüccarın zarar görmeyeceği şekilde hem de dışarıdan gelen tüccarın kolaylıkla faaliyet yürütebileceği şekilde organize edilmişti.

A. Ticaret ve İnsan

Ticarî faaliyetlerin yürütülmesinde temel aktör hiç kuşkusuz tüccar kesimidir. Devlet teşvik maksadıyla bu zümreye birtakım kolaylıklar sağlamıştı. Ayrıca ticaret organize bir durumundaydı ve ülke ekonomisinde dikkat çekici bir paya sahipti.

Tüccar: Ticarî faaliyetler, Müslüman, zımmî ve müste'men tüccar kesimi aracılığıyla yürütülmekteydi. Müslüman tüccar örneğinde Anadolu'nun ve Rumeli'nin farklı coğrafyalarından gelen Türkler yanında bilhassa Konya, Ayntab ve Halep Araplarının varlığına rastlamaktayız.

Bunlar taşımacılık işlemlerinde etkin olmaları yanında köle ticaretiyle meşguldüler. İran dolaylarından gelen Acem kökenli Müslüman tüccarların da zaman zaman faaliyet yürüttüğünü görmekteyiz. Zımmi tüccarlar içerisinde ise Ermeni, Rum ve Yahudi kesim ticarete etkin durumdaydı. Ayntab ve Konya'ya ilişkin sicil kayıtlarında Ermeni tüccarların bulunduğuna ilişkin emareler mevcuttur.

Ermeni tüccarlar daha çok transit ticarete faaldi. Ayrıca Konya'da Acem kökenli Ermeni tüccarlara da rastlamaktayız. Rum ve Yahudi kesimin Ankara'da sof, Konya'da saçma ve kumaş, üzerine faaliyet yürüttüğünü de yine ilgili kayıtlardan kavırıyoruz. Bunun yanında müste'men tüccarların diğer kentlere nazaran Ankara'da çok faal olduklarını belirtebiliriz. Bunlar içerisinde İngiliz, Flemenk/Hollanda, Firançe tüccarı bulunmaktaydı. Efrenc Tüccarın sof, tiftik, keçe, çuha ticareti yürüttüklerini ve yerleşik düzende faaliyetlerini gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Halep dolayısıyla Ayntab'da Fransız ve İngiliz kökenli müste'menlerin varlığına ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Kumaş, kahve, şeker, iplik, bez gibi ürünlerin ticaretini yaptıklarını da yine sicil kayıtlarından öğreniyoruz. Konya ise transit ticarete geçiş güzergâhı olduğu için müste'men tüccarların uğrak noktası idi. İngiliz ve Fransız kökenli tüccarlar, Konya'ya da Halep üzerinden ulaşmakta ve kumaş ticaretiyle uğraşmaktaydılar.

Mükarîler ve Köleler: *Mükarî*, tüccarın taşımacılık işlemlerini sahip oldukları deve kervanlarıyla gerçekleştiren aynı zamanda şehirlerarası seyahatleri dolayısıyla da ticarî faaliyet yürüten görevliler için kullanılan bir tabirdir. Genelde Müslümanlar arasından seçilen bu meslek erbabının Konya'da Arap kökenli şahıslardan oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında çalışmamıza konu olan üç kentimizde de bu görevlilerin genellikle kent civarından aşiretlere mensup şahıslar oldukları ve hayvancılıkla uğraştıklarını saptayabilmekteyiz.

Köle ise tüccara yardımcı olacak nitelikte düşünebileceğimiz şahısları temsil etmektedir. Cariye, abd, memlük gibi isimlerle anılan köleler savaş esirleri arasından temin edilmekteydi. Bilhassa Acem, Rus, Çerkes olarak tanımlanan köleler, tüccar eşyalarının taşınması, muhafazası, ölürse terekesine sahip çıkması, özel ihtiyaçlarını temin etmesi gibi görevleri bulunmaktaydı.

Dellal: Ticarî faaliyetlerin yürütülmesinde dellallar, önemli bir misyona sahipti. Dellal, bir haberin çarşı, pazar dolaşarak duyurulması veya satılacak bir malın alım satımında aracı olunup pazarlığın sonuçlandırılması sürecinde rol alırdı. (Halaçoğlu, 1994: 145- 146) Özellikle Ayntab'da bez satış işlemlerinde bu görevlilerden önemli oranda istifade edilmektedir. Ayntab'daki bez satışına aracı olmalarından dolayı, dellallığın ticarî bir yönü bulunmaktadır. Ticarete aracı kurum ya da komisyoncu olarak pek çok kimsenin faaliyette bulunur, bunların başında da *simsarlar ve dellallar* gelirdi. Dellallar, satışlarda söz sahibi oldukları ürün üzerinde bir nevi tekel

oluşturmakta idiler. Ticarî bir alışverişi gerçekleştirecek olan tüccarın ilk başvuru mercii çoğunlukla dellallar oluyordu.

Simsar: Komisyoncu olarak da bilinen simsarlar, ticarî bir alışverişte fiyat belirleyici ve anlaşma sağlayıcı taraf olarak iş görürlerdi. Bilhassa Ankara’da örneğine rastladığımız bu grup müste‘men tüccarların ticarî işlemlerinde onlara aracılık eder, ihtiyaçları olan ürünlerin temininde kolaylık sağlardı. Zimmilerin bu görevi yürüttüklerini hatta ortaklık ilişkisiyle yabancı tüccara yardımcı olduklarını belirtebiliriz. Dolayısıyla Ankara’da aracılık yaptıkları alan sof ipliği tedarikine yönelikti.

Tercüman: Tercümanlar, Efrenc tüccarların Osmanlı dünyasına girme ve onlarla anlaşma süreçlerinde oldukça önem arz eden kişilerdi. Avrupa dillerine vâkıf olmaları devlet nezdinde bu şahıslara birtakım ayrıcalıklar kazandırıyor. Bilhassa zimmî vatandaşlar arasından seçilen bu görevliler yabancı tüccarların en önemli yardımcılarıydı. Yabancı ülke vatandaşı tüccarının müste‘men sıfatıyla Osmanlı sınırları içerisinde faaliyette bulduklarını biliyoruz. Müste‘menler yanlarında *tercüman* bulundurabilmekte ve kendilerinin sahip oldukları haklara bu kişilerin de sahip olması sağlanmaktadır. Zaman içerisinde tercümanlıkla hiçbir ilgisi olmadığı halde, tercümanlık yapıyor denilerek gayrimüslim Osmanlı tebaasına yabancı elçilikler tarafından berat alınmaya başlanmıştır. Bu tüccarlara “*beratlı tüccar*” denilmiş, hem dış ticarete hem de iç ticarete çok etkin olmuşlardır. (Çadırcı, 1997: 112)

Yasakçı: Padişah bizzat müste‘men tüccarın güvenliğinden sorumlu olduğunu beyan ederken, tacirlerin yanına *yasakçı kul* adında güvenlikçi olarak yeniçerileri vermiştir. Yasakçı kul, tacirin her türlü güvenliğinden sorumlu olmasının yanında, Osmanlı toprakları içindeki ticaret kurallarına uyup uymadığını denetler ve vergi kaçırılmasını da engellerdi. (İnalcık, 1971: 245- 246) Ticarî içerikli mukataâ kayıtlarında görev karşılığı hizmet bedeli olarak mukataâ gelirinden bu şahısların hisselerine düşen paylardan bahsedilirken varlıklarından haberdar olabilmekteyiz. Yeniçeri kökenli şahısların ticarî faaliyet yürüttüklerine ilişkin kayıtlar, bu şahısların belki de bu koruma görevlerini yürüttükleri esnada ticarete atılmalarına da olanak tanımaktaydı.

Murabahacı: Faiz, İslâmiyet’te dinen yasaklanmıştı ve gereksiz kazanç sağlama yöntemi olarak düşünülmesi halk nezdinde de hoş karşılanmadığının göstergesiydi. Belgelerde bilhassa Ayntab’a ilişkin tereke kayıtlarını incelerken faizle işlem gerçekleştiren şahısların varlığından haberdar olabilmekteyiz.

Murabahacı olarak bahsi geçen bu şahısların özellikle borç temininde faizle borç veren kimseleri ifade ettiklerini söyleyebiliriz. Günümüzde tefeci olarak da bilinen bu zümre ticarî faaliyet yürütmek isteyen şahıslara belirli bir vade üzerinden kredi sağlamakta, zamanında borcunu ödeyemeyenlerden borcunu ve ek olarak daha fazla miktarını almak amacıyla işlemleri yürütmekteydi. Tüccarın peşin paraya olan ihtiyacının giderildiği mercii olmasının yanı sıra bu şahıslar, borcun ödenmediği takdirde tüccarın kabusu hüviyetine bürünüyordu. Mal varlıklarının oldukça fazla olması bu şahısların şehrin ileri gelenleri arasında yer aldıklarının da göstergesiydi.

Mukataâcı/Mültezim: Mukataâ, coğrafi sınırları ile alınacak vergilerin tür ve miktarları maliye tarafından saptanmış vergi kaynağı ya da kaynakları olarak tanımlanabilir. Mukataâların ticarî içerikleri konumuz açısından daha fazla önem arz etmektedir. Kumaş, bez, hayvan, hububat, sof, pazar bacı, gümrük resimleri, boyahaneler, beytü'l-mal gelirleri bu kapsamda kâr sağlayan gelir kalemlerini teşkil etmekteydi. Mukataâların *emanet, iltizam, malikane, maktu* usulleriyle işletildiğine ilerleyen bölümlerde değineceğiz. Mukataâcı olarak bahsetmemiz gereken görevli, bu mukataâların işletmecisi olduğu gibi mukataânın kapsamında yer alan gelir kalemlerinden elde ettiği vergi gelirlerini yıllık olarak belli bir kâr payı üzerinden temin etmekteydi. Böylece maddi anlamda bu şahısların önemli bir servete sahip olduklarını ve ticarî faaliyetlerde doğrudan rol aldıklarını ifade etmeliyiz.

B. Ticarî İşlemlerde Esas Alınan Ölçü Birimleri

Çalışma konumuza isabet eden dönem şartlarında kullanılan ölçü birimleri hakkında bir değerlendirme yapmamız gerekirse, bu *ölçümlere ilişkin tabirler ve ölçü birimlerini: Himl(yük), katar, re's, kantar, top, kıyye-vukıyye-okka, keyl, batman, nügi, kırat, zira, rub'* başlıkları altında gruplayabiliriz. Bu ölçü birimlerinin anlamlarını ve içeriklerini belgelerden örnek vererek açıklayacak olursak;

Himl: Deve yükü olarak adlandırılan bir ağırlık ölçüsüdür. 1 himlin ortalama ağırlığı 250 kg'dır. (Hinz, 1990: 16) Taşımanın şehirler arasında develerle gerçekleştirilmesi göz önünde bulundurulursa bu ölçü biriminin kullanım alanı daha net anlaşılacaktır. Bunun yanında ilgili tereke kayıtlarından *camız gönü, bez, kumaş, duhan ticareti* gerçekleştiren tüccarın ilgili metayı bu ticarî ağırlık ölçüsü hesabı üzerinden mükariferin develerine yükleyip naklini gerçekleştirmekte oldukları anlaşılmaktadır. (GŞS, nr. 80, s. 305, h. 1; H. 1141/ M. 1729; KŞS, nr. 48, s. 18, h. 1; H. 1130/ M. 1718)

Katar ve re's: Hayvan ticaretinde kullanılan terimlerdir. Katar, daha önce de bahsettiğimiz üzere hayvan sürüleri anlamına gelmektedir. *Re's*, ise “baş” demek olup sahip olunan hayvan sayısını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Sicil kayıtlarında örneğine rastladığımız *Deve katarı*, ... *re's ağnam* tabirleri bu alanda ticarî faaliyet yürüten tüccarın sahip olduğu hayvan sayısını ifade etmede kullanılmaktaydı. (KŞS, nr. 57, s. 76, h. 9; H.1162/ M. 1750; GŞS, nr. 62, s. 31, h. 3; H. 1125/ M. 1713)

Kantar: Asıl kullanım şekli *kıntar* olup, ağırlık sıfır iken yatay duran bir kaldıraç koluna dik biçimde tutturulmuş bir ibrenin sapmasıyla kütleleri tartan bir tür tartı aracı idi. (Develioğlu: 791) Tereke kayıtlarında tüccarın mal varlığı içerisinde yer alan *demir*, *sahtiyan*, *boya*, *çuha*, *sabun* gibi ürünler kantar hesabıyla ölçülmekteydi. Bazı terekelerde yer alan kantar, tüccarın tartı işlemini de kendisinin yaptığını göstermektedir. (AŞS, nr. 96, s. 132, h. 336; H. 1132/ M. 1721; nr. 125, s. 78, h. 181; H. 1158/ M. 1746; KŞS, nr. 54, s. 144, h. 3; H.1151/ M. 1739; GŞS, nr. 52, s. 14, h. 28; H. 1113/ M. 1701; nr. 80, s.296, h.478; H. 1141/ M. 1729)

Adet: Terekelerde ayrıca *adet* olarak satışı yapılan ticarî ürünlerin varlığına da rastlamaktayız. Bu ürünlerin *meşin*, *sahtiyan*, *öküz kayışı*, *astar*, *keçe*, *deri çeşitleri ve yemeniden* oluştuğunu görürüz. (GŞS, nr. 97, s. 118, h. 217; H. 1154/ M. 1742)

Top: Genellikle kumaş türevlerinin miktarını belirtmek için kullanılan bir tabirdir. Tereke kayıtlarında tüccarların mal varlıkları içerisinde yer alan *bogasi*, *asdarlık alaca*, *rengamiz sof*, *elvan sof*, *kutni*, *donluk beyaz bez*, *keten bezi*, *çuha* miktarını belirtmek için bu ibare kullanılmaktaydı. (AŞS, nr. 88, s. 12, h. 13; H. 1126/ M. 1714; nr. 97, s. 68, h. 157; H. 1133/ M. 1721; GŞS, nr. 77, s. 100, h. 2; H. 1143/ M. 1731; KŞS, nr. 57, s. 46, h. 3; H. 1149/ M. 1737) Ayrıca bu ibare kumaş tüccarının toptan satış yaptığını da göstermektedir. Günümüzde 1 top kumaşta yaklaşık 30 m. kumaş sarılı olduğunu öğreniyoruz. Benzer şekilde saraya sevki gerçekleştirilen sofların *her bir topunun 30'ar zira* olduğu ifadesine rastlamaktayız. (AŞS, nr. 84, s. 41, h. 64; H. 1117/ M. 1705)

Vukıyye: Osmanlılarda kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimidir. Kıyye, okka gibi kullanımları da bulunmaktadır. 1 okka(vukıyye/kıyye) 400 dirhem yani şimdiki 1282 grama tekabül ediyordu. (Kallek, 1996: 338) Terekelerde *pekmez*, *mazı*, *cehri*, *sabun*, *tuz*, *boya*, *sof ipliği* bu ölçü birimiyle ifade ediliyordu. (KŞS, nr. 45, s. 78, h.14; H. 1127/ M. 1715; nr. 57, s. 76, h. 9; H. 1162/ M. 1750; GŞS, nr. 97, s. 118, h. 217; H. 1154/ M. 1742; nr. 80, s. 316,

h. 2; H. 1141/ M. 1729; **AŞS**, nr. 116, s. 14, h. 69; H. 1149/ M. 1737; nr. 96, s. 132, h. 336; H. 1133/ M. 1721; nr. 125, s. 78, h. 181; H. 1158/ M. 1746)

Keyl: Kilo ile ölçülen şeyleri temsil eder. *Tahıl, hububat ölçüsü* olarak da bilinir. (Develioğlu: 788) Terekelerde bahsi geçen buğday ve arpanın kilo hesabıyla ölçümü yapılmaktaydı. (**AŞS**, nr. 97, s. 68, h. 107; H. 1133/ M.1721; **GŞS**, nr. 52, s.76, h.17; H. 1113/ M. 1701; **KŞS**, nr. 56, s. 65, h.3; H. 1161/ M. 1749)

Batman: Eski bir ağırlık ölçüsüdür. Osmanlılar zamanında, 6 okka (7,375 kg) bir batman olarak kabul edilirdi. (Kallek: 199) Batman ile ölçümü yapılan ürünler arasında terekelerde örneğine rastladıklarımız; *pirinç, yağ, kuru üzüm, peynir, sabundur*. (**GŞS**, nr. 92, s. 212, h. 416; H. 1150/ M.1738; nr. 52, s. 14, h. 28; H. 1113/ M. 1701; nr. 80, s. 296, h. 478; H. 1141/ M. 1729)

Nügi: 200 dirhemlik bir ağırlık ölçüsü olup yarım okka ağırlığına tekabül etmekteydi. (Kallek: 122) Ayntab'a ilişkin sicil kayıtlarında nügi adı verilen bu ölçü birimi yoğun olarak kullanılmaktaydı. Vergi oranlarının belirlenmesine ilişkin bir sicil kaydında mesela gümrük vergisine ilişkin bir belgede *...kente gelen her kantar yükün 6 nügisinin ...* ifadesinde bu ölçü biriminin adına rastlıyoruz. (**GŞS**, nr. 69, s. 5, h.12; H. 1131/ M. 1719)

Başka bir belgede ise *...satışı gerçekleştirilecek keçelerden ağırlığı 4 nügi olanlara ilişkin...* ifadesi de nügünün bir ağırlık ölçüsü olduğunu saptamamıza kolaylık sağlamaktadır. (**GŞS**, nr. 93, s. 122, h. 246; H. 1154/ M. 1742)

Kırat: 1 kırat 0,20046 grama tekabül etmektedir. Kıymetli eşya tartılmasında kullanılmaktadır. 5 arpa ağırlığında olan bir ağırlık ölçüsüdür. (Develioğlu: 791) Sicil kayıtlarında genellikle altın, elmas gibi eşya bu ölçü birimiyle ifade edilmekteydi. (**GŞS**, nr. 93, s. 120, h. 238; H. 1154/ M. 1742)

Zira': Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü, 75-90 santim arasında değişen şekilleri vardır. (Develioğlu: 1750) Tereke kayıtlarında *bez, kutni, kırmızı, sarı şal, Şam-Halep alacası, alaca, çuhanın* bu birimle ölçümü yapılmaktaydı. (**GŞS**, nr. 80, s. 316, h. 2; H. 1141/ M. 1729; **AŞS**, nr. 133, s. 98, h. 236; H. 1162/ M. 1750; **KŞS**, nr. 53, s. 8, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Rub': Bir şeyin dört parçasında birini ifade eder. Dörtte bir, çeyrek anlamlarına da gelir. (Develioğlu: 1325) Para birimlerinde çeyrek ifadesi yerine bu terim kullanılmaktaydı. *10 kuruş ve 4 rub', 3 rub'* değerindeki

ifadeleri gibi kullanımı bulunmaktadır. (GSS, nr. 100, s. 65, h. 178; H. 1156/ M. 1744; nr. 93, s. 67, h. 107- 106; H. 1154/ M. 1742)

C. Ticarî Faaliyetlerde Kullanılan Yöntemler

Osmanlı İmparatorluğu dahilinde ticarî faaliyetlerin yürütülmesi esnasında birtakım ticarî yöntemler esas alınmaktaydı. Semaye temininden, ortaklık ilişkilerine bu yöntemlere aşağıda değinilecektir.

1. Ticarî Faaliyetlerde Ödeme Yöntemi

Para, bir tüccarın ticarî faaliyet içerisinde bulunabilmesi için en gerekli ihtiyaçtır. Sermayesi yeterli olanlar nakit parayla ticarî faaliyetlerini yürütmekteyken; Sermayesi az yada yetersiz olanlar faizle borç para bulmak, bolca mal almak başkalarının sermayesini değerlendirmek, başka şahıslarla ortaklık kurmak gibi yollardan birini seçerek ticaret yapmaktaydı.

Tüm bu ticarî faaliyetlerin gerçekleşebilmesi için ise sermayenin önem arz ettiğini biliyoruz. Tüccarın sermaye sağlaması, faaliyetlerinde ödeme yöntemlerinin türüne göre birtakım farklı ticarî uygulamalara başvurmasına neden olmaktaydı.

a. Nakit Ödeme Yöntemi

Ticarî faaliyetlerin yürütülmesinde başlıca faktör paradır. 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun para piyasasına kısaca değinmemiz gerekirse; İmparatorluk nezdinde istikrarlı bir para ekonomisinin bulunduğunu belirtebiliriz. Bu durum para ve değerli madenler üzerinde korumacı bir yaklaşım içerisine girilmesini gerekli kılıyordu. Genel anlamda bakıldığında Osmanlı para birimi akçe idi. XVII. yüzyıla kadar akçe para birimi olma özelliğini muhafaza etmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi para birimi akçe olmasına rağmen mahalli ve uluslararası paralar da tedavülde idi. Osmanlılar kendi adlarına ilk gümüş sikkeleri Orhan Bey zamanında, ilk altın sikkeleri ise Fatih Sultan Mehmet zamanında bastırmışlardı. (Pamuk:81-83) Günlük alışverişlerde Osmanlı para düzeninin temelini oluşturan gümüş akçe en yaygın ödeme aracıydı. Piyasalarda altın ve gümüşün bolluğu veya kıtlığı yeni madenlerin açılmasında veya kapanmasında önemli etkendi. Devlet, piyasada sikke kıtlığı çekilmemesi için altın ve gümüşün ihracatını yasaklamaktaydı. Ekonominin gümüş ve bakır sikke talebini devlet karşılayamayınca oluşan boşluğu Avrupa sikkeleri doldurmaya başlamıştı. Bu durum ise Osmanlı piyasasında fiyatların yükselmesine, yabancı para bolluğu ise maden ocaklarının ve darphanelerin

kapanmasına yol açmıştı. (Tabakoğlu:25) Bu durumda, Osmanlı İmparatorluğu'nun para piyasalarına en önemli müdahalesi sikke tecdidi ve sikke tahsisleriyle olmaktadır.

Tahta geçen her padişah kendi adına para bastırmakta, eski sikkelerin kullanılması yasaklanarak halkın eski sikkeleri darphanelere getirmesi emredilmekteydi. İlk defa Yıldırım Bayezid devrinde bu sisteme başvurulmuştu. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren ağırlaşan askerî masraflar, gümüşün piyasalarda bollaşması ve enflasyona neden olmasıyla devlet bu sisteme ağırlık vermeye başlamıştı. 1585-86 tağşişinde akçenin gümüş içeriği %44 azaltılmıştır. Böylece 1580'lerin başında 100 dirhem halis ayar gümüşten 450 akçe kesilirken tağşişten sonra aynı miktarda gümüşten 850 akçe kesilmeye başlanmıştır. Devam eden yıllarda 1600,1618,1624,1640,1691'de sikke tağşişine gidilmiştir. (Kütükoğlu:558-59) Tağşişler uzun vadede fiyat artışlarının en önemli nedeni haline gelecektir.

Para birimi olarak *akçe* kullanılmakta iken 1731 yılından sonra bunun yerine *kuruş* ile *pare* geçmiştir. Tedavüldeki diğer altın ve gümüş paraların kur ayarlamaları artık kuruş veya pare ile yapılır hale gelmiştir. Alışverişlerde akçenin kullanılmasına da devam edilmiştir. Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında devlet gümüş ve altın madenlerini işletmiş ve para ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. (Küçükdağ, 1989: 175) *Esedî kuruş* ve bunun yanında 1703 yılı itibarıyla Osmanlı piyasasına giren *zolata* denilen gümüş paralar (Tabakoğlu, 1985: 280) sicillerde adına rastladığımız para birimleridir. İlk Osmanlı kuruluşları İspanyol kuruluşundan esinlenilerek kesilmişti. Osmanlı kuruluşları başlangıçta 80 akçe değerinde idi. Fakat devam eden yıllarda 1 Osmanlı kuruşu 40 para ve 120 akçeye eşit hale gelmişti. (Önsoy,1999:21)

Nakit ödeme ile ticarî faaliyetlerin çokça gerçekleştirildiğini sicillerdeki kayıtlardan anlıyoruz.

Burada sadece birkaç örnekle yetinerek peşin ödeme yöntemine vurgu yapılacaktır. Mesela, Borlu kasabasından gelip Ankara'da Yukarı Yüz'ün işlek hanlarından biri olan ve At Pazarı'nda yer alan Zağferan Hanı'nda kalan Halil Efendi ibn-i Mustafa, kumaş ticaretiyle uğraşmaktadır. Ankara'ya geldiğinde el-Hac Mehmet'e 114,5 kuruşa *köle* satmış ve 83 kuruş karşılığında *nakit ücretle* 116 aded *astar* almıştır. Borcunun tamamını peşin olarak ödemiştir. (AŞS, nr. 85, s. 54, h. 160; H. 1121/ M. 1709)

Başka bir satışta da yapılan ödeme yine nakit olarak gerçekleştirilmiştir. Konyalı Cafer ibn-i Ali, Ali ibn-i Abdullah; Salih ibn-i Abdi ile tütün ticareti

konusunda bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Cafer ve Molla Ahmet *duhan ticaretinde* ortaklardır. Cafer, *Antakya*'da sakin Molla Ahmet'e malından emanet olarak verdiği *duhanı* Molla Ahmet, gereksiz yere duhanın 120 batmanını Ali ve Salih Bey'e satmıştır. *Nakit olarak* aldığı meblağı da Cafer'e verdiğiinden bu hususta bir anlaşmazlık yaşamışlardır. (KŞS, nr. 57, s. 60, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

b. Borçlanma Yöntemi

Mevcut iktisadî anlayış ve şartlara göre ticarî hayatı devam ettirebilmek için değişik parasal yöntem ve usuller her dönemde kullanılagelmiştir. Ticarî alışverişlerin her zaman peşin olarak yapılması mümkün değildir. Bu nedenle alışverişlerde borçlanma daha sık karşılaşılan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöneme ilişkin bir sicil kaydı, Konya'da Nakîbzâde Hanı'nda Sofya asıllı Süleyman ibn-i Mehmet adındaki Müslüman bir tüccarın, Konyalı Yusuf ibn-i Ali'ye beş ay önce üç ayrı defada vermiş olduğu toplam 100 kuruşluk *borcunu* talep etmesi hakkındadır. (KŞS, nr. 43, s.119, h.2; H.1119/ M.1707)

Sofyalı tacirin ne üzerine faaliyet yürüttüğünü belirleyemsek de farklı zamanlarda aynı tüccara borç vermesi hem kente sık uğradığını hem de sermaye sahibi bir tüccar olduğunu göstermektedir.

Borçlanma yöntemiyle yürütülen ticarî faaliyette borcunu ödeyemeden ölen şahısların terekelerinden belirlenen miktarın alındığını öğreniyoruz. Bu hususta bir hile yapılmaması için daha önceden şahitler huzurunda bir borç sözleşmesi yapılıyordu. Konyalı es-Seyyid el-Hac Salih ibn-i Mustafa, el-Hac Süleyman'dan, hayattayken her biri 45'er para değerindeki 500 *sahtiyani borç üzerine* aldığını ve bu bedeli ödemeye ömrü vefa etmediği için de ücretinin ölen şahsın terekkesinden teslimini talep etmesi üzerine varisleri bu meblağı ödemişlerdir. (KŞS, nr. 57, s. 81, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

Müste'men tüccar zımminin bir tüccarla bir borç münasebeti kurarak ticarî faaliyette bulunmuştu. Ankaralı olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin Kırkor veled-i Mirat, Hollanda taciri İlliapapasi veled-i Yorgi adındaki zımminin 8 sene önce her vukiyyesi ikişer zolataya olmak üzere 750 vukiyye *sof ipliği* satın alıp bu satıştan hasıl olan 846 kuruşun 96 kuruşunu ödemiş, bu meblağdan 754 kuruş *borcu* kalmıştır. (AŞS, nr. 97, s. 13, h. 16; H. 1133/ M. 1721)

Ticarete konu olan faaliyetin ne olduğunu saptayamasak da bir borçlanma örneği olarak değerlendirebileceğimiz bir diğer sicil kaydında

Ayntablı el-Hac Ebudderda ibn-i el-Hac Ramazan ibn-i el-Hac Ahmet'in Altıparmaklıoğlu lakabıyla bilinen şahıs ile aralarındaki ticaretten kaynaklanan 1.012 kuruşluk *borcunu* talep etmesi söz konusudur. (GŞS, nr. 52, s. 112, h. 230; H. 1113/ M. 1701)

Ayntab'da bu yönetim ilişkin yürütülen başka bir faaliyetin de Abacı Türkmeni'nden es-Seyyid Ali Hanı'nda sakin Mustafa ibn-i Mehmet'e; Ahmet ibn-i Hasan adlı kişinin *hayvan satışından* kaynaklı olduğunu ve bu satışa ilişkin 124 kuruşluk borcun ödenmesi gerektiği hususunda Ahmet'in uyarıldığını öğreniyoruz. (GŞS, nr. 77, s. 120, h. 1; H. 1143/ M. 1731)

Ayntab şehrinin Seng-i Hoşkadem Mahallesi'nden Ermeni Kuca veled-i Cural'ın vefatı ile oğullarına kalan mirasın taksimine dair bir tereke kaydında Ayntab'da bir satıştan arta kalan *borcun* 274 kuruş değerinde olduğu belirtilmiştir. (GŞS, nr. 86, s. 156, h. 278; H. 1146/ M. 1734)

ba. Borçlanmada Selem Yöntemi

Selem, ödemenin nakit olarak sözleşme anında yapıldığı, ancak satın alınan varlığın teslimatının önceden belirlenmiş tarihe kadar ertelendiği bir alım-satım işlemidir.

Burada borcu veren ileri vadede belli bir tarihte teslimatı yapılacak belli miktardaki malın bedelinin tamamını peşinen ödemekte ve riskini bertaraf etmek amacıyla selem sözleşmesine girmektedir. Selem sözleşmeleri genellikle ölçülebilir ve standartlaştırılabilir emtia üzerine yapılmaktadır. (Sezen, 1990: 91)

Bilhassa Ayntab'da örneğine rastladığımız selem, ticarî bir yöntemdir. Bu yöntem, Ayntab şehrinde kurulmuş olan avarız vakıfların genellikle bulunduğu mahallenin avarız, nüzul ve benzeri tekaliğini ödemek için akar veya paranın vakfedilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. (Çınar: 195) Araştırma konusu olan dönemde para vakıflarıyla ilgili kayıtlarda faiz veya riba olarak belirtilen herhangi bir kayda rastlanmazken *selem* adı altında verilen borçlara rastlanmaktadır.

Burada bahsi geçen *selem*, parayı peşin verip, malı daha sonra alma yöntemidir. Bu satışta *resü'l-mal* önceden verilir, onun karşılığı olan ise belli bir vadeye tehir edilir. (Akdağ, 1999: 180) Bir nevi veresiye mal alma olarak düşünülebilir.

Görüldüğü üzere selem adı verilen bu usul ile gelecekteki teslimat için peşin ödeme yapılmaktaydı. Bir tereke kaydında sermaye sahibi şahsın bu ticaret yöntemine ilişkin alacağı bulunduğu şahit olmaktayız. Ayntablı el-

Hac Ahmet ibn-i Sübhanvirdi'nin terekesinde toplamda 10.133 kuruşu bulunmaktaydı. Bu meblağın önemli bir kısmını çeşitli kimselerle akdettiği mudarebe ortaklığından kaynaklanmaktaydı. 90 kuruşu da selem ticareti dolayısı ile olan alacağı oluşturmaktaydı. (GŞS, nr. 83, s. 98, h. 176; H. 1143/ M. 1731)

Selem satışları genellikle buğday ve benzeri mahsullerle, meyveler üzerinde, üretici ile tüccar arasında yapılırdı. Selem usulüyle yapılan satış anlaşmaları genellikle para sahipleriyle köylerdeki çiftçi halk arasında ürün temini üzerine gerçekleşmekteydi. (Akdağ, 1999: 180- 182) Ayıntab şehrinde selem anlaşmalarının yapıldığı ürünler arasında *kahve* önemli bir yer tutmaktadır. Bunda daha önce de belirttiğimiz üzere kahvenin şehir dışından temin edilen, yüksek fiyata sahip olması etkili olabilmekteydi.

Kahve fiyatı üzerinden yapılan bir borçlanmaya karşılık bostan rehin olarak gösterilmiş olup, bu durum selem anlaşmasının bir gereği olarak uygulanmıştır. Ödemede yaşanan gecikme dolayısıyla bir anlaşmazlık yaşanmıştır. (GŞS, nr. 85, s. 123, h. 259; H. 1145/ M. 1733) Ayrıca gizli kredi anlaşmalarının da kahve üzerinden yapılması bunun bir göstergesi olmalıydı. Saraçlık yapan bir şahsın ticarî faaliyetini sürdürmek için kahve fiyatı üzerinden borçlanması bir nevi gizli bir kredi anlaşmasıydı. Ayntablı Saraç el-Hac Abdurrahman, İbn-i Eyüb Mahallesi'nden es-Seyyid Yusuf ibn-i Mustafa'dan 1 yıl önce 200 batman 200 kuruşluk kahve ücreti için aldığı borçtan kalan 140 batman 140 kuruşluk kahve bedelini ani ölümü dolayısıyla ödeyememiştir. es- Seyyid Yusuf, bu borcu şahsın terekesinden varisleri aracılığıyla temin edebilmiştir. (GŞS, nr. 85, s. 59, h. 273; H. 1145/ M. 1733)

Bir kayda göre bir şahsın iki kere farklı şahıslardan 400 kuruşluk kahve fiyatı üzerine borçlanması ve bunu selem yoluyla bir sene vade ile almış olması bu yöntem hakkında daha net bilgi edinmemize olanak sağlamaktadır. Ancak alınan paranın hangi alanda değerlendirileceğine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz.

Ayntablı el-Hac Abdullah ibn-i Molla Mustafa, Hızır Çavuş Mahallesi'nden Mehmet ibn-i Mehmet'e 300 kuruşa bir sene vade ile selem usulüyle verdiği 300 batman kahveyi almak istemiştir. el-Hac Abdullah, bu kahvenin dışında Mihbanlı Aşireti'nden Kör Mehmet ile de 100 kuruşa yine 1 sene vade ile 100 batman kahve için selem üzere anlaşma yapmış; daha önce anlaşma yapılan Mehmet ibn- i Mehmet, buna kefil olmuştur. el-Hac Abdullah, parasını verdiği kahvenin istenilen zamanda teslim edilmemesi üzerine mahkemeye müracaatla Mehmet ibn-i Mehmet'in hem almış olduğu

300 kuruşu hem de kefil olduğu 100 kuruşun karşılığı olan kahveyi kendisine teslim etmesini istemiştir. Mahkemeden de bu yönde bir ödemenin yapılması hususunda karar çıkmıştır. (GŞS, nr. 85, s. 100, h. 134- 133; H. 1145/ M. 1733)

Bir buğday fiyatı üzerinden gerçekleşen borçlanma da selem usulü ile gerçekleştirilmiştir. Ayntablı es-Seyyid el-Hac Halid Çelebi ibn-i es-Seyyid Hacı Mehmet, 6,5 sene önce İbn-i Eyüp Mahallesi'nden Şahin Ağa ibn-i Abdullah'tan *36 kuruşa 72 kilo buğdayı bir sene vade ile selem-i şer' gereği borç olarak almıştır*. Ölümü üzerine bu borç varislerine miras kalmıştır. Şahin Ağa şahsın varisi olduğu için bu ödemeyi yapması kendisinden istenildiğinde borcu inkâr etmiştir. Bu husustaki şikayet üzerine Şahin Ağa, kadı tarafından babasının bu alışverişten kalan borcunu ödemesi yönünde uyarılmıştır. (GŞS, nr. 91, s. 78, h. 139; H. 1149/ M. 1737) Selem anlaşmaları bazen sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bilhassa parayı peşin alanlar sıra mal tedarikine geldiğinde ağırdan alarak ya da hiç mal teslimi yapmayarak para sahibini zor durumda bırakabiliyordu. Mesela, Ayntablı olduğu bilinen ve Kanburoğlu da denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Osman'ın buğday alımı için yaptığı anlaşmalara baktığımızda davadan 22 yıl önce el-Hac Mehmet, Rumkale kazasından Ebubekir ibn-i Hamza'dan iki ayrı zamanda 150 kuruş kıymetinde 300 keyl buğday satın almak için selem-i şer' anlaşması yapmış; Parasını teslim etmiştir. Kanburoğlu, ayrıca Kızık cemaatinden el-Hac Mahmut ibn-i Abdullah'tan da yine selem-i şer' usulü ile 100 kuruşa 200 keyl buğday alımı ile ilgili başka bir anlaşma yapmıştır. Bunun da parasını vermiş; fakat her iki buğday satıcısı bu kadar zaman geçmesine rağmen ürünü teslim etmemişlerdir. Bunun üzerine mahkemeye müracaat eden Kanburoğlu, selem anlaşması yaptığı buğdayı bu şahıslardan talep etmiştir. (GŞS, nr. 101, s. 44, h. 88; H. 1157/ M. 1745)

Ticarette kullanılmak amacıyla tüccara borç verilmesi ticareti yapılan üründen elde edilen kâra ortak olma isteğinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle bu borçlanma usulü sermaye sahipleri nezdinde önem arz etmekteydi. Ayntablı bir tüccarın 139 kişiye selem usulüyle borç vermesi daha yüksek oranda kâr elde etme isteğinden kaynaklanıyor olabilir. Esasında bu durum gizli bir kredi verme anlayışını da akla getirmektedir. Faizin hoş karşılanmadığı bir ortamda dinî hassasiyete sahip Müslüman tüccarların selem usulü ile kredi vererek kâr elde etme amacı güçlü bir ihtimal olarak durmaktadır.

Bunun yanında alacaklı kişi sayısındaki fazlalık farklı alanlarda ticarî faaliyet yürüttüğünü düşündüğümüz bu tüccarın faaliyet alanı dolayısıyla

çok sayıda kişiyle muhatap olabileceği sonucunu da doğurmaktadır. Ayntablı Keleş Derviş ibn-i Mehmet adındaki tüccarın terekesi 8000 kuruş değerindedir. 139 kişideki selem anlaşması gereği yaklaşık 2.354 kuruş alacağı bulunmaktadır.

Bu şahsın Ankara-Ayntab-Halep-Şam-Hama-Humus dolaylarında faaliyet yürüttüğü ve aynı zamanda Fransız ve İngiliz müste'menlerle Halep'te kumaş alışverişi gerçekleştirdiğini de terekesinde bulunan ürünlerden anlamaktayız. (GŞS, nr. 104, s. 90, h. 170-174; H. 1160/ M. 1748)

bb. Takasla Borç Ödeme Yöntemi

Alışverişin parayla yapılmadığı dönemlerde takas yöntemi sıklıkla başvurulan bir eski zaman yöntemi idi. Ancak bazı maddi imkansızlıklar şahısları bu yöntemle müracaat ederek ticarî faaliyet yürütmeye yönlendirmekteydi. Borca karşılık ticareti yapılan ürünün takas kapsamında borçlanılan kişiye verilerek ticarî alışveriş yapılmaktaydı. Mesela, Konyalı Mustafa Beşe ibn-i Süleyman, ortağı Abdurrahman Beşe ibn-i Mehmet'e Konya'da iken es-Seyyid Mustafa ibn-i el-Hac Mehmet'ten her biri 28 pareden toplamda 11.844 pareye alınmak üzere 423 adet mesnevi-yi esmanî deri satın alıp İstanbul'a giderek bunların satışını gerçekleştirmesini istemişti. Belirtilen meblağda borcu bulunmaktayken *borcuna takas olacak şekilde* Abdurrahman, es-Seyyid Mustafa'ya 10.531 pare değerinde 57 adet *keçi derisi* ve 1 at vermiştir. (KŞS, nr. 57, s. 48, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Yine aslen Konyalı Mustafa Beşe ibn-i Fazlı'nın İstanbul'da Valide Hanı'nda bulunduğu esnada vefatı üzerine Ali ibn-i Mehmet'e olan *borcunun ödenmesi için* Konya'da 150 kuruş değerindeki *menzilin borca takas olarak* borçlanılan kişiye teslim edilmesi hakkında bir kayıt bulunmaktadır. (KŞS, nr. 47, s. 175, h. 1; H. 1128/ M. 1716)

Bir nevi peşin ödeme yöntemi olarak da düşünebileceğimiz örnekte ise borca takas olarak bazı eşyaların verildiğini öğreniyoruz. Mükarî taifesinden el-Hac Mehmet'e İzmir'de *kalay satın alması* ve Ankara'ya nakletmesi için el-Hac Receb, sahip olduğu mal varlığı üzerinden emaneten 121 kuruş nakit ve 5 kuruşluk kalan *borca mukabil de bir donluk al sandal kaftan ve bir tüfeği takas* olarak vermiştir. (AŞS, nr. 80, s. 32, h. 484; H. 1112/ M. 1700)

Erzurumlu Mustafa Beşe ile Çubukabad Kazası'nın Ulupınar karyesinden Mahmut arasında gerçekleşen bir ticarî ortaklık kaydına göre, borca karşılık *hayvan üzerinden takas* işlemi gerçekleşmiştir. Erzurumlu Mustafa, eniştesi Halil ile ortaktır. Ankara'da buldukları esnada Mustafa,

borç olarak *sof ipliği* satın alması için Halil'e 85 kuruş vermiştir. Borcunu ödemeyine borca takas olacak şekilde 3 *kara sığır öküzü*, 1 *camus ineği* teslim edilmek suretiyle aralarında anlaşma sağlanmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 86, h. 156; H. 1162/ M. 1750)

Borca karşılık evin takas edilmesi, örneği de mevcuttur. Halep taciri olup Galata'ya tabi Kasımpaşa'da Valide Hanı'nda sakin el-Hac Mahmut Ağa ibn-i Mehmet, Konya'da bulunduğu esnada Türbe-i Celaliye Mahallesi'nden es-Seyyid Mehmet Çelebi ibn-i es-Seyyid Celaleddin Efendi'ye satışını yaptığı *Halep bogasisi borcuna karşılık menzilin takas olarak* vermiştir. Mahmut Ağa, bu şahısta alacağını kalmadığına dair beyanda bulunmuştur. (KŞS, nr. 47, s. 166, h. 3; H. 1128/ M. 1716)

Borca karşılık bir köle de takas olarak verilmiştir. Ankaralı el-Hac Ali ibn-i el-Hac Hasan, Arslan Ağa Hanı'nda sakin Sivasî es-Seyyid Mehmet ibn-i es-Seyyid el-Hac Ali ile 6 sene önce *sof ipliği ticareti* gerçekleştirmişlerdir. es-Seyyid Mehmet'in bu satıştan kaynaklanan 120 kuruş borcu vardır. 72 kuruşunu ödemiştir. Kalan borcuna karşılık kölesini takas olarak vermiştir. (AŞS, nr. 115, s. 49, h. 159; H. 1147/ M. 1735)

Benzer bir takas yöntemine ilişkin kayıta, aslen Konya ahalisinden olup Ankara'da bulunan es-Seyyid Ahmet Efendi, Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin Kayserili Ramazan Beşe ibn-i Hasan ile aralarındaki 60 kuruşluk borca karşılık bir cariyenin takas edildiğini öğreniyoruz. (AŞS, nr. 116, s. 101, h. 36; H. 1149/ M. 1737)

bc. Borca Karşılık Emanet/Rehin Eşya Bırakma Yöntemi

Bu uygulama, sermaye yetersizliği söz konusu olduğunda tüccarların başvurduğu bir başka yöntemdi. Uzak mesafe ticaretiyle uğraşan şahısların nakit ödeme sıkıntıları olduğunda seçenekleri arasında bir faizsiz borçlanma yöntemi olarak emanet eşya bırakma daha çok tercih edilmekteydi. Verilen borca karşılık değerli eşyaların ve toprağın rehin gösterilmesi bir teminat niteliği taşımaktaydı. Borca karşılık genelde taşınmaz mülkler rehin olarak gösterilmiştir. Bağ ve ev en çok rehin gösterilen mülklereydi.

Rehin eşya bırakma yöntemine ilişkin bir alışverişin tüccarlar arasında değil, bir kumaş satıcısı ile bir alıcı arasında yaşanmış ve bu alışverişte de borç yerine bir yüzük emanet olarak bırakılmıştır. Borcunu ödmeden şahsın rehin bıraktığı eşyayı talep etme hakkının olmadığını göstermesi açısından da bu belge önem arz etmektedir.

Konyalı Fatma ibn-i Mevlüt, Hacı Mehmet ibn-i Abdullah'a 1 *küpe emanet verip kendisinden gülgünü kutnu*, 6 *arşın İstanbul Hatayisi*, 1 *siyah*

bogasi, I çuha serpuş gibi ürünleri pazar etmek için alıp bu satıştan kazanacağı parayı vereceğine ve küpeyi alacağına dair anlaşmışlardı. Ancak borcunu ödemedi küpeyi geri almak istediğinde Hacı Mehmet, Fatma'dan davacı olmuştur. Fatma, borcunu ödeme koşuluyla emaneten bıraktığı küpeyi alabileceğini öğrenmiş ve onun dışında teslimini talep etmemesi noktasında uyarılmıştır. (KŞS, nr. 53, s. 129, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Borca karşılık rehin bırakma yöntemine ilişkin başka bir belgede rehin olarak bırakılan mülkün bir sebze bostanı olduğunu öğreniyoruz. Borç ödenmediği takdirde mülk üzerinde söz sahibinin borçlanılan şahıs olduğunu da saptayabilmekteyiz. Ayntablı el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Kasım'ın, Ayntablı Ahmet Bey ibn-i el-Hac Mehmet'e 3,5 sene önce 200 batman kahve için vermiş olduğu 200 kuruş karşılığında Ahmet Bey'den bir sebze bostanını rehin almıştır. el-Hac Mehmet daha sonra rehin bostanı iade etmişti. Ancak Ahmet Bey rehin olarak vermiş olduğu bu bostanı 250 kuruşa bir başkasına satmış, daha önce selem usulü ile aldığı borcu da ödemişdir. Bunun üzerine el-Hac Mehmet mahkemeye müracaat ederek rehin bostanı geri istemiş; kadı da rehin olan malın iadesine karar vermiştir. (GŞS, nr. 85, s. 123, h. 259; H. 1145/ M. 1733)

bc. Borca Karşılık Kefil Tayini Yöntemi

Bu yöntem tüccarların kendilerini garantiye alma adına başvurdukları başka bir usuldür. Şöyle ki borcun geri ödemesi yapılamadığı takdirde yapılan anlaşma gereğince ödemeyi kefil olan şahsın yapması gerekmektedir. Bu bazen şahsın vasisi, bazen yakınları, bazen iş ortakları, bazen de arkadaşları olabilmekteydi. Bir şahıs iki türlü kefil olabilmektedir. Bunlardan biri *mala kefalet(kefil-i bi'l- mal)* diğeri *şahsa kefalet(kefil- i bi'n nefis)*'tir. (Tabakoğlu: 258) Kefil olan kişi borcunu ödeyemezse kefil olduğu miktarı ödedikten sonra kefaletten kurtulabilmekteydi. Kefalet olayı için en az üç şahsın bir araya gelmesi gerekmektedir. Bu yönetime dair bir belgede satışa konu olan ticarî ürün Halep eşyasıdır. Konya'da Sahra nahiyesine tabi Hayroğlu karyesinden İbrahim Beşe ibn-i Zeynelabidin; kefil olan Hacı Mustafa ibn-i Hacı Ömer'den bir borçlanmadan kaynaklı kefalet bedelini talep etmektedir. Davadan 2 yıl 9 ay önce İbrahim Beşe'den Hacı Mustafa'nın yeğeni Ahmet adlı şahıs 183,5 kuruşluk Halep eşyası alıp bu alışverişten kaynaklanan borcu 8 ay tamamında teslim edeceğine dair amcası Hacı Mustafa'yı kefil göstererek bahsi geçen eşyayı İbrahim Beşe'den teslim almıştır.

83,5 kuruşu bu sürede ödemiş ancak kalan 100 kuruşun ödemesini geciktirmiştir. Bu durumda kefil Hacı Mustafa yeğeninin borcunu ödemesi

için uyarılmıştır. (KŞS, nr. 54, s. 96, h. 2; H. 1151/ M. 1739) Ahmet adlı şahıs muhtemelen borçlanma ve kefil gösterme yoluyla aldığı malı satarak borcunu ödemeyi düşünmekteydi. Borcun ödenmemesi durumunda kefinden talep edilen borç göstermektedir ki borca kefil olan şahıs bir iş ilişkisinde riski göze alabilen ve genellikle de zarara uğrayan bir şahsı temsil ediyordu.

Bu hususa ilişkin bir belgede alınan borcun hangi iş üzerinde kullanılacağına dair bir bilgiye erişemesek de sermaye sağlama amacıyla bu yöneme başvurulmuş olabileceğini düşünebiliriz. Ayntablı el-Hac Abdullah ibn-i Molla Mustafa'nın, Ayntablı Mehmet ibn-i Mehmet'te 300 kuruşa *bir sene vade ile 300 Halebi batman kahveyi* selem usulüyle *borç olarak* bulunmaktadır. el-Hac Abdullah, bu kahvenin dışında Mihbanlı Aşireti'nden Kör Mehmet ile de 100 kuruşa yine 1 sene vade ile 100 batman kahve için selem üzere anlaşma yapmış; daha önce anlaşma yapılan Mehmet ibn-i Mehmet'te buna *kefil* olmuştur. el-Hac Abdullah, parasını verdiği kahvenin istenilen zamanda teslim edilmemesi üzerine mahkemeye müracaatla Mehmet ibn-i Mehmet'in hem almış olduğu 300 kuruşu hem de kefil olduğu 100 kuruşun karşılığı olan kahveyi teslim etmesini istemiştir. (GŞS, nr. 85, s. 100, h. 134- 133; H. 1145/ M. 1733)

Bir ticarî faaliyetten kaynaklı borcun ödenmesi hususunda farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığını öğreniyoruz. Öncelikle bir tüccar borcuna kefil olarak kardeşini göstermiştir. Bir diğer husus ise bu şahsın borcunu ödeyememesi durumunda kefaletten ödenen borca karşılık renkli sof vermeyi taahhüd ederek anlaşma sağlanmış olmasıdır.

Yani takas yöntemi kefalet bedelinde bir borç ödeme yöntemi olarak kullanılmıştır. Ayaş/Yergözü karyesinden iken Ankara'da misafir olarak bulunan Hacı Beşe, Hacı Şahin adlı zimminin öz kardeşi Hacı Mazhar zimmetinde olan elvan tiftik ipliği bahasından temessük ile gerçekleşen ticarî faaliyetten kaynaklanan 100 kuruşluk borçtan 21 kuruşunu almış, geri kalan 79 kuruşu ise kardeşine kefil olan Hacı Şahin'den talep etmiştir. Taraflar arasında her biri 45'er kuruş kıymetli 3 adet renkli sofun teslim edilmesi üzerine anlaşma sağlanmış, alacağın kalmadığı ifade edilmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 80, h.161; H. 1112/ M. 1750)

bd. Borcun Havale Yöntemi ile Ödenmesi

Borcun ödenmesi sürecinde ticarî bir borç ödeme yöntemi olarak havale de kullanılıyordu. Borç esasına dayalı satış işlemlerinde bir aydan iki yıla kadar uzayan süreler içerisinde malların satışı yapılır ve bu işlem *bonolarla*(*bir nevi hesap çeki*) belgelenirdi. Alacağın miktarı, ödeneceği yer

ve tarihi, alacaklı ve borçlunun adı ve adresleri, şahitler; kadılarca kayda geçirilirdi. (Kabacık: 233)

Osmanlılar da poliçeye benzeyen, *süftece ve kitabü'l kadı(kadı mektubu)* denen bu belgeleri kullanıyorlardı. Arapça süftece kelimesi, muhkem, pekiştirilmiş şey anlamına gelmektedir. Alacağın yazılı belgeyle sağlama bağlanmasından dolayı bu adla anılmıştır. Borçlunun alacaklısına, muayyen miktarda parayı borçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde bizzat ödeme taahhüdünü veya oradaki muhatabı olan üçüncü kişiye (ortağına, acentesine, nâibine, vekiline, borçlusuna) kayıtsız şartsız ödeme emrini içeren kıymetli evraka yahut işlemin kendisine *süftece* denir.

Genellikle başka bir şehre giden tâcirin/ yolcunun para taşıma riski, zorluk veya masrafından kurtulmak için başvurduğu bir işlemdir. Son yıllarda Arapça'da süftece yerine *senedü sahb* yanında Batı dillerinden giren *bâlûsa / bülîsa / bülîsa / bülîse (poliçe) ve kembiyâle (kambiyo senedi)* kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır. Süftece daha ziyade borç akdini temsil eden ve sağlama bağlayan bir belge ise de bazen bir ödeme ve nâdiren tedavül aracı olarak kullanılabilmekteydi. Süfteceyi düzenleyene verilen paranın borç niteliğinde sayılması emanet hükümlerinin uygulanmaması açısından özel bir öneme sahiptir. (Kallek, 2010: 20) *Süftece* olarak da bilinen *Polîçe*, seyahat çeki, posta veya banka havalesine benzeyen ve nakit para transferinden doğan zorlukları bertaraf eden bir özelliğe sahiptir. *Kitabu'l-kadı* olarak da bilinen bu hesap çeki eski bir alacağı tahsil etmek amacıyla düzenlenen kadı mektubudur. Fıkıhta *süftece bedelinin* üçüncü bir şahsa ödenmesi kaydıyla birine mal vermek veya birine ödünç para vererek ondan bunu başka bir şehirde geri almaktır. (Tabakoğlu, 2012: 257)

Borçlanma işleminde bir poliçe düzenlendiğini ve bu borca karşılık yine bir başka şahsın kefil gösterildiğini ancak bu defa ödeme kefilden değil borcu olan tüccarın kendisinden alınmıştı. Bu durumda başka şahıslar borçlanmadan dolayı mağdur edilmemiş oluyordu. Ankara'da yaşayan Flemenk tüccarı Sinor Anton adındaki müste'mene Hacı Arap Mahalleli el-Hac Üveys Çelebi *poliçe ile* 2000 kuruş vermiştir. Tüccarın *kefilinin* İstanbul'da oturan İngiltere tüccarından Vilyım Kilis adlı müste'men olduğunu belgeden anlamaktayız. Çünkü Üveys Çelebi 1000 kuruşu İngiltere tüccarından İstanbul'da aldığını ifade etmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 234, h. 434; H. 1112/ M. 1700)

Tüccarlar arası borç para verme uygulamasının yine poliçe üzerinde kayıt altına alındığının bir göstergesi olarak Ankara'da yapılan sözleşme niteliğindeki bir uygulamadan kaynaklanan borca ilişkin miktarın İzmir'de

teslim edilecek şekilde kayıt altına alınması tüccarların şehirler arasında ticarî faaliyet yürüttüklerini ve yarılarında para taşımak istemediklerini ortaya koymaktadır. Ancak borcun belirtilen miktar haricinde faiziyle talep edilmesi durumunda borçlu olan şahsın itirazı söz konusu olmuştur. Ankaralı İbrahim ve Murat isimli tüccarlar bir ortaklık ilişkisi kurmuşlardır. İbrahim, davadan 3 ay önce İzmir’de almak üzere Murat’a *poliçe ile* verdiği 1280 kuruştan 400 kuruşu ödediğini kalan 880 kuruşun kendisine ödenmesi gerektiğini talep eder. Ortağına parayı verdiği söyleyen Murat, borç aldığı miktarın 400 kuruş olduğunu ve bunu kendisine ödediğini, talep edilen 880 kuruşun ise borcunun *faizi* olduğunu ispatlamayı başarmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 33, h. 66; H. 1162/ M. 1750)

Bir diğer tereke kaydı borcun ödenmesinde aynı yöntemin kullanıldığını ortaya koymaktadır. Aslen Kayserili olup Ankara’da Kapan Hanı’nda bulunduğu esnada ölen Süleyman ibn-i el-Hac Ramazan’ın varisi bulunmamaktadır. Terekesindeki mal varlığını incelediğimizde *120 çekiden 43 adet hesap çeki, meblağ 102 kuruş* şeklinde bir ibareye rastlamaktayız. (AŞS, nr. 102, s. 194, h. 590; H. 1138/ M. 1726)

be. Borcun Vade Yöntemi ile Ödenmesi

Ticarette peşin ödemeler kadar vadeli ödemeler de önemliydi. *Vade*’nin sözlük anlamı, ‘...bir iş için önden belirtilen zaman, bir işi geciktirmek için belirtilen zaman, söz verme...’ olarak açıklanmaktadır. (Develioğlu: 587) Fıkıh literatüründe terim anlamıyla *vade* daha çok muâmelât hukukunda “*borcun eda edileceği zaman veya süre*” anlamında kullanılmaktadır. (Durmuş, 2012: 415)

Ticarî faaliyete ilişkin vade ile bir borç işlemi gerçekleştirilmişti. Ayntablı Hacı Yunuszade ibn-i Mustafa; Ömer Ağa adlı bir şahsa *6 ay vade ile 100 kuruş 100 batman kahve* vermiştir. Belirtilen süre dolmasına rağmen borcun hala ödenmediği gerekçesiyle şahıstan şikayetçi olunmuştur. (GŞS, nr. 96, s. 92, h. 1; H. 1153/ M. 1741)

Maraşlı Serkis veled-i Vanis ile Ayntablı Allahverdi veled-i Murat arasında vadeyle verilen borcun ödenmemesine yönelik bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bir demir ticaretinden kaynaklanan borcun vade yöntemiyle ödenmesinde yaşanan anlaşmazlığa ilişkin belgede satış işleminin gerçekleşmesinde bir şahit ya da kefilin bulunmamasının borcun miktarının net olarak saptanmasında sorun teşkil ettiği görülmektedir.

Serkiz, *20 ay vade ile* Allahverdi’ye her bir kantarı 42 kuruş olmak üzere çeşitli defalarda *17 kantar demir* gönderdiğini ve bunun karşılığı olan

714 kuruşun belirtilen süre içerisinde sadece 566 kuruşunu ödeyebildiğini ifade ederek şikayetçi olmuştur. Ayntab naibi tarafından, Allahverdi'ye bu iddia sorulduğunda Serkiz'den aldığı demirin 17 kantar değil, 13 kantar 80 batman olduğunu ve bunun karşılığında da 566 kuruş verdiğini ifade etmiştir. Bu karşılıklı iddialar üzerine Ayntab naibi, Serkiz'den iddiasını delillendirmesini isteyince o da buna delil getirememiş ve dava düşmüştür. (GŞS, nr. 104, s. 12, h. 49; H.1160/ M. 1748)

Belirtilen tarihte ödemenin yapılamadığı gerekçesiyle bizzat borç alan şahsın talebiyle borcun ödenme süresinin ertelendiğine dair örnekler de rastlamamız mümkündür. Bu amaçla yapılan ticarî faaliyette *borç temessükü/borç senedi* (Develioğlu: 1251) düzenlenmiş olup ödemenin bu yeni düzenleme esas alınarak yapılmasında karar kılınmıştır. Ankaralı es-Seyyid el-Hac Cafer, Avazoğlu Agop ve Semercioğlu Serkiz'i sof ipliği fiyatından zimmetlerinde kalan toplam 2127 kuruş için dava etmiştir. Tarafların bir aylık sürede İstanbul'da ticaret yaptıklarını anlıyoruz. Davacı Cafer, sof ipliği satışından kaynaklanan borç senedine göre şahısların zimmetlerinde kalan 2000 kuruş ile bunun haricinde borç verdiği 127 kuruşu talep etmiştir. Davalı taraf 2000 kuruşluk borcu kabul ederek, bunun 1000 kuruşunu temessük tarihinden itibaren 1 senede ve diğer 1000 kuruşu da 6 ay içerisinde ödemek üzere Cafer'in borcu ertelediğini söylemişlerdir. Bu durumda 2000 kuruş ertelenme sebebi olmaktadır. Davanın nihayetinde Cafer'in borcu erteleme tarihi geçerli sayılmış, 127 kuruşu zimmiyanın ödemesine karar verilmiştir. (AŞS, nr. 131, s. 90, h. 184; H. 1161/ M. 1748)

Vade süresi dolmadan borcun talep edilmesi halinde de borçlu kişi vade süresini ve şartlarını belirterek hakkını arayabilmektedir. Ayntablı Gökçe lakaplı es-Seyyid Mehmet ibn-i Yusuf; Ayntab'da Avaris veled- i Hactor'a iki sene önce *160 kuruşa 160 batman kahveyi 6 ay vade ile borç olarak almış* ancak borcunu ödememiştir. Sual olunması talebi üzerine Avaris'in kahve fiyatı üzerine endeksli olarak Mehmet'e olan borcunu *Bezzazlık sanatında kullanmak ve bez imal etmek için* kullandığını ve satışını gerçekleştirdikten sonra borcunu teslim ettiğini şahitlerin onaylamasıyla Mehmet'in Avaris'ten alacağı olmadığına hüküm verilmiştir. (GŞS, nr. 88, s. 100, h. 2; H. 1148/ M. 1736) Belirtilen süre içerisinde borçlu şahsın ölümü de gerçekleşebilmekte idi.

Bu durumda borcun varislerince terekesinden ödenmesi gerekmektedir. Bu borcun ödendiğine ilişkin kadı huzurunda işlemin belgeletilmesi olayın hukukî boyutunu göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Konya'da Pir Paşa Mahallesi'nden es-Seyyid el-Hac Salih ibn-i Mustafa vefat etmiştir. Eşi Şerife ve diğer varisler, ölen şahsın terekesinden 600 kuruş alarak es-Seyyid Salih'in hayattayken el-Hac Süleyman'dan her biri 45'er paraya olmak üzere 500 sahtiyani 6 ay vade ile borç aldığını ve bedeli ödemeye ömrü ifa etmediği için de ücretinin terekesinden teslimini gerçekleştirmişlerdir. (KŞS, nr. 57, s. 81, h. 4; H.1162/ M. 1750)

Ölen şahsın terekesinden borcunun ödenmesi talebi söz konusu olduğunda varislerin şahsa ait bir dükkanı satarak borcu ödediğini öğrenmekteyiz. Konyalı Kadızade Abdullah Efendi, eski Ruha(Urfa) kadısı iken vefat eder, mirası eşi ve çocuklarına kalır. Abdullah adlı şahıs vasi tayin edilir. Ali ibn-i Veli adlı şahıs Abdullah Efendi'nin 1,5 sene önce kendisinden Halep eşyası satın aldığını ve 440 kuruş borcu olduğunu, borcun ödenmesi için konuştuklarında 3 ay vade koyduğunu ve ölümü üzerine bu bedelin terekesinden talep edilmesi üzerine vade süresi de göz önünde bulundurularak Ali'ye bu miktarın ödenmesi kararı alınmıştır. Bu borcun ödenmesi için varisler, Külâhcılar Süku'nda ölen şahsa ait 2 bab külâhçı dükkanını 340 kuruşa Molla Ali'ye satmışlar ve 100 kuruşu da terekesinden alarak borcunu ödemişlerdir. (KŞS, nr. 54, s. 29, h. 1; H. 1151/ M. 1739)

Vade sürelerinin 3 ay ile 3 sene arasında değiştiğini öğreniyoruz. Adanalı es-Seyyid Ebubekir Beşe, Konya'da Hasan Efendi Hanı'nda Mehmet ibn-i Mustafa'ya 1 sene önce 50 kuruş nakit ve 50 kuruşluk duhan toplamda 100 kuruş olmak üzere verip üç sene vade şartıyla borcunu teslim etmesi konusunda aralarında anlaşma sağladılar. Üç senelik vade süresi dolmasına rağmen ödemenin yapılmaması üzerine borcun ödenmesi hususunda Mehmet uyarılır. (KŞS, nr. 45, s. 247, h. 2; H. 1127/ M. 1715)

bf. Kredi Yöntemiyle Borçlanma

Çalışma konumuz olan dönemde tüccarlar arasında yapılan ticarî faaliyet büyük ölçüde krediye dayanıyordu. Kredi temini noktasında da farklı yöntemlere başvurulduğunu saptayabilmekteyiz.

1. Şahıslar Yoluyla Kredi Temini (Tefecilik/Murabaha)

Kredi, öz kaynakların yeterli olmadığı zamanlarda başvuru ve amaçları itibariyle hem alanın hem verenin yarar umduğu mekanizmadır. Dolayısıyla fiyat ve vadenin kredide olması gerekmektedir. (Cezar, 1998: 18)

Kredi temininde genellikle şahıslar elinden alınan borç para, ürün, mülk söz konusu olmaktadır. Verilen kredinin vaktinde ödenmesi gereği önemli

bir husustu. Bunun için birtakım önlemler alındığından bahsetmiştik. Ancak söz konusu şahıslar ödemenin gecikmesi durumunda kâr payı uygulamasını gündeme getirebilmekte ve bu durumdan önemli miktarda kazanç temin etmekteydiler. Bu da birtakım anlaşmazlıklara sebep olmaktaydı. Osmanlı toplumunda tüccar zümresinin zaman zaman kredi kullandığı aşikârdır. Bu krediler bazen çok yüksek faizle sağlanmıştır. Bunun sebebi de nakit para dolaşımının piyasadaki azlığıdır. Nakit para kıtlığı özellikle taşra eyaletlerinde faizin %50'nin üzerine çıkmasına neden olurken; tefecilik de bir tür servet edinme yolu halini almıştır. (İnalçık, 1969: 138- 140)

Şahıslar arası borçlanma ilişkisinde vade ile verilen borca faiz uygulanmak istenmesi de söz konusu olabilmekteydi. Ankaralı İbrahim ve Murat isimli tüccarlar arasındaki ortaklık ilişkisine yönelik borçlanmadan kaynaklanan bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. İbrahim, 3 ay sonra ödemesi koşuluyla Murat'a verdiği 1280 kuruşu talep edilmiştir. Murat, borcunun 400 kuruş olduğunu ve bu meblağı kendisine ödediğini, 880 kuruşun ise *devr-i şer'i murabaha* yani borcun faizi olduğunu ispatlamayı başarmıştır (AŞS, nr. 133, s. 33, h. 66; H. 1162/ M. 1750) Bunun yanında bir şahsın ölümünde kaydı tutulan tüm mal varlığının listesi olan *tereke kayıtları/miras kayıtları*, şahısların toplumdaki konumu-mal varlığını saptamamızda kolaylık sağlar. Tarafları mahkemeye çeken konular genelde miras paylaşımından doğan anlaşmazlıklardır. Ölen şahsın yaşadığı mekan, cinsiyeti, çocukları, yaptığı iş varsa unvan ya da lakap gibi kişiyi niteleyici bilgilerden sonra tek tek bütün eşyaların dökümü yapılan bu kayıtlar bize toplumun sosyo-kültürel-ekonomik yapısı hakkında da bilgi verir. Bu terekeler önce Beytü'l-mal Emîni'ne teslim edilerek kayıt altına alınmakta, varisleri çıkmazsa hazineye kalmaktadır.

Terekeye dahil mal varlıkları yazıldıktan sonra ölen şahsın defin masrafları ve görevlilere verilen ücretler çıkarılmakta, varsa borçları, alacakları ve en sonda ise varislerine düşen miktarlar yazılmaktadır. Terekelerde *der zimmet* adı altında kaydedilen borç-alacak ilişkisi de bilhassa tüccara kredi sağlayan şahısların varlığına işaret ediyor olabilir.

Buradan hareketle büyük miktardaki meblağları bilhassa tüccara borç veren şahısların ciddi oranda servet sahibi olabildiklerini de göz önünde bulundurabiliriz. Örneğin bir sicil kaydından tüccar sıfatıyla Ankara'da bulunan şahsın terekесinden tüccara borç verecek servete sahip olduğunu saptayabilmekteyiz. Ancak terekede farklı kişilerde olan alacaklarının miktarı şahsın satışını gerçekleştirdiği üründen de kaynaklanıyor olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Rumili'nde Kal'a Kasabası'ndan olup

Ankara'da Hacı Abdülkerim Efendi Hanı'nda bulunduğu esnada ölen Dimitri veled-i Yagob'un terekesinde handaki tüccardan alacakları der zimmet adı altında şu şekilde kayıt altına alınmıştır. Tüccardan *Ramazanoğlu Abdullah: 32 kuruş, der zimmet Muharrem karındaşı Hacı Mehmed: 2 kuruş, der zimmet Mustafa Beşe: 15 kuruş, der zimmet Mir Ali Çelebi: 14 kuruş, der zimmet Hacı oğlu Yusuf :11 kuruş, der zimmet İmam Salih: 114 kuruş, der zimmet Nikole zimmi: 200 kuruştur.* (AŞS, nr. 89, s. 236, h. 581; H. 1127/ 1715)

Konuya ilişkin başka bir belgede bir şahsın önemli oranda servet sahibi olduğunu aynı anda çok sayıda kişiye borç vermesinden anlıyoruz. Şahısların aldıkları bu meblağ ile ticarî faaliyetlere katılmaları kentte bir kredi sağlama merciinin varlığına işaret etmektedir. Ayntab'da Hayık zımmiyan Mahallesi'nden Keleş Derviş ibn-i Mehmet adındaki tüccarın terekesi: 8.000 kuruştan oluşmaktadır. 139 kişide yaklaşık 2.354 kuruşluk alacağı vardır. (GŞS, nr. 104, s. 80, h. 170- 174; H. 1160/ M. 1748) Başka bir tereke kaydında tüccara verilen borç miktarının da yine yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Ayntablı eski nakib es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i el-Hac Osman Efendi'nin ölümü üzerine kaydı tutulan terekesinde bulunan 28.500 kuruşun 8.243 kuruşu tüccar kesiminden bazı kimselerden alacaklarını oluşturur. (GŞS, nr. 80, s. 127, h. 131; H. 1141/ M. 1729)

Bu uygulamanın yanı sıra bazen de şahıslar bizzat borç vermekten ziyade ticarete ortaklık şeklinde sermayesini ortaya koyuyor ve bu şekilde önemli oranda kâr elde etmiş oluyorlardı. Ayntablı el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanverdi'nin terekesi 14.400 kuruştan oluşmaktadır. Bunun 10.133 kuruşu çeşitli kimselerle ticaretteki mudarebe ortaklığında bulunmakta; 90 kuruşu da selem ticareti dolayısıyla olan alacağı oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 83, s. 88, h. 176-178; H. 1144/ M. 1732) Tüccara kredi sağlayan şahısların varlığına ilişkin başka tereke kayıtları da bulunmaktadır. Ayntablı el-Hac Yunus oğlu da denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Cafer'in terekesi: 10.698 kuruştur. Terekesinin yaklaşık 5.500 kuruşunu bedestendeki mudarebe olarak bulunan bezi ve çeşitli kimselerdeki alacağı oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 103, s. 100, h. 234- 232; H. 1159/ M. 1747)

Aynı şekilde bir uygulamanın söz konusu olduğu başka bir belgede de; Ayntablı el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe'nin ölümü üzerine kaydı tutulan terekesinde; mudarebe usulüyle vermiş olduğu borçlarından oluşan 8.959 kuruş servet bulunur. Bunun 2.580 kuruşunu tüccarlara verdiği borçlar oluşturur. (GŞS, nr. 79, s. 300, h. 520- 523; H. 1140/ M.1728)

Konya'da ortak tüccarların Konya-Şam arasında ticaret yapmak için sermaye oluşturma niyetiyle bir seccâddan borç para almışlardır. Konyalı el-Hac Ahmet ibn-i Hekim Osman, el-Hac Abdurrahman ile şirket kurmuştur. Konya'da Mevlana asitanesinde seccad tayin olunan Ebubekir Efendi hazretlerinden 11.500 kuruş borç alarak bu meblağın 500 kuruşuna kilim, keçe, sakız, karanfil satın almıştır.

Kalan miktarına da 1 deve sürüsü satın alıp Şam-ı şerife götürüp satışını gerçekleştirecekken; el-Hac Ahmet, sefer dönüşünde vefat etmiştir. Abdurrahman, Şam-ı şerif'e gittiğinde 4650 kuruşluk şirket malını teslim almıştır. Bu olayda 61 deve helak olup, zahirenin kıymetinin de şahsın terekesinden alınmasına ve borçlanılan şahsa bu meblağın ödenmesine yönelik karar verilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 114, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

Askerî nitelikli bir şahsın ticarî faaliyet yürüten tüccara sermaye sağladığına dair bir kayıta, Erzurumlu olup İran Seferi'ne giden ve dönüş yolunda vefat eden Topçu serdengeçti Ağası el-Hac Musa Ağa, Ankara'da ticaretle uğraşıp zengin olan bir askerîydi. Mustafa Ağa, Ankaralı Yağcı Abdullah Çelebi'yle kâr aralarında paylaşılacak şekilde 1700 kuruşluk sermayeyle *mudarebe yöntemiyle ortaklık kurmuşlardır*. Meblağdan hasıl olan nema ile bu oran 1870 kuruşa ulaşmıştır. Musa Ağa'nın kızlarının vasisi ortaklıktan hisselerine düşen miktarı aldıklarını belirterek alacaklarının kalmadığı bu suretle kayıt altına alınmıştır. (AŞS, nr. 131, s. 89, h. 109; H. 1161/ M. 1749)

Ankara'da da önemli oranda kâr sağlayan bir meta olan sof ipliğine olan revaç kredi sağlayan şahıslar nezdinde de oldukça fazlaydı. Ankaralı Menet isimli zimmi ölen Acı Guz'a hayattayken sof ipliği imal etmesi için mudarebeten 500 kuruş borç vermiş, borçlunun ölümü nedeniyle de asl-ı mal ve hasıl olan kâr payını varislerinden talep etmiştir. (AŞS, nr.133, s. 90, h.192; H. 1162/ M. 1750)

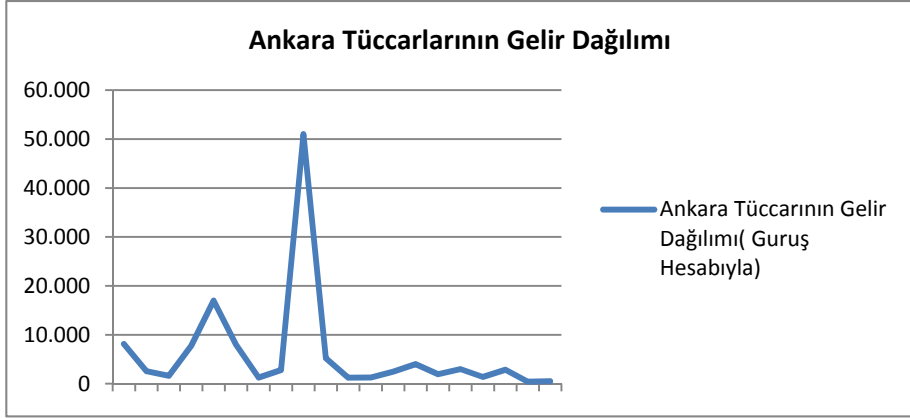
a. Tüccarların Tereke Kayıtları ve Servet Birikimi

Terekelerden hareketle tüccarların mal varlığının yekûnu ve miktarı hakkında bilgi edinebilmekteyiz.

Tüccarların ölmesi durumunda mal varlıklarının kaydının tutulduğundan bahsetmiştik. Tüccarların servetlerini ve birikimlerini gösteren kayıtlar tüccarların gelir düzeyini göstermesi açısından da ayrı bir öneme sahip bulunmaktaydı.

Tüccarların tereke kayıtlarını daha detaylı bir biçimde Ekler Bölümü'ne kaydetmiş bulunmaktayız. Burada yüklü miktarda gelire sahip olan tüccara ait birkaç tereke örneğini tahlil etmeye çalışacağız.

Ankara tüccarlarının terekelerine bakarak ne oranda servet sahibi olduklarını saptayabilmekteyiz. Bu hususu aşağıdaki grafik üzerinde inceleyebiliriz.

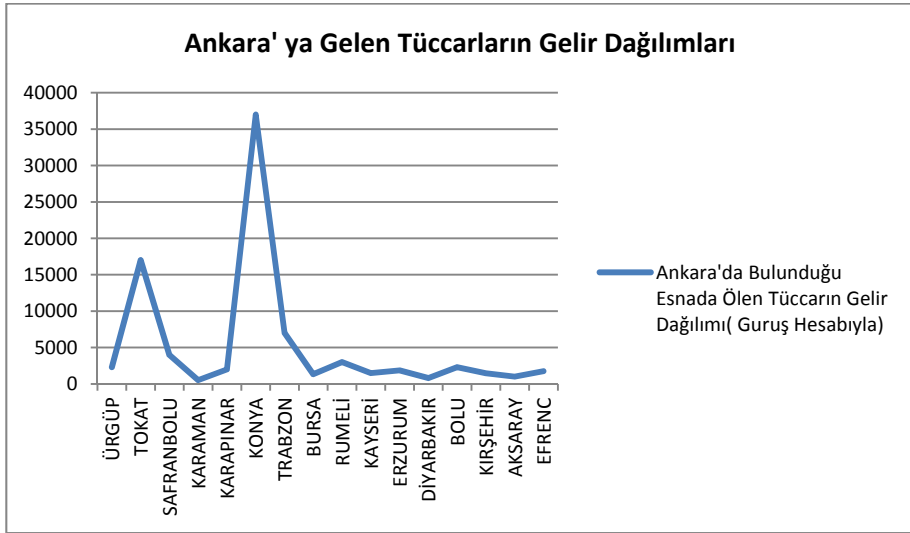
Grafik 3.1. Ankara Tüccarlarının Terekelerine Göre Gelir Dağılımları (AŞS, 80-134 Numaralı Defterler)

Çalışma konumuzu kapsayan dönemde Ankaralı tüccarların ölmeleri durumunda tereke kayıtlarını inceleme fırsatı bulmaktayız. (AŞS, nr. 126, s. 46, h. 90; H. 1155/ M. 1745) Ankaralı 21 tüccarın terekesinde yer alan nakit para 402 kuruş ile 51.560 kuruş aralığında değişim göstermekteydi. Bunların 11 tanesinin terekesindeki meblağ 5.000 kuruş ve üzeri olup; 10 tanesinininki ise 5.000 kuruşun altında bir meblağdan oluşuyordu. Bu tüccarların terekelerinden yüksek meblağa sahip olanlarından birkaçının terekesinin içeriğine bakacak olursak; Ankaralı Debbağ Ömer ibn-i Veli adlı şahıs Ankara'da deri satışı yapmaktaydı. Terekesi 51.565 kuruştan oluşmaktadır. (AŞS, nr. 125, s. 37, h. 72; H. 1155/ M. 1745)

Deri ticaretiyle uğraşması ve nakit olarak terekesinde bulunan yüklü miktardaki meblağ bu şahsın gelir durumu hakkında bize bilgi vermektedir. Hububat satışı gerçekleştirmekte olan başka bir tüccarın terekesini incelediğimizde ise Ankaralı Ahmet Ağa ibn-i el-Hac Gökmen adlı bu tüccar, kent bünyesinde ticarî faaliyet yürütmekteydi. 17.190 kuruşluk terekesinde bir miktar üzüm ve bağ mahsülü ile farklı tüccarlarda olan alacakları bulunmaktaydı. (AŞS, nr. 126, s. 46, h. 90; H. 1155/ M. 1745)

Sof ticareti Ankara'da revaç gören bir ticarî faaliyet alanıydı. Dolayısıyla aşağıda bahsedeceğimiz sof tüccarının terekesindeki meblağın fazla olması bu işle uğraşanların önemli oranda servete sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Ankaralı Abdullah ibn-i Mevlüd, İzmir'de sof ipliği ticareti gerçekleştirmekteydi. 52.105 kuruşluk terekesi bu şahsın bu ticarî emtiadan dolayı sıra dışı bir zenginliğe sahip olduğunu açığa çıkarmaktadır. (AŞS, nr. 96, s. 48, h. 88; H. 1132/ M. 1720)

Ankara'ya ticarî faaliyet yürütmek amacıyla çok sayıda tüccarın geldiğini önceki bölümde tartışmıştık. Ankara'da buldukları esnada ölen bu tüccarların terekelerine baktığımızda ise onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Ankara'ya gelen ve burada faaliyet yürüttüğü esnada ölen toplamda 23 tüccarın terekesi bulunmaktadır.

Grafik 3.2. Ankara'ya Gelen Tüccarların Terekelerine Göre Gelir Dağılımları (AŞS,80-134 Numaralı Defterler)

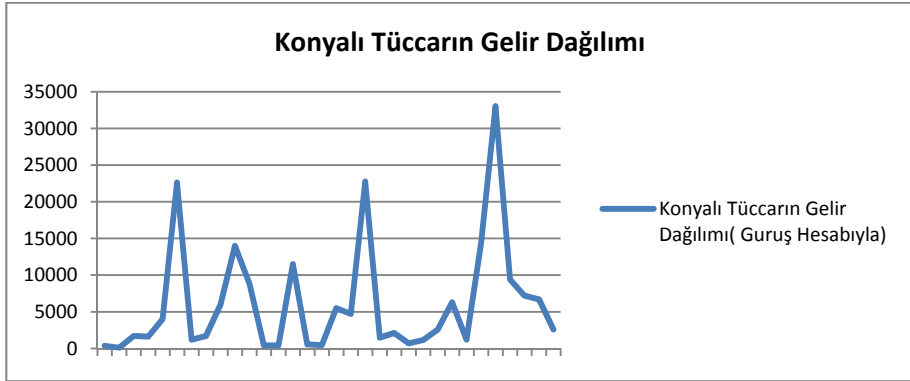
Terekelerindeki nakit tutarlarını karşılaştırdığımızda bu meblağın 135 kuruş ile 36.835 kuruş aralığında değiştiğini görürüz. Bu tüccarlardan ikisinin terekesinin 5.000 kuruş üstünde bir servete sahip olduğunu 21'inin ise 5.000 kuruşluk meblağın altında olduğunu belirtebiliriz.

Ancak bu veriler bu tüccarların daha az servet sahibi oldukları şeklinde algılanmamalıdır. Zira bu tüccarların terekelerinde *yükte ağır* diyebileceğimiz oranda ticarî ürün bulunmaktaydı. Bu ürünlerin fiyatını göz önünde bulundurursak gelen tüccarların da gelir durumlarının iyi bir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Bu hususta servet dağılımları açısından zengin olabileceğini düşündüğümüz birkaç tüccarın terekesini ve içeriğini incelediğimizde; Tokatlı İbrahim ibn-i Mehmet adlı tüccarın Ankara’da bez ticareti gerçekleştirdiğini görürüz. 17.000 kuruşluk terekeye sahip olması onun iyi düzeyde bir gelire sahip olduğunu göstermektedir. (AŞS, nr. 88, s.10, h. 20; H. 1126/ M. 1714)

Kumaş satışı nedeniyle Ankara’da Çengel Hanı’nda bulunduğu esnada ölen Konyalı Ömer ibn-i Ali adlı tüccarın da azımsanmayacak boyutta bir gelire sahip olduğunu görebilmekteyiz. Terekesi 36.835 kuruştan oluşmaktaydı. (AŞS, nr. 95, s.11, h. 27; H. 1131/ M. 1719) Dolayısıyla Ankara’ya bez ve kumaş satışı için gelen tüccar daha fazla bir gelire sahip bulunmaktaydı.

Benzer şekilde Konyalı tüccarların terekelerindeki verilerden istifade ile gelir dağılımları hakkında bilgi edinebiliriz. Aşağıdaki grafik üzerinde bu bilgileri analiz ettiğimizde tıpkı Ankara tüccarları gibi Konya tüccarlarının da orta halli ve üst düzeyde zengin olduklarını ifade edebiliriz.

Grafik 3.3. Konya’ya Gelen Tüccarların Terekelerine Göre Gelir Dağılımları (KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

Konyalı 33 tüccarın terekesinde yer alan nakit tutarının 110 kuruş ile 22.620 kuruş aralığında değiştiğini görmekteyiz. Bu tüccarların terekelerindeki tutara baktığımızda; 16 tanesinin terekesinin 5.000 kuruş ve üzerinde bir meblağa sahip bulunduğunu; 17 tanesinin de 5.000 kuruşluk meblağın altında olduğunu belirleyebiliyoruz.

Tereke kayıtlarından hareketle yüksek miktarda gelire sahip olan tüccarın birkaçının terekesindeki tutar ve içeriğine örnek teşkil eden kayıtlara baktığımızda; Konyalı Debbağ el-Hac Mehmet adlı bir tüccar, kent bünyesinde dericilik sanatını icra edip ürettiği mamullerin satışını yine kent

bünyesinde gerçekleştirmektedir. 14.360 kuruşluk terekesinde 3000 kuruşluk 800 adet sahtiyan, 300 adet 1500 kuruş değerinde esmanî sahtiyan, 15 adet mest, debbağhanede 750 kuruş değerinde 1 oda ve 7 kireçlik bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 39, s. 75, h. 6; H. 1113 / M. 1701) 14.360 kuruşluk servet o dönemin şartlarında debbağların bu işlerden önemli oranda gelir sağladığını göstermektedir. Deri ticaretiyle uğraşan başka bir tüccarın da yüklü miktarda bir servete sahip olduğunu söyleyebiliriz. Konyalı Mevlüd ibn-i Musa, kent bünyesinde ve dışında deri ticareti gerçekleştirmektedir. Terekesinde 22.765 kuruşluk nakit tutarı bulunmaktadır. (KŞS, nr. 40, s. 23, h. 1; H. 1114/ M. 1702)

Orta halli tüccara örnek teşkil eden bir kayıttaki ise, Konyalı Debbağ Mustafa ibn-i Mehmet adlı şahıs Konya'da deri ve boya üretip satmaktaydı. 6300 kuruşluk terekesinde 20 kuruş değerinde kantar, 178 adet sahtiyan, 70 adet meşin: 970 kuruş, 3 batman mazı: 100 kuruş, 150 kuruş değerinde yapağı kıl ve tecemmülatı, debbağhanede 610 kuruş değerinde 1 oda ve 2 kireçlik bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 54, s. 75, h. 3; H. 1151/ M. 1739) Bu şahsın terekesindeki nakit tutarının düşük olduğunu; buna kıyasla ticarî ürünlerin çeşitliliği ve belli bir değer üzerinden satışının gerçekleştirilmesi de göz önünde bulundurulursa deri ticaretiyle uğraşan şahısların gelirinin orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Kumaş ticaretiyle uğraşan Konyalı Mehmet ibn-i Ahmet, Şam'da ticarî faaliyetini yürüttüğü esnada vefat etmiştir. Terekesinde 8.800 kuruşluk nakit ve yüklü miktarda *Şam işi kumaş* bulunur. (KŞS, nr. 51, s. 130, h. 2; H. 1140/ M. 1728)

Şam ticareti yapmaya giden Konyalı el-Hac Ahmet ibn-i Hekim Osman, Şam-ı şerif'te 500 kuruş değerinde kilim, keçe, sakız, karanfil, deve satma gerekçesiyle bulunduğu esnada ölmüştür. Terekesinde 11.500 kuruş bulunmaktadır. (KŞS, nr. 57, s. 114, h. 3 H. 1162/ M. 1750)

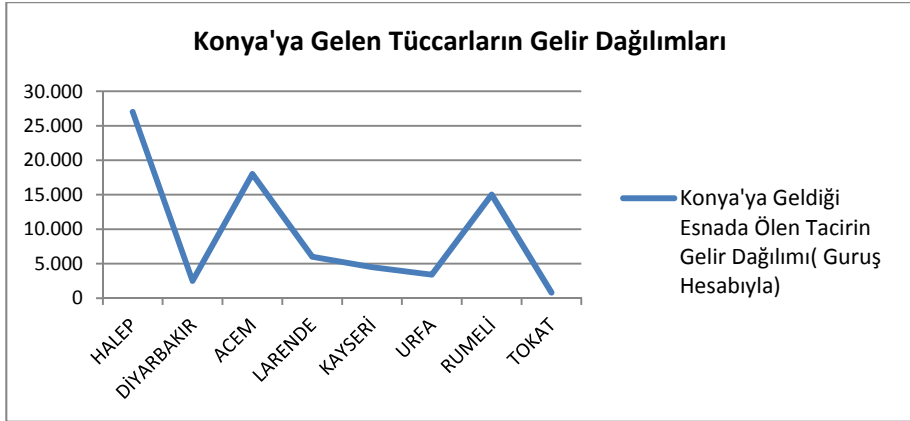
Benzer alanda faaliyet yürüten zımmi bir tüccarın terekesindeki meblağın da fazla olduğunu görmekteyiz. Konya Çamardı kazasına tabi Dönekle köyü sakini Borluoğlu Anıştaş, Konya'da Alacahan'da kumaş ticareti gerçekleştirmektedir. 22.620 kuruşluk terekesinde ayrıca 100 kuruş değerinde 200 zira kırmızı entari harcı, 170 kuruş değerinde Üsküdarkarî çenber, 35 kuruş değerinde 11 adet yemeni, 600 kuruş değerinde 40 top Manisa alacası, bir miktar enfiye, 500 kuruş değerinde at koşum takımı, 600 kuruş değerinde 1600 kıyye tuz bulunur. KŞS, nr. 57, s. 76, h. 9; H. 1162/ M. 1750)

Bez tüccarlarının da ciddi bir servete sahip olduklarını ileri sürebiliriz. Konyalı Osman Efendi ibn-i Ömer, Adana'da kumaş ve bez satışı gerçekleştirmektedir. 9.400 kuruş nakit tutarındaki terekesinde ayrıca 10 top bez, 25 kuruş değerinde 25 adet elvan ipliği bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 48, s. 228, h. 5; H. 1130/ M. 1718)

Karaman ve Ermenek dolaylarında kaba kumaş kapsamına giren sarık üretimi ve satışı yapan Konyalı Lütfullah ibn-i Osman, kent bünyesinde sarık satışı yapmaktadır. Terekesinde 8.000 kuruş nakit para ve yüklü miktarda sarık bulunur. (KŞS, nr. 57, s. 115, h. 4; H. 1162/ M. 1750) Benzer şekilde çuha ve aba satışı da Karaman dolaylarından temin edilip kent merkezinde satılıyor ve tüccara önemli oranda kâr sağlıyordu. Larendeli Ali Bey ibn-i Emin Konya'da çuha, aba satışı yapmaktaydı. Terekesinde 6.000 kuruş bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 57, s. 115, h. 5; H. 1162/ M. 1750)

Konya'da bir kahve tüccarının da önemli sayılabilecek bir terekeye sahip olduğuna şahitlik etmekteyiz. Bu konuya ilişkin bir kayıttan Konyalı Ali ibn-i Abdullah'ın kent bünyesinde kahve satışı gerçekleştirdiğini ve terekesinde 27.145 kuruşluk tutar bulunmaktaydı. (KŞS, nr. 40, s. 33, h.1; H. 1114/ M. 1702)

Konya'nın transit ticaret yapan tüccar nezdinde bir geçiş güzergâhı olması dışarıdan çok sayıda tüccarın da kentte ticarî faaliyet gerçekleştirmek amacıyla bulunduğunu göstermektedir. Konya'ya geldiği esnada ölen tüccarların terekelerinden edindiğimiz bilgiler ışığında aşağıda gelir dağılımlarını gösteren bir grafiğe göre üst, orta ve alt gelir düzeyine sahip tüccarların mevcudiyeti göze çarpar.

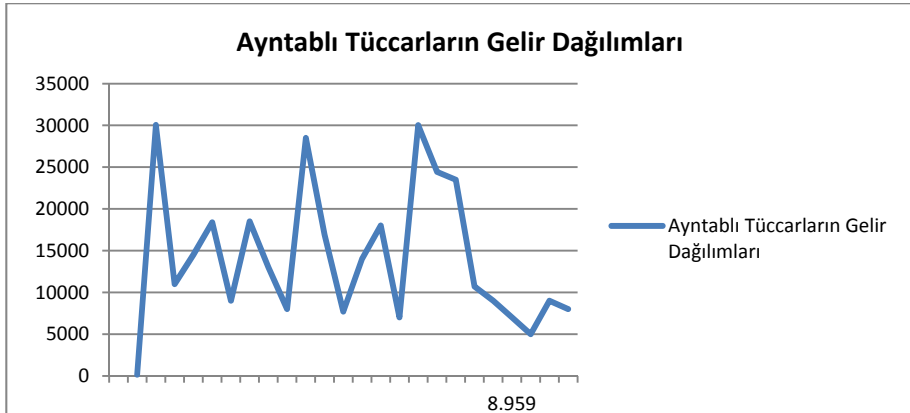

Grafik 3.4. Konya'ya Gelen Tüccarların Terekelerine Göre Gelir Dağılımları (KŞS, 39-57 Numaralı Defterler)

18. yüzyılın ilk yarısında Konya'ya gelen ve burada bulunduğu esnada vefat eden tüccarların terekelerine baktığımızda gelen tüccarlardan 16'sı farklı gerekçelerle hayatını kaybetmiştir. Bu tüccarların terekelerindeki meblağ, 340 kuruş ile 27.145 kuruş arasında değişmekteydi. Bunlar arasında yer alan 4 tüccarın terekesindeki tutar 5.000 kuruş ve üzerinde iken; 12'si ise 5.000 kuruşun altındaydı. Yüklü miktarda gelir sahibi olan bu grupta yer alan tüccarın malvarlığına baktığımızda; Acem tüccarı Esturi veled-i Kostantil, Konya'da kumaş satışı yapmaktadır. Terekesinde 18.045 kuruş tutarı bulunmaktadır. (KŞS, nr. 54, s. 30, h. 1; H. 1151/ M .1739)

Anadolu'daki kentler yanında Rumeli'nden de tüccarlar, Konya'ya gelip faaliyet yürütmekteydi. Terekesindeki meblağ ve ticarî ürünün fazlalığı bu tüccarın da gelir durumunun iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Nitekim Tüccarlara borç verdiğini terekesindeki kayıttan saptayabilmekteyiz. Rumeli'de Filibe sakini olan Kostantin veled-i Bali adlı şahıs, Konya Abdulfettah Çavuş Hanı'nda aba satışı gerçekleştirmekteydi. 8.800 kuruşluk terekесinin 5.000 kuruşunu alacakları ve 1000 kuruş değerinde siyah aba oluşturur. Kostantin'in diğer tüccarlara kredi sağladığı da anlaşılmaktadır. (KŞS, nr. 48, s. 222, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

İncelediğimiz dönemde Ayntablı tüccarlar, diğer kent tüccarlarına oranla daha fazla servete sahip bulunmaktaydı. Bu durumu Ayntablı tüccarların tereke kayıtlarından edindiğimiz verileri analiz ettiğimizde öğrenmekteyiz.

Grafik 3.5. Ayntablı Tüccarların Terekelerine Göre Gelir Dağılımları
(GŞS, 51-107 Numaralı Defterler)

Ayntablı 44 tüccarın terekesinde yer alan nakit tutarının 150 kuruş ile 30.044 kuruş aralığında değiştiğini görmekteyiz. Bu tüccarların

terekelerindeki tutara baktığımızda; 28 tanesinin terekesi 5.000 kuruş ve üzerinde bir meblağa sahipken; 16 tanesi de 5.000 kuruşluk meblağın altındaydı.

Bu tüccarlardan bazılarının tereke kayıtlarından mal varlıklarının içeriğine ve gelir düzeylerine baktığımızda; Bu konuyla ilgili bir belgeden, Ayntab tüccarlarından Ali ibn-i Hacı Mehmet, sabun ticareti üzerine kent bünyesinde faaliyet yürütmekteydi ve terekesi 18.371 kuruştur. (GŞS, nr. 69, s. 7, h. 1; H. 1131/ M. 1719)

Hububat satışı gerçekleştiren başka bir tüccarın da gelir düzeyinin iyi durumda olduğunu anlıyoruz. Ayntab Taşgun Köyü sakini olan Hacı Mehmet ibn-i Hacı Ömer, Ayntab'da Yenihan'da faaliyet yürüttüğü esnada vefat etmiştir. Terekesinde 11.205 kuruş bulunmaktaydı. (GŞS, nr. 72, s. 32, h. 1; H. 1134/ M. 1722)

Bu konuya ilişkin başka bir kayıta da Ayntablı tüccarın faaliyet alanı hakkında bilgi sahibi oluyoruz. Ayntab Karadinek Köyü sakini Ali ibn-i Şerif, Ayntab'da Arasa Meydanı'nda hububat satışı gerçekleştirmekteydi. Terekesinde 9.247 kuruş bulunmaktadır. (GŞS, nr. 73, s. 17, h. 6; H. 1135/ M. 1723) Benzer konudaki başka bir belgede, Ayntablı es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi ibn-i Ahmet ibn-i Mehmet adlı tüccar Ayntab Arasa Meydanı'nda kırmızı üzüm, pekmez, buğday, arpa satışı gerçekleştirmesinin yanı sıra mudarebe yöntemiyle ticarî ortaklık faaliyetlerinde de sermayesiyle yer almaktaydı. Terekesinde 11.275 kuruş nakit tutarı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 70, s. 212, h. 208; H. 1131/ M. 1719)

Ticarî ortaklıklara sermayesiyle katkıda bulunan şahıslar bu alandan önemli oranda gelir elde ediyor olmalıydılar. Tüccarlara kâr elde edecek şekilde kredi veren servet sahibi tüccarlara da Aynab'da sıklıkla rastlamaktayız. Leblebici es-Seyyid el-Hac İsmail ibn-i es-Seyyid Mehmet, kahve üzerine satış gerçekleştirmektedir. 30.044 kuruşluk terekenin 22.146 kuruşunu farklı tüccarlarda bulunan alacakları oluşturmaktaydı. (GŞS, nr. 97, s. 2, h. 45; H. 1154/ M. 1742) Bu konuya ilişkin başka bir kayıta da aynı gelir düzeyine sahip tüccarın varlığından haberdar olabilmekteyiz. Ayntablı Muhsinzade el-Hac İsmail ibn-i el-Hac Kasım ve kardeşi el-Hac Abdullah ibn-i el-Hac Kasım, kent bünyesinde önemli servete sahip tanınmış ailelerden birine mensuptu.

Ticarî faaliyetinin içeriğine tam olarak erişemesek de tüccara kredi temin edecek düzeyde bir servet edindiğini saptayabilmekteyiz. 24.430 kuruşluk terekesinin 17.430 kuruşunu tüccarlarda bulunan alacakları oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 98, s. 157, h. 166; H. 1155/ M. 1743)

Benzer şekilde başka bir kayıttan da, Ayntablı el-Hac Ömer ibn-i el-Hac Ahmet adlı tüccarın 23.430 kuruşluk terekesinin 14.750 kuruşunu alacakları oluşturduğunu göz önünde bulundurursak kredi temin ettiğini ileri sürebiliriz. (GŞS, nr. 98, s. 157, h. 169; H. 1155/ M. 1743)

Attar eşyası satışı gerçekleştiren Ayntablı başka bir tüccarın terekesindeki meblağ oldukça yüksek oranda idi. Attar eşyasından bu miktarda gelir elde edemeyeceğini düşündüğümüz şahsın diğer tüccarlara kredi vererek bu servete sahip olduğunu öngörebiliriz. Ayntablı Attar Ahmet Çelebi ibn-i el-Hac Mehmet'in 18.549 kuruşluk terekesinin 13.000 kuruşunu farklı tüccarlardan alacakları oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 102, s. 56, h. 115; H. 1158/ M. 1746) Bu konuya örnek teşkil edecek başka bir kayıt da bulunmaktadır. Ayntablı Nalband el-Hac Mehmet ibn-i Hamza, at koşum takımları satışı gerçekleştirmektedir. 13.118 kuruşluk terekesinin 4.766 kuruşunu 50 kişiden alacağı borç oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 103, s. 238, h. 236; H. 1159/ M. 1747)

Ayntab'ın yerli ailelerinin de bu yolla yüklü miktarda servet sahibi olduklarını görebilmekteyiz. Ayntablı Behisnizade es-Seyyid Mehmet Efendi ibn-i es-Seyyid el-Hac Osman'ın 30.030 kuruşluk terekesinin %90'ı, 554 kişideki alacaklarından oluşur ki bu borçluların büyük çoğunluğunu tüccarların oluşturması da yine ilgi çekicidir. (GŞS, nr. 97, s. 34, h. 44; H. 1154/ M. 1742)

Kahve ve tütün satışı Ayntab'da kâr getiren başka bir ticarî sektördü. Bazen Ayntablı servet sahibi şahıslar, bu ürünlere endeksli sermaye sağlayıcı niteliğiyle ortaklık faaliyetlerine girişirlerdi. Ayntablı el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanvirdi, kahve ve duhan satışında mudarebe ve selem yöntemiyle ticarete ortak olarak faaliyet yürütmektedir. 14.400 kuruşluk terekesinin 10.133 kuruşu mudarebe ortaklığından 90 kuruşu selem ticareti ortaklığından kaynaklı alacağından oluşmaktadır. (GŞS, nr. 83, s. 176, h. 178; H. 1144/ M. 1732) Bez ticareti de Ayntablı tüccar nezdinde önemli diğer bir kulvarı teşkil ediyordu. Trabzon'da faaliyet yürüttüğü esnada ölen Ayntablı bir tüccarın terekesi bunun bariz göstergesidir. Ayntablı Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Ali Trabzon'da bez satışı gerçekleştirmekteydi. 17.699 kuruşluk terekesinde bez satışından kaynaklı 4.343 kuruş alacak kaydı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 82, s. 200, h. 400; H. 1143/ M. 1731)

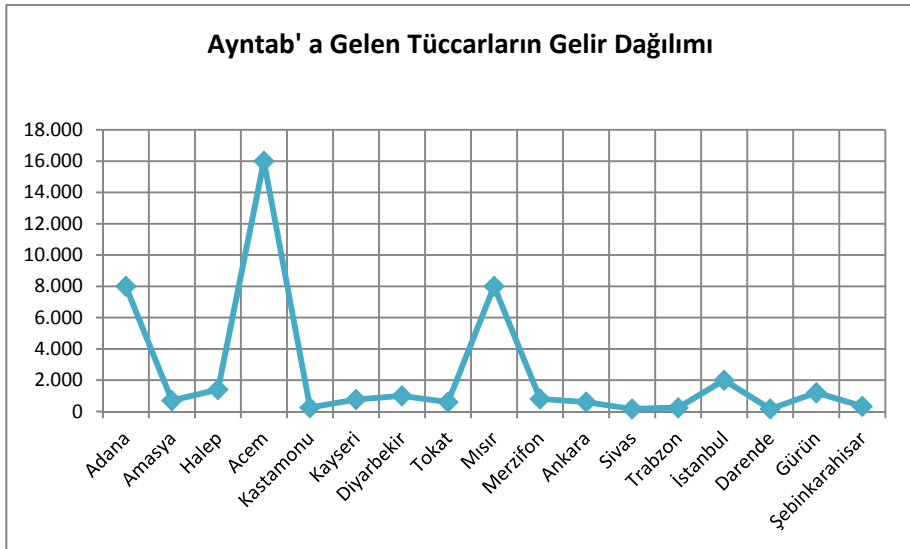
Benzer konuda başka bir kayıt da Ayntablı Keleş Derviş ibn-i Mehmet'in Ayntab'da kumaş ve bez ticaretinden elde ettiği tutarla ilgilidir. Terekesindeki tutar yanında 139 kişide bulunan alacağı bu şahsın da ciddi anlamda servet sahibi olabileceğini düşündürmektedir. 8.000 kuruşluk

terekesinde 3.500 kuruşluk kumaş, bez ve benzeri eşyalar ile 139 kişide yaklaşık 2.354 kuruş tutarındaki alacak kaydı bulunmaktadır. (GSS, nr. 104, s. 170, h. 267; H. 1160/ M. 1748)

Pamuk ticareti de Ayntab'da tüccarlara önemli oranda kâr sağlayan başka bir sektördü. Ayntablı el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe, Ayntab kapanında, Yenihan'da pamuk ticareti gerçekleştirmektedir. Terekesini, 8.959 kuruşluk nakit tutarı yanında, 408 kuruş değerinde penbe, 300 kuruş kıymetinde Yenihan'ın 2/3 hissesi, çok sayıda bağ-bahçe ve farklı tüccar kesiminden alacakları oluşturmaktadır. (GSS, nr. 84, s. 210, h. 409; H. 1145/ M. 1733) Tüccar, sadece nakit olarak değil gayrimenkul açısından da önemli bir mal varlığına sahipti. Bu durum muhtemeldir ki alacakları karşılığında ipotek edilen mülklerin şahsına devredilmesinden ileri gelmekteydi.

Pamuk ticaretinden ötürü ise alacak listesinin terekesinde kayıtlı bulunduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde handa hisse sahibi olması da onun servetinde ciddi bir payı oluşturuyordu. Ayntab, transit ticaret açısından önemli bir stratejik konumda bulunması dolayısıyla çok sayıda tüccarın faaliyet yürüttüğü bir merkez olmuşt.

18. yüzyılın ilk yarısında Ayntab'a ticaret yapma amacıyla geldiği esnada burada ölen tüccarların tereke kayıtlarından edindiğimiz bilgileri analiz ettiğimizde ve bir grafik üzerinde bu verilere baktığımızda tüccarların gelir düzeyleri hakkında bir çıkarımda bulunabiliriz.

Grafik 3.6. Ayntab'a Gelen Tüccarların Terekelerine Göre Gelir Dağılımları (GSS, 51-107 Numaralı Defterler)

Grafikteki verilerden hareketle Ayntab'da bulunduğu esnada ölen 23 tüccarın terekelerindeki nakit tutarının 160 kuruş ile 16.840 kuruş arasında değiştiğini görmekteyiz. Bu tüccarlardan üç tanesinin terekesindeki meblağ 5.000 kuruşun üstündeyken; geriye kalan 20 tanesinin terekesindeki tutar da 5.000 kuruş altındaydı. Bu durumda Ayntab'ın yerli tüccarının dışarıdan gelen tüccarla kıyaslandığında servet açısından daha fazla malvarlığına sahip olduğunu belirtebiliriz.

Ayntab'a gelen tüccarlar arasında en çok servete sahip olan tüccarlardan birkaçının terekesindeki malvarlığına baktığımızda Acem kökenli Ermeni Kuca veledi Cular adlı bir tüccarın Ayntab'da bez, bakır, kalay, çivit satışı için bulunduğunu ve faaliyetini de Tokat-Maraş istikametinde gerçekleştirdiğine ilişkin verilere ulaşabilmekteyiz. Şahsın terekesinde 16.840 kuruşluk nakit para ve 2.000 kuruş değerinde 10 yük bez ve 2.500 kuruş değerinde bakır, kalay, bez, çivit bulunmaktadır. (GŞS, nr. 86, s. 278, h. 275; H. 1146/ M. 1734)

Bu durumda bu tüccarın ticarî ürünündeki çeşitlilik ve ticaret güzergâhlarındaki farklılık uzak mesafe ticaretinin tüccara sağladığı kârın miktarını göstermektedir.

Ayntab-Adana birbirine yakın mesafede bulunan kentlerdi. Bu kentler nezdinde hububat ticareti revaçta bir olan sektördü. Adanalı tüccarın Ayntab'da bulunma gerekçesi de muhtemelen ürünlerini pazarlama gayesinden ileri geliyor olmalıydı. Adanalı el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe, Ayntab'da Arasa Meydanı ve Yenihan'da hububat ticaretinde mudarebe yöntemiyle ortaklık faaliyeti gerçekleştirmekteydi. 8.959 kuruşluk terekesinde pamuk, üzüm ve pekmez ve 2.580 kuruşluk alacak kaydı bulunmaktadır. (GŞS, nr. 79, s. 520, h. 704; H. 1140/ M. 1728) Mudarebe yöntemiyle ticaret yapması şahsın sermaye açısından önemli bir gelire sahip olduğunu da göstermektedir.

Mısır tüccarının da Ayntab'da varlığına rastlamaktayız. Ömer ibn-i Ali adındaki bu şahsın Ayntab Tahte'l-Kal'a dolaylarında sabun ticareti gerçekleştirdiği esnada vefat etmesi nedeniyle terekесinin içeriğine ilişkin bilgi edinebilmekteyiz. Terekesinde 8.000 kuruş nakit parası ve ticaretini gerçekleştirdiği sabunlar bulunmaktadır. (GŞS, nr. 101, s. 171, h. 2; H. 1157/ M. 1745)

2. Kurumlar Yoluyla Kredi Temini/Para Vakıfları

Bilindiği üzere vakıflar, belli gayelerin gerçekleşmesi için menkul veya gayrimenkulün bir amaca tahsis edilmesiyle oluşturulan kuruluşlardır. Vakıflar başlangıçta ferdî ve mahallî ihtiyaçların karşılanması gayesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra içtimaî, iktisadî, sosyal, kültürel ihtiyaçların giderilmesindeki fonksiyonları sebebiyle yaygınlaşmıştır. (Kurt, 1996: 1)

Vakıflar, kamu hizmetlerini sağlamadaki rollerinin yanı sıra para piyasasında kurumsal olarak etkinlik gösteren tek katılımcıydı. Mütevelli, vakıf varlıklarından elde edilen geliri borç verebilirdi. Faizden elde edilen gelir ise vakfın muhtelif giderlerini karşılamak için kullanılırdı.

Aynı şekilde faaliyet halindeki büyük bir kurumda küçük kısmı bir hizmetin sağlanması gibi daha ufak amaçlar için vakfedilen nakit de çok geçmeden para piyasasına girerdi. (Canbakal: 190)

Vakfedilenler arasında gayri menkuller olduğu gibi menkuller (para) bulunmaktadır. Vakfedilen paralara *nakit-ı mevkufe* adı verilmiştir. Vakfedilen paralar ise *iş ortaklığı* veya *muamele-i şer'iyeye* usulüyle işletilerek elde edilen gelir vakfın hizmetlerinde değerlendirilmiştir. Vakıf paraların işletilmek üzere tüccara verilmesi ve belli bir müddet işletildikten sonra verilen sermaye ile birlikte kârın tamamının vakfa geri verilmesi *bidaa* veya sermaye vakıftan işletilmesi karşı ortaktan olmak üzere işletilip kârın bir kısmının vakfa verilmesi (*mudaraba, muşaraka*) sonucu elde edilen kârlar, gelirler vakıfların giderlerine harcanmıştır.

Bu sistem sayesinde vakfedilen paraların işletilmesinde anapara muhafaza edilebilmiş ve mevcut sermaye kâra dönüştürülebilmiştir. (Kurt: 3)

İslâm Hukuku'na göre *vakıf*, özel mülkiyet altındaki bir malın gelecekteki gelirinin kamu yararına veya hayır amacıyla tahsis edilmesi demektir. *Para vakıfları* ise mal varlığı olarak nakitle kurulan ve borç vererek sağladıkları faiz geliriyle amaçladıkları faaliyetleri yerine getirmeye çalışan kuruluşlardı. Para vakfının dinen hükmünün ne olduğu konusunda ulemanın tartışma içerisinde olduğu bir noktada son olarak *...İslâm toplumu için yararlı olan bir şeyin İslam için de yararlı olacağı...* görüşü galip gelerek dönemin şeyhülislamı Ebussuud Efendi de faizle borç para vermedikleri takdirde pek çok vakfın çökeceğini, bunun da İslâm toplumuna zarar vereceğini söyleyerek para vakıflarının faaliyetlerini tamamen pratik açıdan savunmuştu. (Ş. Pamuk, 2008: 6- 7; Günay ve Demir, 2013: 57)

İslâm dininin faizi yasaklaması dolayısıyla İslâm Hukuku'nun esnekliği ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasından faydalanılarak atıl vaziyette duran

paraların ticaret hayatta kullanılabilmesi için çeşitli formüller üretilmiştir ki bunların başında da *nakit para vakıfları* gelmektedir. Vakıf olarak yapılmış cami, medrese, han gibi tesislerin binalarının, bir yerleşim biriminin avarız vergilerini karşılamak üzere nakit paralar vakfedilmişti. Vakfa gelir sağlamak için vakfedilen paralar *muamele-i şer'iyye* adıyla değerlendirilmektedir. Yani vakfa ait bir malın vadeli olarak bir şahsa satılması ve sonra bu malın %10-15 eksiğine peşin olarak vakıf tarafından geri satın alınması veya aynı malın 3. bir şahsa peşin olarak satılması ve bu şahsın malı vakfa bağışlaması yoluyla oluyordu. (Özdemir, 1990: 737- 738)

Paraya ihtiyacı olan tüccarlar yıllık %10-15 en fazla %20 oranında bir fark ödeyerek ihtiyaç duydukları paraya sahip olabiliyorlardı. (Akgündüz, 1996: 228)

Bir para vakfında ana paranın tüketilmeden işletilmesi esastır. Osmanlı Devleti'nde vakıf paranın işletilmesinde *mudarebe(emek-sermaye ortaklığı)*, *muşareke(sermaye ortaklığı)*, *murabaha(kar getiren ticaret işlerine yatırma)*, *bidaa(vakıf parayı Allah rızası için meccanen işletip kârın ve ana paranın tamamını vakfa verme)* veya *karz-ı hasen(borç verme)* yöntemlerinden biri veya birkaçı uygulanmış ve elde edilen gelir hayır cihetine harcanmıştır. (Döndüren, 1998: 103- 105)

Bu tür kuruluşların mütevellilileri Müslümanlar ve gayrimüslimler arasından seçilebiliyordu. (GŞS, nr.100, s. 34, h. 2; H. 1156/ M. 1744; nr. 102, s. 99, h. 174; H. 1158/ M. 1746; nr. 103, s. 56, h. 7; H. 1159/ M. 1747)

Osmanlı tüccarları kredi temin eden bir kurum niteliği taşıdığı için para vakıfları ile çeşitli münasebetler kurdular. Mesela, şahısların nakit vakfına olan borçları nedeniyle kendilerine ait mülkleri sattıkları ve bu yolla da borçlarını ödediklerine ilişkin belge örnekleri bulunmaktadır. (AŞS, nr. 80, s. 43, h. 27; H. 1112/ M. 1700; nr. 131, s. 76, h. 98; H. 1161/ M. 1749; nr. 133, s. 42, h. 88; H. 1162/ M. 1750) Para vakfına gelir sağlaması için yapılan bağışlar da bu kuruluşların gelir kaynağını teşkil etmekteydi. Bu amaçla Ayntablı Mehmet Efendi ibn-i el-Hac Abdülkadir, evini 30 kuruşa satarak bu miktarı nakit para vakfına bağışlamıştır. (GŞS, nr. 99, s. 63, h. 2; H. 1155/ M. 1743) Bu miktarın bir tür bağış olmasının yanı sıra şahsın vakfa olan borcunun karşılığı olarak gerçekleştirdiği bir ödeme olabileceği de düşünülebilir. Başka bir belgede Konya Sedirler Mahallesi Nakit Para Vakfı'na bağışlanmak üzere Saliha binti İsmail ibn-i Ebubekir'in mirasından 20 kuruşun ayrılması müteveli Mevlana Mustafa'ya vasiyet olarak bildirilmiştir. (KŞS, nr. 54, s.177, h. 1; H. 1151/ M. 1739) İhtiyaç sahiplerinin gerektiğinde istifade edebilmesi yönünde bu doğrultuda

kolaylıklar sağlanmaktaydı. Bir kumaş satıcısının muhtemelen kumaş ticaretinde kullanma maksadıyla nakit vakfından borç para aldığını ve ödeyememesi durumunda evinin kiraya verilip kira bedeliyle borcunun ödenmesine yönelik bir işlem yürütülmüştür. Konyalı kumaş satıcısı es-Seyyid Mustafa Halife ibn-i el-Hac Hüseyin'in 100 kuruş borcu bulunmaktadır. Borcunu ödeyemeden ölmesi üzerine evi, vakıf yetkililerince her sene 20 kuruşa kiralanma gayesiyle vakıf gelirlerine dahil edilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 45, h. 2; H. 1162/ M. 1750)

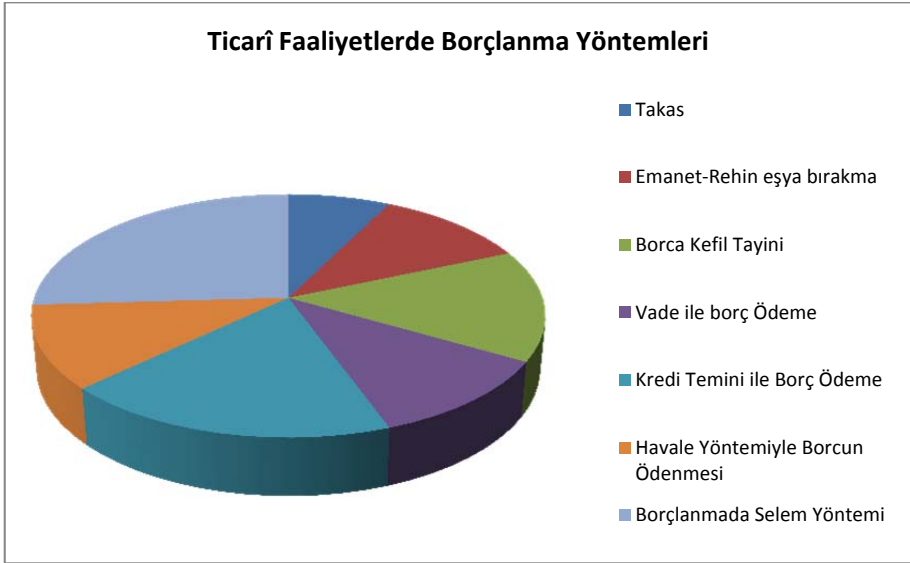
Deri ticaretinde kullanmak üzere nakit para vakfına borçlanıldığı da görülmektedir. Nakit Para Vakfı'nın mütevellisi Mehmet Efendi ibn-i Abdurrahman ve Musa arasında merhum Molla Osman'ın deri ticareti imali için vakıftan aldığı 60 kuruşluk borcuna mukabil kendi mülkü olan menzili satılmış ve borca takas kabul edilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 58, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

Vakıftan alınan borca karşılık birtakım at türleri ve bir miktar nakit para karşılığında borcun ödendiğini öğreniyoruz. Konyalı İsmail Beşe ibn-i Ahmet Beşe'nin nakit para vakfına yük hayvanı ticaretinde kullanma maksadıyla 500 kuruş borcu vardır. Bunu ödeyememiş ve kendi mülkündeki her biri 36'şar kuruş değerinde 1 ak tay, 1 yağız tay, 1 gümüş kuyrut at, 1 kır at, 1 doru iğdiş bargir, 1 tay, 36'şar kuruş, 8'er kuruş değerindeki bargir tay ve atlarını ve nakit olarak da 268 kuruşu vererek kredi borcunu kapatmıştır. (KŞS, nr. 57, s. 79, h. 3; H. 1162/ M.1750)

Çuha ticareti için vakıftan alınan borca mukabil bağ da bağışlanabilmekteydi. Konyalı es-Seyyid Mustafa'nın çuha ticaretinde kullanma maksadıyla nakit para vakfından aldığı 130 kuruşluk borcuna karşılık kendi mülkündeki bağ vakıf için bağışlanmıştır. Satışı yapılarak vakfa gelir olarak kullanılmıştır. (KŞS, nr. 57, s. 49, h. 2; H. 1162/ M. 1750) Vakıftan alınan paranın belirli bir vade ile ödendiğini de öğrenmekteyiz. Konyalı Mahmut ibn-i Hasan, Abdulmuın Mahallesi nakit para vakfından 85 kuruş borç almış, tütün ticaretinde kullanma iddiasıyla altı ay vade belirtmesine rağmen gereken ödemeyi yapmamıştır. Vakfın mütevellisi aracılığıyla açılan dava gereğince kendisinden bu meblağ istenmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 36, h. 2; H. 1162/ M. 1750) Deri ticareti için vakıftan alınan paranın kısa sürede kâra dönüştürülmesine bakılacak olursa Konya'da deri ticaretinin önemli bir gelir sağladığını ifade edebiliriz. Konya'da nakit para vakfının muhasebesine ilişkin bir başka belge, Debbağhane Mahallesi sakini iken ölen Mustafa ibn-i Osman'ın nakit para vakfından aldığı 403 kuruş hakkındadır. Deri ve mamulü olan ürün üzerine gerçekleştirdiği ticarete

kullandığı bu paradan iki aylık süre zarfında nakit 1.337 kuruşluk bir kâr elde etmiştir. Borcunu ödeyemeden vefat etmesi üzerine varisleri bu meblağın şahsın terekesinden ödenmesini sağlamışlardır. (KŞS, nr. 54, s. 164, h. 3; H. 1151/ M. 1739)

Ticarî faaliyetlerde nakit ödeme yanında genellikle borca dayalı bir ticarî faaliyet mekanizması da bulunmaktaydı. Borçlanmada ise farklı yöntemlerin uygulandığına değinmiştik. Bu yöntemlerin başvurulma sıklığına bir grafik üzerinde baktığımızda kredi, kefil ve vade ile borç ödeme yöntemlerinin yaygın olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Grafik 3.7. Ticarî Faaliyetlerde Borçlanma Yöntemleri

c. Ticarî Faaliyetlerde Ortaklık Yöntemleri

Dahili ticarete kullanılan yöntemlerden biri de ortaklık usulüdür. Tüccarların ticarî faaliyette bulunabilmesi için öncelikle belli bir oranda sermayeye sahip olması gerekmektedir.

Bunun tamamı veya bir kısmı kendisinin olabileceği gibi bir kısmı da İslâm Hukuku çerçevesinde şekillenen *şirket*, *mudarebe*, *inan* gibi ortaklıklarla sağlanmaktaydı. Çünkü nakit paranın kâra dönüştürülmesi için ticaret bir nevi araç olarak görülmekteydi. (Çizakça, 1999: 409) Sıklıkla tercih edilen bir yöntem olması hasebiyle tüccarlar, sermaye ve emeklerini birleştirerek ortak iş yapmak üzere bir araya gelmekteydiler. Bu hususa ilişkin sicil kayıtlarında *muşareke*, *inan*, *mudarebe*, *müfavaza*, *vücu* türü ortaklıklarla karşılaşmaktayız.

ca. Muşareke/Şirket Kurma Yöntemiyle Ticarî Ortaklık

Şirketin kelime anlamı sözlükte, *ortaklık, ticaret için meydana gelen kurul* olarak belirtilmektedir. (Develioğlu:1167) Ticarî ortaklıkta ilk olarak inceleyeceğimiz bu yöntemde şahısların ortak sermaye üzerinden(muşareke) faaliyet yürüttükleri bilinmektedir. Burada ortaklar hem sermaye hem emekle iş ilişkisi yürütmektedirler. (Karaca, 1995: 260)

1739 tarihli bir şirket belgesinde Ahmet ibn-i Mustafa ve Ömer ibn-i Hasan adlı debbağlar ortak sermaye ile şirket-i sınaî kurdular. Bu şirkette deri imal etmektedirler. İmal edilen derileri ise İstanbul, İzmir, Rumeli’de pazarlamaktadırlar. (KŞS, nr. 54, s. 23, h. 8; H. 1151/ M. 1739) Bunun yanında yine benzer bir hususta Konya’da Ali ibn-i Ahmet ve Hüseyin ibn-i Mustafa adlı şahısların imal ettikleri deriden mest yapıp İstanbul’da pazarlamak üzere bir ortaklık sözleşmesi imzaladıkları görülür. (KŞS, nr. 54, s. 23, h. 6; H. 1151/ M. 1739) Başka bir ortaklık belgesinde; Konya’da Cebeci Mehmet ibn-i İbrahim ile el-Hac İbrahim ibn-i Ahmet’in 2248 kuruluş sermaye ortaya koyarak bir *şirket-i sınaî* kurmaları ve bu işletmede deri imal etmeleri konu edilmiştir. (KŞS, nr. 54, s. 56, h. 2; H. 1152/ M. 1739)

Şirketin malının ortakların izni olmadan satışının uygun karşılanmadığı ve şirket malı satıldığı takdirde elde edilen meblağın eşit oranda paylaşılması gerektiği ortaklık anlaşmalarında uyulması gereken bir kaide idi.

Konyalı Cafer ibn-i Ali; Molla Ahmet, Ali ibn-i Abdullah; Salih ibn-i Abdi ile bir satış işlemi dolayısıyla sorun yaşamışlardır. Cafer ve Molla Ahmet duhan ticaretinde ortaklardır. Cafer, Antakya’da sakin Molla Ahmet’e kendi malından bir miktar duhanı emanet olarak teslim etmiştir. Şehir dışında satması hususunda izni yokken Molla Ahmet’in fuzulen duhanın 120 batmanını Ali ve Salih Bey’e satışını gerçekleştirdiğini ve bundan hasıl olan meblağı kendisine vermediğini belirterek sorgulanmasını istemiştir. (KŞS, nr. 57, s. 60, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Ortaklık ilişkisinin kurulmasında asıl unsur oluşturulan şirketten kâr elde edilmesiydi. Zimmiler arasında sermaye ortaklığına yönelik bir iş ilişkisi söz konusuydu. *Ankara’da sof ipliği ticaretinde ortaklık* üzerine faaliyet yürüten tacirlerden *Bezciöglü* olarak da bilinen Begos ölünce, varisleri ortağı Agop’tan sof ipliği satışından elde edilen 250 kuruşluk kâr payını ödemesini istemişlerdir. (AŞS, nr. 131, s. 12, h. 30; H. 1161/ M. 1749)

Başka bir şirket işleminde istenilen kâr elde edilemeyip tüccarların zarara uğradıklarını düşünmeleri üzerine şirketin feshi söz konusu olmuştu. Ancak şirket ilişkisinin son bulmasında dikkat edilen hususun ortak sermaye

ile çıkılan bu yolda şirket malının eşit miktarda paylaştırılmasının gerektiğidir. Ankaralı Mahmut ve Halil adındaki şahısların iki sene önce *hayvan ticareti üzerine oluşturulan şirketleri* için 267 koyun ve keçinin sermaye olarak ortaya konduğunu ve bunların bakımı için Mahmut'un yetkili kılındığını öğreniyoruz. Bunlardan çıkan yün ve tiftiği de aralarında ortak olup satacaklarını ve kârını da paylaşacaklarını belirterek şirket sözleşmesi yapmışlardır. Ancak hayvanlardan beklenen verim elde edilememiş, bir kısmı da ölmüştür.

Zararın fazla olması üzerine şirketin feshine karar verilmiştir. Şirket gereği kalan hayvanların eşit olarak paylaşılmasından ötürü bir anlaşmazlık yaşanmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 87, h. 159; H. 1162/ M. 1750)

Söz konusu başka bir muşareke ortaklığı için gerçekleştirilen satıştan elde edilen kârın farklı oranlardaki hisselerde paylaşılması ortaya konulan sermaye ile alakalıdır. Tokatlı tüccar Mehmet ibn-i Ahmet ile Acem Mustafa ibn-i Abdullah Ankara'da Suluhan'da 3 sene önce 102 kuruş sermaye ortaya koyarak bir şirket kurarlar. Bu şirket hesabına Ankara'da sof ipliği satın almakta; İzmir'e naklini ve satışını gerçekleştirmektedirler. Satıştan elde edilen *nema/kâr payını* da aralarında 5 hissenin 3'ü Acem Mustafa'nın 2'si Tokatlı Mehmet'in olmak üzere paylaşılmasına yönelik bir şirket sözleşmesi yapmışlardır. Acem tüccar Mustafa, bu nakli gerçekleştirmek üzereyken vefat eder. Ölümü ile şirketin feshi gerçekleşir. Hisseleri de taraflar arasında paylaştırılır. Acem Mustafa'nın varisi büyük oğlu Abdülmenan'dır. Sermaye olarak ortaya konan 102 kuruştan 88 kuruşu Abdülmenan'dan alınır. Kalan 14 kuruşun da ödenmesi hususunda anlaşma sağlanır. (AŞS, nr. 87, s. 107, h. 354; H. 1124/ M. 1712)

Bu ortaklık yöntemiyle alakalı başka bir sicil kaydında, ortaklar arası bir alacak konusu anlaşmazlığa sebebiyet vermiştir. Şahıslar sadece buldukları şehirlerle ortaklıklarını sınırlamayıp Konya-Ankara arasında faaliyet yürütecek şekilde ticarî ortaklık gerçekleştirmişlerdir. Konyalı Mustafa, Ankara'da Abdülkerim Hanı'nda kalırken Ankaralı Mehmet ile sof ticaretinde şirket kurmuşlardır. İki ortak arasında sermaye hesabında yaşanan anlaşmazlık mahkemeye intikal etmiştir. Mustafa, şirket malından 11 kuruş hakkı ile borç verdiği 16 kuruşu yani toplam 27 kuruşu Mehmet'ten talep etmektedir. Davalının borcu inkar etmesi ve şahitlerin davacı lehine tanıklık etmesiyle talebi geçersiz olmuştur. (AŞS, nr. 80, s. 345, h. 688; H. 1114/ M. 1702)

Konya-Bursa-İstanbul merkezli yürütülen bir başka ticarî işlem de yine şirket oluşturularak gerçekleştirilmektedir. Konyalı ve Bursalı tüccarlar

kazzaz eşyası üzerine oluşturdukları şirketlerinde ürettikleri eşyayı ortaklardan biri vasıtasıyla İstanbul'a götürüp satmaktadırlar. Konyalı olup Bursa'da bulunduğu esnada ölen Firari es-Seyyid el-Hac İbrahim ibn-i es-Seyyid Hüseyin'in terekesinin varislerine teslimi gerçekleşmiştir. İbrahim, el-Hac Ebubekir ve Mehmet Çelebi kazzazlık sanatında şirket kurmuşlardır. İmal ettikleri 2.500 kuruşluk kazzaz eşyasının 1.864 kuruşluk kısmını İbrahim, satmak için İstanbul'a gider ve 1.230 kuruşluk kazzaz/ipek satar.

Bursa'ya döndüğü esnada da ölür. Sattığı kazzaz eşyasından elde ettiği kârın ortaklar arasında eşit olarak paylaşılmamasından kaynaklanan sorun yaşarlar. (KŞS, nr. 57, s. 104, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Konya-Şam arasında yürütülen bir diğer ticarî faaliyetin de ortak sermaye üzerine kurulduğunu öğreniyoruz. Konyalı el-Hac Ahmet ibn-i Hekim Osman, el-Hac Abdurrahman ile şirket kurmuştur. Konya'da Mevlana asitanesinde seccad tayin olunan Ebubekir Efendi'den 11.500 kuruş borç alarak bu meblağın 500 kuruşuna kilim, keçe, sakız, karanfil; kalan miktarına da 1 deve sürüsü satın alıp Şam-ı şerife götürüp satışını gerçekleştireceken; el-Hac Ahmet, Haccac-ı şeriften dönüşte vefat etmiştir. Abdurrahman, Şam-ı şerife gittiğinde 4.650 kuruşluk şirket malını teslim almıştır. Bu olayda 61 deve helak olup, zahirenin kıymetinin de şahsın terekesinden alınmasına ve borçlanılan şahsa bu meblağın ödenmesine yönelik karar verilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 114, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

Başka bir ortaklık ilişkisinde ortaklardan birinin şirket malına sahip çıkamayarak gasp edilmesine sebebiyet verdiği gerekçesiyle diğer ortağının şikayetine maruz kalışından bahsedilmektedir. Abalı Türkmeni'nden el-Hac Mehmet ile el-Hac Ahmet bir sene önce hayvan ticaretine yönelik bir şirket kurmuşlardır. el-Hac Mehmet, bazı koyun tüccarlarıyla Şam-ı şerif tarafına koyun götürürken eski Halep valisi Abdullah Paşa'nın bayraktarı koyunları gasben alıp Halep'e götürüp 900 koyunun her birini 2'şer kuruş 1 rub'a satmıştır. el-Hac Halil, 180 koyunun kendisinin olduğunu ve el-Hac Ahmet ile ortak olduklarını, ancak onun sahip çıkamadığından hayvanların gasp edildiğini ve koyunlarının kendisine teslim edilmesi gerektiğini bildirmiştir. (GŞS, nr. 100, s. 65, h. 178; H. 1156/ M. 1744) Aksaray ve Ankara tüccarı, sof ipliği üzerine ortaklık oluşturmuşlardır. İlgili belgede, şahıslardan birinin ölümü üzerine şirket feshedilmiş ve şirket malının satışından elde edilen kâr eşit oranda paylaşılmıştır. Aslen Aksaray ahalisinden olup Ankara'da Suluhan'da bulunduğu esnada ölen Ali Çelebi ibn-i Mustafa, Ankaralı es-Seyyid Mustafa Çelebi ile sof ipliği üzerine bir şirket oluşturmuşlardır. Ali Çelebi'nin ölümü üzerine şirketteki hissesinin varislerine teslimi

gerçekleşmiştir. Oğlu Ahmet adlı şahsa şirketten hasıl olan nemadan 1000 kuruşun yarısı olan 500 kuruşun da teslim edildiğini öğreniyoruz. (AŞS, nr. 84, s. 225, h. 629; H. 1119/ M. 1707)

Beratlı tüccar olarak sınıflandırdığımız Flemenk ve Efrenc müste'menler arasında benzer bir ortaklık ilişkisi söz konusu olmuştur. Ankara'da Efrenc ve Flemenk müste'menleri Fentine veled-i Fentine ve Pazulester veled-i Pazulester; 1.125 kuruş sermaye ile ticaret ortakları olup Ankaralı es- Seyyid el-Hac Mehmet Emin Efendi ibn-i es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Efendi'den sof ipliği satın almışlardı. Para ödemede bir sıkıntı yaşanmıştır. Ortaklık şartı gerekçesiyle gereken bedelin taraflar arasında eşit oranda ödenmesi gereği şahıslara bildirilmiştir. (AŞS, nr. 120, s. 37, h. 110; H. 1152/ M. 1740)

Simsarlar, daha önce de belirttiğimiz üzere tüccarlar arasında aracılık yapan komisyoncu da diyebileceğimiz bir vasıfla hizmet yürütmekteydiler. Hatta bu şahısların simsarlıkta ortaklık kuracak boyutta faaliyet içerisine girmeleri bu alandaki faaliyetin önemli oranda kâr getirdiğine ilişkin fikir edinmemizi kolaylaştırmaktadır. Bu şahıslar müs'temen tüccarlara hizmet etmekteydiler. Ankaralı Kırkor veled-i Bali, Hicadır veled-i Sahak ile simsarlıkta şirket kurmuşlardır. Ankara'da sof ipliği tüccarı Efrenc taifesinden Bedrirar adlı müste'mene simsarlıkta iki sene hizmetten sonra şirketlerini feshetmişlerdir. Kırkor, Hicadır'da hizmet bedeli 145 kuruş hakkı kaldığı gerekçesiyle hakkını talep etmiştir. (AŞS, nr. 120, s. 44, h. 135; H. 1152/ M. 1740)

cb. Mudarebe/ Muzarî Yöntemiyle Ticarî Ortaklık

Bu ortaklık türüne çalışmamıza konu olan üç kentimizde de sıklıkla rastlanmaktadır. Terekelerde *derzimet* olarak yer alan alacaklar arasında, mudarebe olarak işletilen paralar da bulunuyordu. *Mudarebe*, kelime olarak, *bir yandan sermaye öte yandan emek konularak kurulan şirket* anlamına gelmektedir. *Muzari*'nin de anlamı ortaklıkla eşdeğerdir. (Develioğlu: 770,790) Başlı başına sermayenin yetersiz kalması durumunda emeği yürüten şahsa destek sağlayacak sermaye ortaklarına ihtiyaç hasıl olmaktadır.

Osmanlı toplumunda borç-alacak ilişkilerinde yaygın olan bir başka uygulama İslamî kurallar çerçevesinde gelişen mudarebe ortaklığıdır. İslâm Hukuku(fıkıh) ile ilgili kitaplarda mala sahip olan kimsenin emeği ile çalışana ticaret yapmak üzere bir mal vermesi ve şart koştuıkları orana göre kârın aralarında paylaşılması şeklinde tanımlanan mudarebe bu suretle

uzman ile sermaye etkileşiminden kâr sağlamaktaydı. (Gedikli, 1998: 16; Bilmen, 1985: 101- 102; İnalçık, 1969: 100-101; Jennings, 1973: 188- 191; Çizakça, 1993: 27) Bu ticarî ilişkide zarar, mal(sermaye) sahibi tarafından karşılanırdı.

Bez ticaretine mudarebe yöntemiyle yatırım yapılarak elde edilen kârdan pay alma amaçlanmış olmalıdır. Ayntabl el-Hac Yunus oğlu denilen el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Cafer'in terekesinin yaklaşık yarısı, 5.500 kuruşunu bedestendeki *mudarebe olarak bulunan bezi* ve çeşitli kimselerdeki alacağı oluşturmaktadır. (GŞS, nr. 103, s. 132, h. 234; H. 1159/ M. 1747)

En yaygın şirket türü olan mudarebede taraflardan birinin sermaye, diğerinin emeği ile şirkete katılması söz konusudur. (Ergenç, 2012: 110) Genel kanı ise bu yöntemin emek-sermaye ortaklığına dayalı olmasıdır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi mudarebe yönteminde zarara ortaklık söz konusu olmuyordu. Zararın giderilmesinden mal sahibi sorumluydu. Bahsi geçen bir mudarebe ortaklığında kârın yarı yarıya paylaşılacağı daha önceden belirtilmiş olmalıdır. Konya-Adana arasında hayvan satışı üzerinden mudarebe ortaklığı yapıldığına ilişkin bir kayıta, Konyalı Halil ibn-i el-Hac Abdi, es-Seyyid İvaz ibn-i Mustafa'ya kendi malından 146 kuruş verip aralarında *şirket-i mudarebe ile ortaklık kurmuşlardır*. Bu sermaye ile İvaz, 20 at satın almıştır. Bu atları Adana'da satıp her ne kadar *faide hasıl olursa* yani kâr elde ederse yarısı kendisinin diğer yarısı da İvaz'ın olmak üzere bu kârı paylaşacaklarına dair anlaşma yapmışlardır. Alınan 20 atın 7'si ölünce kalan 13 at satılmıştır.

Sermaye olarak konulan fiyattan 36 kuruş zarar edildiği anlaşılınca, zararın yarısının yani 18 kuruşun İvaz tarafından ödenmesi istenince İvaz, hayvan satışı üzerine ortak olduklarını mala zarar gelirse mal sahibinin '*kütüb-ü fetvada mestur olmağın*' beyanıyla zarara kendisini ortak etmemesi gerektiğini belirtir ve zararın mudarebe ortaklığı hükmüne göre mal sahibi tarafından ödenmesine karar kılınır. (KŞS, nr. 45, s. 82, h. 2; H. 1127/ M. 1715) Terekesinde yüklü miktarda kırmızı üzüm, pekmez, buğday, arpa bulunan Ayntabl es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi ibn-i Ahmet ibn-i Mehmet'in terekesinde 11.275 kuruş bulunmaktadır; bunun *1.500 kuruşu mudarebe yöntemiyle yürütülen ticarî faaliyetin faide paylaşımında isabet etmiştir*. (GŞS, nr. 70, s. 100, h. 212- 208; H. 1131/ M. 1719) Aynı zamanda mudarebe yöntemiyle ortaklık kurmuş sermaye sahibi olması dolayısıyla da kâr payından hissesine düşeni teslim almıştır.

Askerî nitelikli bir şahsın ticarî faaliyet yürüten tüccara sermaye sağladığını belirleyebiliyoruz; ancak faaliyet alanını belirleyemiyoruz. Yapılan faaliyet kârlı bir işlem olsa gerektir ki kâr payı ortaklar arasında paylaşılacak bir seviyeye ulaşmıştır. Erzurumlu olup İran Seferi'ne giden ve dönüş yolunda vefat eden Topçu serdengeçti Ağası el-Hac Musa Ağa'nın, Ankara'da ticaretle uğraşıp zengin olan bir tüccardı.

Mustafa Ağa, Leblebici Mahallesi'nden Yağcı Abdullah Çelebi'yle kârı aralarında paylaşılacak şekilde 1.700 kuruşluk sermayeyle *mudarebe yöntemiyle ortaklık kurmuşlardır*. Meblağdan hasıl olan nema ile bu oran 1.870 kuruşa ulaşmıştı. (AŞS, nr. 131, s. 89, h. 109; H. 1161/ M. 1749)

İleride değineceğimiz vücut-ı ticaret yöntemi ile mudarebe yönteminin birlikte kullanıldığını gösteren bir kayıt mevcuttur. Burada önemli olan husus tüccarlara mudarebeten ortak olup sermaye sağlayan tüccarların varlığıdır. Bu ortaklığa ilişkin kârın ödenmesi için başka bir tüccardan borç alınması tüccarların hem sermaye ortaklarından olmama gayesiyle hareket ettiklerini hem de beklenen kârı elde edemedikleri takdirde ortaklarına borçlu kalmak istemediklerini görmekteyiz. Ayntablı el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Osman, el-Hac Hüseyin ibn-i el-Hac Mehmet ile *kahve ticaretinde ortaklıklar*.

Bir sene önce zımmi taifesinden Hater veled-i Karagöz ve Manes veled-i Simon adındaki zımmilere *vücut-ı ticarete* kullanmak için bir miktar akçe vermişlerdir. Bu zımmi tüccarlar bir müddet vücut-ı ticaret yaptıktan sonra *mudarebeten ortakları* olan bu Müslüman tüccarlara hakları olan kâr payını ödemek için el-Hac Ahmet ibn-i Ömer adındaki başka bir Müslüman tüccardan *1500 kuruş 1500 batman kahve* alarak borçlanmışlardır. Mudarebe borcunu ödeyip diğer tüccara olan borcun da bir kısmını ödemişler ve 850 kuruş 850 batman kahve borçları kalmıştır. Bu borca karşılık olarak bir tüccar dükkanı satmışlar ve geri kalan borçlarını peşinen vermek suretiyle ortaklık akdini yerine getirmişlerdir. (GŞS, nr. 91, s. 62, h. 2; H. 1149/ M. 1737)

Keçecilik sanatında biri zımmi diğeri müslüman olan iki tüccar arasında emek-sermaye ortaklığı söz konusu olmuştur. Şirketin feshiyle elde edilen kâr payını aralarında eşit oranda paylaşmışlardır.

Konya kazası sakinlerinden olup Ankara'da Arasta sükunda Keçeci taifesinden Sendil veled-i Köstendil ile Ankaralı Mustafa ibn-i İbrahim 10 sene önce sermaye sahibinin Mustafa'nın olduğu sanattan elde edilecek kârın paylaşılması esasına dayalı olarak aralarında şirket sözleşmesi yapmışlardır. 5 sene *mudarebe yöntemiyle keçecilikte ortak faaliyet* yürütmüşlerdir.

Davadan 6 sene önce şirketi feshetmelerine rağmen bu sanattan Sendil'e isabet eden kâr payının yarısı Mustafa'ya teslim edilip şirket fesh olunmuştur. (AŞS, nr. 114, s. 32, h. 75; H. 1146/ M. 1734)

Tüccarların aynı anda farklı ortaklık yöntemi ile faaliyet yürüttükleri de görülmektedir. Bunda ise ticarî kazancın farklı yollarla artırılmak istenmesi, piyasa şartları, malın niteliğine göre bu yöntemlerden birinin tercih edilmesi etkili olmaktadır. Ayntablî el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanverdi'nin terekesinde 14.440 kuruşu bulunmaktadır. Bunun 10.133 kuruşu çeşitli kimselere *mudarebe ortaklığı çerçevesinde ticarete kullanılmak üzere verilen alacak*, 90 kuruşu da selem ticareti dolayısıyla olan alacaktır. (GŞS, nr.83,s.98,h.176-178;H.1144/M.1732)

Bir diğer ticarî faaliyette emek saraçlık zanaatının yürütülmesi iken sermaye desteği sağlayan şahsın bu iş ilişkisinden elde edilen kâra ortak olması *mudarebe uygulamasının başka bir örneği* olarak karşımıza çıkmaktadır. Edinilen kâr oranının %20 olarak belirtilmesi bu ticarete başka şahıslardan da sermaye alındığı ve şirketin hisse hesabıyla varlığını devam ettirdiğini anlamaktayız. Ticarî ortaklıktan elde edilen meblağdan senelik olarak ödenen kâr payı ortaklık anlaşmasında önceden bildirilen bir şarttan ileri gelmiş olmalıdır. Ayntablî el-Hac Abdullah, Ayntab Saraçhanesi'nde *sarraçlık* yapan es-Seyyid Mehmet ve el-Hac Emin'de *mudarebe ortaklığı* anlaşmasıyla 400 kuruşu bulunmaktaydı. el-Hac Abdullah, bu para için bir senede 80 kuruş kâr almıştır. (GŞS, nr. 85, s. 95, h. 198, 196; H. 1145/ M. 1733)

Daha önce de örneğine rastladığımız üzere şirketlerin fesih yöntemlerinden en belirgin olanlarından biri ortaklardan birinin ölümüdür. Bu durumda sermaye, emek ve kâr diğer ortağın varislerinden talep edilmekteydi. *Mudarebe yöntemi bazı belgelerde müzari olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kullanım ortaklığa vurgu yapıldığından ileri gelmektedir. İlgili bir belgede; Konyalı Ali ibn-i Hasan ve es-Seyyid Hüseyin ibn-i Sadık şirket-i müzari ile ortaklıklar. Ali'nin ölümü üzerine şirket fesholunur. Bu durumda es-Seyyid Hüseyin'in, Ali'nin terekesindeki şirket hissesi olan 52 kuruşluk meblağ kendisine teslim edilmiştir. (KŞS, nr. 54, s. 169, h. 2; H. 1151/ M. 1739) Bu konuya ilişkin başka bir belgede, Ankaralı Menet isimli zımmi ölen Acı Guz'a hayattayken sof ipliği imal etmesi için mudarebeten 500 kuruş borç vermiş, borçlunun ölümü nedeniyle de sermaye ve hasıl olan kâr payını varislerinden talep etmiştir. (AŞS, nr. 133, s. 90, h. 192; H. 1162/ M. 1750)*

Bir sicil kaydında adı geçen bir şahsa oğlunun vekil olması, bu şahsın ticarî faaliyet dolayısıyla davanın gerçekleştiği esnada şehir dışında olabileceği ihtimalini aklımıza getirmektedir. Yüklü miktarda fiyat üzerinden sof ipliğine yatırım yapılan bir ortaklık girişiminde elde edilecek kârın bu meblağdan daha fazla olabileceği düşünülmüş olmalıdır. Beklenen kâr elde edilememiş olsa gerektir ki şirketin feshi gerçekleşmiştir.

Ankaralı Mikor veled-i Mirat'ın vekili oğlu Karabet'tir. Kirkor adlı zımmi ile Karabet'in babası, *sof ipliği üretip satışını gerçekleştirerek* elde edilen kârın aralarında eşit olarak paylaşılması hususunda *14.000 kuruşluk sermaye ile mudarebeten ortaklık ilişkisi* kurmuşlardır. Davadan iki sene önce Mikor, ortaklıktan ayrılmak isteyince kendisine isabet eden hissenin bu şahıstan tamamen alındığını ve alacaklarının kalmadığını belirtmesi üzerine ortaklık fesholunmuştur. Ancak Kirkor, kendilerinden hak talebinde bulunması şahitlerin ifadelerinin dinlenmesiyle geçersiz sayılmıştır. (AŞS, nr. 125, s. 75, h. 174; H. 1158/ M. 1746)

Bazen sermayeyi veren ortak kârın bir kısmını emek ortağına vermediğinde problem yaşanmaktaydı. Bu gibi durumlarda kadıya başvurmak en etkili yoldu. Mesela, Konya'da Topraklık Mahallesi'nde koyun satmak ve mağaza işletmek için 800 kuruş vererek Hacı Mustafa ve Mehmet *şirket-i mudarebe ortağı* olurlar. Hacı Mustafa, 500 kuruşu ödemiştir. Ancak kalan 300 kuruşu ödememiştir. Şirketin zarara gireceği düşüncesiyle bu meblağın ödenmesi hususunda Mustafa, uyarılmıştır. (KŞS, nr. 53, s. 97, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Şirket ödemelerindeki aksama birçok kez anlaşmazlıklara neden olmaktaydı. En çok da kârın paylaşımında problemler yaşanmaktaydı. Örneğin; Ayntablı Ali Beşe, 300 kuruşluk sermaye ortaya koyarak Mustafa Beşe ile *tütüncülük sanatında mudarebeten ortaklık ilişkisi* kurmuştur. Bu alanda gerçekleştirdiği ticarî faaliyetin kârına ortak olup daha sonraki süreçte hesaplaşıp ortaklıktan ayrılmalari ve alacak konusunda anlaşmazlık yaşamaları nedeniyle dava açılmıştır. (GŞS, nr. 64, s. 78, h. 155; H. 1124/ M. 1712)

cc. Vücut- 1 Ticaret Yöntemiyle Ticarî Ortaklık

Vücut-1 ticaret yöntemiyle kurulan ticarî ortaklıkta; ticarî itibara dayalı faaliyet yürütülmekte, sermaye ortakların itibarından kaynaklanmaktaydı. Yani varlıklı kişiler itibarlarını ortaya koyarak sermayesiz ticaret yaparlar. Burada maksat veresiye mal alıp satarak elde edilen kârı ortakların kendi

arasında paylaşmasıdır. Ortaklar hem kâr hem de zarardan eşit oranda pay alırlar. (Karaca: 260)

Bu yöntemle kurulan bir ortaklık ilişkisine Kayseri-Ankara güzergâhında rastlamaktayız. Kayserili Yorgi, bir kumaş tüccarı idi ve uzak mesafe ticaretiyle uğraşmaktaydı. Ankara'da ortakları olan şahıslarla kurulan iş ilişkisinde bu şahısların itibarlarından yararlanarak satın alınan veresiye ürünün satışını gerçekleştirmek maksadıyla şehir dışına çıktı. Yorgi'nin Vücut-ı ticarete ortağı ise Ankaralı Yorgi ve Anastas'tır.

İki sene önce ticarete ortak olan bu şahıslar, Kayserili Yorgi'nin ticaret için şehir dışına gittiği esnada ticaret ortaklığını bozarak, şirketteki paylarını aralarında paylaştılar. Yorgi bu duruma itiraz etti. Şahıslardan hakkı olan meblağın ortaklık hükümleri gereğince kendisine teslim edilmesini istedi. (AŞS, nr. 133, s. 39, h. 81; H. 1162/ M. 1750)

Başka bir belgede de bu ticaret ortaklığının nasıl yürütüldüğüne dair bilgi ediniyoruz. Zımmi tüccarlar arasında gerçekleşen ticarî ortaklık yöntemi olarak vücut ticaretinde, şirketin feshi ile mal ve kârın paylaşımı anlaşmazlık yaşanmadan gerçekleşebilmiştir. Bu tür ortaklıkta asıl beklenen budur. Eşit paylaşım her hususta önem arz etmektedir.

Ankaralı Karabet veled-i Maydaras ile Pedros veled-i Ağros vücut-ı ticarete ortak olup bir sene ticarî faaliyet gerçekleştirmişlerdir. Gerek sermaye ve gerek kâr payından her biri hissesini alıp şirketlerini feshetmişlerdir. (AŞS, nr. 97, s. 97, h. 196; H. 1134/ M. 1722)

çç. Müfâvaza Yöntemiyle Ticarî Ortaklık

Müfavaza ortaklığı sermaye, tasarruf yetkisi yönünden eşit iki veya daha fazla kişi arasında kurulan ve ortaklar arasında hem vekalet hem kefalet gerektiren bir şirkettir. (Gedikli: 48) Bu ortaklık yöntemiyle alakalı bir belgede, Serkiz adına ortağı Agop'un vekil; Agop adına da Serkiz'in kefil olduğu ve bu suretle Ankara'da imal edilen ürün İstanbul'da satılıp kârın aralarında paylaşılması gerekli görülmüştü. Ankaralı Serkiz veled-i Manos ile İstanbul'da yaşayan Agop, sof ipliği ticaretinde *şirket-i müfavaza ortaklarıdır*. Serkiz, şirket için satın aldığı sof ipliğini Agop'a göndermekte, Agop'ta bu ürünün satışını gerçekleştirmekteydi. Agop, 4.500 kuruşluk iplik satışı üzerinden elde edilen kârı ortağıyla eşit oranda paylaşmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 123, h. 237; H. 1162/ M. 1750)

Bir aile işletmesi örneği olarak ilgili bir belgeden Ankara'da sakin Arton, Kevrek ve Kanoş adlı kardeşlerin *şirket-i müfavaza ile şerik olduklarını* öğreniyoruz. Kanoş'un Maraşî Ebubekir Efendi'nin kendisinden

beş sene önce 214 kuruşluk çeşitli elvan ile sof ve şali aldığı gerekçesiyle borcun talep edildiğini, ancak, Maraşî Ebubekir Efendi'nin bu süre zarfında iflas ettiği için kendisine sadece 82 kuruş ödeme yapabildiği. Geriye kalan 132 kuruşu kefil olan kardeşinden alınmasıyla tarafların alacak davası çözüme kavuşmuştur. (AŞS, nr. 133, s. 38, h. 80, H. 1162/ M. 1750) Burada da benzer yöntemle oluşturulan bir ortaklık ilişkisine tesadüf edilmektedir.

Şirketin Maraş-Ankara güzergâhında sof ve şali ticareti üzerine yürütülmesi bu yöntemin uzak mesafe ticaretinde bilhassa tercih edilen bir yöntem olduğunu saptamamıza olanak sağlamaktadır. Ayrıca şahıslardan birinin iflas etmesi ile borcunun ödenmesinde kefil olan kardeşine müracaat edilmiştir. Ankara-Mısır güzergâhında yürütülen bir ticarî faaliyette sof ve kahve ticareti üzerinden bir ortaklık iş ilişkisi söz konusu olmuştur. Ortaklardan birinin vefatı üzerine mala vekil tayini gündeme gelmiştir. Bu vekil muhtemelen anlaşmada daha önceden belirlendiği için bir sıkıntı yaşanmamıştır. Ankara'da sakin Zindancızade el- Hac Mehmet Efendi ile Mısır-ı Kahireli el-Hac Musa Çelebi, sof ve kahve ticaretinde *şirket-i müfavaza ile ortaklık* kurmuşlardır. Zindancızade'nin gerek sermaye ve gerekse kâr hissesini alamadan ölümü üzerine varisleri şirket muhasebesinin görülmesi için tüm haklarını kapsayan bir vekil tayin etmişlerdir. (AŞS, nr. 80, s. 293, h. 409; H. 1112/ M. 1700)

Erzurumlu Mustafa Beşe ile Çubukabad Kazası'nın Ulupınar karyesinden Mahmut arasında geçen bir olayda; Mustafa, eniştesi Halil ile *şirket-i müfavazada ortak* olmuşlardır. Mustafa, 85 kuruşu Mahmut'a borç olarak vermiş, Halil'de bu hususta kefil olmuştur. Mahmut'tan 85 kuruş talep edildiğinde borca karşılık 3 kara sığır öküzü, 1 camus ineği vererek aralarında anlaşma sağlanmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 86, h. 156; H. 1162/ M. 1750) Kefil olmadan bu yöntem yürütülememekteydi. Bu durum bir teminat olarak görülmüş olmalıydı. Çünkü uzak mesafe ticareti öngörülemeyen sıkıntıları da beraberinde getirmekteydi.

Ankara-İstanbul arasında yürütülen bir ticarî faaliyette de bu yönteme dayalı ortaklık söz konusu olmuştur. Olayın uzak mesafede gerçekleşiyor olması, durumun yakından takibine mani olduğundan ürünün akibetinin tespiti hususunda mahkmeden yardım talebinde bulunulmuştur. Ürünün Flenk çuhası olması ise ortaklığa farklı bir boyut kazandırmaktadır. Ankaralı Serkiz ile İstanbul'da sakin Agop *şirket-i müfavazada ortaklardır*. Serkiz'in açtığı dava gerçekleşmemiş bir gasp olayıyla ilgilidir. Her zira'ı 3,5 kuruş olmak üzere 900 zira'lık Flenk çuhayı ortağı Agop'un İstanbul'da satması hususunda anlaşmışlardı. Ancak Agop, bu ürünü

İstanbul'da oturan Menahim isimli Yahudi ortağına teslim etmişti. Serkiz'e ise gasp edildiği şeklinde bir beyanatta bulunmuştu. Bu ifadelere inanmayan Serkiz ortağının sorgulanmasını ve meblağın kendisine teslim edilmesini istemiştir. Yapılan soruşturma üzerine ilgili meblağın Serkiz'e teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 98, h. 236; H. 1162/ M. 1750)

cd. İnan Yöntemiyle Kurulan Ticarî Ortaklık

İnan şirketlerinde ortakların sermaye olarak ortaya koydukları miktar farklı olmakla birlikte kâr eşit paylaşılmaktadır. (Çizakça, 71)

Zağferan ticareti yapma maksadıyla yürütülen sermaye ortaklığında eşit bir mal ortaya konulmamışsa da kârdan eşit oranda pay elde etme hususu gözetilirdi. Larendeli olup Konya'da Hasan Efendi Hanı'nda sakin el-Hac İsmail ibn-i el-Hac Hüseyin; Süleyman Çelebi ibn-i el-Hac Abdullah inan yöntemiyle ortaklıklar. Süleyman'ın bu ortaklıkta 1 cariyeye, 1 at, 1 tüfek, 223 kuruş nakit parası olup 95 kuruş kıymetli 2 cariyeye ve 1 müstemli çuha yağmurluk, 2 seccade de İsmail'in malı olacak şekilde sermaye ortaya koyarlar. Cariyeler ve bargir, tüfenk, 223 kuruş, çuha yağmurluk, seccadeye 120 vukiyye miktarında zağferan satın alıp bunun satışından elde edilen meblağı aralarında taksim ettikleri esnada bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Sulh için Süleyman Çelebi, İsmail'e 90 kuruş nakit vermiş ve İsmail şikayetinden vazgeçmiştir. (KŞS, nr. 50, s. 103, h. 1; H. 1138/ M. 1726)

Farklı bir örnekte ise zarar konusunda da ortak katkıya sahip olabildiklerini saptadığımız bu yöntemle yürütülen ticaret Halep metaı üzerinedir. Konyalı Bezircizade Mehmet Çelebi ibn-i el-Hac Ömer, kardeşi el-Hac İbrahim ile Halep metaı ticaretinde şirket-i inan ile ortak olmuşlar; ancak kâr elde edemeyince şirketi feshederek hesap gördüklerinde 2.066,5 kuruş ticaretten kaynaklı borçlarının olduğu kanaatine varılmıştır. el-Hac İbrahim, borcun kendisine ait olmadığını söylemiştir. Gerekçe olarak ortağının kendisine olan borcunu göstermiştir. (KŞS, nr. 53, s. 178, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Bursa-Konya arasında duhan ticaretinde inan yöntemiyle yürütülen ortaklık ilişkisinde sermayenin tamamen bir şahıs tarafından sağlandığı, ticarete konu olan ürünün satışını gerçekleştirmesi için Bursa'ya gidilmiş; şahsın ölümü üzerine fesholunan şirkette varisler söz sahibi oldukları gerekçesiyle haklarını aramışlardır. Konyalı İsmail ibn-i Ömer, ticaret yapma amacıyla Bursa'da bulunduğu esnada vefat etmiştir. Çocuklarına hem vasi hem de dava için vekil olan eşi Fahrşah, İsmail ile Veli ibn-i Ali'nin Bursa'da şirket-i inan ile ortak olup sermayenin ölen kocasına ait olmak

üzere Veli'ye 4,5 yük duhanı 70 kuruşa verip satmasını ve elde ettiği meblağdan hakkı olan miktarı 4,5 kuruşluk kâr payı ile birlikte Veli'den kendisine ödemesi gerektiği beyanıyla şikayette bulunmuştur. (KŞS, nr. 48, s. 18, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

İnan yöntemindeki ortaklık hükmü gereği borcun da eşit oranda paylaşılması gerekmektedir. Bu hususa ilişkin *hayvan ticaretinde ortaklık* yapılmıştır. Konyalı Hacı Ahmet ve Hacı Mehmet *ganem ticareti ve kasaplık sanatında* inan şirketi kurarak, Yagop adındaki bir hayvan tüccarından 6.000 kuruşluk koyun satın almışlardır. Yagop'a 5.470 nakit ve 30 kuruşluk bir at teslim etmişler, geriye 500 kuruş borçları kalmış, Ahmet, koyunları şehir dışında satın döndüğünde aralarında şirket hesabı görülmüş; şirketin feshine karar vermişlerdir. Kâr ve zarar hesabı yapıp, Hacı Mehmet, Yagop'a olan borcun da şirket hesabından ödenmesini teklif ettiğinde Ahmet, ödemek istememiştir. Ortaklık şartı gereğince bu borcun da ortaklaşa ödenmesi konusunda Ahmet, uyarılmıştır. (KŞS, nr. 53, s. 97, h. 1; H. 1149/ M. 1737)

Tiftik ipliği üzerine bir *ortaklık* sözleşmesi de yine *inan yöntemi* esas alınarak hazırlanmıştı. Ankara'da örneğine rastladığımız bu türden ortaklığa ilişkin bir belgede; inan şirketine konu olan meta bahsettiğimiz üzere tiftik ipliğidir. Kirakoz ile Acı Aslan bu ipliğin satışından elde edilen kâr payını aralarında paylaşacaklarına ilişkin şartla ticaret yapmışlardır. Kirakoz'un ölümü üzerine şirket feshi gerekmiştir. Şirket hesabından 160 kuruşluk ipliği satın, bu meblağı kendisi alan Acı Aslan'a, Kirakoz'un varisleri dava açmışlardır. Acı Aslan, sadece 87 kuruşluk mal sattığını itiraf edince davacılar, 87 kuruşluk satılan ipliğin yarı fiyatını yani 43,5 kuruşu alarak anlaşma sağlamışlardır. (AŞS, nr. 80, s. 234, h. 429; H. 1112/ M. 1700)

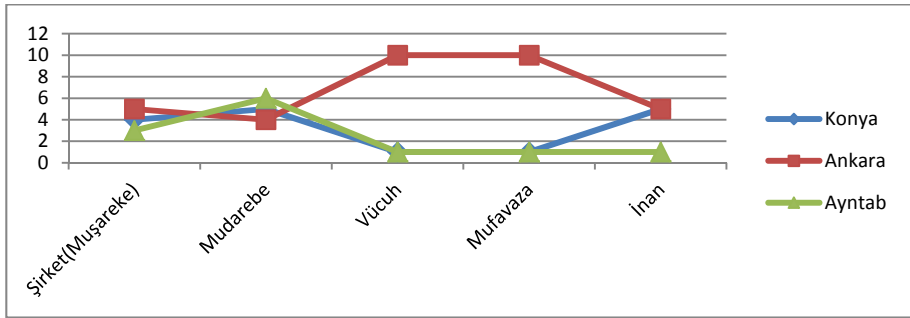
Farklı miktarda sermaye konularak oluşturulan başka bir inan şirketinde ise kâr da bu sermayeyle orantılı olarak paylaşılmıştı. İstanbul'a sof ticareti gerçekleştirmek amacıyla yerleşen Panayut'un kardeşi Badlu adlı şahıs Ankaralı İsfender ile inan şirketi kurmuşlardır. Badlu kendi malından 365 kuruş, İsfender 300 kuruş vererek bu faaliyete ortak olmuş ve 1,5 sene ticaret yapmışlardır. Badlu ölünce hissesindeki 365 kuruş kardeşi Panayut'a intikal etmiştir. Bu miktarın ve elde edilen kârın kendisine düşen miktarını teslim etmesi için İsfender ikaz edilmiştir. (AŞS, nr. 80, s. 135, h. 267; H. 1112/ M. 1700)

İnan yöntemiyle ortaklık yürüttükleri esnada ölümünden önce iflase giden ortaklardan birinin borcun terekesinden teslim edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. İflas tüccarların yapılan ticarete zarar ettiklerinin en bariz göstergesidir. Dolayısıyla da tüccarlara önemli oranda bir külfet

getirmektedir. Ankaralı Mehmet Bey, sof ipliği üzerine kurulan inan ticaretinde ortağı Ayaşlı es-Seyyid Mehmet Çelebi’de olan borcunu talep etmiştir. es-Seyyid Mehmet Çelebi’ye 1.060 kuruş verdiğini, sof ipliğinin satışını gerçekleştirmesi ve elde edilen kârın da aralarında paylaşılması hususunda anlaşmışlardır.

Ancak şirketi feshettiklerinde bu ortaklık ilişkisine yönelik satıştan 30 kuruşluk borcu kalan es-Seyyid Mehmet Çelebi, bu süreçte iflas etmiş ve ölümü de hasıl olunca 30 kuruşluk borcun terekesinden alınması doğrultusunda karar kılınmıştır. (AŞS, nr. 93, s. 112, h. 250; H. 1130/ M. 1718) Ticarî ortaklık türleri farklı şekillerde uygulamaları beraberinde getirmektedir.

Kentlerde yapılan ticarî faaliyetlerin niteliğine göre yürütülen ortaklık ilişkisinde farklı uygulamalar görülebilmekteydi.

Grafik 3.8. Ticarî Ortaklık Yöntemiyle Yürütülen Ticarî Faaliyetlerin Kentler Bazında Tercih Edilme Oranı
(AŞS,80-134; KŞS,39-57; GŞS, 51-107 Numaralı defterler)

Ticarî ortaklık yöntemlerinde ortaya çıkan bu farklılık ticarî faaliyete konu olan ürünün mahiyetiyle alakalıydı. Buna göre grafikteki veriler analiz edildiğinde *mudarebe,muşareke* yönteminin her üç kentte de tüccarlar tarafından tercih edilen bir yöntem olduğunu, Ankara tüccarı için tüm yöntemlerin uygulamada esas alındığını, Konya tüccarı için ise *muşareke,mudarebe* ve *inan* yönteminin çoğunlukla tercih edildiğini belirtebiliriz.

Tablo 3.1. Ticarî ortaklığa Konu Olan Ürünler ve Şehirlere Göre Değerlendirilmesi
(AŞS,80-134; KŞS,39-57; GŞS, 51-107 Numaralı defterler)

Ortaklık Türü	Kent Adı	Tüccarların Dini Kökeni	Ortaklığa Konu Olan Ürün	Ticaret Güzergâhı
Şirket(Muşareke)	Ankara	müslim	Sof ipliği	Aksaray-Ankara-Konya
	Konya	müslim	Deri-mest-tütün-kazzaz- koyun	Konya-Bursa-İstanbul-Ankara-Halep-İzmir-Rumeli
	Ayntab	müslim	kumaş	Ayntab-Halep
Mudarebe	Ankara	zımmi-müslim	Keçe- sof ipliği	Konya-Ankara
	Konya	müslim	Keçe- hayvan	Ankara-Konya-Adana
	Ayntab	müslim	Tütün- saraç-yağcı- hububat-bez-kahve	Ayntab
Vücut	Ankara	zımmi	Sof ipliği	Ankara- Kayseri
Müfavaza	Ankara	zımmi-müslim	Sof ipliği	Ankara-Maraş-İstanbul- Mısır
İnan	Ankara	müslim-zımmi	Tiftik-sof ipliği	Ankara- İstanbul
	Konya	müslim	Zağferan-duhan-halep metal-hayvan	Konya- Bursa-Halep

ç. Ticarî Faaliyetlerin Sonlandırılması

ça. Şirketlerin Dağılması

Sicil kayıtlarında '*fesh-i şirket*' olarak geçen bu uygulamanın sözlük anlamı, şirketin dağılması, demektir. (Develioğlu: 385) Kurulan ortaklık ilişkilerinde yegane gaye kâr elde etmek olmasına rağmen farklı gerekçelerle zaman zaman bu ortaklık ilişkisinin sonlandırılmasına karar verilmiştir.

Bu durumda bezen ölüm olayının zuhuru ile şirket feshi gerçekleştirilirken, bazen de zarara uğranması, beklenen düzeyde iş yapılamaması gibi gerekçelerle şirketin dağılması söz konusu olabilmekteydi. Ortaklık sözleşmelerini anlatırken bahsettiğimiz üzere bu türdeki dağılma durumlarında ortaklar paylarına düşen bedeli bir şekilde temin etmekteydiler. Bu suretle yürütülen ticarî ilişkinin bir garanti sözleşmesi yapılarak tüccarı mağdur etmeyecek niteliğe sahip olması beklenmekteydi.

Daha fazla kâr elde etme isteği ile üç kişiyle kurulan ortaklık ilişkisinde ortaklardan birinin saf dışı bırakılıp, daha çok hisse alma gayesiyle şirketin dağıtılmasına yönelik bir sicil kaydı bulunmaktadır. Kayserili Yorgi adındaki bir kumaş tüccarının, vücut-ı ticarete ortakları ise Ankaralı Yorgi ve Anastas'tır. Davadan iki sene önce ticarete ortak olan bu şahıslar, Kayserili Yorgi'nin ticaret için şehir dışına gittiği esnada ticaret ortaklığını bozmuş, şirketteki paylarını aralarında paylaşmışlardır. Kayserili Yorgi, bu duruma itiraz etmiştir. Ayrıca şahıslardan hakkı olan meblağın ortaklık hükümleri gereğince kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. (AŞS, nr. 133, s. 39, h. 81; H. 1162/ M. 1750) Şirketin ortakları zarara sürükleyeceği düşünüldüğü takdirde şirketin dağılması kaçınılmaz bir hal almaktaydı. Ankaralı Mahmut ve Halil adındaki şahısların açılan davadan iki sene önce hayvan ticareti üzerine oluşturulan şirketleri için 267 koyun ve keçinin sermaye olarak ortaya konduğunu ve bunlardan çıkan yün ve tiftiği de aralarında ortak olup satacaklarını ve kârını da paylaşacaklarını belirterek şirket sözleşmesi yapmışlardır. Ancak hayvanlardan beklenen verim elde edilememiş, bir kısmı da ölmüştür. Zararın fazla olması üzerine şirketin feshine karar verilmiştir. (AŞS, nr. 133, s. 87, h. 159; H. 1162/ M. 1750)

Simsarların oluşturduğu bir ortaklık anlaşmasında zarar edilmiş olacak ki simsarlık üzerine yürütülen ortaklık ilişkisi son bulmuştur. Ankaralı Kırkor veled-i Bali, Hicadır veled-i Sahak ile simsarlıkta şirket kurmuşlardır. Ankara'da sof ipliği tüccarı olan Bedrirar adlı müste'mene simsarlıkta iki sene hizmetten sonra şirketlerini feshetmişlerdir. (AŞS, nr. 120, s. 44, h. 135; H. 1152/ M. 1740)

Şirketten istenilen kâr elde edilemeyince feshiyle sermaye ortaklar arasında eşit oranda paylaşılmıştı. Konya kazası sakinlerinden olup Ankara'da Arasta sükunda Keçeci taifesinden Sendil veled-i Köstendil ile Ankaralı Mustafa ibn-i İbrahim 10 sene önce sermaye sahibinin Mustafa'nın olduğu sanattan elde edilecek kârın paylaşılması esasına dayalı olarak aralarında şirket sözleşmesi yapmışlardır. Beş sene mudarebe yöntemiyle keçecilikte ortak faaliyet yürütmüşlerdir.

Davadan 6 sene önce şirketi feshetmelerine rağmen bu sanattan Sendil'e isabet eden kâr payı olan 106 kuruşun yarısı Mustafa'ya teslim edilip şirket fesh olunmuştur. (AŞS, nr. 114, s. 32, h. 75; H. 1146/ M. 1734)

Aşağıdaki örnekte yüklü miktardaki bir fiyat üzerinden sof ipliğine yatırım yapılacak bir ortaklığa girişilmesi de elde edilecek kârın bu meblağdan daha fazla olabileceğine ilişkin öngöründen ileri gelmiş olmalıdır. Beklenen kâr elde edilemediğinden şirketin feshi gerçekleşmiştir. Ankaralı

Mikor veled-i Mirat'ın vekili oğlu Karabet'tir. Kirkor adlı zimmi ile Karabet'in babası, sof ipliği üretip satışını gerçekleştirerek elde edilen kârın aralarında eşit olarak paylaştırılması hususunda 14.000 kuruşluk sermaye ile mudarebeten ortaklık ilişkisi kurmuşlardır. Davadan iki sene önce Mikor, ortaklıktan ayrılmak isteyince kendisine isabet eden hissenin bu şahıstan tamamen alındığını ve alacaklarının kalmadığını belirtmeleri üzerine ortaklık fesholunmuştur. (AŞS, nr. 125, s. 75, h. 174; H. 1158/ M. 1746) Ortaklardan birinin ölümü şirketin dağılması demektir. Bu durumda ölen kişinin hakkı olan meblağ ortağı tarafından varislerine teslim ediliyor, benzer şekilde ölen şahsın ortağına borcu olması halinde de bu borç terekesinden varisleri aracılığıyla teslim ediliyordu.

Ankara'da sof ipliği ticaretinde ortaklık üzerine faaliyet yürüten tacirlerden Bezcioglu olarak da bilinen Begos ölünce, varisleri ortağı Agop'tan sof ipliği satışından elde edilen 250 kuruşluk kâr payını ödemesini istemişlerdir. Bu ödemenin yapılmasıyla şirketin feshi gerçekleşmiştir. (AŞS, nr. 131, s. 12, h. 30; H. 1161/ M. 1749) Başka bir fesh olayı da yine ölüm neticesinde gerçekleşmiştir. Tokatlı tüccar Mehmet ibn-i Ahmet ile Acem Mustafa ibn-i Abdullah Ankara'da Suluhan'da üç sene önce 102 kuruş sermaye ortaya koyarak bir şirket kurmuşlardır. Bu şirket hesabına Ankara'da sof ipliği satın almakta; İzmir'e naklini ve satışını gerçekleştirmektedirler. Acem tüccar Mustafa, bu nakli gerçekleştirmek üzereyken vefat etmiş, ölümü üzerine şirketin feshi gerçekleşmiştir. Hisseleri de taraflar arasında paylaştırılmıştır. (AŞS, nr. 87, s. 107, h. 354; H. 1124/ M. 1712)

Aslen Aksaray ahalisinden olup Ankara'da Suluhan'da bulunduğu esnada ölen Ali Çelebi ibn-i Mustafa, Ankaralı es-Seyyid Mustafa Çelebi ile sof ipliği üzerine bir şirket kurmuşlardır. Ali Çelebi'nin ölümü üzerine şirketteki hissesinin varislerine teslimi gerçekleşmiştir. (AŞS, nr. 84, s. 225, h. 629; H. 1119/ M. 1707) Başka bir fesih olayı da yine ölümle sonuçlanmıştır. Ankara'da sakin Zindancızade el-Hac Mehmet Efendi ile Kahireli el-Hac Musa Çelebi, sof ve kahve ticaretinde şirket-i müfavaza ile ortak olmuşlardır.

Zindancızade'nin gerek sermaye ve gerekse kâr hissesini alamadan ölümü üzerine varisleri şirket muhasebesinin görülmesi için tüm haklarını kapsayan bir vekil tayin etmişlerdir. (AŞS, nr. 80, s. 293, h. 409; H. 1112/ M. 1700)

çb. İflas

Belgelerde bir ticarî faaliyetin sonucu olarak bahsi geçen iflasın sözlük anlamı bitirme, tüketme; tüccarın borcunu ödeyemeyecek bir hâle gelmesi demektir. Dolayısıyla ortaklık ilişkisinde zarara uğramayla kendini gösteren iflas tüccarın ticarî hayatında büyük sıkıntılara yol açmaktaydı. İlgili bir kayıttan ticaret yapan şahıslardan birinin iflas etmesi ile borcunun ödenmesinde kefil olan kardeşine müracaat edilmiştir. Ankara'da sakin Arton, Kevrek ve Kanoş adlı kardeşlerin şirket-i müfavaza ile şerik olduklarını öğreniyoruz. Kanoş, Maraşî Ebubekir Efendi'nin kendisinden beş sene önce 214 kuruşluk çeşitli elvan ile sof ve şali aldığı gerekçesiyle borcunu talep etmiş; ancak Maraşî Ebubekir Efendi, bu süre zarfında iflas ettiği için kendisine sadece 82 kuruş ödeme yapabilmiştir. Geriye kalan 132 kuruşu kefil olan kardeşinden alınmasıyla tarafların alacak davası çözüme kavuşmuştur. (AŞS, nr. 133, s. 38, h. 80, H. 1162/ M. 1750)

Şehirler arasında yürütülen ticarî faaliyetler ortaklık kapsamında daha sık tercih edilmekteydi. Çünkü üretilen malın satışı bu suretle daha kolay gerçekleşebilmekteydi. Ancak bu esnada ölüm olayı meydana gelebiliyor ve ticaret eşyası bazı şahıslarca yağmalanarak şirketin zararı artıyor ve bu durumda şirketin dağılması çok daha güç şartlarla son buluyor, tüccar büyük bir külfete sürükleniyordu. Bir nevi iflas olayı söz konusu oluyordu. Konyalı el-Hac Ahmet ibn-i Hekim Osman, el-Hac Abdurrahman ile şirket kurmuştur.

Konya'da Mevlana asitanesinde seccad tayin olunan Ebubekir Efendi hazretlerinden 11.500 kuruş borç alarak bu meblağın 500 kuruşuna kilim, keçe, sakız, karanfil; kalan miktarına da 1 deve sürüsü satın alıp Şam-ı şerife götürüp satışını gerçekleştireceken; el-Hac Ahmet, Haccac-ı şeriften dönüşte vefat etmiştir. Abdurrahman, Şam-ı şerife gittiğinde 4.650 kuruşluk şirket malını teslim almıştır. Bu olayda 61 devenin bazı şahıslar eliyle helak edilip, zahirenin kıymetinin de şahsın terekesinden alınmasına ve borçlanılan şahsa bu meblağın ödenmesine yönelik karar verilmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 114, h. 3; H. 1162/ M. 1750)

Başka bir ortaklık ilişkisinde ortaklardan birinin şirket malına sahip çıkamayarak gasp edilmesine sebebiyet verdiği gerekçesiyle şirketin zarara uğraması dolayısıyla iflas söz konusu olmuştur. Abalı Türkmeni'nden el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ahmet bir sene önce hayvan ticaretine yönelik bir şirket kurmuşlardır.

el-Hac Mehmet, bazı koyun tüccarlarıyla Şam-ı şerif tarafına koyun götürürken eski Halep valisi Abdullah Paşa'nın bayraktarı koyunları gasben

alıp Halep'e götürüp 900 koyunun her birini 2'şer kuruş 1 rub'a satmıştır. Bu durumda şirket dağılmış, zarar miktarı karşılanamaz boyuta ulaşılmıştır. (GSS, nr. 100, s. 65, h. 178; H. 1156/ M. 1744)

İflasın şirket mevcutken gerçekleşmediği durumlar da bulunmaktaydı. Şirketin feshi sonrasında ortaklardan biri de iflas edebilmekteydi. Ankaralı Mehmet Bey, sof ipliği üzerine kurulan inan ticaretinde ortağı Ayaşlı es-Seyyid Mehmet Çelebi'de olan borcunu talep etmiştir. es-Seyyid Mehmet Çelebi'ye 1.060 kuruş verdiğini, sof ipliğinin satışını gerçekleştirmesi ve elde edilen kârın da aralarında paylaşılması hususunda anlaşmışlardır. Ancak şirketi feshettiklerinde bu ortaklık ilişkisine yönelik satıştan 30 kuruşluk borcu kalan es-Seyyid Mehmet Çelebi, bu süreçte iflas etmiş ve ölümü de söz konusu olunca 30 kuruşluk borcun terekesinden alınması doğrultusunda karar kılınmıştır. (AŞS, nr. 93, s. 112, h. 250; H. 1130/ M. 1718)

II. Ticarî Problemler

Ticarî faaliyetlerin yürütülmesi için en önemli husus nasıl ki sermaye sahibi olmaktan ileri geliyor ise de bir başka vaziyet de tüccarın faaliyetlerini güven içerisinde yürütebilmesini sağlayacak bir organizasyona olan ihtiyaçtı. Ancak zaman zaman belgelere yansıdığı kadarıyla tüccarlar eşkiyalık olayları dolayısıyla kervan güzergâhında birtakım yağma, hırsızlık ve yaralama olaylarına maruz kalabilmekteydiler.

Bunun yanında tüccarlar arası alış-veriştten kaynaklanan problemler, dışarıdan getirilen ticarî emtianın satış yerine ilişkin sorunlar, ticarî kısıtlamalara ve kadime aykırı girişimlerden kaynaklanan problemler de bulunmaktaydı. Bu sorunlar üç kentte de farklı gerekçelerle yaşanmaktaydı.

A. Ticarî Yapının Korunması İçin Devletin Aldığı Tedbirler

Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadî politikasından bahsederken üç ilkenin varlığına değinmiştik. *Provizyonizm(iaşe)* ilkesiyle amaçlanan şey imparatorluğun öncelikli amacının başkent, ordunun, sarayın ihtiyacının temini ve halkın refahının muhafaza edilmesiydi. Bununla bağlantılı olarak *Fiskalizm* adı verilen bir ilke daha uygulanmıştı.

Bu suretle devlet, ülkenin ihtiyaçlarının temini için gereken malî gelirin tespiti ve elde edilmesinde birtakım uygulamalara başvurmakta ve hazinenin her halükârda dolu tutulmasına ehemmiyet vermekteydi. Bunun için de devlet, tesis ettiği kuralların eksiksiz uygulanmasını sağlayacak bir sistemde

uygulamada bir sıkıntı yaşanmayacağına inanılan bir politika gütmekte; *gelenekçilik* ilkesi ile de bu amacını gerçekleştirmekteydi.

Ülkede gelir getirecek her girişimin desteklenmesi belli kurallar çerçevesinde yürütülmekteydi. Kentte satış yapan tüccarın veyahut esnafın zarar görmeyeceği faaliyet alanları oluşturmak, bu alanları denetlemek, aykırı faaliyette bulunanların engellenmesi de yine devlet kontrolünde ve devlet görevlileri aracılığıyla yapılmaktaydı.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda ticarî faaliyetler ülkenin refah düzeyinin daha da geliştirilebilmesi yönünde teşvik edilmiş; dolayısıyla tüccar kesimi bu teşvikler yoluyla ekonomik anlamda belli bir düzeye erişebilmişlerdi. Yerli ve yabancı tüccarın varlığına rastladığımız Ankara-Konya ve Ayntab'da tüccarın ticarî faaliyet yürütebilmesi için uygun alanlar oluşturulmuştu. Örneğin; *yerli tüccarın bedesten ve şehir içi çarşı ve pazar yerlerinde* satış yapabilmesine imkân sağlanmakta iken; *yabancı tüccarın şehir içi hanlarda* faaliyet yürütmesi daha uygun görülmüştü.

Yerli tüccar ve esnafın hakları her daim gözetilmekte; bu hususta hükümler yollanarak satış yerlerinin dışında satış yapanlar uyarılmaktaydı. Nitekim yerli tüccarın girişimiyle bedesten dışında satış yaptıkları için ilgili kişiler uyarılmışlardır. Konya'da *Bezzazistan ahalisi* Dergâh-ı Âli'ye adam gönderip *kadimden Bezzazistan-ı mezburun derûnunda sakin olan tüccar taifesi kadim dükkanlarını terk edip varıp hanlarda ve hariç dükkanlarda oturup kadimden Bezzazistan'da bey' olunagelen metaları hariç yerlerde bey' etmeleriyle Bezzazistan'ın maktûlune kâr ve kisvelerinin inkita'ı'na bahis olduklarını* bildirmişlerdir. Bu hususta hükm-ü hümayûn talep ederek eskiden beri bedestende sakin olanlar satışlarını bedesten dışına taşırmayıp, eskiden olduğu gibi aynı yerlerinde bulunmaları kendilerinden istenmiştir. (KŞS, nr. 39, s. 268, h. 1; H. 1113/ M. 1701)

Her ürünün belli satış noktalarının olduğunu ve bu merkezler dışına taşındığında sorun teşkil ettiğini öğreniyoruz. Konya'da bedestende satış yapan tüccar taifesi, kal'a ve dahilinde bulunan bedestendeki dükkanlarında eskiden beri oturup her birisi kendi zanaatlerine mahsus *çuha ve kumaş nevinden eşyayı* satagelmişler iken; At Pazarı Kapısı önünde sonradan 2-3 han bina edilince kâr edemez hâle gelmişlerdi.

Bazı kişiler, bu hanlara gelen tüccarla çuha ve kumaş ticareti gerçekleştirmektedirler; sorgulanmaları ve bu tutumlarından vazgeçmeleri konusunda uyarılmaları talep olunmuştur. (KŞS, nr. 39, s. 268, h. 2; H. 1113/ M. 1701)

Şehir dışından gelen tüccarın eşyasının satışına mani olmaya çalışan yerli tüccarla aralarında yaşanan sıkıntı ve zarar gören eşyaya mukabil diyet talep olunması hususunda tüccarlar arasındaki rekabetin engelleyicisi olarak devletin bu husustaki bir tutumundan bahsetmek elzemdir.

Konya'da Arslan Ağa Hanı denilen hanın kiracısı olan Mehmet Bey ibn-i el-Hac İbrahim ve hanın tüccarından es-Seyyid el-Hac Ahmet ibn-i Mehmet ile handa sakin diğer tüccar taifesinden Ahmet ibn-i el-Hac Davud, el-Hac Ali ibn-i Durmuş, el-Hac Ömer ibn-i Ahmet, el-Hac Bekir ibn-i Musa, el-Hac Mehmet ibn-i Mustafa, el-Hac Ali ibn-i Abdulhalim, el-Hac Ali ibn-i İbrahim, el-Hac Hüsnü ibn-i Ali, el-Hac Mehmet ibn-i Müslüm, el-Hac Seyyid Mehmet ibn-i el-Hac Osman adlı kişiler bir anlaşmazlık yaşamışlardır. es-Seyyid el-Hac Ahmet, handaki odasında sakin olup ticaret üzere satış gerçekleştirmektedir. Ancak yerli tüccar bu şahsın satış yapmasına engel çıkarmaktadır. Han ve bedestende satış yapmak için es-Seyyid el-Hac Ahmet, bu durumu rikab-ı hümayuna arz etmiştir. Yollanan bir ferman-ı şerif ile handa satış yapmasına izn-i hümayun verilmek üzere izin belgesi almıştır. Zarar gören eşyalarına karşılık olarak da kendisine 247 kuruş ödenmiş ve zarar diyeti bu suretle tazmin edilmiştir. (KŞS, nr. 39, s. 168, h. 2; H. 1113/ M. 1701) Devlet tedbirlerinin yanında kadim bir uygulama olarak yerli tüccarın ticaret eşyasının satışını gerçekleştirdiği bedesten, hem satış yeri hem de depo amaçlı kullanılırdı. Bedesten içinde tüccara özgü sandıklar bulunmaktaydı. Bu sandıkların muhafazası için alınan tedbirlerin de yine aynı düşünce ile yapıldığını ileri sürebiliriz. Nitekim bu hususa aykırı davrananlara ilişkin bir uyarı söz konusu olmuştur.

Tüccarın eşyasının muhafazası için handaki odalar yerine bedestende sandık kiralayarak eşyalarını burada tutmaları güvenlik amacından kaynaklanmaktaydı. Konya'da Arslan Ağa Han'ında attar eşyası satanlardan kira bedeli, Bedesten'de sakin olup han içinde geceleyin muhafazası için sandık sahibi olanlardan kira bedeli alınmaktadır. Sandığı olmayanlar ise sadece oturma kirası vermektedirler. Şartını bilmeden sandığı olduğu halde sadece oturma kirası veren Molla Ahmet ibn-i Mehmet adlı bir tüccardan sandık kirası da talep olunmuştur. Şahitler de bu şartın yerine getirilmesi gerektiğini ifade ederler. Hanın kiracılarından Molla Hasan ibn-i Süleyman ve Mahmut ibn-i İsa ve el-Hac Mehmet ibn-i Mehmet, Molla Ahmet ibn-i Mahmut adlı kişiler handa oturup attar eşyası satmakta, kira ödemekteydiler.

Bu gerekçeyle hanın içinde oturan Mehmet'in de kira ödemesi hususunda uyarılmasını istemişlerdir. (KŞS, nr. 41, s.157, h. 2; H. 1116/ M. 1704)

Bahsi geçen ticarî mekânlarda satışı yapılan ürünün satış işleminde eksik ölçüm yapılmasından kaynaklanan bir sorunda şikayet söz konusu olmuştur. Bu durumda tüccarın hakları gözetilmekteydi. Kastamonulu olup Ankara'da Çengel Hanı'nda sakin el-Hac Şaban ibn-i Mehmet; yedi sene önce el-Hac Recep ibn-i Hüseyin'den her zira'ı 3,5 kuruş olmak üzere çuha satın almıştır. 3,5 zira' çuha noksan gelmekte olduğunu fark edince noksanıyla toplamda 23,5 zira' çuhayı kendisinden talep etmiştir. Satış işleminde eksik ölçüm yapılmaması gerektiği ve eksik ölçümden kaynaklanan miktarın şahsa teslim edilmesi hususunda Recep, uyarılmıştır. (AŞS, nr. 95, s. 11, h. 27; H. 1132/ M. 1720)

Şehir iâşesinin temini için gereken buğday ve arpanın belirli kurallara tabi olarak satışı yapılabilmekteydi. Bunların temini kent civarındaki, köy ve kasabalardan ya da şehirlerden gerçekleştirilirdi. Bu hususa aykırı hareket edilmesi ve hileli ürün satışının gerçekleştirilmesi durumunda ilgili şahıslara yönelik satış yasağı konulurdu. “*İbadullah'a ihrac kusuru*” şeklinde bahsi geçen tabir, halkın hileyle satışı yapılan bu ürün dolayısıyla ürünü pahalıya temin edebilmesi ve dolayısıyla da zarara uğraması ve belki de hububat satan yerli tüccarın bu şahısların faaliyeti dolayısıyla satış yapamayarak zarara uğrayabileceği anlamına gelmekteydi. Bir sicil kaydında rastladığımız birkaç köle, yönetimin iâşe politikasının aksine ticarî meta satışı gerçekleştirince gereken uyarıyı aldılar. Ayntab'da arpacı taifesinden ve Acem kölelerinden Topuzoğlu'nun kölesi İbrahim el-Hac Ali ve Cedidoğlu'nun köleleri İbrahim ve Ahmet, tekke şeyhinin kölesi Mehmet ve Ebubekir Beşe'nin kölesi Yusuf adlı kişiler, Arasa denilen mahalle gelen buğday ve arpa ununu şehir dışında satın alıp civar kentlere göndermişlerdir. Bu ürünlerde *‘İbadullah'a ihrac kusurları olduğu’* tespit edilmiştir. Bu hususta gerekli muamelenin yapılarak bu ürünlerin satışına izin verilmemesi yetkililere bildirilmiştir. (GŞS, nr. 99, s.1, h. 2; H. 1156/ M. 1744)

Devletin aynı mesele için aldığı başka bir tedbir de yine Ayntab'da gerçekleşmiştir. Bazı yabancı kimseler, alışılmışın dışında Arasa meydanına gelen buğdayı alenen satın alarak hayvanlarına yükletip un haline getirmekte; şehirde sıkıntı olduğu zamanlarda ortaya çıkararak yüksek ücretle bu unları halka satmaktadır. Bunun dışında şehre vilayet tarafından gelen vezir, vali gibi görevlilerin ihtiyacı olan un ve develerinin yiyeceği temininde de zorluk çekilmektedir.

Uncu esnafı mahkemede bulunan ulema, suleha, ayan ve eşraf ile Kadı'nın huzurunda daha önceden olduğu gibi yine kendilerinin buğdayı dışarıdan alarak un haline getirdikten sonra her birinin günde iki yük unu

ekmekçilere satmaya devam edeceklerini; Arasa Meydanı'ndan buğday ve arpa satın almayacaklarını; vilayet tarafına da un ve zahire sevki konusunda sıkıntı yaşatmayacaklarını birbirlerine kefil olarak taahhüt etmişlerdir. (GŞS, nr. 102, s. 99, h.174; H. 1158/ M. 1746)

Kent ticaretiyle doğrudan irtibatı olan mukataâların gelirine zarar verilmemesi merkezî yönetimin dikkatle takip ettiği bir husustu. Nitekim merkezî hükümet vergisi verilmeden bir malın tüketiciye doğrudan satışını yasaklamaktaydı. Konya'da İhtisap mukataâsı emini el-Hac Mehmet ibn-i Mehmet, Ahmet Çelebi ibn-i el-Hac Recep ile bu hususta bir anlaşmazlık yaşamışlardır. el-Hac Mehmet, tüccarın satışını yapacağı eşyadan bac-ı bazar talep ettiğinde Ahmet Çelebi, ödenmesine mani olmuştur. Tüccar taifesi taşradan alındığı ve uygulanageldiği üzere getirdikleri eşyalarını mahsus olan mîrî Kapan Hanı'na getirmeyip mahalle aralarında gizlice tartıp, satışını gerçekleştirerek mal-ı mukataâya zarar ettirmişlerdir. Mukataâ eminine göre bunun sorumlusu Ahmet Çelebi idi. Ahmet Çelebi, Kapan Hanı'nın merhum İbrahim Bey Evkafi'ndan olduğunu belirterek kendisinin bu vakfın mütevellisi olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden vakfa ait olan rüsumatı alma hususunda vekalet yetkisine sahip bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine söz alan el-Hac Mehmet ise elindeki ferman-ı âlî gereğince şehre dışarıdan gelen eşyanın doğrudan Kapan Hanı'na götürülmesinin lazım geldiğini beyan etmiştir. Vergi, malikâne beratı şartı üzere tüccardan tahsil ettirilmekteydi. Kanuna aykırı davranılmaması istenmekteydi. Ayrıca bahsi geçen han, mukataâ kapsamında yer almaktaydı. Kadı, el-Hac Mehmet'i haklı bulmuş ve Ahmet'i mukataâ vergilerine müdahaleden men etmiştir. (KŞS, nr. 44, s. 33, h.2; H. 1121/ M. 1709)

Başka bir kayıta ise tartı işleminden kaynaklanan bir sorun söz konusudur. Birden fazla kantarla ölçüm narh hususunda sıkıntıya yol açabileceği endişesiyle duruma müdahale olunması gereği dile getirilmiştir. Konya'daki Kapan Hanı'nda resm-i kantar alınmasına yönelik bir kantar mevcutken; Konya'daki debbağlar, bakkallar ve askerîler devlet kantarına rağbet etmeyip kendileri de kantar edinmişlerdi. Bunların kantarları 200-300 yüz vukiyye(okka) çektiklerinden kendi yüklerini kendi kantarlarıyla tartmaktaydılar. Bunlar mal-ı miri ve iltizam şartını istemediklerinden mültezim zarara uğruyordu. Mültezim Ahmet Ağa, Divan-ı Hümayûn'a başvurarak durumu beyan etti.

Konya Naibi'ne gönderilen fermanla Konya Kantar Resmî'nin senelik 50 kuruş mal üzere Konya İhtisap Eminleri'ne verilmesi ve gelirin zayıyatını

önlemek için tek kantar üzerinden hesap görülmesi gerektiği ilgililere bildirildi. (KŞS, nr. 55, s. 56, h. 90; H. 1153/ M. 1741)

Hububat, Konya'ya taşradan geliyor ve ölçü işlemleri tamamlandıktan sonra satışına onay veriliyordu. Ancak bu tartı işlemi tüccara vergi külfeti de getirdiğinden bazı tüccarların kapan hanında değil de mahalle aralarında satış işlemlerini gerçekleştiriyorlardı. Vergi ödemesindeki ihtilafa ilişkin başka bir hükümde İhtisap Mukataâsı'na ait olan bac-ı bazar vergisini vermemek için bazı tüccarlar, taşradan araba ve atlarla getirdikleri mallarını Kapan Hanı'nda gerekli resmî muameleyi yaptırmadan mahalle aralarında gizlice satıyor ve böylece mukataâyâ zarar veriyorlardı. (KŞS, nr. 44, s. 57, h. 95; H. 1122/ M. 1710)

Ayntab'da gümrük resmi alınmamakta; ancak şehre taşradan satılmak için getirilen mal ve eşyanın kapanda tartılması esnasında vergi alınmaktadır. Bu hususa ilişkin 27 Muharrem 1131/20 Aralık 1718'de yapılan yeni bir düzenleme ile, kapanda tartılan yüklerin her 100 Halebî batmanı 1 kantar kabul edilmiş ve bu bir kantar yükten 1 Halebî batman alınması; bunun da 6 nügisinin pazarbaşıya, 2 nügisinin de hancıya verilmesi kararlaştırılmıştır. (GŞS, nr. 69, s.5, h.12; H.1131/ M.1719)

Toptancılar kente mal getirdiklerinde doğrudan piyasaya süremezlerdi. Her bir malın satışını yapma iznine sahip tüccar ya da meslek erbabı bulunmaktaydı. Bu nedenle Ankara'da meyve satmaya mezun pazarcı ve bakkalcılar, pazarbaşının yardımıyla izinsiz olarak meyve satışı yapan el-Hac Mustafa'dan şikayetçi oldular. Onlara göre, *'Kadim-i eyyamdan bu yana taşradan medine-i mezbureye gelen meyve türünü bakkal taifesi satar iken bazar-ı ahar buna müdahale etmemekteydi. Bu kurala uyulması doğrultusunda karar alınması gerektiğini, bunun dışında bazar taifesinden el-Hac Mustafa gibi başka şahısların kadime mugayir davranmamaları'* hususunda uyarılmalarını talep ettiler. el-Hac Mustafa, kadime itaat ettiğini, getirdiği meyveden ancak 1 yük kiraz sattığını itiraf etti. Mahkeme bu davranışını tekrarlamaması konusunda kendisini uyardı. (AŞS, nr. 106, s. 24, h. 45; H. 1141/ M. 1729)

Benzer şekilde deri satışında da aynı kural geçerliydi. Öncelikle Ayntab'a gelen derinin satışı debbağlarca yapılmalıydı. Deri ticaretiyle meşgul olan esnaf ve bu ürünü şehir dışından getirerek satışını gerçekleştirmek isteyenler, derileri kimin satacağı hususunda bir anlaşmazlık yaşadılar. Şehre getirilen derileri şehrin debbağına öncelikle satmak adet-i kadim iken; etraf-ı şehirden tüccarın kara yoluyla çıkıp şehre getirdikleri

derileri cüz’i baha ile farklı kimselere istedikleri fiyata sattıkları tespit edilmiştir.

Bu davranışlarıyla da esnafı sıkıntıya sokmuşlardır. Bahsi geçen şahısların yaptıkları her satıştan 50 kuruş ceza bedeli kesilir ve kendilerine kadime riayet etmeleri emredilmiştir. (GŞS, nr. 104, s. 176, h. 3; H. 1160/ M. 1748)

Bu hususa ilişkin bir diğer belgede ise satışını debbağların gerçekleştirdiği deri eşyasının şehir dışına götürülüp satılmasından rahatsızlık duyan esnaf grubunun şikayeti söz konusudur. Konya’da Debbağ esnafından Ahi Baba Hacı Mehmet ibn-i Hacı Abdurrahman ve el-Hac Ahmet ibn-i Hacı Şaban ve el-Hac Ahmet ibn-i Hacı Abdullah ve el-Hac Ebubekir ibn-i el-Hac Şaban adlı kişiler, Debbağhane Mahallesi’nde sakin Mehmet ibn-i Mehmet’ten davacıdırlar. Mehmet, debbağ esnafı olmamasına rağmen debbağ esnafına ait debbağ eşyasını toplayıp fazla fiyatla şehir dışında satmaktadır. Nizamın ihtilaline bahis olduğu gerekçesiyle Mehmet’in esnafıktan men edilmesi kararı alınır. (KŞS, nr. 54, s. 60, h. 1; H. 1151/ M. 1739)

Bir diğer belge ise dikici esnafı ve şehre sahtiyan getiren tüccar arasında yaşanan başka bir anlaşmazlıkla ilgilidir ve fiyata aykırı satış yaptığı gerekçesiyle adı geçen şahsın meslekten ihracı söz konusu olmuştur. Konya’da Dikiciler hırfetinden Abdullah ibn-i Hüseyin; Babuççu Mehmet’in şehir dışından gelen sahtiyanı kendilerine fazla fiyata vermekte olduğunu; bu gerekçeyle bu şahsın kendilerine dahi sahtiyan satışından men olunması gerektiği talebinde bulunmuştur. Babuççu Mehmet bu hususta aykırı harekette bulunmamak şartıyla uyarılmıştır. (KŞS, nr. 41, s. 18, h.1; H. 1116/ M. 1704)

Taşradaki ehl-i örf taifesinin vergi toplanması hususundaki yanlış uygulamalarından dolayı birtakım problemler hasıl olmaktadır. Bilindiği üzere dolaşımda olan ticarî emtia bir miktar vergi dahilinde ülke içerisinde serbestçe satılabilir. Ödediği vergi karşılığında tüccara *eda tezkiresi* adı verilen bir belge verilir ve satışını gerçekleştirdiği üründen bir daha vergi talep edilmezdi. Amasya ve Halepli zimmi iki tüccarın camız gönüne ilişkin yürüttükleri faaliyetlerinde bu hususta gümrük resmini ödemelerine rağmen keyfi olarak alınmak istenen ekstra bir vergi talep edilmesine ilişkin bir sorun yaşamışlardır. Ayntab’da tımar ve zeamet sahiplerinden Alaybeyi es-Seyyid Ali Ağa ve arkadaşları, aslen Amasyalı olan ve İki Kapılı Han’da misafir olarak kalan Nikos veled-i Serkiz, Nikos veled-i Kesper, Mikırdıç veled-i Girapos ve Halep’ten Kostatis veled-i Etiz adındaki zimmilerden

şikayetçi olmuşlardı. es-Seyyid Ali Ağa ve arkadaşları, bahsi geçen şahısların şehirde sattıkları camus gönünün her bir kuruşundan 1 akça alınmasının beratlarında kayıtlı olduğunu belirtmişler ve bu meblağı kendilerinden talep etmişlerdir.

Ayntab'a camız gönü getirerek satan bu zimmi tüccarlar, yaptıkları işi kabul etmişler; fakat ücret gerekmediğini soruşturarak öğrenmişlerdir. Şikayet üzerine Alaybeyi es-Seyyid Ali ve arkadaşlarından bu hususta tüccardan herhangi bir ücret talep etmemeleri istenmiştir. (GŞS, nr. 101, s. 89, h. 169; H. 1157/ M. 1745)

Bir diğer örnekte ise Konya'da deri esnafının idarecisi olan şahsın kanuna aykırı vergilendirme girişiminde bulunduğu görülmektedir. Debbağ esnafının başı Ahi Baba olarak tayin olunan es-Seyyid Mehmet'in pazara gelerek satışını gerçekleştirdiği deri ücretlerinin her bir kuruşundan bir akça vergi talep etmesi, daha önceden olmayan bir uygulama olarak ortaya çıkmış ve bu durum esnaf arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. Şikayet üzerine görev el-Hac Hayrettin'e verilmiştir. (GŞS, nr. 63, s. 10, h. 26; H. 1123/ M. 1711)

Sadece ehl-i örf ya da esnaf yöneticileri kurnazlık yapmazlardı. Bazen tüccarlar da kadime aykırı teşebbüslerde bulunurlardı. Ayntab'daki Muhtab esnafından eş-Şeyh Mustafa ibn-i Arslan, es-Seyyid Mehmet ibn-i Zeynelabidin ve 12 arkadaşı mahkemeye gelerek Kilisli tiftik tüccarlarından olan zimmi Allahvirdi, Abraham ve diğer bazı tiftik tüccarının huzurunda kendi mesleklerinin ana malzemesi olan kılın tüccar tarafından satın alınarak kendilerine haksızlık yapıldığı iddiasıyla şikayetçi olmuşlardır. Muhtablar, kendilerinin eskiden beri debbağhane esnafının keçi derilerinden kırktıkları kılları ve tiftikleri satın alarak mesleklerini devam ettirdiklerini; fakat son zamanlarda tiftik tüccarı olan kimselerin derileri ve onların kıllarını gizliden gizliye almaya başladıklarını ve kendilerine bu yönde haksızlık edildiğini ifade etmişlerdir. Zimmi taifesinden olan bu tiftik tacirlerine şikayet konusu olan durum sorulduğunda kendilerinin ancak tiftik aldıklarını, keçi derilerinin kıllarına müdahale etmediklerini bildirmeleri üzerine, birbirlerinin zararına faaliyette bulunmamaları tavsiye edilmiştir. (GŞS, nr. 102, s. 28, h. 66; H. 1158/ M. 1746) Bir diğer belge ise Ayntab'da bez üretimi ve pazarlanması hususunda ilgili kuralın ihlal edilmesiyle ilgilidir. Bezlerin yıkanmasından, çırılmasından sorumlu olan esnaf, önceden belirlendiği gibi tüccarların getirdikleri bezlerinin kendilerince yıkanması ve çırılması için ilgili esnafa eşit olarak görev dağılımının yapılmasını esnaf şeyhinden istemekteydiler.

Buna göre zeamet mutasarrıfı Mehmet Ağa'nın vekili Halil Ağa ile kassar esnafı arasında Ayntab mahkemesinde bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile kassarlar ile yani bezlerin yıkanmasını ve çırpmasını yapan esnafın hepsinin iş yapabilmesi ve fukaranın da kollanabilmesi için, tüccarın getirdiği bezleri beğendikleri kassara vermeleri yerine şeyhleri vasıtasıyla herkese eşit olarak dağıtmasını karara bağlamışlardır. Buna uyulmadığı takdirde de nezir vermeyi kabul etmişlerdir.

Kassar esnafının bu yaptığı anlaşma uzun süreli olmamış; bazı kassar esnafının tüccara ait bezleri itina ile kassarlamaması sonucunda, bezler zayi ve telef olmuş, bundan dolayı da tüccar zarar etmiştir. Bunun üzerine kassar esnafından ve tüccardan bazı kimseler, anlaşmayı ve nezri, kendilerine yapılan bu kötü muameleden dolayı bozduklarını belirtmişlerdir. (GŞS, nr. 51, s. 154, h. 321; H. 1112/ M. 1700)

Farklı esnaf gruplarının tüccar sayesinde elde ettikleri işlerin paylaşımı konusunda da anlaşmazlık yaşadıkları görülmektedir. Bir iş koluna yapılan müdahale cevapsız kalmıyor ve kadime uygun olarak çözüm üretiliyordu. Mesela Ayntab'da bez imaline ilişkin ham bez, bazergân bezi ve ahalinin getirdiği donluk bezin ağartılması, kassarcı ve çitici esnafı arasında bir sorunu gündeme getirmiştir. Kassar esnafından Sahak veled-i Nersiz, Tavit veled-i Ohan ve esnaftan bazı kimseler Ayntab mahkemesine gelerek çitici esnafından Tursun veled-i Serkiz, Tomas veled-i Agop ve diğer esnaf huzurunda aralarında çıkan anlaşmazlığı dile getirmişlerdir.

Kassar esnafı eskiden beri varolan uygulamaya göre, ham bez, bazergân bezi ve ahalinin getirdiği donluk bezlerin kassarlanarak ağartılmasının kendilerinin hakkı olduğunu; ancak son zamanlarda çiticilik sanatıyla uğraşanların kendi işleri yanında kassarlığa da karıştıklarını, kâra zarar verdiklerini, bu husustaki müdahalelerinden men olunmalarını talep etmişler ve herkesin kendi işiyle meşgul olması kararının alınmasını sağlamışlardır. (GŞS, nr. 73, s. 23, h. 52; H. 1133/ M. 1721) Buna rağmen kassarcı esnafına yapılan müdahaleler son bulmamıştır. Maraş Beylerbeyi ve Ayntab Naibi'ne gönderilen bir emr-i şerifte şehirde faaliyette bulunan kassar esnafının südde-i saadete gönderdiği bir arzuhalde kassar esnafı Ayntab'a diğer yerlerden gelen beyaz bazergân bezini kassarlamakta daha sonra da bu bezleri basmacı esnafına üzerine çit basması için vermektedir.

Her iki esnaf grubu birbirinin işlerine pek karışmamaktadır. Ancak son zamanlarda çitici ya da diğer adıyla basmacı esnafı, kassarların işine karışarak beyaz bezleri kendileri kassarlamakta ve daha sonra da çit basmaktadırlar. Böylece daha önceden varolan esnaf nizamı bozulmaktadır.

Bu arzuhal üzerine Ayntab'a gönderilen emirde kimsenin esnaf nizamlarına aykırı davranıp, birbirlerine zarar vermemesi, bunda inat ve muhalefet edenlerin de Asitane'ye gönderilmeleri yöneticilerden istenmiştir. (GŞS, nr. 82, s. 10, h. 21; H. 1143/ M. 1731)

Devlet, üretimde kalite ve standartlaşmaya aykırı davrananların engellenmesine ilişkin devlet yine birtakım tedbirler almaktaydı. Bu hususta esnaf ve tüccarın iş ilkeleri kapsamında fiyat tespiti ve ölçü-tartı ayarları yapılıyordu.

Esnaf ve tüccar arasında bu konuda yaşanan bir anlaşmazlık şu şekilde gelişmiştir. Ayntab'da *Keçeci esnafından bazılarının işledikleri keçenin içine öküz kılı koyarak ümmet-i Muhammed'e ve ibadullaha haksızlık ettikleri, ayrıca bu keçelerin kalıp haline getirilerek semer yapımında kullanılması esnasında keçelerin uzunluğunda genişliğinde ve ağırlığında noksanlıkların bulunduğu yönünde şikayetler olmuştur.* Bu haksız uygulamalar üzerine keçeci esnafı ortak bir karar almış ve bundan sonra yapılacak semer keçelerinin ağırlığının 4 nügi, uzunluğunun 4 karış 4 parmak genişliğinin 2 karış 4 parmak olmasına ve içine de öküz kılını koymamaya söz vermişlerdir. Buna uyulmadığı takdirde de Ayntab'dan akan Sacur Nehri'nin temizlenmesi için 50'şer kuruş nezir vereceklerine dair teminat vermişlerdir. (GŞS, nr. 93, s. 122, h. 246; H. 1154/ M. 1742)

Bazen tüccarla esnaf arasında husule gelen anlaşmazlıkların yine devlet eliyle çözümlenmesine şahit olmaktadır. Buradaki tartışma mevzusunun standartlaşma ve kalite üzerine gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Bu tartışma sonrasında Tüccarların bezlerini Ayntab'da cullah esnafına dokutmaya devam etme kararı aldıklarını ve her bir topu 23 zira'ya dokumaları hususunda anlaşmaya varmışlardır. Yine bu bezlerin pazarda satılmasına karar kılınmış; bedesten ve çarşılarda satılmasına izin verilmemiştir.

Bir mahkeme kaydında geçtiği üzere cullah esnafı eskiden iş yerlerinde bezlerin her bir topunu 23-23,5 zirâ olmak üzere ittifakla dokurlarken, son zamanlarda aralarına giren yabancıların bezleri noksan dokumaları nedeniyle, tüccar ile aralarındaki anlaşma sıkıntıya girmiştir. Cullah esnafı ile tüccar arasındaki anlaşma mahkeme huzurunda yenilenmiştir. Buna göre cullah esnafı yeniden bezlerin her bir topunu 23'er zir'a olarak dokuyacaklarına söz vermişlerdir. Bunun dışında şehirde satılacak olan bezlerin dellal aracılığıyla bez pazarında satılması, herkesin işine geldiği gibi bedesten ya da başka çarşılarda bu bezleri satmaması da karara bağlanmıştır. Ancak Ayntab'ın köylerinden getirilen bezlerin daha önceden olduğu gibi,

İki Kapılı Han'da dellal aracılığıyla satılmasıyla ilgili uygulamanın devam etmesi de kararlaştırılmıştır. (GŞS, nr. 84, s. 98, h. 173; H. 1145/ M. 1733)

İş erbabının standartlaştırılması da devlet kontrolündeydi. Bu hususta dellallık görevini yürütecek şahısta birtakım niteliklerin bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde görevden alınabileceğini de aşikârdı. Ayntab'daki cüllah(dokumacı) esnafının imal ettiği bezlerin satışı sük-ı sultanide yani şehrin en büyük çarşısında dellallar aracılığıyla gerçekleşmekteydi.

Ayntab'da bezzazistan ahalisinden ve keçeci hırfetinden bazı kişiler es-Seyyid Ömer ibn-i el-Hac Mustafa'nın bezzazistan içinde dellalbaşı olmak istediğini ancak bu şahsın kendi halinde olmayıp fesat çıkaran, bir yapıya sahip olduğu gerekçesiyle dellallık etmemesi kararı aldırılmışlardır. (GŞS, nr. 67, s. 471, h. 1; H. 1129/ M. 1717)

Buna rağmen dellalların da haklı olduğu durumlar yok değildi. Cullah esnafının ürettiği bezlerin pazarlanmasını sağlayan bez dellalları, işin ehli olmayan ve dellallık hakkı bulunmayan bazı kimselerin varlığından şikayetçi olabilmekteydi. Ayntab'da bez dellallığı yapan Gökçe Mehmet ve Ahmet adlı dellallar bazı kişilerin bezleri bazergânların satması gerektiği halde kendilerince belirledikleri fiyattan farklı kişilere satmalarından yakınıyorlardı.(GŞS, nr. 57, s. 43, h. 96; H. 1119/ M. 1707)

Ticarette doğrudan bağlantısı olan üretici ya da esnafın zaman zaman vakıf idarecileri ile yaşadıkları problemler için de çözüm yolları aranmaktaydı. Mesela, Cüllah taifesi ürettikleri emtiayı Ankara çarşı ve pazarlarında satmaktaydılar.

Tüccar vasıflarıyla cullahların beledi döşek ve yabanabad bezi satışlarının yapıldığı yerlere ilişkin Mahmud Paşa Veli Evkafı cabisi ile bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Cüllah taifesi ifadelerinde: *“Bizim bazımız beledi döşek ve bazımız Yabanabad bezi üreterek ve satarak her birimiz sanatımızı yapıyoruz. Bez ve döşeği çarşı ve pazarda satarken cabi, bu mekanı içinde bulunanlarla birlikte satın aldığını söyleyerek bizim satışımıza mani olmaya çalışmaktadır. Bize çarşı ve pazarda dilediğimiz mahalde bez ve döşek satabilmemiz için ferman verile”*, diyerek kendi işlerine müdahil olmak isteyen vakıf cabisinin haksız davranışının engellenmesini talep etmişlerdir. (AŞS, nr. 80, s. 98, h. 174; H. 1112/ M. 1700)

İlgililer kentte varolan satış düzeninin korunması maksadıyla girişimde bulunulmaktaydı. Ayntab'da bakırın şehre Maraş dolaylarından getirildiğini daha önce ifade etmiştik. Bu hususta bakırcıların kendilerine özgü çarşılarının bulunduğunu ve dışarıdan gelen ürünün bu çarşılarda satılması

gerektiği dile getirilmiştir. *Kural ihlali söz konusu* olduğunda *nezir cezası verilmesi* istenmektedir. Bakırcılar, şehre dışarıdan gelen eski ve yeni bakırın gizlice alınıp satılması ve bundan bazı esnafın zarar görmesinden muzdarip olmuşlardır. Bakırcı esnafı şehre satılmak için gelen eski ve yeni bakırın bundan böyle kendi çarşılarında satılmasını, bunun da kimseye zarar vermemesi için şeyhleri tarafından alınarak taksim edilmesini ittifakla kabul etmişlerdir. Bu anlaşmayı bozan esnafın 50 kuruş nezir vermesi kararlaştırılmıştır. (GSS, nr. 52, s. 104, h. 251; H. 1114/ M. 1702)

Benzer şekilde ticarî ürün niteliği taşıdığı için vergi kapsamına giren dokunmuş bezden hangi şekilde vergi alınması kararını merkezî yönetim vermişti. Ayntab kazasına bağlı Hıyam, Keret ve Orul köyleri ahalipleri, köylerinde dokunan bezin, berat dahilinde olmadığını iddia etmişler ve resm-i mirilerini vermekten kaçınmışlardır. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen emr-i şerifte Halep güzergâhında satışı gerçekleştirilen gerek beyti bezin(evde dokunan bez) gerekse köylerde dokunan bez ve astarın ne cins olursa olsun damga resimleri alınmadıkça satılamayacağı, kassarlanamayacağı ve başka bir yere nakledilemeyeceği belirtilmiştir. (GSS, nr. 93, s. 48, h. 87; H. 1154/ M. 1742) Kent için gerekli olan bir malzemenin fiyatının daha önceden saptanmış olduğunu ve satışların bu fiyat üzerinden yapılması gerektiğini; aksi takdirde yerli tüccarın bu satıştan zarar edeceğinin de oluşturulan kurallar kapsamında belirtildiğini söyleyebiliriz. Hammadde temini hususunda Ankara'da yaşanan bir anlaşmazlık davasında; sofa mahsus olan kiriş kadimden şehre satmak için getiren tüccardan satın alınırken birkaç seneden beri sofçulara mahsus olan bu kiriş bazı kimseler tarafından gizlice satın alınarak fazla fiyata yine bazı sof imalcilerine satılmaktadır. Bu durumun kendilerini zora soktuğuna ve sanatlarının kötüleşmesine ve bu nedenle de mal-ı mîrînin zarar görmesine yol açtığını belirten sof imalcileri, bu hususa ilişkin aykırı iş yapanların sorgulanması talep etmişlerdir. (AŞS, nr. 133, s. 55, h. 103; H. 1162/ M. 1750)

Konya'da Sille'den küp ve ibrik yapılp bu küp ve ibriklerin şehre intikal edildiğini biliyoruz. Bunlar güherçile muhafaza edilen kaplar olması hasebiyle ayrı bir öneme sahipti. Satışı belki de bu yüzden belli kurallara tabi tutulmaktaydı. Pazarda satış işlemi karhane sahibine bırakılmışken; dükkanlarda satış yetkisi de kent esnafına ait bulunmaktaydı. Konya'da eskiden beri Sille köyünde üretilen küp ve ibrikler, kent merkezine satışları yapılmak üzere getirilmekteydi. Çömlekçi esnafı, İbrahim, Ahmet ve Hüseyin adlı şahıslardan davacı olmuştu. Üretilen ibrik ve küplerin pazarda satışı Sille köyünden karhane ashabına mahsus iken, İbrahim ve Ahmet Bey, kardeşleri Hüseyin ile birlikte Sille'de karhanelere varıp aldıkları küp ve

ibrikleri pazar yerinde döküp karhane ashabından olmamalarına rağmen hile ile satış yapmaktaydılar ve nizamı bozdukları gerekçesiyle sorgulanmaları istenmekteydi. Bu şahısların, Sille’de karhanelerden aldıklarını deve üzerinde getirip pazar yerinde sattıklarını itiraf etmeleri üzerine, getirdiklerini sadece dükkanlarında satmaları hususunda kendilerine mahkemece uyarıda bulunulmuştur. (KŞS, nr. 41, s. 168, h. 2; H. 1116/ M. 1704) Başka bir sicil kaydında ise tiftik satışının iplik pazarı süku dışında satışının ilgili esnafa zarar verdiği endişesiyle bu duruma mani olunması isteğiyle karşılaşıyoruz. Tiftikçi taifesine mensup olanlar: “*Biz tiftikçi taifesindeniz, İblik Pazarı Sûku’nda bizim dükkanımız vardır.*

Şeyhimiz ve yiğitbaşımızca sükda kadın ve erkek müşteriye bu tiftikleri satabiliyorken ecnebiyyeden kimseler bu tiftikleri gizlice üretip istedikleri yerde işleyip satış yapmaktadırlar. Bu yüzden fakir ve kimsesiz hatunlar tiftik alamıyor. Tiftiğin, sük dışında satışı yasaklansın”, diyerek ve bu hususta kendilerinin de satış yapmayacağına dair söz vererek aykırı hareket edenler hakkında şikayette bulunmuşlardı. (AŞS, nr. 80, s. 360, h. 650; H. 1112/ M. 1700)

Sonuç olarak, ilgili görevliler vasıtasıyla gerek tüccar gerekse tüccarın muhatap olduğu kesimlerin vesile olduğu ticarî engeller, dikkatlice takip edilmiştir. Kurallara aykırı hareket edenler gerekli şekilde uyarılmışlardır. Standartlaşma, üretim kalitesi ve emek dikkate alınarak ticareti yapılan nesne ile bağlantısı olan her grubun çıkarları gözetilmiş ve bozulan nizam kadim uygulamalar baz alınarak düzeltilmiştir.

B. Gümrük Vergisi ve Diğer Vergilerin Ödenmesine İlişkin Problemler

Gümrük, bildiğimiz üzere devletler arası ticarete, sınır geçişlerinde malların kontrol edildiği yer olup bu geçiş sırasında alınan vergilere de “*gümrük resmi*” denmektedir. Günümüzdeki uygulamayı ifade eden bu tarif, sanayi öncesi devirlerde bölge ve şehir sınırlarını da içine almaktaydı. Dolayısıyla *hâricî gümrükler* yanında *dâhilî gümrük sistemi* de vardı. Osmanlı gümrük rejiminde maldan, gümrük olan yere giriş ve çıkışında ayrı ayrı vergi alınırdı. Bu uygulama, muhtemelen malın geldiği yerde satılmasını temin üzere alınan bir tedbirdi. Girişte alınan resim “*âmediye*”, çıkışta alınan “*refîiye*” olarak adlandırılırdı. Transit gümrüğüne ise “*mürûriye*” denilirdi. Gümrük resmi genelde kıymet esasına göre tesbit edilirdi, yani malın gümrüğe girdiği andaki kıymeti üzerinden alınırdı. Ancak bu sistem, tüccarla gümrükçüler arasında malın gerçek değerinin

tayini hususunda devamlı tartışmalara sebep olduğundan 18 yüzyıldan itibaren gümrük resimleri, belli tarihteki mal fiyatlarına göre tesbit edilen tarifeler üzerinden alınmaya başlandı.

Osmanlı gümrükleri, sahil ve kara gümrükleriyle sınır gümrükleri olmak üzere ayrılmıştı. Kara gümrükleri genelde iç ticaret mallarına uygulanırken sahil gümrükleri hem iç hem dış ticaret malları için söz konusu oluyordu.

Gerçekten *İstanbul, İzmir, Antalya, Selânik, Beyrut, Trabzon, Kefe* gibi merkezler sadece dış ticaret değil, deniz taşımacılığının daha ucuz ve bazı hallerde kolay oluşu dolayısıyla iç ticaret için de önemli liman ve gümrük merkezleriydi. Bunların yanında daha az işlek olan ikinci derecedeki limanlarda da gümrükler bulunuyordu. Kara yoluyla yapılan ticarete gümrük resmi alınması kara gümrüklerinin kurulmasını gerektirmişti.

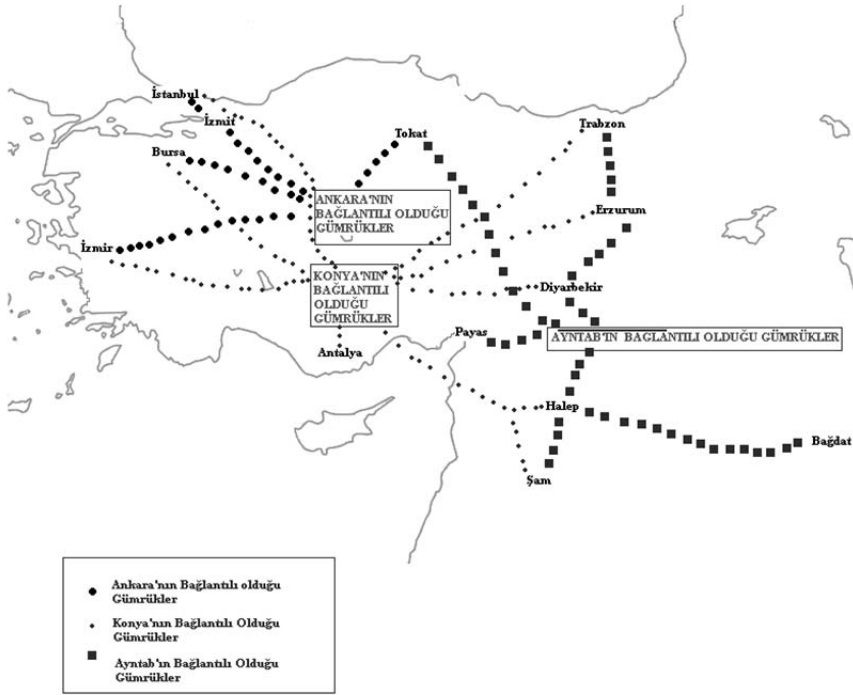
Bursa, Erzurum, Tokat, Diyarbekir, Bağdat, Şam, Halep, Edirne, Belgrad gibi büyük şehirlerden başka daha küçük yerlerde de kara gümrükleri vardı. Küçük gümrükler genellikle yakınındaki büyük gümrüklere bağlanır ve bir ferman gönderilmesi, yahut iltizama verilmesi gibi durumlarda yalnız büyük gümrüğün adı yazılır, diğerleri için “*ve tevâbii gümrükleri*” denmekle yetinilirdi.

Resmini ödeyerek bu gümrüklerden birinden geçen mallar için sahiplerinin eline *edâ tezkiresi* verilir, böylece başka bir gümrüğe geldiğinde aynı mal için mükerrer gümrük resmi ödenmezdi. Buna rağmen nizama aykırı hareketlere de rastlanmıyor değildi. Sahil şehirlerine gidecek malların gümrük resimleri ise prensip olarak çıktıkları değil vardıkları yerde alınır. Bu durumda malın çıktığı gümrükte tüccara, malların cins ve miktarını ihtiva eden bir *ilmühaber kâimesi* verilirdi; vardığı büyük gümrükte vergisi ödendiğinde ilmühabere işlendiğinden dönüşte ilk gümrüğün yetkililerine bu ibraz olunarak borcun ödendiği ispat edilirdi. Bundan maksat kaçakçılığın önlenmesiydi. (Kütükoğlu, 1996: 263)

Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu döneminde gümrük, gerek dış gerekse iç ticarete girişi ve çıkışı yapılan her türlü ticarî maldan alınan vergi anlamında kullanıldığı gibi gümrük işlemlerinin yapıldığı idari ve depo binaları için de kullanılmıştır. (Anonim, 1994: 446) İç ticaret denildiğinde ilk aşamada kara yoluyla yapılan ticaret akla gelmektedir. Bu ise kara yoluyla yapılan ticarete gümrük resmi alınması ihtiyacını gerektirmiş ve bu doğrultuda kara gümrüklerinin kurulması gerekli görülmüştür. Kara gümrükleri genelde iç ticaret mallarına yönelik iken, sahil gümrükleri hem iç hem dış ticaret malları için söz konusu oluyordu. Nitekim İstanbul-İzmir

özellikle Avrupa mallarının ihraç limanı niteliği taşıyordu. (Çadırcı, 1997: 360; Pamuk, 1985: 653)

İç Ticaret Gümrüklerinin mekânsal organizasyonuna harita üzerinde bakacak olursak; *Ankara'nın; İstanbul, İzmir, Bursa, İzmit, Tokat*'ta bulunan kara gümrükleriyle bağlantılı olduğunu görürüz. *Konya, İzmir* başta olmak üzere *İstanbul, Bursa, Antalya, Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Halep ve Şam*'da bulunan kara gümrükleriyle bağlantılıydı. *Ayntab* ise *Tokat, Halep, Şam, Bağdat, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon* dolaylarında bulunan kara gümrükleriyle bağlantılıydı. Ayrıca Payas İskelesi, Ayntab'ın denizle bağlantılı ticarete gümrük bölgesi niteliğine haizdi.(Çmar:366)

Harita 11: 18. Yüzyılda Ankara-Konya-Ayntab Bağlantısı Olan İç Ticaret Gümrükleri (AŞS, 80-134; KŞS, 39-57; GŞS, 51-107 Numaralı Defterler)
 (Çizen: Rümeysa KARS)

Ayntab'da tütün gümrük vergisi kapsamında yer alan bir üründü. Ancak alınacak meblağın miktarı *Halep Muhassıllığı'na bağlı Şam Eyaleti'nin Duhan Gümrüğü görevlilerince* saptanmaktaydı. Halep Muhassıllığı'na bağlı bulunan Şam Eyaleti'nin duhan gümrüğü eminaleri, Ayntab'a adam göndererek tütün tüccarından gümrük talep etmemeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Ayntab Duhan Gümrüğü ile ilgili Başmuhasebe kayıtlarında

şehre tüccar, yeniçeri, diğer askerî kimseler ve bazergânlar tarafından getirilen *Yenice ve Vardar Yenicesi* denilen tütünün her okkasından 60 akça, *Kırcaali*'nin okkasından 40 akça, *kaba tütünün* okkasından 20 akça ve *Milas* denilen tütünün yüksek kalitelisinin okkasından 20 akça *duhan resmi/tütün vergisi* alınması ibaresi yer almıştır. (GŞS, nr. 80, s. 13, h. 26- 27; H. 1141/ M. 1729)

Gümrükle ilgili problemleri iki şekilde kategorize edebiliriz. İlki *gümrük idarecilerinin haksız yere vergi alma* teşebbüsleridir. Diğer ise *tüccarların gümrükten mal ya da vergi kaçırma çabalarıdır*. Şimdi bunlara dair örnekleri inceleyelim. Tüccarın bahsi geçen bu gümrüklerle ilgili belli başlı problemleri bulunmaktaydı. Bunların başında da gümrüğe girmeme ve gümrükten mal kaçırma iddiası gelmekteydi.

Ayntablı tüccarların Divan-ı Hümayun'a sundukları bir şikayette tüccar Payas İskeleye'ne getirdiği kahve ve diğer eşyanın gümrüğünü iskeledeki Gümrük Emini'ne verip eda tezkiresi (izin belgesi) almakta, daha sonra da mallarını Ayntab şehrine getirmektedir. Şehre gelen tüccar Ayntab Emini'ne bac vergisini vermekte, bunun dışında da her bir yük için fazladan para alınmaktadır. Bu durumun şikayet edilmesi üzerine Ayntab Naibi'ne ve Mukataâ Emini'ne gönderilen emirde, her bir yükten 6 akçadan fazla paranın alınmaması ve tüccar taifesinin taciz edilmemesi istenmiştir. (GŞS, nr. 53, s. 32, h. 77; H. 1115/ M. 1703) Burada dikkat edilmesi gereken husus Payas İskeleye ve Ayntab bağlantısıdır. Ayntab'a gelen ticarî emtia öncelikle burada gümrüğe tabi tutulur ve satış izin belgesi anlamına da gelen eda tezkiresi adı verilen belge ile tüccar getirdiği ticarî ürünün satışını gerçekleştirebilirdi. Ancak fazladan bedel alınma olayı üzerine tüccar şikayette bulunmuştur. Yeniden gümrük resmi talep edilmesinin yasal olmadığını karara bağlayan başka bir belgeye göre Adana'da gümrük resmi ödeyen bir grup tütün tüccarından Konya'da bir kez daha vergi talep edilmesi üzerine tüccarlar vaziyetten şikayetçi oldular. Kendilerinden haksız yere gümrük alınmıştır. Gümrük resminin alındığı belli bölgeler dışında tüccardan ekstra gümrük resmi alınması ilgili bölgenin gümrük gelirlerine zarar vereceği düşüncesiyle caydırıcı bir kurala bağlanırdı.

Konya'da tütün tüccarından Hasan Beşe, Ali Çelebi, es-Seyyid Abdullah, Hacı Yunus, Baloğlu Hacı Mehmet, Döğmeci beraberlerinde bulunan tütüne ilişkin gümrüklerinin Konya'ya geldiklerinde kendilerinden talep edilmesi üzerine "*Biz daha önce Adana'da gerekli vergiyi verdik, tekrar vermeyiz*", diyerek karşı koymuşlardı. Konya kadısınca bu şahısların satış izin belgelerine riayet edilmesine karar verilmiş, ancak bu haksız alınan

ödeneklerin önüne geçilmesi hususunda da önlem alınması istenmiştir. (KŞS, nr. 41, s. 78, h. 204; H. 1116/ M. 1704)

Ayntab'a gelen ticarî emtianın iç ticaret gümrük bağlantısı bulunan merkezler ve tüccarın bu gümrükten kaçmak için denediği gayrimeşru yolların neler olduğunu takip edebiliyoruz. Mesela, tüccarın Halep Gümrüğü'nden malını kaçırdığı ve bu malların yükünü Ayntab ve çevresinde açtığı yönündeki şikayetlere rastlanmaktadır. Halep muhassılı Seyyid Ebubekir, Divan-ı Hümayun'a gönderdiği arzuhalde, tüccarın Halep Gümrüğü'ne uğramamalarını şikayet konusu yapmıştır. Bu şikayet dolu arzuhalde tüccarın gümrük resmi vermemek için başvurduğu hileleri öğrenmek mümkündür. Eskiden varolan uygulamaya göre tüccar yüklerini doğrudan Halep gümrüğüne getirmekte, bunlar orada açılarak gümrükleri alınmaktadır.

Muhassıla göre, son zamanlarda *Bağdat, Basra, Acem, Erzurum, Musul ve Diyarbakır* taraflarından gelen tüccar, doğru *Birecik'e* geçerek, *oradan da Halep'e 6 saatlik mesafedeki gümrüğü olmayan Ayntab' da yüklerini açmaya başlamışlardır*. Halep'te gümrük vermemek için böyle bir yola başvuran tüccar, böylece getirdiği malların bir kısmını satmakta, bir kısmını da gizlice gümrükten kaçırmaktadır. Tüccarın vergi vermemek için başvurduğu yollar arasında, malını doğrudan Halep'e getirme yerine, şehir dışında saklama yöntemi de bulunmaktadır. Tüccar, müşteriyle gizlice pazarlık yapıp, malları sakladıkları yere alıcı ile birlikte gitmekte, orada beraber yükleri parça parça bohça haline getirip Halep'e taşımaktadır. Halep muhassılı, bu şikayetleri sıraladıktan sonra, bu tür haksız uygulamaların ortadan kaldırılarak mal-ı miriye ve gümrüğe zarar gelmemesi için Ayntab'da yük açılmaması; eğer bu tür uygulama içerisinde olan tüccar olursa, onların yüklerinin Halep'e getirilip gümrükleri tahsil edildikten sonra gitmelerine izin verilmesi için emr-i şerif istemiştir. Bunun üzerine bu tür haksız uygulamaların ortadan kaldırılması için Halep'e ve Ayntab'a bir emr-i şerif gönderilmiştir. (GŞS, nr. 53, s. 5, h. 16; H. 1115/ M. 1703) Başka bir belgede ise Halep Muhassılı olan Abdurrahman tarafından, daha öncekine benzer şikayetler dile getirilmiştir. Bunun üzerine merkezi yönetim tarafından, Halep ve Ayntab'daki yerel yöneticilerden, yüklerin Ayntab'da açılmaması, kaçırılan yüklerin de Halep gümrüğüne gönderilmesi yönünde emir verilmiştir. (GŞS, nr. 59, s. 12, h. 23-24; H. 1120/ M. 1708)

Ayntab'a ilişkin gümrük ile ilgili yapılan tartışmalardan, Ayntab'da gümrük Mukataâsının olmadığı, tüccarın getirdiği malların çevrede bulunan Halep ve Payas'taki gümrüklerde açıldığı ve buralarda gümrük resimleri

verildikten sonra Ayntab'a getirildiği anlaşılmaktadır. Bütün bu emirlere ve şikayetlere rağmen gümrükten mal kaçırma uygulamalarının önü alınamamıştır. İlgili bir belgede, Maraş, Kilis ve Ayntab kadılarına gönderilen emr-i şerifte, farklı yerlerden tüccar ve kervanların getirdikleri emtia ve eşyanın, gümrükten kaçırılmak için doğru Halep'e getirilmeyerek Ayntab, Maraş ve Kilis taraflarına gizlice kaçırıldığı ve buralarda satıldığı ifadeleri yer almıştır. Buna ilaveten kaçırılan yüklerin bazen Payas İskelesi'ne kadar götürüldüğü belirtilmiş ve bundan böyle gümrük resmi verilmemiş olan malların açtırılmadan doğru Halep'e gönderilmesi, yerel yöneticilerden yeniden istenmiştir. (GŞS, nr. 67, s. 22, h. 32; H. 1128/ M. 1716)

Ayntab'da tüccarların yaşadığı problemlerin gümrük ödeneğine ilişkin olanlarından edindiğimiz bilgilere Konya tüccarının yaşadığı gümrük problemlerini de eklemek gerekir.

Bu husustaki bir belgede, İstanbul ve Tevabii Gümrük emini olan Seyyid İshak Ağa tarafından bildirildiği üzere ilgili hüküm gereği; *Şam, Halep, Bağdat, Basra, Musul, Diyarbekir, Tokat, Erzurum, Acem tarafından İzmir canibine vürud iden emtia karbanları Konya, Karaman, Karahisar dolaylarından bazı nevahi, kasabat, köylerde perakende olub gelecek emtia ve eşyanın rüsum gümrüğünü eskiden olduğu gibi ferman-ı âli gereğince ahz ü kabz ve tüccarlara eda tezkiresi vermek şartıyla ticarî faaliyetlerini yürütebilirler*, denilmektedir.

Konya ve çevresinde kurulan bu yeni düzene rağmen kaçakçılık olayları devam etmiştir. Gümrükten mal kaçıran tüccarlar yakalandıklarında maddi cezalarla karşı karşıya kalıyorlardı. Mesela Halep tüccarı Boduroğlu Anıştaş ve yanındaki adamları Halep'ten gelirken Konya'ya yaklaştıklarında kervandan ayrılarak gümrüğe girmekten kaçınınca 5 yük emtia ile yakalanmışlardır. Yapılan sorgulama sonrasında gümrük bedelinin iki katı olan 185 kuruşu gümrük idaresine ödemek zorunda kalmışlardır. (KŞS, nr. 54, s. 137, h. 1; H. 1151/ M. 1739)

Yakın doğu tüccarı, Osmanlı Devleti indinde perakendeci tüccardan farklı olup hisbe kurallarına tabi tutulmamışlardır. Bu tüccar yüke sardığı emtianın gümrük, damga vs. vergilerini bir defa ödedikten sonra, istedikleri yere kadar vergi vermeden eşyalarını götürme imkanına sahip idiler. Buradan hareketle gümrük bedelinin farklı güzergâhlarda tüccardan talep edilmemesi amacıyla gümrük alındığı takdirde kendilerine verilen eda tezkiresi tüccara ülke çapında özgür dolaşım imkânı sağlamış oluyordu. İlgili bir belgeden öğreniyoruz ki, tüccarlar Halep eşyası sattıkları gerekçesiyle

kendilerinden Mısır, Hindistan vs. metası sattıkları zannedilerek vergi talep edilmişti. Bu hususta bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Konya'da yerli tüccardan olan el-Hac es-Seyyid Mustafa ibn-i el-Hac Osman ve el-Hac Mustafa ibn-i Mehmed ve Otuçoğlu lakabıyla el-Hac Mehmed ibn-i Ahmet ve el-Hac İsmail ibn-i el-Hac Hasan ve Yagob zimmi veled-i Mardik ve Şahiye zimmi veled-i Ocaci adlı kişiler bu hususta bir sıkıntı yaşamışlardır. Bu şahıslar Halep'ten gümrük metai getirerek satışını gerçekleştirmektedirler. Emri şerif gereği kendilerinden gümrük talep edilmiştir.

İfadelerinde, gümrük kapsamında değerlendirilen Acem parçası Hindistan-Bağdat-Mısır'a ilişkin meta alıp satmayıp ancak Halep'ten bogasi ve sarık ve sair yük emsali kaba eşya getirip bedestendeki dükkanlarında sattıklarını ve şehir dışına götürmediklerini belirtmişlerdir. Konya'da satılan ürünün ise gümrük bedelinden men edildiği noktasında ellerine bir ferman-ı şerif verildiğini de belirterek itiraz etmişlerdir.

Bu ifadeleri üzerine *Tüccar taifeye, Halep metai dışında satış yapacak olanlarının doğru İstanbul'a gelmeleri gerektiği bildirilip; İstanbul'da gümrük alınagelen Acem ve Mısır ve Basra ve Musul ve Diyarbekir ve Erzurum metai burada gümrüğe girdikten sonra satışı yapılmalıdır. Ayrıca pazarkari taifesinden olmayıp Konya'da kaba eşya getirip adı geçen kazalarda satış yapan tüccar ve çerçi ve rençber taifesi Konya'da vesair kazalarda Halep'ten getirilen kaba eşyayı satabilirler. Diyarda olanlar şartü'l- nizam emr-i hümayun gereği gümrük almalı ve bunun dışındaki tüccar, çerçi ve rençbere satışta sıkıntı çıkarılmamalı, şeklinde emir buyrulmuştur. (KŞS, nr. 39, s. 49, h. 1; H. 1113/ M. 1701)*

Gümrük ödeneğine ilişkin problemler sadece tüccardan kaynaklanmamaktaydı. Zaman zaman gümrük tahsil eden görevlilerden dolayı zuhur eden haksız kazanç talebi birtakım anlaşmazlıkları gündeme getirmekteydi. Ayntab'da ticarî faaliyet gerçekleştirmek amacıyla Ankara tüccarının bulunduğu dair bir belgede ticarî ürün vergisi kaçırdığı iddia edilen şahıslara ilişkin bir şikayet söz konusudur.

Ayntab duhan Mukataâsı emini Ali Ağa'nın beyanıyla; *Resm-i duhan gereği Ayntab kentinde satılmak için getirilen duhandan 60 akçe alına diye kendilerine emr-i âlî buyruğu verildiğini*, ifade ederek bu gerekçeyle kente ticaret maksadıyla gelen Ankaralı Serkiz ve Manes adlı tütün tüccarından bu bedeli talep etmiştir. Ancak bu şahıslar bu meblağı ödemek istememişlerdir. İfadelerinde bu bedelden daha fazlasını eminin kendilerinden talep ettiğini belirtmişlerdir. Şikayet üzerine Ali Ağa, haksız yere vergi talep etmemesi

gerektiği yönünde uyarılmıştır. (AŞS, nr. 94, s. 55, h. 157; H. 1131/ M. 1719)

C. Beytü'l-mal Emmini ile Tüccarların Terekelerinin Teslimi Esnasında Yaşanan Problemler

Konumuz itibariyle tüccar terekelerinin gördüğü muamele önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nde ölenlerin terekeleri varissiz olup olmama durumuna göre, iki grupta ele alınabilir. Mirasçısı olanların malları bir varisin başvurusu, ölen kişinin devlete borcunun olması ya da varislerin küçük yaşta olmaları durumunda bir görevli aracılığıyla; bunun dışındaki durumlarda ise varisler tarafından taksimat yapılırdı. Varisi olmadan ölenlerin terekeleri ise sahipsiz mal addedildiğinden devlete kalırdı. Beytü'l-mal, devlet hazinesi anlamına geldiği gibi varisi olmadığı için devlete kalan miras anlamında da kullanılan bir tabirdir. (Bilgin ve Bozkurt, 2010: 250)

Bu uygulamanın nasıl gelişim gösterdiğine kısaca değinecek olursak; II. Bâyezid devrine ait olduğu düşünülen Beyt'ül-mal kanunnamesi dolayısıyla *...mirasçısı olmadan ölenlerin mal varlıklarının devlete intikal ettiğini ve bu cümleden olarak devşirme usulü ile yeniçeri ocağına kaydedilen veya azad edilen kul taifesinin mirasçısının devlet olduğunu...* belirtmektedir. Bunlar *Beytü'l-mâl-ı Hassa* adıyla toplanır ve *"ulûl-emr burada toplanan gelirleri, âmme maslahatı çerçevesinde sarf etme yetkisine sahiptir"*. Diğer taraftan gerçek mirasçıların ortaya çıkması halinde tereke geri verilmektedir. (Akgündüz, 1990: 118)

Bir başka kaynakta *tereke bedelinin beş yıl emâneten* saklandığı, bu sürede mirasçı çıkmadığı takdirde hazîneye devredildiği belirtilmektedir. (Öner 2001:110- 111) Bu sürede varis olduğunu ispatlayan olursa, *kırkta bir resm-i eminiyye ve tahrir-i tereke masrafı* düşüldükten sonra kalanı varise teslim edilmekteydi. (Sayın, 2000:79)

Ticarî amaçla kentlerde buldukları esnada ölen tüccarların terekeleri önce beytü'l-mal eminine teslim edilerek kayıt altına alınır ve varisleri çıkmazsa hazineye intikal ederdi. Bu durumda eğer mevcut tereke zengin bir sermaye sahibine aitse o oranda devlet hazinesi de birikim elde etmiş oluyordu. Dolayısıyla bu husus üzerinde önemle durulmuştu. Ancak zaman zaman beytü'l-mal emini ile tüccar terekelerinin varislerine teslimi esnasında bazı problemler zuhura gelmiştir.

Tüccarın eşyasının beytü'l-mal'e havalesine örnek teşkil eden bir belgeye göre, Ankara'nın İstanos Köyü'nden Karagöz veled-i Noros adlı zımmi Ayntab şehrinde misafir olduğu Yori veled-i Budak adlı zımminin

evinde kaldığı esnada ölmüştür. Varisi olmadığından mirası Beytül-mal'a havale edilir. (GŞS, nr. 56, s. 58, h. 102; H. 1117/ M. 1705)

Varislerin saptanması üzerinde önemle durulan başka bir durumdu. Bu noktada bazı şahısların şahitliklerine başvurularak terekenin yasal varislerinin kimler olduğu belirlenebiliyordu. İran'ın Aşkan karyesinden olup Ermeni bir tüccar olan Vartan, Ankara'da Pirinç Hanı'nda kardeşi Arton ile birlikte ticaret yapmak üzere Ankara'da iken kardeşinin vefatı üzere Acem taifesinden Kirekos veled-i Demürhan, Altun veled-i Kirkor adlı Ermenilerin şehadetiyle kardeşinin varisi olduğunu kanıtlayarak, Beytül-mal Emini'nden kardeşinin eşyasını teslim almıştır. (AŞS, nr. 81, s. 20, h. 44; H. 1114/ M. 1702)

Ölen şahısların terekeleri beytül-mal olarak kaydedildikten sonra dahi şahit getirdikleri takdirde varislerine teslim edilebilmekteydi. Konya'da ticaret amacıyla Abdulfettah Çavuş Hanı'nda kaldığı esnada tüccar es-Seyyid Hasan ibn-i es-Seyyid Hasan öldüğünde varisi olan kardeşi es-Seyyid Musa Çelebi beytül-mal olarak kaydedilen mirası devralmak ister.

Ancak şahidi olmadığı gerekçesiyle bu talebi reddedilir. Mahalle ahalisinden şahitler getirir, varis olduğunu kanıtlar ve terekeyi teslim alır. (KŞS, nr.39, s.141, h.1; H.1113/ M.1701) Bu konuya ilişkin başka bir belgede, Ankara'da ticaret amacıyla Karahisar kazasında bulunduğu esnada ölen Ankaralı Arton veled-i Markiz adlı zimminin terekesinin varislerine teslim edilmesi esnasında beytül-mal emini ile bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Burada da şahit gösterilmek suretiyle anlaşmazlık çözüme kavuşturulmuştur. (AŞS, nr. 107, s. 80, h. 181; H. 1142/ M. 1730) Tüccarlar seyahatları esnasında güvenlik sorunlarıyla her zaman karşı karşıya gelebilmekteydiler. Servetlerine sahip olma amacıyla canlarına bile kastedilebiliyordu. Ölmeden önce bir tüccarın terekesine vasi olarak seçtiği kişilerin net olarak tespit edilebilmesi amacıyla ölüm olayının nasıl gerçekleştiğinin saptanması için mahkemeden bir görevli tayin olunmakta ve ölüm olayında bir hilenin olup olmadığı belirlenmekteydi. Sonrasında ise ölen şahsın terekesi vasi olarak atanan şahsa verilmekte ve onun aracılığıyla da varislere teslimi gerçekleşmekteydi. Şebinkarahisar kasabasından olup Hacc-ı şerif'ten gelirken Ayntab'da Paşa Hanı'nda hastalanıp ölen el-Hac Habib ibn-i Hasan ibn-i Mahmut, es-Seyyid Ali Çelebi ibn-i es-Seyyid Ömer'e eğer ölürse terekesini devralıp, 15 kuruşu defn masrafı için ve bir miktarını da fakirlere vermesi için ayırmasını; kalan eşya ve parasının ailesine teslim edilmesini kendisinden talep etmiştir. Terekesinde 330 kuruş nakit para ve 2 top Şam alacası, 3 top Halep alacası, 1 top Halep kuşağı ve 6 vukiyye sabun, ab-ı

zemzem ve özel eşyaları bulunmaktaydı. Olayın incelenmesi için görevlendirilen Molla Osman, ölümün hastalıktan kaynaklandığını saptayarak mirasın vasiye tesliminde bir sıkıntı yaşanmayacağını belirtmiştir. (GSS, nr. 69, s. 211, h. 2; H. 1131/ M. 1719)

Bir borç ilişkisi durumunda ölen bir tüccarın borcu terekesinden ödenmekteydi. Aslen Konya'dan olup Ankara'da Pirinç Hanı'nda sakin Hüseyin ibn-i İbrahim ve Ankaralı Ömer Ağa davadan 30 gün önce bir ticarî faaliyet gerçekleştirmişlerdir. Bu ticaretten Ömer Ağa'nın 30 kuruş borcu kalmıştır. Ömer Ağa'nın ölümü üzerine varisleri olmadığı saptanmış ve mal varlığı beytü'l-mal emini'ne teslim edilmiştir. Hüseyin'in talebi gereği Ömer Ağa'nın borcunun terekesinden ödenmesine ilişkin karar alınmıştır. (AŞS, nr. 121, s. 82, h. 215; H. 1154/ M. 1742)

Ticarî eşyanın Kayseri ve Ayntablı ortaklar arasında naklini gerçekleştiren Deveci İsa'nın ölümü ile bu eşyaların Deveci İsa'nın mülkü olduğu ve varisi olmadığı gerekçesiyle hazinede tutulması eşyanın asıl sahibi olan Kayserili tüccarın şikayetini beraberinde getirmiştir.

Aslen Kayseri'de Talas'ta sakin iken Konya'da Hasan Efendi Hanı'nda bulunan Semevin veled-i Sefer adlı zımmi, Konya'da Deveci İsa aracılığıyla Ayntab'da Bekmez Hanı'nda sakin ortağı el-Hac Süleyman'a satması için 17 yük çarşaf gönderme niyetindedir. Mehmet Çavuş, bu eşyayı beytü'l-mal'da tutmuş ve teslim etmemiştir. Mehmet Çavuş Ağa, hakkındaki şikayete ilişkin yaptığı açıklamada Deveci İsa'nın Konya'da bulunduğu esnada öldüğünü bu nedenle de eşyalarını zapt ettiğini söyler. Durumun aydınlatılması üzerine eşyanın Ayntab'a nakli istenmiştir. (KSS, nr. 48, s. 204, h. 2; H. 1130/ M. 1718)

Ölen şahısların eşyasının kaydının eksiksiz tutulması gerekmektedir. Ancak eminin kontrolü dışında tüccarlara ait tereke bazı şahıslarca yağmalandığının belirlenmesi durumunda şahitlerin ifadesine başvurulmaktaydı. Konya'da Beytü'l-mal Emini olan Ahmet Ağa ibn-i el-Hac Mehmet; Mehmet ibn-i Hasan Ağa'nın kölesi Abdullah ile Mükarî taifesinden Abdülbaki ve Bekir'den şikayetçidir. Bursa'da yaşayan Diyarbakirli Mustafa'nın ticaret eşyasını kumaş, kumaş boyası(mazu) oluşturmaktadır. Bu eşyalarını kendi develerine yükleyip Konya'ya gelirken Mehmet ibn-i Hasan, eşkıyalarca katledilmiştir. Kalan eşyasını mükarî ler getirdiğinde ise ölen adamın varisinin olmadığı anlaşılır. Eşyası beytü'l-mal için ayrılır. Ancak kölesinin, *mükarî ler ölen şahsın başka eşyalarını gizlice aldılar*, şeklindeki ifadesi ve adı geçen şahısların sorgulanmaları üzerine gerçeğin saptanmasıyla ölen şahsın eşyasının tamamının emine teslim

edilmesi istenir ve taraflar bu konuda uyarılırlar. (KŞS, nr. 41, s. 55, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

Ç. Tüccar ile Han Odabaşısı Arasında Yaşanan Problemler

Şehre bilhassa dışarıdan gelen tacirin gerek ikameti ve gerekse ticarî faaliyet yürütebilmesi için han odaları kiraladıklarına değinmiştik. Dolayısıyla bu ikamet esnasında birtakım sıkıntılar yaşanmaktaydı.

Han odabaşısının handa kalan tüccarın eşyasının muhafazasından sorumlu tutulduğunu ve bu görevini ihmal ettiğinde diğer suçlularla birlikte yağılanması gerektiği talebiyle haklarında şikayet olduğunu öğreniyoruz. Bursa sakini olup Konya'da Kapan Hanı'nda sakin Ahmet Beşe ibn-i İsmail, hanın odabaşısı Yosef veled-i Korye ve han odalarında kiracı olarak kalan Sava veled-i Ağya ve İlyaz veled-i Sonon ve Karabet veled-i Santi adlı zımmiler bir sıkıntı yaşamışlardır. Davadan bir gün önce Ahmet Beşe'nin gece ile handa odasında olmadığı bir esnada odası açılıp bazı eşyaları çalınmıştır. Ahmet Beşe, eşyalarının kontrol edilmesi ve bu hususta han odabaşısı da dahil handa sakin olanların sorgulanmalarını istemiştir.

Bu şahıslar, o eşyaları almadıklarına dair yemin edince bu kişilerin suçlamaması gerektiği hususunda Ahmet Beşe uyarılmıştır. (KŞS, nr. 52, s. 113, h. 3; H. 1142/ M. 1730)

Bu konuya ilişkin başka bir belge ise odabaşının zafiyetinin sorgulanması konu edilmiştir. Murat veled-i Bali isimli Konyalı gayrimüslim tüccar, 56,5 kuruşunu Alaca Han'da kalmakta olan Filibeli tüccar Bağdadlı veled-i Nikola'ya teslim etmesi için hanın odabaşısına bu parayı emanet etmiş ama olay gecesini çıkan yangın ile hem belirtilen para hem de Filibeli tüccarın eşyası yanmıştır. Han odabaşısının zamanında teslim etmediği için eşyasının zarar gördüğü düşüncesiyle hakkında şikayette bulunulmuştur. (KŞS, nr. 49, s. 151, h. 5; H. 1140/ M. 1728) Bu konuya ilişkin diğer bir sicil kaydı ise Konya Valide Hanı'nda kalırken Kütahyalı Yozefi'nin handa sakin Anastas adlı zimmiye teslimi için hancı Hacı Mustafa'ya emaneten verdiği 3 yük enfiyyesi hakkındadır. Hancı ile bu eşyanın teslimi noktasında bir anlaşmazlık yaşanması dolayısıyla mesele mahkemeye intikal etmiştir. (KŞS, nr. 41, s. 78, h. 6; H. 1116/ M. 1704)

Handa ikamet eden tüccar birtakım kurallara riayet etmek durumundaydı. Mesela, şarap satışının handa yasak olmasına rağmen bazı tüccarların handa gizlice şarap satışıyla ilgili emarelere rastlanınca hanın odabaşı marifetiyle bu durumun serdara bildirilmesi üzerine gerekli işlemi

bizzat serdar yürütmüştür. Konya'da Kapan Hanı'nda sakin Acem tüccarından Mirat veled-i Kalyos ve Erkil veled-i Bagos ve Aslan veled-i Evanos ve Mirat veled-i Mirzamili ve Davud veled-i Pulad adlı zımmiler, Serdar Abdi Beşe'den şikayetçidirler. Bu şahıslar, kendilerinin Acem tüccarı olduklarını, handaki odalarında metallerini satarken, Serdar Abdi Beşe, hanın odabaşının şikayeti üzerine baskın yapmış ve '*siz şarap ve hamr idersiniz*', diyerek odalarındaki 60 kuruş ve 1 sim kemer kılıç ile satmak için getirdikleri bir miktar kahvelerini alıp odalarını mühürleyip gitmiştir. Abdi Beşe, hakkındaki şikayet üzerine verdiği cevabında bu şahısların odalarında küplerle şarap bulunduğunu; eşyalarını almadığını ilgili suç gerekçesiyle odalarını mühürlediğini belirtir; ancak Acem tüccarının şarabı satmadıkları ortaya çıkınca serdarın fiiliyatı engellenmiştir. (KŞS, nr. 52, s. 34, h. 2; H. 1142/ M. 1730)

Handa kalanların can ve mal güvenliği her şeyin üstünde tutulmaktaydı. Mevcut eşkıyalık olayları dolayısıyla handa ikamet eden tüccarın eşkıyalık şüphesiyle bazı şahısları hancının hana aldığı, bu husustan tedirgin oldukları gerekçesiyle de hancı hakkında şikayette bulduklarını öğreniyoruz.

Bu konuya ilişkin bir belge, Konya'da At Pazarı'ndaki Bezirgan Hanı ahalisinin hancı Mustafa ibn-i Mehmet'in meşru olmayan bazı işler yaptığı ve emin olunmayan kişileri gece hana aldığı hakkındaki şikayeti ile alâkalıdır. (KŞS, nr. 51, s. 93, h. 3; H. 1140/ M. 1728)

Bu konuda başka bir şikayet kapsamında değerlendirebileceğimiz bir dava, İstanbul'da bulunan çocuklarının yanına gitmek ve faaliyetlerini orada yürütmek için Van'dan yola çıkan Kirkor veled-i Evadik isimli bir gayrimüslim tüccarın yolculuğunu konu edinmektedir. Kirkor, Ereğli kasabasına kadar Acemler (İranlılar) ile birlikte gelmiştir. Ancak kervan saldırıya uğrayınca eşyaları yağmalanmış, kalan parasıyla 3 kuruşa bir merkebe almış ve o merkebe binip Konya'ya gelmiştir. Üç gün Ahmed Efendi Hânı'nda kaldıktan sonra hânın odabaşısı Kirkor, onu handan kovmuştur. Bunun üzerine İç kal'a Mahallesi'nde bulunan Kilise kapısının önüne gelip orada kalmaya başlamıştır. Mevlânâ Mehmet Efendi ibn-i Mustafa Çelebi, bu şahsın yanına gönderilerek keşif yapmıştır. Yapılan keşifte adı geçen şahsın eşeğinden başka bir malı olmadığı saptanmıştır. Hanın odabaşının kendisini handan reddettiğini, bu yüzden de kendisinin Kilise kapısı önüne gelip mesken eylediğini, ölse 3 kuruş kıymetli kemerden ve merkebinden başka malının olmadığını ve mahalle halkıyla asla kavgası ve davasının olmadığını belirtmiştir. (KŞS, nr. 49, s. 26, h.1; H. 1130/ M. 1718) Bazen de

han odabaşısı ve handa kalan tüccarın arasında yaşanan kişisel anlaşmazlığın eşya zaptına yol açtığını durumlara rastlamak mümkün oluyordu. Ayntab'da İbn Şeker Mahallesi'nde Sirkeci Hanı odabaşısı Osman Ağa, aynı zamanda hanın kiracısı iken handa kalan Ahmet Efendi'ye handan ayrılacağı esnada aralarında yaşanan bir tartışma dolayısıyla at ve eşyasını teslim etmemiştir. Eşyanın teslim edilmesi ve tartışmanın son bulması hususunda şahıslar uyarılmışlardır. (GŞS, nr. 106, s. 99, h. 1; H. 1162/ M. 1700)

D. Hırsızlık ve Yağma Olayları

Ticarî faaliyetler Anadolu coğrafyasında kara yolları güzergâhında kervanlarla gerçekleştirilmekteydi. Uzak mesafeler kat eden kervanlar güvenlik zafiyetiyle karşılaşabilmekteydiler. Bu hususta yollar üzerinde güvenliğin tesisi için hanlar bina edilmiş olsa bile yine de kervanda bulunan tüccarın eşyalarının eşkiya saldırılarına maruz kalması kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Konargöçer diye tavsif ettiğimiz aşiret mensupları kervanların geçişi esnasında sıklıkla yağmaya yönelik faaliyet gösteriyorlardı. Ayrıca handa ikametleri sırasında da tüccarların hırsızlık olaylarına maruz kaldıkları görülmektedir. Kervanla yapılan bir ticarî faaliyet esnasında muhtemelen kervanın mola verdiği esnada yaşanan bir hırsızlık olayında hırsızın bulunması dolayısıyla tüccar mağduriyet yaşamamıştır.

Ayntab kutnusu olarak bilinen kumaş türüne ilişkin bir hırsızlık davasında; Tüccar taifesinden Ömer ibn-i Ali; Rişvan ekradından Mehmet ibn-i Mustafa'dan şikayetçidir. Davadan iki gün önce Ayntab'a tabi Evyumeşkut adlı köy yakınlarında bulunduğu esnada gece ile 10 top kutnisini Mehmet'in gasb ettiğini belirtmiştir. Mehmet, çaldığı eşyayı teslim etmek zorunda kalmıştır. (GŞS, nr. 76, s. 190, h. 2; H. 1137/ M. 1725)

Taşımacılık karşılıklı güven gerektiren bir niteliği haizdi. Tüccarlar ticaret eşyasını nakletmesi için mükarîlere müracaat ediyordu. Bu eşyanın zarar görmesi bir bakıma tüccarın zarar etmesi anlamına geliyordu. Ancak herhangi bir zayıat durumunda tüccarın zararını bu şahısların ödemesi önemli bir uygulamaydı. Tüccar bu suretle kazancını güvence altına alınmış oluyordu.

İzmirli es-Seyyid Mustafa ibn-i Mahmut, deveci taifesinden Asayir Türkmeni Kara Bey Cemaati'nden Kel Ali ibn-i Abdi ile İzmir'den Konya'ya belirlenen bir miktardaki eşyanın taşınması hususunda anlaşmışlardır. Ali'ye bu eşyalar teslim edilmiş ve o da develerine yükleyerek Uşak kazasında Cafer Ağa Sarayı mahallinde es-Seyyid

Mustafa'nın izni olmadan arkadaşları İbrahim, Mehmet, Vasıf ve Hüseyin adlı kişilere bu eşyayı teslim etmişti. İki gün Konya'ya gelmeyerek eşyadan 103 vukiye Yemeni kahveyi zayı ettiği gerekçesiyle sorgulanmıştır. Kel Ali'nin tüccarın zararını karşılaması şart koşulmuştur. (KŞS, nr. 57, s. 63, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

Aşiretlerin iskân edildiği bir yer olan Rakka'da türeyen eşkıya nitelikli zümreler, bu güzergâhtan geçen kervanları rahatsız etmekten geri durmamışlardır. Kervan ticareti yaptığı esnada eşkıya saldırısına maruz kalan bir tüccarın şikayetini içeren bir belgede, mükarî Ali Beşe'nin Halep'ten gelirken Nurvana Köyü'nde geceleyin yükünün denginin yarılması ile bir miktar eşyası Mehmet ve kardeşi Hüseyin tarafından çalınmıştır. Bu kimseler çaldıkları 83 kuruş kıymetli 12 top Şam alacası ve 2 sarık ile Rakka tarafına kaçmışlardır. Bu hırsızlık davası mahkemeye intikal etmiş ve çalınan malların sahibine iade edilmesi yönünde karar verilmiştir. (GŞS, nr. 61, s. 22, h. 43; H. 1124/ M. 1712)

Taşımacılık esnasında eşkıya saldırıları ve malların yağmalanması olayları da kent güzergâhlarında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Ayntab'da Cüzlüce Mahallesi'nden bazı kişilerin şakilerce katli hakkında bir belge, es-Seyyid Mehmet ve Zevkirli Türkmani Aşireti'nden Ali'nin, Maraş'tan kervan ile gelen el-Hac Ebubekir'in kervanını basıp yağmalaması sonucu yakalanmalarını tasvir etmektedir. Bu şahıslar yağmacılık faaliyetini alışkanlık haline getirdikleri için ölümlerine ilişkin fetva verilmekteydi.

Şöyle ki kervandan 40 batman kahve, 40 kuruş kıymetli 2 at, 1 boy tüfengi, 4 batman saçma ve 59 batman inciri çalmışlardır. (GŞS, nr. 99, s. 46, h. 4; H. 1156/ M. 1744)

Hırsızlığa ilişkin diğer bir belgede ise İstife kazası ahalisinden olup Ayntab'da Boyacı Bazarı'ndaki kahve dükkanında sakin İbrahim Beşe ibn-i Yusuf, Ömer Beşe ibn-i Osman'dan şikayetçidir. Ayntab'a gelirken gece ile 1500 kuruş nakit, 12 kuruş kıymetli bir tabanca, 8 kuruşluk 1 sim kuşağı çalan Ömer Beşe ibn-i Osman'ın sorgulanması ve çalınan malların kendisine teslimi hususunda uyarılmasını istemiştir. Ömer, eşyaları teslim edince anlaşmazlık son bulmuştur. (GŞS, nr. 90, s. 184, h. 2; H. 1149/ M. 1737)

Handa kalan tüccarın da hırsızlık olayına maruz kaldığından bahsetmiştik. Kendi imkanlarıyla suçluyu tespit eden şahıs eşyalarını kurtararak suçlu hakkında şikayette bulunmuştur. Ruha(Urfa)'dan olup ticaret yapma amacıyla Konya'ya gelip Çaylıpazar Hanı'nda sakin olan Markiz veled-i Nakson adlı zımmi Konya'da sakin Bağos veled-i Ğornos adlı zımmiden şikayetçi olmuştur. Kendisinin hanın odasında bogası sattığı

esnada Bağos'un kendi odasına girip 15 top bogasisini gizlice alıp gittiğini fark ettiğini ve peşinden gidip bogasisini bulup aldığını, bu hususta şahsın sual olunmasını talep etmiştir. Bağos, dava sonucunda suçunu itiraf etmiştir. (KŞS, nr. 39, s. 115, h. 1; H. 1113/ M. 1701)

Hırsızlık olayında suçlunun belirlenemediği durumlar da bulunmaktaydı. Bursa sakini olup Konya'da Kapan Hanı'nda sakın Ahmet Beşe ibn-i İsmail, hanın odabaşısı Yosef veled-i Korye ve han odalarındaki kiracılardan Sava veled-i Ağya ve İlyaz veled-i Sonon ve Karabet veled-i Santi adlı zımmiler arasında bu hususta bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Davadan 1 gün önce Ahmet Beşe, gece ile handa odasında olmadığı bir esnada odası açılıp eşyaları çalınmıştır. Eşyalarının kontrol edilmesi ve bu hususta bu şahısların sual olunmalarını talep etmiştir. Bu şahıslar, o eşyaları almadıklarına dair yemin edince haklarındaki suçlamadan vazgeçmesi hususunda Ahmet Beşe uyarılmıştır. (KŞS, nr. 52, s. 113, h. 3; H. 1142/ M. 1730)

Bir köle vasıtasıyla hırsızlık olayına karışan bir tüccar hakkında açılmış bir davanın gidişatına bakıldığında; Aslen Kayserili olup Ankara'da Çengel Hanı'nda ticaret maksadıyla bulunan Ömer Ağa ibn-i Abdullah, handa sakın Hasan ibn-i Mehmet'ten şikayetçi olmuştur. Zeynep binti Ali adlı cariyeye, davadan 6 gün önce Ömer Ağa'nın odasından miktarı belirsiz akçeyi alıp Hasan'a vermiştir. Hasan'dan bahsi geçen akçe talep edildiğinde bu suçlamayı reddetmiştir. Hasan ve cariyesi bu hususta suçlu bulunmuşlardır. (AŞS, nr. 105, s. 65, h.147; H. 1141- M. 1729) Diğer bir belgede ise Konya'da Mehmet ibn-i Ali'nin bir miktar sahtiyanının çalınması söz konusudur. Suçluların bulunması ve sorgulanması talep olunmuştur. (KŞS, nr. 53, s. 83, h. 3; H. 1149/ M. 1737)

Konya'nın kumaş boyacılığı yapan bir tüccarın dükkanındaki birtakım eşyanın haksız yere zapt edilmesi konusunda bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Konyalı es-Seyyid Abdullah ibn-i es-Seyyid Halil; Oğorlo veled-i Sarkiz ile bu hususta bir sıkıntı yaşamışlardır. Konya'da Hilmi Efendi Hanı'nın karşısında kiracı olarak bulunduğu boyahanesinde mevcut bazı eşyayı yardımcısı İsmail'e emanet edilip Eğirdir kasabasına gittiğinde Oğorlo, boyahane sahibi Durmuş Ali'ye istinad ile İsmail'i zorla dükkandan çıkarmıştır. Eşyalarını zapt etmiştir. Oğorlo'ya göre Durmuş Ali emlak olarak bu dükkani kendisine satmıştır. Eşyaların asıl sahibine devrolunması şartıyla taraflar uzlaşmaları hususunda uyarılmışlardır. (KŞS, nr. 41, s. 16, h. 1; H. 1116/ M. 1704)

Gasp olayları esnasında zarara uğrayan tüccarlar bazen bu vaziyetten ortaklarını sorumlu tutmaktaydılar. Mesela, Abalı Türkmeni'nden el-Hac Mehmet, diğer koyun tüccarlarıyla Şam-ı Şerif tarafına koyun götürür iken eski Halep valisi Abdullah Paşa'nın bayraktarı 900 koyunu gasben alıp Halep'e götürmüştür. 180 koyunun kendisinin olduğunu ve el-Hac Ahmet adlı şahıs ile ortak olduklarını, ancak onun sahip çıkamadığından hayvanların gasp edildiğini söyleyen el-Hac Mehmet, bu hususta hakkını ortağından talep etmiştir. (GŞS, nr. 100, s. 65, h. 178; H. 1156/ M. 1744)

Handa yaşanan bir başka hırsızlık olayında suçluların handan kovulması şartıyla mağdur durumdaki tüccar davasından vazgeçeceğini beyan etmiştir. Konya'da At pazarı kapısı taşrasında Şeyh Ahmed Efendi Hanı'nın odalarında sakin tüccar taifesinden el-Hac Himmet ibn-i Ramazan, handa sakin tüccar Molla Mehmet ibn-i Musli, Molla Mustafa ibn-i Ali, Seyyid Ali Baba ibn-i Seyyid Mehmet, Seyyid Osman Çelebi ibn-i Abdullah ve Halil ibn-i İbrahim Efendi ile bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Davadan 5 gün önce geceleyin el-Hac Himmet handaki odasının demir penceresinin çıkarılıp odasına girilip bazı eşyasının alındığını, bu hususta handaki bazı sakinlerden şüphelendiğini ve bu şahısların handan atılması durumunda davadan vazgeçeceğini şart koşmuştur. (KŞS, nr. 41, s.161, h. 3; H. 1116/ M. 1704)

Konuya ilişkin başka bir sicil kaydında bir sene arayla aynı handa hırsızlık olayı tekerrür etmiştir. Konya'da Zincirlikuyu Mahallesi sakini el-Hac İbrahim Ağa ibn-i Mustafa, Molla Mustafa ibn-i Molla Ali; Mustafa ibn-i Mehmet arasında geçen olayda, Yeni Han'ın kiracısı olan Molla Mustafa'nın dükkanından gece vakti 8 top kutnu, 2 top sandal ve 100 kuruş nakit çalınmıştır. 1 sene önce de bir dükkan açılıp 1 top Manisa alacası alınmış, bu hususta Mustafa'dan şüphelenilmiştir.

Mustafa, alacayı çaldığını, diğer eşyanın çalınmasından sorumlu olmadığını belirtmesi üzerine zararını ödemesi şartıyla ceza almaktan kurtulmuştur. (KŞS, nr. 55, s. 182, h. 1; H.1153/ M. 1741)

Konya'ya gelen tüccarın ana ticarî güzergâhından ayrılıp talî yollara saptığından eşkıyalık ve gasp ile karşılaşmaktaydılar. Eşkıyaların bu güzergâhları bildiklerini ve yağmadan geri durmamışlardır. Konya'da Meydan Köyü sakini Arif ibn-i Abdulmuttalib, davadan 5 gün önce Meydan Köyü'nden kervan ile yola koyulduklarında 15 atlı, deveçileri basıp tüfek atarak develeri arasında Arif'i sol ayağından kurşun ile yaralamışlardır. Köy ahalisinden şikayeti olmadığını, kendi halinde develerin arasında dururken kervanı basan atlılar tarafından yaralandığını bu durum dolayısıyla

eşkıyaların yargılanmalarını talep etmiştir. (KŞS, nr. 57, s. 26, h. 4; H. 1162/ M. 1750)

E. Borçlanma Kaynaklı Problemler

Ticaretin belirli bir organizasyon çerçevesinde yürütüldüğünden bahsetmiştik. Borçlanma yöntemiyle yürütülen ticarî faaliyetler dikkat çekicidir. Bu hususu örneklemesi hasebiyle alınan borçların tesliminde yaşanan bir takım gecikmeler veya eksik ödemeler tüccarlar arasında münakaşaya ve darp olaylarına sebebiyet vermekteydi. Ayntab'da pirinç ve fıstık satışı kentin zahire satış mekanı olan Arasa Meydanı'nda gerçekleşmekteydi. Bu satıştan kaynaklanan bir borcun şahsın terekesinden alınması gerekmiştir. Şehreküstü Mahallesi ahalisinden iken ölen Suhte oğlu el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Mehmet'in tahrir olunan terekesine göre sekizbin kuruş nakit ve ayrıca üçbin kuruşu mevcuttur. el-Hac Mehmet, kardeşinin ölmeden önce kendisine üçyüz altmış kuruşa pirinç ve ikiyüz kuruşa sattığı fıstığa karşılık onbirbin kuruşluk terekesindeki payından ziyade kendisine beşyüz altmış kuruş borcu olduğunu ve bu meblağın kendisine teslimini istemiştir. Bu miktarı şahsın terekesinden aldığını belirterek alacağını kalmadığını ifade etmiştir. (GŞS, nr.77, s. 19, h. 38; H. 1143/ M. 1731)

Bu konuya ilişkin başka bir belgede, borcun haksız yere daha fazla miktarda talep edilmesi bir anlaşmazlığa sebebiyet vermişti. Maraş-Ayntab arasında zımmiler arasında gerçekleşen borçlanma olayında satışı yapılan demir karşılığında oluşan borç hesabı üzerinde bir anlaşmazlık hasıl olmuştur. Maraş'tan Ayntab'a demir getiren Maraşlı zımmi Serkis veled-i Vanis ile Ayntablı Allahverdi veled-i Murat arasındaki bir borç anlaşmazlığı yaşandığını öğrenmekteyiz.

Serkiz, Ayntab mahkemesine gelerek 20 ay öncesinden itibaren Allahverdi'ye her bir kantarı 42 kuruş olmak üzere çeşitli defalarda 17 kantar demir gönderdiğini ve bunun karşılığı olan 714 kuruştan sadece 566 kuruşunu alabildiğini ifade ederek, demir parasının alınması yönünde davacı olmuştur. Ayntab naibi tarafından, Allahverdi'ye bu iddia sorulduğunda Serkiz'den aldığı demirin 17 kantar değil, 13 kantar 80 batman olduğunu ve bunun karşılığında da 566 kuruş verdiğini ifade etmiştir. Bu karşılıklı iddialar üzerine Ayntab naibi, Serkiz'den iddiasını delillendirmesini isteyince buna delil getirememiş ve dava düşmüştür. (GŞS, nr. 104, s. 12, h. 49; H. 1160/ M. 1748)

Bir diğer örnekte, Konya'da Pürçekli Mahallesi'nden Hasan ibn-i Mustafa; Hüseyin ibn-i Ahmet'te sahtian kıymeti olan 1111 kuruş alacağını

talep etmesine ilişkin bir kayıt bulunmaktadır. (KŞS, nr. 53, s. 57, h. 2; H. 1149/ M.1737)

Bir yaralama davasında alacaklı durumundaki Kayserili tüccarın mağduriyetinin giderilmesi söz konusu olmuştur. Kayserili Mehmet ibn-i Ali Beşe, Konya'da bulunduğu esnada Hasan Efendi Hanı'nda kalan İyad veled-i Alye'yi siyah saplı bıçakla sol tarafından yaralanmıştır. Mehmet ifadesinde, köle satışı gerçekleştirdiklerini, İyad'ın bedeli ödemekten imtina ettiğini, tartışma esnasında bu durumun gerçekleştiğini belirtmiştir. Mahkemeden bedelin ödenmesi yönünde bir karar çıkmıştır. (KŞS, nr. 40, s. 143, h. 2; H. 1114/ M. 1702)

Bir pabuç satıcısının eşyasının yağmalanmasına ve kendisinin yaralanmasına ilişkin bir belgede, Konya'da Kazasker Mahallesi sakini Oğsab veled-i Sarkiz adlı zımmi Beğşehir kazasından olan Hacer, Ermiyan Mahallesi sakinlerinden Ali ibn-i Osman Beşe ile bir satış olayındaki borçlanma sebebiyle anlaşmazlık yaşamışlardır. Ali, 9 ay önce Beyşehir'de bulunan bir handa Oğseb'in odasını basıp gereksiz yere satış için hana getirdiği bir miktar pabucunu ateşe verip Oğseb'i de yaralamıştır. Ali'den diyet bedeli 40 kuruş talep olunmuştur. (KŞS, nr. 48, s. 15, h. 4; H. 1130/ M. 1718)

Konya'da Süleyman Ağa, Cafer Beşe ibn-i Hacı Veli ile bir kumaş satışından kaynaklanan borca ilişkin anlaşmazlık yaşamışlardır. Süleyman Ağa'nın Cafer Beşe'ye verdiği astar ve aba satışından kalan 17 kuruşluk borç kalmıştır. (KŞS, nr. 40, s.19, h. 2; H. 1114/ M. 1702)

Konya'da Ahmed Efendi Hanı'nda sakin Mehmed Beşe ibn-i Abdurrahman, Mustafa ibn-i Abdullah ve Ahmed ibn-i el-Hac Abdi Beşe ile duhan satışından kaynaklı bir borç hususunda anlaşmazlık yaşamışlardır. Abdurrahman'ın Mustafa'ya 4,5 vukiyye duhan borcu vardır.

Talep ettiğinde odasında bulunduğu esnada adı geçen şahıslardan ikisi gelip biri tutup diğeri başının sağ tarafından bıçakla yaralanmışlardır. Yaralamada suçu olan şahsın aşikar olması hasebiyle gereğinin yapılması kararı alınmıştır. (KŞS, nr. 40, s. 52, h. 1; H. 1114/ M. 1702)

Takep eden sicil kaydında olayın çözümlenmiştir. Şöyle ki darp olayında adı geçen şahıslarla yaralının tedavi masraflarının tedarik edilmesi koşuluyla anlaşma sağlanmış ve Ahmet'ten 20 kuruş alınmasıyla da dava sonuçlanmıştır. (KŞS, nr. 40, s. 65, h. 2; H. 1114/ M. 1702)

Konya'da çuha satışıyla ilgili bir davada çuha satışından kalan bir borca ilişkin bir yaralama olayı söz konusu olmuştur. Konyalı İsmail Çelebi ibn-i

Osman Beşe, Çelebi Efendi Hanı'nda sakin Mehmet Beşe ibn-i Ali'den davadan 2 gün önce aralarında gerçekleşen çuha satışından kaynaklı 19 kuruşluk borcunu isteyince kendisine sövüp ağzına vurduğunu belirtmiş ve bu hususta hakkının aranmasını talep etmiştir.(KŞS, nr. 41, s.53, h. 2; H. 1116/ M. 1704)

Borcun ödenmemesi için bazen de bahanelerin üretildiğini ancak olayın sanıldığı kadar basite alınmadığı ve adli merciler devreye girdiğinde olaylar detaylı incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan bir inceleme neticesinde teslim edilmek istenen ürünün ayıplı olmadığı ve talep olunan borcun teslimi hususunda borçlu şahıs bu yükümlülükten kaçamamıştı. Aslen Diyarbakır ahalisinden olup, ticaret sebebiyle Konya'da bulunan Hacı Mehmet ibn-i Hacı Osman, Debbağ Ahmet ibn-i Hacı Mehmet'ten iki ay önce her kantarı 85 kuruş olmak üzere satın aldığı iki kantar mazı bahası olarak 170 kuruş talep etmektedir. Debbağ Ahmet, “*Söz tonusu mazı ayıplıdır, geri vereceğim*”, deyince mahkeme, konuyu incelemesi için çuhadar görevlendirmiş, o da debbağ Ahmet'in yanına varıp malı incelemiş ve ayıplı olmadığına karar vermiştir. Debbağ Ahmet'in borcunu ödemesine karar verilmiştir. (KŞS, nr. 47, s. 159, h. 1; H. 1128/ M. 1716)

Faiz her ne kadar dinen yasaklanmış olsa da ticarî işlemlerin uygulanmasında varlığına dair verilere rastlamaktayız. Bir örnekte haksız yere talep edilen bu faizin alacaklıya teslim edilmemesi hususunda mağdur tüccarın şikayeti söz konusu olmuştur. Ankaralı İbrahim ve Murat isimli tüccarlar bir ortaklık ilişkisi kurmuşlardır. İbrahim, davadan 3 ay önce İzmir'de almak üzere Murat'a poliçe ile verdiği 1280 kuruştan 400 kuruşu ödediğini kalan 880 kuruşun kendisine ödenmesi gerektiğini talep eder. Ortağına parayı verdiği söyleyen Murat, borç aldığı miktarın 400 kuruş olduğunu ve bunu kendisine ödediğini, talep edilen 880 kuruşun ise borcunun *faizi* olduğunu ispatlamayı başarmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 33, h. 66; H. 1162/ M. 1750)

F. Ticarî Yasaklar ve Men Cezaları

Ticarî faaliyetlerin belirli bir organizasyon çerçevesinde gerçekleşmesiyle Osmanlı ekonomi politikasında tüccarların faaliyetlerini rahatça yürütebilmeleri için birtakım kolaylıklar sağlanmaktaydı. Bahsettiğimiz üzere şehir içi ve şehirler arasında hanlar bina edilerek hem tüccarın güven içerisinde seyahatini gerçekleştirmesi sağlanmakta; hem de getirdiği ticarî metaı satabilmesine kolaylık gösterilmekteydi. Bu hususta ülke içinde dolaşımı yapılan ticarî eşyadan vergi alınarak devlet kontrolü

tesis edilmekte idi. Ayrıca zaman zaman tüccarın rahatça faaliyet yürütebilmesi için fermanlar yollanarak tüccara kolaylık sağlamaları şehir yetkililerinden talep edilmekteydi.

Kurallara uyulduğu takdirde Osmanlı topraklarında gerek yerli gerekse yabancı tüccarlar rahatça faaliyet yürütebilmekteydiler. Ancak bazı durumlarda uyulması gereken keskin kurallar bulunmaktaydı. Bilhassa askerî anlamda önem arz eden ürünlerin ihracı konusunda uygulamaya konulan kuralların ihlali ağır şekilde cezalandırılmaktaydı.

Savaş zamanlarında alınan önlemler gereği belirli malların satışına yasaklar getirilmesi de bu konuda düzenlenen başka bir kurallar bütününi teşkil etmekteydi. Ayrıca yine siyasî sebeplerle belirli bölgelerle ticarî ilişkiler kurma noktasında birtakım kısıtlamalara da başvurulabilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde *silah, barut, kurşun, bakır, kükürt, zift, at, öküz, keçi, koyun derisi, sahtiyan, gön, meşin, bal ve yağ mumu, don yağ, yapağı, pamuk, pamuk ipliği, yelken bezi, kereste ve hububatın serbestçe ihracı yasak* olup ancak hükümetin özel müsadese ile yabancılarla satılabilirdi. Bu yasaklar ticarî ve siyasî sebeplerden ileri gelmekteydi. (Kabacık: 156)

Tüfek üretilen kentlerde üretilen metanın pazarlanmasına özel bir ehemmiyet verilmekteydi. Bu konuya ilişkin bir belgede, eşkiyanın yağma faaliyetinden kaynaklanacak olumsuz bir neticenin önü alınmak istenmiş olsa gerek ki satışında çok dikkatli davranılması emrolunmuştur. Bu konuya ilişkin bir emr-i şerifte; *Halep, Şam, Trablusşam, Sayda, Amid, Maraş, Ayntab, Beyrut, Ruha ve Malatya'da bulunan tüfek karhanelerinde işlenen tüfeklerin alım-satımı esnasında* bu tüfeklerin Arap eşkiyasının eline geçtiği ifade edilmiştir.

Bu silahların daha sonra yol kesme ve diğer isyanlarda kullanıldığı, silahhanelerde yapılan tüfek ve benzeri aletlerin bu tür faaliyetlerin artmasına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Bu tür faaliyetleri engellemek için de yukarıda belirtilen şehirlerin kadı ve diğer yöneticilerinden tüfek karhanelerinin tatil edilmesi istenmiştir.

Bu emre uymayanların haklarından gelineceği ve gönderilen emr-i şerifin de mahkeme sicillerine kaydedilmesi ayrıca belirtilmiştir. (GSS, nr. 73, s. 102, h. 259; H. 1133/ M. 1721)

Bir diğer kayıtta ise hayvan satışını gerçekleştirecek zümrenin elinde izin belgesi bulundurması gereği üzerinde durulmuş, izin belgesi olmayan satıcılara müdahale edilmesi gerektiği emredilmiştir. Söz konusu bölge Rakka dolayları olunca da eşkiya olayları ve yağma faaliyetleri bu hususta

önlem almayı gerektirmekteydi, diyebiliriz. İlgili sicil kaydı, Rakka valisi Mehmet Paşa'nın Ayntab Naibi'ne göndermiş olduğu bir buyruldu hakkındadır. Rakka tarafındaki bazı bölükbaşılardan ve levend taifesi mensuplarının Ayntab ve çevresine sığır, beygir, kısrak gibi hayvanları götürerek sattıkları bildirilmiştir. Bu tür hayvan satımı için gelenlere Rakka valisi tarafından satış yapabilmeleri için izin mahiyetinde buyruldu verildiği; buyrulduğu olmayanlara müdahale edilmesi ve satış yapmalarına engel olunması istenmiştir. (GŞS, nr. 52, s. 33, h. 96; H. 1113/ M. 1701)

Konya'da demircilik sanatı oldukça faaldi. Bu durum tüfenk ve kılıç sanayinin ve buna bağlı olarak bu meta'nın iç piyasada satışının da gelişmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca kurşunun üretim ve satışı belirlenen imalathaneler dışında yasaktır. Devletin vergi gelirine zarar verilmesine müsaade edilmemesi amacıyla böyle bir önlem alınmıştı. İlgili bir hükümde, Konya'da saçma imalatının her yerde yapılmaması ile ilgili ferman, bazı tüccarların izinsiz olarak saçma imal edip satmaları belirlenen yerler dışında üretim yapılmasının yasak olduğu böylece devletin de vergi kaybının olmayacağı belirtilmiştir. (KŞS, nr. 56, s. 130, h. 4; H. 1155/ M. 1743) Konya'da kurşun üretimini Ali Beşe adlı kişinin yapması gerektiği aksi takdirde kaçak üretim yapılırsa kurşun üretim fabrikaları kapatılacaktır, şeklindeki hüküm de durum hakkında bilgi verici mahiyettedir. (KŞS, nr. 56, s. 130, h. 7; H. 1155/ M. 1743) İzmir, bir liman kenti olması dolayısıyla yabancı tüccarın istikamet merkezi hüviyetindeydi. Bu kent vesilesiyle yabancı tüccarlar, Osmanlı Devleti'ne özgü ticarî ürünleri kendi ülkelerine aktarmaktaydılar.

Ancak başkent baruthanesi için önem arz eden güherçilenin üreticilerinin kaçak yollarla yabancı tüccara bu ürünün satışını gerçekleştirdikleri saptanınca bu hususta uyarıldıklarını görmekteyiz.

Güherçilenin kefere tüccarına satışının yasaklanması hakkındaki bu fermanla başkent baruthanesi için belirli mahallerde güherçile üretenler, kefereye satmak için bu ürünü gizliden kaçırılmaya yönelik faaliyette bulunmuşlardır.

Özellikle Kütahya ve Konya Eyaletleri'ndeki şahısların emri çiğnememeleri gerektiği belirtilerek güherçileyi kantardan kaçırıp İzmir'e götürüp kefereye satmamaları gerektiği hatırlatılarak bu gibi davranışta bulunmaktan men edilmişlerdir. (KŞS, nr. 53, s. 277, h. 1; H. 1149/ M. 1737)

Şarap satışının hanlarda yasak olduğuna ilişkin bir hükümden de anlaşılacağı üzere bu kuralı ihlal eden tüccarın eşyasına dahi el

konulabilmekteydi. Konya'da Kapan Hanı'nda sakin Acem tüccarından Mirat veled-i Kalyos ve Erkil veled-i Bagos ve Aslan veled-i Evanos ve Mirat veled-i Mirzamili ve Davud veled-i Pulad adlı zımmiler, Serdar Abdi Beşe ibn-i Ali'den şikayetçidirler. Kendilerinin Acem tüccarı olduklarını, handaki odalarında metalarını satmakta iken Serdar Abdi Beşe hanlardaki odalarında '*Siz şarap ve hamr idersiniz*' diyerek odalarındaki 60 kuruş ve 1 sim kemer kılıç ve satış için getirdikleri bir miktar kahvelerini alıp odalarını mühürleyip gitmiştir. Abdi Beşe, hakkındaki suçlamaya ilişkin cevabında bu şahısların odalarında küplerle şarap bulunduğunu; eşyalarını almadığını ilgili suç gerekçesiyle odalarını mühürlediğini belirtmiştir. Ancak Acem tüccarı şarap satmadıkları için bu konudaki hüküm uygulanamamış ve eşyaları şahıslara teslim edilmiştir. (KSS, nr. 52, s. 34, h. 2; H. 1142/ M. 1730) Başkentin ayakkabı ve deriden mamul eşyalara olan ihtiyacının bir kısmı Konya'dan karşılandığından İstanbul'un ihtiyacı karşılanmadan bu metanın üreticilerinin başkalarına satış yapmaması emredilmiştir. *Konya, Erzurum, Aydın, Bayburt, Tokat, Erzincan, Çorum, İznik, Amasya, Uşak, Gümüşhane, Adana, Kuşadası* gibi yerlerde işlenen *sahtiyan, çarık, ayakkabı, mest ve gönü* kendileri satmayıp şehir dışına naklolanmasına rıza göstermeyip bu ürünlerin başkente gönderilmesi için emr-i şerif sadır olmuştur. (KSS, nr. 52, s. 124, h. 3; H.1142/ M. 1730)

Başka bir belge ise ticarî açıdan önem arz eden bir başka ürüne yöneliktir. Belge ticaret amacıyla şehirde oturan İzmir ve İstanbul'a sof ipliği nakleden Müslüman, kefere ve efrenc taifesini ilgilendirmektedir. Damga Mukataâsı Emîni Mehmet Ağa'nın vekili ve Sofçular şeyhi Süleyman Halife sof ipliği nakleden taifeye mahsus meşin torba üstadlarının uyması gereken kuralları belirterek bunun dışında işlem yapılmasına izin verilmediğini ifade ederler. Sof ipliğinin konulduğu meşin torbaların dikimine özellikle askeri taifenin müdahil olmak istemesi damga emîni ve Sofçular şeyhi tarafından mukataâya zarar verileceği gerekçesiyle önlenmeye çalışılmaktadır. (AŞS, nr. 131, s. 97, h. 177; H. 1161/ M. 1748)

İranlı esirlerin satışının yasaklandığına ilişkin ferman bulunmaktadır. (KSS, nr. 53, s. 268, h.1; H. 1149/ M. 1737) Bu durumun siyasî nedenlerden ileri geldiğini daha önce de belirtmiştik.

Sof ve tiftik ticarî yasaklar kapsamında yer alan bir ürün idi. Ankara'daki Damga, Boyahane ve Tevabii Mukataâsı'na emin olan Hasan Ağa vekili Ali Ağa aracılığıyla açtığı davada, Ali Ağa, konuya ilişkin; eminin haberi yokken gizlice şehir dışına yük ile tiftik götürmek emr-i şerif ile aykırı karşılanmış iken Kasaba-i Kalecik'ten Mustafa adlı kişinin şehir

dışına tiftik alıp giderken yakalandığını beyan etmektedir. Çok geniş bir bölgeyi içine alan bu mukataâ alanı içinde ...*Ankara'da başka herhangi bir yerde eğer Rumeli'nde ve eğer Anadolu'da ve eğer İstanbul'da her kanda resmi verilmemiş tiftik ipliği ve tamgasız sof bulunur ise kanun-ı kadim üzere miri için girift olunması hükme bağlanmıştı...* (AŞS, nr. 92, s. 41, h. 84; H. 1130/ M. 1718)

Ayrıca bu mukataâ emininin haberi olmaksızın gerçekleştirilen işlemlerde istihdam edilen boyacılar ve perdahtçılar eminden icazetsiz boyama ya da perdahtlama gibi herhangi bir işlem yapamazdı. (AŞS, nr. 92, s.41, h. 89; H. 1130/ M. 1718) Nitekim bez, kumaş türevleri askerî anlamda ve ticarî anlamda önem arz eden bir meta idi. Sof üretim ve satışından sorumlu tüccarların kurallar dahilinde kendilerine herhangi bir müdahale olmaksızın satış gerçekleştirebildiklerini;cezalandırılmaları gerektiğinde de damga eminine büyük görev düştüğünü ilgili bir belgeden anlıyoruz. Amaç ilgili Mukataânın zarar görmemesi, buradan hazineye intikal edecek gelirin eksilmemesi, ürünün kalitesinin muhafazası ve fiyat istikrarının sağlanması olmalıydı.

Sof üretimi damga mukataâsına dahil olarak mefruzül kalem ve maktuül kadem serbestiyet üzere zapt olunmaktadır. Bu nedenle sofçu reayasından olan tüccar ve bazerganların umurlarına kimsenin karışmadığı davalarının marifet-i şerle görülmesi, tamga emini marifetiyle haps ve ta'zir olunması gerekmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 190, h. 326; H. 1112/ M. 1700)

Bir ürün ihraç edileceği esnada başkentin ihtiyacının yanı sıra öncelikle kent iaşesinin temini göz önünde bulundurulmakta sonra bahsi geçen ürünlerin ihracına izin verilmekteydi. Konya'da şehrin *bezir ihtiyacı Hatunsaray ve Detse* gibi yakın köylerde istihsal edilen *keten tohumu ile zeğrekten(keten tohumundan elde edilen yağ) karşılanıyordu*. Konya'nın ihtiyacı karşılanmadan bu mahsulün dışarıya götürülüp satılması yasaktı. (KŞS, nr. 54, s. 45, h. 8; H. 1151/ M. 1739)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAHİLÎ TİCARETİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK MUKATAÂLAR VE İŞLEYİŞLERİ

Mukataâ, coğrafi sınırları ile alınacak vergilerin tür ve miktarları Maliye tarafından saptanmış olup hükümet giderlerinin tedariki amacıyla devlet gelirlerinden ayrılan vergi kaynağı ya da kaynakları; başka bir tanımla, geliri kimseye dirlik olarak verilmeyip doğrudan merkez hazinesine alınan vergi ve gelir kaynakları (Ş. Pamuk, 1990: 178; Ergenç, 1988: 131) olarak tanımlanmaktadır.

Mukataâ usulü, Osmanlı maliyesinin bir vergi toplama biçimidir. Nitekim değişik vergi ve resimlerden oluşturulan mukataâlar büyük bir çeşitlilik gösterirdi. Büyük şehirlerdeki her türlü ticarî ve sanayi ile maden işletmelerinden alınan resimler, yasaklamalardan alınan cezalar, ticarî tekel maddelerinden elde edilen gelirler mukataâlara irad kaydedilmiştir. (Ergenç: 131) Buna göre maden işletmeleri, tuz, şap vs. devlete ait kaynaklar şehirlerdeki bedesten, tabakhane, boyahane, kasabhane, şemhane, meyhane vs. ticarî ve sınai işletmeler damga, mizan, bac vs. gümrük vergileri ile iskeleler mukataâ usulü ile işletilmekte idiler. (Ünal, 2007: 75)

Mukataânın konusu gümrük, ihtisâb gibi devlete ait bir gelir payının yani verginin tahsili; darphâne, mumhâne gibi tekel haline getirilen bir kuruluşun işletme hakkı veya özellikle madenlerde olduğu gibi bir satın alma tekeli olabilir. (Tabakoğlu, 1985: 120; 1986: 177; Çınar, 253) Dolayısıyla ticarî, sınai veya zirâî bir nitelik taşıyabilir. Ayrıca mukataâların içerdiği vergi unsurlarının çeşitliliğiyle kapsadığı mekânın genişliği arasında genellikle ters orantı bulunur. Yani mukataâların içerdiği vergi ve resimlerin çeşidi arttıkça kapsadığı mekânın sınırı daralmakta buna karşılık tek bir vergi unsuru içeren mukataânın mekân sınırı o ölçüde genişlemektedir. (Genç, 2006: 129)

Mukataâ usulü Fatih Sultan Mehmet devrinde (1451-81) yürürlüğe girmişti. Bir ara kaldırılmış, Rum Mehmed Paşa'nın sadaretinde (1466-69) yine konulmuştu. (Hammer, 1997: 108- 109) Böylece Fatih zamanında tuz, sabun, mum gibi temel ihtiyaç maddelerini bölge bölge mukataâyaya yani iltizama vermek süreklilik kazanmıştır. Osmanlı mali sistemi içerisinde yer alan gelir kaynaklarının en önemlilerindedir.

Mukataâ haline getirilen gelir kaynağına ait hasılatın kim tarafından toplanacağı, nasıl yönetileceği ve hangi yöntemle işletileceğinin de belirli kuralları bulunmaktaydı.

Mukataâlar ya iltizama verilir ya da emanet sistemiyle idare olunurdu. Her mukataâ *Emin* denen bir kimseye idare ettirilmekteydi. Emin, başında bulunduğu mukataânın yıllık gelirini kendisinin kabullendiği belli rakamdan aşağı düşürmemeyi yükümlenir, yanında defterini tutturacağı bir de katip alırdı. Emin, mukataâ idaresini ulufe(maaş) karşılığı kabul etmişse buna “*ber vech-i emanet tayin olunma*” denirdi. (Akdağ, 1999: 232- 237) Yani emânet yönteminde hazîne tarafından görevlendirilen ve emin denilen kişi ve belli bir memur kadrosu ile işletme söz konusudur. Emin devletten maaş alır ve zarar durumunda sorumluluk üstlenmez. Uygulamada madenler gibi önemli ve devlet tarafından kontrol edilmesi gereken işletmeler veya kârlı olmadığı için mültezimler tarafından tercih edilmeyen yerler emâneten yönetilirdi. (Tabakoğlu, 1985: 129)

Bunun yanında devlete ait bir gelir kaynağı olarak tanımlanmakla beraber mukataâ gelirleri, aynı zamanda vakıflara veya devlet adamlarına has olarak da tahsis edilebilmektedir. (Tabakoğlu, 1986: 179)Nitekim Osmanlı Devleti’nde saray, bürokrasi ve ordu mensupları için vergilerin peşin olarak merkezî bir hazineye intikali ve oradan da bahis konusu zümrelere maaş olarak ödenmesi gereği vardı.

Osmanlı Devleti’nde 16. ve 17. yüzyıllarda daha çok mukataâlar ulufeli emirlere verilirken devletin parasızlık çekmeye başladığı 17. yüzyıldan itibaren mukataâ idaresinde *iltizam* yoluna gidilmiştir. Bunun için Osmanlı Devleti’nde tımar sisteminin dışında iltizam usulü kurulmuş ve geliştirilmiştir.

İltizam, bir çeşit özel girişim işi olup *mültezimler* tarafından yönetilirdi. İltizam, devletin mukataâ gelirlerini vergilendirmeyi müzayede ile belirlenen kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere güvenilir şahıslar olan mültezimlere tevcih edilmekteydi. (Özharat, 2014: 241)

Birbirine yakın bir ya da birkaç vergi kaynağının birleşimini ifade eden yıllık peşin bir gelir tutarı olarak değerlendirilen mukataâlardan toplanan paralar devletin önemli bir gelirini teşkil ederdi. Boyahane, sabunhane gibi gelir kaynaklarının parasını peşin olarak ödeyen mültezimlere verilmesi sonucunda devlet vergi toplayacak bir memur atamak ve ona maaş ödemek külfetinden kurtulacak, reaya da bir koruyucu bulacaktır. (Özkaya, 2008: 101)

Şu halde mukataâ devletin bir memuru eliyle, devlet adına işletiliyorsa buna *emânet yöntemi* denir. Vergi toplama işi veya bir işletmenin idâresi şayet bir mültezime verilmiş yani bir özel kişiye ihale edilmiş ise, *iltizâmen yönetim* söz konusudur.

Mukatanın konusu örneğin bir verginin toplanması ise, vergi toplama masrafları çıkarıldıktan sonraki net kâr ile hazîneye ödenen iltizâm bedeli arasındaki fark, mültezimin kârını oluşturur.

Eğer emâneten idâre ediliyorsa emin denilen memur vergiyi doğrudan, görevliler aracılığı ile tahsil eder ve mültezime giden kâr hazîneye kalmış olur. (Cezar, 1986: 22) Ancak burada da vergi toplamanın bir mâliyeti olacağı açıktır. Bazı mukatalarda ikinci bir mültezime ihale de söz konusudur. Peki yönetme şartı nasıl düzenlenmişti? Şöyle ki, iltizâm çoğunlukla üç yıllık süreler için açık artırma ile yapılır; tahvîl denilen bu süre dolmadan gelir kaynağında bir artış meydana gelirse, mukataâ daha yüksek bedel teklif edene verilebilir ancak ilk sahibi bu artışı kabullenirse kendi üstünde kalabilirdi.

Bu şekilde mukataânın el değiştirmesi tahvîlin başında olursa yeni iltizâm süresi aynı tahvîlin sonuna kadar işler ve bu durum belgelerde "*kapatmak üzere*" ifadesiyle yer alırdı. Bu durumda ilk mültezimin borcu *kıste'l-yevm* denilen (iltizâm bedeli/tahvîl gün sayısı) mültezimin tasarruf ettiği gün sayısı şeklinde hesaplanırdı. Mukataâ tahvîlin, yani üç yılın sonuna doğru el değiştirirse, ilk tahvîlden kalan süre ikinci bir tahvîl ile birleştirilebilirdi. (Genç, 2000: 155).

Devlet harcamalarının yıllık olarak yapılması dolayısıyla, tahvîl süresi ne olursa olsun iltizâm bedelinden her yıla düşen kısmın ayrı ayrı hesaplanarak kapatıldığını belirtmekte, kayıtlar da bunu teyid etmektedir. Aynı tahvîl içindeki yıllarda farklı mültezimlere temessük verildiği görülmektedir.

Mukataânın iltizama verilmesi sürecine 4 ay önceden başlanmaktaydı. İltizam talepnâmelerinin arzından sonra talip olunan bir gelir kaynağının durumu muhasebe kayıtlarından öğrenilebilirdi.

Mukataâlar iltizama çoğunlukla bir yılın kârı diğerinin zararı mahsup olmak üzere verilirlerdi. Mültezim şahsı ve mal varlığıyla sorumluydu. Borcunu ödeyemediğinde malları satılır, hazine namına teslim edilirdi. (Ergenç, 1976: 1268) Mültezim Müslim ya da gayrimüslim olabilmekteydi. 1650'lere gelindiğinde mültezim zümresini maaşlarını hazîneye terketme karşılığında neredeyse tamamen askeriler oluşturmakla birlikte, gayrimüslimler bu suretle piyasadan silinmişti. Mukataâlar, malikâneye

dönüştükten sonra ise müzayede konusu olan malikâne satışlarıdır. Malikâneci mukataâyı bir kez müzayede sonucu malikâne olarak satın aldıktan sonra, mültezimini kendisi belirlemektedir.

Başlangıçta ticârî, sînâî işletmelerin mukataâ halinde idâresi söz konusu iken, hazînenin mâlî sıkıntıya girdiği dönemlerde yüksek gelir getiren timar ve zeametler mahlûl kaldıkça iltizâm edilmeye başlandı; giderek yeni vergiler ihdâs edilerek iltizâm konusu genişletildi (Genç: 156; Pakalın, 1993: 528)

1695 tarihinde mâlikâne olarak tanımlanan; mukataların, kaydı hayat şartıyla satılmasıyla yeni bir yöntem uygulamaya kondu. Ancak *mâlikâne* kavramının Osmanlı iktisadî literatürüne bundan daha evvel girdiğini belirtmek gerekir. 1695 itibârıyla söz konusu olan mâlikâne yönteminde asıl olan, devletin artan nakit para ihtiyacı ile mukataâların üç yıllık tahvîl sürelerince iltizâmı değil ömür boyu satışdır. Ancak mâlikânecinin ölümüyledir ki mâlikâne konusu mukataâ, tekrar devlete dönmekte ve yeniden mâlikâne olarak satışı mümkün olmaktadır. Mâlikâne yönteminde devlete yapılan ödemeler nelerdi? Her şeyden evvel muaccele olarak adlandırılan bir peşin ödeme söz konusuydu ki, zaten uygulamanın en önemli sebebi mâlî darlığı giderecek bu peşin değerdî. Mukataânın malikâne sahibine bir yılda sağlayacağı ortalama kârın iki ila on katı bir muaccele değeri devlet tarafından tesbit edilerek, müzâyedelerde başlangıç fiyatını oluştururur; bunun dışında mal veya müeccele olarak tabir edilen sabit bir yıllık ödenti ve malın %20'sine kadar varabilen kalemiye harcı söz konusu olup satış sonrası mukataâ ile ilgili her türlü mâlî hak yanı sıra bir kısım idârî ve inzibâtî haklar da mâlikâneye geçer, kadılar hariç hiç bir görevli karışamazdı. Başlangıçta mâlikânecinin kişiler arasında satışı serbest iken 1735 sonrasında bu tür satışlarda muaccelenin %10'u kadar bir resim alınmaya başlandı. (Genç, 2000: 108) Zaman içinde iktisadî şartlar değıştiği; fakat bir nevi vergi olarak değerlendirilebilecek mal taksitleri değışmediği için 1715 yılında mâlikâneler tekrar emânet veya doğrudan iltizâm yoluyla işleterek yıllık hasılatın tespiti cihetine gidildi; 1717'de eski sahiplerin, geçmişteki muaccelenin %50 fazlasını yatırmak suretiyle tekrar mâlikânelerini satın alabilecekleri ilan edildi. (Genç: 113; Tabakoğlu 1985: 133) Giderek daha büyük mukataların mâlikâneleşmesi ile hisseli satışlar ortaya çıktı ve böylece mâlikânecinin ölümüyle mahlûl kalan mâlikânecinin yeniden satılarak yeni bir muaccele elde etme imkânı uygulanamaz hale geldi.

Mâlikâne ile sıradan iltizâm arasındaki farkı tespit açısından, iltizâmda artırma yıllık vergi üzerinde yapılırken mâlikânede yıllık ödentinin (mal) sabit olması sebebiyle muaccele üzerinden olduğu söylenebilir. (Genç: 156-157)

Diğer taraftan, iltizâm sisteminde daha yüksek bir ödeme taahhüt edildiğinde mukataânın el değiştirmesi söz konusu iken, mâlikâne kaydı hayat şartıyla verildiğinden bu imkân bulunmamaktadır. Ancak mâlikâne sahibi, mâlikâne konusunu her yıl iltizâma vermekte ve dolayısı ile kendi mültezimini değiştirebilmektedir.

Mâlikâneye dönüşen mukataâ dışında, kaynaklarda bir de *maktua* kavramından bahsedildiği görülmektedir. Maktua, bir mukataâda vergi miktar ve oranlarının önemini yitirmesi ve verginin maktu bir miktar olarak tahsil edilmeye başlanması şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda ise sabit ve belli bir bedel karşılığı işletmeye verilen mukataâların bu şekilde tanımlandığı belirtilmektedir. (Cezar, 1986: 23; Tabakoğlu, 1985: 121)

I. Dahilî Ticaretin Bir Göstergesi Olarak Mukataâlar ve İçerikleri

Dahilî ticaret kapsamında ele aldığımız, mukataâların içeriğinin oluşturulmasında en çok kâr getiren ticarî ürüne ağırlık verilmesi temel faktördü. Bu sayede ticarî anlamda önem arz eden ürünlerden elde edilen gelirlerle devlet uzak bölgelerdeki bağlantısını muhafaza edebiliyor, hazineye katkı sağlayacak kazanç yollarını temin etme yolunu belirlemiş olurdu. Ankara-Konya ve Ayntab'da ticarî içeriği bulunan mukataâlara baktığımızda *Konya'da hayvancılık*, *Ankara'da sof ipliği*, *Ayntab'da kumaş*, *bez* gibi ürünlerin diğerlerine oranla daha fazla kâr getirmesi ve iaşe ihtiyacını temin edebilecek düzeyde bulunması dolayısıyla önemli meblağlarda Mukataâ gelirlerine dahil edilmişlerdi.

A. Ankara Mukataâları

Ankara sancağı ile merkez Ankara şehrinde yaşayan insanların tükettikleri mallar yanında ürettikleri mallar da vardı. Üretilen mallar ticarî manada değer taşınması sebebiyle devlet için önemli bir gelir kaynağı teşkil ediyordu. Daha önce de bahsettiğimiz üzere devlet birbirine yakın olan bu gelir kaynaklarını birleştirerek Mukataâları oluşturmakta bazen de kişi veya kişilere iltizama vererek bu Mukataâları yönetme yoluna gitmekte idi. Şer'iyeye sicilleri gerek mâlikâne konuları gerekse bunlar arasındaki ihtilaflar hakkında bizi bilgilendirmektedir.

Saray için yapılan sof siparişlerinden, bunların renk ve ebadlarını; Ankara dışına çıkarılacak tiftik ipliğinden “*çıkar bacı*” (Karaman: 139) alınacağını; resmi ödenmemiş tiftik ipliği ve damgasız soflara mîrî adına el konması gerektiğini; mukataâ reâyâsının dağılmasına yol açan etkenleri; bazen aynı gelir kaynağına birden fazla mukataânın sahip çıkmasıyla doğan sorunları; piyasadan gizlice toplanan ve yurt dışına kaçırılan mallar dolayısıyla meydana gelen fiyat artışlarını ve devlet gelirlerinin bundan nasıl etkilendiğini ve dolayısıyla bunlara karşı önlemler alındığını yine sicillerden öğreniyoruz.

18 yüzyılda Ankara Sancağı’nda Bursa kalemine bağlı üç, Başmuhasebe kalemine bağlı bir mâlikâne-mukataâ tesbit edilmiştir. Bunlardan Bursa kalemine bağlı olanlar *ihtisâb*, *damga*, *kirpas* mukataâlarıdır. Başmuhasebe kalemine bağlı olan ise *mirliva hassıdır*. Sonuncusu dışındakiler *mîrî mukataâdır*. (Özdemir, 1986: 218) Aşağıda bilhassa ticarete konu olan mukataâlarla ilgili tafsilat vermeye çalışacağız.

1. Ankara Bac-ı Bazar-ı Çûb ve İhtisap Mukataâsı

Ankara’da ihtisap mukataâsı *bac-ı bazar-ı çûb* gelirleriyle birlikte bir kalemi teşkil ediyordu. Burada *çûb* kelimesi şehre gelen eşya, nesne anlamında kullanılmıştı. Çarşı ve pazardaki işlemlerde kanuna aykırı davranışlarda bulunanlardan, malını belirlenen fiyattan fazlasına satan, kanunda belirtilen ve esnaf arasında sürüp gelen geleneklere aykırı nitelikte üretim yapan üreticilerden alınan cerimelere; Çarşı, pazara gelen ve perakende olarak satılan maddelere konan vergilere *ihtisap rüsumu* denmiştir. Vergileri toplayana da *muhtesip* denilmektedir. (Ergenç, 2012: 56) *Muhtesibin*, esnafın kontrolü, çarşı, pazar, imalathane, dükkanlarda ölçü-tartıların kontrolü, narh fiyatlarının takibi ve bunlardan ihtisap resmi almak gibi yükümlülükleri vardır. Muhtesib, ihtisap gelirlerini bir seneliğine iltizam yoluyla toplardı. (Kazıcı, 1987: 65; Kütükoğlu, 1983: 22)

İhtisap Mukataâsı’nın muamelatının büyük bir kısmını şehrin çevresinden Ankara’ya gelen yiyecek maddelerinin denetimi ve bu denetim sırasında alınan rüsum oluşturuyordu. Bu yiyecek maddeleri de daha çok *kapan* denilen ve yiyecek maddelerinin toptan ve perakende satışlarının yapıldığı çarşılara getiriliyordu. Ankara’nın Keyyalin Mahallesi’nde *Kapan Hanı* diye anılan bir han mevcuttu. Getirilen ürünlerin tartılmasına konu olması hasebiyle de anlıyoruz ki ihtisap damgasının bulunduğu mekân da buradaydı. (AŞS, nr. 86, s.76, h. 7; H. 1121/ M. 1709)

Ayrıca Ankara ve çevresinde yaşayanların *Beytü'l-mal'e* ait kamusal alanlarla ilişkisini bilinen varisi olmadan ölenlerin muhalledatının *Beytü'l-mal* adına derdest edilmesi görevini üstlenmiş olan *Beytü'l-mal Emini'nin* yetki alanı muhtesibinkine denk düşüyordu. (Ergenç: 34)

Bilindiği gibi, herhangi bir mal satılmadan evvel *narh* denilen fiyat tesbit işlemi yapılması gerekiyordu. *Narh* verilmeden evvel malın mâliyeti belirleniyor sonra belli bir kâr oranı ilâve edilerek fiyat tespiti yapılıyordu. Muhtesibin görevi fiyat tespitinde kadiya yardımcı olmak; standartlara aykırı nitelikte üretim yapılmasını, istifçiliği, ihtiyaç maddelerinin başka yerlere götürülmesini, eksik tartı ve ölçü kullanılmasını önlemek ve bunları tespit ederse ilgili şahısları cezalandırmaktır. (Karaman, 2005: 150)

Muhtesibin alması gereken vergileri üç grupta toplayabiliriz:

1a- Bir şehir ve kasabada sanat ve ticaretle uğraşan bütün grupların mekândaki konumlarını; üstad, kalfa ve şakirdleri ile birlikte çalışanlarını; iş hacmini belirleme ve bu düzenin sürdürülmesini izleme sırasında alınan vergiler: *İhtisâb akçesi*.

1b- İster meta üreticisi olsun, ister herhangi bir hizmet sektöründe istihdam edilmiş olsun, esnaf gruplarının tabi olacakları üretim ve hizmet standartlarını, esnaf yöneticileriyle birlikte belirleme ve devamlı kılma esnasında alınan vergiler: *İhtisâb akçesi*.

2- *Narh* kesme ve başka beldelerden büyük tüccarın getirdiği metanın perakende satışa sunulması sırasında alınan vergiler: *Narhlık* veya *narh akçesi*.

3- Esnafın kurallara uymaması nedeniyle alınan vergiler: *Cerîmeler*. Bu vergilerin toplanmasından oluşan ihtisab gelirleri, ihtisâb mukâta'alarının *mâl* ve *tahvîl* değerlerinin tespitinde esas alınıyordu. (Taş, 2007: 415)

Kapan Hanı'nın bir vakıf kuruluşu olması ve Bursa'da bir vakfa gelir sağlaması vakıf mütevellisinin müdahalesini zorunlu kılmıştır. Ancak buradan ciddi oranda gelir elde ediliyor olmalıydı ki han gelirlerinin mukataâ kapsamına dahil edilmesi ile mütevellinin müdahaleden el çektilmesi hususunda uyarılar söz konusu olmuştur. Mukataânın Bursa kalemi'ne bağlı olması da vakıf kuruluşu olmasından ileri gelmekteydi. Ankara'da İhtisap Mukataâsına ilişkin bir belgede; Bursa'da Bâyezıd Paşa Evkafı'na mütevellî olan Mustafa Ağa ile Ankara'da İhtisap Mukataâsı'na mutasarrıf olan Ahmed Ağa, bu hususta bir anlaşmazlık yaşamışlardır.

Vakıf bünyesinde yer alan Ankara'da Kapan Hanı'nın geliri eskiden beri vakıf için alınagelmışken, vakıf mütevellisi bu gelirlerin teminine

müdahale etmiş ve *Mukataâ-i İhtisap ve Mukataâ-i Bac-ı Bazar* gelirlerini kendisi almak istemiştir. İkazlara rağmen yeniden aynı muamelede bulunması üzerine gelen şikayet dolayısıyla Emr-i Ali gereği bir kez daha uyarılmıştır. (AŞS, nr. 94, s.74, h. 211; H. 1131/ M. 1719)

Önemli gelir getirmeleri hasebiyle kapan hanları, mukataâ açısından önem arz ederdi. Pazar vergileri ve ihtisap gelirleri, Ankara'da bu mukataâ adı altında birleştirilmişti. Kentte çarşı ve pazara satılmak üzere getirilen mallardan *Pazar Bacı* alınırdı. Pazar resimleri yük, heybe, ağırlık veya değer üzerinden ödenirdi. (Kabacık, 2011: 170) Bu alanlar aynı zamanda iç ticaret gümrüklerinin de uygulandığı yerlerdi. Yani verginin tespiti de buralarda yapılır, gerekli işlemler burada gerçekleştirilirdi. (H. F.Yılmaz, 2010: 90)

Şehir içi iktisadi faaliyet ve ticaretten alınan vergiler, transit ticaretten alınan bacdan farklı olarak *bac-ı bazar, tamga ve ihtisap vergisi* adı altında toplanır ve gümrüğe göre daha düşük oranda alınırdı. Her gümrük merkezi kendi dairesi içindeki şehir ve merkezlerde yer alan ihtisap, tamga, beytül-mal vb. çoğunluğu nakdi olan birtakım gelir kalemleri ile bir arada müstakil vergi birimi anlamında birer mukataâ teşkil ediyor ve bu gelir kalemleri doğrudan hazine gelirleri arasında yer alıyordu. (İnalçık, 2000: 245)

Bunun yanında pazarlarda satılan mallardan dolayı satıcılar vergi ödemek zorundaydılar. Bu gelirler mukataâya bağlanır. Mültezimler tarafından iltizam geliri hazineye peşin olarak ödenirdi.

Bu mukataânın asıl adının bac-ı bazar ve ihtisap mukataâsı olduğunu ve 18. yüzyılın başlarında yıllık tutarının ne kadar olduğunu ilgili bir kayıta saptayabilmekteyiz. Ankara *Bac-ı Bazar ve İhtisap* gelirleri mukataâsının sahibi 1115 tarihlerinde 2 yük üzerinden 200.000 ve ilaveten 23.836 akçeyi ödenmesi gereken tarihte ödememiş ve bunun üzerine bu mukataânın gelirinin bir an önce ödenmesi kendisinden talep edilmişti. (AŞS, nr. 82, s. 235, h. 477; H. 1115/ M. 1703) Bir yük eşyanın 100.000 akçe dolaylarında olduğu düşünülürse bu mukataâdan önemli bir gelir elde edildiğini söyleyebiliriz.

Tüccarlardan temin edilen vergilerin bu mukataâ gelirleri arasında yer almaktaydı. Mukataâ gelirleri kapsamında yer alan vergilerin ödenmemesine ilişkin bazı sorunlar mukataâya önemli oranda zarar verebilmekteydi.

Çalışmamıza konu olan dönemde Ankara'da *malikane* olarak yönetilen *bac-ı bazar-ı çüb ve ihtisap mukataâlarına* meyve ve eşya götüren tüccarlar ödemek zorunda oldukları *resm-i bac ve resm-i ihtisabı* vermemek için *...bizler yeniçeri, sipah erbabındanız ...* diyerek hile yoluna sapsmışlardır. Bu durumun önlenmesi için 4 Ekim 1708'de Ankara kadısına yazılan bir

hükümde devlet malına ve iltizam şartlarına zarar geldiği açıklanarak pazara götürülen eşyalar ne ise yüklerinden eskiden olduğu gibi rüsum-ı bacları ve ihtisabiyelerinin alınması emredilmişti. (AŞS, nr. 85, s. 450, h. 847; H. 1120/ M. 1708)

Gümrük resmi anlamına gelen bir ıstılah olan *Bâc*, sancak kanunnamelerinde sancağa hariçten gelen fakat orada satılmayarak transit geçen transit metaindan alınan vergi olarak tanımlanır. *Damga* ise pazarda satılan ticarî mallardan alınan bir vergidir. Bunun yanında kente gelen kervanlardan *bac-ı himl*, tahıl satışından *bac-ı keyl* denilen vergi alınıyordu. (Ünal:1 69)

Yıllar bazında bu mukataânın içeriğinde değişimler gerçekleşmiş olup gelirleri de bu minvalde birtakım değişikliklere uğramıştır.

Tablo 4.1. Ankara İhtisâb Mukataâsının Yıllara Göre Mâli Kaynakları

(Ergenç, 1988: 528; Ergenç, 2012: 104; Taş, 2007: 59; AŞS, nr. 82, s. 235, h. 477; H. 1115/ M. 1703; nr. 88, s. 118, h. 12; H. 1124/ M. 1712; nr. 118, s. 34, h. 6; H. 1242/ M. 1827)

Tarih	Mukataânın Adı	Yıllık Mâli Kaynak -Ortalama Gelir
1580	(ihtisâb ve odun pazarı mukataâsı)	125.000 Akçe
1654	(ihtisâb-ı bâzâr-ı çûp ve şem'hâne ve tevâbi'i mukataâsı)	120.660 Akçe
1683	(ihtisâb ve beytû'l-mâl mukataâsı)	192.000 Akçe
1712	(Bac-ı bazar-ı çûb ve ihtisâb mukataâsı)	223.836 Akçe
1827	(ihtisâb mukataâsı)	755.200 Akçe (tahmini gelir)

İlgili mukataânın Bursa'ya ait vakıfların gelir kalemi kapsamında olduğunu düşünürsek ve ticarî mahiyeti olan ürünlerin tek başlıkta *Bac-ı bazar-ı çûb ve ihtisâb mukataâsı* adı altında toplandığını da göz önünde bulundurursak *duhan (tütün)* den alınan verginin de ihtisap mukataâsı kapsamında yer aldığını ve bu verginin mülteziminin de Bursa'dan tayin edildiğini düşünebiliriz. Tütün şehre dışarıdan getiriliyordu.

Alınan vergi oranına dair bir bilgiye ilgili kayıttan ulaşamasak da bu ürünün de önemli meblağda satışının gerçekleşiyor olduğunu ve bu gerekçeyle de mukataânın gelir kalemine dahi edildiğini söyleyebiliriz.

Bursa ahalisinden olup Ankara'nın *Duhan Rüsumu mültezimi* olarak Ankara'da Çengel Hanı'nda misafir iken vefat eden İbrahim Çelebi ibn-i el-Hac Mehmet'in tereke kaydı bize bu hususta bilgi vermektedir. (AŞS, nr. 102, s. 134, h. 292; H. 1138/ M. 1726)

Benzer şekilde duhan iltizama ayrılmış bir gelir kalemini teşkil etmekteydi. Bu hususa ilişkin başka bir belgede bu mültezimlik ortaklık esasına göre şahıslara tevcih edilmişti. Bursa'dan olup Ankara'da Duhan Rüsümü mültezimi olarak Çengel Hanı'nda kalırken vefat eden el- Hac Ömer ibn-i el-Hac Ali'nin mirası taksimi esnasında ortağı es-Seyyid Musa Çelebi ibn-i Mehmet, ölen şahsın kendisinde 380 kuruş hakkı bulunduğunu ve ortaklaşa olarak yürüttükleri Duhan Rüsümü mültezimliğinden kalan mikdara ikna olmadığını belirtmiştir. 180 kuruş ödenmediğini iddia etmesi üzerine terekesinden bu meblağ alınarak sorun çözüme kavuşturulmuştur. (AŞS, nr. 102, s. 142, h. 434; H. 1139/ M. 1727)

2. Damga, Boyahane ve Tevabii Mukataâsı

Damga resmi, ticarete konu olan mamul maddelerden alınan bir vergidir. Bu verginin bir mukataâ kapsamına dahil edilmesi ise vergilerden elde edilen kâr miktarının yüksek olmasından kaynaklanmaktaydı. Üretilen kumaşların satılıp ihracı Ankara'dan yapıldığı için vergilendirmesi de Ankara'da olmaktadır. Kumaşlardan vergi alınırken vergilerden alındığını kanıtlanmak üzere bir damga basıldığı için verginin adı belgelerde *sof damga resmi* olarak geçmektedir. Ayrıca vergi cendere ve boya sırasında da alındığı için bazen *cendere resmi veya boyahane resmi* diye de alınır. Nitekim Ankara'da 16. yüzyıldaki adı *Damga ve Cendere Mukataâsı*, 17.yüzyılda *Cendere ve Simsariye Zarar-ı Kassabiye ve Bad-i Heva ve Kapan-ı Meyve ve Dakik ve Tevabii Mukataâsı*, 18. yüzyıl itibariyle de *Ankara Damga, Boyahane ve Tevabii Mukataâsı* olarak adı geçen mukataâ, zaman zaman birleştirilerek iltizama verilmiştir.

Bu birleştirme işlemleri mukataâların yönetimlerini kolaylaştırma amacından kaynaklanmaktaydı. Ancak bu mukataâ, sadece sof üretim ve ticaret faaliyetiyle ilgiliydi. (Taş, 2007: 53; Özdemir, 2012: 730)

18. yüzyılda mukataânın adında yaşanan değişimin Avrupa'da dokuma sanayisinin gelişmeye başlayarak ticaretin hammaddeye doğru kaymasından ileri geldiğini de söyleyebiliriz. 17. yüzyıla ait bir belgede, Ankara damga mukataâsı ile birlikte iltizama verilen *zarar-ı kassabiye Mukataâsı* İstanbul'da Balat sakinlerinden olan Yahudi Aslan'a iltizama verilmiştir. İltizam beratındaki yetki alanı *Ankara, Çankırı, Tosya, Kastamonu, Sivrihisar, Koçhisar, Kalecik* olarak belirlenmiştir. (AŞS, nr. 70, s. 23, h. 45; H. 1102/ M. 1690; Faroqhi, 1994: 174- 176) Mukataânın sınırları 18. yüzyılda *Ankara, Çankırı, Kastamonu, Tosya, Kalecik, Ayaş, İstanos (Zir, Yeni Mahalle ve köyleri çevresi, Yabanabad(Kızılcahamam), Şorba, Beğpazarı,*

Sefer-i Hisar(Sivrihisar) bölgelerini kapsamaktaydı. (Özdemir, 2012: 730; AŞS, nr. 89, s. 78, h. 56- 57- 62; H. 1126/ M. 1714)

Ankara’da sofla ilgili yapılan ticarî faaliyetler buradan elde edilen vergi gelirleri dolayısıyla mukataâları önemli bir konuma getirmişti.

Sof ve şal üretimi Ankara Damga Mukataâsı’na bağlı olarak yapılıyordu. Sof üretimi damga mukataâsına dahil olarak *mefruzü’l-kalem ve maktuü’l-kadem serbestiyyet üzere* yani geniş yetkilere sahip olunan serbest mukataâ bölgesi şeklinde zapt olunmaktadır. (AŞS, nr. 80, s.189, h. 179; H. 1112/ M. 1700) Maktua’nın sabit ve belli bir bedel karşılığı işletmeye verilen mukataâların tanımlanma şekli olduğunu daha önce belirtmiştik. Demekki bu mukataâ kapsamında yer alan ödenekler sabit bir fiyat üzerinden elde ediliyordu. Bu kural gerekçesiyle ayrıca sofçu reayasından olan tüccar ve bazergânların satış işlemlerinde gereken kolaylığın sağlanmasına, davalarının İslâm Hukuku hükümlerine göre görülmesine, aykırı bir davranışta buldukları takdirde damga emini marifetiyle hapsedilmelerine veya cezaya çarptırılmalarına karar kılınmıştı. (AŞS, nr. 80, s. 190, h. 326; H. 1112/ M. 1700) Bu durum sof üreticilerinin kaliteli üretim yapabilmeleri yanında bu ürünlerin satışını gerçekleştirecek tüccar açısından da devletin bir teşviği olarak düşünülebilir.

Bir damga temessükünde damga mukataâsından *haslarımızdan Damga-i Ankara Tevabi-i Hassı* şeklinde bahsedilmektedir. (AŞS, nr. 80, s. 456, h. 854; H. 1113/ M. 1702) Damga kapsamında alınacak ödeneğin miktarına dair bilgi edindiğimiz bir belgede, vukiyye başına ya da yüke göre alınacak meblağa göre işlem gerçekleştirilmektedir. 1 vukiyyenin 1,282945 kilograma tekabül ettiği göz önünde bulundurulursa tüccarın eşyasının her vukiyyesinden ortalama 9-10 akçe alınmaktaydı.

Sof ticareti maksadıyla İstanbul’da satışı yapılan emtiadan vukiyye başına 10’ar akça ve İzmir ve Halep ve sair diyarlara gidenden vukiyye başına 9 akça, sof kuşaktan ise yük başına İstanbul’a gidenden 80’er akça ve İzmir’e ve Halep’e vesair diyara gidenden 160’ar akça alınmasına dair hüküm bulunmaktadır. (AŞS, nr. 82, s. 45, h. 98; H. 1115/ M. 1703)

18. yüzyılın ilk çeyreği içerisinde bu mukataâyı devlet, *ber vech-i emanet yolu* ile işletmekteydi. Mukataânın geliri iyi bir düzeyde olduğundan mukataânın işletilmesi için bir devlet memuru tayin edilmişti. Ayrıca tiftik ticareti devlet kontrolünde olduğundan memur aracılığıyla denetim daha iyi yapılmış olacaktı.

Sof, Ankara için önemli ticarî getirisi olan bir kumaş türü olması hasebiyle ticarî kısıtlamalara tabii tutulmakta, mukataâ bünyesine alınarak

bu hususta denetlemelerin yapılması teşvik edilmekte, bu hususu göz ardı edenlerden de cerime alınması ve bu bedelin mukataâ gelirine kaydedilmesi devletin aldığı önlemler arasında yer almaktadır. Ankara' daki *Damga, Boyahane ve tevabii Mukataâsı*'na emin olan Hasan Ağa, Ali Ağa vekaletiyle bir şikayette bulunmuştur. Söz konusu şikayet eminin haberi yokken gizlice şehir dışına yük ile tiftik götürmek emr-i şerife aykırı olduğu halde Kalecik kasabasından Mustafa adlı kişinin tiftik alıp şehir dışına giderken yakalanmasına ilişkindir. Nitekim, ...*Ankara'da başka herhangi bir yerde eğer Rumeli'nde ve eğer Anadolu'da ve eğer İstanbul'da her nerede olursa olsun vergisi verilmemiş tiftik ipliği ve tamgasız sof bulunur ise kanun-ı kadim üzere devlet adına el konulması gereği hükme bağlanmıştı...* (AŞS, nr. 92, s. 41, h. 84; H. 1130/ M. 1718)

Ayrıca bu mukataâ emininin haberi olmaksızın gerçekleştirilen işlemlerde istihdam edilen boyacılar ve perdahtçılar eminden icazetsiz boyama ya da perdahtlama gibi herhangi bir işlem yapamazdı. (AŞS, nr. 92, s. 41, h. 89; H. 1130/ M. 1718)

Bu mukataâ 1724'te Solak Mehmed'e *ber vech-i maktu* 27.800 kuruşa iltizam olunmuştur. Solak Mehmed 27.800 kuruşun 5.000 kuruşunu ber vech-i peşin hazineye teslim etmiş, 22.800 kuruşluk ise borcu kalmıştır. Belirtilen süre içerisinde borcunu ödemesi hususunda uyarılmıştır. (Ergenç, 1988: 517; AŞS, nr. 100, s. 67, h. 87; H. 1136/ M. 1724) 1 kuruşun 120 akçeye tekabül ettiği düşünülürse bu mukataâ, 3.336.000 akçelik bir gelirle iltizama verilmekteydi. Bu meblağın oldukça fazla olması o oranda gelir sağlandığını bunun da mültezimin kâr oranında artışa neden olduğunu söyleyebiliriz.

İlgili bir belgeden Ankara Damga Mukataâsı'nın gelir kalemleri arasında İplik Pazarı'ndaki taifenin satış işlemlerinden elde edilen gelirler de bulunmaktaydı. Ayrıca bu dönemde damga mukataâsı emini Mustafa Ağa idi. (AŞS, nr. 120, s. 46, h. 141; H. 1152/ M. 1740)

Bilindiği üzere *boyahaneler*, tiftik ipliğinin renklendirilmesi noktasında önem arz etmekte olup; bu kuruluşlar önemli miktarda gelir getirmesi dolayısıyla da satışa konu olan belgelerde sıklıkla bahsi geçen mekânlardır. Boyahanelerin bu mukataâ kapsamında yer alması hasebiyle gereken tamir masrafı istekleri de mukataâ emininden talep edilmekteydi. 1746'da mukataânın hala emaneten idare olunduğunu görmekteyiz. Ankara Damga Mukataâsı Emini Mahmut ibn-i Ali Ağa aynı zamanda bir boyahane işletmecisidir. Boyahanenin harap olup yenilenmesi, tamiri gerekmektedir.

Mukataâ malıyla 2 sene önce 110 kuruşa kiraya verdiği boyahane cenderesinin kiracısı kira bedelinden her sene 20 kuruş tamir için ayrılması gerektiği talebinde bulunur. (AŞS, nr. 125, s. 65, h. 139; H. 1158/ M. 1746) Bu konuya ilişkin bir belgede ise birtakım kuralların ihlal edilmesinin adı geçen mukataâya zarar vereceği endişesiyle sof ipliği ticaretiyle uğraşan yerli ve yabancı tüccarın uyması gereken kurallar sıralanmıştır. Bu belgedeki hükümler, ticaret amacıyla şehirde oturan İzmir ve İstanbul'a sof ipliği nakleden Müslim, kefere ve Efrenc taifesini ilgilendirir.

Damga Mukataâsı Emîni Mehmet Ağa'nın vekili ve Sofcular şeyhi Süleyman Halife'ye gönderilen bir emirde sof ipliği nakleden taifeye mahsus meşin torba üstadlarının uyması gereken kurallar belirtilerek bunun dışında işlem yapılmasına izin verilmemesi istenmektedir. (AŞS, nr. 131, s. 97, h.177; H. 1161/ M. 1748)

3. Kirpas-ı Penbe-i Ankara ve Tevâbiî Mukataâsı

Çalışmamıza konu olan dönemde Anadolu'da yaygın bir pamuklu dokuma sanayi bulunmaktaydı. (Faroqhi, 1979: 405) Pamuk ve pamuk ipliğinden köy, kasaba, şehir halkı çeşitli kumaşlar dokumakta bunun ihracatını yapmaktaydılar. Burada bahsi geçen *kirpas*, bir kumaş türünün adıdır.

Bu bağlamda *Kir-pas-ı Penbe-i Ankara ve Tevâbiî Mukataâsı* olarak kayıtlarda geçen mukataânın kapsamına baktığımızda; 1155/ 1742 tarihli bir kadı sicilinde bu mukataâ kapsamındaki ticari ürünler; "*Liva-i mezburede işlenen astar ve elvan- ı bogasi ve dülbend ve alaca ve yemeni ve boyalı bez ve penbe bezi ve kettan bezi ve hamam peştemalı ve döşsek ve beledî yasdık ve sair damgaya müteallik eşyâ*" olarak sıralanmaktadır. (AŞS, nr. 121, s. 807, h. 735, H. 1155/ M. 1742)

Damga, mensûcât top ve parçalarına; terâzi, kantar gibi ölçeklere; altın, gümüş gibi madeni eşyâlara vurulur ve bu esnada alınan vergiyi ifade eder. Damga esasen vergiyi ifade eden bir tabir olduğundan sof ve şali yanı sıra kirpas ve hamir için de kullanılmıştır. (Ergenç, 1988, 547)

Dolayısıyla damga vergisi, kirpas mukataâsına dahilmiş gibi düşünülebilir. Ancak belgelerde yalnız damga deniliyorsa o zaman sof ve şaliyi anlamamız gerekmektedir. Bu da ayrı bir mukataâ kapsamında değerlendirilmelidir. Nitekim kayıtlarda genellikle "*Mukataâ-i Cendere Maa Damga*" veya "*Damga-ı Ankara*" şeklinde görülen mukataâ; Kirpastan ziyade damga ve boyahâne mukataâsını içermektedir. *Kirpas-ı Penbe Mukataâsı'nın işlevi alaca, bogasi* gibi çeşitli bezlere damga darb etmektir.

18.yüzyılda *malikane şeklinde yönetilen Ankara Sancağı'na tabi Kirpas Mukataâsı'na* dışarıdan müdahaleler olmaktadır. Sancağın dışından gelenler eski adetlere aykırı olarak resm-i damgaları vermemekte ve... *satmadıkça da resim virmeziz...* diye muhalefet etmekteydiler. Bu da devletin gelirine ve iltizama zarar vermektedir. 1748'de yazılan bir fermanla eski yasaya aykırı olarak bu mukataânın gelirine zarar verilmemesi ve gelirlerin teminine emin dışında kimsenin karışmaması emredilmiştir. (AŞS, nr. 112, s. 56, h. 78; H. 1145/ 1734- 35; nr. 130, s. 46, h. 89; H. 1160/ M. 1748)

B. Konya Mukataâları

Konya'da da değişik isimler altında düzenlenmiş mukataâların varlığına rastlıyoruz. Mültezimler arasında Konyalı kişilerin bulunması mukataâların hem ürün hem de para olarak şehir ekonomisine canlılık kazandırmakta olduğunu göstermektedir.

18. yüzyılda Konya'da mevcudiyetine rastladığımız mukataâlardan ticarete konu olanlarının içeriklerine ve gelirlerine baktığımızda aşağıdaki bilgilere ulaşmaktayız.

1. Eyalet- i Karaman Mir- i Miran Hassı

Hatunsaray, Sarayönü, Sille'ye tabi Ketenlik mezrası ve Larende(Karaman) kazasında bulunan Derbeyan, Davgandos, Bozfindık adlı yerler Konya valisinin hassı olup 1130/ 1718' de 120.000 akçeye iltizama verilmiştir. (KŞS, nr. 49, s. 78, h. 125; H. 1130/ M. 1718) 1136/1723'te ise 132.000 akçeye el- Hac Ahmet Ağa'ya malikâne olarak satılmıştır. (KŞS, nr. 50, s. 67, h. 129; H. 1136/ M. 1723) Yıllık iltizam miktarının 100.000 akçe üzerinde seyretmesi mukataânın ciddi oranda kâr sağladığını da göstermektedir. Bu hassın bünyesinde *Duhan Mukataâsı'na* tabi verginin de bulunduğu kayıtlıdır.

Maraş, Karaman ve Sivas Eyaletleri'nin Duhan Mukataâsı hakkındaki fermanla üretimini yapanlardan duhanın her bir dönümünden 240 akçe vergi alınması tahsildarların ücreti için 10 para ve kadı için 2'şer para; Tüccar taifesinin Eyalet-i Karaman'a getirdikleri duhanın cinsine göre en kalitelisinden 6'şar orta kalitedekinden 4'er kalitesi düşük olanından da 2,5 akça tahsili için tayin olunan vergilerin *Mir-i Miran Hassı Mukataâsı* kaydı gereği ilgili şahıslar tarafından ödenmesi gerektiği belirtilmiştir. (KŞS, nr. 53, s. 281, h. 1; H. 1149/ M. 1737)

Eyalet-i Karaman Amediye Vergisi yani bir ürünün şehre girişinde alınan vergiler de mukataâ kapsamında yer almaktadır. Bu verginin alındığı

tütün fiyatlarına örnek teşkil eden bir belgeden öğrendiğimiz kadarıyla, Karaman Eyaleti bünyesinde üretimi ve satışı yapılan duhanın üretimine dair ödeneğin miktarında artışa gidilmiştir. Her dönümden 120 akçe, 12’şer para tahsildarlık, 2’şer para kadılara; satışına ilişkin olarak tüccar taifelerinin getirdikleri duhan cinsinden her birinden 8 akçe tahsil olunması gerektiği ilgili mukataâ kaydı gereğince bildirilmiştir. (KŞS, nr. 53, s. 282, h. 2; H. 1149/ M. 1737)

2. İhtisab-ı Konya ve Kapan ve Gûsfend ve Gâv Der-Nefs-i Konya Mukataâsı

Sicillerde adı “*İhtisab-ı Konya ve Kapan ve Gûsfend ve Gâv Der-Nefs-i Konya Mukataâsı*” olarak geçmektedir. İlgili bir belgeden öğrendiğimiz kadarıyla Yıllık geliri 67.529 akçe idi. Bunun 47.529 akçesi, Konya’daki görevlilere verilir; 20.000 akçesi merkeze gönderilirdi. (KŞS, nr. 47, s. 45, h. 6; H. 1128/ M. 1715; Küçükdağ, 1989: 75) Başka bir belge, düzenlenecek sefer için Konya İhtisap Mukataâsı’nın yıllık gelirinin 76.000 akçalık bedelinin mübaşir tarafından başkente gönderilmesine ilişkin fermandır. (KŞS, nr. 39, s. 278, h. 2; H. 1113/ M. 1701) Yıllar arasındaki bu artış dikkat çekicidir. İhtisap Mukataâsı’na 1138/1725’te vekil-i harç Ahmet Ağa *ber vech-i malikane mutasarrıf* idi. (KŞS, nr. 50, s. 67, h. 90; H. 1138/ M. 1725) 1141/ 1728 yılından sonra Konya Mirabiye Mukataâsı ile birlikte aynı kişiye verilmeye başlanacaktır. (KŞS, nr. 51, s. 43, h. 78; H. 1141/ M. 1728) Bu mukataânın *malikane yöntemiyle şahıslara tevcih edildiğini* öğrenmekteyiz. Daha önce de bahsettiğimiz üzere mâlikâne ile iltizâm arasındaki farkı tespit açısından, iltizâmda artırma yıllık vergi üzerinde yapılırken; Mâlikânede yıllık ödentinin sabit olması sebebiyle peşin ödenen fiyat üzerinden artırmanın yapılabildiği söylenebilir. Dolayısıyla peşin olarak ödenen paranın katkısı daha cazip gelmekteydi ki mukataânın tasarrufunda bu yöntem tercih edilmekteydi. Mir-i Miran hassının bünyesinde İhtisap Mukataâsı’nın yer aldığını da ilgili bir belgeden öğreniyoruz. Ayrıca hangi üründen ne miktarda vergi alındığını ve bu meblağın mukataâyaya katkısını öğrenebilmemiz açısından da belge önem arz etmektedir.

İhtisab-ı Nefs-i Konya’dan 20.000 akçe; Bac-ı Bazar-ı Sipah ve Bac-ı Ahmal-i Meyve ve Resm-i Kapan-ı Dakik ve Kapan-ı Asel ve Revgan’dan 35.000 akçe geliri olup bunlar Mir-i Miran hassına dahil idiler. (KŞS, nr. 49, s. 79, h. 140; H. 1130/ M. 1718)

İhtisap Mukataâsı, kentin ekonomik yapılanmasının merkezi hüviyetindeydi. Burada kente gelen ticarî malzemenin fiyat tespiti,

vergilendirilmesi gerçekleştirilir ve bu gelir İhtisap Mukataâsı bünyesinde mukataâ emini vasıtasıyla temin edilirdi. Muhtesip marifetiyle kente dışarıdan gelen maldan bâc vergisi alınıp narhı tesbit edildikten sonra ticarî malzeme pazar veya sokak aralarında satılabilirdi. Bu işlem Kapan Hanı'nda yapılıyordu.

Mukataânın kapsamında hububat, pamuk ve binek hayvanlarının satış fiyatı üzerinden belirlenen vergi gelirleri bulunmaktaydı. Şöyle ki; Kapan Hanı'nın *Pazar Bacı*, *Kapan Resmi*, *Dakik (Undan alınan vergi)*, *Kapan-ı Asel (Baladan alınan vergi)* ve *Revgan'dan (yağdan alınan vergi)* 35.000 akçe; şehir dışından gelen veya Konya'da imal edilen *penbe (pamuk) bezi ve sarığı damgasından* her bez başına birer akçe, At pazarında satılan koyun, keçi, inek, beygir ve merkep gibi hayvanların her birinden 2'şer para resmi miri İhtisap Mukataâsı'na alınırdı. (KŞS, nr. 54, s. 56, h. 9; H. 1151/ M. 1739; Oğuzoğlu, 1989: 165; Develioğlu, 123- 567- 1038)

Bu kapsamda mukataânın zarara uğramasının önüne geçilmesi için bu mukataânın gelirine haksız yere müdahale edenler, vergi kaçırın tüccarlar uyarılmışlardır. Konya'da İhtisap Mukataâsı Emini el-Hac Mehmet ibn-i Mehmet, Ahmet Çelebi ibn-i el-Hac Recep ile bu hususa ilişkin bir anlaşmazlık yaşamışlardır. Ahmet Çelebi, Kapan Hanı, merhum İbrahim Bey Evkafı'ndan olup mütevellisi ve hanın kiracısı olarak da kendisinin vakfa ait olan vergi gelirlerinin toplanmasında hak sahibi olduğunu iddia etmiştir. Mukataâ Emini el-Hac Mehmet ise suret-i defter-i hakanî gereği tüccarın satışını yapacağı eşyadan bac-ı bazar talep edebileceğini belirtmiştir. Ahmet Çelebi, bu hususta sorun çıkarınca, bu karmaşadan istifadeyle tüccar taifesi taşradan getirdikleri eşyalarını kapan hanına getirmeyip mahalle aralarında gizlice tartıp satarak, mukataânın zarar görmesine sebebiyet vermişlerdir. Bu durumda Ahmet Çelebi hakkında şikayette bulunulmuştur. Fermân-ı âlî gereği amel edilmesi ve tüccarın eşyalarını kapan hanına götürüp ilgili bedeli mukataâ eminine teslim etmeleri ve Ahmet Çelebi'nin de, kanuna aykırı davranmaması hususunda uyarılması gerekli görülmüştür. (KŞS, nr. 44, s. 33, h. 2; H. 1121/ M. 1709) Dolayısıyla 35.000 akçelik gelirden yaşanan eksilme mukataâyaya ciddi anlamda zarar veriyor olmalıydı.

Konuya ilişkin başka bir hükümde İhtisap Mukataâsı'na ait olan Bac-ı Bazar vergisini vermemek için ehl-i tüccar taşradan araba ve beygirlerle getirdiği malı Kapan Hanı'nda gerekli resmi muameleyi yaptırmadan mahalle aralarında gizlice satmışlar ve böylece mukataâyaya zarar vermişlerdi. (KŞS, nr. 44, s. 57, h. 95; H. 1122/ M. 1710) Merkezi hükümet zikredilen hükümle vergisi verilmeden doğrudan tüketiciye malın satışını yasaklamış,

naibten bu kanunsuz hareketin önüne geçilmesini istemiştir. Bunun yanı sıra fiyatta istikrar için narh sistemi devamlı çalıştırılmıştır.

Mukataânın tek elden yönetilmesi ile çıkabilecek kargaşa en asgariye indirilmeye çalışılırken, aynı şekilde kapan hanında ölçümün de devlet kantarıyla yapılmak istenmesi fiyat istikrarının muhafazası için gerekli görülmekteydi. Resm-i Kantar iltizamına sahip Ahmet Ağa'nın Divan-ı hümayuna yaptığı bir başvuruda bazı sorunların mevcut olduğu görülmektedir. Mültezime göre, Konya'daki Kapan Hanı'nda *Resm-i Kantar ödeneğinin sağlanmasına yönelik bir kantar mevcutken*; Konya'daki debbağlar, bakkallar ve askeriler devlet kantarına rağbet etmeyip kendileri de kantar edinmişlerdir ve bunların kantarları 200-300 yüz vukiyye(okka) çekmekteydi.

Kendi yüklerini kendi kantarlarıyla çektiklerinden ve mal-ı miri ve iltizam şartını istemediklerinden bu mukataâyı iltizama alan kişi ilgili geliri bu şahıslardan sağlayamıyordu. Konya Naibi'ne gönderilen fermanla Konya Kantar Resmî'nin senelik 6.000 akçe mal üzere Konya İhtisap Eminleri'ne verilmesi ve gelirin zayıyatını önlemek için tek kantar üzerinden hesap görülmesi gerektiği bildirilmiştir. (KŞS, nr. 55, s. 56, h. 90; H. 1153/ M. 1741) İlgili diğer bir belgede de bu hususa ilişkin hükmün yer aldığını görmekteyiz. Konya'da Kapan Hanı'nda tüm alım-satım-tartı işlemlerinde *vezn rüsumatı* alınmadan başka mahalde nesne vezn olunmaması emrolunmaktadır. (KŞS, nr. 57, s. 163, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

3. Mir'abiye Mukataâsı

Mir'ab'ın kelime anlamı bir şehrin su işlerine bakan kişi demektir. (Develioğlu: 757) Adından da anlaşılacağı üzere Konya'ya bitişik *Vadi-i Meram(dere)*, *Şeyh Vefa*, *Kara Öyük Mahalleleri çevresindeki sulanan arazi ile Bac-ı keyl(Hububat vergisi)* ve *resm-i kahve ve karye-i Gödene ve gayriler ve Şemhane(mumhane)* ve *Beytü'l-mal'a ait olan terekeler* bu mukataânın gelirleri arasında bulunuyordu. (KŞS, nr. 57, s. 12, h. 45- 46- 52; H. 1162/ M.1750)

Bunlardan başka şehirdeki 5 *boyahaned*en yılda alınan 15.000 akçe yine şehir çevresinde üretilen boyanın öşrü, kaçan kölenin yakalanmasından dolayı sahibinden alınan resim de buraya gelir olarak kaydediliyordu. (Oğuzoğlu, 1989: 166) Bu mukataâ kapsamında yer alan gelir kaynakları kısmen ticarete konu olduğu için burada ele alınmıştır.

Konya'daki kahve rüsumundan yıllık ortalama 3600 akçe gelir elde edilmekteydi. (KŞS, nr. 39, s. 34, h. 45; H. 1113/ M. 1701; nr. 48, s. 30, h.

67; H. 1130/ M. 1718) Çalışmamıza konu olan dönemde Mir'abiye Mukataâsı'nda sürekli artış kaydediliyordu. Mirabiye-i Konya ve Tevabii Mukataâsı'nın senede 152.100 akçe mal-ı maktu ile es-Seyyid Abdülehad'a tevcih olunması hakkında başka bir kayıt da bulunmaktadır. (KŞS, nr. 39, s. 282, h. 4; H. 1113/ M. 1701) Sonraki süreçte yıllık geliri 162.150 akçe iken 1119/1708'de müzayede ile, 18.000 akçe zamla 180.150 akçeye Konevi Nakibzade es-Seyyid Hasan, es-Seyyid Ahmet ve es-Seyyid el-Hac Mehmet'e ortaklaşa iltizam edilmiştir. Keza 1129/1716'da 198.150 akçe mal varlığına ulaştığı anlaşılan mukataâ, bu yıl Mustafa Hidayetullahzâde'ye 18.000 akçe zamla verilmiştir. (KŞS, nr. 43, s. 34, h. 76; H. 1119/ M. 1708; nr. 47, s. 56, h. 71; H. 1129/ M. 1716) Bu mukataâ, iltizam usulüyle işletilmekteydi. Ortaklaşa yönetilmesi ise yüksek meblağlara sahip olmasından ileri geliyor olmalıydı. Bu suretle her şahsa düşen ödeme miktarı ortaklık hükmü gereğince eşit oranda paylaştırılıyor ve mültezimler büyük bir külfetin altına girmekten bu suretle kurtuluyorlardı. 1141/1728'de mukataâ mutasarrıfları Ahmet Ağa ibn- i Mahmud ve Mustafa Çelebi ibn- i Hidayet Çelebi idi. (KŞS, nr. 51, s. 67, h. 103; H. 1141/ M. 1728) Mültezimler arasında Konyalı kişilerin yer alması, gelirlerin daha kolay temin edilmesi, kontrolün sağlanmasına ilişkin bir niyetten kaynaklanmaktaydı.

Bu mukataânın mutasarrıfı aynı zamanda *Beytü'l-mal Emîni* olarak da anılıyordu. Konya'da ölen ve mirasçısı bulunmayan kimselerin 10.000 akçe tutarından az olan muhalefatları Beytü'l-mal Emîni'ne, fazlası Karaman Defterdarı'na kalıyordu. (KŞS, nr. 42, s. 22, h. 56; H. 1117/ M. 1705) Mukataâyaya ait olan Beytü'l-mal Emîni'nin muhafazasındaki terekelerle kıymetli eşyası Konya Bedesteni'nde muhafaza edilir idi. (KŞS, nr. 45, s. 43, h. 88; H. 1127/ M. 1715; nr. 50, s. 23, h. 56; H. 1138/ M. 1726) Zaman zaman bu hususta varisler ve Beytü' l-mal Emîni arasında anlaşmazlık da yaşanabilmekteydi.

4. Adet-i Ağnam Mukataâsı

Konya çalışmamıza konu olan dönemde hayvancılık anlamında bu alanda imal edilen ürünlerle ön plana çıkan bir Osmanlı kentiydi. Taşımacılık, sefer esnasında gereken binek hayvanlarının kentten temin edildiğine de değinmiştik.

Bu anlamda koyun ve keçisi olanlardan vergiler daha önceleri memurlar tarafından toplanırken, daha sonraki dönemlerde iltizam olarak bu gelir alınmaya başlanmıştır. 18. yüzyıl itibariyle bu mukataânın oluşturulduğu

kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1138/1725 tarihli bir fermenda bu mukataânın adı geçmektedir. Diğeri ise 1143/1730 tarihli olup bu mukataâya malikane mutasarrıflar olan İbrahim Paşazade Mehmed Paşa ile ortağı Mehmet'in 1 yıllığına Abdulgaffarzade Süleyman Ağa'ya iltizam edilmesi hakkındadır. (KŞS, nr. 50, s. 34, h. 79; H. 1138/ M. 1725; nr. 52, s. 13, h. 26; H. 1143/ M. 1730) Bir başka kayıтта mukataânın Osman adında bir şahsa iltizama verilmiş olduğu görülmektedir. (KŞS, nr. 56, s. 36, h. 65; H. 1155/ M. 1743)

Adet-i Ağnam Eyalet-i Karaman ve Tevabii Mukataâsının yıllık gelirinin 1.524.960 akçe olduğunu ve Mehmet Paşa, Mustafa, Abdurrahman, Abdurrezzak, Hasan adlı kişilere malikane olarak verildiğini bir başka belgeden öğrenmekteyiz. (KŞS, nr. 57, s. 155, h. 1; H. 1162/ M. 1750) Bu mukataâ, ortaklaşa malikane olarak işletilmekteydi.

Mukataâya ilişkin bir belgede, Ağnam Mukataâsı kapsamında yer alan verginin Rumeli şurutu üzere Anadolu ve Sivas ve Karaman Eyaletleri'ndeki sancaklarda tahsil edilmesi hakkındaki fermenda belirtilen şartlara uymayan şahıslar uyarılmıştır. (KŞS, nr. 57, s. 162, h. 1; H. 1162/ M. 1750)

Mukataânın Konya ve çevresinde yer alan kazalardan da gelir sağladığını öğrenmekteyiz. Eyalet-i Karaman ve tevabii Adet-i Ağnam Mukataâsı iltizamen es-Seyyid Mehmet'e tevcih olunur.

Mukataâ kapsamında yer alan *Seydişehir adet-i ağnam rüsümü: 800 kuruş, Bayburt Kazası :400 kuruş, Kuru Kazası: 150 kuruş, Kula:100 kuruş, Nevşehir: 80 kuruş, Kırşehir:100 kuruş* miktarındaki bedelin iltizam sahibine ödenmesi gerektiği hakkındadır. (KŞS, nr. 57,s. 185, h.3; H.1162/ M. 1750)

Bu kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Konya'da hayvanlardan alınan vergiler önemli bir gelir kaynağını teşkil etmesi açısından da dikkat çekmektedir.

5. Eşkin Mukataâsı

1704 tarihli bir fermenda Eşkin Mukataâsı'nın Beylerbeyi'ne ait olduğu ifade edilmesine rağmen, 1718 tarihli bir diğer fermenda ise Eyalet Valisi ve Sancak Mutasarrıfları'nın bu mukataâ ile ilgileri olmadığı, bunun için mukataânın gelirlerine müdahale etmemeleri gerektiği belirtilmektedir. (KŞS, nr. 41, s. 40, h. 84; H. 1116/ M. 1704; nr. 49, s. 56, h. 112; H. 1130/ M. 1718)

Eşkin Mukataâsını iltizam eden kişi, tımar ve zeamet sahiplerinden mahsulü hasat etmeden ve oşrünü almadan ölenlerin mahsullerine beytü'l-mal'e vermek üzere elkoyardı. *Konya, Niğde, Beyşehir, Kayseri, Akşehir,*

Kırşehirli sancaklarının beytü'l-mal resmi Seydişehir kazasının Bac-ı Bazar Resmi, Damga-i Kirpas ve Nefs-i Ereğli'nin Bac-ı Keyl Resmi dahi Eşkin Mukataâsı'nın gelir kalemi kapsamındaydı. 1119/1707'de mukataânın geliri 106.140 akçeye ulaşmıştı. (KŞS, nr. 43, s. 34, h. 56; H. 1119/ M. 1707) Öyleyse bu mukataânın ticarî faaliyetlerle doğrudan ilgisi pazar, kirpas, hububata ilişkin vergileri kapsamı dolayısıyla bulunmaktaydı.

C. Ayntab Mukataâları

Ele aldığımız kentler içerisinde ticarî organizasyon ve potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda en kapsamlı mukataâ birimlerine sahip olan kent Ayntab idi. Ticarî getirisi açısından önem arz eden birçok Ayntab Mukataâsı mevcuttu. Şimdi bunları sırası ile inceleyelim.

1. Hashâ-i Mirlivâ-i Ayntab Mukataâsı

Hasha-i Mirliva-i Ayntab Mukataâsı, aynı zamanda sancağın ehl-i örf tarafından en üst yetkilisi olan sancakbeyinin gelir kaynağını teşkil etmektedir. (Çınar: 89) 18. yüzyılın başlarında devlete 216.000 akçe mal denilen yıllık ödeme yapılmaktaydı. Bu meblağı peşin olarak hazineye ödemeleri koşuluyla Devocioğlu/Devecizade Mustafa ibn-i Mehmet ve kardeşleri Yusuf ve Mehmet'e malikane olarak verilmiştir. (GŞS, nr. 55, s. 134, h. 237; H. 1116/ M. 1705)

Hasha-i Mirliva-i Ayntab Mukataâsı'nın gelir kalemleri; *Ayntab öşr-i meyve ve sebzevât, Ayntab ma'a öşr-i besatin, Mahsul-i Bac-ı Hamr, Kefere taifesinin hariçten getirdikleri hamrın her 2 batmanından alınan 1 akça bac resmi, Bac-ı Ağnam-ı Kasaban, koyun ve keçiden 1 pare, sığırdan 2 pare, Resm-i debbağhaneden meydana gelmekteydi.* (GŞS, nr. 65, s. 110, h. 212; H. 1126/ M. 1714)

1711 yılında Mirliva-i Ayntab Mukataâsı'na malikane olarak mutasarrıf olan Şeyhzade es-Seyyid Hüseyin Bey ile şehirdeki gayrimüslimler arasında çıkan *bac-ı hamr vergisi* tartışmalarının Ayntab mahkemesine intikal etmesi, gayrimüslim nüfus ve meşguliyet alanları hakkında az da olsa bilgi vermektedir.

Malikane mutasarrıfı tarafından şehirdeki gayrimüslimlerden tahsil edilmek istenilen 8400 akçe tutarındaki *bac-ı hamr vergisi*, tartışmaların çıkış noktası olmuştur. (GŞS, nr. 63, s. 65, h. 68; H. 1123/ M. 1711)

2. Dimos-ı Ayntab ve Tevabii Mukataâsı

Dimos, öşür karşılığı olarak kullanılan bir kelimedir. (Canbakal: 22) Mahsulün 1/10'u demek olan *dimos* tabirine genellikle Suriye ve çevresine ait defterlerde rastlanılmaktadır. (Karamürsel, 1989: 167) Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'nın 1128/1716 yılında 8 yük 808.800 akçe malı bulunmaktadır. Bunun 2 yük 14.987 akçesi vazife ve diğer masraflarla ilgilidir. Geriye kalan 6 yük 73.013 akçesi ise Hazine-i Amire'ye irsaliye olarak girmektedir. (GŞS, nr, 67, s. 10, h. 24, H. 1128/ M. 1716; Çınar: 92)

Ayntab'da Dimos Mukataâsı'nı *bervech-i malikane sabit berat-ı şerif uhde-i iltizam* eden Hüseyin Çavuş, Ahmet Efendi ibn-i Mehmet Bey ile bu hususta bir anlaşma gerçekleştirmişlerdir. İltizam kapsamında yer alan mahalle kazasına tabi Çağırğan kazası ve tevabiini mal-ı miri olarak Hüseyin Çavuş idaresinden alınıp Mehmet Efendi'ye tevcih olunmuştur. (GŞS, nr. 53, s. 287, h. 3; H. 1115/ M. 1703)

Bu mukataânın kapsamı esasında oldukça geniştir ve konumuzla bağlantısı hasebiyle daha ayrıntılı incelemeye değer bir nitelik taşımaktadır. Birçok farklı mukataâ, bu mukataâya bağlanmıştır. Şimdi bunları sırası ile görelim.

a. İhtisab-ı Ayntab Mukataâsı

Osmanlı şehirlerinin ticarî ve iktisadî yapılarını ortaya koyan en önemli gelir kaynaklarından birisi de *İhtisab Mukataâları*'dır. İhtisab-ı Ayntab Mukataâsı, Hasha-i Dimos-ı Ayntab Mukataâsı içerisinde yer almaktadır. 18. yüzyıl başlarında 215.520 akçe geliri bulunmaktadır. (Çınar: 274)

Emanet olarak yönetilen mukataânın zarara uğramaması için yapılan şikayetler üzerine merkezden sık sık uyarı mahiyetinde emr-i şerifler gönderilmektedir.

1114/1702-3 yılında Dimos Emîni el-Hac Hüseyin Efendi'dir. el-Hac Hüseyin tasarrufundaki İhtisab Mukataâsı'nın gelirinde meydana gelen düşüşü, şehre dışarıdan eşya ve benzeri maddeleri satmak için getiren tüccarın mallarını miri kapana getirilmeden kendileri terazi ve kapan kurarak tartım işlerini yaptıklarını; bundan dolayı da resm- i ihtisabın düşmesine sebep olduklarını Divan-ı Hümayun'a iletilmiştir.

Bunun üzerine Rakka Mutasarrıfı ve Ayntab Naibi'ne İstanbul'dan gönderilen emr-i şerifte sonradan peyda olan terazilerin ortadan kaldırılarak mal-ı mîrînin tahsiline engel olanların men edilmesi istenmiştir. (GŞS, nr. 54, s. 103, h. 278; H. 1114/ M. 1702- 3)

Benzer bir şikayet de tüccarın eşyasını tartı işleminden kaçırmasından kaynaklanmaktaydı. İhtisab-ı Ayntab Mukataâsı'nın Ayntab'daki bir diğer adının da *İhtisab-ı Kapan Mukataâsı olduğunu da öğrenmekteyiz. Mukataâ, malikane usulüyle yönetilmekteydi.* 1121/1709 yılında Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'nın malikanecisi ve emini olan Hüseyin Ağa, şehirde eskiden beri alım satımı yapılan her türlü eşyanın tartı işinin devlet adına şehirdeki pazarbaşılardan gözetimi altında yapıldığını; ancak son zamanlarda bazı kimselerin gizlice evlerinde birer kapan kurarak tartı işlerini kendilerinin yaptığını Divan-ı Hümayun'a bildirmiştir. Bu şikayet üzerine Maraş valisi ve Ayntab naibine gönderilen emirde İhtisab-ı Ayntab Mukataâsı ile ilgili işlemlerin eskiden olduğu gibi yapılması ve usulsüz davranışlara müsaade edilmemesi istenmiştir. (GŞS, nr. 60, s. 112, h. 260; H. 1121/ M. 1709)

Mukataâ gelirleri kapsamında alınan vergilerden tüccarın ödemekle yükümlü olduğu ödeneği görevlilere teslim etmemesi üzerine bir tüccar hakkında şikayette bulunulmuştur. es-Seyyid el-Hac Ali, tüccar taifesindedir. Ayntab'a şehir dışından meta getirip Ayntab'ın resmi ihtisabiyesi bu mukataâya dahil olduğu için şehre gelen her bir yükten 30 akçe ödenek alınmaktadır. Hüküm gereği hariçten gelen her bir yükten 4 akçe ihtisab-ı mukataâ eminlerine; 2 akçenin yasakçılara verileceği kararlaştırılmıştır. el-Hac Ali adındaki bir tüccar getirdiği yüke dair ödemesini eksik yapar. Mutasarrıf el-Hac Ahmet Ağa, bu hükmü gerekçe göstererek gereken verginin el-Hac Ali tarafından ödenmesini talep eder. Ödemeyi yapması hususunda Ali, uyarılır. (GŞS, nr. 65, s. 43, h. 92; H. 1126/ M. 1714)

İhtisab Mukatası'nın da kendi içinde gelir kalemleri bulunmaktaydı. Bunlardan Arasa meydanına satılmak için getirilen *buğday, arpa gibi tahıl ürünlerinin* kilolarla tartılması ile ilgilenen *Arasa Keyyallığı*'nın da senede 18.000 akçe malı bulunmaktadır. (Çınar: 95) Bu maktu 1718 tarihi itibarıyla 1.200 akçeyi peşin olarak veren Gergerî İsmail'e malikane olarak verilmiştir. (GŞS, nr. 68, s. 105, h. 268; H. 1130/ M. 1718)

Ayntab'da 18. yüzyılda ticaretin öncüsü olan pazar vergileri (bac-ı bazar) 100.000-130.000 akçelik bir kapasiteye sahipti. Kapana gelen mallardan alınan vergi hacmi ise 25.000-30.000 akçe arasındaydı.

b. Vezzanlık-ı Kapan-ı Pekmez Han Maktû

Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'nın gelir kalemleri arasında Pekmez Han'da bulunan miri kapanın Vezzanlığı (vezzan, veznedar ve kantarcı yerinde kullanılan bir tabirdir.

Genellikle tartı işleri ile uğraşan kişilere verilen addır. (Pakalın- III: 595) yani *Ayntab kantarcılığı* da ayrı bir maktû olarak yer almıştır. Vezzanlığın gelirini şehre taşradan gelen yağ, pirinç, pekmez, fındık, şap, kurşun, kara boya, peynir, mum yağı, bal, üzüm, zeytin yağı, sabun, kayısı gibi maddelerin pazarbaşının marifetiyle Pekmez Han'da tartılmasından sonra alınan resm-i kantar meydana getirmiştir. (GŞS, nr. 83, s. 90, h. 252; H. 1144/ M. 1732)

Bu Mukataânın Malikanecisi olan Hüseyin, Divan-ı Hümayun'a bir arzuhal yollayarak şehre dışarıdan gelen malların eskiden pazarbaşının denetiminde Pekmez Han'da ve İhtisab'ta tartılıp *resm-i kantar-ı miri* için tahsil edildikten sonra çarşı ve pazara satışa sunulduğunu belirtmiş ve bazı kimselerin mahalle aralarında ve gizli mahallerde tartı işlerini yaparak alışveriş yaptıklarını şikayet etmiştir. Bunun üzerine res-i kantara ve mal-ı miriye zarar verilmemesi ve *kadim üzere hareket edilmesi* yönünde Maraş Beylerbeyi ve Ayntab Naibi'ne bir emr-i şerif gönderilmiştir. (GŞS, nr. 83, s. 90, h. 254; H. 1144/ M. 1732)

Hüseyin'in daha sonraki yıllarda aynı konu ile ilgili şikayetlerini Divan-ı Hümayun'a göndermesi, şehre dışarıdan mal getiren tüccar ve diğer üretici kesimin vergi vermemek için miri kantardan kaçmasının devam ettiğini ortaya koymaktadır. (GŞS, nr. 88, s. 107, h. 335- 336; H. 1148/ M. 1736)

Şehre gelen eşyanın ölçüm işlemi esnasında alınan verginin önemli oranda kâr getirmesi vezzanlığın ayrı bir mukataâ adı altında gelir kalemine dönüştürüldüğünün göstergesidir. Bu konuya ilişkin belgelerin içeriklerinin ise hep kantardan yük kaçıran tüccara ilişkin şikayetlerden oluşması bu anlamda mukataâ gelirlerinin zarar görmesiyle eşdeğerdir.

c. Kahvehane-i Nefs-i Ayntab, Tahmis-i Kahve ve Rüsüm-ı Duhan Mukataâsı

Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'nın gelir kalemleri arasında yer alır. Genel adıyla bazı kayıtlarda *Tahmishane Mukataâsı* olarak geçmektedir. Daha önceden bahsettiğimiz gibi Osmanlılar kavrulmuş ve dövülmüş kahve satılan yerlere *tahmis* ya da *tahmishane* derlerdi.

Devlet, kahvenin satımını tekeline almış ve her yerde tahmishaneler açarak daha önce alınan vergilere ilaveten kavurma ve dövme ücreti ve bu ürüne yönelik vergi almaya da başlamıştır. (Pakalın- III: 375)

Kahvehane-i Nefs-i Ayntab ve Tahmis-i Kahve ve Rüsüm-ı Duhan Mukataâsı malikane olarak satılmadan önce devlete 77.880 akça mal denilen yıllık ödeme yapılmaktaydı. (Çınar: 278)

Mukataâ'nın malikane mutasarrıfı Mustafa Bey ile şehre dışarıdan kahve getirerek satan tüccardan es-Seyyid Mehmet ibn-i Mustafa, el-Hac Ömer ibn-i Ömer, Molla Yusuf ibn-i Abdülkerim ve diğer bazı kimseler 1116/1704-5 yılında Ayntab mahkemesine gelerek, kahve yüklerinden alınmakta olan vergi hususunda anlaşmazlık yaşamışlardır. Geçmiş yıllarda Dimos-ı Ayntab Mukataâsı Eminleri tarafından şehre getirilen kahve yüklerinin her bir yükünden 2,5 kuruş vergi alınırken, bazı kimselerin bunu vermemek için kahvelerini gizlice getirip sakladıkları ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine 15 sene önce Mukataâ Emni olan Kılıcı Mustafa Ağa, bu kaçakçılığı önlemek için kahve getirenlerin yüklerini saklamamaları şartıyla her bir yükten 1 kuruş vergi alınmasını uygulamaya koymuş; fakat kahve tüccarları zamanla bunu da vermektan imtina etmişlerdir. Bunun üzerine malikane mutasarrıfı bu konunun yeniden düzene sokulması için İstanbul'dan bir emr-i şerif istemiş ve isteği eskiden olduğu gibi yine her yükten 1 kuruş vergi alınması yönünde kabul edilmiştir. (GŞS, nr. 55, s. 32, h. 70; H. 1116/ M. 1704)

1740'lı yılların başında Ayntab şehrindeki Tahmishane 2 hisse şeklinde ortak malikane halindedir. Kahve ile ilgili mukataânın rağbet gören bir gelir kalemi olması, keyif verici olarak algılanan bu maddenin kullanımının ve ticaretinin kent bünyesinde yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Tütün satışı dolayısıyla alınan vergilerin gelirleri de bu mukataâya bağlıydı. Ayntab'a dışarıdan satılmak üzere getirilen tütünlenden Ayntab Dimos Emni'nin resim aldığı yönünde mahkemeye intikal eden bir olay, bu mukataâ içerisinde yer alan *Rüsum-ı Duhan* geliriyle ilgili bir kayıttır.

1135/1723 yılında Halep Tütün Mukataâsı Mutasarrıfı Osman Efendi'den Ayntablı tütün tüccarlarından Süleyman Beşe ve es-Seyyid Osman, 22 yük tütün satın alarak Ayntab'a satmak için getirmiştir. Bu kimseler Dimos Emni'ne resm-i adi olarak her bir yük için 240 akçe vermişler; ancak Dimos Emni buna kanaat etmeyip fazla vergi talebinde bulunmuştur. Bu isteğin tütün tüccarları tarafından kabul edilmemesi hapsolünmalarına sebep olmuştur. Dimos Emni'nin bu tavrı Halep valisine şikayet edilmiş ve oradan gelen buyruhduda her 1 yükten 240 akçe alındıktan sonra bu kişilerin serbest bırakılmaları kararı çıkmıştır. (GŞS, nr. 75, s. 1, h. 1; H. 1135/ M. 1723)

Dimos-ı Ayntab Mukataâsı gelir kaleminde yer alan kahvehane-i nefsi-i Ayntab ve Tahmis-i kahve maarüsum ve Duhan Mukataâsı'nın yarı hissesine malikane mutasarrıfı olan Mehmet Emin hissesine rıza ile bedeli karşılığında es-Seyyid Halilzade'ye devrettiğini belirtmiştir. Buna göre Dimos-ı Ayntab

Mukataâsı mutasarrıfı Mehmed Emin'in talebiyle Mukataânın yarı hissesi es-Seyyid Halil'e 150.000 akçeye peşin olarak devredilmiştir.(GŞS, nr. 99, s. 5, h. 19; H. 1156/ M. 1744)

ç. Gümrük-i Duhan Mukataâsı

Ayntab Dimos Mukataâsı içerisinde duhan(tütün) gümrüğü ve tütün mukataâsı da yer almaktadır.

Kente gelen tütünler ve cinsine göre bu tütünlerden alınan gümrük vergilerine dair bilgi edinmekteyiz. 1137/1726 yılında Ayntab'ın Duhan Gümrüğü vergisinin tahsiline Şam Eyaleti'nin Duhan Gümrüğü Emmini olanların müdahalesi görülmektedir. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen bir emr-i şerifte Ayntab Sancağı'nın Duhan Gümrüğü Mukataâsı'nın malikane olarak tasarruf olunduğu, tüccarın Ayntab'a getirdikleri tütünlerden alınan gümrük vergisine kimsenin müdahale etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Burada ayrıca Halep Muhassıllığı'na bağlı bulunan Şam Eyaleti'nin Duhan Gümrüğü Eminleri'nin Ayntab'a adam göndererek tütün tüccarından gümrük talep etmemesi gerektiği; Ayntab Sancağı'nın Duhan Gümrüğü'nün de başka mal ile kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Ayntab Duhan Gümrüğü ile ilgili şehre tüccar, yeniçeri, diğer askerî kimseler ve bazerganlar tarafından getirilen Yenice ve Vardar Yenicesi denilen tütünün her vukıyyesinden 60 akçe, Kırcaali'nin okkasından 40 akçe, kaba tütünün okkasından 20 akçe, Milas denilen tütünün yüksek kalitelisinin vukıyyesinden 20 akçe duhan/tütün vergisi alınması gerektiği ibaresi yer almıştır. (GŞS, nr. 80, s. 13, h. 26-27; H. 1141/ M. 1729)

Ayntab'da Mustafa ibn-i Mehmet ibn-i el-Hac Osman ve el-Hac Ali ibn-i Ömer, Osman ibn-i Abdulhalim bu Mukataâ hususuna ilişkin bir davada bir araya gelmişlerdir. Duhan Gümrüğü'nü her sene el-Hac Hüseyin Ağa idare edip dükkanlarında duhan satanlardan günlük 120 akçe, tüccar taifesinin şehre satmak için getirdiği her 1 yükten 290 akçe alınması gerektiği Mukataâ şartı olarak saptanmıştır. (GŞS, nr. 62, s. 154, h. 2; H. 1125/ M. 1713)

Tütün vergisinin ödenmesi tüccarlar nezdinde bir külfet olarak algılanıyor olmalıydı ki bu hususta Mukataâ mülteziminin uyarılarda bulunulduğunu görmekteyiz. Ayntab Mukataâsı'na tabi *Tahmis-i Kahvehane maarüsum-ı Duhan Mukataâsı'na* mutasarrıf olan Mustafa Çelebi tütüncü hırfetinden bazı şahıslara Ayntab'da satılmak için getirilen tütünün her bir yükünden 120 akçe olarak belirlenen verginin ödenmesi gerektiği hususunda uyarıda bulunmuştur. (GŞS, nr. 64, s. 156, h. 319; H. 1124/ M. 1712)

3. Dellaliye-i Bez der Haleb Mukataâsı

Halep'te bulunan bir mukataâdır. Bu mukataâ, Halep Muhassıllığı'na (Vergi Tahsildarlığı) bağlı gelir kalemleri arasında *Maktu-u Dellaliye-i Ham Bez-i Ayntab* olarak yer almaktadır. (Çınar: 282) Daha sonraki malikane kayıtları arasında bu mukataâ, Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'nın bir kalemi olarak adlandırılmaktadır.

1705 tarihli bir kayıta *Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'na tabi Dellaliye-i Kirpas-ı bez der Halep Mukataâsı... verilegelen malın her sene eminlere verilmek üzere...* ifadeleri yer almaktadır. (GŞS, nr. 56, s. 127, h. 312- 313; H. 1117/ M. 1705) 1150/ 1737 tarihli başka bir belgede ise, *Dimos-ı Ayntab Mukataâsı gelir kaleminden senede 1200 akçe malı olan Dellaliye-i Bez der Halep Mukataâsı... verilegelen malın her sene Dimos-ı Ayntab Mukataâsı eminlerine vermek üzere...* ifadeleri yer almaktadır. (GŞS, nr. 92, s. 39, h. 81; H. 1150/ M. 1737)

Halep'e ait ancak yıllık ödemeler ve malikaneye ilgili işlemlerin yapıldığı Mukataâ, daha önce de bahsettiğimiz *Dimos-ı Ayntab Mukataâsı'dır*. Belki bunun sebebi bezlerin Ayntab pazarında satılmış olmasıdır. Bu mukataânın kayıtları arasında yer alan *...Haleb'üş-şehba'ya Ayntab tarafından gelen ham bez dellallığının...* ifadeleri mukataânın gelirinin mahiyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. (GŞS, nr. 92, s. 39, h. 82; H. 1150/ M. 1737)

Buradan yola çıkarak *Dellaliye-i Bez der Haleb Mukataâsı'nın* gelirini, Ayntab'dan Halep'e satılmak için götürülen bezlerin dellallar aracılığı ile yapılan satışlardan elde edildiği söylenebilir.

Ayntab'daki bez satışına aracı olmalarından dolayı, burada dellallığın ticarî yönü ön plana çıkmaktadır. *Bruce Masters*, 17.-18. yüzyıllarda Halep'te ticarete aracı kurum ya da komisyoncu olarak pek çok kimsenin faaliyette bulunduğunu, bunların başında da simsarların ve dellalların geldiğini belirtmektedir.

Ayrıca dellallarla simsarların arasındaki farkın bazı ticarî ürünler üzerinde dellalların tekel oluşturmaları olduğunu ileri sürmektedir. Bunun örnekleri arasında da Halep'te Ayntab'dan getirilen bütün ham bezler üzerindeki tekel halini alan aracılığın yani dellallığın Salih ibn-i İbrahim'in elinde olduğunu, onun bu ham bez konusunda uzmanlaştığını ifade etmektedir. (Masters, 2003: 129- 130) Dellal malı alandan ve satandan *dellaliye* adı altında bir ücret alınırdı. (İnalçık, 1993: 215) Dellalların alım satımdan aldığı ücret malın cinsine ve bölgelere göre farklılık gösterirdi. Bu ücret genel olarak satılan malın % 1'i nisbetinde olurdu. (Halaçoğlu: 146)

Ayntab'dan Haleb'e giden ham bezin dellallığından elde edilen gelirin toplandığı *Dellaliye-i Bez der Haleb Mukataâsı*'ndan 17. yüzyılın sonlarında mal adı altında devlete yapılan yıllık ödeme 4200 akçedir. (Çınar: 284)

Böyle bir gelir kaleminin mevcudiyeti, Ayntab'da üretilen ham bezin diğer pazarlarda da satışının yapıldığını ortaya koymaktadır. Bunda Ayntab'ın Halep gibi ticarî bakımdan da oldukça hareketli bir şehrin hinterlandında bulunmasının büyük etkisi vardır.

4. Resm-i Damga-i Kirpas Mukataâsı

Ham bez, pamuk ve keten bezi yerinde kullanılan kirpasın damgalanmasından elde edilen gelirler Ayntab şehrinde aynı adı taşıyan bir mukataâ oluşturulmasına imkân tanımıştır. Bu damgalama işiyle dokunan bezlerin hem kalitesi hem de standardı kontrol altında tutulmaya çalışılırken, aynı zamanda devlet adına vergi tahsili de gerçekleştirilmektedir.

Bu mukataânın da emanet usulüyle yönetildiğini görmekteyiz. Mukataâ emini Mehmet Efendi, mukataâsını tasarrufuna aldığı günlerden 2 ay sonra Divan-ı Hümayun'a bir arzuhal göndererek, şehirde eşya satan bazı kimselerin mücerred damga resmini vermediklerini belirtmiş ve ayrıca damgasız kirpas satılmaması yönünde emr-i şerif istemiştir.

Bunun üzerine Ayntab Naibi'ne gönderilen emirde kanun üzere damga resminin tahsil edilmesi ve damgasız bez satılmaması hususu tembih edilmiştir. (GSS, nr. 54, s. 89, h. 155; H. 1115/ M. 1703)

Bez ve astar gibi dokunan kumaşlara damga vurulmasına ve bunun da bir malikane haline dönüştürülmesine dokumacılık işi ile uğraşan Cülah esnafı sıklıkla karşı çıkmaktaydı. Öyle ki 1703 tarihinde yapılan şikayetler üzerine bu uygulama kaldırılmıştır. (GSS, nr. 53, s. 24, h. 59; H. 1115/ M. 1703)

1141/1729 yılında Damad İbrahim Paşa'nın mektup baş halifesi Nuh ile Divan-ı Hümayun katiplerinden Mehmet'e 18.000 akçe peşin para ile malikane olarak tevcih edilmiştir. Bu yeni dönemde Ayntab Sancağı'nda her bir top bez ve astandan, 3'er akçe damga resmi alınması istenmiştir. (GSS, nr. 80, s. 8, h. 30-31; H. 1141/ M. 1729)

I.Mahmut'un tahta çıkmasından sonra daha önceden olmayıp da Damad İbrahim Paşa'nın sadareti zamanında oluşturulan malikane ve Mukataâlar fakir kesime eziyet ve yük olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır. Resm-i Damga-i Kirpas Mukataâsı'nın bulunduğu kazalardan olan Ayntab'ın dokumacı (cüllah) esnafının da Resm-i Kirpas Damgası talebiyle

kendilerinin rencide edildiğini İstanbul'a bildirmeleri üzerine 1143/1730 tarihli emr-i şerif ile sonradan oluşturulan Kirpas Damgası kaldırılmıştır. (GSS, nr. 82, s. 9, h. 27; H. 1143/ M. 1731)

1734 yılında Ayntab ve Kasr-ı Maraş (Kadirli) Sancakları ile Divriği Sancağı'nın Darendede ve Gürün kazalarında dokunan ham bezin/kirpasın topundan 1,5 akçe, Maraş Sancağı'nda nefis-i Maraş'ta işlenen kirpasın da topundan 3 akçe resm-i damga alınması yeni malikane şartlarında yer almıştır. Çünkü bu tarihte Mehmed Kuddusi ve Mustafa'ya ortak malikane olarak bu mukataâ tevcih olunmuştur. Yıllık ödemesi 132.000 akçe olarak belirlenmiştir. Malikane sahipleri bez ve astarın resm-i damgalarını bez dokuyanlardan her toptan 3 ya da 1,5 akçe resm-i damga almanın gereğini belirtmişlerdi. Bez dokuyucular, 2 top donluk bezi 1 top dokuyarak hileye başvurmuşlardır. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen emr-i şerifte kendi aralarında dokudukları ev bezi, astar ve her ne tür bez olursa olsun dokunduktan sonra damga resimlerini vermedikten sonra boyatılmaması, basmalanmaması ve kassarlanmaması için esnafa tembihte bulunulması; ayrıca çarşı ve pazarda satılmaması istenmiştir. Bez dokuyucularının da her ne şekilde olursa olsun dokunan bezlerin her bir topundan donluk hesabı üzere birer para devlete damga resmi vermeleri istenmiştir. (GSS, nr. 87, s. 150, h. 306-307; H. 1147/ M. 1735) Ayntab kazasına bağlı Hıyam, Keret ve Orul köyleri ahalipleri, köylerinde dokunan bezin, berat dahilinde olmadığını iddia etmişler ve resm-i mirilerini vermekten imtina etmişlerdir.

Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen emr-i şerifte gerek beytî bezin(evde dokunan bez) gerekse köylerde dokunan bez ve astarın ne cins olursa olsun damga resimleri alınmadıkça satılamayacağı, kassarlanamayacağı ve başka bir yere nakledilemeyeceği belirtilmiştir. (GSS, nr. 93, s. 48, h. 87; H. 1154/ M. 1742)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Şehirlerin kurulup, gelişmesi ve varlıklarını sürdürmesi, fonksiyonlarına bağlıdır. Dolayısıyla şehirler, taşıdıkları özellikleri itibariyle çeşitlilik gösterirler. Bu açıdan bakıldığında bazı şehirler yönetim merkezleridir. Bazıları coğrafi konum itibariyle özel bir mevkide bulunur. Bazıları sahip olduğu ticarî mamul dolayısıyla ticarî antrepo vasfı taşıyan mahiyet arz eder ve bu yönleriyle de ticaret merkezi olarak dikkat çekerler. Bazıları bünyesinde bulundurduğu İslamî şahsiyetlerin türbeleri ve onların bina ettikleri kurumlarda yürüttükleri faaliyetlerle kutsal şehir statüsünü kazanmışlardır.

Bunun yanında kent yapılanması için birtakım hususlar önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nde şehrsel yerleşimlerin kendi tüketimleri için tarımsal olmayan üretim örgütleri vardı. Bu örgütler sadece şehre değil, şehrin merkezlik ettiği bölgeye de hizmet ediyorlardı. Şehirlerin bazıları da hizmeti bölge dışına taşan yoğun üretim ile ülke ekonomisine önemli katkıda bulunabilecek tarzda bir sanat dalında ihtisaslaşmışlardı. Aynı zamanda şehirlerin kendilerine has bu özellikleri; bünyesindeki halkın ihtiyacının karşılanmasıyla da paraleldi. Tarihî süreçte farklı bölgelerde yaşayan insanlar daima birbirlerine muhtaç olmuşlar, toplumlar birbirleriyle yaptıkları alışveriş, bir diğer ifadeyle ticaret sayesinde bu ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Osmanlı devrinde tüccarlar, ülkelerarası ve bölgelerarası ticaretle uğraşan büyük iş adamını ifade ediyordu. Sanayileşme öncesi toplumlarda teknik nedenler ile kitle ulaşımı imkansız veya zor olduğundan taşıma masrafları yüksek olmakta, bu nedenle uzun mesafeli ticaret daha çok lüks mallara/değerli mallara dayanmakta idi.

Bölgelerarası ticarete ise ulaşım nispeten daha ucuza mal olduğundan lüks mallar haricinde alt ve orta sınıfa hitap eden malların ticareti daha da önem kazanmakta idi. Dolayısıyla Osmanlı topraklarında bir ülkenin sınırları içinde yapılan alışveriş ağı olarak bilinen *iç ticaret* oldukça gelişmişti.

Doğudan batıya, kuzeyden güneye karşılıklı bir çok mal akışı oluyordu. Bu mal akışını ekseriyetle yerli tüccarlar gerçekleştiriyordu. Dış ve transit ticarete yerli tüccar yanında yabancı tüccarlar da etkindi.

Bu yapılanmanın kentler bazında mukayesesine geçmeden önce her üç kentin de uzmanlaştığı ticarî ürün ve tüccar grubu hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Ankara, Osmanlı devrinde Anadolu'nun önemli bir ticaret merkezidir. Ankara tüccarı, ticarî sahada etkin olarak varlık göstermiştir. Civar çiftliklerde küçük ve büyükbaş hayvan yetiştirilir; dolayısıyla Ankara tiftik keçisi yetiştiriciliğinde uzmanlaşmış bir Osmanlı kenti olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten Ankara bölgesinin ticaretinde geleneksel olarak *tiftik* ve *yün* önemli yer tutuyordu.

Tiftik keçisinin tüylerinden üretilen *sof*, *şali*, *astar* gibi kumaşlar, Ankara ticarî antreposunun vazgeçilmez bir ürünü olarak bu alanda ticarî faaliyet yürütme gayesindeki tüccara kazanç sağlıyordu. Dahilî ticaret kapsamında kentte yerli ve yabancı tüccarlar meskun idi. Ankara ve çevresinin *sof üretim merkezi* olması, yurtdışı ile ticaret yapılması, şehre uluslararası da büyük bir ticarî canlılık kazandırmıştır. Anadolu'nun merkezi hüviyetinde sayılacak bir konumda bulunan kentin, aynı zamanda ticaret yollarının geçiş güzergâhında bulunması ve ticarî anlamda önem arz eden *sof*, *şali*, *asdar* üretiminde merkez vasfı taşıması, bu kentte hem yerli hem de yabancı tüccarın yoğun olarak faaliyet yürütmesine imkan sağlamıştır. Bunun yanında İstanbul, Ankara tüccarı için *sof* metanın en gerekli pazarlardan biri olarak kabul görmekteydi. Ankara tüccarı *sof* ticaretini İstanbul, İzmir, Kahire, Diyarbakir ile yoğun olarak yapmaktaydı. Pazar vasıfları yanında bu kentlerde bulunan birtakım ticarî emtianın (mazı, kahve, kumaş, kalay gibi) da kente sevkiyatının Ankara tüccarlarınca gerçekleştirilecek olması bu kentlerin Ankara tüccarlarınca sık tercih edilme sebepleri arasında olmalıydı.

Ayrıca Ankara, çevresinde üretilen tahıl ürünleriyle, sebze ve meyvesiyle, yine şehirde imal edilen mamulleriyle kendi kendine yeten ve dışarıya bu ürünü satabilen ticarî ve ekonomik bir güce sahiptir. Ankara mamullerinin hemen hepsinin üretimleri öncelikle şehir içi ve çevresinin ihtiyacı ile sınırlı olmakla beraber yerli tüccarın kendi üretimlerini dükkanlarında pazarlama esasına da dayanıyordu.

Ankara elması ve armudu Avrupa'da çok rağbet görmekte birlikte nadiren ihraç edilebiliyordu. Seyyahların ifadesi üzere Ankara bölgesinin üzümleri kalite olarak iyi idi. Ancak şarabının başka pazarlara gönderilebilmesi için öncelikle imalat tekniklerinin geliştirilmesi gerekiyordu. Tarımsal ürünler geniş yelpaze oluşturuyordu. Bu tür hububat nakli kente taşradan getirilmekte olup halka adil olarak satışının yapılmasına

dikkat ediliyordu. Ankara'da *bal mumu, bal, şarap, meyve* gibi ürünlerin ihracatı da mümkündü.

Ankara'nın nüfus yapılanması içerisinde yer alan Rum ve Ermeniler kumaş ticareti, Yahudiler hırdavat işleri; Türkler ise demir, bakır, deri işleri üzerine yoğun faaliyet yürütürlerdi. Sof ticaretini en çok zımmi ve müste'menler yapar ve bu hususta önemli gelir elde ederlerdi.

Çalışmamıza konu olan dönemde bilhassa *Aksaray, Sivas, Maraş Tüccarı*'nın Ankara'da sof ticaretinde ortaklık amacıyla faaliyet yürüttüğü görülmektedir. *Tosya-Kangırı* tüccarı da bilhassa *sof, asdar* ticareti gerçekleştirmek amacıyla kentte bulunmaktaydı.

Ayrıca kentte sof ticareti yanında *kahve-mazı-kalay-çuha-kökboya-şap-tütün-köle- aba-tiftik-keçe* ağırlıklı olarak ticareti yapılan ürünler arasında yer almaktadır. Ankara tüccarının bu ürünler üzerine endeksli olarak *Maraş-Mısır-İstanbul- Diyarbakır-İzmir-Karahisar-ı şarki-Ayntab-Bursa-Kilis-Tokat* güzergâhında faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Ayrıca köle satışları da şehiriçi hanlarda yoğun olarak yapılmaktaydı. Ankara, özellikle ev köleliği satışı bakımından *Kayseri, Çorum, Halep, Kangırı, Borlu-Safranbolu* tüccarının uğrak yeridir.

Bunun yanında, kente Afyon'dan *deri, post* ve Kırşehir bölgesi halı-kilimleri ve beyaz Niksar bezi, Karahisar-Kütahya'dan *şap-kök boya* gelmektedir. İzmir'den *kalay, çuha, iplik, kumaş boyası* da satın alınmaktadır. Tokat tüccarı, kente kumaş ticareti amacıyla gelmiş ve burada Niksar bezi getirilip satılmış; karşılığında sof ticareti gerçekleştirilmiştir.

Tokat-Acem tüccarları, Ankara'da ortaklık yöntemiyle sof ticareti yapmışlar ve ihracı için de bir liman kenti olan İzmir'i tercih etmişlerdir. Ayrıca Acem tüccarı, Ankara'ya *Erzurum-Bursa-İstanbul* seyahatı dönüşü uğramış ve yine *Ankara-İzmir* güzergâhında sof ticaretiyle uğraşmıştır. *Trabzon keten bezi, Kastamonu-Taşköprü çuhaları, Halep kumaş türleri, Rumeli abaları* kentte satışı gerçekleştirilen diğer metalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müste'menler de Ankara'da faaliyet yürütmekteydi. Hollanda taciri *Ankara-Beypazarı* güzergâhında faaliyet yürütmekte; *iplik ve sof ticareti* yapmaktadır. Ayrıca *İstanbul-Ankara* arasında Flemenk (Hollanda) ve İngilizler ortak olarak *sof ipliği, tiftik, Flemenk çuhası, keçe* üzerine ticaret yürütmekteydiler. *Ankara-İzmir* güzergâhında *çuha, keçe* ticareti gerçekleştiren Flemenk tüccarına rastlanmaktadır. Fransız tüccarları da *sof ticareti* maksadıyla kente gelip uzun süre kalmaktaydı. Yine Efrenc olarak tabir edilen Avrupalı tüccarlar da kentte sof ipliği ticareti maksadıyla

bulunmaktaydılar. İngiliz tüccarının ise *sof, kahve, Halep eşyası ticareti* amacıyla Ankara'da bulunduğunu görmekteyiz.

Çalışmamız kapsamına giren bir diğer kentimiz olan Konya, Osmanlı devrinde onyedinci yüzyıl sonrasında çok geniş çevrenin ihtiyacını karşılayan bir sanayi üretim merkezi ve pazar şehri olmuştur. Kent, ticaret yolları güzergâhında, Anadolu'nun elverişli iklim koşullarına sahip bir mevkide yer almaktaydı.

Bu açıdan bakıldığında Konya, eskiden beri imparatorluğun çeşitli yerlerine *koyun* satan bir merkez durumundadır. Araştırma konusu olan dönemde dahi aynı özelliğini muhafaza etmekteydi. Koyun ticareti için şehirde kurulmuş birçok şirket bulunuyordu. Özellikle İstanbul'un et ihtiyacının karşılanması hususunda kentin önemli bir yeri vardı.

Konya ahalisinin et ihtiyacını şehrin içindeki hayvan besleyicilerinin yanı sıra hayvan tacirleri gerçekleştirirdi. Çevre köy ve kazalardan getirilen koyun ve keçiler, At Pazarı yakınında kasaplara satılmakta olup etlik hayvanların ihtiyaçtan fazlası, başka diyarlara götürülüp satılırdı.

Bunun yanında sefer esnasında ordu için ihtiyaç duyulan hayvanların temini ve ticaretinin gerçekleştirilmesi açısından da hayvancılık kent için önem arz etmekteydi.

Konya, konumu ve manevi şahsiyetler açısından önemini Osmanlılar döneminde de korurken, Şark seferleri esnasında ordunun uğrak merkezi olma vasfını idame ettirmiştir. Bilindiği üzere kentlerde ticarî faaliyetler için tesis edilen çarşı, pazar, bedesten ve şehriçi hanları, nasıl ki tüccarlar için korunma, konaklama, beslenme, para kazanma mekânı olarak önem arz etmekteyse; aynı şekilde kervan yolları güzergâhında yer alan kentler arasında yolculuk yapanlar için ve ordunun sefer güzergahında uğrak yeri olması dolayısıyla da menzil hanlarının bina edilmesi önem arz etmekteydi. Konya da sahip olduğu menzil hanlarıyla ordu için önemli bir yere sahipti. Nitekim Avusturya ve Rusya Seferleri dolayısıyla sahip olduğu menzil hanlarıyla ordunun konaklama, iâşe, ihtiyacının temin edilmesi noktasındaki önemiyle Konya'nın adına belgelerde sıklıkla rastlıyoruz. Zahire ve mühimmat nakil merkezi olarak kentte bulunan menziller önemli işleve sahip olmuştur. Bu durum kentin ekonomik açıdan gelişmesine de katkı sağlamıştır. Hatunsaray, Ilgın'da bu türden hanlara rastlamak mümkündür.

Bunun yanında Hac kervanları da bu güzergâh üzerinden geçiyor, bu doğrultudaki ticarî ürünler kentte pazarlanma imkanı bulup alıcılarıyla buluşuyor ve kentin ihtiyacı bu suretle gideriliyordu. Hicazdan hareket eden kervanlar *Şam-Halep-Ayntab* üzerinden Konya'ya intikal etmekteydi.

Konya debbağları, imparatorluk çapında üne sahipti. Dolayısıyla da deri işleciliği ve ticareti Konya'da oldukça ileri düzeydeydi. Konya'da *İstanbul, İzmir ve Rumeli* şehirleri piyasalarına açılacak düzeyde deri imalatı gelişmiş idi. Konya'dan İstanbul'a mazi da götürülüp satılıyordu.

Rumeli şehirlerinden Filibeli tüccarlar, *siyah aba* ticareti için Konya'ya gelip hanlarda ikamet etmekte idiler. Konya dericileri *İzmir'e* de *sahtiyan, tiftik, bal mumu, muytab eşyası, tüfeng* götürüp satıyor; Konya'ya dönerken *kahve, çivid(boya) ile kalay* getiriyorlardı. Bunun yanında bir tür boya çeşidi olan *mazi* kente bilhassa *Diyarbakır'dan* gelmekte ve adı *kürt mazısı* olarak kaynaklarda geçmektedir. İstanbul'da *mazi, debbağ ürünü, attar eşyası, kumaş boyası, sahtiyan, keçi derisi, mesnevi-yi esmani deri, mest, İstanbul hatayisi, Üsküdarî çember* alışverişi maksadıyla Konya tüccarını görmek mümkündü.

Genel olarak bakıldığında, Konya'da *sahtiyan, deri, mest, hayvan, mazi, kutnu, çuha, aba, asdar, değerli hayvan derisi, tiftik, gön, hububat, alaca, bogasi, bez, tütün, kazzaz, köle, zağferan, mai çuha boyası, kırmızı çuha boyası, kalye (tuz) taşı, summaki yaprak (değerli taş), bogasi, çakşır, sarık, penbe ipliği, Manisa alacası* ticareti yapılmaktaydı. Dokuma sanayinin hammaddesi olarak Konya pazarına *ham pamuk, kaftan pamuğu, Mısır keteni, Hatunsaray keteni, al ipek, elvan ipek, Acem ipeği* geliyordu.

Konyalı tüccarlar genelde yol güzergâhında bulunan *İstanbul, İzmir, Bursa, Kayseri, Adana, Halep, Şam ve Mısır* gibi belli başlı ticaret merkezleri arasında ticarî faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Ayrıca kente *Adana, Antakya, Ayntab, Diyarbakır, Maraş, Mardin, Halep, Urfa, Şam, Ankara, Karahisar, Bursa, İstanbul, Kütahya, İzmir, Manisa, Eyalet dahilinden ise Larende, Ermenek* dolaylarından tüccarların uğradığı ve faaliyet yürüttüğü görülmektedir. Adana'dan *Adana bezi, tütün ve hayvan*, Bursa'dan *kazzaz, duhan, kumaş, bez, zağferan, köle, kürk, kise*; Halep'ten *bogasi, bez, köle, sarık*, Manisa'dan *alaca*, Tarsus üzerinden *Halebî iplik, Halepkarî beyaz bez*, Kütahya'dan *güherçile, enfiye*, Şam'dan Hicaz güzergâhı üzerinden *kilim, keçe, sakız karanfil, hayvan*, Hemedan'dan *köle*, Ruha'dan *bogasi, Antakya bezi, Urfa bezi, Halep alacası, Şam metaı*, Antakya'dan *Antakya bogasisi, Ermenek sarığı, penbe bezi, duhan*, Rumeli'den *aba ve çuha*, Acem diyarından *kahve, köle, kumaş*; Diyarbekir'den *mazi ve kumaş*, Kayseri'den *köle, çakşır, sahtiyan, bogasi* kente getirilip satışı gerçekleştirilen ticarî ürünlerdi.

Konya'da buğday ve arpa ticareti de ehemmiyetliydi. Şehrin dışında ekilen buğday, arpa ve boya ile Konya'yı çevreleyen bağ, bahçe ve

bostanlardan elde edilen sebze ve meyve halkın ihtiyacının bir bölümünü karşılamaktaydı. Şehrin hububat ihtiyacının bir kısmı çevre köy ve kazalardan temin ediliyordu. Dışarıdan şehre gelen zahire At pazarı yakınındaki *Buğday Pazarı* adı verilen boş arsada alınıp satılıyordu. *Adana ve Antalya* çevresinin zahiresini de Konya karşılıyordu.

Gıda maddeleri ile ilgili olarak aynı zaman dilimi içerisinde Konya'ya Kayseri'den *pastırma*, Karaman'dan *peynir*; Ankara'dan *pirinç*, Aydın'dan *yemiş, üzüm* gibi meyveler, *zeytinyağı*, Koçhisarı'ndan *tuz*; Tokat'tan *bez*; Kayseri ve Tokat'tan *bakır*; Aydın, Manisa, Adana'dan *tütün* getiriliyordu. Ayntab dolaylarından *sabun, kutni* geliyordu.

Konya'da yerli tüccar ekseriyetle Müslümanlardan oluşmaktaydı. Zımni tüccar şehir dışından gelmekte ve kentte *kaba kumaş ticareti* üzerine yoğunlaşmakta idi. Bunun yanında Konya'nın ekonomik hayatını esas olarak transit ticaret canlandırmaktaydı. Ticarete büyük sermayeler yatıran *Yakın doğu tüccarı* zümresi, Osmanlı Devleti indinde perakendeci tüccardan farklı olup hisbe kurallarına tabi tutulmamışlardır. Bu tüccar yüke sardığı emtianın gümrük, damga vs. vergilerini bir defa ödedikten sonra, istedikleri yere kadar vergi vermeden götürme imkanına sahip idiler. Nitekim *İran, Hind, Basra ve Musul*'dan yüklenen ve gümrüğe gelmesi gereken malların tüccar tarafından denklere bozularak el değiştirdiğinden İstanbul gümrük emininin bundan zarara uğradığı bilinir. Dolayısıyla bir transit merkezi olduğu için Konya'da uluslar arası ticaret yapan tüccarlar bulunuyordu. Çeşitli ülkelerden gelen tüccarlar burada hanlarda dükkan kiralarak ticaret yapıyorlardı. Uluslararası ticarî meta Konya üzerinden çeşitli pazarlara gönderiliyordu. Onsekizinci asırda İzmir Gümrüğü'ne bağlı olarak Konya'da gümrük eminleri görev yapıyordu. Bu görevliler, İzmir ve İstanbul tarafına gitmesi gereken kervanları Konya'dan geçerken kontrol ederler; ellerinde eda tezkiresi olmasına dikkat ederlerdi. Bilindiği üzere tüccarların ticaret yapabilmesi için belirli oranda gümrük vergisi ödemeleri gerekiyordu. Bu noktada bu görevliler, tüccarların yüklerindeki malı izn-i şer ile muayene edip resm-i gümrüklerini aldıktan sonra yapılan bu işlemde dolayı kendilerine tezkire verirlerdi.

Eda tezkiresini alan tüccardan, varacağı yere kadar artık hiç kimse vergi talep etmezdi. Bu suretle haksız ödemelere maruz kalmadan faaliyet yürütebilmelerine de olanak sağlanmaktaydı.

Konya'ya *İngiltere, Fransa, Hindistan, İran, Yemen'den çeşitli mallar* geliyordu. Konya'da genellikle yerli tüccarın faaliyet yürüttüğünü saptamış bulunmaktayız. Yer alan bazı ürünlerin menşei her ne kadar yabancı kökenli

olsa da bu durumu kentin transit ticaret merkezi olmasıyla ilişkilendirebiliriz.

Çalışma konumuz kapsamındaki bir diğer kentimiz olan Ayntab da onsekizinci yüzyılda oldukça canlı bir ticarî merkez durumunda idi. Batı ve Doğu'dan gelen ticaret yollarının üzerinde bulunması bunda etkili olmuştur.

Ayrıca önemli bir ticaret güzergâhı olan Halep'e yakın olması nedeniyle bu kent üzerinden akışı sağlanan ticarî ürünün transit ticareti için uğrak noktası olması sıfatıyla onsekizinci asırda adından sıklıkla bahsedilen bir kent vasfı taşımaktadır. Nitekim, Osmanlı'nın İstanbul ve Kahire'den sonra en büyük kenti olan Halep, Avrupa ile İran arasındaki ticaret yolunun merkezi idi. Bu yüzden Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından Ayntab ile Halep kentleri iletişimi idame etmiştir. Ancak biz çalışmamız dolayısıyla görüyoruz ki Ayntab, 18 yüzyılın ilk yarısında tekstil üretiminde izlenen gelişmeler dolayısıyla, sahip olduğu boyahanelerinin önemiyle de Halep'e bağlantılı olan gelişmişliğinden ziyade tek başına ticarî önemini artırmaya başlayacaktır. Nitekim 18 yüzyıl başlarında Halep ekonomisi, İran Safevi Devleti'nin dağılması ve İran ipeğinin bu gerekçeyle kalite kaybı yaşaması dolayısıyla transit ticaretten yöresel imalata ve pamuklu ihracatına yönelmek zorunda kaldığında bundan en kârlı çıkan Ayntab olmuştur. Ayntab, *Acemî* adı verilen *yerli boyasız pamuklu kumaşların* üretiminde uzmanlaşmış ve bu durum kente önemli oranda gelir sağlamıştır. Buradan hareketle diyebiliriz ki, Ayntab'da kumaş ağırlıklı ticarî üretim ve pazarlama işlemi söz konusuydu. *Alaca* (birkaç renkli iplikten yapılmış dokuma), *döşemelik ala bez*, *aba* (yünden yapılmış kaba kumaş) gibi mamuller kentte üretilerek, Anadolu taraflarına ihraç edilirdi. Ayrıca kentte *basma* adı verilen yünden, elbiselik kumaşlar da üretilmekteydi. Bu ürünlerin dokumasında dokuma tezgâhlarından istifade edilmekteydi.

Ayntab'a kuzeyde *Tokat ve Trabzon*'dan doğuda *Ruha* güneyde *Hama*'dan gelen özel kumaşlar kente Doğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Irak üzerinden ulaşmaktaydı. Bu durum kentin, daha geniş bir iç ticaret ağına dahil olduğunu göstermektedir. Bunların dışında kentte sarı ve *kırmızı sahtiyân* (sepilenerik boyanmış ve cilalanmış deri) üretilmekteydi. Bunlar *Haleb, Kilis, İdlîb* ve bazen *Mısır* taraflarına sevk ve ihraç olunurdu. Ayrıca *yemeni* adı verilen kırmızı ve sarı çizme de üretilip pazarlanmaktaydı.

Antep kazasında hububat açısından da bir zenginlik söz konusuydu. Ayrıca *fıstık, üzüm, incir, zeytin* bol miktarda üretildiğinden dışarıya ihraç edilmekteydi. Antep'te *sarı, kırmızı sahtiyân, alaca, aba, yünden elbiselik kumaşlar, Şam taklidi döşemelik, bez, sabun* imalathaneleri mevcuttur.

Halep, Kilis, İdlib taraflarına sahtiyan ve bazen de *Mısır ve Anadolu* taraflarına *alaca, bez, aba ve sabun* ihraç edilmektedir.

Kentte üzümünden *pekmez* ve zeytinden *sabun* imalatı yapılmaktadır. Sabun da bir iç Pazar emtiası olarak Anadolu taraflarına gönderilmektedir. Ayntab'ın *Halep, Urfa, Maraş* ile oldukça fazla ticaret yaptığı görülmektedir. Bu durum, Ayntab'ın çevre bölgelerin de ihtiyacını karşılayacak bir üretime sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca kentte bakır üretimi ve satışı da önemlidir. Buna ilaveten Ayntab, *bogasi, Ayntab bezi, ipek ve keçe* imalâtında gelişmişlik göstermekteydi. Kent tekstil alanında güç kazanmıştı. Bunun yanında *Ham camız gönü, ham bez, keten, köle, pamuk, ketenli dokuma, deri, hayvan, tütün, mazı, cehri, çivid, kahve, kutni, alaca, atlas, yemeni, sarık, çuha, tiftik, sabun, hububat, bakır, kalay, incir, saçma, tüfeng, yemeni, çakşır* kent ticaretinde önem arz eden diğer ürünlerdi.

Ayntab tüccarı; *Tokat, Maraş, İstanbul, Konya, Ankara, Adana, Halep, Şam, Hicaz, Bursa, Acem, Habeş, Lahor, Kilis, Hama, Humus, Van, Aydın, Selanik/Vardar, Kırcaali/Edirne, Milas/Muğla, Mısır, Hindistan, Yemen*'de ticarî faaliyet yürütmekteydi. Ayrıca kentte ticarî faaliyet maksadıyla *Kayseri, Tokat, Ankara, Maraş, Kilis, Diyarbekir, Sivas, Trabzon, Rize, İstanbul, Kastamonu, Şebinkarahisar, Malatya, Darende, Gürün, Merzifon, Amasya, Halep, Acem, Rakka, Fransa, İngiltere* tüccarı varlık gösteriyordu.

Kentin, Halep ile olan bağlantısı bu güzergâh vasıtasıyla gelen ürünlerin de kentte pazarlanmasına olanak sağlıyordu. Halep'ten gelen *duhan, köle, deri, Acemi kumaş, çivid, Frengi atlas, hatayi, iplik, kahve, şeker*; Sivas-Kayseri-Adana-Harpüt-Maraş-Ayntab güzergâhında *sahtiyan, kösele, aba, şal, çakşır, demir, kahve*; Bursa-Ankara- Tokat-Halep-Şam güzergâhında; *şal, kise, aba, peşkir, sabun, Halep-Şam alacası, bez, kutni, keçe, deri, kumaş, sarık* ticareti gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca Adana-Kilis dolaylarından *ham ipek, ibrişim, pamuk, tiftik, bez, alaca, aba, sabun, kösele, zeytinyağı*; Kayseri'den *sarık, alaca, aba, sabun, çuha, bez*; Rakka'dan *hayvan*; Sivas'tan *alaca, bez, deri*; Trabzon-Rize-Kastamonu güzergâhından *keten, bez*; Ankara'dan *boyalı donluk bez*, Malatya-Darende-Gürün'den *kumaş-bez-keten*, Merzifon-Mardin dolaylarından *Alaca, Mardin sarığı*; Amasya'dan *kise, aba, kilim, sabun, camus gönü* getirilmekte ve satışı Ayntab'da yapılmaktadır.

Bunun yanında Halep'te üretilen pek çok kumaş Ayntab pazarlarında satılmakta idi. Mesela *Halep Kuşağı, Halep Alacası, Halep Abası, Halep Şilesi* gibi. Ayrıca Ayntab pazarlarında diğer devletlerden gelen mallar da

bulunmaktaydı. Bu açıdan Ayntab pazarlarında satılan *İngiliz Çuhası*, *Fransız Çuhası*, *Londra Çuhası* oldukça ilgi çekicidir. Bundan da anlaşılacağı üzere, Ayntab söz konusu dönemde oldukça canlı bir ticarî hayata sahip idi. Yine bu dönem içinde Antep'te, İran, Fransa gibi devletlerin konsoloslukları ve yabancı tabiiyetli tüccar gruplarının ürünleri göze çarpmaktadır. Ancak bu yabancı kökenli tüccarların Halep'e giden güzergâhta bulunan kente transit ticaret merkezi vasfıyla uğramış olabileceklerini düşünebiliriz. Bizzat ikamet ettiklerini, faaliyet yürüttüklerini söyleyemeyiz.

Ancak adı geçen ürünlerin Ayntab piyasasında mevcudiyeti diğer yerli tüccarlar aracılığıyla bu ürünlerin kente getirildiğini kavramamıza imkan sağlamıştır.

Kentin nüfus yapılanması içerisinde tarihî süreçte ticarî hayatta ilk olarak *Yahudiler* sonra *Ermeniler* sonra ise *Türkler* etkin olmuşlardır.

Konya gibi Ayntab'da *hac yolu güzergâhında* yer almakta ve payına düşen ticarî emtiadan istifade edebilmekteydi. Halep-Şam-Hicaz-Mısır denkleminde örgütlenen ticarî mekanizma kente ticarî anlamda katkı sağlamış olmalıydı. Bu güzergâhta bilhassa kahve, şeker, çeşitli kumaşlar, güzel koku, karanfil nevinden eşya ticareti yürütülmekteydi.

Ayntab, ordunun sefer güzergâhında bulunan başka bir Anadolu kentidir. Menzil hanlarının da bu kentte bulunduğunu söyleyebiliriz. *İran-Rusya-Avusturya* seferi esnasında ihtiyaç duyulan hayvan, mühimmat ve zahire nakli için *İskenderun ve Birecik Limanları*'na yakın olmaları dolayısıyla *Diyarbakir, Erzurum, Maraş, Ayntab* gibi kentlere müracaat edilmekte, *kereste*, deriden üretilen *tulum*, *zahire* nakli bu kentlere ekonomik anlamda önemli katkılar sağlamaktaydı.

1733-34 İran Savaşları'nda sefer güzergâhı niteliğiyle zahire-asker-top-tulum nakliyatı ve *Musul ve Bağdat* dolaylarına *Ayntab-İskenderun-Birecik-Diyarbakir* güzergâhından temin edilmişti. Ayrıca Rusya-Avusturya Seferi için zahire sevkiyatında da Ayntab kentinden ciddi oranda nakliyat gerçekleştirilmişti. Basra-Birecik'ten sefer için *gemi kerestesi*; *Diyarbakir üzerinden Ayntab-Maraş* dolaylarından talep olunmaktaydı. Bağdat'a giden zahire ve cephaneye, Birecik'te depolanmakta, Birecik İskelesi'nde gemi inşası için Ayntab-Maraş-Elbistan-Rumkale'den *kereste, zift, kendir, pamuk, urgan* temin edilmekteydi.

Üç kentimiz de Anadolu'nun farklı güzergâhlarında yer alması hasebiyle kara ticaret yolları güzergâhında kervan ticaretinin önem arz ettiği mevkilerde bulunmaktaydılar. Kentlerin bir de deniz ticareti bağlantısına

değinecek olursak; Ankara'dan nakli yapılacak ürün *İzmir* Limanı'nıyla; Konya'dan nakli yapılacak ürün *İzmir, Trabzon veya İstanbul* aracılığıyla; Ayntab'dan İskenderun Limanı'na geçiş noktasında bulunan *Payas* aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi.

Hayvancılığa dayalı ticarî faaliyetler bu kentlerde yaygındır. Dolayısıyla kentlerin hayvancılığa bağlı olarak yürütülen ekonomik faaliyetlerinin temelini teşkil eden deri işlemeciliği ve ticareti, bu üç kentte de mevcudiyetine rastladığımız faaliyetler arasındadır. Bu işlem ekseriyetle kentlerin fizikî organizasyonu kapsamında şekillenen yapı bünyesinde kent merkezlerinden uzakta yer alan dere kenarlarında yapılmaktaydı.

Ayrıca kentlerde bağcılık faaliyetleri ve buna bağlı olarak kentlerin yapısına uygun ürünlerin yetiştiriciliği ve pazarlanması yaygındır. Dolayısıyla her kentin kendi iâşe ihtiyacının temini öncelikle kent çevresi ve taşradan getirilen mamul madde ile temin edilmekte idi. Fazlası ise ticarî ürün niteliğinde ihraç edilmekteydi.

Ticarete konu olan ürünlerin pazarlanması için her üç kentte de ticarî mekânlar tesis edilmişti. Bu kentlerin Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle birlikte Osmanlı şehirleşmesinin bir göstergesi mahiyetindeki fizikî kent organizasyonu bu hususta önem arz etmektedir. Şehirlerin ticarî altyapısının hazırlanmasında coğrafi konumları, ulaşım olanakları, ticarî mekânlarının varlığı göz önünde bulundurulmuştur. Şehirlerin korunmuş olması, ticaret merkezinin olması, cami-pazar-hamam üçlemesine sahip olması İslâm şehir tipinin bariz göstergeleriydi. Kentlerin her üçü de sağlam kulelerle çevrelenmiş ve çarşı-pazar-hanlarla ticarî alt yapıları tesis edilmiştir.

Bilindiği üzere *tüccar-ı mütemekkin* dediğimiz kentin yerleşik tüccar grubu kentin kapalı çarşısı hükmündeki *Bedesten*'de faaliyet yürütürken; şehir dışından gelen tüccar grubu ticaret yapmak için şehir içinde belirli ürünlerin satışında uzmanlaşmış *şehiriçi han* odalarında faaliyet yürütmekteydiler. Kentlerin iâşesinin temini taşradan ve kent çevresinden getirilen ürünlerin çarşı ve pazarlarda satılmasıyla gerçekleştirilmekteydi. Dolayısıyla da her üç kentte de çok sayıda şehir içi hanı, çarşı ve pazarın varlığına rastlıyoruz. Ankara'da bu ticarî mekanlar, Ankara Kalesi'nin ard bölgesinde güvenli bir çerçevede organize edilmiştir. Konya'ya gelen tüccarlar şehirde Alaaddin Tepesi ile Mevlana Türbesi arasında kalan bölgedeki hanlarda birer oda kiralyorlardı. Ayntab'da da ticarî mekânlar Ayntab Kalesi'nin altında kalan bölgeyi kapsamaktaydı.

Üç kentte de *Bedesten ve Kapan Hanı* önemli birer ticaret merkezi olarak varlık göstermektedir. Ayrıca kentin ekonomik durumu hakkında bilgi

edinmemizi sağlayan işletmeler her üç kentte de bulunmaktaydı. *Karhaneler, boyahaneler, cendrehaneler, bezirhaneler, mumhaneler* gibi.

Bu ticarî mekânların kent dokusundaki yansıması yadsınamaz bir önem arz eder. Bu ticarî arena tüccarların uğrak noktasında bulunuyordu. Nitekim mahkeme kayıtları her üç kentin tüccarının da sık sık ticaret amacıyla bahsi geçen güzergâhlarda yolculuk yaptıklarını gösteriyor.

Tüccarlar arasındaki büyük iş bağlantıları, kural olarak mahkemenin semsiyesi altında yapılmıyordu; ama özellikle mal bedelinin ödenmesi, borç geri ödemesi gibi küçük işlemler çoğunlukla mahkemede bağlanıyordu.

Bu işlemlerden anlaşıldığına göre kentlerarası ticaret genellikle mallarını uzak pazarlara taşımak ve oralarda satmak üzere yöre tüccarları ve satıcılarının tuttuğu temsilcileri aracılığıyla yürütülüyordu. Tüccar eşyasını şehirler arasında nakliyat işlerinde *mükarî* adı verilen meslek erbabı sayesinde, kervan taifeleriyle gerçekleştirmektedir. Ancak her üç kentte de tüccarlar bu yolculukları esnasında eşkıya saldırılarına maruz kalmakta, eşyaları gasp edilmekte ve bu durumun mağduriyetini yaşamaktaydılar.

Ankara-Konya-Ayntab arasında gelişmiş bir ticarî ağın varlığını gerek tüccarların ikametinden ve gerekse ticarî ürün yelpazesinden anlamaktayız. Mesela Ayntab'da Ankaralı tütün tüccarları bulunmaktaydı. Aynı şekilde Konyalı tüccarların Ankara'da *köle, sof, deri, çuha, çelik, çakşır, keçe* satışı dolayısıyla buldukları aşikârdır. Hatta Tosyalı ve Konyalı iki tacirin Ankara'da köle satışı münasebetiyle bulduklarına dair bir kayıt da mevcuttur. Ayntab'da da bir tüccar, Kayserili bir tüccarla Konya'da çakşır ticaretinde ortaklık gerçekleştirme maksadıyla bulunmaktaydı. Konyalı tüccarların terekelerinde adı geçen yüklü miktardaki Yemeni kahve, sabun, kutni, çakşır, çuha adındaki ürünler bize Ayntab ile ticarî ilişkilerin süreklilik arz ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Tiftiği ile ün kazanmış olan Ankara'dan Konya ve Ayntab'a tiftik nakli yapılmaktaydı. Ayrıca Ayntab'da Ankaralı bir tüccar boyalı donluk bez satışı maksadıyla bulunmaktaydı. Ayntab'ın boyahanelerinin çok olması ham bez getiren tacirin metanın burada boyanmasını gerekli kılıyordu. Ayrıca yine Ayntab'a ilişkin bir belgede; *Bursa-Ankara-Tokat-Halep-Şam güzergâhında; şal, kise, aba, peşkir, sabun, Halep-Şam alacası, bez kutni, keçe, deri, kumaş, sarık* ticaretinin yapıldığına dair bilgiye rastlıyoruz.

Her üç kentte de beratlı tüccarın varlığına rastlamaktayız. Ayntab ve Konya'da bu tüccarlar hanlarda faaliyet yürütürler iken, Ankara'da uzun süre ikamet eden bu tüccarlar ev satın alarak faaliyetlerini daha uzun erimli gerçekleştirmektedirler. Ankara'da dinî açıdan en çok müste'men sonra

zımmi sonra müslim tüccarlar yer almaktayken; Konya'da Müslüman tüccar çoğunlukta; zımmî tüccar sayısı sınırlı sayıda olmakla birlikte müste'menlere de ürünleri bazında rastlanılmaktadır. Ayntab'da ise çoğunluğu zımmi tüccar oluştururken Müslüman tüccar da faaliyet yürütmekte olup, müste'menlerin ürünleri bazında kentte varlıklarına dair emarelere rastlamak mümkündür.

Şer'iyeye sicillerinden elde ettiğimiz bilgilere göre onsekizinci yüzyılın ilk yarısında Ankara-Konya-Ayntab'a Anadolu ve çevresinden tüccar zümresinin gelerek ticarî faaliyetlerde buldukları görülmektedir.

Bu şehirlere gelen tüccarlar Osmanlı Devleti'nin çeşitli şehir, kasaba, nahiye, köy ve iskelelerinden hareket etmekte konumları itibariyle ekseriyetle kara yoluyla bu kentlere ulaşmaktaydılar.

Bu üç kent de tarihî ipek yolu güzergâhındadır. Konya tüccarları en çok ticarî faaliyeti *Adana, Antakya, Halep, Şam, Bursa, İstanbul, İzmir* üzerinden gerçekleştirmekte iken Ankara tüccarı, *Kayseri, Konya, Tokat, İstanbul, İzmir* odaklı faaliyet yürütmekte ve Ayntab tüccarı da *Halep, Maraş, Tokat* ağırlıklı faaliyet yürütmektedir.

Her üç kent de uluslararası bağlamda tüccarın uğrak yeri olması hasebiyle *transit ticaret merkezi* vasfı taşımaktadır. Ayrıca Konya, hem hac yolu güzergâhında olması hem de Mevlana Türbesi'nin mevcudiyeti ile sefer güzergâhında ordunun ziyaretgâhı olması dolayısıyla kutsal şehir vasfı taşımaktadır. Ayntab da sefer güzergâhında olması yanı sıra stratejik anlamda önem arz etmekte idi. Başkent'in güney eyaletleri ile bağlantısını sağlama, hac yolu güzergâhında bulunma ve de Halep'e yakın olması dolayısıyla önem arz ediyordu. Ankara, uluslararası üne sahip sof ticaretiyle ticarî antrepo niteliğine sahipti.

Tablo S.1: Ankara-Konya-Ayntab Kentlerinin Ortak Ticarî Yönleri

Çalışmamıza Konu Olan Kent Tüccarları	Aynı Ticarî Ürün	Her Üç kente de Aynı Güzergâhtan Gelen Tüccarlar	Aynı Ticarî Güzergâh
ANKARA KONYA AYNTAB	Yük hayvanı hayvansal gıda Deri(sahtiyan-gön) Kumaş Boyası(mazı- çivid-cehri-şap-kök boya) Duhan Kahve Köle Tiftik Kalay Hububat Tüfek Saçma Pamuklu dokuma Kumaş (bogasi-keten- bez-sarık-çuha-alaca- aba-keçe)	-Kayseri -Tokat -Maraş -Kilis -Diyarbakır -Trabzon -İstanbul -Fransa -İngiltere -Sivas -Halep -İzmir -Rumeli	-Halep -Şam -Hicaz -Adana -İzmir -Bursa -İstanbul -Kilis -Mısır

Tablo S.2: Ankara-Konya-Ayntab Kentlerinin Ticarî Niteliklerindeki Farklılıklar

Çalışmamıza Konu Olan Kentler	Bahsi Geçen Ticarî Ürünlerin Kentler Bazında Kıyası	Gelen Tüccarların Güzergâhları	Yerli Tüccarların Ticarî Güzergâhları
ANKARA	-Sof-Şali-Asdar- İzmir/sof ipliği -Şap-Kök boya-Flemenk çuhası -Keçe-Çelik-Beyaz Niksar bezi	Yerli Tüccarlar: Kayseri -İzmir-Tokat- Konya -Erzurum-Kangırı/Tosya- Afyon -Kastamonu-Aksaray- Trabzon-Sivas-Bolu- Kırşehir- Borlu/Safranbolu-Maraş Anadolu Dışından Gelen Tüccarlar: İran-Halep-Flemenk- Efrenc-İngiliz-Firance	-İzmir -İstanbul -Bursa - Diyarbakır -Karahisar -Kilis -Tokat -Mısır

Tablo S.2: Ankara-Konya-Ayntab Kentlerinin Ticarî Niteliklerindeki Farklılıklar
(Devam)

Çalışmamıza Konu Olan Kentler	Bahsi Geçen Ticarî Ürünlerin Kentler Bazında Kıyası	Gelen Tüccarların Güzergâhları	Yerli Tüccarların Ticarî Güzergâhları
KONYA	<p>-Mesnevi-i ismani deri, keçi derisi</p> <p>-darayi-hatayi-sarık-kilim-Halebi bogasi-et-sakız</p> <p>-Karanfil-enfiye-Zağferan-kazzaz</p> <p>-Bal mumu-muytab eşyası-Ermenek sarığı-Filiba abası</p> <p>-Mai çuhali sansar parçası kürk-Bursa kisesi-penbe bezi-Niksar Bezi</p> <p>-Adana bezi-bogasisi-Yemeni kahve-Antakya bogasisi</p> <p>-Çakşır-meşin güherçile,-Urfa bezi-Manisa alacası,İstanbul hatayisi,Üsküdarı çemner değirmi</p>	<p>Yerli Tüccarlar: Manisa-Kütahya-Ayntab-İstanbul-İzmir-Adana-Bursa-Diyarbakir-Urfa-Kayseri-Antakya</p> <p>Anadolu Dışından Gelen Tüccarlar: Fransız-Şam-HaleHemedan-Şam-Acem-Rumeli-Filiba-Sofya</p>	<p>-Halep-Şam-Antakya</p> <p>-Bursa -İstanbul-İzmir-Hemedan</p> <p>-Kütahya -Tarsus</p> <p>-Ankara</p> <p>-Ayntab -Adana -Manisa</p>
AYNTAB	<p>Sarı-Kırmızı sahtiyan-Pamuklu dokuma-mazı-cehri-çivid-Acemi kumaş-Kutni,atlas-yemeni-Zeytinyağı-sabun-Bakır-kuru üzüm-pekmez-hububat-Londra parçaları-Londra ve İngiliz çuhası-Çakşır-boyalı donluk bez-Trabzon keteni-mai peştamal-Mardin Sarığı-Camus Gönü-Beyaz fitilli bez-Halep-Şam alacası-hırdavat-Halep kuşağı-Demir-şıra-kösele-boz-kırmızı aba,Frengi atlas-Frengi hatayisi-Frenk ipliği-Frengi kahve-Frengi şeker</p>	<p>Yerli Tüccarlar: Kayseri-Tokat-Ankara-Maraş-Kilis-Diyarbakir-Sivas-Trabzon-Rize-İstanbul-Kastamonu-Şebinkarahisar-Malatya-Darende-Gürün-Merzifon-Amasya-</p> <p>Anadolu Dışından Gelen Tüccarlar: Halep-Acem-Rakka-Fransa-İngiltere</p>	<p>Tokat-Maraş-İstanbul-Konya-Ankara-Adana-Halep-Şam-Hicaz-Bursa-Habeş-Acem-Kilis-Hama-Humus-Van-Aydın-Selanık/Vardar-Edirne/Kırcaali-Muğla/Milas-Mısır</p>

Ticaret her üç kentte de belli bir organizasyonda yapılıyor ve devlet kontrolünde yürütülüyordu. Ticarî faaliyetlerin gerçekleşmesi için sermaye birikimi önemli olduğu gibi; sermaye temini açısından da dönemin şartlarına göre gelişmiş birtakım kredilendirme uygulamaları mevcuttu.

Ticaretin olmazsa olmazı olan para, nakit ödeme yönteminin varlığına işaret etmekle birlikte, genelde tüccar bu yöntemden ziyade borçlanma esasına dayalı yöntemleri tercih etmekteydi. Borçlanma ise murabahacı (faizle borç veren) şahısların prim elde etmesine kapı aralıyordu. İncelediğimiz sicil kayıtlarında şahıslar arasında yapılan borç sözleşmelerinde ve terekelerdeki alacak kayıtlarında borç miktarı dışındaki meblağın borcu veren şahıslarca konan faiz miktarı olduğunu saptamış bulunmaktayız.¹

Bunun yanında ticarî ortaklık (şirketleşme) türleri de tüccarların faaliyetlerini yürütmelerinde onlara önemli avantajlar sağlıyordu. Bu bağlamda şirket, mudarebe, müfavaza, inan, vücuh adı altında ortaklık faaliyetlerine başvurulmaktaydı. Şirket ve mudarebe türünde ortaklık faaliyetine üç kentte de rastlanmakta iken müfavaza ve vücuh usulüne en çok Ankara'da; inan usulüne ise en çok Konya'da rastlanılmaktaydı.

Bu yöntemlere göre gerçekleştirilen faaliyetlerde de sermayenin ve hammaddenin temini ve pazarlanma şartları etkili olmaktadır.

Ticarî problemler şehirler arasında faaliyet yürüten tüccarın başlıca sıkıntılarındandı. Eşya satış yeri noktasında yaşanan anlaşmazlıklar, gümrükten vergi kaçırmaya yönelik sıkıntılar, Beytü'l-mal emini ile yaşanan sıkıntılar, hancı ile yaşanan sıkıntılar, yaralama, hırsızlık gibi olaylar mahkemeye intikal eden davalardan derlediğimiz sorunları teşkil etmektedir.

Bazı sıkıntıların yaşanmaması için ise devlet bazı ticarî yasaklar ile güvenliği tesis etmiş oluyordu.

¹ Bu durum şikayete konu oluyor ve genelde faiz tutarını talep etmekten ilgili şahıslar men ediliyordu. İlgili bir tereke kaydında 10.133 kuruşluk borcun tahsilinin 14.440 kuruş olarak talep edilmesi dolayısıyla Tokat taciri, borç aldığı Ayntablı bir tüccardan şikayetçi olduğunu belirtmektedir. (GŞS, nr. 83, s. 57, h. 172; H. 1144/ M. 1732) Yine Ayntab'a ilişkin bir sicil kaydında 140 batman 140 kuruşluk kahve fiyatı üzerinden alınan borcun 1 yıl tamamında 200 batman 200 kuruşluk kahve fiyatı üzerinden talep olunması taraflar arasında anlaşmazlık mefhumu olmuştur. (GŞS, nr. 85, s. 59, h. 273; H. 1145/ M. 1733) Ankara'da da bu hususta polişe esasına göre düzenlenen sözleşmeden kaynaklı bir alacak olayında aslen düzenlenen senette 880 kuruş olarak kaydedilen borcun 1280 kuruş olarak talep edilmesi anlaşmazlığa sebep olmuş ve şikayet üzerine faiz olduğu anlaşılan meblağı talep etmemesi yönünde borcu veren tüccar uyarılmıştır. (AŞS, nr. 133, s. 55, h. 66; H. 1162/ M. 1750)

Her üç kent de uzmanlaştıkları ürünler doğrultusunda çerçevesi saptanmış ve kentlere önemli ekonomik gelir sağlayan mukataâlara sahip bulunmaktaydı. Mukataâ gelirleri bu kentlere önemli oranda gelir sağlamakta;

Bilhassa ticarete konu olan ürünler kentin ticarî yapılanmasına ilişkin de önemli verilere erişmemizi sağlamaktadır. Bu kapsamda Ankara'da *Bac-ı bazar ve İhtisap Mukataâsı* ile kentte fiyat kontrolü sağlanmaktaydı.

Damga, boyahane üzerine endeksli mukataâ sof-şal üretiminden elde edilen gelirin kapsamını gözler önüne sermekte idi. *Kirpas-ı penbe Mukataâsı, kumaş, asdar, elvanî bogasi, dülbend, alaca, yemeni boyalı bez, penbe bezi, keten bezi, peştamal, döşek, yastık* üzerinden elde edilen kazanç hakkında bilgi vermektedir. Ankara, kumaş üretimi ve satışı üzerine gelir temin edilen bir mukataâ sistemine sahip bulunmaktaydı.

Konya'da ise *İhtisap Mukataâsı*, yine fiyat kontrolü için önem arz etmekte, ölçü-tartı işlemleri burada gerçekleştirilmekteydi. *Mirabiye Mukataâsı* kapsamında yer alan *boyahane, beytü'l-mal, resm-i kahve, bac-ı keyl* tutarları önem arz etmekteydi. *Adet-i ağnam mukataâsı* hayvan yetiştiricileri ve tüccarlarını kapsamakta ve önemli oranda gelir sağlamaktaydı.

Eşkin Mukataâsı adında mevcut mukataâ ise ilçelerin *bac-ı keyl, beytü'l-mal bac-ı bazar* gelirlerini kapsamaktaydı. Konya'da şehre getirilen hububat ve ticarî metadan alınan vergilerden teşekkül edilmiş mukataâ gelirleri yanında hayvancılık ve kaba kumaş (aba, çuha, bogasi, muytab eşyası) mukataâ gelirlerine dahil olunmuştu.

Ayntab Mukataâları'na baktığımızda; *İhtisap, Vezanlık-ı Kapan-ı Pekmez, Kahvehane ve Duhan, Damga-i kirpas, Dellaliye-i bez der Halep Mukataâsı* adı altında mukataânın içeriğinin oluşturulduğunu; kahve, tütün ve kumaş noktasında büyük gelir sağlayan bir mukataâ sisteminin mevcut bulunduğunu saptayabilmekteyiz. Ayntab'da kumaş odaklı mukataâ gelirleri kahve ve duhana dayalı gelirler önem arz etmekteydi.

Netice olarak bu çalışma, Anadolu'nun çekirdek alanı diyebileceğimiz üç kentte bölgesel ve bölgelerarası ticaretin önemini göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle çalışmamızın perspektifi öncelikli olarak imparatorluğun ticaret politikasında iç dinamiklere ağırlık vermek olmuştur. İç ticaretin, Osmanlı devlet ve toplumunun vazgeçilmez bir unsuru olarak karşımıza çıktığını ve Anadolu kentlerinde önemli toplumsal farklılaşma ve sermaye birikimine yol açtığını saptayabilmekteyiz.

Buradan hareketle çalışmamız kapsamında bahsi geçen her üç Anadolu kentinin de çağına göre sahip olduğu ticarî niteliği ile Osmanlı İmparatorluğu'nun birer ekonomi bölgesi olduğunu ifade etmeliyiz. Bu kentlerin birer transit ticaret merkezi olmalarında birbirleriyle etkileşim halinde bulunmalarının önemli bir payı olduğunu kentler arasında yoğun ticarî sirkülasyonun varlığına dair eriştiğimiz verilere dayanarak söyleyebiliriz.

Bu çalışmayı hazırlarken konu bütünlüğünü bozmamak adına bazı hususlara çok detaylı olarak değinemedik. Bu hususların ise konuya ilişkin araştırma yapacak olanlara yol göstereceği kanaatindeyiz.

Mesela Ankara-Konya-Ayntab'da bulunan aşiret-cemaat mensuplarının kentlerdeki ticarî faaliyetlerde etkinliğinin ne boyutta olduğu başlı başına bir araştırma konusudur. Nitekim bu alanda yapılacak bir çalışma kentlerin ekonomik düzeyi hakkında bilgi vereceği gibi bu zümrelerden hangisinin refah düzeyinin toplum içerisinde diğerine oranla daha yüksek olduğunun saptanmasına da imkan sağlayacaktır. Bunun yanında çalışmamızda bahsi geçen ana ticaret yolları haricinde tali yollar ve bu yollar üzerinden yürütülen ticarî faaliyetlerin kapsamı da ticarî faaliyetlerin çerçevesinin belirlenmesine daha etkin bir katkı sağlayacaktır.

Ayrıca Ankara'nın bizzat Beypazarı ilçesine ilişkin yapılacak bir çalışma da bu ilçenin ticarî anlamdaki öneminin gün yüzüne çıkmasını sağlayacaktır. Bu hususta ilçeye dair sicil kayıtları önemli bir yol göstericidir. Ayrıca her üç kentin de sefer güzergâhında olması hasebiyle şehirlerin sefer menzillerinin işlerliğinin hangi esaslara dayandığı daha detaylı bir çalışmanın konusu olabilir.

Tüm bunlara ek olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki maliyeden müdevver defterler bünyesinde yer alan mukataa kayıtlarının incelenmesiyle çalışmamızın daha farklı boyutlar kazanacağı da aşîkârdır. Bu hususta ilerde daha detaylı bir çalışma yapmayı amaçlamaktayız.

KAYNAKÇA

- Ankara Şer'ıye Sicilleri, 80- 81- 82- 83- 84- 85- 86- 87- 88- 89- 90- 91- 92- 93- 94- 95- 96- 97- 98- 99- 100- 101- 102- 103- 104- 105- 106- 107- 108- 109- 110-111- 112- 113- 114- 115- 116- 117- 118- 119- 120- 121- 122- 123- 124- 125- 126- 127- 128- 129- 130- 131- 132- 133- 134 nolu defterler Konya Şer'ıye Sicilleri, 39- 40- 41- 42- 43- 44- 45- 46- 47- 48- 49- 50- 51- 52- 53- 54- 55- 56- 57 nolu defterler Gaziantep Şer'ıye Sicilleri, 51- 52- 53- 54- 55- 56- 57- 58- 59- 60- 61- 62- 63- 64- 65- 66- 67- 68- 69- 70- 71- 72- 73- 74- 75- 76- 77- 78- 79- 80- 81- 82- 83- 84- 85- 86- 87- 88- 89- 90- 91- 92- 93- 94- 95- 96- 97- 98- 99- 100- 101- 102- 103- 104- 105- 106- 107 nolu defterler (Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir)
- Adilatasoy Ö (2004) Modern Etkin ve Uygulanabilir Bir Üretim ve İstihdam Modeli Olarak Ahilik Kültür ve Geleneğinin Kayseri İş Hayatına Etkileri, *KTO Dergisi* (Ahilik Özel Sayısı)/Ekim:209-219)
- Ağaldağ S (2003) Osmanlı Döneminde Konya'nın Siyasi Tarihi, *Osmanlılar Döneminde Konya*, edit:Yusuf Küçükdağ, (Altınarı Ofset, Konya)
- Aigen W (1980) *Sieben Fahre in Aleppo (1656-1663)*, (Wien:Verlag des Verbandes der wissenschaftlichen Geselleschaften Österreichs)
- Akdağ M (1999) *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi-2 (1453-1559)*, 1.Baskı (Barış Kitap Basım Yayın, Ankara)
- Akgündüz A (1986) *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Gıyapta Yargılama Müessesesi*, Belleten C.2/S.196, (Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara)
- Akgündüz A (1989) *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor-I*, (Nil Yayınları, İzmir)
- Akgündüz A (1989) *Şer'ıyye Sicilleri C.I-II*, (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul)
- Akgündüz A (1990) *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 2.Kitap, (Osmanlı Araştırmaları Yayını, İstanbul)
- Akgündüz A (1996) *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (Beyan Yayınları, İstanbul)
- Akis M.(2007), XVI.yüzyılda Ayntab Sancağı'nda Ticaret ve Tüccar Zümreler, *ICANAS 38/ Eylül*, (Ankara:77-90)

- Akman M (2004) *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, (Eren Yayıncılık, İstanbul)
- Aköz A (2011) Şehirlerarası, Bölgelerarası ve Ülkelerarası Ticaret Merkezi Olarak Şhiriçi Hanları: Konya'da Bir Han ve Bir Cinayet, *CIEPO*, 6. Ara dönem Sempozyumu,(Uşak:121-134)
- Aktaş C (1991) *Kılık Kıyafet İktidar-1*, (Nehir Yayınları, İstanbul)
- Akyüz J (2003) Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara (Şer'ıye Sicilleri'nin Sayısal ve Muhteva Analizi Denemesi), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara
- Alemdar K (1981) Seyahatnamelerde Ankara, *Tarih İçinde Ankara*, (ODTÜ Eylül 1981 Seminer Bildirileri), Ankara: 97-107)
- Alkan A (1988) Selçuklu Başkenti Konya, *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*, (M. Ali Uz tarafından hakkında) Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya)
- Alkan N (2006) 15. ve 16. yüzyıllarda İran İpek Yolunda Kervanlar, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.11/7, Bursa:141-157)
- Altan M (2007) 1748-79 Yılında Konya'da Sosyal ve İktisadî Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya
- Altınöz İ (1995) Dulkadir Beylerbeyliği'nin Teşekkülü ve Gelişmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- Altınöz İ (1999) Dulkadir Eyaleti'nin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl) *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan: Gaziantep*, edit.Y. Küçükdağ, (Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep:95-97)
- Andreasyan H.D (1964) *Polonyalı Simeon'un Seyahatnamesi 1608-1619*, (Everest Yayınları, İstanbul)
- Anonim (1994) Gümrükler, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul, 446-447)
- Arabacı C (1999) *Geçmişten Günümüze Konya Ticaret Odası 1882-1999*, Konya.

- Artar F (2012) Tarihi Kent Dokusunun Toplumsal Dönüşümü: Ankara Kalesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Ankara.
- Atsız (2011) *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, (Ötüken Yayınevi, Ankara.)
- Avcı S.(2004), *Şehirselen Yerleşmeleri Belirlemede Kullanılan Kriterler ve Türkiye Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3/9, İstanbul: 347-363*
- Aydın İ (2008) Tanzimat Döneminde Ankara ve Gaziantep Terekelerinin Mukayeseli Bir Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sivas.
- Aydın M.A (2002) Köle,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,C.XXVI,Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:237-248)
- Aydın S.Ş (1989) Geleneksel Konya Çarşısının Karakteristik Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya
- Aygün N (2005) *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, 1.Baskı, (Serander Yayınları,Trabzon)
- Aykın E (2005) *Çizgilerle Gaziantep*, (Gaziantep Büyük Şehir Belediyesi Eğitim Kültür Serisi, Gaziantep)
- Aykut N (1984) IV.Murat'ın Revan Seferi Menzılname, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,S.34,İstanbul:183-246*
- Aynî, B.M (1982),(855/1451) *İkdü'l-Cüm'an fi Tarihi Ehli'z Zaman* (nşr.Muhammed Muhammed Emin) I-IV,(Kahire)
- Barkan Ö.L (1943) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, C.I, Kanunlar*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Barkan Ö.L (1991) *Avarız, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.IV, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:108-109)*
- Barthold W (1984) *İslam Medeniyeti Tarihi*, 6.Basım, Düzenleyen: M.Fuat Köprülü, (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara)
- Baskıcı M.M (2012) XIX.Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başlarında Ankara'nın İktisadi Durumu, *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler*, C.1, edit:Yılmaz Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara:193-205)

- Baskıcı M (2009) Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:(1870-1920), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran/S.64/1, Ankara: 39-55)
- Baş A, Bozkurt T (2011) Konya Bedesteni, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,S.10,(Konya:507–529)
- Başer G (2009) Osmanlılarda Üretim-Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi-Narh Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Baykara T (1985) *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Baykara T (1988) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Türk Devrinde İdari Taksimat*, (Sevinç Matbaası, Ankara)
- Baykara T (2002) Konya, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*,(Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 182-187)
- Belge M (2008) *Osmanlılarda Kurumlar ve Kültür*, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul)
- Bellon P (1553) *Les observations de plusteurs singularites et choses mémorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Égypte, Arabie et autres pays estranges*, Paris.
- Bilgin A, Bozkurt F (2010) Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Varissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytü'l-mal Mukataaları, Birinci İktisat Kongresi Tebliğleri-1, (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul:247-266)
- Bilmen Ö. N (1985) *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu VII*, (Yetkin Basımevi, İstanbul)
- Bozkurt N, Baktır M, Tekin Z (1994) *Deri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:174-178)*
- Braudel F (1991) *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, çev. M. Özel, (Ağaç Yayıncılık, İstanbul)
- Bulut M (2000) XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 39:23-35.
- Bülbül Z (2009) *Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, 3.Baskı, (Nobel Yayın Dağıtım, Ankara)

- Cahen C (2008) Osmanlılardan Önce Anadolu, çev. E. Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul.*
- Canatar M (1998) Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine, Osmanlı Araştırmaları-XVIII, edit.:H. İncelik, N. Göyünç, H.W.Lowry, İ. Erünsal, K.Kreiser, A.A. Şentürk, (Enderun Kitabevi, İstanbul:89-104)*
- Canbakal H (2009) 17.Yüzyılda Ayntab,(Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset, 1.Baskı,(İletişim Yayınları, İstanbul)*
- Cerasi M.M (1999) Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19.Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, çev.A.Ataöv,(Yapı Kredi Yayınları, İstanbul)*
- Ceyhan E (1999) Gaziantep Tarihi, (G.T.O Yayınları,Gaziantep)*
- Ceylan Ö (2005) Taşranın Altın Çiçeği Safran, Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI, Prof.Dr.Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, (İstanbul:1-13)*
- Cezar M (1985) Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, (Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, İstanbul)*
- Cezar Y (1998) 18.Yüzyılda Eyüp'te Para ve Kredi Konuları Üzerine Gözlemler, 18.Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, haz. T.Arton, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul:15-32)*
- Cezar Y (1986) Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi,(Alan Yayıncılık, İstanbul)*
- Cin H (1989) Türk Hukuk Tarihi-II, (Timaş Yayınları, İstanbul)*
- Coşkun M (-) Bahri Üsküdar'dan Şam'a Kadar Konaklar, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan, 322/5,15:15-16*
- Çadırcı M (1997) Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 1.Baskı, (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara)*
- Çağatay N (1983) Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu-Para Vakıfları ve Bankacılık, Makaleler ve İncelemeler, (Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya)*
- Çakır B (2003) Osmanlı'da Mukataa Sistemi,(XVI-XVIII.yy), (Kitabevi Yayıncılık, İstanbul)*
- Çam N (2006) Türk Kültür Varlıkları Envanteri 27-Gaziantep, 1.Baskı, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara)*

- Çavdaroğlu M (2013) 61 Numaralı Ayntab Şer‘iye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1124-25/M.1712-13), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep)
- Çaycı A (2006) Osmanlı Seyyahlarının İzlenimleriyle Konya ve Çevresi, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.21, Konya:114-147)
- Çelebi E (1314) *Seyahatname-II*,(İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul)
- Çelebi K (1145) *Kitab-ı Cihannüma*, (İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul)
- Çelebi K (2010) *Cihannüma*, (İBB Kültür Anonim Şirketi Yayınları, İstanbul)
- Çelik B (-) XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Antep’te Ticaret ve Bu Konuda Karşılaşılan Bazı Zorluklar,140-152, *Cumhuriyet’in 75.Yılına Armağan-Gaziantep*, edit.Yusuf Küçükdağ, (Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep)
- Çeliker D (2011) Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler, *SBÜ, GSF Dergisi, ART-E* Kasım, (08:1-22)
- Çetin C (2011) Osmanlı Devleti’nde Ulaşım ve İletişimin Örgütlenmesi, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.5:17-38)
- Çetin C (2013) Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihi Süreci, Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan, (Edit.Hasan Bahar vd.), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Dergisi*, Konya:443-466)
- Çetin S (2014) Mü’cem’ül-Büldan’ında Kürtler, Yakut-el Hamevi, (Nuhubar Yayınları)
- Çınar H (2000) 18.Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehri’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çitçi H.R,Yener Ş.S (1999) *Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Gaziantep’te Sanat ve Ticaret Dalları*, (Gaziyurt Matbaası, Gaziantep)
- Çizakça M (1993) Risk Sermayesi, *Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, (İlmi Neşriyat, İstanbul:67-72)
- Çizakça M (1999) *İslâm Dünyası’nda ve Batı’da İş Ortaklıkları Tarihi*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)

- Çizakça M (1995) Cash Waqfs of Bursa 1555-1823, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*/38:313-354)
- Daei M (2011) İran-Osmanlı Ticarî İlişkileri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Dağlı Y, Kahraman S.A, Dankoff R (2005) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmaların Mukayeseli Transkripsiyonu-Dizini*, (1093/1682), 9.Kitap, 1.Baskı/ Evliya Çelebi Derviş Mehmet Zilli, (Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul)
- Dalsar F (1960) *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, (İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul)
- Darkot B, Dalıoğlu H (1991) Ayıntab, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.II, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:64-67)
- Darkot B (1954) Konya, *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul:841-853)
- Demir A (2007), XVI. Yüzyılda Samsun-Ayntab Hattı Boyunca Yerleşme, Nüfus ve Ekonomik Yapı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Demirel F (1999) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, (Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul)
- Demirel Ö (2012) Osmanlı Uzun Çarşılarına Örnekler:Ankara-Sivas Uzun Çarşıları, *Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C.1, edit:Yılmaz Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara:379-383)
- Dernschwam H (1987) *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)/İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev.Y. Önen, (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Develioğlu F (2011) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Aydın Kitabevi, Ankara)
- Dinç Z (2016) *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Tüccarlar: Ankara Örneği*, http://www.academia.edu/3861387/Osmanlı_Devletinde_Yabancı_Tüccarlar_Ankara_Örneği,(24.05.2016)

- Doğan İ.B (2009) *Tarih Öncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul)
- Doğanay H (1995) *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, 2.Baskı, (Öz Eğitim Yayınları, İstanbul)
- Döndüren H (1998) *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, 1.Baskı, (Erkam Yayınları, İstanbul)
- Duman M (2011) Gaziantep'teki Geleneksel Meslekler Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep
- Duran R, Apa G, Bozkurt T, Çetinaslan M (2006) Konya'da Geç Dönem Osmanlı Yapıları, *İpek Yolu-Konya Kitabı Kurum Dergisi*, S.9:235-264)
- Durmuş A (2012) Vade, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:415-416)
- Dünden Bugüne Gümrükler Genel Müdürlüğü*(1909-1912),(2012), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (Gümrük ve Ticaret Müdürlüğü Yayınları, Ankara)
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta Tanci (2004) *İbn Batuta Seyahatnamesi*, çev. A.S. Aykut, K.Taşkent Yapıtlar Dizisi, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.)
- Ekinci E.B (2002) Osmanlı *Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)*, Belleten C.LXV/Aralık-2001, (Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara)
- Ekinci N (1997) *Sanayi ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine*, (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Eldem E, Goffman D, Masters B (2003) *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)
- Eldem V (1994) *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara)
- Emecen F, Beydilli K, İpşirli M, Aydın M.A, Ortaylı İ, Özcan A, Yediyıldız B, Kütükoğlu M (1994) *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.2, Edit.Ekmeleddin İhsanoğlu,(İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi Yayını, İstanbul)
- Eravcı H.M (2000) Osmanlıların Şark Seferleri ve Konya, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 327-343

- Ercan Y (2002) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, (Milli Eğitim Basımevi, Ankara)
- Erdoğan A (1936) Kitabelerin Değeri ve Konya, *Konya/ S.4*, Konya: 221-225)
- Erdoğan A (2001) *Gez Dünyayı Gör Konyayı*, (Yapı Kredi Vakfı Yayını, İstanbul)
- Erdoğan A, Günel G, Kılıcı A (2008) *Osmanlı'da Ankara*, 2.Baskı, (Ankara Büyükşehir Belediye Yayınları, Ankara)
- Erdoğan A, Günel G, Kılıcı A (2007) *Tarih İçinde Ankara*, (Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, Ankara)
- Erdoğan E (2005) Tahrir Defterlerine Göre Ankara Şehri Yerleşmeleri, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.6,S.1:249-262)
- Erdoğdu İ (2000) Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.11, (Ankara:123-145)
- Erdoğdu Ş (1999) *Ankara Tarihi Semt İsimleri ve Öyküleri*, (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Ergeç R (1999) Gaziantep Kalesi, *Cumhuriyet'in 75.Yılına Armağan-Gaziantep*, edit.Y.Küçükdağ, (Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep)
- Ergenç Ö (2012) *XVI. yy'da Ankara ve Konya*, (Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul)
- Ergenç Ö (1976) Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler, *VII. Türk Tarih Kongresi II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara:1265-1274)
- Ergenç Ö (1980) 17.Yüzyıl Başlarında Ankara'nın Yerleşim Durumu Üzerine Bazı Bilgiler, *Osmanlı Araştırmaları I*, İstanbul:85-108)
- Ergenç Ö (1988) 18.Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler, *Bellekten LII*, 203:501-532
- Ergenç Ö (1995) *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı-XVI.Yüzyılda Ankara ve Konya*, (Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara)
- Ergenç Ö (2000) XVIII. Yüzyılda Ankara-İzmir İlişkisi:Tiftik İpliği Ticareti, XIV. CIEPO'da sunulan Bildiri

- Ergenç Ö (2012) *Osmanlı Tarih Yazıları: Şehir,Toplum,Devlet*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)
- Ergenç Ö (2014) *16.Yüzyıl Sonlarında Bursa*, (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara)
- Ergin N (2002) *Osmanlılarda Kölelik- Köle, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:237-248*
- Ergin O (1945) *Çarşı, İslam Ansiklopedisi*,(Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul:360-362)
- Ergin O (1961) *Bedestan, İslam Ansiklopedisi, C.II,Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul:440-442*
- Eroğlu C, Babuçoğlu M, Köçer M (2012) *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, (ORSAM Yayınevi,Ankara)
- Eryılmaz B (1990) *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul)
- Esen A-Akmaç A (2003) *Ulusal I.Konya Ekonomisi Sempozyumu*, Konya.
- Eskikurt A (2014) *Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S.30/Güz, Muğla:15-40*
- es-Seyyid Mustafa Niyazi es-Sadi (1855) *Menasik-i Hacc-ı Şerif*, Süleymaniye Kütüphanesi, Basma No:3120/1, İstanbul.
- Eyice S (1971) *Ankara'nın Eski Bir Resmi. Atatürk Konferansları 1970*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara:61-113)
- Eyice S (1991) *Ankara'nın Kaybolan Bir Eseri: Klemens Kilisesi, Ankara Dergisi 1(2):5-12.*
- Eyice S (1992) *Bedesten, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.6 (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:509-513)*
- Eyice S (1975), *Bertrand de la Broquière ve Seyahatnamesi İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, VI/1-2.*
- Eyüboğlu İ.E (1991) *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, (Sosyal Yayınları, Ankara)
- Faroqhi S (1979) *Notes on the Production of Cotton and Cotton Cloth in XVIth and XVIIth Century Anatolia,The Journal of European Economic History, VIII/2,(Rome: 405-417)*
- Faroqhi S (1994) *Osmanlılarda Kentler ve Kentliler*, 2.Baskı, çev.N.Kalaycıoğlu, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul)

- Faroqhi S (1997) İktisat Tarihi-17. ve 18. Yüzyıllar, *Türkiye Tarihi-III*, haz.S. Akşin, (Cem Yayınları, İstanbul)
- Faroqhi S (1999) *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev.Zeynep Altok, (Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul)
- Faroqhi S (2003) *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, çev.G.Ç. Güven,Ö. Türesev, (Yapı Kredi Yayınevi,İstanbul)
- Faroqhi S (2010) *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, 2.Baskı, çev.E.S. Özcan,(Doğu Batı Yayını, Ankara)
- Faroqhi S (2010) *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, 2.Baskı, çev.A. Berktaş, (Kitap Yayınevi, İstanbul)
- Faroqhi S (2011) *Osmanlı Zanaatkarları*, çev.Z. Kılıç, (Kitap Yayınevi, İstanbul)
- Faroqhi S (2014) *Orta Halli Osmanlılar*, 2.Basım, çev.H.Çalışkan, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul)
- Fişek K (2003) *Burası Ankara*, 3.Baskı, (Phoenix Yayınları, Ankara)
- Fukasawa K (1987) *Toilerie et Commerce du Levant, d'Alep a Marseille* (Paris: Editions du CNRS)
- Gaziantep İl Yıllığı-1968-(1969)*,(Ayyıldız Matbaası, Ankara)
- Gaziantep İl Yıllığı (1968)*
- Gaziantep İl Yıllığı (2002)*
- Gaziantep Rehber (2013) 1984 Sonrası Konya* (1988), (Dönmez Ofset, Ankara)
- Gedikli F (1998) Osmanlı Şirket Kültürü-XVI-XVII. Yüzyıllarda Müdarebe Uygulaması, (İz Yayıncılık, İstanbul.)*
- Genç M (1986),Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri, *Ahilik ve Esnaf Konferanslar ve Seminer, Metinler-Tartışmalar*, (Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayını, İstanbul:113-124)
- Genç M (2000) İltizam, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.22,Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:154-158)
- Genç M (2006) Mukataa, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.31,Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:134-143)
- Genç M (2007) Osmanlılar: İktisadi ve Ticari Yapı, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.33, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:525-532)

- Genç M (2010) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul)
- Goffman D, Eldem E, Masters B (2003) *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul*, çev.S.Yalçın, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)
- Goffman D (2008) *Osmanlı Dünyası ve Avrupa(1300-1700)*, (Kitap Yayınevi, İstanbul)
- Göğüş M.O (1997) *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*, (Simge Yayınları, Gaziantep)
- Gökhan İ (2000) Gaziantep ve Yöresinin Osmanlı Devleti'ne Katılması, *Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*, Gaziantep:59-65.
- Gömeç S (1989) *Milli Mücadelede Gaziantep*, 1.Baskı, (Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Göncü K (1988) *Gaziantep*, Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odası, (Gaziyurt Matbaacılık, Gaziantep)
- Göyünç N (1998) Niebuhr ve 1766 Sonlarında Konya, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi, Konya I* /Mayıs, edit:Y. Küçükdağ, (Damla Ofset, Konya)
- Güçer L (1964) *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul)
- Güçlüay S (1998) Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI-XIII. yüzyıllar), Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.
- Gülenaz N (2011) *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar*, (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul)
- Güleryüz N.A (2012) *Gaziantep Yahudileri*, (Gözlem Kitabevi, İstanbul)
- Gülsoy U, Nazır B (2009) *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası 1882-1923*, (İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul)
- Günay R, Demir A (2013), *Osmanlı Devleti'nde İktisadi Hayat (Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvaları)*, (Sage Yayıncılık, Ankara)
- Gündüz T (2006) Safeviler, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:456-460)

- Güney E (1999) *Antik Çağ Türkiye Kentleri*, (Bilgili Yayın&Yapım, İstanbul)
- Güneydoğu Anadolu Rehberi-Gaziantep*, (2007)
- Gürbüz A (2012) 16.-17.Yüzyıllarda Ankara Kalesi, *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler*, C.1, edit:Y.Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara:139-149)
- Güzel H (2002) Ankara'nın Bütün Tarihi Çerçevesinde Ankara Vakıfları: Tespit ve Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi,Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Güzelbey C.C (1962) Gaziantep'te Kervancılık, *GKD-V/Nisan*:79-94.
- Güzelbey C.C (1993) Gaziantep'te Osmanlı Menzilleri, Gaziantep'ten Kesitler (Ar Ajans Basın Yayın, Gaziantep)
- Güzelbey C.C (1966) *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri(C.142 ile 143)/Miladi 1826 ila 1838*, (C.H.P.Yayınları, Gaziantep)
- Güzelbey C.C (1992), *Gaziantep'ten Kesitler*, (Ar Ajans Basın Yayın, Gaziantep)
- Güzelbey C.C,Yetkin H (1966) Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri'nden Örnekler, Gaziantep*, (Ar Ajans Basın Yayın,Gaziantep)
- Güzelhan M (1965) Uzun Çarşı ve Civarı, Gaziantep Kültür Dergisi, C.8/S.89, (Gaziantep:6-12)*
- Hacıgökmen M.A (2005) Ankara Ahilerinin Ticari Faaliyetleri ve Bacıyan-ı Rum Hakkında Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*,Ankara, S.18: 185-213.
- Halaçoğlu Y (2002) *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme-Menziller*, (PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara)
- Halaçoğlu Y (1994) Dellal, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:145-146)*
- Halaçoğlu Y (2006) *18.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara)
- Hammer J.V (1997) *Devlet-i Osmaniyye Tarihi-C.III/-IV.*,1330, çev.Mehmet Ata, (Mesai Matbaası, İstanbul)
- Hınz W (1990) İslâm'da Ölçü Sistemleri, çev. S.Acar, (Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul)*

- Issawı C (1977) Population and Resources in the Ottoman Empire and İnan, *Studies in Eighteenth Century İslamic History*, Eds.T.Naff-R.Owen, (Carbondale):152-164.
- İbn Haldun (2004) *Mukaddime,1-2*, haz. S.Uludağ, (Dergah Yayınları, İstanbul) İktisat Terimleri Sözlüğü (2004), BSTS.
- İnalcık H (1971) İmtiyazat, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXII, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1179-1189)
- İnalcık H (1991) Osmanlı İpek Ticareti-Madencilik ve Ziraatında Yük(Himl), çev.Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (S.75:9-29)
- İnalcık H (1960) Bursa-I, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihi Vesikalar, *Bellekten* 24/93:(46-101)
- İnalcık H (1969) Capital Formation in the Ottoman Empire,*The journal of Economic History*/29, (İstanbul:97-140)
- İnalcık H (1993) Bursa-I, XV.Asır Sanayi ve Ticaret Tarihi Vesikalar, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul.
- İnalcık H (1993) *Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı 1979-1980, Ankara:61-66)*
- İnalcık H (1994) İstanbul'un İncisi Bedesten, *İktisat ve Din*, haz. M.Özel, (İz Yayıncılık, İstanbul:119-136)
- İnalcık H (2000) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,1300-1600, C.I*, çev. H. Berktaş, (Eren Yayıncılık, İstanbul)
- İnan N (1999) Konya'nın Coğrafi Yapısı ve Tarihi Coğrafyası, *Milli Mücadeleden Günümüze Konya(1915-1965)*, C.I,edit. S.Sakaoğlu, Y.Semiz, O.Akandere, O.Siviloğlu, (Arı Ofset Matbaacılık,Konya:1-59)
- İpşirli M (1991) Avarız Vakfı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.IV, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:109-112)
- İpşirli M (1991) *Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih ve Sosyoloji Semineri, (Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul)
- İşçen Y (2015) *Osmanlı Devleti Döneminde Ankara Hanları ve Otelleri, Ankara Kent Yazıları*,<http://yavuziscen.blogspot.com.tr/p/ankara-kent-yazilar-4.html>(20Ekim 2015)

- Jennings R (1973) Loans and Credit in early 17th Century Ottoman Judicial Records-the Sharia Court of Anatolian Kayseri, *Journal of The Economic and Social History of Orient (JESHO)*, 16:168-216
- Jennings R (1975) Women İn the Early 17th Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian Kayseri, *JESHO*, 18:53-114.
- Kabacık M (2011) XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Ticareti, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ.
- Kahraman S.A, Dağlı Y (1999), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu-dizini, (1093/1682)* 3.Kitap, 1.Baskı/Evliya Çelebi Derviş Mehmet Zilli,(Yapı ve Kredi Bankası Yayınları,İstanbul)
- Kalkan G.P (2015) Gaziantep Adı Üzerine, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.5,S.9/(Haziran:101-107)*
- Kallek C (2010) Süftece, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 38, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını:İstanbul,19-21)
- Karabulut S (2011) İbn Batuta Seyahatnamesinde Adı Geçen Çarşı ve Pazarlar, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Sakarya)
- Karaca F (1995) İnan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.22,* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını: İstanbul:260-261)
- Karacaoğlu M.F (2005) 1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat(59 Numaralı Konya Şer'ıye Siciline Göre), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Karaman D (2015) *18.Yüzyıldan Tanzimat'a Ankara İdari-Askeri-Mali Tarih,* (Cedit Neşriyat, İstanbul)
- Karaman D (2005) Şer'ıye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Ankara Damga Mukataası, *bilig/Kış/32:179-222)*
- Karasakal M (2009) *XVIII.Yüzyılda Gaziantep'in Sosyo-Ekonomik Durumu, Gaziantep:6-14.* [http://www.mehmetkarasakal.com/xviii-yyda-gaziantepin- sosyo_ekonomik-durumu/\(11 Haziran 2016](http://www.mehmetkarasakal.com/xviii-yyda-gaziantepin- sosyo_ekonomik-durumu/(11 Haziran 2016)
- Karpuz H (2003) Konya'da Osmanlı Mimarisi, *Osmanlı Döneminde Konya,* Konya:237-25)

- Karpuz H (2009) *Türk Kültür Varlıkları Envanteri-Konya-42*, C.I, (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara)
- Karta N (2013) 17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile İktisadi İlişkiler, *Turkish Studies*, 8/11/Fall, Ankara:163-173)
- Kasaba R (1993) *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, (Belge Yayınları, İstanbul)
- Katip Çelebi, *Kitab-ı Cihannüma/1732* (2008) edit. B.Özukan, (Boyut Yayın Grubu, İstanbul)
- Kayaçağlayan N.Y (2011) 1714-15 Tarihleri Arasında Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı (65 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kilis)
- Kazgan G (1999) *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: I.Küreselleşmeden 2.Küreselleşmeye*, (Altın Yayınları, İstanbul)
- Kazıcı Z (1987) *Osmanlılarda İhtisap Müessesesi*, İstanbul.
- Kazıcı Z (1988) Ahilik, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi-C.I*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul:540-542)
- Keskin M, Hülagü M.M (2007) *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*, (Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri)
- Keşmir C, (2004) *Konya Yazıları*, haz.Mustafa Özcan,(Tablet Yayınları, Konya)
- Kılıcı A, Günel G (2015) Ankara Şehri 1924 Haritası:Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, Haziran, 3/1, Ankara:78-104)
- Kılıç Ö (2006) Kayseri'de Ticaret Dili, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Kayseri.
- Kırpık G (2012) Haçlılar ve İpek Yolu, *Bilig/Bahar*, S.61:173-200.
- Kocabaşoğlu U (2004) *Majestelerinin Konsolosları, Ankara Hakkında Rapor(1880)*, (İletişim Yayınları, İstanbul)
- Konyalı İ.H (1964) *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, (Yeni Kitap Basımevi, Konya)
- Konyalı İ.H (1978), *Ankara Camileri*, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara)

- Köse M.Z (2008), Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü (XVI.- XVII. Yüzyıllar), *SBArd*, 12:95-107.
- Köse M. Z (2013) Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne Yeniçağ'da Galata'da Müste'men Yahudilere Dair Kayıtlar, *Tarihin Peşinde*, 10:195-212.
- Kuban D (1968), Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler, *Vakıflar Dergisi*, 7:53-73)
- Kurşun Z, Kahraman S.A, Dağlı Y (1999) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, (1093/ 1682), 2.Kitap, 1.Baskı/Evliya Çelebi Derviş Mehmet Zıllı,(Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul)
- Kurt A (2013) 99 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1139-59/M.1727-46),Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep)
- Kurt İ (1996) *Para Vakıfları, Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Kuzucu S (2006) 123 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi(H.1180/81-M.1766-67),Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Küçükdağ Y (1989) Lale Devrinde Konya, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Küçükdağ Y (2003) *Osmanlı Döneminde Konya*, (Altınarı Ofset, Konya)
- Küçükdağ Y (2004) Konya Kalesi'nin Ahmedek Bölümü'ne Dair, *Konya Şehrinin Fiziki ve Ekonomik Yapısı-Makaleler I*,(Selçuklu Belediyesi Yayını, Konya)
- Küçükkömürcü B (2005) Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Külek A (2010) 71 Numaralı Gaziantep Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim dalı, Van.
- Kütükoğlu M (1983) Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, (Enderun Yayınları, İstanbul)*

- Kütükoğlu M.S (1994) *Osmanlı İktisadi Yapısı, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi-I*, edit.E.İhsanoğlu, (IRCICA Yayınları (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul)
- Kütükoğlu M.S (1996) Gümrük, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XIV, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul: 263-268)*
- Lybyer A.H (1987) Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları, *Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi: Tarih İncelemeleri Dergisi-III:141-157)*
- Lucas P (1712) Voyage du Sieur Paul Lucas fait par ordre dur oy dans la Greece, l'Asie Mineure,la Macedoine et l'Afrique, I.Cilt, Paris, eds.Nicolas Simart, MDCCXII.
- Marsigli K (1732) *Etat Militaire del' Empire Ottoman (Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Durumu)*, 2 cilt, Lahey)
- Maundrell H (1703) *Journey Ffrom Aleppo To Jerusalem At Easter A. D.(1697)*, Oxford. Masters B, *The Origins of Western Economic Dominance In the middle East.*
- Masters B (2003) *Halep:Osmanlı İmparatorluğunun Kervan Kenti, Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul*, haz. E.Eldem, D.Goffman, B.Masters, İstanbul.
- McGowan B (2004) Ayanlar Çağı 1699-1812, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2,1600-1914*, edit.H.İnalçık,D.Quataert, (Eren Yayıncılık, İstanbul): 59-867.
- Mehmed bin Ömer bin Bayezid-ül-Aşık (1598) *Manazır- ül- Avalim.*
- Muşmal H (2008) 1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi, *C.Ü. SB Dergisi, 32/1:Mayıs:97-116)*
- Mütteki S (1990) Özel Finans Kurumlarının Bankacılık Hizmetleri Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir)
- Nakıboğlu G (2009) Mitat Enç'in Eserlerinde Gaziantep, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gaziantep)
- Narınç Ö (2010) 64 Numaralı Ayntab Şer'iyе Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1123-24/M.1711-12), Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kilis)

- Nişancı Ő (2002) *15.-16. Yüzyıllarda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, 1.Baskı, (Okumuő Adam Yayınları, İstanbul)
- Odabaşı S (1998) *20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, (Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya)
- Oğuzoğlu Y (1983) 17.Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler, *Ankara Üniversitesi. D.T.C.F. Tarih D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XIV, Ankara: 335- 343
- Oğuzoğlu Y (1987) Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Deęiőiklikler, *V.Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 6- 17)
- Oğuzoğlu, Y (1980) 17.Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Orhonlu C (1984) *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaőtım Üzerine Araştırmalar*, (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir)
- Ortaylı İ (2006) *Osmanlı'yı Yeniden Keőfetmek*, (Timaş Yayınları, İstanbul)
- Ortaylı İ (2006) *Son İmparatorluk Osmanlı*, (Timaş Yayınları, İstanbul)
- Ortaylı İ (2007) *Üç Kitada Osmanlılar*, (Timaş Yayınları, İstanbul)
- Öcal T (2006) *Konya Şehrinin Selçuklulardan Günümüze Ticaret Fonksiyonu*, *TÜBAR-XIX/ (Bahar:401-435)*
- Önder M (1962) *Mevlana Şehri Konya*, Konya Valiliği Yayınları, Konya.
- Öner E (2001) *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Iőtıęında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde İdare*, (Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara)
- Öney G (1971) *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara Üniversitesi DTCF: Ankara)
- Önsoy R (1999) *Osmanlı Borçları(1854-1914)*, Ankara:21.
- Öz M (2005) *Osmanlı'da Çözölme ve Gelenekçi Yorumcuları*, (Dergah Yayınları, İstanbul)
- Özaydın A (1991) *Ankara/İslâmî Dönem, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. III, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 203-204)
- Özbek N (2002) *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet, Toplum ve Bilim*, N. 92 (Bahar):7-33)

- Özbekler K (1981) *İç Anadolu Bölgesi Turizm Rehberi-Ankara-Konya*,(Ebcad Sahaf, İzmir)
- Özcan R (2004) XVII.Yüzyılın Ortalarında Ayıntab(Gaziantep), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 9: 31-39.
- Özdeğer H (1982) *16.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.16.:72-73)
- Özdeğer H (1988) *Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livası, C.1. (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat ve İctimaiyyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul)*
- Özdeğer H (1996) Gaziantep, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.13, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul:466-469)
- Özdemir R (1986) *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı/1785-1840*,(Gaye Matbaası, Ankara)
- Özdemir R (1990) Ankara Hatuni Mahallesi Avarız Vakfının Kredi Kaynağı Açısından Önemi (1785-1802). "V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, (Ankara, 733-754)
- Özdemir R (1991) Ankara/Osmanlılar Devri, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi-C.III*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:204-209)
- Özdemir R (2012) Ankara'da Sof ve Şal Üretimi (1770-1850), *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler*, C.2, edit: Y.Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara:722-735)
- Özdeş G (1998) *Türk Çarşıları*, Tepe Yayınları, Ankara.
- Özgün C (2008) Osmanlı Ekonomi Politğine Kısa Bir Bakış, (XVIII-XIX. Yüzyıllar), *Tarih Okulu*, Sonbahar, 1:5-17.
- Özharat S.Z (2014) IV.Mehmed Döneminde Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1648-1687), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Kayseri.
- Özkan T (2012) Seyahatnamelerde Ankara, *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler*, C.1, edit:Y.Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara:259-273)
- Özkarcı M (1987) Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, *Erzurum,1987*.

- Özkaya Y (2008) *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, (Yapı Kredi Yayını, İstanbul)
- Özönder H (2005) *Dünden Bugüne Konya*, (FSF Matbaacılık, Konya.)
- Özsoy R (2004) *19.Yüzyılda Osmanlı'da Köle Ticareti, Esirciler ve Zenci Köleler*,
- Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri.
- Öztuna Y (2006) *93 ve Balkan Savaşları, Avrupa'nın Türkiyesi'ni Kaybımız: Rumeli'nin Elden Çıkışı*, (Babıali Kültür Yayınları, İstanbul.)
- Öztürk M (2012) *19.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara'da Fiyatlar, Tarihte Ankara Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, C.1, edit: Y.Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara:165-184.)
- Öztürk S, *Osmanlı Döneminde Konya Ekonomisine Dair Tespitler, Osmanlı Döneminde Konya*, edit: Y. Küçükdağ, (Konya: 93-110)
- Özünü E.E (2010) *XVI.Yüzyıl Osmanlı Kentlerinin Ekonomik Nitelikleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi, Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.18, No:1, Kastamonu:257-270)
- Pakalın M.Z (1983) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I-II-III*, (Milli Eğitim Basımevi, İstanbul)
- Pamuk B (2007) *İpek Yolu Ticareti ve Erzurum, Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXII, S.2/Aralık:125-143)
- Pamuk B (2012) *Dulkadir Beyliği Zamanında Ayntab, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu*, edit: C.Kabakçı, S.Yakar, (Kahramanmaraş Belediyesi Yayını, Kahramanmaraş: 75-90)
- Pamuk Ş (2005) *The Rise, Organisation and Institutional Framework of Factor Markets*. [http:// www.iisg.nl/hpw/factormarkets.php](http://www.iisg.nl/hpw/factormarkets.php) (23 Ocak 2016)
- Pamuk Ş (1988) *100 Soruda Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, 2.Baskı, (Gerçek Yayınevi, İstanbul)
- Pamuk Ş (2003) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.)
- Pamuk Ş (2008) *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınevi, İstanbul.)
- Parmaksızoğlu İ (1971) *İbn-i Batuta Seyahatnamesi*, İstanbul.

- Pierce L (2005) *Ahlak Oyunları(1540- 41 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları)
- Pococke R.A (1743) *A Description Of The Cost And Some Other Countries I*, London.
- Püsküllüoğlu A (2000) *Türkçe Sözlük*, (Arkadaş Yayınları, İstanbul.)
- Ramsay, W.M (1960) *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M.Pektaş, (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.)
- Rand A (2004) *Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal (Kapitalizm:The Unknown İdeal)*, çev. Nejdet Kandemir, (Plato Yayınları, İstanbul.)
- Reyhan C (2008) *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.)
- Rumi E.H (1988) *Saltuknâme*, çev.Ş.H.Akalın, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Sahillioğlu H (1980) 15.yüzyılın sonu ile 16.Yüzyılın başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri, *ODTÜ Gelişme Dergisi*: 67-138.
- Sak İ (1989) Konya'da Köleler(16.Yüzyılın Sonu 17.Yüzyıl), *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul:159-197)
- Sak İ, Çetin C (2008) *45 Numaralı Konya Şer'iyeciliği (H.1126-27/M.1714-15) Transkripsiyon ve Dizini*, (Selçuklu Belediyesi Kültür Yayını, Konya)
- Sak İ, Solak İ (2014) *53 Numaralı Konya Şer'iyeciliği(H.1148-49/M.1736-37) Transkripsiyon ve Dizini*, (Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya)
- Sami Ş (2015) *Kamus-i Türki*, (Yeditepe Kitabevi, İstanbul)
- Sargın H (2012) *Antik Ankara*, 2.Baskı, (Arkadaş Yayınevi, Ankara)
- Sargon E (1991) Ankara/İslam Öncesi, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi-C.III*, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:201-203)
- Sayar A.G (2013), *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, (Ötüken Yayınları, İstanbul)
- Sayar M (1960), *Mineraloji ve Jeoloji*, İstanbul.
- Sayın A.V (2000), *Tarih-i Malî, Kuruluşundan Kanuni Döneminin Sonuna Kadar Osmanlı Maliye Tarihi(1299-1566)*, (Maliye Bakanlığı APK Yayını, Ankara)

- Semiz Y (1999) Cumhuriyet Döneminde Konya'nın İktisadi Durumu (1923-1960), *Milli Mücadeleden Günümüze Konya (1915-1965)*, C.I, edit. S.Sakaoğlu, Y.Semiz, O.Akandere, O. Siviloğlu, (Arı Ofset Matbaacılık, Konya:141-168)
- Sevici H (2011) 54 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili'nin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (H.1150-1152/M.1738-1740), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Sezen T (2006) *Osmanlı Yer Adları(Alfabetik Sırayla)*,(T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.)
- Simmel G, Weber M, Tönnies F, Martindale D (2000) Şehir ve Cemiyet, 1.Baskı, Der.:Ahmet Aydoğan, İz Yayıncılık, İstanbul.*
- Solak İ, Sak İ (2014) 38 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili(H.1103-1104/M.1692-93) *Transkripsiyon ve Dizin*, (Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya.)
- Soyucak A.R (1997) Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1640-1675), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Sönmez S (2014) Ankara Yazıları, *Çağdaş Türk Dili Dergisi/ Nisan*, 314:117-118)
- Streck M (1993) Kale, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.VI,(Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul:1128-1134)
- Syrett-F.E (2006) *18. Yüzyılda İzmir'de Ticaret(1700-1820)*, çev. Ç. Diken, (İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir)
- Şabudak Ö (2014) Osmanlı'dan Günümüze Hanlar Bölgesi'nin Mimarî ve İktisadi Dönüşümü, *Turkish Studies/9/1/Winter*, Ankara:509-520)
- Şahin C, Doğanay H, Özcan N.A (2004) Türkiye Coğrafyası, (Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.)*
- Şahinalp M.S, Günal V (2012) Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Sisteminin Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekânsal Analiz, *Milli Folklor Dergisi*, S.93/ 24:149-168)
- Şanda H.A (1968) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Para Problemleri*, (İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.)
- Şener S (1986) *Osmanlı'da Siyasi Çözülme*, (İnkılab Yayınları, İstanbul.)

- Şimşir B.N (1988) *Ankara...Ankara Bir Başkent'in Doğuşu*, (Bilgi Yayınevi, Ankara)
- Tabakoğlu A (2012) *Türkiye İktisat Tarihi*, 11.Baskı, (Dergah Yayınları, İstanbul)
- Tabakoğlu A (2014) Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi, *Osmanlı İstanbulu-II Sempozyumu*, edit. F.M. Emecen, A. Akyıldız, E.S. Gürkan, (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayını, İstanbul:99-168)
- Taescher F (2010) *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, çev. N. Epçeli, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Taner E (2009) *Osmanlı Esnafı Ticari ve Sosyal Hayat- Belge ve Fotoğraflarla*, (Halkbank Yayınevi, Ankara)
- Taş H (2004) 17.Yüzyılda Ankara, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Taş H (2006) *Ankara'nın Bütüncül Tarihine Katkı-XVII. Yüzyılda Ankara*, 2.Baskı, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara)
- Taş H (2007) İhtisap Mukataası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 8, S.13:57-75)
- TDK Sözlük (1982)* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara)
- Tekeli İ (1971) Osmanlı İmparatorluğu'nda Mekân Organizasyonundaki Gelişmeler, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.45,(Ankara)
- Tekindağ Ş (1997) Mahmud Paşa, *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul:183-188)
- Tekinoğlu H (1970) *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Kumsaati Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Telci A (2011) Türkiye'deki Ticaret Yolları Üzerinde Bulunan Han ve Kervansarayların Fotogrametrik Belgelenmesi ve Coğrafi Bilgi Sistemine Entegre Edilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Harita Anabilim Dalı, Konya.)
- Temur E (2008) Amsterdam'da Bir Ankara Resmi, *Kebikeç Dergisi*, S.25:385-409.
- Tevhid A (1987) *Konya'ya Bir Seyahat*.
- Tezel Y.S (1994) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi:1923-1950*, 3.Baskı, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul)

- Tızlak F (1993) XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısı İle XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkîyalık Hareketleri, *Bellekten* LVII/220:751-780.
- Tiryaki E.Ö (2006) Tanzimat Döneminde Antep Esnaf Teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Tournefort J.D (2005) *Tournefort Seyahatnamesi(1942)*, çev. A. Berktaş, T. Tuñdođan, (Kitap Yayınevi, İstanbul.)
- Toynbee A (1970) *The City.Cities On The Move.*(Oxford University Press, London.)
- Tunçer M (1991) *Ankara(Angora) Şehri Merkezi Gelişimi (14.-20.yy)*, (Kültür Bakanlığı Yayını: Ankara)
- Tunçer M (2012) Angora(Ankara) Tarihsel Kent Merkezi Gelişim Süreci ve Suluhan Çevresi Tahtakale Çarşısı, *Tarihte Ankara Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler*, C.2, edit:Yılmaz Kurt, (Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü, Ankara: 685-690.)
- Tunçer M (2014) Ankara'da Vakıf Mülkiyetindeki Bedesten ve Hanların Gelişimi ve Şehir Ekonomisine Dönüşüm Süreci (15-20.yy), *TOBB Üniversitesi Vakıf ve İktisat Sempozyumu*, Ankara:10-34)
- Turan O (1993) *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, (Boğaziçi Yayınları, İstanbul)
- Turan O (1996) *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 4.Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul)
- Türkmen M.N (2009) *XVII.Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Esnafın Katkısı*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/218.pdf>. (10 Nisan 2015)
- Uğur H (2010) 1516 Yılında Antep Şehir Merkezi, *Antep Tarih Kültür Dergisi*, S.26/5/Mayıs-Haziran.
- Uğur H (2011), Osmanlı Gelişme Döneminde(1600-1830) Ayıntap Şehri, Antep Tarih Kültür Dergisi, S.30/5/Ocak-Şubat.
- Uysal M (2010) Tarihsel Süreçte Geleneksel Konya Çarşısı İçin Bir Mekânsal Analiz, *Milli Folklor*, S.86/22:149-162)
- Uz M.A, Doğan M (2010) Belgelerle Adım Adım Eski Konya(10), *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar*, C.10,S.18.

- Uz M.A-Doğan M (2010) Belgelerle Adım Adım Eski Konya(11), *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar*, C.10,S.20.
- Uz M.A (2010) At Pazarı, *Konya Ansiklopedisi*, C.1, Konya.
- Uzunçarşılı İ.H (2011) *Osmanlı Tarihi IV.Cilt, 1.Kısım (Karlofça Antlaşması'ndan XVII. Yüzyılın sonlarına kadar)*,(TTK Yayınevi, Ankara)
- Uzunçarşılı İ.H (1998) *Osmanlı Tarihi C.II, İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, 8.Baskı, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara)
- Ülker N (1981) Batılı Gözlemcilere Göre XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir Şehri ve Ticari Sorunları, *TED*, 12:317-354.
- Ünal M.A (2007) *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 9.Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Yalçinkaya E (1983) *Coğrafyada, Tarihte ve Bugünkü Konya-İktisadi ve Turistik*, (Yeni Kitap Basımevi, Konya.)
- Yıldırım R.Y (2006) *Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü*, (Adıyaman Üniversitesi Yayınları, Adıyaman)
- Yıldırım Y (2010) Halep Vilayet Salnamelerine Göre (1867-1908) Ayıntab, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Yıldırım G.W (2011) *18.Yüzyılda Osmanlı-İngiliz Tiftik Ticareti*, (Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara)
- Yılmaz F (2005) Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yılmaz F.H (2010) 16.Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinde Piyasa'nın Karşıtı Pazar, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz F.H (2012) *16.Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinde Piyasa'nın Karşıtı Pazar*, (Ötüken Yayınları, İstanbul)
- Yılmaz S (1993) 17.-19.Yüzyıllarda İzmir'de Fransızlar, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*/I/S.3, (İzmir:89-115)
- Yılmazçelik İ (1998) *18.Yüzyılda Gaziantep'in idari,fiziki ve sosyo-ekonomik Durumu, Osmanlı Araştırmaları XVIII, edit., İstanbul*

- Yılmaz Ö.F (2010) 98/1 Numaralı Gaziantep Şer'iyeh Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Kayseri)
- Yinanç M.H (2007) *İbn-i Bibi, Selçukname*, (Kitabevi Yayınları, İstanbul)
- Yörük D (2007) 1847-1848 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (80 Numaralı Konya Şer'iyeh Siciline Göre), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.)
- Yüce B (2010) Osmanlı Son Dönemi İle Erken Cumhuriyet Dönemi Arasında Gaziantep'te Mimari Dokunun Değişimi (1839-1950), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Bilim Dalı, İstanbul)
- Yüce S (2010) 98/2 Numaralı Gaziantep Şer'iyeh Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Kayseri.)
- Yücetürk Z (2009) 98/3 Numaralı Gaziantep Şer'iyeh Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Kayseri)
- Zillioğlu M (1969) *Evliya Çelebi Seyehatnamesi-II-III-IX*, çev.Z. Danışman, (Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul)

Ek-1: Ankara-Mısır güzergâhında yürütülen bir ticarî faaliyette sof ve kahve ticaretine endeksli bir iş ilişkisi söz konusu olmuştur. Ortaklardan birinin vefatı üzerine mala vekil tayini gündeme gelmiştir. Bu vekil muhtemelen anlaşmada daha önceden belirlendiği için bu yönde bir sıkıntı yaşanmamıştır. Ankara’ da sakin Zindancızade el- Hac Mehmet Efendi ile Mısır- ı Kahire’ de Büyük Akkaş Mahallesi’ndesakin olan el- Hac Musa Çelebi’nin sof ve kahve ticaretinde *şirket-i müfavaza ile ortak* olduklarını görüyoruz. Zindancızade’nin gerek sermaye ve gerekse kâr hissesini alamadan ölümü üzerine varisleri şirket muhasebesinin görülmesi için tüm haklarını kapsayan bir vekil tayin etmişlerdir. (AŞS, nr. 80, s. 293, h. 409; H. 1112/ M. 1700)

Değirmenciler ve Hâne...guruş 63 // Cemâ'at-i Saracân guruş 25 // Cemâ'at-i Yapıcılar ve ...guruş 28 // Cemâ'at-i Mutaflar ve ...guruş 35 // Cemâ'at-i Eskici ve ... guruş 22 // Cemâ'at-i Semerciyan ve Şalvarciyân guruş 30 // Cemâ'at-i Nalbandan guruş 26 // Cemâ'at-i Kutucu ve Çıkırcı guruş 13 // Cemâ'at-i Arpacıyan guruş 10 // Cemâ'at-i Dühânciyan ve ... guruş 29 // Etmekciyân guruş 22 // Cemâ'at-i Kılıçciyân ve Bıçakciyan guruş 10 // Cemâ'at-i Çölmekci ve Fıruncu ve Bezirhânciyan guruş 60 // Cemâ'at-i Kasapan ve Ticarân ve ...guruş 53 // Cemâ'at-i ...ve Çelengran guruş 30 // Cemâ'at-i Demürciyan guruş 45 // Cemâ'at-i Halâcat guruş 32 // Cemâ'at-i ...guruş 26 // Cemâ'at-i Kazazan ve Kavakciyan ve İlikciyan guruş 53 // Cemâ'at-i 'Attaran guruş 20 // Cemâ'at-i ...ciyan ve Kalayciyan guruş 25 // Cemâ'at-i Külahciyan guruş 71 // Cemâ'at-i Kürkciyan guruş 63 // Cemâ'at-i Kuyumciyan guruş 63 // Hâsıl-ı yekün guruş 1867 yalnız bin sekiz yüz altmış yedi guruşdur . (KŞS, nr. 54, s. 5, h. 1; H. 1151/ M. 1739)

Londra parçaları, 17 guruşluk 26 zira Halep kanavizi, 16 guruşluk 16,5 zira Londra çukası, 32 guruşluk 8 top darayı(bir cins ipekli kumaş),16 guruşluk 16,5 zira Engürüs çuka, 24 guruşluk iskerlet terlik, 4 guruşluk Halep beldarı, 416 guruşluk 135 zira İngiliz çukası, 60 guruşluk 12 zira Fransız çukası, 135 guruşluk 83,5 zira Londra çukası, 81 guruşluk Halep'in kağıtlı alacası, 230 guruşluk 34 top esas Şam alacası, 100 guruşluk 18 top Şam alacası, 130 guruşluk Şam şekerı alacası, 55 guruşluk 20 top Hacı Mustafa kızı işı alacası, 28 guruşluk 7 top Seydi Ali Beşir işı, 15 guruşluk 3 top şekerı işı sade 3 top kutni, 37 guruşluk 23 zira telli Halep hatayisi, 106,5 guruşluk 91,5 zira Freng atlası, 53 guruşluk 14 zira telli Freng hatayisi, 5 guruşluk 20 adet Humus kuşe yağlığı, 4.5 guruşluk Humus poşisi, 13 guruşluk Vani kebir poşı, 1 guruşluk mor şali, 55 guruşluk 100 zira Humus siraç alacası, 46,5 guruşluk 8,5 çift Halep'in kırmızı peştemali, 5 guruşluk 1 telli Humus peştemali, 52 guruşluk emir işı 8 top darayı, 140 guruşluk 21,5 top hazine yemeni, 6 top Halep bendisi, 15 guruşluk 6 adet puşaki sarık, 13,5 guruşluk 1,5 top fitilli beyaz bez, 15 guruşluk Halep kuşağı yer alır.(GSS, nr. 104, s. 90, h.170- 174; H. 1160/ M. 1748)

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Mehmet ibn- i Ebubekir	Ayntab' da Akyol Mahallesi	Konya	Bez ticareti	17 yük bez ve bir miktar nakit	GSS, nr. 80, s. 305, h.1	H. 1141/ M. 1729
Mehmet Beşe ibn-i Süleyman	Ayntab' da Kızılcamescid Mahallesi	Adana' da Hızırbeyoğlu Hanı	Duham ticareti	260 guruş nakit	GSS, nr. 79, s. 460, h. 2	H. 1140/ M. 1728
suhte oğlu el-Hac Ahmet ibn-i el-Hac Mehmet	Ayntab' da Şehreküstü Mahallesi	Ayntab Arasa Meydanı	Hububat (pirinç ve fıstık)	11.000 guruş	GSS, nr.77,s. 19, h. 38	H. 1143/ M. 1731
el-Hac Ahmet ibn-i Sübhanvirdi	Ayntab Bostancı Mahallesi	Ayntab' da Penbeci dükkanında	Penbe (pamuk) ticareti	600 guruş değerinde penbe	GSS, nr. 83, s. 300, h.178	H. 1140/ M. 1728)
el- Hac Mahmut ibn- i Mehmet	Ayntab	Ayntab	Der zimmet tüccara borç veren aynı zamanda tüccar	14.440 guruşluk terekesinin 10.133 guruşu Tokat, Kayseri bazerganlarına borç verilen para	GSS, nr. 83, s. 97, h. 172	H. 1144/ M. 1732
es- Seyyid el-Hac Kasım ibn-i es-Seyyid el- Hac Osman Çelebi	Ayntab İbn Şeker Mahallesi	Halep	Hicaz eşyası	1320 guruşluk terekede; Frengi kahve, şeker, Yemen kahvesi, kına, kalay, bakır kazanlar, mazi, çivit, pirinç, biber, sabun yüklü miktarda bulunmaktadır	GSS, nr. 93,s. 67, h. 107-106	H. 1154/ M. 1742

Ticaret Amacıyla Ankara-Konya-Ayntab'a Gelen Tüccarlar (1700-1750)

Ek-7: Ayntab'da Bulunan Tüccarların Tereke Kayıtları

Adı	Kökene	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Mehmet Ali Ağa	Ayntab	Ayntab	Üzüm ve pekmez satışı	1440 guruş	GSS, nr. 70, s. 13, h. 1	H. 1132/ M. 1720
Şerif ibn-i Abdullah	Ayntab	Ayntab	Kürk ticareti	4.130 guruşluk terekenin 186 guruşluk çeşitli cins kürk	GSS, nr. 70, s. 15, h. 1	H. 1132 / M. 1720
Mustafa ibn-i Mehmet	Ayntab	Ayntab	Bez ticareti	2.665 guruş	GSS, nr. 69, s. 2, h. 1	H. 1131/ M. 1719
Ali ibn-i Hacı Mehmet	Ayntab	Ayntab	Sabun ticareti	18.371 guruş	GSS, nr. 69, s. 7, h. 1	H. 1131/ M. 1719
Hacı Mehmet ibn-i Hacı Ömer	Ayntab Taşgun Köyü	Ayntab Yenihan	Hububat satışı	11.205 guruş	GSS, nr. 72, s. 32, h. 1	H. 1134/ M. 1722
Ali ibn-i Şerif	Ayntab Karadinek Köyü	Ayntab Arasa Meydanı	Hububat satışı	9.247 guruş	GSS, nr. 73, s. 17, h. 6	H. 1135/ M. 1723
Mükari katircılar esnafı şeyhi ve sarbanbaşı Hüseyin adlı yeniçeri	Ayntab	Ayntab	Uzak mesafe ticareti, hayvan satışı	1115 guruş	GSS, nr. 69, s.12, h. 1	H. 1131/ M. 1719
El-Hac Ömer ibn-i Mehmet	Amasya	Ayntab Yüzüküçü Hanı	Kumaş, sabun ve çerçi eşyası	mai bez kise 11 adet boz aba 26 adet kilim 26 adet sabun batman 31 adet nakit 711 guruş	GSS, nr. 52, s. 14, h. 28	H. 1113/ M. 1701
Aslan veledi Satılmış	Halebüşşehba	Ayntab es-Seyyid Ali Hanı	Köle ve deri satışı	1400 guruş nakit ve kuzu derisi: 260 adet, kedi derisi 380 adet, oğlak derisi 18 adet, parça kurt derisi 11 adet	GSS, nr. 68, s. 44, h. 2	H. 1130/ M. 1718
Sefer veledi Şahnazır	Acem	Tokat-Ayntab	Duhan satışı	400 guruş	GSS, nr. 70, s. 112, h. 4	H. 1131/ M. 1719
Behisnizade es-Seyyid Mehmet Efendi ibn-i es-Seyyid el-Hac Osman	Ayntab	Ayntab	Der zimmet ticari borç veren (murabahacı)	30.030 guruşluk terekenin % 90'ı 554 kişi elindeki alacaklar	GSS, nr. 97, s. 34, h. 44	H. 1154/ M.1742
Leblebici es-Seyyid el-Hac İsmail ibn-i es-Seyyid Mehmet	Ayntab	Ayntab	Der zimmet ticari borç veren (murabahacı)	30.044 guruşluk terekenin 22.146 gurusunu alacaklar oluşturur	GSS, nr. 97, s. 2, h. 45	H. 1154/ M. 1742

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Muhsinzade tüccar el-Hac İsmail ibn-i el-Hac Kasım ve kardeşi el-Hac Abdullah ibn-i el-Hac Kasım	Ayntab	Ayntab	Der zimmet ticari borç veren (murabahacı)	24.430 guruşluk terekenin 17.430 gurusunu alacakları oluşturur.	GSS, nr. 98, s.157, h. 166	H. 1155/ M. 1743
el-Hac Ömer ibn-i el-Hac Ahmet	Ayntab	Ayntab	Der zimmet ticari borç veren (murabahacı)	23.430 guruşluk terekesinin 14.750 gurusunu alacakları oluşturur.	GSS, nr. 98, s. 157, h. 169	H. 1155/ M. 1743
es-Seyyid eş-Şeyh Mehmet Efendi ibn-i Ahmet ibn-i Mehmet	Ayntab	Ayntab Arasa meydanı	Kırmızı üzüm, pekmez, buğday, arpa Müdarebe yöntemiyle ticari ortaklık	11.275 guruşluk tereke	GSS, nr. 70, s. 212, h. 208	H. 1131/ M. 1719
Attar Ahmet Çelebi ibn-i el-Hac Mehmet	Ayntab	Ayntab	Der zimmet ticari borç veren, (murabahacı) attar eşyası satışı	18.549 guruşluk terekesinde 13.000 guruş alacaklar	GSS, nr. 102, s. 56, h. 115	H. 1158/ M. 1746
Nalband el-Hac Mehmet ibn-i Hamza	Ayntab	Ayntab	Der zimmet ticari borç veren (murabahacı)	13.118 guruşluk terekesinin 4.766 gurusunu 50 kişiden alacağı borç oluşturur.	GSS, nr. 103, s. 238, h.236	H. 1159/ M. 1747
el-Hac Ali ibn-i el-Hac Mustafa	Kastamonu	Ayntab	Emtia satışı	6740 guruşluk terekesinden 3 re's katır bahasından mükariye olan borcu 190 guruş, Ayntablı tacire borcu 56 guruş	GSS, nr. 62, s. 31, h. 3	H. 1125/ M. 1713
Andon veledi Yıvan	Ayntab	Ayntab paşa hanı	Camız gönü, ham bez satışı	4670 guruş	GSS, nr. 80, s. 316, h.2	H. 1141/ M. 1729
el-Hac Osman ibn-i Kurd Ali	Ayntab	Tokat	dokuma sanayinin ham maddeleri, boya ile, sabun, şalvar	4.154 guruşluk terekede katır, beygir, köle, şalvar, meşin torbe, kömür hararı, mazi, cehri, kırmızı boya, kuru üzüm, sabun, kalay, kendir bulunur	GSS, nr. 70, s. 89, h. 164-166	H. 1131/ M. 1719

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Mehmet ibn-i İbrahim	Ayntab'da Kurb-ı Tarla-i Cedid Mahallesi	İstanbul	Çerçi eşyası	921 guruş	GSS, nr. 53, s. 100, h. 202-201	H. 1115/ M. 1703
Mazer nam zimmi	Kayseri	Ayntab Emir Ali Hanı	Kumaş ve sabun ticareti	258 guruş nakit, tüfenk 46 guruş, mai sarık 86 guruşluk, alaca kuşak 26 guruşluk, aba, gömlek, 5 kantar sabun bulunur.	GSS, nr. 81, s. 220, h. 6	H. 1142/ M. 1730
Mehmet Beşe	Kayseri	Ayntab Yüzükçü Han	Kumaş ticareti	500 guruş nakit, 2 top asdarlık alaca ve çuha, 10 top beyaz fitilli bez	GSS, nr. 77, s. 100, h. 2	H. 1143/ M. 1731
Ömer ibn-i Ali	Mısır	Ayntab Tahte'l-Kal'a Dolayları	Sabun ticareti	8.000 guruş	GSS, nr. 101, s. 171, h. 2	H. 1157/ M. 1745
es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn-i el-Hac Osman Efendi	Ayntab	Ayntab Han-ı Cedid	Der zimmet tüccara borç veren kimse (murabahacı), Yenihan'da 1500 guruş değerinde 6 kırat hissesi	28.500 guruşluk terekesinin 7.245 guruş u alacakları oluşturur	GSS, nr. 80, s. 127, h. 131	H. 1141/ M. 1729
Ermeni Kuca veledi Culal	Acem	Ayntab	Bez, bakır, kalay, çivit satışı için Tokat-Maraş istikameti	16.840 guruşluk terekenin 2000 guruş değerinde 10 yük bez 2500 guruş değerinde bakır,kalay, bez, çivit	GSS, nr. 86, s. 278, h. 275	H. 1146/ M. 1734
el-Hac Ramazan ibn-i el-Hac Mehmet	Kayseri	Ayntab Arasa meydanı	Hububat satışı	7.664 guruşluk terekesinde 13 keyl buğday ve arpa tohumu, bir miktar hadravat	GSS, nr. 55, s. 21, h. 43	H. 1116/ M. 1704
el-Hac Abdullah ibn-i el-Hac Ömer	Ayntab İlbeyli aşireti köyü	Ayntab	Hayvancılıkta, tohum satışında ortaklık	4.740 guruşluk terekesinin 1.460 guruşu alacağı oluşturur.	GSS, nr. 55, s. 20, h. 40	H. 1116/ M. 1704
el-Hac Mustafa ibn-i Emin	AyntabKızılhisar-ı Tahtani Köyü	Ayntab	Hububat satışı ve hayvancılıkta müdarebe yöntemiyle ortaklık	520 guruş nakit, 10 kile buğday,5 kilo arpa,32 guruş öküz satışı alacağı	GSS, nr. 85, s. 198, h. 196	H. 1145/ M. 1733

Adı	Kökene	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
eL-Hac Ahmet ibn-i Sübhanvirdi	Ayntab	Ayntab	Kahve ve duhan satışında Mudarebe ve selem yönetimiyle ticarete ortak	14.400 guruşluk terekesinin 10.133 guruşu müdarebe ortaklığından 90 guruşu selem ticareti ortaklığından alacağı	GSS, nr. 83, s. 176, h. 178	H. 1144/ M. 1732
es-Seyyid el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Ömer	Ayntab İlbeyli Aşireti köyü	Ayntab ahan-ı Cedit, Bedesten	Sabun, katır, beygir, merkep satışı ve taşımacılık faaliyeti	4.420 guruşluk terekesinde 13 kantar 600 guruş değerinde sabun 60 guruş değerinde 12 katır 200 guruş değerinde 10 beygir ve merkep	GSS, nr. 80, s. 296, h. 478	H. 1141/ M. 1729
el-Hac Ahmet Ağa ibn-i Ebubekir	Ayntab	Ayntab Arasa Meydanı	Hububat satışı	4900 guruşluk terekesinde 1.406 guruş alacak yanında 6,5 guruş değerinde 26 batman pirinç, 23,5 guruş değerinde 35 batman yağ, 5 guruş değerinde 83 batman kuru üzüm, 3,5 guruş 8 sümün değerinde 10,5 batman peynir	GSS, nr. 92, s. 212, h. 416	H. 1150/ M. 1738
Mustafa Ağa ibn-i el-Hac Ali	Ayntab	Trabzon	Bez satışı	17.699 guruşluk terekesinde bez satışından kaynaklı 4.343 guruş alacak	GSS, nr. 82, s. 200, h. 400	H. 1143/ M. 1731
Osman ibn-i el-Hac Ali	Ayntab	Kayseri	Çarşaf satışı	6860 guruş	GSS, nr. 59, s. 287, h. 465	H. 1120/ M. 1708
Devecizade el-Hac Yusuf Ağa ibn-i Mehmet	Ayntab	İzmit	Hayvan ticareti	3.616 guruşluk terekesinde 1.778 guruşluk alacak	GSS, nr. 94, s. 165, h. 278	H. 1152/ M. 1740

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
el-Hac Ahmet Ağa ibn-i Hüseyin	Ayntab	Ayntab İki kapılı Han	Kumaş ticareti	2.051 guruş	GSS, nr. 80, s. 127, h. 234	H. 1141/ M. 1729
el-Hac Yunus oğlu el-Hac Mehmet ibn-i el-Hac Cafer	Ayntab	Ayntab Bedesten	Bez ticaretinde müdarebe yöntemiyle ortaklık faaliyeti	10.698 guruşluk terekesinde 5.500 guruşluk bez ve alacağını oluşturan nakit listesi	GSS, nr. 103, s. 234, h. 400	H. 1159/ M. 1747
el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe	Adana	Ayntab Arasa meydanı ve Yenihan	Hububat ticaretinde müdarebe yöntemiyle ortaklık	8.959 guruşluk terekesinde pamuk, üzüm ve pekmez ve 2.580 guruşluk alacak	GSS, nr. 79, s. 520, h. 704	H. 1140/ M. 1728
Musuluzade Hızır Ağa ibn-i Mehmet Ağa	Ayntab	Ayntab	Der zimmet tüccara borç veren (murabahacı)	6.940 guruşluk terekesinde 1.440 guruşluk alacak	GSS, nr. 94, s. 55, h. 110	H. 1152/ M. 1740
Musuluzade Abdülkadir Ağa ibn-i Mehmet Ağa	Ayntab	Ayntab	Der zimmet tüccara borç veren (murabahacı)	5.320 guruşluk terekesinde 4.790 gurusunu borçlulardan alacağı nema oluşturur	GSS, nr. 95, s. 25, h. 67	H. 1153/ M. 1741
Ayşe binti el-Hac Hasan	Ayntab	Ayntab	Der zimmet tüccara borç veren (murabahacı)	1.650,5 guruşluk terekesininin 1.287 gurusu alacaklardır	GSS, nr. 95, s. 30, h. 85	H. 1153/ M. 1741
Hadice binti el-Hac Ali Ağa	Ayntab	Ayntab	Der zimmet tüccara borç veren (murabahacı)	2800 guruşluk terekesinde 1.400 guruş alacak	GSS, nr. 95, s. 55, h. 106	H. 1153/ M. 1741
el-Hac Osman Ağa ibn-i Ahmet Beşe	Ayntab	Ayntab kapanda, Yenihan' da	Pamuk ticareti	8.959 guruşluk terekesinde 408 guruş değerinde penbe, 300 guruş kıymetinde Yenihan'ın 2/3 hissesi, bağ- bahçe ve alacakları	GSS, nr. 84, s. 210, h. 409	H. 1145/ M. 1733

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Keleş Derviş ibn-i Mehmet	Ayntab	Ayntab	Kumaş ve bez ticareti	8000 guruşluk terekesinde 3500 guruşluk kumaş, bez vb eşyalar ile 139 kişide yaklaşık 2.354 guruş alacak	GSS, nr. 104, s. 170, h. 267	H. 1160/ M. 1748
el-Hac Mehmet ibn-i Hanefi	Diyarbakir	Ayntab	Öküz kayışı, sahtiyan, mazi, kara mazi, kara mazi, cehri	1.022 guruşluk terekesinde 40 guruş değerinde 40 adet öküz kayışı, 100 guruş değerinde 100 adet sahtiyan, 100 guruş değerinde 60 adet sarı sahtiyan, 100 guruş değerinde 30 vukiyye mazi, 8 guruş değerinde 20 vukiyye kara mazi, 4 guruş değerinde 4 vukiyye cehri	GSS, nr. 97, s. 118, h. 217	H. 1154/ M. 1742
Ali Bey ibn-i Mahmut Bey	Ayntab	Ayntab	Hububat ticareti (üzüm) ve sarraflık zanaati	38750guruş 5Bağ,2 çiftlik,8tarla, 1 fırında yarı hisse,1 üzüm mengineşi, belli miktarda, üzüm, arpa, pekmez, kahve ve 7.613 guruşluk alacak	GSS, nr. 102, s. 41, h. 1	H. 1158/ M. 1746
Okuczade Mehmet Ağa	Ayntab	Ayntab	Tekstil ticareti ve boyacılık üzerine uzun mesafe ticareti	7 devesi ve katır sürüsü 4.760 guruş nakit ve 40 vukiyye mazi	GSS, nr. 92, s. 110, h. 172	H. 1150/ M. 1738
Basmacızade Ömer Efendi	Ayntab	Ayntab Bedesten	Kumaş ticareti	7 dükkan ve 3 bağ, 6tarla ve 1.780 guruşluk alacak	GSS, nr. 102, s. 45, h. 86	H. 1158/ M. 1746

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
el-Hac Hasan ibn-i Mehmet	Ayntab Sam Köyü	Ayntab Arasa Meydanı	Tahıl, pamuk, üzüm satışı	4.500 guruşluk terekesinde bir miktar pamuk ve üzüm bulunur	GSS, nr. 98, s. 83, h. 76	H. 1156/ M. 1744
Sarkiz veledi Ohanik	Tokat	Ayntab'da Paşa Hanı'nda	Kumaş satışı	300 guruş nakit, ; 40 guruşluk 75 zira Kırmızı şal, 15 guruşluk 25 zira sarı şal, 12 mai kuşak, 2 kise, 5 kırmızı kaftan, 4 sagir aba, 7 mai peşkir, 9 mai makrome, 34 tesbih, 15 bilezik, 6 vukiyye sabun, 50 guruşluk 100 zira Halep alacası, 20 guruşluk 35 zira Şam alacası, 5 top bez kutni,	GSS, nr. 80, s. 316, h. 2	H. 1141/ M. 1729
Asder veledi Zaher	Tokat	Ayntab 'ta Yüzükü Hanı	Deri ve keçe,kumaş	1 kanar, 1 terazi, 1 sanduk, 7 kaftan, 4 top donluk beyaz bez, 7 aba, 7 kuşak, 5 sark, kırk 20 aded, 53 guruş değerinde bir miktar keçe 600 guruşluk nakit	GSS, nr. 71, s. 187, h. 2	H. 1132/ M. 1720
Karagöz veledi Noros	Ankara'nın İstanos Köyü	Ayntab Kayacık Mahallesi'nde	Bez satışı	400 guruş nakit, 190 guruş değerinde 400 adet boyalı donluk bez, 148 guruş değerinde beygir, çakmaklı tüfek, kılıç ve hrdavat	GSS, nr. 56, s. 58, h. 102	H. 1117/ M. 1705

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
el-Hac Ömer	Diyarbakir sancağında Pazik kasabasından	Ayntab'da Emir Ali Hanı	Kumaş ve boya	173 guruş nakit yanında, 55 sümün değerinde 25 adet altını, 8 sümün değerinde 3 adet fındıklı altını, 9 top alaca, 23 vukiyye mazi	GSS, nr. 106, s. 3, h. 1	H. 1162/ M. 1750
Mahsud veledi Fezik	Sivas	Ayntab'da Yüzzükü Hanı	Bez ve alaca	160 guruş nakit, 5 top bez, 40 guruşluk 75 zira alaca	GSS, nr. 60, s. 150, h. 2	H. 1121/ M. 1709
Mafes veledi...?...	Sivas	Medine-i Ayntab'da es-Seyyid Ali Hanı'nda	Deri ticareti	130 guruş nakit; tilki derisi 22 guruş, siyah kürk 11 guruş, kuzu kürkü 15 guruş, kedi derisi 50 guruş, çakal derisi 26 guruş, bir miktar hırdavat ve deri	GSS, nr. 68, s. 38, h. 1	H. 1130/ M. 1718
el-Hac Mustafa	Trabzon sancağında Rize kazası	Ayntab'da Nakib Hanı'nda	Bez satışı	12 top bez ve 120 guruşluk	GSS, nr. 99, s. 23, h. 49	H. 1156/ M. 1744
Hasan Ağa ibn-i Abdullah	Konstantiniyye	Ayntab	Kumaş satışı	1950 guruş ve 30 guruşluk 55 zira alaca, 4 top bez	GSS, nr. 73, s. 107, h. 3	H. 1133/ M. 1721
el-Hac Halil ibn-i Mustafa	İstanbul'da Üsküdar	Ayntab'da Nakip Hanı	Kumaş satışı	150 guruş nakit, 4 top mai çarşeb, 36 guruşluk çuha, 2 guruş değerinde tabanca	GSS, nr. 101, s. 168, h. 2	H. 1157/ M. 1745
Ahmet Beşe ibn-i Ali	Kastamonu	Ayntab	Bez satışı	14 top bez, 246 guruş	GSS, nr. 62, s. 31, h. 3	H. 1125/ M. 1713
Sarı Ali ibn-i Musa	Darende	Ayntab'da Emir Ali Hanı	Bez satışı	160 guruş nakit, 5 top beyaz bez	GSS, nr. 85, s. 121, h. 2	H. 1145/ M. 1733
Abraham veledi Nihabed	Gürün	Ayntab İki Kapılı Han	Bez ve keten satışı	8 guruş değerinde 3 top beyaz bez, 3 guruş değerinde 28 zira keten ve 1200 guruş değerinde Trabzon keteni	GSS, nr. 52, s. 104, h. 208	H. 1114/ M. 1702

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
el-Hac Habib ibn-i Hasan ibn-i Mahmut	Şebinkarahisar	Ayntab'da Paşa Hanı'nda	Kumaş, sabun satışı	330 guruş ve 2 top Şam alacası, 3 top Halep alacası, 1 top Halep kuşağı ve 6 vukiyye sabun,ab-ı zemzem ve özel eşyaları	GSS, nr. 69, s. 211, h. 2	H. 1131/ M. 1719
Osman Ağa ibn-i Ahmet	Merzifon	Ayntab Bekmez Hanı	Der zimmet borç veren bir şahıs ayrıca kumaş satışı	mai peştamal 12 adet 16 guruş, Mardin sarığı 8 adet 12 guruş nakit it 635 guruş top alacası 30 adet,	GSS, nr. 67, s. 477, h. 2	H. 1128/ M. 1716

Ek-8: Ankara'da Bulunan Tüccarların Tereke Kayıtları

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Kanberoğlu Rikas	Ankara	Kastamonu	Sof satışı	8.111 guruş	AŞS, nr. 134, s.45, h. 192	H. 1162/ M. 1750
Andon veledi Ohannes	Ankara	Kangırı	Keçe satışı	2.580 guruş	AŞS, nr. 133, s.40, h. 123	H. 1161/ M. 1749
Ali ibn-i Mehmet	Ankara	Bursa	Duhan satışı	402 guruş	AŞS, nr. 132, s. 5, h. 12	H. 1160/ M. 1748
Serkiz oğlu Sinan	Ankara	İstanbul	Sof satışı	1.750 guruş	AŞS, nr. 130, s.67, h.36	H. 1158/ M. 1746
Yuşık veledi Kivork	Ankara	Larende	Sof satışı	2.580,5 guruş	AŞS, nr. 129/ s. 12, h. 25	H. 1157/ M. 1747
Anderyas veledi Yori	Ankara	Konya	Sof satışı	1630 guruş	AŞS, nr. 128, s.34, h.74	H. 1156/ M.1746
Ahmet ibn-i el-Hac Ömer	Ankara	Ayntab	Duhan satışı	7772 guruş	AŞS, nr. 127, s. 45, h. 89	H. 1155/ M. 1745
Ahmet Ağa ibn-i el-Hac Gökmen	Ankara	Ankara	Hububat satışı	17.190 guruşluk terekesinde bir miktar üzüm ve bağ mahsülü ve alacakları	AŞS, nr. 126, s. 46, h. 90	H. 1155/ M. 1745
Ali Ağa ibn-i Hasan	Ankara	Ankara	Sof ipliği satışı	7.835 guruş	AŞS, nr.130, s.71, h. 140	H. 1158/ M. 1746
Deveci Çorak Ali	Ankara	İzmir	Hayvan ticareti ve taşımacılık	1242 guruş	AŞS, nr.129,s.74, h.170	H. 1159/ M.1747
Mükari es-Seyyid el-Hac İsmail Ağa	Ürgüp mahallatı	Ankara	Taşımacılık ve kumaş ve bez ticareti	2228 guruşluk terekesinde 21 kalem olarak sıralanan eşyasında Şamdan satın aldığı kumaş ve bez	AŞS, nr.134,s.46, h.190	H. 1162/ M. 1750
Dellal Tekeli Abdullah ibn-i Süleyman	Ankara	Ankara	Hayvan satışı	275,5 guruş	AŞS, nr. 125, s. 36, h. 70	H. 1155/ M. 1745
Debbağ Ömer ibn-i Veli	Ankara	Ankara	Deri satışı	5156,5 guruş	AŞS, nr. 125, s. 37, h.72	H. 1155/ M. 1745
Abdullah ibn-i Mevlüd	Ankara	İzmir	Sof ipliği satışı	5210,5 guruş	AŞS, nr. 96, s.48, h. 88	H. 1132/ M. 1720
Kirkor veledi Acı	Ankara	Ankara	Keçe satışı	1209 guruş	AŞS, nr. 91, s. 9, h. 20	H. 1128/ M. 1716
İbrahim ibn-i Mehmet	Tokat	Ankara	Bez ticareti	17.000 guruş	AŞS, nr. 88, s.10, h. 20	H. 1126/ M. 1714
El-Hac Ahmet ibn-i Abdullah	Safranbolu	Ankara	Beyaz mısır şalı, sürme, tarak, misvak türevinde çerçi eşyası	4367 guruş	AŞS, nr. 90, s. 10, h.32	H. 1128/ M. 1716

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Edrik veledi Tater	Ankara Attarin Mahallesi	Ankara Çengel Hanı	Sof ticareti	1250 guruş kıymetli 50 top elvan sofu 1 elmas, 1 yakut taşlı cemi altun yüzüğü terekesinde mevcuttur	AŞS, nr. 97, s. 68, h. 157	H. 1133/ M. 1721
el-Hac Hasan ibn-i Ali	Ankara	İstanbul Vezir Hanı	Sof ticareti	2460 guruş ve 40 top rengamiz sof bulunmak-tadır	AŞS, nr. 88, s.12, h. 13	H. 1126/ M. 1714
Manes veledi Kabril	Ankara Mihriyar Mahallesi	Diyarbakir	Mazı,kumaş ve iplik boyası ticareti	4000 guruşluk nakit	AŞS, nr. 91, s. 10, h. 32	H.1128/ M. 1716
Zimmi	Karapınar	Ankara çengel hanında	Çuha satışı	2350 guruş	AŞS, nr. 102, s. 226, h. 857	H. 1158/ M. 1746
Karabet veledi Ogorlo	Konya	Ankara çengel hanında	Çuha satışı	4670guruş	AŞS, nr. 97, s. 108, h. 3	H. 1154/ M. 1742
Zimmi	Trabzon	Ankara çengel hanında	Kumaş ticareti	7300 guruş	AŞS, nr. 130, s. 131, h. 1	H. 1160/ M. 1748
Zimmi	Konya	Ankara çengel hanı	Kumaş satışı	3683,5 guruş	AŞS, nr. 95, s.11, h. 27	H. 1131/ M. 1719
Musa ibn-i Ahmet	Konya	Ankara pirinç hanı	Hububat satışı	2168 guruşluk terekesinde pirinç ve bakliyat ve hancıya olan borcu	AŞS, nr. 80, s. 321, h. 726	H. 1112/ M. 1700
Mustafa ibn-i Ömer	Bursa	Ankara çengel hanı	Duhan satışı	1340 guruş	AŞS, nr. 102, s. 142, h. 434	H. 1138/ M. 1726
	Rumeli	Ankara Abdülkerim Efendi Han	Sof satışı	2735 guruş	AŞS, nr. 89, s. 236, h. 581	H. 1127/ M. 1715
Yakumi veledi Yani	Ankara Mihriyar Mahallesi	İzmir Vezir Hanı	Çuha ve boya satışı	nakit 1934 guruş ve 10 vukiyye tabir olunur boya ve 1 kantar çuhayı	AŞS, nr. 96, s. 132, h. 336	H. 1133/ M. 1721
Abdullah	Ankara Şemseddin Mahallesi	Karahisar-ı şarki	Sof, şap, kök boya	3000 guruş nakit ve 30 top sof, 5 vukiyye boya	AŞS, nr. 125, s. 78, h. 181	H. 1158/ M. 1746
Arton veledi Martiz	Ankara Yılman Mahallesi	Karahisar-ı şarki	Kumaş Boyası	1400 guruş nakit, 17 vukiyye boya	AŞS, nr. 107, s. 80, h. 181	H. 1142/ M. 1730
el-Hac Ömer ibn-i Yusuf	Ankara Hacı Arap Mahallesi	Kilis	Sof ipliği	2874 guruş nakit	AŞS, nr. 82, s. 145, h. 872	H. 1115/ M. 1703
Mehmet Ağa ibn-i Mustafa	Kayseri	Ankara Çengel Han	Köle satışı	1500 guruş	AŞS, nr. 132, s. 26, h. 44	H. 1162/ M. 1750)

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Süleyman ibn-i el-Hac Ramazan	Kayseri	Ankara Kapan Hanı	Vücut-ı ticaret ortaklığı	15 adet Zağferan kise, 120 çekiden 43 aded hesap çeki, meblağ 102 guruş, çuha vari kumaş 12 guruş, han icaresi 19 guruş, şeklinde kaydı mevzu olmuştur.	AŞS, nr. 102, s. 194, h. 590	H. 1138/ M. 1726
Milkon veledi Bağlon	Tokat	Ankara Emin Efendi Hanı	Kumaş ticareti	1432 guruş nakit 200 adet astar ve 10 top Niksar bezi	AŞS, nr. 103, s.50, h.191	H. 1139/ M. 1727
Malet veledi Tande	Konya	Ankara Çengel Hanı	Deri ticareti	1300 guruş	AŞS, nr. 130, s.131, h. 113	H. 1160/ M. 1748
El-Hac Mehmet ibn-i Ahmet	Karaman (Larende)	Ankara Hacı İsa Hanı	Çuha ticareti	1000 guruşluk nakit yanında bir miktar çuha 17 guruş vukiyye 17 guruş, sandık 17 guruş, rüsum-u ari 27	AŞS, nr. 118, s. 90, h. 728;	H. 1149/ M .1737
Mehmet ibn-i Mehmet	Karaman (Larende)	Ankara Karaman Hanı	Çuha ticareti	530 guruş nakit, 14 vukiyye çuha,	AŞS, nr. 134, s.151, h. 70	H. 1162/ M. 1750
Topçu serdengeçti Ağaşı el-Hac Musa Ağa	Erzurum	Ankara	Müdürebe yöntemiyle ticarî ortaklık	1870 guruş	AŞS, nr. 131, s. 89, h. 109	H. 1161/ M. 1749
İbrahim Beşe ibn-i Mehmet	Diyarbakir/ Kemah	Ankara Emin Efendi Hanı	Kumaş ticareti	800 guruş Kara kılıç 6 guruş, 2 top çağşer, siyah pabuç 1 guruş, köhne aba 2 guruş, 11 gömlek, 1 başlık 17 guruş, sarık ve kavuk 2 guruş, bıçak 1 guruş, ibrik 6 guruş, 12 asdar 23'er guruş, der zimmet Ahmet oğlu Mehmet Çelebi 132 guruş, nakit 580 guruştur.	AŞS, nr. 88, s.268, h. 618	H. 1124/ M. 1712

Adı	Kökene	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Mehmet Beşe ibn-i Hasan	Liva-i Bolu	Ankara'da el-Hac Abdülkerim Efendi Hanı	Kumaş ticareti	2300 guruşluk nakit ve emtia-i mütenevvia	AŞS, nr. 96, s. 36, h. 273	H. 1133/ M. 1721
Halil Beşe ibn-i Mustafa'nın	Kasaba-i Kırşehir'de Kayabaşı mahallesi	Ankara'da Çengel Hanı	Bez-kumaş ticareti	1470 guruş nakit ,105 adet 116 guruşluk beyaz Nixsar bezi	AŞS, nr. 134, s. .237, h. 490	H. 1162/ M. 1750
Ahmed Beşe ibn-i Abdullah	Trabzon	Ankara Çengel Hanı	Bez-kumaş ticareti	kilim 50 pare, aba yağmurluk 18 pare, zebun 15 pare, gömlek 29 pare, çuha serpuş 14 pare, köhne kuşak 9 pare gibi özel eşyaları yanında 1500 guruş nakit ve 5 top keten bezi	AŞS, nr.102, s. 226, h. 857	H. 1138/ M. 1725
Ali Çelebi ibn-i Mustafa	Aksaray	Ankara Suluhan	Sof ipliği şerik ticareti	1000 guruş	AŞS, nr. 84, s. 225, h. 629	H. 1119/ M. 1707
Dimritri veledi Yagob	Vilayet-i Rumili'nde Kal'a Kasabası'nda Sanbaz Tepesi Mahallesi	Ankara'da Hacı Abdülkerim Efendi Hanı	Der zimmet tüccara borç veren kimse	handaki tüccardan alacakları: der zimmet Ramazan-oğlu Abdullah: 32 guruş, der zimmet Muharrem karındaşı Hacı Mehmed: 2 guruş, der zimmet Mustafa Beşe: 15 guruş, der zimmet Mir Ali Çelebi: 14 guruş, der zimmet Hacı oğlu Yusuf :11 guruş, der zimmet İmam Salih: 114 guruş, der zimmet Nikole zimmi :200 guruş olarak tespit edilmiştir.	AŞS, nr. 89, s.236, h. 581	H. 1127/ M. 1715

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Pater veledi Andon	Efrenc tüccarı müstemem	Ankara Eşenhor mahallesi	Sof ipliği satışı	1765 gurus nakit ve 650 vukiyye sof ipliği ve mamul maddeler, 1 adet sof karhaneli ev	AŞS, nr. 116, s .14, h.69	H.1149/ M.1737

Ek-9: Konya 'da Bulunan Tüccarların Tereke Kayıtları

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Debbağ el-Hac Ali ibn-i Cafer	Konya'da Debbaghane Mahallesi	İstanbul Valide Hanı	Deriden mamul eşya satışı	357,5 guruş nakit ve bir miktar debbağ eşyası	KŞS, nr. 47, s. 45, h. 2	H. 1128/ M. 1716
İsmail ibn-i Ömer	Konya	Bursa	Duhan ticareti	4,5 yük duhan 70 guruş nakit	KŞS, nr. 48, s. 18, h. 2	H. 1130/ M. 1718
el-Hac Süleyman ibn-i el-Hac Durmuş ibn-i Mehmet	Konya'da Havar Mahallesi	Halep	Halep eşyası(kumaş)	1700 guruş	KŞS, nr. 48, s. 148, h. 1	H. 1130/ M. 1718
Molla Abdülkadir	Konya Dolapucu Mahallesi	İstanbul Valide Han	Attar eşyası,kumaş boyası	attar eşyası, kumaş boyası, 1600 guruş nakit	KŞS, nr. 55, s. 21, h. 3	H. 1153/ M. 1741
es-Seyyid el-Hac İbrahim ibn-i es-Seyyid Hüseyin'	Konya Kalecik Mahalle	Bursa –İstanbul arası	Kazzaz satışı üzerine ortaklık	2500 guruş nakit 1230 guruşluk kazzaz	KŞS, nr. 57, s.104, h.1	H. 1162/ M. 1750
Borluoğlu Anıştaş	Konya'da Çamardı kazasına tabi Dönekle karyeli	Konya'da Alacahan	Kumaş ticareti	Kırmızı entari harcı 200 zira 100 guruş, Üsküdarkarı çenber değirmi 28 adet 8 guruş değerinde: 170 guruş, bir miktar enfıye ve yemeni 11 adet 35 guruş, nakid parası 22620 guruş, Manisa alacası 40 top 6000 kuruş, bargır maatakım 500 guruş, tuz 1600 kıyye 600 kuruş	KŞS, nr. 57, s. 76, h. 9	H. 1162/ M. 1750
Agop veledi Ağya	Konya-bozkır	tarsus	Kumaş ve bez ticareti	1295 guruşluk terekesinde 35 adet 25 guruş değerinde halepkari iplik, beyaz alaca top, 4*20, 10 adet fes, 1 müstamel huruc heybe, 1 siyah kebir aba, 1 kır at	KŞS, nr. 54, s.144, h. 3	H. 1151/ M. 1739

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Arap Hacı Ömer	Halep	Konya	Kumaş ticareti	1255 guruş han kirası 5 guruş, borcu 429 vuruş ve kumaş	KŞS, nr. 54, s. 35, h. 2	H. 1151/ M. 1739
Debbağ Mustafa ibn-i Mehmet	Konya	Konya	Dericilik ve boyacılık	6300 guruşluk terekesinde 20 guruş değerinde kantar, 178 adet sahtiyan, 70 adet meşin: 970 guruş, 3 batman mazı: 100 guruş, yapağı kıl ve tecemmülatı: 150 guruş, debbağhane de 1 oda ve 2 kireçlik: 610 guruş	KŞS, nr. 54, s. 75, h. 3	H. 1151/ M. 1739
Debbağ el- Hac Mehmet	Konya	Konya	dericilik	14 360 guruşluk terekesinde 3000 guruşluk 800 adet sahtiyan, 300 adet 1500 guruş değerinde esmani sahtiyan, debbağhane de 1 oda ve 7 kireçlik: 750 guruş	KŞS, nr. 39, s.75, h. 6	H. 1113/ M. .1701
Borluoğlu Anastas	Konya Çamardı kazasına tabi dönemle karyesi	Konyada Alacahan	Kumaş ticareti	2262 guruş 100 guruş değerinde 200 zira kırmızı entari harcı, 600 guruş değerinde 40 top Manisa alacası, 500 guruş değerinde bargir maatakım,	KŞS, nr. 57, s. 78, h. 16	H. 1162/ M. 1750
Mustafa ibn-i Hasan Ağa	Diyarbakirli Bursa'da faaliyet yürütür	Konya Beytülmal Emini huzurunda tereke teslimi	Kumaş ve boya satışı	2425 guruş ve mazı ve bez mevcut	KŞS, nr. 41, s. 55, h. 1	H. 1116/ M. 1704

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Mehmet ibn-i Ahmet	Konya	Şam	Kumaş ticareti	8800 guruşluk terekesinde bir miktar kumaş	KSS, nr. 51, s. 130, h. 2	H. 1140/ M. 1728
Kostandil veledi İljola veledi Coni	Konya kasaba-i Yori zimmiyan mahallesi	Konya Alacahan	Deri ve mamul eşya satışı	430 guruş nakit Kedi,sansar, camus derisi	KSS, nr, 39, s. 39, h. 1	H. 1113/ M. 1701
Ali Efendi bin eş-Şeyh Ahmed Efendi	Konya'da Şeyh Ahmed Mahallesi	İstanbul	Hayvan satışı	hamam icaresinden 153 guruş, Bezirgan Hanı icaresinden 38 guruş ve 22 akçe nakit ve Kasap dükkanı icaresinden 19 guruş geliri,20 baş ağnam 332 guruş nakit	KSS, nr. 40, s. 23, h.1	H. 1114/ M. 1702
Es-Seyyid el-Hac Yusuf	Konya	Konya	Tiftik satışı	400 guruş nakit,40 guruş değerinde 100 vukiyye tiftik	KSS, nr. 57, s. 115, h. 4	H. 1162/ M. 1750
el-Hac Ahmet ibn-i hekim Osman	Konya'da Duyula Mahallesi'nden	Şam-ı şerife	Kilim,keçe,sakız, kranfil,deve	11.500 guruş 500 kuruşluk kilim, keçe, sakız, karanfil ile kalan miktara 1 katar (sürü, hayvan sürüsü) deve	KSS, nr. 57, s. 114, h. 3	H. 1162/ M. 1750
Ruha(Urfa) kadısı Kadızade Abdullah Efendi	Konyalı Fakih Dede Mahallesi	Halep	Halep eşyası,bogasi	440 guruş ve bir miktar bogasi	KSS, nr. 54, s. 29, h. 1	H. 1151/ M. 1739
Mustafa ibn-i Ebubekir	Konya	Larende	Çuha satışı	5.500 guruş	KSS, nr. 55, s. 20, h. 3	H. 1153/ M. 1741
Esturi veledi Kotanti	Acem	Konya	Kumaş satışı	18045 guruş	KSS, nr. 54, s. 30, h. 1	H. 1151/ M. 1739
Ali ibn-i Abdullah	Halep	Konya	Kahve satışı	2714,5 guruş	KSS, nr. 40, s. 33, h.1	H. 1114/ M. 1702
Hace Erteban	Konya	Konya	Çuha satışı	4700 guruş	KSS, nr. 57, s. 117, h. 4	H. 1162/ M. 1750
Mevlüd ibn-i Musa	Konya	Konya	Debbağ mamulü satışı	22.765 guruş	KSS, nr. 40, s. 23, h.1	H. 1114/ M. 1702

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Lütfullah ibn-i Osman	Konya	Konya	Sarık satışı	8000 guruş	KSS, nr. 57, s. 115, h. 4	H. 1162/ M. 1750
Ali bey ibn-i Emin	Larende	Konya	Çuha, aba satışı	6000 guruş	KSS, nr. 57, s. 115, h. 5	H. 1162/ M. 1750
El-Hac Mehmet ibn-i Ahmet	Konya müşki mahallesi	Hacdan dönüşte Şam'da	Şam metarı	1270 guruş ve 200 guruşluk şam metarı kumaş	KSS, nr. 51, s. 130, h. 2	H. 1140/ M. 1728
Molla Abdullah ibn-i Mehmet Efendi	Konya Feda Mahallesi	Bursa	İpekli Kumaş	1600 guruş, 500 guruş değerinde kazzaz	KSS, nr. 47, s. 47, h. 1	H. 1128/ M. 1716
Abdullah ibn-i Ali	Konya Burdabaşı Mahallesi	Halep	Halebi bogasi,sarık türevinde kaba eşya	300 guruş değerindeki halebi bogasi ve sarık,400 guruş nakit	KSS, nr. 50, s.193, h. 1	H. 1138/ M. 1726
es-Seyyid el-Hac Salih ibn-i Mustafa	Konya Pir Paşa mahallesi	Konya	Sahtiyarı satışı	600 guruş nakit 45 guruş değerinde 500 adet sahtiyarı	KSS, nr. 57, s .81, h. 4	H. 1162/ M. 1750
Hacı Ahmed ibn-i Osman	Konya Karakuyu Mahallesi	Konya Buğday Pazarı	Hayvan satışı ve hububat satışı ve deriden üretilmiş eşya	iri ufak daver 15 adet 290 guruş, bekmez 8 kıyye 50 guruş, bulgur 25 guruş, deri ve tecemmülat 20 guruş, cem'an yekun 2560 guruş	KSS, nr. 45, s. 75, h. 4	H. 1126/ M. 1715
Debbağ Mustafa ibn-i Mehmet	Konya Kerimde Mahallesi	Konya	Deri ve tecemmülatı,ma zı,sahtiyarı satışı	kantar 20 kuruş, debbağhane de 1 oda ve 2 kireçlik: 610 guruş, sahtiyarı 178 adet, meşin 70 adet: 970 guruş, mazi 3 batman 100 guruş, yapağı kıl ve tecemmülatı hane 150 guruş, ceman yekün 6300 guruş	KSS, nr. 54, s. 75, h. 3	H. 1152/ M. 1739

Adı	Kökeni	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Agop adlı zımmi	Konya Akşehir'den olup Bozkır'da mütemekkin	Tarsus	Halepkari kumaş ve iplik	Halepkari iplik şetari top 35 aded 25 guruş, diğer Halepkari iplik alaca top beyaz bez top 4 guruş değerinde 20 adet, fes 10 aded, müstamel huruc heğbe 1, müstamel siyah kebir aba, kır bargir 1 res, toplam 1195 guruşluk	KŞS, nr. 54, s. 144, h. 3	H. 1152/ M. 1739
Debbağ el-Hac Mehmet	Konya Hoca Habib Mahallesi	Konya	Deri mamulü eşya	debbaghane de kireçlik 7, oda 1:750 guruş, debbaghane de sahtiyan:300 guruş, esmanî sahtiyan 300 aded 1500 guruş, sahtiyan 800 aded: ceman : 14360 guruş	KŞS, nr. 54, s.75, h.3	H. 1152/ M. 1739
Arap Hacı Ömer	Halep	Konya	Kaba eşya satışı (bogasi, Halepkari iplik, Ermenek sarığı)	1255 guruş nakit 429 guruş tüccara borç Halepkari iplik, Ermenek Sarığı, Bogasi gibi kumaş türleri	KŞS, nr. 54, s. 35, h.2	H. 1151/ M. 1739
Musa Beşe ibn-i Halil	Kayseri	Konya Mehmet Efendi Hanı	Sahtiyan satışı	300 guruşluk sahtiyan ve 400 guruş nakit	KŞS, nr. 57, s. 68, h. 4	H. 1162/ M. 1750
es-Seyyid Halil ibn-i Ebubekir	Kayseri	Konya Ahmet Efendi Hanı	Kaba eşya,bogasi, muytab eşyası	1500 guruş ve 4 top bogasi, belli bir miktardaki muytab eşyası	KŞS, nr. 57, s. 74, h. 1	H. 1162/ M. 1750

Adı	Kökene	Ticaret amacıyla bulunduğu yer	Ticari Alan	Terekesi	Kaynak	Tarih
Hasan ibn-i Ali	Ruha(Urfa)	Konya Ahmet Efendi Hanı	Kumaş ticareti	3 top Antakya bezi, 2 top Urfa Bezi, 2 top Halep Alacalı, Şam metal ve 3400 guruş nakit	KSS, nr. 53, s. 46, h.3	H. 1149/ M. 1737
Kostantin veledi Bali	Rumeli Filibe Çuhacıyan Mahallesi	Konya Abdulfettah Çavuş Hanında	Der zimmet tüccara borç veren kimse Aba satışı	8800 guruşluk terekesinin 5000 guruş alacakları 1000 guruş değerinde siyah aba	KSS, nr. 48, s. 222, h.2	H. 1130/ M. 1718
Abacı Yorgi veledi Nikola veledi Niko	Filibe Çukacıyan mahallesi	Konya Abdulfettah Çavuş Hanı	Aba satışı	700 guruş değerinde Filibe Abası	KSS,nr. 57,s.124,h.2	H.1162/ m.1750
Ali ibn-i Ebubekir	Tokat	Konya	Bez satışı	340 guruş değerindeki Niksar bezi	KSS, nr. 45, s. 83, h. 3	H.1127/ M.1715
Serkiz veled-i Tarator	Tokat	Konya	Transit ticaret	758 guruş	KSS, nr. 45, s. 45, h. 89	H.1126/ M.1714
Kapancıoğlu Hacı Kerim Ağa	Konya	Ankara	Kumaş satışı	3304,5 guruş	KSS, nr. 45, s.80, h.3	H. 1127/ M. 1715
Osman Efendi ibn-i Ömer	Konya	Adana	Kumaş ve bez satışı	9400 guruşluk terekesinde 10 top bez, 25 guruş değerinde 25 adet elvan ipliği	KSS, nr. 48, s. 228, h.5	H. 1130/ M. 1718
Mustafa ibn-i Ali	Konya	Konya	Bogasi satışı	7253 guruşluk terekesinde 150 guruş kıymetinde 100 adet bogasi	KSS, nr. 45, s.84, h.3	H.1127/ M. 1715
Mehmet ibn-i Mehmet	Konya	Konya	Koyun kürkü (derisi)	6725 guruş	KSS, nr. 48, s. 200, h.2	H. 1130/ M. 1718
Musa Beşe ibn-i Halil	Kayseri	Konya	Sahtiyan satışı	4200 guruşluk terekesinde Hacı Ali' ye 300 guruş borcu var	KSS, nr. 57, s. 67, h. 4	H. 1162/ M. 1750
es-Seyyid Halil ibn-i Ebubekir	Kayseri	Konya Ahmet efendi hanı	Sahtiyan satışı	2500 guruş	KSS, nr. 57, s. 74, h. 1	H. 1162/ M. 1750
Hacı Ahmet ibn-i Osman	Konya	Konya kapan hanı	Mükari, hububat satışı	2560 guruşluk terekesinde 15 adet daver, 8 kıyye bekmez,25 guruş değerinde bulgur, 20 guruş değerinde deri ve tecemmülat	KSS, nr. 45, s.78, h. 4	H. 1127/ M. 1715

Ayntab- Ankara- Konya' da Ticari Mekânlar
Ek-10: Ayntab Ticarî mekanları

Ayntab Kalesi'nin Günümüz Görünümü (Fotoğraf: Rûmeysa KARS)

Ayntab'ın kent girişinde ipek yolu güzergâhında ilerleyen kervanın sembolize edilişi
(Fotoğraf: Rûmeysa KARS)

Yenihan ve Kaleoğlu Mağarası: Ayntab'da bir ticaret hanı olan Yeni Han'da mevcut Kaleoğlu mağarası. Hanın zemin katında bulunan mağaralarda tüccarın eşyalarının muhafaza edildiği mekânlar olduğu aşikârdır. Günümüzde turizme yönelik faaliyet göstermektedir. (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ayntab' da Mecidiye Han/ Nakıb Hanı' nın avlusundan bir görünüm
(Fotoğraf: Rümeyşa KARS)

Ayntab' da Yüzükçü Hanı ve Kitabesi(Fotoğrafi çeken: Rümeyşa KARS)

Ayntab' da Emir Ali Hanı (Fotoğrafi çeken: Rümeysa KARS)

Ayntab' da Zincirli Bedesten ve Kitabesi (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ayntab Tarihi Kùltür Yolu.Kale altı olarak tabir olunan mekan üzerinde ticari mekanlar bulunmaktadır. (Fotoğraf: Rùmeysa KARS)

Ayntab Tarihi Tahmis Kahvesi (Fotoğraf: Rùmeysa KARS)

Bakircilar Çarşısı (Çalışmamıza konu olan Dönemde Kangancilar Çarşısı) (Fotoğraf: Rùmeysa KARS)

Ayntab Arasa Meydanı(Fotoğraf: Rùmeysa KARS)

Ek-11: Ankara'nın Ticarî Mekanları

Ankara Kalesi (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ankara Kalesi'nin içinde yer alan ticaret merkezi (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ankara'da hanların yer aldığı sokak tabelası (Fotoğraf: Rümeyza KARS)

Ankara'da Çukurhan' dan Bir Gorunm (Fotoğraf: Rmeysa KARS)

Ankara'da bulunan Pirinç Han(Fotoğraf: Rmeysa KARS)

Bugün Rahmi Koç Müzesi Bünyesinde Yer Alan Çengel Han'ın Dış Görünümü
(Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Çengel Han'ın İç Görünümü (Fotoğraf: Rûmeysa KARS)

Bugün Rahmi Koç Müzesi Bünyesinde Yer Alan Safran Hanı'ndan Bir Görünüm (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Çengel Han- Zağferan Han Geçiş Güzergâhında Sergilenen Ticaret Konulu Resimler
(Fotoğraf: Rümeyza KARS)

At Pazarı- Koyun Pazarı- Saman Pazarı Mevkii (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Çengel Hanı'nda Bir Ticarethanede Tiftik keçisinden Sof İpliği üretme gereçleri
(Fotoğraf: Rümeyya KARS)

Bugün Ankara'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi Olarak Kullanılan Mekânda Kurşunlu Han ve Mahmut Paşa Bedesteni yer almaktaydı. (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ankara' da Bulunan Sulhan/ Ankaravî Hanı' ndan Bir Görünüm (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ek-12: Konya'nın Ticari Mekânları

Konya'da Ticaretin Yürütüldüğü alan Mevlana Türbesi'nden Başlayıp Aziziye Camii'ne giden güzergâhta Kapu Camii ve Alaattin Tepesi'ni de içine alan mekândır. Bugün bu mevkide hanların varlığına rastlayamıyoruz. (Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Konya Saman Pazarı Mevkii (Fotoğraf: R meysa KARS)

Bugün Bedesten Çarşısı Olarak Bilinen Çarşıdan Bir Görünüm(Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Dedemoğlu/ Dedeler Hanı'ndan Bir Görünüm(Fotoğraf: Rümeyza KARS)

Mecidiye Hanı'ndan Bir Görünüm(Fotoğraf: Rümeysa KARS)

Ticari Terimler Sözlüğü

Aba: Kaba yünlü kumaş

Acemi: Boyasız pamuklu kumaş

Adiye ve barike: Uygulanageldiği üzere

Ahitname: Kapitülasyon

Alaca: Çoğunluğu Suriye’de imal edilen yün ve ipek karışımı kumaş

Ale’t-tarik’ül -ticare: Ticaret yoluyla

Arasta: İki yanında dükkan bulunan üstü kapalı sokak

Asel: bal

Atlas: Yüzü ipek tersi pamuk bir cins kumaş

Attar: Aktar, Parfüm satıcısı

Avarız: Muvakkat vergi

Bac: Gümrük vergisi

Bac-ı keyl: Hububat vergisi

Bargir: At

Batman: Ağırlık ölçüsü, bölgelere göre bir çok değişiklik gösterir.

Bedesten: Kapalıçarşı

Ber vech-i ticare: Ticaret yapma amacıyla

Beytülmal emini: Varisi bulunmayan mülke Osmanlı Devleti adına el koymakla görevli yetkili;bu makam bir tımarı

Bezirci: Yağ imalatçısı

Bazergan: Bezirgan, tacir

Bogasi: Genellikle astar olarak kullanılan kaba pamuklu kumaş

Cendere: Sof yapımında veya üzüm preslemekte kullanılan pres

Çuha: Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş. eskiden ceket yerini alan ve kaba dokunuşlu kumaştan yapılan giysi manası da vardır.

Çakşır: Çarşaf

Çarşu: İki tarafında dükkanlar bulunan cadde

Darayi: Bir cins ipekli kumaş

Dakik: Un

- Debbağhane:** Hayvan derilerinin terbiye olunduğu,serpildiği yer
- Dellalbaş:** Alıcı ve satıcı arasında vasıta olan kimse
- Deyn:** Borç
- Diyyar-ı aher:** Bulunduğu diyardan ayrılma
- Duhan:** Tütün
- Ecl-i müeccel:** Erteleme sebebi
- Eda Tezkiresi:** Satış izin belgesi
- Emtia:** Kumaşlar, satılacak eşyalar
- Esedî gurus:** Hollanda sikkesi
- Füruht:** Satma
- Gaiba:** Uzak mesafe ticareti yapan kişi
- Gurus:** Değeri bölgeye göre değişen bir gümüş sikke; 17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan büyük ödemelerde çok kullanılmıştır.
- Güherçile:** Barut hammaddesi
- Hadira:** Yerli tüccar, tüccar- ı mütemekkin
- Hadravat:** Sebze
- Hatmi:** Tas
- İcar:** Kira
- İstical:** Hemen ulaştırılma
- İsticar:** Kiralama
- İştira:** Satın alma
- İyab ü zihab:** Gidip gelme
- Karhane:** İşletme
- Karz:** Borç
- Katar:** Hayvan sürüsü
- Kervan:** Kara yolu taşımacılığında yük hayvanı ile seyahat eden kabile
- Keyl, kile:** Hububat ölçümünde kullanılan bir hacim birimi.
- Kırat:** Kıymetli eşya ağırlık ölçüsü
- Kıyye:** Bir ağırlık birimi,okka; genellikle 1,28 kg'dır.
- Mal-ı sarıh:** Kendi mal varlığı
- Maye:** Dişi deve

Mizan: Terazi

Muytab: Kıl dokuyan

Mühar/mehar: Dizginlenmiş, evcil

Mükari: Taşımacılık görevi yürüten şahıs

Müste'cir: Kiracı

Müste'men: Ecnebi teb'asına verilen unvan

Narh: Fiyat

Nema: Faiz, ribh,riba,artma, büyüme

Perdaht: Cila, parlaklık

Peşeng: Önde giden

Raht: At koşum takımı

Re's: Baş, kafa

Rengamiz: Renkli

Res'ül mal: Ana para

Resm: Vergi

Revgan: Yağ

Rub: Guruşun dörtte bir değerinde olan bir sikke

Sahik: Ezip, dövme

Sahtiyan: Bir çeşit deri

Sarbanbaşı: Deveci ağası

Sehim: Hisse sahibi

Semen: Fiyat

Simsar: Dellal: tellal, komisyoncu

Sirkat: Çalma, hırsızlık

Sof, sofcu: Ankara keçisinin kılından yapılan kumaş ve bu kumaşı yapan kişi.

Suk: İki tarafında dükkanlar bulunan cadde.

Şali: Şalın ince ve zarif bir çeşidi

Tacir: Ticaret yapan kimse

Tahmil: Yükleme

Tahvil: Değiştirme

Te'cil: borç erteleme

Temessük: Borç senedi

Tiftik: Bir keçi çeşidi yünü

Vukiyye: Okka, 400 dirhemlik tartı

Yemeni: Osmanlı zamanında avam ve asker sınıfının giydiği kırmızı,sarı ya da siyah ince sahtiyandan yapılan burnu hafif sivri ince ayakkabı türü.

Zeğrek: Ketten tohumu yağı